

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ**

**PAPHLAGONIA HADRIANOUPOLIS'İ MOZAİK VE
FRESKO BULUNTULARI**

Sami PATACI

**Danışman
Doç. Dr. Ergün LAFLI**

İZMİR – 2012

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Paphlagonia Hadrianoupolis’i Mozaik ve Fresko Buluntuları” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

01/06/2012

Sami PATACI

ÖZET

Doktora Tezi

Paphlagonia Hadrianoupolis'i Mozaik ve Fresko Buluntuları

Sami PATACI

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arkeoloji Anabilim Dalı

Arkeoloji Programı

Paphlagonia Hadrianoupolis'i Günümüz Karabük İlinin Eskipazar İlçesinin 3 km kadar batısında yer almaktadır. Bu kent, Güneybatı Paphlagonia Bölgesinde, Galatia ve Bithynia sınırları arasında kalmaktadır. Hadrianoupolis zengin tarımsal ve bağ alanları ile küçük ancak önemli bir kent profili çizmekteydi. Kent, Eskipazar-Mengen Karayoluna paralel olarak uzanan doğu-batı doğrultusunda 8 km ve kuzey-güney yönünde 4 km'lik bir alanda yer alır. Kentin yayılım alanı ise çok daha geniş bir coğrafi karakter sergilemektedir. Bu karakter, tipik bir Antik kentin yayılım standardına göre biraz daha karışık bir görünüme sahiptir.

2005 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Ergün Lafli'nın başkanlığında bir ekip tarafından Hadrianoupolis ve çevresinde bir yüzey araştırması yapılmıştır. Bu yüzey araştırmasının sonucunda İ.Ö. 1. yüzyıl ile İ.S. 8. yüzyıl arasında kentte bir yerleşimin olduğu anlaşılmıştır. 2006 ve 2007 yıllarında çeşitli kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş, 2008 yılında ise restorasyon ve konservasyon çalışmalarına ağırlık verilmiştir. 2003 ve 2008 yılları arasında yapılan çalışmalar sonucunda kentin en az 24 adet mimari yapısına ilişkin kalıntılara rastlanmıştır. Bu yapılar arasında Geç Roma-Erken Bizans Dönemine ait iki hamam yapısı, iki adet Erken Bizans Kilisesi, bir Erken Bizans Villası, olası bir tiyatro, kubbeli bir yapı, bir Orta Bizans Dönemi savunma yapısı ve bir apsidal yapı dikkat çekmektedir.

Yapılan araştırmalar sonucunda Hadrianoupolis'in Erken Bizans Döneminde (Özellikle İ.S. 5. ve 7. yüzyıllar arasında) bu bölgedeki en önemli kentlerden biri olduğu anlaşılmaktadır. Bu Doktora tezinde kentin mozaik ve fresko buluntuları üzerinde durulmuştur. Mozaik Buluntuları Hamam A, Hamam B, Kilise A, Kilise B, Villa ve bir apsidal yapı içerisinde keşfedilmiştir. Fresko buluntuları ise sadece Erken Bizans Villasında bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hadrianoupolis, Paphlagonia, Erken Bizans, Mozaik, Fresko.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy (PhD)

Mosaic and Fresco Finds from Paphlagonian Hadrianoupolis

Sami PATACI

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Archaeology

Archaeology Program

Hadrianoupolis is located 3 km west of the modern town of Eskipazar, near Karabük. It lies basically in Roman southwestern Paphlagonia and on the borderline of the Galatian, Bithynian and Paphlagonian territories. It was a small but important site, controlling this major route and dominating a rich agricultural, especially vinicultural, hinterland. It has been determined that the nucleus of the ancient city extended along the Eskipazar-Mengen highway for 8 km east-west and 4 km north-south. The chora of Hadrianoupolis is much more extensive in size. At the site it was difficult to locate a classical settlement pattern of a typical Greco-Roman polis, since parts of the city are widely distributed in the area and they are far from each other.

In 2005 archaeological field surveys were begun at Hadrianoupolis and its environs by a team from the Dokuz Eylül University, Izmir. As a result of 2005 surveys it has been confirmed that Hadrianoupolis was indeed located at modern Eskipazar, with finds dating from the 1st century B.C. to the 8th century A.D. In 2006 and 2007 excavations were carried out, and 2008 was a restoration season on the site. The field activities between 2003 and 2008 identified the remains of at least 24 buildings. Among them are two bath

buildings, two Early Byzantine churches, a Domus, a fortified structure of the Middle Byzantine period, a possible theatron, a domed building and an apsidial building.

In general, these four campaigns have established that Hadrianoupolis was a fortified regional centre during the Late Roman and Early Byzantine periods (5th-7th cent. A.D.), when it can easily be defined as a “polis” with civic buildings. In my Ph.D. thesis my focus will be mosaic and fresco finds from the city. Most important finds are from Church A, Church B, Bath A, Bath B, Domus and Apsidial Building.

Keywords: Hadrianoupolis, Paphlagonia, Early Byzantium, mosaic, fresco.

**PAPHLAGONIA HADRIANOUPOLIS'İ MOZAIK VE FRESKO
BULUNTULARI**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
EKLER LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

**BİRİNCİ BÖLÜM
PAPHLAGONIA HADRIANOUPOLIS'İ**

1.1. KENTİN COĞRAFİ KONUMU ve TARİHÇESİ	4
1.2. ARKEOLOJİK BULUNTULAR ve KENT HALKININ UĞRAŞILARI	7
1.3.YAPILAN ARAŞTIRMALAR	13

**İKİNCİ BÖLÜM
KAMU YAPILARINA AİT MOZAIKLER**

2.1. HAMAM A MOZAIKLERİ	19
2.1.1. Hamam A	19
2.1.2. Yapıda Ele Geçen Tesseralar ve Mozaik Parçaları	24
2.1.3. Mekân 8 Opus Sectile Döşemesi	27
2.1.4. Mekân 11 Mozaği	33
2.2. HAMAM B MOZAIKLERİ	49
2.2.1. Hamam B	49

2.2.2. Mekân 5 Mozaïği	50
2.2.3. Mekân 2 Mozaïği ve Hamam B Mozaiklerine İlişkin Problemler	52
2.2.4. Hamam B Mozaiklerinin Karşılaştırma ve Değerlendirmeleri	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİNİ YAPILARA AİT MOZAIKLER

3.1. ERKEN BİZANS A KİLİSESİ MOZAIKLERİ	59
3.1.1. A Kilisesi	59
3.1.2. Kuzey Nef Mozaïği	61
3.1.3. Güney Nef Mozaïği	68
3.1.4. Orta Nef (Naos) Mozaïği	74
3.1.5. Bema Mozaïği	84
3.1.6. Nartheks Mozaïği	87
3.1.7. A Kilisesi Mozaiklerinin Karşılaştırma ve Değerlendirmeleri	88
3.1.7.1. Bordürler	88
3.1.7.2. Panolar	97
3.1.7.3. Figüratif Sahneler ve İkonografi	103
3.2. ERKEN BİZANS B KİLİSESİ MOZAIKLERİ	125
3.2.1. B Kilisesi	125
3.2.2. Kuzey Nef Mozaïği	128
3.2.3. Güney Nef Mozaïği	129
3.2.4. Orta Nef (Naos) Mozaïği	132
3.2.5. Apsis Mozaïği	137
3.2.6. Bema Mozaïği	139
3.2.7. Güney Nef İkinci Evre Mozaïği	141
3.2.8. B Kilisesinin Karşılaştırma ve Değerlendirmeleri	142
3.2.8.1. Bordürler	142
3.2.8.2. Panolar	150
3.2.8.3. Figüratif Sahneler ve İkonografi	156
3.3. APSİDAL YAPI MOZAIĞI	174
3.3.2. Apsidal Yapı	174

3.3.3. Apsidal Yapı Mozaïgi	175
-----------------------------	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ERKEN BİZANS VİLLASI
MOZAİK VE FRESKO BULUNTULARI

4.1. ERKEN BİZANS VİLLASI	178
4.1.1. Mekân 1b Mozaïgi	180
4.1.2. Mekân 6 Mozaïgi	182
4.1.3. Mozaik Parçaları	185
4.1.4. Villa Mozaiklerinin Karşılaştırma ve Değerlendirmesi	186
4.1.4.1. Bordürler	186
4.1.4.2. Panolar	189
4.1.5. Mekân 3 ve Mekân 5 Freskoları	191

BEŞİNCİ BÖLÜM
SANAT KÖKENİ VE BULUNTULARIN GELECEĞİ

5.1. HADRIANOUPOLIS MOZAİK SANATININ KÖKENİ	197
5.2. BULUNTULARIN KORUNMASI VE GELECEĞİ	200

ALTINCI BÖLÜM
MOZAİK VE FRESKO KATALOGU

6.1. HAMAM A MOZAİKLERİ	204
6.1.1. Opus Sectile Zemin Döşemesi	204
6.1.2. Mekân 11 Mozaïgi	205
6.1.3. Mozaik Parçası	210
6.1.4. Mozaik Parçası	213
6.2. HAMAM B MOZAİKLERİ	214
6.2.1. Mekân 5 Mozaïgi	214
6.2.2. Mekân 2 Mozaïgi	216

6.3. ERKEN BİZANS A KİLİSESİ MOZAIKLERİ	221
6.3.1. Kuzey Nef Mozaiği	221
6.3.2. Güney Nef Mozaiği	235
6.3.3. Orta Nef (Naos) Mozaiği	243
6.3.4. Bema Mozaiği	266
6.3.5. Nartheks Mozaiği	272
6.4. ERKEN BİZANS B KİLİSESİ MOZAIKLERİ	274
6.4.1. Kuzey Nef Mozaiği	274
6.4.2. Güney Nef Mozaiği	277
6.4.3. Orta Nef (Naos) Mozaiği	283
6.4.4. Apsis Mozaiği	297
6.4.5. Bema Mozaiği	302
6.4.6. Güney Nef İkinci Evre Mozaiği	305
6.5. APSİDAL YAPI MOZAIĞI	308
6.6. ERKEN BİZANS VİLLASI MOZAIK VE FRESKOLARI	310
6.6.1. Mekân 1b Mozaiği	310
6.6.2. Mekân 6 Mozaiği	315
6.6.3. Mozaik Parçası	327
6.6.4. Mozaik Parçası	328
6.6.5. Mekân 3 Freskosu	329
6.6.6. Mekân 5 Freskosu	333
6.7. KİMİSTENE'DEN BİR MOZAIK PARÇASI	335
SONUÇ	337
KAYNAKÇA	346
EKLER	

KISALTMALAR

abb.	Abbildung
bkz.	Bakınız
cm	Santimetre
fig.	Figure
İ.Ö.	İsa'dan Önce
İ.S.	İsa'dan Sonra
Kat. No.	Katalog Numarası
km	Milometre
m	Metre
mm	Milimetre
pl.	Plate/Planche
s.	Sayfa Numarası.
taf.	Tafel
tav.	Tavolo
Vol.	Volume

EKLER LİSTESİ

EK 1 HARİTALAR

Harita 1: Hadrianoupolis ve Paphlagonia Bölgesi	ek s.1
Harita 2: Eskipazar ve Çevresindeki Yerleşimler	ek s. 2
Harita 3: Eskipazar ve Çevresindeki Yerleşimler	ek s. 3
Harita 3: KentMerkezi	ek s. 4
Harita 4: Kent Planı	ek s. 5

EK 2 ÇİZİMLER

Çizim 1: Kimistene. Mozaik Parçası	ek s. 6
Çizim 2: Hamam A Planı	ek s. 7
Çizim 3: Hamam A Planı	ek s. 8
Çizim4: Mekân 8 Opus Sectile Döşemesi	ek s. 9
Çizim 5: Mekân 8	ek s. 10
Çizim 6: Mekân 11 Mozaïği	ek s. 11
Çizim 7: Mekân 11 Mozaïği. Dalga Motifi Bordürü	ek s. 12
Çizim 8: Sardes, Hamam-Gymnasium Kompleksi. Opus Sectile Döşeme	ek s. 13
Çizim 9: Ankyra-Ulus Opus Sectileleri	ek s. 13
Çizim 10: Dama Tahtası Tasarımı	ek s. 14
Çizim 11: Side Liman Hamamı Freskosu	ek s. 15
Çizim 12: Hamam B Planı	ek s. 16
Çizim 13: Hamam B. Mekân 5 Mozaïği	ek s. 17
Çizim 14: Mekân 5 Mozaïği. Dalga Motifi Bordürü	ek s. 18
Çizim 15: Hamam B. Mekân 2 Mozaïği	ek s. 19
Çizim 16: Mekân 2. Rozet Mozaïği	ek s. 20
Çizim 17: Erken Bizans A Kilisesi Planı	ek s. 21
Çizim 18: Kuzey Nef Mozaïği	ek s. 22
Çizim 19: Orta Nef Mozaïği. I Numaralı Süsleme Alanı	ek s. 23

Çizim 20: I Numaralı Süsleme Alanı Koordinat Planı	ek s. 24
Çizim 21: B5 Koordinatındaki Geyik Figürü	ek s. 25
Çizim 22: Makedonya. Piskoposluk Bazilikası Vaftizhane Mozaïği	ek s. 26
Çizim 23: Nekropolis Kilisesi Mozaïği. Barış Krallığı.	ek s. 26
Çizim 24: B Kilisesi Planı	ek s. 27
Çizim 25: Güney Nef Mozaïği	ek s. 28
Çizim 26: Cennet Nehirleri Panosu	ek s. 29
Çizim 27: Geometrik Motifli Pano	ek s. 30
Çizim 28: Apsis ve Bema Mozaïği	ek s. 31
Çizim 29: Erken Bizans Villası Planı	ek s. 32
Çizim 30: Basamaklı Eğik Kareler Bordürü	ek s. 33
Çizim 31: Erkek Portresi	ek s. 33
Çizim 32: Kadın Portresi	ek s. 34
Çizim 33: Batı-Doğu Yönünde Üçüncü; Kuzey-Güney Yönünde Birinci Çerçevdeki Kuş	ek s. 35
Çizim 34: Rozet Süslemeli Düğümlü Eğik Kare	ek s. 36
Çizim 35: Mozaik Parçası	ek s. 37
Çizim 36: Mekân 3 Kuzey Duvarı Freskosu	ek s. 38
Çizim 37: Batı Duvarı Freskosu	ek s. 39
Çizim 38: Güney Duvarı Freskosu. Batı Panosu	ek s. 40

EK 3 RESİMLER

Resim 1: B Kilisesi'nin Kuzeyden Görünümü	ek s. 41
Resim 2: Anıtsal Niş	ek s. 42
Resim 3: Kaya Mezarı	ek s. 43
Resim 4: Hamam A'nın Doğudan Görünümü	ek s. 43
Resim 5: Hamam A Yapısı ve Kaya Mezarının Güneydoğudan Görünümü	ek s. 44
Resim 6: Hamam B'nin Doğudan Görünümü	ek s. 44
Resim 7: Apsidal Yapı	ek s. 45
Resim 8: Erken Bizans A Kilisesi	ek s. 45
Resim 9: Erken Bizans Villası'nın Kuzeydoğudan görünümü	ek s. 46
Resim 10: Tiyatro(?)	ek s. 46

Resim 11: Tiyatro ve Kaya Mezarı	ek s. 47
Resim 12: Kimistene. Roma Tapınağı	ek s. 47
Resim 13: Şarap Pres Taşı	ek s. 48
Resim 14: Mekân 11 Kuzey Duvarı. Stucco Sıva	ek s. 49
Resim 15: Mekân 11 Kemerli. Stucco Sıva	ek s. 50
Resim 16: Hamam A. Mekân 11	ek s. 51
Resim 17: Hamam A. Cam Ağırlık	ek s. 51
Resim 18: Hamam A. Zeminde Yazıt İzi	ek s. 52
Resim 19: Hamam A. Bronz Küpe	ek s. 52
Resim 20: Hamam A. Mozaik Parçası	ek s. 53
Resim 21: Hamam A. Mozaik Parçası	ek s. 53
Resim 22: Hamam A. Mekân 8 Opus Sectile Döşemesi	ek s. 54
Resim 23: Mekân 8 Opus Sectile Döşemesi	ek s. 55
Resim 24: Mekân 8'in Kuzeydoğudan Görünümü	ek s. 56
Resim 25: Elaiussa Sebaste Bazilikası. Opus Sectile Döşeme	ek s. 57
Resim 26: Elaiussa Sebaste Bazilikası. Opus Sectile Döşeme	ek s. 57
Resim 27: Elaiussa Sebaste Bazilikası. Opus Sectile Döşeme	ek s. 58
Resim 28: Antiokheia. Opus Sectile Döşeme	ek s. 58
Resim 29: Sardes. Hamam-Gymnasium Kompleksi. Opus Sectile Döşemeler	ek s. 59
Resim 30: Ankyra-Ulus Opus Sectile Döşemesi	ek s. 60
Resim 31: Mekân 11a Mozaiği	ek s. 61
Resim 32: Mekân 11a Mozaiğinin Doğudan Görünümü	ek s. 61
Resim 33: Mekân 11b Mozaiğinin Kuzeyden Görünümü	ek s. 62
Resim 34: Mekân 11 Mozaiği. Altı Halatlı Örgü Motifi Bordürü	ek s. 63
Resim 35: Mekân 11 Mozaiği. Testere Dişli Eğik Kare	ek s. 63
Resim 36: Sekiz Paralelkenar Dörtgenden Oluşan Yıldız Motifi	ek s. 64
Resim 37: Eğik Kare	ek s. 64
Resim 38: Geometrik Süslemeli Dikdörtgen ve Kare	ek s. 65
Resim 39: Mekân 11b Panosu	ek s. 65
Resim 40: Comus (Sarhoş Mozaiği) Bordürleri	ek s. 66
Resim 41: Psykhe Mozaiği Bordürleri	ek s. 66
Resim 42: Pirun (Perre) Mozaiği	ek s. 67

Resim 43: Halepli Bahçe Mozaikleri. I Nolu Mozaik Alanı. Bordür Tasarımı	ek s. 67
Resim 44: Sardes Sinagogu. Altı Halatlı Örgü Motifi Bordürü	ek s. 68
Resim 45: Ksanthos Doğu Bazilikası Mozaïği	ek s. 69
Resim 46: Erzincan Altuntepe Kilisesi. Apsis Mozaïği	ek s. 70
Resim 47: Anemurium Nekropolis Kilisesi. Apsis Mozaïği	ek s. 71
Resim 48: İsrail. Beth Shean Sinagogu Mozaïği	ek s. 72
Resim 49: Ürdün. Shunah Al-Jabuniyah Kilisesi Mozaïği	ek s. 73
Resim 50: Ürdün. Shunah Al-Jabuniyah Kilisesi Mozaïği	ek s. 74
Resim 51: Ürdün. Shunah Al-Jabuniyah Kilisesi Mozaïği	ek s. 74
Resim 52: Narlıkuyu. Roma Hamamı Mozaïği	ek s. 75
Resim 53: Apamea. Konut Yapısı Mozaïği	ek s. 76
Resim 54: Antiokheia. İçme Müsabakası Mozaïği	ek s. 77
Resim 55: Antiokheia. Terk Edilmiş Ariadne Mozaïği	ek s. 78
Resim 56: Antiokheia. Terk Edilmiş Ariadne Mozaïği. Detay	ek s. 79
Resim 57: Antiokheia. Psykheler Kayığı Evi Mozaïği	ek s. 79
Resim 58: Zeugma. Menad Villası Mozaïği	ek s. 80
Resim 59: Ksanthos Doğu Bazilikası. Atrium Mozaïği	ek s. 80
Resim 60: Prusia Ad Olympum. Yerkapı, Koridorlu Alan Mozaïği	ek s. 81
Resim 61: Kos. Hagios Stephanos Bazilikası. Kuzey Nef Mozaïği	ek s. 82
Resim 62: Kos. Hagios Stephanos Kompleksi, Küçük Bazilika. Naos mozaïği	ek s. 83
Resim 63: Kos. Hagios Ioannos Vaftizhanesi Mozaïği	ek s. 83
Resim 64: Hamam B. Mekân 5a Mozaïği	ek s. 84
Resim 65: Hamam B. Mekân 5b Mozaïği	ek s. 84
Resim 66: Mekân 5 Mozaïği. Svastika-Meander	ek s. 85
Resim 67: Mekân 5 Mozaïği. Testere Dişli Eğik Kare	ek s. 85
Resim 68: Mekân 2. Rozet Mozaïği	ek s. 86
Resim 69: Mekân 2'nin Güney Kenarındaki Mozaik Parçası	ek s. 87
Resim 70: Antiokheia. Daphne'den Bir konut Yapısı Mozaïği	ek s. 88
Resim 71: Mopsuestia Bazilikası. Svastika-Meander Tasarımlı Mozaik	ek s. 89
Resim 72: Ürdün. Piskopos Leontios Kilisesi Kuzey Nef Mozaïği	ek s. 90
Resim 73: A Kilisesi Kuzey Duvarı	ek s. 90
Resim 74: A Kilisesi Apsisi. Kuzeyden Görünüm	ek s. 91

Resim 75: A Kilisesi. Kuzey Nef Doğu Duvarı	ek s. 92
Resim 76: A Kilisesi. Kuzey Nef. Niş	ek s. 92
Resim 77: A Kilisesi Kuzey Nef Mozaiği. I Numaralı Pano	ek s. 93
Resim 78: A Kilisesi Kuzey Nef Mozaiği. II Numaralı Pano	ek s. 94
Resim 79: İğ Motiflerinden Oluşan Teğet Daireler Tasarımı	ek s. 95
Resim 80: Örgü Motifi Bordürü	ek s. 95
Resim 81: Keklik Figürü	ek s. 96
Resim 82: Ördek Figürü	ek s. 97
Resim 83: Benekli Tavuk Figürü	ek s. 97
Resim 84: Benekli Tavuk Figürü	ek s. 98
Resim 85: Kümes Hayvanı Figürü (?)	ek s. 98
Resim 86: Keklik Figürü	ek s. 99
Resim 87: Kuş Figürleri ve Pano Tasarımı	ek s. 100
Resim 88: Keklik Figürü	ek s. 101
Resim 89: Ördek Figürü	ek s. 101
Resim 90: Benekli Tavuk Figürü	ek s. 102
Resim 91: Papağan Figürü	ek s. 102
Resim 92: Mozaik Yazıt	ek s. 103
Resim 93: A Kilisesi Güney Nef Mozaiği	ek s. 104
Resim 94: Güney Nef Mozaiği Pano Tasarımı	ek s. 105
Resim 95: Fil Figürü	ek s. 105
Resim 96: Tavus Kuşu Figürü	ek s. 106
Resim 97: Aslan Figürü	ek s. 106
Resim 98: Aslan ve Ceylan	ek s. 107
Resim 99: Ceylan Figürü	ek s. 107
Resim 100: Ceylan Figürü. Detay	ek s. 108
Resim 101: At Figürü	ek s. 108
Resim 102: Orta Nef Mozaiğinin Güneybatıdan Görünümü	ek s. 109
Resim 103: Orta Nef Mozaiğinin Kuzeyden Görünümü	ek s. 110
Resim 104: Orta Nef Mozaiği Bordür Tasarımları	ek s. 111
Resim 105: Bordür Tasarımları ve Adak Yazıtı	ek s. 112
Resim 106: Orta Nefin Doğu Kenarı. Mozaik Yazıt	ek s. 113

Resim 107: Orta Nef Mozaïği. I Numaralı Süsleme alanı	ek s. 114
Resim 108: Eğrisel Kare (Eğik Yastık Motifi) İçerisinde Su Kuşu Figürü	ek s. 115
Resim 109: G4 Koordinatındaki Eğrisel Kare	ek s. 116
Resim 110: G4 Koordinatındaki Eğrisel Kare. Detay	ek s. 117
Resim 111: G6 Koordinatındaki Eğrisel Kare	ek s. 117
Resim 112: A8 Koordinatındaki Eğrisel Kare	ek s. 118
Resim 113: F3 Koordinatındaki Eğrisel Kare	ek s. 119
Resim 114: Su Kuşu Figürü	ek s. 120
Resim 115: D5 Koordinatındaki Eğrisel Kare	ek s. 120
Resim 116: E4 Koordinatındaki Eğrisel Kare	ek s. 121
Resim 117: Leopar Figürü	ek s. 122
Resim 118: Grifon Figürü	ek s. 123
Resim 119: A2 Koordinatındaki Geyik Figürü	ek s. 124
Resim 120: Rozet Süslemeli Daire	ek s. 124
Resim 121: Konkav Sekizgen	ek s. 125
Resim 122: Orta Nef. II Numaralı Süsleme Alanı	ek s. 125
Resim 123: Ördek Figürü, Bantlar ve Bir Kap Betimi	ek s. 126
Resim 124: Kuş Figürü, Bantlar ve Bir Kap Betimi	ek s. 126
Resim 125: Karşılıklı Resmedilmiş Kuş Figürleri	ek s. 127
Resim 126: Bema Mozaïği. I Numaralı Pano	ek s. 127
Resim 127: Bema Mozaïği. I Numaralı Pano	ek s. 128
Resim 128: Bema Mozaïği. II Numaralı Pano	ek s. 129
Resim 129: Kuş Figürü	ek s. 130
Resim 130: Vazo Betimli Düğümlü Daire	ek s. 130
Resim 131: Nartheks Mozaïğinin Kuzeyden Görünümü	ek s. 131
Resim 132: Nartheks Mozaïği	ek s. 132
Resim 133: Nartheks Mozaïği. Detay	ek s. 132
Resim 134: Antiokheia. Megalopsykhia Mozaïği Bordürü	ek s. 133
Resim 135: Muğla'nın Milas İlçesinde Keşfedilen Bir Mozaïğin Bordürü	ek s. 133
Resim 136: Sardes Sinagogu. Örgü Motifli Bordür	ek s. 134
Resim 137: Ürdün. Eski Diakonikon Vaftizhanesi Mozaïği	ek s. 134
Resim 138: Kıbrıs. Theseus Villası Mozaïği	ek s. 135

Resim 139: Antiokheia. Ge ve Mevsimler Mozaïği	ek s. 135
Resim 140: Büyük Saray Mozaïği. Kurdele Bordürü	ek s. 136
Resim 141: Kıbrıs. Limeniotissa Bazilikası Mozaïği	ek s. 136
Resim 142: Ravenna. Galla Placidia Mausoleiumu Duvar Mozaïği	ek s. 137
Resim 143: Aphrodisias. Rahip Evi. Atrium Mozaïği	ek s. 137
Resim 144: Anemurium. Nekropolis Kilisesi Mozaïği	ek s. 138
Resim 145: Antiokheia. Eros ve Psykhe Mozaïğinin yanındaki Geometrik Pano	ek s. 138
Resim 146: Tunus. Djebel Oust Mozaïği. Detay	ek s. 139
Resim 147: Tunus. Bardo Müzesi. El Alia Mozaïği	ek s. 139
Resim 148: Tunus. Bardo Müzesi. Chebba Mozaïği	ek s. 140
Resim 149: Antiokheia. Düğümlü Daire İçerisinde Rozet Süslemesi	ek s. 140
Resim 150: Antiokheia. Düğümlü Daireler İçerisinde Rozet Süslemeleri	ek s. 141
Resim 151: Antiokheia. Kurdeleli Aslan Mozaïği. Rozet Süslemeleri	ek s. 141
Resim 152: Kıbrıs. Peyia Bazilikası Mozaïği	ek s. 142
Resim 153: Kıbrıs. Chrysopolitissa Bazilikası Mozaïği	ek s. 142
Resim 154: Büyük Saray Mozaïği. Grifon ve Geyik Figürleri	ek s. 143
Resim 155: Büyük Saray Mozaïği. Grifon Figürü	ek s. 143
Resim 156: Büyük Saray Mozaïği Grifon Figürü	ek s. 144
Resim 157: Büyük Saray Mozaïği. Grifon Figürü	ek s. 144
Resim 158: Büyük Saray Mozaïği. Geyik ve Yılan Mücadelesi	ek s. 145
Resim 159: Büyük Saray Mozaïği. Kartal ve Yılan Mücadelesi	ek s. 145
Resim 160: Büyük Saray Mozaïği. Av Sahnesi	ek s. 146
Resim 161: Büyük Saray Mozaïği. Hayvan Mücadelesi	ek s. 146
Resim 162: Antiokheia. Megalopsykhia Mozaïği	ek s. 147
Resim 163: Antiokheia. Megalopsykhia Mozaïği. Detay	ek s. 147
Resim 164: Worcester Avı Mozaïği	ek s. 148
Resim 165: Apamea. Av Sahneli Mozaik	ek s. 148
Resim 166: Apamea. Amazon Avı Mozaïği	ek s. 149
Resim 167: Halepli Bahçe. Amazon Avı Mozaïği. Hippolyte Figürü	ek s. 149
Resim 168: Halepli Bahçe. Amazon Avı Mozaïği	ek s. 150
Resim 169: Ürdün. Kutsal Martyrler ve Procopius Kilisesi Mozaïği	ek s. 151
Resim 170: Miletos. Büyük Kilise Mozaïği. Zebra Figürü	ek s. 152

Resim 171: Miletos. Büyük Kilise Mozaïği. Panter (Leopar?) Figürü	ek s. 152
Resim 172: Kos. HagiosIoannos Bazilikası Kuzey Nef Mozaïği	ek s. 153
Resim 173: Ürdün. Aziz Kosmas ve Damianus Kilisesi Mozaïği	ek s. 154
Resim 174: Kıbrıs. Chrysopolitissa Bazilikası Mozaïği	ek s. 155
Resim 175: Ksanthos. Doğu Bazilikası Mozaïği	ek s. 155
Resim 176: Manisa (Gördes/Çağlayan) Kilisesi. Bema Mozaïği	ek s. 156
Resim 177: İsrail. Lydda'dan Bir Mozaik	ek s. 156
Resim 178: Gazze Maioumas Sinagogu Mozaïği	ek s. 157
Resim 179: Mopsuestia Bazilikası Mozaïği	ek s. 158
Resim 180: Mopsuestia Bazilikası Mozaïği. Detay	ek s. 159
Resim 181: Mopsuestia Bazilikası Mozaïği. Sülün Figürü	ek s. 160
Resim 182: Altıntepe Kilisesi Mozaïği	ek s. 161
Resim 183: Altıntepe Kilisesi Mozaïği. Detay	ek s. 162
Resim 184: Antiokheia. Orpheus Mozaïği	ek s. 162
Resim 185: Edessa. Orpheus Mozaïği	ek s. 163
Resim 186: Edessa Mozaïği. Aslan Figürü	ek s. 163
Resim 187: Edessa Mozaïği. Geyik Figürü	ek s. 164
Resim 188: Edessa Mozaïği. Boğa Figürü	ek s. 164
Resim 189: Elaiussa Sebaste (Ayaş) Mozaïği. Barış Krallığı	ek s. 165
Resim 190: Lesbos. Eressos Bazilikası. Kuş Figürlü Çerçeve	ek s. 165
Resim 191: Büyük Saray Mozaïği. Kuzu Yiyen Ayı Sahnesi	ek s. 166
Resim 192: Erken Bizans B Kilisesi	ek s. 166
Resim 193: 2003 Yılı Kazı Çalışmaları	ek s. 167
Resim 194: 2008 Yılı Konservasyon Çalışmaları	ek s. 167
Resim 195: 2011 Yılındaki Restorasyon ve Konservasyon Sonrası	ek s. 168
Resim 196: Mermer Tabula Ansata İçerisinde Mezar Yazıtı	ek s. 168
Resim 197: Güney Nefin İki Farklı Evreye Ait Zemin Mozaikleri	ek s. 169
Resim 198: B Kilisesi Mimari Birimleri ve Zemin Mozaikleri	ek s. 170
Resim 199: Kuzey Nef Mozaïği Batı Kenarı Parçası	ek s. 170
Resim 200: Kuzey Nef Mozaïği Doğu Kenarı Parçası	ek s. 171
Resim 201: Kuzey Nef Mozaïği Bordür Tasarımı	ek s. 172
Resim 202: Kuzey Nef Mozaïği Pano Tasarımı	ek s. 173

Resim 203: Rozet Süslemeli Düğümlü Daire	ek s. 173
Resim 204: Mozaik Yazıt	ek s. 174
Resim 205: Güney Nef Mozaïği	ek s. 175
Resim 206: Güney Nef Mozaïği Bordür ve Pano Tasarımı	ek s. 175
Resim 207: Sarmaşık Bordürü	ek s. 176
Resim 208: İğ Motiflerinden Oluşan Kesişen Daireler	ek s. 176
Resim 209: Vakıf Yazıtı	ek s. 177
Resim 210: Vakıf Yazıtı	ek s. 177
Resim 211: Boğa Figürlü Kare Pano	ek s. 178
Resim 212: Üzüm Sepeti Betimli Pano	ek s. 179
Resim 213: İğ Motifli Daireler. Detay	ek s. 179
Resim 214: Kırışık Kurdele Motifi Bordürü	ek s. 180
Resim 215: Orta Nefin Batı Kenarındaki Bordür Tasarımları	ek s. 181
Resim 216: Teğet Sekizgenler Tasarımı	ek s. 181
Resim 217: Sekizgen Motif. Detay	ek s. 182
Resim 218: Orta Nef Mozaïğinin Güneyden Görünümü	ek s. 182
Resim 219: Orta Nef Mozaïği. Detay	ek s. 183
Resim 220: Süleyman Düğümü	ek s. 183
Resim 221: Düğümlü Kare (Haç)	ek s. 184
Resim 222: Düğüm Motifi (Koçbaşı Düğümü)	ek s. 184
Resim 223: Çiçek Motifli Dörtgen	ek s. 185
Resim 224: Geon Yazıtı	ek s. 185
Resim 225: Phison Yazıtı	ek s. 186
Resim 226: Tigris Yazıtı	ek s. 186
Resim 227: Euphrates Yazıtı	ek s. 187
Resim 228: Geon Figürünün Altındaki Balık Betimleri	ek s. 187
Resim 229: Phison figürünün altındaki Balık Betimi	ek s. 188
Resim 230: Euphrates Figürünün Altındaki Balık Betimi	ek s. 188
Resim 231: Geon	ek s. 189
Resim 232: Geon. Detay	ek s. 189

Resim 233: Phison	ek s. 191
Resim 234: Phison. Detay	ek s. 192
Resim 235: Tigris	ek s. 193
Resim 236: Tigris. Detay	ek s. 194
Resim 237: Euphrates	ek s. 195
Resim 238: 2011 Yılı Restorasyonu Sonrasında Euphrates Figürü	ek s. 196
Resim 239: Apsis Mozaïği	ek s. 197
Resim 240: Asma Dal ve Yaprakları arasında Kuş Figürleri	ek s. 198
Resim 241: Kap Betimi	ek s. 199
Resim 242: Tavus Kuşu Figürü	ek s. 199
Resim 243: Tavus Kuşu Figürü	ek s. 200
Resim 244: At Figürü	ek s. 200
Resim 245: Bema Mozaïğine Ait Parça	ek s. 201
Resim 246: Bemanın Kuzey Yarısındaki Mozaik Parçası	ek s. 201
Resim 247: Güney Nef İkinci Evre Mozaïği	ek s. 202
Resim 248: Güney Nef İkinci Evre Mozaïği	ek s. 202
Resim 249: Güney Nef İkinci Evre Mozaïği	ek s. 203
Resim 250: Eşik Mozaïği	ek s. 203
Resim 251: Eşik Mozaïği	ek s. 204
Resim 252: Dalgalı Kurdele Motifi Bordürü	ek s. 204
Resim 253: Aphrodisias. Doğu Odeon Alanına Ait Mozaik	ek s. 205
Resim 254: İsrail. Ein Ha-Shiv'ah Manastırı Mozaïği	ek s. 205
Resim 255: Iasos. Akropolis Bazilikası. Sarmaşık Bordürü	ek s. 206
Resim 256: Bodrum-Torba Manastırı Bazilikası Mozaïği	ek s. 206
Resim 257: Antiokheia. Sarmaşık Bordürlü Mozaik	ek s. 207
Resim 258: Kıbrıs. Aziz Spyridon Manastırı Mozaïği	ek s. 207
Resim 259: İsrail. Sede Nahum Kilisesi Mozaïği	ek s. 208
Resim 260: Antiokheia. Asma Bordüründeki Kuşlar Mozaïği	ek s. 208
Resim 261: Ürdün. Theotokos Şapeli Mozaïği. Kırışik Kurdele Bordürü	ek s. 209
Resim 262: Antiokheia. Hamam F Mozaïği	ek s. 209
Resim 263: Antiokheia. Anka Kuşu Evi Mozaïği	ek s. 210
Resim 264: Antiokheia. Teğet Sekizgenler Bordürü Detay	ek s. 210

Resim 265: Besni Mozaïği	ek s. 211
Resim 266: Sardes Sinagogu. Teğet Sekizgenler Bordürü	ek s. 211
Resim 267: Sardes Sinagogu. Teğet Sekizgenler Bordürü	ek s. 212
Resim 268: Tunus. Kartacalı Hanım Mozaïği	ek s. 213
Resim 269: Anemurium. Nekropolis Kilisesi Mozaïği	ek s. 214
Resim 270: Ravenna. San Vitale. Justinianus ve Beraberindekiler Sahnesi	ek s. 215
Resim 271: Iasos Akropolis Bazilikası Mozaïği	ek s. 215
Resim 272: Sardes Sinagogu. Düğümlü Daireler	ek s. 216
Resim 273: Ürdün. Piskopos Leontios Kilisesi. Düğümlü Daireler	ek s. 216
Resim 274: Antiokheia. Kesişen Daireler	ek s. 217
Resim 275: Sardes Sinagogu. Kesişen Daireler	ek s. 217
Resim 276: Sardes Sinagogu. Kesişen Daireler	ek s. 218
Resim 277: Sardes Sinagogu. Kesişen Daireler	ek s. 218
Resim 278: Bodrum-Torba Manastırı Bazilikası. Kesişen Daireler	ek s. 219
Resim 279: Ksanthos Doğu Bazilikası. Atrium Mozaïği	ek s. 219
Resim 280: Pompeiopolis. Dikdörtgen Pano Tasarımı	ek s. 220
Resim 281: Ürdün. Eski Diakonikon Vaftizhanesi Mozaïği	ek s. 220
Resim 282: Stobi. Piskoposlar Kilisesi Freskosu	ek s. 221
Resim 283: St. Jean Kilisesine Ait Bir Korkuluk Levhası	ek s. 221
Resim 284: St. Jean Kilisesine ait Bir Templon Arşitravı	ek s. 222
Resim 285: Euphrates Mozaïği	ek s. 222
Resim 286: Antiokheia. Nehir Tanrıları Mozaïği. Pyramus	ek s. 223
Resim 287: Antiokheia. Nehir Tanrıları Mozaïği. Thisbe	ek s. 223
Resim 288: Antiokheia. Nehir Tanrıları Mozaïği. Arethusia	ek s. 224
Resim 289: Antiokheia. Nehir Tanrıları Mozaïği. Alpheus	ek s. 224
Resim 290: Antiokheia. Thetis Mozaïği	ek s. 225
Resim 291: Ürdün. Havariler Kilisesi. Thalassa Personifikasyonu	ek s. 226
Resim 292: Kosmas Indicopleustes'in Haritası	ek s. 227
Resim 293: Tegea. Thyrsos Bazilikası Mozaïği	ek s. 228
Resim 294: Thyrsos Bazilikası Mozaïği. Tigris	ek s. 229
Resim 295: Ürdün. Martyr Theodore Şapeli Mozaïği	ek s. 229

Resim 296: Martyr Theodore Şapeli Mozaïği. Cennet Nehirleri	ek s. 230
Resim 297: Ürdün. Sunna Kilisesi. Cennet Nehri Personifikasyonu	ek s. 230
Resim 298: Ürdün. Nehirler Kilisesi Mozaïği. Cennet Nehri Personifikasyonu	ek s. 231
Resim 299: Ürdün. St. Paul Kilisesi Mozaïği	ek s. 231
Resim 300: St. Paul Kilisesi Mozaïği. Cennet Nehirleri	ek s. 232
Resim 301: Ürdün. Theotokos Şapeli. Mozaik Yazıt	ek s. 232
Resim 302: Gazze. Cebaliye Kilisesi Mozaïği	ek s. 233
Resim 303: Makedonya. Ohrid. Vaftizhane Mozaïği	ek s. 233
Resim 304: Makedonya. Ohrid. Şapel Mozaïği	ek s. 234
Resim 305: Korsika. Mariana Vaftizhanesi Mozaïği	ek s. 234
Resim 306: Suriye. Kutsal Martyrler Kilisesi Mozaïği	ek s. 235
Resim 307: Kutsal Martyrler Kilisesi Mozaïği. Detay	ek s. 236
Resim 308: Kutsal Martyrler Kilisesi Mozaïği. Detay	ek s. 237
Resim 309: Roma. Aziz Kosmas ve Damianus Kilisesi Duvar Mozaïği	ek s. 238
Resim 310: Ravenna. San Vitale Kilisesi. Evangelistler	ek s. 239
Resim 311: Ravenna. San Vitale Kilisesi. Aziz Luka.	ek s. 240
Resim 312: Ravenna. San Vitale Kilisesi. Apsis Mozaïği	ek s. 241
Resim 313: Libya. Olbia/Theodorias Kilisesi Mozaïği	ek s. 242
Resim 314: Olbia/Theodorias Kilisesi Mozaïği. Geon Personifikasyonu	ek s. 243
Resim 315: Olbia/Theodorias Kilisesi Mozaïği. Euphrates Personifikasyonu	ek s. 244
Resim 316: Olbia/Theodorias Kilisesi Mozaïği. Phison Personifikasyonu	ek s. 245
Resim 317: Olbia/Theodorias Kilisesi Mozaïği. Tigris Personifikasyonu	ek s. 246
Resim 318: Ravenna. Neon Vaftizhanesi Mozaïği. İsa'nın Vaftizi Sahnesi	ek s. 247
Resim 319: Ravenna. Arian Vaftizhanesi Mozaïği. İsa'nın Vaftizi Sahnesi	ek s. 248
Resim 320: Arnavutluk. Butrint Vaftizhanesi Mozaïği	ek s. 249
Resim 321: İsrail. Nahariye Kilisesi Mozaïği	ek s. 249
Resim 322: Ürdün. St. George Kilisesi Mozaïği	ek s. 250
Resim 323: Ürdün. Rahip John Şapeli Mozaïği. Sepet Betimi	ek s. 250
Resim 324: Lübnan. Khalde Bazilikası Mozaïği. Sepet Betimi	ek s. 251
Resim 325: Apsidal Yapı Mozaïği	ek s. 251
Resim 326: Apsidal Yapı Mozaïği. Detay	ek s. 252
Resim 327: Iasos. Akropolis Bazilikası. Apsis Mozaïği	ek s. 252

Resim 328: Erken Bizans Villası. Mekân 3 Döşemesi	ek s. 253
Resim 329: Erken Bizans Villası. Mekân 5 Döşemesi	ek s. 253
Resim 330: Pompeiopolis. Konut Yapısı Döşemesi	ek s. 254
Resim 331: Erken Bizans Villası. Mekân 1b Mozaïği	ek s. 255
Resim 332: Erken Bizans Villası. Mekân 1b Mozaïği. Bordür Tasarımı	ek s. 256
Resim 333: Erken Bizans Villası. Mekân 1b Mozaïği. Bordür Tasarımı	ek s. 256
Resim 334: Mekân 1b Mozaïği Bordür Tasarımına Ait In Situ Parça	ek s. 257
Resim 335: Mekân 1b Mozaïği. Aslan Figürü	ek s. 257
Resim 336: Mekân 1b Mozaïği. Zikzak Bant ve Pano	ek s. 258
Resim 337: Mekân 1b Mozaïği. Zikzak Bant ve Pano	ek s. 258
Resim 338: Mekân 6 Mozaïğinin Kuzeydoğudan Görünümü	ek s. 259
Resim 339: Mekân 6 Mozaïği Bordür Tasarımı	ek s. 259
Resim 340: Villa Sahiplerinin Portreleri	ek s. 260
Resim 341: Batı-Doğu ve Kuzey-Güney Motif Dizilimine Göre Birinci Kuş	ek s. 260
Resim 342: Batı-Doğu Yönünde Beşinci; Kuzey-Güney Yönünde Birinci Çerçvedeki Kuş	ek s. 261
Resim 343: Batı-Doğu ve Kuzey Güney Yönlerinde İkinci Çerçvedeki Kuş	ek s. 261
Resim 344: Batı-Doğu Yönünde İlk; Kuzey-Güney Yönünde Üçüncü Çerçvedeki Kuş	ek s. 262
Resim 345: Batı-Doğu ve Kuzey Güney Yönlerinde Üçüncü Çerçvedeki Kuş	ek s. 262
Resim 346: Batı-Doğu Yönünde İkinci; Kuzey Güney Yönünde Dördüncü Çerçvedeki Kuş	ek s. 263
Resim 347: Batı-Doğu ve Kuzey-Güney Yönlerinde Dördüncü Çerçvedeki Kuş	ek s. 263
Resim 348: Batı Doğu Yönünde ilk; Kuzey Güney Yönünde Beşinci Çerçvedeki Kuş	ek s. 264
Resim 349: Batı Doğu Yönünde Üçüncü; Kuzey-Güney Yönünde Beşinci Çerçvedeki Kuş	ek s. 264
Resim 350: Batı-Doğu ve Kuzey Güney Yönlerinde Beşinci Çerçvedeki Kuş	ek s. 265
Resim 351: Rozet Süslemeli Eğik Kare	ek s. 265
Resim 352: Balık Pulu Tasarımı	ek s. 266
Resim 353: Balık Pulu Tasarımı. Detay	ek s. 266
Resim 354: Mozaik Parçası	ek s. 267

Resim 355: Mopsuestia Bazilikası Mozaïği	ek s. 267
Resim 356: Antiokheia. Hamam F Mozaïği	ek s. 268
Resim 357: Antiokheia. Svastika-Meander Tasarımı ve Kare Panolar	ek s. 268
Resim 358: Tunus. Villa Mozaïği. Zikzak Süslemeli Bant	ek s. 269
Resim 359: Antiokheia. Hamam C Mozaïği. Basamaklı Haç Tasarımı	ek s. 269
Resim 360: Kıbrıs. Kourion'daki Bir Konut Yapısı Mozaïği	ek s. 270
Resim 361: Bodrum-Torba Manastır Kompleksi Mozaïği	ek s. 270
Resim 362: Mekân 3 Kuzey Duvarı Freskosu	ek s. 271
Resim 363: Kuzey Duvarı Freskosu Alt Bezeme Alanı. Batı Panosu	ek s. 271
Resim 364: Kuzey Duvarı Freskosu Alt Bezeme Alanı. Doğu Panosu	ek s. 272
Resim 365: Kuzey Duvarı Freskosu Alt Bezeme Alanı. Orta Pano	ek s. 272
Resim 366: Kuzey Duvarı Freskosu Üst Bezeme alanı. Batı Panosu ve zikzak Bant	ek s. 273
Resim 367: Kuzey Duvarı Freskosu Üst Bezeme alanı. Detay	ek s. 273
Resim 368: Kuzey Duvarı Freskosu Üst Bezeme alanı. Doğu Panosu ve zikzak Bant	ek s. 274
Resim 369: Batı Duvarı Freskosu. Güney Kenardaki Pano	ek s. 274
Resim 370: Batı Duvarı Freskosu. Orta Pano	ek s. 275
Resim 371: Batı Duvarı Freskosu. Kuzey Kenardaki Pano	ek s. 275
Resim 372: Doğu Duvarı Freskosu. Kuzey Kenar	ek s. 276
Resim 373: Doğu Duvarı Freskosu. Kuzey Kenardaki Pano	ek s. 277
Resim 374: Doğu Duvarı Freskosu. Orta Pano	ek s. 277
Resim 375: Doğu Duvarı Freskosu. Güney Kenardaki Pano	ek s. 278
Resim 376: Güney Duvarı Freskosu. Doğu Panosu	ek s. 278
Resim 377: Güney Duvarı Freskosu. Batı Panosu	ek s. 279
Resim 378: Mekân 5. Kuzey Duvarı Freskosu	ek s. 280
Resim 379: Mekân 5. Kuzey Duvarı Freskosu	ek s. 281
Resim 380: Mekân 5 Doğu Duvarının Sol Altındaki İki Yatay Bant	ek s. 281
Resim 381: Perge. Mezar Odası Freskosu	ek s. 282
Resim 382: Perge. Mezar Odası Freskosu	ek s. 283
Resim 383: Perge. Mezar Odası Freskosu	ek s. 284

GİRİŞ

Paphlagonia Hadrianoupolis'i, Batı Karadeniz Bölgesi'ndeki Karabük İlinin Eskipazar İlçesinde yer almaktadır. Kentte İ.Ö. 1. ve İ.S. 8. yüzyıllar arasında yerleşim olduğunu işaret eden kalıntılara rastlanmıştır. Bu arkeolojik bulgulara göre, İ.S. 5. ve 6. yüzyıllar, kentin en parlak dönemidir. Tezin konusunu oluşturan mozaik ve fresko buluntuları bu yüzyıllarda inşa edilmiş mimari yapı kalıntıları içerisinde ortaya çıkarılmıştır.

Tezin birinci bölümü, Paphlagonia Hadrianoupolis'inin arkeolojik karakterini anlayabilme adına oluşturulmuş genel bir değerlendirmedir. Bu değerlendirmede, kent ve çevresinin coğrafyası ve tarihine yer verilmiş; arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan buluntular ele alınmış ve kent halkının oldukça az bilinen yapısı üzerine kısa bir açıklamada bulunulmuştur. Bu konu başlıklarının dışında, Paphlagonia Hadrianoupolis'i üzerine günümüze değin yapılan bilimsel araştırmalar da sırasıyla izah edilmeye çalışılmıştır.

Tezin diğer bölümlerinde, içinde buldukları mimari yapı türlerine göre ayrı ayrı ele alınan mozaik ve fresko buluntularına yer verilmiştir. Buluntuların anlatımından önce, mimari yapılar ve bu yapılara dair arkeolojik kazılar hakkında bilgi verilmektedir. Mozaik ve fresko buluntularının anlatımı, belirli bir sistem üzerine kurulmuştur. Bu sisteme göre, ilk olarak buluntunun yapısal ve tasarımsal özellikleri aktarılmaya çalışılmıştır. Tezin altıncı bölümünü oluşturan katalogda da görülebileceği gibi buluntu tanımlamalarında öncelik bordür tasarımlarına (kenar süslemelerine) aittir. Bu tasarımların ardından panolara yani ana süsleme alanlarına yer verilmektedir. Buluntuların genel anlatımının ardından farklı coğrafyalardaki örnekler ile karşılaştırmaları yapılmıştır. Mozaik buluntularının anlatımı sırasında gerekli görülen yerlerde çeşitli sahnelerle ilişkin yorumlar, değerlendirmeler ve ikonografik açıklamalar ayrıca konu edinilmektedir. Bazı buluntuların ve o buluntuları içeren mimari yapıların farklı özellikleri sebebiyle, zaman zaman kurulan bu sistemin dışına da çıkmıştır.

Tezin İkinci bölümünde Paphlagonia Hadrianoupolis'inin kamu yapılarından Hamam A ve Hamam B'ye ait mozaik buluntuları anlatılmaktadır. İ.S. 5. yüzyılın son çeyreğinde inşa edildiği düşünülen bu yapılardan Hamam B, arkeolojik kazıları henüz tamamlanamayan Hadrianoupolis yapılarından. Hamam A içerisinde in situ olan bir opus sectile döşeme ile opus tessellatum tekniğinde yapılmış bir zemin mozaiği bulunmaktadır. Bu in situ mozaikler dışında kazılar sırasında ele geçen mozaik parçalarına ve tesseralara yer verilmiştir. Hamam B konu başlığında ise yapının kuzey kanadında yer alan iki mekâna ait in situ zemin mozaikleri anlatılmaktadır.

Tezin üçüncü bölümünde, İ.S. 5. yüzyılda bir piskoposluk halini alan kentin İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği düşünülen bazilikal planlı iki kilise yapısına ait zemin mozaikleri anlatılmaktadır. Erken Bizans A ve B Kiliseleri olarak adlandırılan bu iki yapının mozaikleri dışında, sadece apsis kısmı ortaya çıkarılmış ve arkeolojik kazıları tamamlanamamış bir başka yapıya ait bir zemin mozaiği daha bulunmaktadır. Tezin üçüncü bölümünün son başlığında yer verilen bu yapı da muhtemelen bir kilise olmalıydı.

Tezin dördüncü bölümünde özel bir konut yapısı olan bir Erken Bizans villasının mozaik ve freskoları anlatılmaktadır. İ.S. 6. ve 7. yüzyıllar boyunca kullanım gördüğü anlaşılan bu villa, Paphlagonia Hadrianoupolis'inde fresko buluntularına sahip tek yapıdır. Villanın Mekân 1b ve Mekân 6 olarak adlandırılan mimari birimleri zemin mozaikleri ile kaplanmıştır. Beşinci bölümde ise Hadrianoupolis mozaik sanatı ve sanatçılarının kökenleri üzerinde durulmakta ve kent buluntularının korunması kapsamında tarafımızdan ileri sürülen değerlendirmelere yer verilmektedir.

Tezin altıncı bölümündeki mozaik ve fresko katalogu, David Parrish'in III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu'nda belirttiği sistem temel

alınarak oluşturulmuştur.¹ Katalogda ayrıca mozaikleri oluşturan tesseraların Munsell renk sistemine göre kodları yer almaktadır. Katalogdaki buluntu tanımlamaları, normal bir çalışmadan çok daha uzun tutulmuştur. Buluntuların en ayrıntılı tanımlamaları altıncı bölümde yer almaktadır. Bunun nedeni, in situ mozaiklerin ve freskoların kolayca bozulmaya müsait en hassas materyal grubuna girmesidir. Tezin oluşturulmasından sonraki bir tarihte, bu mozaiklerin Türkiye'nin çoğu noktasında görüldüğü gibi şu ya da bu şekilde ilk halini koruyamaması durumunda, mozaiklerin orijinal haliyle anlaşılabilmesi için ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmeye ihtiyacı vardır. Türkiye'de yaşanan daha önceki tecrübeler göz önüne alınarak (in situ zemin mozaiklerinin müzede korunma amacıyla, buldukları yerden kaldırılma çalışmalarında dahi belli bir tahribatın olduğu düşünülürse) ayrıntılı tasvirlerle hazırlanmış bir katalogdan başka bu buluntuların anlaşılacağı daha garanti bir çözüm bulunmamaktadır. Buluntuların in situ halleriyle çekilmiş fotoğraflar da bu konuda işe yarayabilir; ancak fotoğraflar çoğu durumda yanıltıcı bir etki de yaratmaktadır. Bu nedenle özellikle in situ buluntular için herhangi bir katalog çalışmasından çok daha fazlası gerekmektedir.

Tez içerisinde buluntuların tasarım tanımlamalarında, Catherine Balmelle ve yedi araştırmacının ortak çalışması olan “Le décor géométrique de la mosaïque romaine I ve II” adlı yayınlar temel alınmıştır. Bu iki yayın, Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve İspanyolca dilleri doğrultusunda oluşturulmuştur. Ne yazık ki mozaik buluntuları için genel geçer bir yerli terminoloji bulunmamaktadır. Yerli araştırmacıların kaleme aldıkları yayınlarda, aynı tasarımlar için farklı tanımlamaların kullanıldığı da görülmektedir. Tez içerisinde yer alan tanımlamalar, hem yerli terminoloji hem de bahsi geçen iki yayın göz önüne alınarak oluşturulmuştur.

¹David Parrish, “The General State of Mosaic Research in Turkey”, **III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin),(8-10 Haziran 2006), Uludağ Üniversitesi, Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2007, (Mosaic Research), ss. 17-26.

BİRİNCİ BÖLÜM

PAPHLAGONIA HADRIANOUPOLIS'İ

1.1. KENTİN COĞRAFI KONUMU VE TARİHÇESİ

Paphlagonia Hadrianoupolis'i, günümüzde Batı Karadeniz Bölgesinde, Karabük ili, Eskipazar İlçesinin 3 km batısında yer alan ve Antik Dönemde Paphlagonia, Bithynia ve Galataia Bölgelerinin sınırında bulunan bir güneybatı Paphlagonia kentidir (**Harita 1**).² Kentin bulunduğu vadi, halk arasında "Viranşehir" olarak anılmaktadır ve bu vadiyi ikiye ayıran Göksu Çayı, 2003-2007 yılları arasında arkeolojik kazıları gerçekleştirilen kent yapılarının güneyinde, doğu batı doğrultusunda uzanmaktadır. Kent, Eskipazar İlçe merkezinin batısındaki Budaklar köyü, Hacı Ahmetler, Çaylı ve Eleler mahallelerinin sınırlarında, Eskipazar-Mengen karayoluna paralel olarak uzanan alanda yer almaktadır (**Harita 2-3**). Doğu-batı doğrultusunda 8 km, kuzey-güney yönünde ise 4 km'lik bir alanda bu Paphlagonia kentine ait arkeolojik buluntular tespit edilebilmiştir.

Yapılan araştırmalarla kentteki yerleşimin, Geç Hellenistik, Roma ve Erken Bizans Dönemlerinde, İ.Ö. 1. ve İ.S. 8. yüzyıllar arasında olduğu bilinmektedir.³ Bununla birlikte, Geç Hellenistik Evreye ilişkin kanıtlar, diğer dönemlere göre son derece azdır. Bölgede, Hellenistik Döneme ait izler Eflani İlçesinde görülmektedir.

²Ergün Laflı, "A Roman Rock-Cut Cult Niche At Paphlagonian Hadrianoupolis", **24. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, (24. AST), ss. 44, 49; Ergün Laflı, "Paphlagonia Hadrianoupolis'i Arkeolojik Kazıları ve Onarım Çalışmaları 2008 Yılı Çalışma Raporu", **Arkeoloji ve Sanat**, Sayı:131, Mayıs-Ağustos 2009, (2008 Çalışmaları) s. 40; Ergün Laflı ve Gülseren Kan Şahin, "Hadrianoupolis ve Çevresinden Geç Ortaçağ Sırlı Seramik Örnekleri", **XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, (Ed. Kadir Pektaş ve diğerleri) Pamukkale Üniversitesi, İstanbul, 2011, s. 426; Ergün Laflı ve Alexander Zäh, "Archäologische Forschungen im Byzantinischen Hadrianoupolis in Paphlagonien", **Byzantinische Zeitschrift** 101/2, 2008, (BZ 101), s. 681. Kent aynı zamanda bir iç Paphlagonia kenti olarak da tanımlanmaktadır: Karl Strobel, "Galatien und Seine Grenzregionen", **Forschungen in Galatien, Asia Minor Studien** 12, (Ed. E. Schwertheim), Bonn, 1994, ss. 41, 46.

³ Laflı, 2008 Çalışmaları, s. 40.

Kent merkezinde keşfedilen yapılar, Geç Roma ve ağırlıklı olarak Erken Bizans Dönemine tarihlenmektedir.

Paphlagonia Hadrianoupolis'i diğer Paphlagonia kentlerinde olduğu gibi merkezi bir yerleşim alanına ve bir yayılım bölgesine sahipti. Kentin yaklaşık 13 km kuzeydoğusunda yer alan ve yayılım alanının içinde olduğu düşünülen Asar Tepe'deki Kimistene yerleşimi, bölgedeki en önemli arkeolojik noktalardan biridir (**Harita 2-3**). Paphlagonia Hadrianoupolis'i hakkında antikçağ yazarları herhangi bir bilgi aktarmamıştır ve Kimistene yerleşimi üzerine bilinen veriler ise son derece kısıtlıdır.⁴

Hadrianoupolis'e ilişkin en erken kanıt, "Kaisareis Proseilemmenitai" adı altında kentin Galatia Eyaletine bağlandığı İ.Ö. 6/5 yıllarına aittir.⁵ Kentin Galatia'ya bağlanmasından, İmparator Hadrianus'un son hüküm yılları civarında (İ.S. 136-138) Julius Scapula adındaki Galatyalı bir yönetici tarafından yazdırılmış bir yazıtta bahsedilmektedir.⁶ Kent sakinlerinin daha sonra kendilerine "(Kaisareis) Hadrianopol(e)itai" dedikleri bilinmektedir.⁷ İmparator Hadrianus, kentte onarım ve yeniden imar çalışmaları yapmıştır. İ.S. 3. yüzyılın sonuna kadar, bir Paphlagonia kenti olarak kalan Hadrianoupolis, Diokletianus'un kenti yeniden yapılandırma çalışmaları ile birlikte Doğu Bithynia'daki Honorias eyaletine bağlanmıştır.⁸ Her ne kadar antik yazarlar kentten bahsetmese de kente dair bazı bilgiler Erken Bizans

⁴ Strabon, Olgassys'un eteklerinde yer alan Kimiatenê adındaki bir yerleşimden söz eder (XII, 3, 41); Yerleşim yerinin Ilgaz Dağı eteklerinde olarak belirtilmesi ya Strabon tarafından yapılmış bir yanlışlıktır ya da iki farklı bölgede benzer isimlere sahip yerleşimler bulunmaktadır; bkz. Strabon, **Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)**, Çev. Prof. Dr. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993, s. 41.

⁵Roger Matthews ve diğerleri, "Landscapes with Figures: Paphlagonia through The Hellenistic, Roman and Byzantine Periods, 330 BC – AD 1453", **At Empires' Edge: Project Paphlagonia, Regional Survey in North – Central Turkey**, (Ed. Roger Matthews and Claudia Glatz), British Institute at Ankara, Monograph 44, 2009, (Project Paphlagonia), s. 182; Laflı, 24. AST, s. 49; Erhan Öztepe ve S. Hakan Öztaner, "Eskipazar İlçesine Yapılan İnceleme Gezisi", **İdol – Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi**, Sayı: 11, 2001, s. 6. Ayrıca bkz. "Caisareis Proseilemmenitae": Stephen Mitchell, **Anatolia: Land, Men, and Gods in Asia Minor, Volume I, The Celts in Anatolia and The Impact of Roman Rule**, Oxford, 1993, s. 92-93.

⁶Christian Marek, **Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia**, Istanbul Forschungen Band 39, Tübingen, 1993, (Band 39), s. 118; Matthews ve diğerleri, Project Paphlagonia, s. 182; Mitchell, s. 93.

⁷ Laflı, 24. AST, s. 49-50; S. Mitchell kentin daha sonra "Caesareia Hadrianopolis" ismini aldığından bahseder: Mitchell, s. 92.

⁸Arnold Hugh Martin Jones, **The Cities of The Eastern Roman Provinces**, Second Edition, Oxford Press, 1971, s. 537; Matthews ve diğerleri, Project Paphlagonia, s. 182.

belgelerinde tespit edilebilmektedir. İ.S. 6. yüzyılda, Hierokles'in Synekdemus'unda Hadrianoupolis, Honorias kentleri arasında belgelenmiştir.⁹ İ.S. 5. yüzyılda kent, bir piskoposluk halini alır ve dinsel bir önem kazanır.¹⁰

Kentteki imar faaliyetleri İ.S. 5. yüzyılın son çeyreğinde gelişmeye başlar. Özellikle 6. yüzyılda önemli bir yapılaşmanın gerçekleştiği ve kentin oldukça yoğun bir yerleşime sahip olduğu, yapılan arkeolojik kazılarla birlikte anlaşılmaktadır. İ.S. 5. ve 7. yüzyıllar arasında, Hadrianoupolis'in 30.000 kişilik bir nüfusla 10 km'lik bir yayılım alanına sahip olduğu düşünülmektedir;¹¹ ancak İ.S. 8. yüzyıl ile birlikte Hadrianoupolis'teki yerleşimin neredeyse sonlandığı anlaşılmaktadır. Kentte yapılan araştırmalar sırasında, bu yüzyıla tarihlenen çok az sayıda kanıt keşfedilebilmiştir. Bu durumun nedeni tam olarak bilinemese de Hadrianoupolis'in güneyinde yer alan Gangra kentinin 712 ile 727 yıllarında Arap akınlarına maruz kalması¹², bölgeyi olumsuz yönde etkileyen önemli bir sebep olarak yorumlanabilir. Kentte yapılan arkeolojik kazı çalışmaları devam ettikçe, önümüzdeki yıllarda bu durumun nedenine ilişkin daha çok veri elde edilebilecektir.

İ.S. 8. yüzyılda kentteki yerleşimin durmasından sonra ya da en iyi ihtimalle kent nüfusunun azalması ile birlikte yerel halkın kent çevresindeki yayılım alanlarına ve kuzeye doğru göçtüğü sanılmaktadır. Bu noktada Kimistene yerleşimi tekrar dikkat çekmektedir. Bu yerleşime dair kalıntılar, E. Laflı başkanlığında gerçekleştirilen 2005 yılı yüzey araştırmalarında, Asar Tepe olarak bilinen bölgedeki dört yükselti üzerinde tespit edilmiştir. Kimistene'deki arkeolojik noktalar, "Akropolis", "Birinci ve İkinci Nekropolis Tepeleri" ve "Sarnıç" olarak adlandırılmıştır.¹³ Akropolisin zirvesinde tespit edilen en geç tarihli buluntular, İ.S. 10. ve 13. yüzyıllara ait çok sayıda seramik buluntusudur.¹⁴

⁹ Hierocles, *Synekdemus*, (Ed. A. Burckhardt), Leipzig, 1893, 695, 3 'Αδριανουπόλις, s. 31.

¹⁰ Laflı ve Zäh, BZ 101, s. 683; Klaus Belke, *Paphlagonien und Honorias*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Denkschriften, 249.Band, Tabula Imperii Byzantini 9, Wien, 1996 s. 196.

¹¹ Laflı, 2008 Çalışmaları, s. 61.

¹² Gangra, İ.S. 712 yılında, saldırılar sonucunda zarar görmüştür; 732 yılında ikinci kez gerçekleştirilen saldırıda kent tekrar tahrip edilmiştir: Belke, s. 71.

¹³ Laflı, 24. AST, s. 46; Laflı ve Şahin, s. 427; Ergün Laflı, "Paphlagonia Bölgesi Arkeolojik Araştırmalar Projesi: Hadrianoupolis ve Kimistene Antik Yerleşimleri Yüzey Araştırmaları 2005",

1.2. ARKEOLOJİK BULUNTULAR ve KENT HALKININ UĞRAŞILARI

Kentte dağınık biçimde konuşlanan 24 adet kamu yapısı, 2005 yılı yüzey araştırmaları sırasında tespit edilmiştir. İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen iki Erken Bizans kilisesi, iki adet Geç Roma hamamı ve bir Erken Bizans villası, 2005-2008 yılları arasında çalışmalarda bulunulmuş kent merkezi yapılarındandır (**Harita 4 ve 5**).¹⁵ Paphlagonia Hadrianoupolis’indeki ilk arkeolojik kazı çalışması, 2003 yılında Erken Bizans B Kilisesinde, Karadeniz Ereğli Müzesi tarafından bir kurtarma kazısı şeklinde gerçekleştirilmiştir. İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bazilikal planlı bu yapı, kentin çekirdek bölgesinde yer almaktadır (**Harita 4-5; Resim 1**).¹⁶

Yapılan araştırmalarda kentin dört farklı noktasında çeşitli mezarlık alanlar, tespit edilmiştir. Bu alanlardan biri “Deliklikaya” olarak bilinmektedir.¹⁷ Kentin nekropol alanında, bir kaya üzerine oyulmuş anıtsal bir niş, keşfedilen önemli buluntular arasındadır (**Resim 2**). Göksu Çayı’nın kuzeyinde, Çay Mahallesi’nin 2 km kadar doğusunda yer alan bu niş’in İ.S. 2.-3. yüzyıllara ait olduğu düşünülmektedir.¹⁸ Bu açık hava kaya kutsal alanı, kent üzerinde önemli bir Phryg kültürü etkisinin antik dönemde var olduğunu göstermektedir. Kentte kayaya oyulmuş çok sayıda mezar da bulunmaktadır. Bunların pek çoğu arazi yüzeyine

TEBE (Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü) – Haberler, Sayı: 22, İstanbul, Mayıs 2006, (TEBE 22), s. 31.

¹⁴ Lafli ve Şahin, s. 427-428; Kimistene yerleşiminde keşfedilen seramiklerin genel bir değerlendirmesi için bkz.: Ergün Lafli, “Terra Sigillatae From Hadrianoupolis in Paphlagonia” **29. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 3. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2008, (Terra Sigillatae), ss.286-287.

¹⁵ 2005 yılı yüzey araştırmalarının öncesinde, 2001 yılının Mayıs ayında kentte bir inceleme gezisi yapan Erhan Öztepe ve S. Hakan Öztaner, bu incelemenin bir değerlendirmesi üzerine kaleme aldıkları makalede, bugün “A kilisesi” olarak adlandırılan kilise yapısından söz etmişlerdir. O sıralar sadece küçük bir kısmı kaçak kazılar sebebiyle ortaya çıkmış ve henüz işlevi bilinmeyen Hacıahmetler Mahallesinin doğusunda yer alan Hamam B yapısının bulunduğu alanı da incelemişler ve bu yapı kalıntısını da kayda geçirmişlerdir: Öztepe ve Öztaner, ss. 6, 9, 10.

¹⁶ Karadeniz Ereğli Müzesinin yaptığı kurtarma kazısına ilişkin herhangi bir yayın bulunmamaktadır. Bu yapının ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz.: Lafli ve Zâh, BZ 101, ss. 694-699.

¹⁷ Lafli, 24. AST, s. 44. Kentin mezarlık alanları ve mezar tipleri üzerine bir çalışma için bkz.: Ergün Lafli ve Eva Christof, “Drei Neu Entdeckte Phallossteine Aus Der Chora von Hadrianopolis”, **31. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2010, (31. KST), ss. 297-314.

¹⁸ Lafli, 24. AST, s. 45; Ergün Lafli, “Hadrianopolis-Eskipazar, Paphlagonia Hadrianoupolis’i Arkeolojik Kazıları”, **30. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 3. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, (30. KST) ss. 402-403.

oyulmuştur; ancak anakaya parçalarının bir oda oluşturur şekilde muntazam işlendiği daha az sayıda mezar tipleri de mevcuttur. Bunlardan en önemlisi, Roma Dönemine –muhtemelen İ.S. 2. yüzyıla- ait olan üç klineli anıtsal bir kaya mezarıdır ve “Hamam A” yapısının 15 m kadar güneyinde yer almaktadır (**Resim 3 ve 5**).¹⁹

Hamam A yapısı, Erken Bizans B Kilisesinin yaklaşık 140 m güneybatısındadır ve kent merkezi yapılarındandır (**Resim 4 ve 5**). 2005 yılı yüzey araştırmaları sırasında keşfedilen yapının arkeolojik kazılarına 2006 yılında başlanmış ve bu kazılar 2007 yılında devam etmiştir.²⁰ 15 adet mekânının ortaya çıkarıldığı Hamam A yapısının, İ.S. 5. yüzyılın son çeyreğinde inşa edildiği ve İ.S. 8. yüzyılın başında terk edildiği yapılan kazılar sonucunda anlaşılmıştır.²¹ 2008 yılında, yapının Mekân 11 olarak adlandırılan mekânındaki mozaik zeminde temizleme, koruma ve konservasyon çalışmaları yapılmış ve yapının tüm duvarlarında koruma önlemleri alınmıştır.²²

Kentin önemli arkeolojik yapılarından bir diğeri, 2007 yılında kazı çalışmalarına başlanmış ve aynı çalışma sezonunda sekiz adet mekânı ortaya çıkarılabilmiş bir hamam yapısıdır. Hamam B olarak adlandırılan bu yapı, Hacıahmetler Mahallesi’nin doğu girişinin 50 m kadar doğusunda, Eskipazar-Hacıahmetler yolunun hemen güneyinde yer alır (**Resim 6**).²³ Yapıya ilişkin gerçekleştirilen kazıların tamamlanamamasına rağmen hamamın, “Hamam A” yapısı gibi İ.S. 5. yüzyılın son çeyreğinde inşa edildiği ve İ.S. 7. yüzyılın sonuna kadar kullanımda olduğu anlaşılmaktadır. Bu yapının kuzey kanadındaki iki farklı mekânda, İ.S. 5. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen zemin mozaikleri keşfedilmiştir.

¹⁹ Lafli, 30. KST, s. 402. Mezarın 1,20 m genişliğe sahip bir girişi vardır. Odanın her iki yanında birer ve girişin tam karşısında bir adet olmak üzere 1,00 x 1,80 m ölçülerine sahip üç adet kline mevcuttur. Bu klinelerin zeminden yükseklikleri 45-50 cm civarındadır.

²⁰ Lafli ve Zäh, BZ 101, ss. 699-703; Ergün Lafli ve Alexander Zäh, “Beiträge Zur Frühbyzantinischen Profanarchitektur Aus Hadrianoupolis - Blütezeit Unter Kaiser Iustinian I.”, **Byzantinische Zeitschrift** 102/2, 2009, (BZ 102) ss. 641-645.

²¹ Lafli, Terra Sigillatae, s. 287; Lafli ve Zäh, BZ 101, s. 703; Ergün Lafli, “Paphlagonia Hadrianoupolis’i Arkeolojik Kazıları - 2006”, **TEBE (Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü) Haberler**, Sayı: 24, İstanbul, Mayıs 2007, (TEBE 24), s. 29.

²² Lafli, 2008 Çalışmaları, ss. 46-47.

²³ Lafli, 30. KST, s. 401;

Hamam B yapısının 15 m kadar kuzeybatısında, dış duvar örgüsü sekizgen, iç duvar örgüsü yuvarlak planlı bir apsisi ortaya çıkarılmış, işlevi henüz bilinmeyen bir yapı kalıntısı bulunmaktadır.²⁴ Apsis, geometrik süslemeli bir zemin mozaığına sahiptir. İ.S. 5.-6. yüzyıllara ait olması gereken bu yapının bir Erken Bizans kilisesi olabileceği düşünülmektedir; ancak güneyindeki Hamam B yapısı ile ilişkisi henüz anlaşılammıştır. Yapının işlevi ve inşa edildiği evreyle ilgili kesin bir yorum yapılabilmesi için bu alandaki kazı çalışmalarınadevam edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, mimari kalıntıların hemen yanındaki modern asfalt yolun varlığı, hem Hamam B'nin hem de bu apsidal yapının kazıları açısından bir sorun teşkil etmektedir. Bu alandaki kısa süreli çalışmalar sonlandığında, buluntular jeotekstil ile örtülmüş ve 10 cm kalınlığında bir kum tabakası ile kapatılmıştır (**Şek. 12**).

Kentteki bir diğer kilise yapısı, “Erken Bizans A Kilisesi” olarak adlandırılmıştır.²⁵ İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısında inşa edilen üç nefli, bazilikal planlı bu kilise, Hadrianoupolis'in doğu ucundaki Bizans Dönemi sur kalıntılarının 1,5 km kadar doğusunda, Eskipazar-Mengen karayolunun kuzeyinde, Yerebatan adındaki bir yükselti üzerinde yer almaktadır (**Resim 8**).²⁶ Bu nokta, aynı zamanda Eskipazar'daki yatılı bölge ilköğretim okulunun 600 m kadar batısındadır. İ.S. 6. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen zemin mozaiklerine sahip bu yapının arkeolojik kazıları 2006 yılında gerçekleştirilmiştir.²⁷

Hadrianoupolis kentinde keşfedilen bir başka önemli yapı, B Kilisesinin 150 m kuzeydoğusunda yer alan ve Erken Bizans Dönemine tarihlenen bir villadır (**Resim 9**). İ.S. 6. yüzyılın başında inşa edilen ve İ.S. 7. yüzyıl boyunca da çeşitli evreler halinde kullanılmış olan bu yapının kazıları 2007 yılında gerçekleştirilmiştir.²⁸ Bu kazı sezonunda yapının yedi adet mekânı ortaya çıkarılmıştır ve bu mekânlardan iki tanesi zemin mozaığı ile kaplıdır. İki farklı mekân ise fresko buluntularına sahiptir.

²⁴ Lafli ve Zäh, BZ 102, s. 654

²⁵ Lafli ve Zäh, BZ 101, ss. 686-694.

²⁶ Lafli, 30 KST, s. 400.

²⁷ Lafli, TEBE 24, s. 29-30; Lafli, Terra Sigillatae, s. 285.

²⁸ Yapının ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz.: Lafli ve Zäh, BZ 102, ss. 646-652.

2007 yılı kazı sezonunda, bir theatron olduğu düşünölen birkaç oturma sırasının tespit edildiği arkeolojik bir alanda kısa süreli bir kazı çalışması başlatılmıştır (**Resim 10-11**). Burası, Hacıahmetler Mahallesi'nin doğu girişinin 50 m kadar kuzeydoğusundaki kayalık bir alandır.²⁹ 2007 yılından sonra bu alanda herhangi bir kazı çalışması yapılmamıştır ve kentin bir tiyatroya sahip olup olmadığı konusu netlik kazanmamıştır. Bu olası tiyatro yapısının 5 m kadar güneyinde, Roma Dönemine –muhtemelen İ.S. 3. yüzyıla- tarihlenen bir kaya mezarı (Kuzeybatı Kaya Mezarı)³⁰ bulunmaktadır (**Resim 11**). Kentte ayrıca bir kemerli yapı, bir nymphaeum ve kubbeli bir yapı kalıntısı keşfedilmiştir. Kentte tespit edilen 10 adet yapı kalıntısında zemin mozaiklerine rastlanmış olup³¹ bu yapılardan altı tanesinde kazı çalışmaları yapılmıştır.³²

Deresemail Köyü, Değirnenbaşı Mahallesi'nin doğusundaki Asar Tepe olarak bilinen mevkide, Hadrianoupolis kentinin 13 km kadar kuzeydoğusunda, Kimistene yerleşimine ait arkeolojik buluntulara rastlanmaktadır. Bu buluntulardan en önemlisi, Akropolis olarak tanımlanan tepenin zirvesindeki düzlükte, günümüzde yalnızca temel kalıntıları görölebilen bir Roma Dönemi Tapınağıdır (**Resim 12**).³³ K. Dörner ve İ. Kaygusuz tarafından Demeter ve Kore kültüne ait olduğu belirtilen³⁴ bu tapınağın, E. Lafli yönetiminde 2005 yılında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında keşfedilmiş bazı buluntular sebebiyle, Zeus Kimistenos kültüne ait olduğu düşünölmektedir.³⁵ Tapınak, yüzey araştırmalarının sonuçlarına göre İ.S. 3. yüzyılın

²⁹ Lafli, 30. KST, s. 402

³⁰ Lafli, 30. KST, s. 402.

³¹ Lafli ve şahin, s. 426.

³² Bu yapılar arasından Hamam A ve B yapılarında, A ve B Kiliselerinde, Erken Bizans Villasında ve Hamam B'nin 15 m kuzeybatısındaki bir apsidal planlı yapının ufak boyutlu bir alanında kazı çalışmaları yapılmıştır. Arazi yüzeyinde tespit edilen diğer yapı kalıntılarında ve bu kalıntıların çevresinde arkeolojik kazı çalışmaları gerçekleştirilmemiş; ancak yüzey araştırmaları sırasında bu buluntu noktalarının çevresindeki arazide ufak boyutlu mozaik parçaları keşfedilmiştir.

³³ Lafli, 24. AST, s. 46.

³⁴ Friedrich Karl Dörner, "Vorbericht über eine Reise in Bithynien und im Bithynisch-Paphlagonischen Grenzgebiet 1962", Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse 100, 1963, ss. 138-139; İsmail Kaygusuz, "Kimistene'den Yazıtlar", **Türk Arkeoloji Dergisi**, Sayı: XXVI-2, Ankara, 1983, (Yazıtlar), ss. 114, 115, 129.

³⁵ Lafli, 24. AST, s. 47. Keşfedilen bir kaya yazıtı sayesinde, Kimistene'de bir Demeter-Kore tapınağı olduğu kesindir. Bir başka kaya üzerinde Zeus Kimistenos için bir adak yazıtı Gustave Mendel tarafından keşfedilmiş ve sonrasında İsmail Kaygusuz tarafından tekrar ele alınmıştır: Gustave Mendel, "Inscriptions de Bithynie", **Bulletin de Correspondance Hellénique**, Volume 25, 1901, no. 161, s. 24; Kaygusuz, Yazıtlar, no. 3, s. 113-114. Bu yazıt sebebiyle Kimistene'de bir Zeus tapınağı olduğu düşünölmektedir. E. Lafli, önceleri Demeter-Kore kültüne ait olduğu sanılan

başında inşa edilmiştir. İ.S. 4. yüzyıla kadar kullanılmaya devam edildiği sanılan bu tapınaktan alınan devşirme taşlarla Bizans Döneminde bir sur inşa edilmiştir.³⁶ Orta büyüklükteki tapınağın, gösterişli olmayan basit bir planı ve Korinth ya da Kompozit başlık düzenine sahip sütunları olduğu bilinmektedir.³⁷ Kimistene yerleşiminden yüzey araştırmaları sırasında bulunan bir mozaik parçası örneğine de altıncı bölümdeki katalog içerisinde yer verilmiştir (**Kat. No. 25; Çizim 1**).

En az iki adet kilise yapısı, anıtsal boyutta hamamları, Anadolu'da eşine az rastlanır türden bir Erken Bizans villası gibi kalıntılara sahip Paphlagonia Hadrianoupolis'i, bir taşra kenti olarak tanınmasına rağmen kazıları gerçekleştirilmiş tüm yapılarındaki mozaik buluntuları ve villa yapısında ortaya çıkarılan freskoları ile ilginç bir arkeolojik görünüm sergilemektedir. Paphlagonia Bölgesi halkının geçim kaynakları arasında tarım faaliyetleri, madencilik, balıkçılık, köle ticareti de dâhil olmak üzere ticaret, kerestecilik ve özellikle Hadrianoupolis ve çevresindeki bölge için bağıcılık gibi uğraşı alanları dikkat çekmektedir.³⁸ Bölgede yapılan araştırmaların ilk sonuçlarına göre, Roma ve Erken Bizans Dönemlerinde Hadrianoupolis'in özellikle Amastris, Sinope ve Herakleia Pontike gibi Kıyı Paphlagonia kentleri ile ekonomik bir bağlantısı bulunduğu anlaşılmaktadır.³⁹

tapınağın, Zeus Kimistenos'a ait olabileceği görüşündedir. Eğer bu Roma tapınağı Demeter-Kore kültü için inşa edildiyse Zeus Kimistenos için Kimistene'de bir tapınak yerine bir açık hava kutsal alanı olmalıydı. Zeus adına yapılan açık hava kutsal alanları, erken dönemlerden beri bilinen bir olgudur. Bunun yanında Hadrianoupolis kenti ve çevresinde Phryg kültürünün de etkisi düşünüldüğünde böyle bir kutsal alanın varlığı şaşırtıcı olmamalıdır. Bu tarz açık hava kutsal alanları dağlık bölgelerde popülerlik kazanmıştır ki Asar Tepe olarak bilinen mevki de böyle bir coğrafyaya sahiptir. Akropolis tepesinde inşa edilmiş bu Roma Tapınağı, ulaşılması oldukça zor bir noktadadır. Yine bu durum da bölgedeki Phryg etkisi ile açıklanmaya çalışılabilir. Kimistene'de ele geçen seramik örnekleri incelenmiş, bunların gri renkte, açık formlu kaplar oldukları ve Phryg seramikleri ile benzeştikleri de tespit edilmiştir: Lafli, TEBE 22, s. 32. Demeter-Kore ve Zeus Kimistenos kültleri dışında, İkinci Nekropolis Tepeliğinde bulunan bir kaya kabartmasının, Hermes Kerykeios kültüne ait olduğu saptanmıştır: Kaygusuz, Yazıtlar, s. 130; Lafli, TEBE 22, s. 32. Bu Hermes betimlemesinin önünde bir kutsal alan tespit edilmiştir. Bölgede buna benzer başka kutsal alanlara da rastlanmıştır. Yerleşimde bilinen bir başka kült ise, bir adak altarı üzerindeki yazıt sayesinde belgelenmiş Artemis Kratiene kültüdür: Kaygusuz, Yazıtlar, s. 115, 116, 130. Paphlagonia ve Pontos bölgelerinde kültü en yaygın olan tanrı Zeus'tur ve bölgede en yoğun kült örnekleri Amastris ve Herakleia Pontika kentlerinde görülür: Adem Işık, "Eskiçağ'da Karadeniz Bölgesinde Kültür", **Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri**, 16-17 Nisan 2004, Ankara, Yerleşim Arkeolojisi Serisi, Sempozyum Bildirileri 1 (Ed. D. Burcu Erciyas ve Elif Koparal), Ege Yayınları, 2006, ss. 162-163.

³⁶ Lafli ve Şahin, s. 427.

³⁷ Lafli, TEBE 22, s. 31.

³⁸ Lafli, 2008 Çalışmaları, ss. 54-55.

³⁹ Lafli ve Zâh, BZ 101, s. 685.

Bölge, Antik Dönemden bu yana geniş ormanlık alanları ile tanınmaktadır ve günümüzde de bu durum pek değişmemiştir. Doğal olarak, kerestecilik bölge halkı tarafından uygulanan faaliyetlerden biri olmalıdır. 2006-2008 yılları arasında kentte yapılan arkeolojik kazılar, şaşırtıcı bir şekilde ahşap kullanımının yapılarda yoğun olarak kullanıldığını göstermiştir. Doğal kaynaklar, kent yaşamını olumlu yönde etkileyen özelliklere sahiptir. Yapılarda yerel mermer ve traverten materyallerin azımsanmayacak düzeyde kullanıldığı görülmüştür ki kentin özellikle güneydoğusunda, bol miktarda traverten kaynaklarının bulunduğu bilinmektedir.⁴⁰ Ancak kent ve çevresinde en dikkat çekici buluntular bağcılık faaliyetleri üzerinedir.

Kent merkezinde ve yayılım alanında bol miktarda şarap üretiminde kullanılan pres taşlarına rastlanmıştır. Bu araştırmalar sırasında, 20 km'lik bir alanda 54 adet pres taşı keşfedilmiş ve bu preslerin iki farklı tipe sahip olduğu görülmüştür.⁴¹ Preslerin çoğunluğu sekizgen formludur; daha az sayıdaki diğer buluntular ise dörtgen bir forma sahiptir. Bazı pres taşlarının üzerinde bağcılıkla alakalı ya da çeşitli haç motifleri ile süslü kazıma bezemeler tespit edilmiştir (**Resim 13**). Bağcılığa uygun bir toprak yapısına sahip bölgede Pres taşlarının çok çeşitli noktalarda ele geçmesi bu faaliyetin oldukça benimsendiğini ortaya koymaktadır. Hadrianoupolis'te üretilen şarabın, antik dönemde Sinope, Herakleia Pontike⁴² ya da Amastris gibi kentlere gönderildiği düşünülmektedir. İlginçtir ki şu ana kadar kentte keşfedilen ticari amphora buluntusu, son derece azdır.

2005-2008 yılları arasında kent ve çevresinde yapılan araştırmalarda, İ.S. 1. yüzyıldan 8. yüzyıla değin şarap üretimine ilişkin bulgulara rastlanmış olup özellikle kent nüfusunun yoğunlaştığı İ.S. 5. ve 7. yüzyıllar arasında üretimde bir artış olduğu tespit edilmiştir.⁴³

⁴⁰Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün mozolesi olan Ankara'daki Anıtkabir'in zafer kabartmaları, şeref holü dış duvarları ve tören meydanını çevreleyen kolonların yapımında Eskipazar İlçesinden getirtilen sarı travertenler kullanılmıştır: Erdoğan Yüzer ve diğerleri, **Doğal Taş Deyince**, Granitaş Taş Kültürü Yayını, İstanbul, 2008, s. 82.

⁴¹ Lafli, 2008 Çalışmaları, s. 57; Lafli ve Zâh, BZ 101, s. 685.

⁴²Honorias'a bağlı bir piskoposluk merkezi olarak İ.S. 6. yüzyıla değin önemini koruyan Herakleia Pontika, şarap ve bademleri ile ünlü bir kentti: Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VI. Dizi – Sayı 50, Ankara, 2001, s. 40.

⁴³ Lafli, 2008 Çalışmaları, ss. 57-58.

1.3. YAPILAN ARAŞTIRMALAR

Anadolu'nun pek çok bölgesi ile mukayese edildiğinde Paphlagonia Bölgesi ve bu bölgenin içinde yer alan Hadrianoupolis kenti adına yapılan bilimsel araştırmalar son derece kısıtlıdır. 2005 yılı öncesinde bölge üzerine araştırmalarda bulunmuş isimler, H. Kiepert, G. Perrot, E. Guillaume, J. H. Mordtmann, M. Douplet, E. Legrant, M. Chamonard, R. Foerster, G. Mendel, R. Leonhard, A. Gökoğlu, D. R. Wilson, İ. Kaygusuz, K. Belke, C. Marek, R. Matthews ve B. Umar'dır.⁴⁴

2005 yılında, kentte ve kentin khorasında (yayılım alanında) Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğretim görevlisi Doç. Dr. Ergün Laflı başkanlığındaki bir ekip tarafından yüzey araştırması yapılmıştır. Arkeolojik kazılar ve bu kazılar sonucunda keşfedilen bazı yapıların restorasyon ve konservasyon çalışmaları, 2006-2008 yılları arasında aynı ekip tarafından sürdürülmüştür.⁴⁵ 2008 yılının ardından bilimsel çalışmalar tümüyle sonlandırılmış olup 2010 yılında Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğretim görevlisi Doç. Dr. Vedat Keleş başkanlığındaki bir başka ekip tarafından arkeolojik çalışmalara devam edilmiştir.⁴⁶ Kentteki bilimsel çalışmalar hâlen aynı ekip tarafından sürdürülmektedir.

Kentin yeri, ilk kez 19. yüzyıl gezginlerinden Heinrich Kiepert tarafından belirlenmiştir. Kiepert, 1854 yılında Asia Minor haritası üzerinde kentin bulunduğu yeri Viranşehir civarında göstermiştir.⁴⁷ Kent ve çevresi adına kayda değer ilk araştırma 1901 yılında Gustave Mendel tarafından yapılmıştır. Mendel, bir yazıttan da yola çıkarak R. Leonhard ve Kiepert gibi kentin yerini Viranşehir olarak tespit

⁴⁴Ergün Laflı, 24. AST, s. 49.Ergün Laflı ve Eva Christof, **Hadrianopolis I: Inschriften aus Paphlagonia**, Bar International Series 2366, 2012, (Hadrianopolis I), ss. 28, 32.

⁴⁵ Laflı, 2008 Çalışmaları, ss. 39-43.

⁴⁶ Vedat Keleş ve Ersin Çelikbaş, "Hadrianoupolis Çalışmaları-2010", **TEBE (Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü) Haberler**, Sayı: 32, Mayıs 2011, ss. 46-47.

⁴⁷ Richard Leonhard, **Paphlagonia: Reisen und Forschungen im Nördlichen Kleinasien**, Berlin, 1915, s. 344; Aslı Cumaloğlu, **Hadrianoupolis Antik Kentinin Geç Antik Dönem Mimari Plastik Unsurları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2011, s. 3.; Öztepe ve Öztaner, s. 6.

etmiştir.⁴⁸ Mendel, ayrıca Strabon'un söz ettiği Kimistene adını, Zeus kültü ile alakalı bir yazıttan yola çıkarak kanıtlayan ilk araştırmacıdır⁴⁹; bunun yanında günümüzde Göksu deresinin kuzeyinde, Çay Mahallesi'nin 2 km kadar doğusunda yer alan kentin nekropol alanındaki anıtsal kültik nişi, yine ilk keşfeden kişidir.⁵⁰ Bir anakaya üzerine oyulmuş bu nişten daha sonra R. Leonhard da bahsetmiştir.⁵¹

Hadrianoupolis kenti ve çevresindeki arkeolojik buluntular oldukça çeşitlidir; ancak 2003 yılına kadar yapılan araştırmalar daha çok epigrafik buluntular üzerinedir. Hem kent hem de Paphlagonia bölgesi ve çevresi adına kayda değer araştırmalardan biri D. R. Wilson'a ait bir doktora tezidir. Wilson, diğer araştırmacılar gibi kentin yerini Viranşehir olarak belirlemiş ve Karadeniz Ereğli Müzesi tarafından 2003 yılında kazısı gerçekleştirilen B Kilisesinin yerini tespit etmiştir.⁵²

Türk araştırmacılar arasında Paphlagonia bölgesi üzerine yapılmış en kapsamlı araştırmayı, 1950 yılında ziyarete açılan Kastamonu Müzesinin ilk müdürü Ahmet Gökoğlu yapmıştır.⁵³ Gökoğlu, gezileri sırasında Paphlagonia Bölgesi olarak bilinen coğrafya'da heykeller, yazıtlar, steller, kaya mezarları, tapınaklar, tümülüsler, höyükler, kaleler, türbeler, hamamlar, köprüler, çeşmeler, mescitler ve diğer kültürel unsurlar ile ilgili ayrıntılı notlar hazırlamıştır ve 1952 yılında bu notların bir kısmını "Paphlagonia: Gayri Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi" adlı bir kitapta toplamıştır.⁵⁴

⁴⁸ Mendel'in Viranşehir ve çevresi üzerine değerlendirmeleri (*XII. La plaine de Viran – Chéhir*) için bkz.: Mendel, ss. 5-29.

⁴⁹ Mendel, no. 161, s. 24.

⁵⁰ Mendel, s. 8.

⁵¹ Leonhard, ss. 345-346. Bu niş üzerine son bilimsel çalışma, E. Laflı tarafından gerçekleştirilmiştir: Laflı, 24. AST, ss. 54-60, fig. 10-11.

⁵² David Raoul Wilson, **The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontus in Greek and Roman Periods: A New Survey with Particular Reference to Surface Remains Still Visible**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Oxford, 1960, s. 157.

⁵³ F. Eray Dökü ve diğerleri, "Ahmet Gökoğlu Not Defterleri: Paphlagonia Bölgesi ilk Kültür Envanteri", **Anadolu/Anatolia**, Sayı: 30, Ankara Üniversitesi, Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi/Ankara Üniversitesi Basımevi, 2006, s. 66

⁵⁴ Dökü ve diğerleri, s. 66

Paphlagonia bölgesi ile ilgili çalışmalarda bulunan bir başka yerli araştırmacı İsmail Kaygusuz'dur. Kaygusuz'un Gangra çevresindeki yazıtlar üzerine hazırladığı bir doktora tezi⁵⁵ mevcuttur ve ayrıca Paphlagonia Hadrianoupolis'i yayılım alanındaki Kimistene yerleşiminde ele geçen yazıtlar üzerine araştırmalarda bulunmuştur. Kaygusuz, Kimistene yerleşiminde keşfedilen 16 adet yazıt üzerine yaptığı çalışmayı 1983 yılında yayımlamıştır.⁵⁶ Kaygusuz, Kimistene'nin olasılıkla bir kent olabileceği yönünde görüş bildirmiş⁵⁷ ve bir kaya yazıtından yola çıkarak daha önce K. Dörner'in de belirttiği gibi Asar Tepe'deki tapınağın Demeter ve Kore kültüne ait olduğunu ileri sürmüştür.⁵⁸ 2005 yılında bu bölgede yüzey araştırması yapan E. Lafli'ya göre ise tapınak, Zeus Kimistenos kültüne ait olmalıdır.⁵⁹

Paphlagonia Bölgesi ve Hadrianoupolis kentine yönelik en kapsamlı bilimsel araştırmalar önce Christian Marek ve daha sonra Roger Matthews tarafından gerçekleştirilmiştir. 1980'li yıllarda bölgede araştırma yapma imkânı bulan Christian Marek, keşfettiği tüm yazıtları 1993 yılında yayımlanan "Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia" adlı kitabında toplamıştır.⁶⁰ Marek, Paphlagonia Bölgesi ve Hadrianoupolis kentinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamış, kentin bölge içindeki coğrafi pozisyonunu güvenilir bilgilerle toparlamaya

⁵⁵ İsmail Kaygusuz, **Gangra (Çankırı) Çevresinde Yeni Bulunmuş Grekçe Yazıtların Filolojik Değerlendirilmesi ve Bölgenin Eskiçağ Tarih ve Kültürüne Katkıları Yönünden İncelenmesi**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1980.

⁵⁶ Kaygusuz, Yazıtlar, ss. 111-146.

⁵⁷ Kaygusuz, Yazıtlar, s. 128.

⁵⁸ Yazıt F. K. Dörner tarafından keşfedilmiştir ve bu yazıttan yola çıkarak Dörner, tapınağı İ.S. 195/196 ya da 196/197 yıllarına tarihlenmektedir: Dörner, ss. 138-139; Kaygusuz, Yazıtlar, ss. 114, 115, 129.

⁵⁹ Lafli, 24. AST, s. 47.

⁶⁰ 2003 yılında ise Pontos ve Bithynia başlıklı bir diğer çalışma yayımlanmıştır: Christian Marek, **Pontus et Bithynia, Die römischen Provinzen im Norden Kleinasiens**, Zaberns Bildbände zur Archäologie, Sonderbände der Antiken Welt, Mainz, 2003. Marek, ayrıca bölge üzerine yaptığı araştırmaların sonuçlarını Araştırma Sonuçları Toplantılarında genel anlamda aktarmıştır: Christian Marek, "Forschungen in Paphlagonien", **III. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1986, ss. 181-186; Christian Marek, "Epigraphische Forschungen in ZentralPaphlagonien", **IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1987, ss. 273-278; Christian Marek, "Forschungen im Zonguldak 1986", **V. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 1. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1988, ss. 403-407; Christian Marek, "Forschungen in Çankırı Und Kastamonu 1991", **X. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1993, ss. 135-139.

çalışmıştır.⁶¹ Paphlagonia Bölgesi üzerine yaptığı çalışmaları günümüze kadar sürdüren Marek, bölgede keşfedilen epigrafik buluntuları yorumlamaya hâlen devam etmektedir. Özellikle bölge üzerine yapılan epigrafik çalışmalarla birlikte, Paphlagonia kentleri arasındaki ilişkiler, nüfus dağılımları, göçler, yerel halkın orijini ve yaşam koşulları adına veriler eklendikçe, bu az bilinen coğrafyanın tarihi ve arkeolojisine ilişkin daha isabetli yorumlar yapılabilecektir.⁶²

Bilimsel araştırmalardan bir diğeri, 1997 ve 2001 yılları arasında, Roger Matthews başkanlığında, Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü tarafından Çankırı ve Karabük illerinde “Project Paphlagonia” adı altında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarıdır.⁶³ Bu 5 sezonluk zaman diliminde, bölgenin en erken arkeolojik bulgularından Osmanlı Dönemine kadar tüm veriler taranmaya çalışılmıştır. 2007 yazında Çankırı İlinde gerçekleştirilen yüzey araştırmasında, Neolitik ve Kalkolitik Dönem seramiklerinin tespit edildiği Salur Höyük’te⁶⁴, Erken Bronz Çağına tarihlenen Tepe Ardı’nda⁶⁵, Hitit Dönemine tarihlenen Salman Höyük ve Dumanlı’da⁶⁶, Demir Çağ buluntularına sahip Devrez Çayı kıyısındaki Kızılca’da⁶⁷, Roma ve Erken Bizans Dönemleri yerleşimlerinden Örenşehir’de ve Çerkeş yakınlarındaki Kızıllar Köyü çevresinde incelemelerde bulunulmuştur.⁶⁸

⁶¹ Marek, Band 39, s. 118.

⁶²Paphlagonia bölgesinin önemli kentlerinden biri olan Pompeiopolis’te ele geçen bazı yazıtların değerlendirmesi için bkz.: Christian Marek, “Zur Epigraphik von Pompeiopolis: Eine Zwischenbilanz”, **Pompeiopolis I: Eine Zwischenbilanz Aus Der Metropole Paphlagoniens Nach Fünf Kampagnen (2006-2010)**, (Ed. François Bertemes ve Andreas Furtwängler), Schriften des Zentrums Für Archäologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeerraumes 21, Langenweißbach-2011, ss. 189-194.

⁶³ Roger Matthews ve Claudia Glatz (Ed.), **At Empires’ Edge: Project Paphlagonia, Regional Survey in North – Central Turkey**, British Institute at Ankara, BIAA Monograph 44, 2009, s. i; Project Paphlagonia konusu üzerine hazırlanmış bir internet sitesi de bulunmaktadır: UCL Institute of Archaeology, “At Empires’ Edge. Project Paphlagonia archaeological and Historical Survey in North – Central Turkey”, <http://www.ucl.ac.uk/paphlagonia/>, (25.05.2012).

⁶⁴Roger Matthews, “Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı Province”, **XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara 1999, (XVI. AST), s. 246.

⁶⁵Matthews, XVI. AST, s. 246.

⁶⁶Matthews, XVI. AST, s. 247.

⁶⁷Matthews, XVI. AST, s. 247.

⁶⁸Matthews, XVI. AST, s. 248.

1998 yılında Çankırı’da araştırılan arkeolojik noktalar, Eldivan, Kızılırmak, Yapraklı, Korgun, Şabanözü, Bayramören ve Atkaracalar’dır.⁶⁹ Matthews ve ekibinin Paphlagonia Hadrianoupolis’i üzerine gerçekleştirdiği ilk incelemeler Karabük ilinin Eskipazar İlçesinde, 1998 yazında başlamıştır.⁷⁰ 2009 yılında Project Paphlagonia üzerine yayımlanan kitabın altıncı bölümünde Asar Tepe’deki Kimistene yerleşimi, burada daha önce çalışmış araştırmacılara da değinilerek anlatılmıştır.⁷¹ Aynı bölüm içerisinde Paphlagonia Hadrianoupolis’i “Kaisareia Hadrianoupolis” başlığı altında ele alınmıştır.⁷²

2001 yılının Mayıs ayında, Karabük İl Kültür Müdürlüğü’nün davetiyle Paphlagonia Hadrianoupolis’inin bulunduğu Karabük ili Eskipazar İlçesinde ve Kimistene yerleşimine ait kalıntıların yer aldığı Asar Tepe’de, Erhan Öztepe ve S. Hakan Öztaner tarafından bir inceleme gezisi yapılmıştır.⁷³

Paphlagonia Hadrianoupolis’i ve yayılım alanı üzerine ele alınmış yayınlar son derece azdır. Arkeolojik kazılarla birlikte eskiye oranla daha çok bilgi edinilse de kente dair daha çok tarihi ve arkeolojik belgeye ihtiyaç duyulmaktadır.⁷⁴ Kentle ilgili bazı veriler, Klaus Belke’nin “Paphlagonien und Honorias” adlı kitabında yer

⁶⁹ Roger Matthews, “Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı and Karabük Provinces, 1998”, **17. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2000, (17. AST), s. 175.

⁷⁰ Matthews, 17. AST, s.176, fig. 5; diğer araştırma sezonları için bkz.: Roger Matthews, “Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı and Karabük Provinces, 1999”, **18. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2001, ss. 249-256; Roger Matthews, “Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı and Karabük Provinces, 2000”, **19. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002, ss. 9-14; Roger Matthews, “Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı and Karabük Provinces, 2001”, **20. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003. ss. 219-222.

⁷¹ Matthews ve diğerleri, Project Paphlagonia, ss. 174-177

⁷² Kent, İ.Ö. 6/5 yıllarında Galatia eyaletine bağlı olduğu sırada Kaisareia olarak anılmaktaydı: Matthews ve diğerleri, Project Paphlagonia, s. 182.

⁷³ Öztepe ve Öztaner, s. 6-11.

⁷⁴ Veri ve araştırma noksanlığından dolayı sadece Hadrianoupolis kenti açısından değil, bölgedeki diğer kentlere ilişkin yapılan değerlendirmeler de şu ana dek yeterince kapsamlı olamamıştır. Arkeolojik verilerin en önemli grubunu oluşturan seramik buluntuları üzerine Güney Karadeniz kıyılarındaki bir değerlendirme için bkz.: Ergün Laflı, “Güney Karadeniz Kıyılarındaki Hellenistik ve Roma Dönemleri Seramik Arkeolojisi: Araştırmaların Ulaştığı Nokta ve Genel Değerlendirmeler”, **Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri**, 16-17 Nisan 2004, Ankara, Yerleşim Arkeolojisi Serisi, Sempozyum Bildirileri 1 (Ed. D. Burcu Erciyas ve Elif Koparal), Ege Yayınları, 2006, ss. 169-188.

almaktadır.⁷⁵ Paphlagonia bölgesini konu alan bir gezi rehberinde de kente kısaca değinilmiştir.⁷⁶

⁷⁵Belke, s. 196.

⁷⁶Bilge Umar, Paphlagonia, Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi, İnkılap Kitapevi, 2007, s. 103, res. 45,46,47.

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU YAPILARINA AİT MOZAIKLER

2.1. HAMAM A MOZAIKLERİ

2.1.1. Hamam A

Hamam A Yapısı, Göksu Çayı'nın 400 m kadar kuzeyindeki dik bir yamacın üzerine inşa edilmiştir ve kent merkezi yapılarından (Harita 4-5; Çizim 2-3; Resim 4-5). Erken Bizans B Kilisesinin yaklaşık 140 m güneybatısında yer almaktadır. Yapı, ilk kez 2005 yılında keşfedilmiş ve 2006 ile 2007 yıllarında arkeolojik kazıları gerçekleştirilmiştir. 2006 yılında, bu anıtsal boyutlu hamamın 13 farklı mekânında kazı çalışmaları yapılmıştır. Hamamın Mekân 11 olarak adlandırılan mekânında keşfedilen zemin mozağının bir bölümü bu kazı sezonunda bulunmuştur. 2007 yılında Mekân 11'in doğu-batı doğrultusunda uzanan bir duvarla ikiye ayrıldığı anlaşılmıştır. Bu duvarın kuzeyinde kalan bölüm Mekân 11a, güneyinde kalan bölüm ise Mekân 11b olarak adlandırılmıştır.⁷⁷ 2007 yılı kazı çalışmalarında bu zemin mozağının Mekân 11b içerisindeki devamı da keşfedilmiş ve bu iki yıllık zaman zarfında hamamın toplamda 15 farklı mekânı ortaya çıkarılmıştır.⁷⁸

Hamam A yapısının İ.S. 5. yüzyılın son çeyreğinde inşa edildiği ve İ.S. 8. yüzyılın başına kadar kullanımda olduğu yapılan kazılar sonucunda anlaşılmıştır.⁷⁹ Hem nümizmatik bulgular hem de diğer küçük buluntular değerlendirildiğinde yapının İ.S. 475 ile 700 yılları arasında dört farklı evre halinde kullanıldığı

⁷⁷ Lafli ve Zäh, BZ 101, s. 701.

⁷⁸ Sami Patacı, "Paphlagonia Hadrianoupolis'i Hamam A ve A Kilisesi Mozaikleri" **Journal of Mosaic Research**, Vol. 4, (Ed. C. Balmelle ve diğerleri), Uludag University Press, Uludag University Mosaic Research Center Series - 3, 2011, s. 27.

⁷⁹ Lafli ve Zäh, BZ 101, s. 703; Ergün Lafli, "Glass from Hadrianoupolis (Paphlagonia)", **Late Antique/Early Byzantine Glass in The Eastern Mediterranean**, Colloquia Anatolica et Aegaea-Aca Congressus Communis Omnium Gentium Smyrnae II, (Ed. Ergün Lafli), İzmir, 2009, (Glass), s. 162.

görülmektedir (**Çizim 3**).⁸⁰ Ele geçen bulgular ışığında yapının işlevini yitirdikten sonra, ahır olarak kullanılmış olma ihtimali üzerinde durulmaktadır.⁸¹

Doğu-batı doğrultusunda neredeyse 35 m uzunluğa⁸² ve kuzey-güney yönünde 18,60 m genişliğe⁸³ sahip Hamam A yapısı, Göksu Deresi Vadisinin kuzeyinde, dik bir yamacın üzerinde iki ayrı kot oluşturur şekilde inşa edilmiştir.⁸⁴ Yapının güney terasındaki 6 adet mimari birim, soldan sağa doğru 1 ve 6 numaraları arasında isimlendirilmiştir. Yapının kuzey kotunda ise 7 ve 15 arasındaki numaralar ile tanımlanan 9 farklı mekân bulunmaktadır. Antik Dönemde, hamamın yakınlarında termal bir su kaynağının olabileceği ve Hamam A'nın yaklaşık 300 m kadar batısında kalan Hamam B yapısının varlığı ile birlikte, Hadrianoupolis'in Erken Bizans Döneminde bir termal merkez olabileceği düşünülmektedir.⁸⁵

Hamam A yapısı duvarları nitelikli moloz taş ile örülüdür; bununla birlikte yapının bazı bölümleri, A Kilisesinde olduğu gibi taş ile birlikte üç sıra tuğlanın da kullanıldığı almaşık duvar örgüsüne sahiptir.⁸⁶ Hamamın bazı duvarları 2 m'ye yakın yükseklikte korunmuştur.⁸⁷ Yapının mimarisine ilişkin önemli tespitlerden biri, ahşap malzeme kullanımına dair işaretlerdir ki Erken Bizans Döneminde bir hamam yapısında bu malzeme türüne rastlanması ilginç bir keşif niteliğindedir.⁸⁸ Duvar örgüsü için çamur harcın kullanıldığı geleneksel sıva kalıntıları, taş malzemeler arasında tespit edilmiştir. Hamam A'nın bazı mekânlarında, özellikle zemin mozağına sahip Mekân 11 duvar yüzeyinde ve mekânın batısındaki kemerlerin yüzeyinde, stucco sıva kalıntıları da bulunmaktadır (**Resim 14-15**).⁸⁹

Yapının kuzey terasında yer alan 8 ve 10 numaralı mekânlarda yerli sarı traverten döşemelerden oluşan bir zemin bulunmaktadır. Hamamın doğu ucundaki

⁸⁰ Lafli ve Zäh, BZ 102, s. 641.

⁸¹ Cumalıoğlu, ss. 75.

⁸² Güneydoğudaki Mekân 6 (merdivenli giriş bölümü) haricinde yapının güney duvarı uzunluğu 28 m'dir.

⁸³ Yapının kuzeyindeki şarap işliği ile güney duvarı arasındaki mesafe 20,50 m'dir.

⁸⁴ Lafli ve Zäh, BZ 101, s. 700.

⁸⁵ Lafli, TEBE 24, s. 29.

⁸⁶ Lafli ve Zäh, BZ 102, s. 641.

⁸⁷ Lafli, 2008 Çalışmaları, s. 47.

⁸⁸ Lafli, Glass, s. 162; Lafli, TEBE 24, s. 29.

⁸⁹ Lafli, 2008 Çalışmaları, s. 47-48.

ana girişte bulunan -Mekân 6'daki- 5 adet basamak, yine yerel sarı traverten malzeme ile yapılmıştır. Basamaklı bölümün hemen önünde, kapı menteşe izlerinin keşfedildiği giriş yer almaktadır. Yapının doğu kenarında kalan 13 numaralı mekânın zemininde ise kayrak taşı döşeme mevcuttur. Güney terasındaki Mekân 3 ve Mekân 4, Tuğla döşeme-konglomera zemine sahiptir. Mekân 4'te yalıtım için tuğla kullanılmış ve ayrıca bir su kanalı kalıntısına rastlanmıştır. 1, 7, 9, 14 numaralı mekânlarda ve Mekân 8'in batı yarısında yapılan kazılarda doğal kaya zemine ulaşılmıştır. Yapının güneybatı köşesinde yer alan Mekân 1'de, güney terası mimari birimlerinden Mekân 3 ve 4 içerisinde ve kuzey terası mekânlarından Mekân 9, 12 ve 13'te, su kanalı buluntularına rastlanmıştır. Ayrıca, hamamın batı kenarında yer alan Mekân 7'nin dışında -hamamın batı duvarının hemen yanında- taş malzemedен yapılmış bir su oluğu keşfedilmiştir.

Yapının kuzey terasında, merkezi bir noktada yer alan mozaik zeminli Mekân 11'in bir caldarium olduğu düşünülmektedir.⁹⁰ Bu mekânın batı duvarında üç adet kemer oldukça sağlam bir şekilde korunmuştur (**Resim 16**). Bu kemerlerde tuğla malzeme kullanımı da görülmektedir. Mekân 10 ve Mekân 11 arasında geçişi sağlayan kuzeydeki kemerli mimari birim ayrıca bir lentoya sahiptir.⁹¹ Mozaik zeminli Mekân 11, buradaki kalıntılardan anlaşıldığı üzere hamamın külhan kısmının üzerine inşa edilmiştir.⁹² Mekân 11b zemin mozaığında görülen tahribatın, mekânın altındaki bu külhan sebebiyle ileriki bir evrede yapıldığı sanılmaktadır.⁹³ Hamamın kuzey terasında yer alan 8 ve 10 numaralı mekânlar, muhtemelen tepidarium olarak kullanılmaktaydı.⁹⁴ Yapının doğu kenarında yer alan Mekân 13 ise burada ele geçen bazı mimari bloklardan ve ayrıca mekânın konumunun da elverişli olmasından ötürü bir latrina olarak düşünülmektedir.⁹⁵ Mekân 11'in de içinde bulunduğu yapının merkezi bölümünün, bir kubbe ile kapatılmış olması muhtemeldir.⁹⁶

⁹⁰Lafli ve Zâh, BZ 101, s. 700.

⁹¹Lafli ve Zâh, BZ 101, s. 700

⁹²Lafli, 2008 çalışmaları, ss. 46-47.

⁹³Lafli ve Zâh, BZ 102, s. 645.

⁹⁴Lafli ve Zâh, BZ 102, s. 645.

⁹⁵Cumalıoğlu, s. 37.

⁹⁶Lafli, Terra Sigillatae, s. 287; Lafli, TEBE 24, s. 29.

Hamamın ısıtma sistemine ilişkin bulgular Mekân 2 içerisinde gözlemlenmektedir. Kazılar sonucunda elde edilen arkeolojik verilerin yeterince açıklayıcı olmamasına rağmen, Hamam A yapısındaki hypokaust sisteminin Geç Roma hamamları ile benzerlik teşkil ettiği görülmüştür.⁹⁷ Bunun yanında Hypokaust sisteminin hamamın geç bir evresinde iptal edildiği de anlaşılmıştır.⁹⁸

Hamamda gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda pek çok farklı buluntu tespit edilmiştir. Kazılar sırasında, Erken Bizans Dönemine tarihlenen kaba pişirme kapları ve Roma Dönemine ait sigillata parçaları ele geçmiştir.⁹⁹ Yapıda seramik dışında çok sayıda cam buluntu da tespit edilmiştir. Cam buluntular arasında belki de en ilginç olanı, 2008 yılında Hamam A kazılarının önceki sezonlarından kalan kazı toprağını eleme çalışmaları sırasında keşfedilen ve üzerinde “Theodoros” ismi geçen İ.S. 6. yüzyıla ait cam bir ağırlıktır (**Resim 17**).¹⁰⁰ Yine aynı çalışma sezonunda, İ.S. 7. yüzyıla tarihlenen gözyaşı formlu bir kolye tanesi ve aynı yüzyıla tarihli, kobalt mavisi renginde çift boğumlu bir boncuk ele geçen diğer cam buluntulardandır.¹⁰¹ Ancak Hamam A cam buluntuları arasında en çok karşılaşılan öğeler, kandil formlarıdır.¹⁰² Yapıda ele geçen bir diğer ilginç buluntu, Marcus Aurelius Gallienus’a ait İ.S. 3. yüzyıla tarihlenen bir heykel kaidesi yazıtının 4 numaralı mekânın zeminine çıkmış izleridir (**Resim 18**). Heykel kaidesi yazıtının, Bizans Döneminde bu mekânın tabanında devşirme malzeme olarak kullanılmasıyla, zeminin sıvasında baskı olarak izinin kaldığı anlaşılmaktadır.¹⁰³ Yapının kuzey terasında ye alan ve Mekân 9’un güney komşusu olan Mekân 8’in batı duvarı içerisinde ise bir ambon levhası bulunmuştur. Hamam A yapısında keşfedilen diğer mimari unsurlar, geison parçaları, arşitrav blokları, sütun parçaları, kaideleri ve başlıklarıdır.¹⁰⁴

⁹⁷ Lafli ve Şahin, s. 427; Lafli ve Zâh, BZ 101, s. 703; Lafli, TEBE 24, s. 29.

⁹⁸ Lafli, Glass, s. 162.

⁹⁹ Lafli, Terra Sigillatae, s. 287; Lafli, TEBE 24, s. 29;

¹⁰⁰ Lafli, Glass, s. 163; Lafli, 2008 Çalışmaları, s. 51; Lafli ve Christof, Hadrianopolis I, s. 105, abb. 100. Ağırlığın çapı 1,9 cm’dir. Merkezine bir mask işlenmiştir.

¹⁰¹ Lafli, Glass, s. 163, fig. 8, 9.

¹⁰² Lafli, TEBE 24, s. 29.

¹⁰³ Lafli, TEBE 24, s. 29.

¹⁰⁴ Cumalıoğlu, ss. 30-35.

Hamam A yapısı kazı çalışmaları sırasında 7 adet bronz sikke ele geçmiştir.¹⁰⁵ Bu sikke buluntuları ışığında yapının İ.S. 475 ile 700 yılları arasında kullanımda olduğu netlik kazanmıştır.¹⁰⁶ Yapıda İ.S. 5. ve 7. yüzyıllar arasına tarihlenen kurşun kolye taneleri, mühürler; bronz ağırlıklar, küpeler (**Resim 19**)¹⁰⁷ ve bilezik parçaları diğer küçük buluntulardandır. Metal buluntular içerisinde, ahşap yapı öğelerinde kullanıldığı sanılan çivilerin sayısı da oldukça fazladır.¹⁰⁸

Hamam A yapısının kuzey duvarının önünde bir şarap işliği kalıntısı kazılar sırasında keşfedilmiştir. Burası, Mekân 11'in hemen kuzeyindedir ve bir adet pithos ele geçen buluntular arasındadır. Bu şarap işliğinin yapının işlevini kaybettiği bir dönemde yahut yapının son evresinde kurulmuş olması gerekir. Paphlagonia Hadrianoupolis'inde oldukça yoğun bir şekilde hissedilen şarap üretimine ilişkin buluntular, Hamam A yapısı kazılarının da bir kez daha gösterdiği gibi kentin sadece yayılım alanında değil çekirdek bölgesinde de bu tarz faaliyetlerin hatırı sayılır bir şekilde sürdürüldüğünü vurgulamaktadır.

İki kazı sezonunda ortaya çıkarılan Hamam A yapısının mimari dokusunun korunması ve yapıya ait buluntuların sağlıklı bir şekilde in situ olarak sergilenmesi amacıyla 2008 yılında, kazı başkanlığının yönetiminde konservasyon-restorasyon uzmanı Gülseren Dikilitaş ve ekibi tarafından restorasyon ve konservasyon işlemleri yapılmıştır. Çalışma sezonunda ilk olarak yapının tüm duvarları ve özellikle Mekân 11'in batı duvarındaki üç adet kemerde sağlamlaştırma çalışmaları yapılmıştır. Bu bağlamda taş duvar örgüsünde derz kaybı bulunan noktalarda kireç harcı uygulanmış ve duvarların üst dokusunda "capping" olarak tabir edilen koruma çalışması düzenlenmiştir.¹⁰⁹ Bunun yanında stucco sıva tabakaları ile taşıyıcı arasında oluşan bozulmalar, ayrılmalar göz önüne alınarak hidrolik sıvı harç enjeksiyonu ile sağlamlaştırma çalışması yapılmıştır. 2008 yılında ayrıca Mekân 11 zeminini süsleyen İ.S. 5. yüzyılın son çeyreğine ait geometrik tasarımlı mozaikte de koruma

¹⁰⁵Hadrianoupolis kentinin 2008 yılı çalışmalarında ise 20'ye yakın bronz sikke keşfedilmiştir: Lafli, 2008 Çalışmaları, s. 51.

¹⁰⁶Lafli ve Şahin, s. 427; Lafli, Glass, s. 162.

¹⁰⁷Şekil 18: Bronz küpe. Tarih: İ.S. 6.-7. yüzyıllar. Ölçüleri: 1,9 x 1,7 cm.

¹⁰⁸Lafli, TEBE 24, s. 29.

¹⁰⁹Lafli, 2008 Çalışmaları, s. 48.

ve sağlamlaştırma çalışmaları düzenlenmiştir.¹¹⁰ Bu doğrultuda mozaik zeminde öncelikle temizlik çalışmaları yapılmıştır. Sıva ve tessera kayıpları olan alanlara kireç harcı uygulanmış; zeminde sağlam durmayan tesseralar için hidrolik sıvı harç enjeksiyonu ile güçlendirme yapılmış ve tesseralar arasındaki derzler güçlendirilmiş; mozaikte tespit edilen zayıf noktaları sağlamlaştırıcı ve sabitleyici önlemler alınmıştır.

2.1.2. Yapıda Ele Geçen Tesseralar ve Mozaik Parçaları

Hamam A yapısında ele geçen buluntular arasında çok sayıda tessera mevcuttur. Yapıda belgelenen zemin döşemeleri, 11 numaralı mekânda opus tessellatum tekniğinde işlenmiş geometrik tasarımlı mozaik ile 8 numaralı mekânda opus sectile tekniğinde işlenmiş döşemedir. Ancak, kazı çalışmalarında ve 2008 yılı kazı toprağı eleme çalışmaları sırasında Mekân 11 mozaik döşemesine ait olmayan yoğun bir tessera grubu tespit edilmiştir.

Bu tesseralardan birkaç tanesi altın varaklı cam malzemeden yapılmıştır ki bu buluntular Paphlagonia Hadrianoupolis'inde zemin mozaiklerinin yanı sıra duvar mozaiklerinin de mimari mekânları süslediğini kanıtlamaktadır. Ne var ki, Hadrianoupolis'te şu ana kadar bir duvar mozaiği örneği keşfedilememiştir. Bulunan cam tessera örneklerinin Hamam A yapısına ait olup olmadığı konusu belirsizdir; ancak konu üzerine tarafımızdan yapılan yorum, bu buluntuların Hamam A yapısına ait olmayabileceği yönündedir. Yapıda çok sayıda devşirme malzeme çeşitli evreler halinde kullanılmıştır. Devşirme malzemelerden bir kısmı dini yapılarda kullanılan mimari parçalardır. Hamam A yapısı kazılarında ve 2008 yılı kazı toprağı eleme çalışmaları sırasında bulunan ve İ.S. 6. yüzyıla ait olması gereken cam tessera örneklerinin devşirilen mimari parçalarla beraber hamamın çevresindeki bir kilise yapısından getirilmiş olabileceğini düşünmekteyiz. Bazı mekânlarındaki duvar yüksekliğinin neredeyse 2 m'ye kadar korunmuş olduğu Hamam A yapısının cam tesseralardan oluşan duvar mozaiği ile süslenmiş olduğu düşünüldüğünde kazılar sırasında ve 2008 yılı çalışmalarında ele geçen birkaç cam tessera örneğinden çok

¹¹⁰Lafli, 2008 Çalışmaları, s. 47.

daha fazlasının keşfedilmiş olması gerekirdi. Yine de Paphlagonia Hadrianoupolis'i gibi taşra kenti olarak tanımlanabilecek bir coğrafi noktada, özellikle Erken Bizans Dönemi açısından altın-cam tessera örneklerinin keşfi, kente dair yapılacak değerlendirmelere etkiye bulunacaktır. Çünkü bu teknikte icra edilen Bizans duvar süsleme sanatı, bilinen en pahalı ve zahmetli uygulamadır.¹¹¹ Kentte yapılan çalışmalar sırasında keşfedilen cam tesseralar 0,5 x 0,5 cm; 1,0 x 1,0 cm gibi boyutlara sahiptir. Mermer ve traverten malzemedeki yapılmış tesseraların boyutları ise genel olarak 1,0 x 1,0 cm ile 1,5 x 1,5 cm arasında değişmektedir.¹¹²

Tesseraların yanı sıra ufak boyutlu mozaik parçaları da hem kazılar sırasında bulunmuş hem de 2008 yılı çalışmalarında tarafımızdan tespit edilmiştir. Yapıda keşfedilen mozaik parçaları mermer ve traverten tesseralardan oluşmaktadır. Parçaların büyük bir kısmı oldukça ufak boyutlu olduğundan bunların tasarımlarına ilişkin herhangi bir yorum yapmak olanaksızdır.

Yapıda keşfedilen mozaik parçalarından biri, Mekân 11a içerisinde ele geçmiştir (**Kat. No. 03; Resim 20**). 44 x 33 cm ölçülerindeki mozaik parçasında mermer malzemedeki yapılmış tesseraların boyutları 1,0 x 1,0 cm; 1,0 x 1,5 cm ve 1,5 x 1,5 cm arasındadır. Mozaik tekniği, opus tessellatum ve opus vermiculatumdur. Bu mozaik parçasındaki çok renkli tasarım, geometrik ve figürlü bir kompozisyonla oluşmaktadır. İki tessera sırasından oluşan dairesel bir bant içerisinde beyaz zemin üzerine resmedilmiş bir kuş figürü bulunmaktadır. Figürde göğüs, boyun, gövde altı ve bacaklara ait bir alan korunmuştur. Bu korunan alandan anlaşıldığı üzere bacaklardaki hafif bir cephesellikle beraber figür gövdesi sahnenin sağına dönüktür. Dairesel formlu bir kuşağın içinde, gövdesi alttan ve üstten basık bir formda ele alınmış bu kuş figürü, işleniş tarzıyla A Kilisesi Bema mozaikindeki kuş figürü tasarımına benzemektedir; ancak bir kümes hayvanı olması gereken bu kuş figürünün türüne ilişkin kesin bir yorum yapabilmek mümkün değildir. Figürü oluşturan tessera renkleri kırmızı, gri ve mavidir. Mozaik parçasında kullanılan tessera renkleri çeşitli

¹¹¹ Chris. S. Lightfoot, "Amorium Kazısı 1994", **XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı**, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1996, s. 363.

¹¹² 2,0 x 2,0 cm ebatlarında olan tesseralar Hamam A ve Hamam B yapılarında keşfedilmiştir. Tesseralar genellikle küp biçimindedir ancak dikdörtgen ya da üçgen forma sahip daha farklı formlarda kesilmiş olanları da mevcuttur.

tonlara sahiptir. Zemini oluşturan beyaz tesseralarla birlikte koyu mavi, mavimsi gri, kırmızı, açık kırmızimsı gri, açık yeşilimsi gri ve mavimsi gri tonları kullanılmıştır.

Kuş figürünü barındıran süsleme alanının hemen altında, bir düğüm motifi türüne ait geometrik bir tasarımın ufak bir bölümü görülebilmektedir. Mozaik parçasının yeterli delili sunamamasından ötürü bu düğüm motifinin çeşidi belirlenememiştir; yine de tasarım, B Kilisesinin naosunu süsleyen zemin mozağindeki düğüm motiflerinin bir benzeri olmalıdır.

Bu mozaik parçasının Mekân 11 içerisinde keşfedilmiş olmasına rağmen, Mekân 11 in situ mozaığı ile bir bağlantısı bulunmamaktadır. Mekân 11 içerisinde ele geçen diğer mozaik parçaları da hesaba katıldığında, bu mozaik parçalarının Mekân 11 içerisine sonradan atıldığı akla gelmektedir; fakat parçaların mekân 11 içerisine neden bırakıldığına dair kesin bir yorum getirebilmek olası değildir. Bu mozaik parçasındaki tessera özellikleri ve geometrik ve figürsel tasarımın ele alınış biçimi, İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Paphlagonia Hadrianoupolis'i in situ mozaik döşemeleri ile benzerlik göstermekte ve Mekân 11 geometrik mozaığı ile işçilik ve stil bakımından uyuşmamaktadır. Mozaik parçası İ.S. 5.-6. yüzyıllara ait olmalıdır. Bu mozaik parçasının, Hamam A yapısının başka bir mekânına ait olması ya da başka bir mimari yapıdan getirilip buraya atılmış olması gerekir.

Keşfedilen mozaik parçalarına nazaran biraz daha büyük boyutlu bir mozaik parçası, Hamam A yapısının 4 numaralı mekânında bulunmuştur (**Kat. No. 04; Resim 21**). 42 x 31 cm ölçülerindeki mozaik parçası 4 küçük parça şeklinde ele geçmiştir. Opus tessellatum tekniğinde dizilen tesseraların boyutları 1,0 x 1,0 ve 1,5 x 1,5 cm arasında değişmektedir. Yapının güney terası mekânlarından olan Mekân 4, in situ mozaik zeminli Mekân 11'in hemen güneyinde yer almaktadır. Bu mimari birimin, hamamın sıcaklık mekânlarından biri olduğu düşünülmektedir ve mekân içerisinde çok sayıda tuğla yalıtım malzemesi ele geçmiştir. Burada keşfedilen mozaik parçasının üzerinde, zemini oluşturan çok sayıda beyaz tessera dışında sadece iki sıra mavi tessera ile oluşan bir bant korunabilmiştir ve korunan bu kısım dışında başka bir tasarım bulunmamaktadır. Mozaik parçasının İ.S. 5.-6. yüzyıllara

ait olması gerekir; ancak bu konuda kesin bir değerlendirmede bulunmak mümkün değildir. Bu parçanın Mekân 4 zeminini süsleyen bir mozaığe ait olması da mümkün gözükmemektedir. Mekân 4, tuğla döşeme ve konglomera zemine sahiptir. Mekân 11’de ele geçen mozaik parçalarında olduğu gibi bu mozaik parçası da mekâna sonradan atılmış olmalıdır.

2.1.3. Mekân 8 Opus Sectile Döşemesi

Hamam A yapısındaki 8 numaralı mekânın güneyinde yer alan 1,10 x 1,07 m ölçülerindeki bir nişin zemininde, malzeme olarak kiremit ve taş kombinasyonundan oluşan ve İ.S. 5. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen bir opus sectile döşeme (**Kat. No. 01; Resim 22-23, Çizim 4**) bulunmaktadır. Bu döşeme, sade bir tarzda ele alınmış olup altıgen ve üçgen plakalardan oluşan yıldız motifleri tasarımından meydana gelmektedir. Dar boyutlu bir alanda yapılmış olan opus sectile, Paphlagonia Hadrianoupolis’inde bu teknikte keşfedilen tek örnektir. Tasarımda, teğet yerleştirilmiş altıgen plakaların çevresine, kenar uzunlukları 15 ile 19 cm arasında değişen üçgen plakalar yerleştirilmiştir. Altıgenlerin doğu-batı doğrultusundaki genişlikleri 32/35 cm; kuzey-güney doğrultusundaki genişlikleri 27/31 cm arasındadır. Döşeme kısıtlı bir alana sahip olduğundan tam form veren sadece iki adet yıldız motifi bulunmaktadır. Döşemede altıgen plakalar, üçgen plakalara oranla daha koyu tonlara (kiremit rengi tonlarına) sahiptir. Üçgen parçalar ise sarı renklidir. Döşemede ayrıca üç adet yan yana yerleştirilmiş dikdörtgen plaka mevcuttur ve bu dikdörtgen plakalar opus sectilenin güney sınırını belirlemektedir. Döşemenin kuzey kenarının sağ ve sol köşelerinde ise iki adet in situ taban taşı bulunmaktadır.

Opus sectile döşemenin haricinde Mekân 8 içerisinde traverten taban taşlarından oluşan bir zemin bulunmaktadır. Bu döşeme mekânın doğu yarısını kaplamaktadır. Mekânın kuzey ve güney duvarları ortasında birer adet niş mevcuttur ki bu nişlerden güneyde yer alanı, bahsi geçen opus sectile zemine sahiptir (**Resim 24; Çizim 5**).

Opus sectile tekniğinde yapılan döşemelerde, bitkisel bezemeli yahut figürlü örneklere de rastlanmaktadır ancak Hamam A yapısındaki geometrik tasarımlı döşeme gibi örnekler, Antik Dönemde en çok tercih edilen opus sectilelerdendir. Bu geometrik döşemeler beşgen, altıgen, sekizgen, üçgen, eşkenar dörtgen, daire yahut diğer geometrik formlardaki plakaların oluşturduğu çeşitli tasarımlara sahip olmakla birlikte, tesseralardan oluşan mozaik döşemelere göre fazlaca repertuarı bulunmayan ve daha basit bir anlayışta ele alınan bir süsleme tekniğiyle yapılırdı. Bu yüzden Antik Dönem opus sectile ustaları, tessera kullanarak mozaik oluşturan ustalardan daha farklı bir zanaat uzmanlığına sahipti. Anadolu açısından Hellenistik Dönemde yok denecek kadar az kanıta rastlansa da bu döşeme tekniği Roma Dönemi kamu yapılarında, Erken ve Orta Bizans Dönemlerinde hem kamu yapılarında hem de dini yapılarda yoğun bir şekilde kullanılmıştır.¹¹³

Opus sectile döşemelerin çeşitli örneklerini barındıran kentlerden biri, bir Karia kenti olan Aphrodisias'tır. Kentte, Hadrian Hamamlarında, kompleksin kuzeybatı köşesindeki mekânda, mermer malzemedен yapılmış ve İ.S. 2. yüzyılın başına ait olan bir opus sectile döşeme bulunmuştur.¹¹⁴ Yine İ.S. 2. yüzyıl içlerine tarihlenen bir diğer opus sectile ise kentin odeionundaki orkestra zeminini süslemektedir. Bu döşeme, İ.S. 4.-5. yüzyıllarda onarım görmüştür.¹¹⁵ Bir başka Karia kenti olan Nysa'da, bouleuterionun orkestra zeminini süsleyen opus sectile döşeme, aynı yüzyıl içerisinde, İ.S. 2. yüzyıla tarihlenmektedir.¹¹⁶ Görünen odur ki bu Karia kentlerinde İ.S. 2. yüzyılda, odeion ya da bouleuterion gibi yapıların opus sectile döşemelerle süslenmesi moda haline gelmişti.

Hristiyanlıkla beraber opus sectile döşemeler kilise yapılarında da kullanılmaya başlanmıştır. Kilikia kentlerinden Anemurium'da İ.S. 6. yüzyılın ilk

¹¹³ Musa Kadioğlu, "Ankyra-Ulus Opus Sectileleri", **TAD 31 (Türk Arkeoloji Dergisi-Sayı: XXXI)**, Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Basımevi, Yayın no: 49, Ankara, 1997, (Ankyra), s. 365.; Musa Kadioğlu, "Menderes Nysası Bouleuterion-Gerentikon'unun Orkestra Opus Sectile Döşemesi", **Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi**, Sayı: 1, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Yayın No: 75, Ankara, 2000, (Nysa), ss. 11-12.

¹¹⁴ Sheila Campbell, **The Mosaics of Aphrodisias in Caria**, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, *Subsidia mediaevalia* 18, 1991, (Aphrodisias) s. 36, pl. 96-98.

¹¹⁵ Campbell, *Aphrodisias*, s. 13, pl. 45-46.

¹¹⁶ Kadioğlu, *Nysa*, ss. 10-11; Vedat İdil, **Nysa ve Akharaka**, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 1999, s. 53, res. 45.

çeyreğine tarihlenen bazilikal planlı kilise yapısının pastophorion bölümündeki geometrik tasarımlı opus sectile döşeme, bunlardan biridir.¹¹⁷ Opus sectile döşemeler genellikle mermer malzeme barındırsa da buradaki döşeme kireç taşından yapılmıştır. Döşemenin bir bölümü, Paphlagonia Hadrianoupolis'i Hamam A, Mekân 8 opus sectilesinde olduğu gibi altıgen fakat daha küçük boyutlu plakalardan oluşan geometrik bir tasarıma sahiptir. Buradaki altıgenlerin çevresinde üçgen plakalar yerine baklava dilimi parçaları yer almaktadır ki bu tasarım da opus sectile döşemelerde görülen örneklerdendir.

Opus sectile tekniğinde yapılmış altıgen ve üçgen plakalardan oluşan yıldız süslemeli tasarımlara bir örnek, Kilikia kentlerinden Elaiussa Sebaste'deki bazilikal planlı bir kilise yapısının tabanını süsleyen İ.S. 5.-6. yüzyıllara tarihlenen döşemelerdir.¹¹⁸ Bu döşemelerde yıldız motifini oluşturan üçgen plakalar koyu renkte, altıgen plakalar ise açık renklerde yapılmıştır. Granit, mermer, traverten, kalker ve kil gibi malzemeler, opus sectilenin yapımında kullanılmıştır (**Resim 25-27**).¹¹⁹

Son yıllarda gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmalarıyla Soli/Pompeiopolis kentinde keşfedilen opus sectile döşemeler, Kilikia bölgesinin opus sectile döşemeler açısından oldukça önemli bir coğrafya olduğunu vurgulayan bir başka örnektir.¹²⁰ Kentin 'Sütunlu Cadde' kazıları sırasında ele geçen ve İ.S. 6. yüzyılın ilk

¹¹⁷ Sheila Campbell, **The Mosaics of Anemurium**, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Subsidia mediaevalia 25, 1998, (Anemurium), s. 42, pl. 182.

¹¹⁸ Giulia Baratta, "Basilica all'estremità nord dell'isola", **Elaiussa Sebaste I. Campagne di Scavo 1995-1997**, (Ed. Eugenia Equini Schneider), L'Erma di Bretschneider, Roma, 1999, s. 317.; Eugenia Equini Schneider, "1996 Excavations and Research At Eliussa Sebaste", **XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı II**, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998, s. 395; Eugenia Equini Schneider, "1997 Excavations and Research At Eliussa Sebaste, Turkey", **XX. Kazı Sonuçları Toplantısı**, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1999, ss. 387-388.; Eugenia Equini Schneider, "Elaiussa Sebaste – Report of 2005 Excavation Season", **28. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür ve turizm Bakanlığı – Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, s. 562-563.

¹¹⁹ Hüseyin Akıllı, "Elaiussa Sebaste Bazilikası'nda Gerçekleştirilen Opus Sectile Tabanı Restorasyonu", **18. Arkeometri Sonuçları Toplantısı**, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, s. 144. Ayrıca 2007 yılında da Bazilikanın opus sectile döşemelerinde restorasyon çalışmaları yapılmıştır: Eugenia Equini Schneider, "Elaiussa Sebaste – The 2007 Excavation And Conservation Season", **30. Kazı Sonuçları Toplantısı**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, 4. Cilt, s. 181, fig. 14.

¹²⁰ Kuzey Suriye bölgesine olan coğrafi yakınlık Kilikia bölgesi kentlerini ve Suriye coğrafyasında yer alan Antiokheia kentini özellikle etkilemiştir. Opus Sectile tekniğinde yapılan döşemelere Kuzey

çeyreğine tarihlenen opus sectile panoları arasında altıgen ve üçgen plakalardan oluşan yıldız motifleri tasarımı da belgelenmiştir.¹²¹

Günümüz Antakya ili sınırları içerisinde kalan ve antik dönem mozaikleri bakımından oldukça önemli bir kent olan Antiokheia, opus sectile döşemeleriyle de üzerinde durulması gereken kentlerden biridir. Kent yapılarından biri olan Hamam D yapısının 5 numaralı odasındaki geometrik tasarımlı opus sectile döşeme, hamam yapılarında keşfedilmiş opus sectilelere iyi bir örnektir. İ.S. 4. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen¹²² bu döşemenin bir bölümü, Anemurium kilisesindeki opus sectile döşemeye benzer biçimde altıgen ve baklava dilimi plakalarından oluşan bir tasarıma sahiptir.

Kentte “Hamam F” olarak adlandırılan bazilikal planlı başka bir hamam yapısının iki yan nefi, İ.S. 526-540 yılları arasına tarihlenen opus sectile zemin döşemelerine sahiptir.¹²³ Bu opus sectile örneklerinde de, üçgen ve altıgen plakalardan oluşan yıldız motifleri tasarımı tespit edilmiştir. Hamam F’deki zemin mozaiklerinin ait oldukları tarih aynı yapı içerisinde keşfedilen bir mozaik yazıtsayesinde kesinlik kazanmıştır. Kentin kuzeyindeki topografik bir alanda ve zemin seviyesinde ele geçmiş bir opus sectile döşeme, Paphlagonia Hadrianoupolis’i kazıları sırasında keşfedilen opus sectile ile tasarım açısından benzerdir. Bu döşeme, koyu renge sahip teğet altıgenlerin ve açık renkli üçgen motiflerin meydana getirdiği yıldız motiflerinden oluşmaktadır (**Resim 28**). Döşemedeki plakalar, Hamam A, Mekân 8 opus sectilesi parçaları ile benzer boyutlara sahiptir. Opus sectilenin ait olduğu evre, İ.S. 3. yüzyılın başı olarak değerlendirilmiştir;¹²⁴ Bu döşeme, Mekân 8 opus sectile zemini benzerlerinin daha erken dönemlerden itibaren popüler bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Aynı şekilde, Hamam A Mekân 8 opus

Suriye bölgesinde yoğun bir şekilde rastlanılmıştır. Bununla birlikte, İ.S. 5.-6. yüzyıllarda opus sectile tekniği genel olarak daha da yaygınlaşmıştır: Urs Peschlow, "Zum Byzantinischen Opus-Sectile-Boden," **Beiträge Zur Altertumskunde Kleinasiens: Festschrift für Kurt Bittel**, (Ed. R.M. Boehmer ve H. Hauptman), Mainz am Rhein, 1983, ss. 435-436.

¹²¹ Remzi Yağcı, “Soli/Pompeiopolis 2005 Yılı Kazıları”, **28. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2.Cilt, T.C. Kültür ve turizm bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, ss. 175,176, fig. 2.

¹²² Sheila Campbell, **The Mosaics of Antioch**, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Subsidia mediaevalia 15, 1988, (Antioch), ss. 16,17, pl. 51-52.

¹²³ Campbell, Antioch, s. 50-51, pl. 150-151.

¹²⁴ Campbell, Antioch, s. 39.

sectilesinden daha erken tarihli altıgen ve üçgen plakalardan oluşan opus sectile örnekleri, bir Lydia kenti olan Sardes'te keşfedilmiştir. Hamam-Gymnasium yapısının Mermer Avlu olarak tanımlanan bölümünde çok sayıda panodan oluşan döşemeler, İ.S. 4. yüzyılın sonuna tarihlenmektedir.¹²⁵ Panolar arasında küçük boyutlu yıldızlardan meydana gelen tasarımlar da bulunmaktadır (**Resim 29; Çizim 8**).

Anadolu hamamlarında, İ.S. 4. yüzyıl ile birlikte opus sectile döşemelerin bir moda halinde artarak kullanıldığına yönelik başka bir örnek, bir Pisidia kenti olan Sagalassos'un Hamam yapısından. Yapıda, İ.S. 4. yüzyıla tarihlenen, kireçtaşı ve çeşitli mermer malzemelerden meydana gelen opus sectile döşemelerin farklı panolar içerisinde ele alınmış tasarımlarına bakıldığında, yine altıgen ve üçgen plakalarla yapılmış yıldız motifi örnekleri görülmektedir.¹²⁶ Ancak apodyterium içerisindeki bir panoda her bir yıldız motifinin baklava dilimi plakalarınca çevrelenmesi, tasarım açısından bir farklılık yaratmıştır.¹²⁷

Paphlagonia Hadrianoupolis'ine daha yakın bir coğrafyada keşfedilmiş bir diğer benzer örnek, Ankyra opus sectileleridir. Bu döşemeler, Ulus'ta yapılan kazılarda keşfedilen ve Roma Dönemine tarihlenen bir cadde boyunca, 25 pano halinde uzanmaktadır.¹²⁸ 2, 6, 7, 11, 15, 19 ve 23 numaralı panolardaki tasarım, çapraz altıgenler olarak tanımlanmış olup çeşitli boyutlardaki mermer malzemeli teğet altıgenler ve onların çevresini donatan üçgen plakaların oluşturduğu yıldız motiflerinden meydana gelmektedir (**Resim 30; Çizim 9**).¹²⁹ Bu opus sectile

¹²⁵Fikret K. Yegül, **The Bath-Gymnasium Complex at Sardis**, Archaeological Exploration of Sardis, Report No. 3, Harvard University Press, 1986, ss. xvii, 51, fig. 125-126; George M. A. Hanfmann, "Excavations at Sardis in 1962", **Türk Arkeoloji Dergisi**, XII-1.Cilt, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964, s. 31, fig. 21.

¹²⁶Marc Waelkens ve P. Talloen, "Report on the 2003 Excavation and Restoration Campaign at Sagalassos", **26. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 1. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2005, s. 425, fig. 8; Marc Waelkens, "Report on the 2004 Excavation and Restoration Campaign at Sagalassos", **27. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2006, s. 274, fig. 8.

¹²⁷Waelkens ve Talloen, s. 434, fig. 8.

¹²⁸Kadioğlu, Ankyra, ss. 351, 355.

¹²⁹Kadioğlu, Ankyra, ss. 356-358, çizim: 1-3, res. 3a, b ve 4.

döşemeler, Paphlagonia Hadrianoupolis'i Hamam A, Mekân 8 opus sectilesi tarihi ile uyuşur bir şekilde İ.S. 5. yüzyılın sonu, 6. yüzyılın başına tarihlenir.¹³⁰

İ.S. 5. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen Mekân 8 opus sectilesinin işçilik açısından bakıldığında sade ve basit bir anlayış doğrultusunda yapıldığı açıktır. Döşemenin güney sınırını belirleyen dikdörtgen plakalardan batı kenardaki plakaya bakıldığında, bu plakanın diğerleri ile aynı hattı takip etmediği ve tasarımın içine birkaç cm daha girerek hemen yanındaki altıgen plakanın alanına nüfus ettiği görülmektedir. En azından, hangi parça öncelikli olarak yerleştirilirse yerleştirilsin kare formlu bu panonun muntazam bir simetriye sahip olmadığı ve döşeme ustasının plakaları zemine oturturken tasarım nizamına yeterince dikkat etmediği sezilmektedir.

Kiremit-taş kombinasyonundan oluşan plakalarda çatlamlar ve kırıklar bulunmaktadır. Bu opus sectilenin mermer gibi kaliteli bir malzemeden de yapılmamış olması, döşemenin önemli bir süsleme elemanı olarak düşünülmediğini ya da bulunduğu mekânın, Mekân 11 gibi önemli bir mekân olarak görülmediğini akla getirmektedir. Ne var ki Hamam A yapısının geneline bakıldığında üstün bir işçilik ve süsleme anlayışının hâlihazırda bulunmadığı da bellidir. Paphlagonia Hadrianoupolis'i içinde başka bir opus sectile örneğinin keşfedilememiş olması ve döşemenin 1,10 x 1,07 m gibi ufak boyutlu bir alanı kaplıyor oluşu, Mekân 8 opus sectilesi üzerine yapılabilecek ayrıntılı bir yorumu olumsuz yönde etkilemiştir.

Bu opus sectile zemin, geçici koruma amaçlı jeotekstil ile örtüldükten sonra hafif bir kum tabakası ile kapatılmıştır. Döşeme üzerindeki deformasyon göz önüne alınarak burada restorasyon-konservasyon çalışmalarının acilen yapılması gerekmektedir.

¹³⁰Kadioğlu, Ankyra, s. 367.

2.1.4. Mekân 11 Mozaïği

Hamam A yapısının caldariumu olduğu düşünölen Mekân 11 (**Çizim 2-3, 6 ve Resim 16**), İ.S. 5. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen geometrik tasarımlı bir zemin mozaïğine sahiptir (**Kat. No. 02**).¹³¹ Mermer ve traverten tesseralardan oluşun bu zemin mozaïği 9,77 x 5,28 m boyutlarındadır (**Resim 31-33**). Mekân 11 içerisinde 2006-2007 yıllarında yapılan kazılar sonucunda, Hamam A yapısının muhtemelen 3. mimari evresinde, doğu-batı doğrultusunda uzanan bir duvarla mekânın ikiye ayrıldığı anlaşılmıştır.¹³² Bu sebeple mozaik zeminin bir bölümü bu duvarın altında kalmıştır. Duvarın kuzeyindeki oda Mekân 11a (**Resim 31-32; Çizim 6**) ve güneyindeki oda Mekân 11b (**Resim 33; Çizim 6**) olarak adlandırılmıştır.¹³³ Aynı mimari evrede, olasılıkla mekânın hemen altındaki külhanda oluşun bir arızayı düzeltme maksadıyla, Mekân 11b zemin mozaïğinin bir bölümü tahrip edilmiştir.

Mekân 11 zemin mozaïğinde kullanılan tessera ölçüleri 1,5 x 1,5 cm ile 2,0 x 2,0 cm arasında değişmektedir. Mozaikte, dm²'ye genel olarak 27 ile 31 arası tessera düşmektedir. Mozaikte kullanılan renkler siyah, beyaz, açık kahverengimsi gri, kırmızı, turuncu, mavi ve sarıdır. Ne var ki mozaik zemininde oluşun deformasyondan dolayı bazı bölgelerdeki tesseraların renklerinde bozulmalar tespit edilmiştir. Bu bozulma, özellikle Mekân 11b içerisinde görölmektedir.

Geometrik tasarımlı iki adet panoya sahip Mekân 11 mozaïğini dıştan ilk çevreleyen kenar süslemesi, turuncu tesseralardan oluşun, 27/30 cm genişliğinde tek renkli bir bordürdür.¹³⁴ Bu bordürden sonra iki sıra siyah tesseredan oluşun bir bant ve 26/27 cm genişliğinde bir dalga motifi bordürü (**Çizim 6-7**) yer alır.¹³⁵ Bordürde dalga hattının yarısı açık kahverengimsi gri, yarısı kırmızı renkli tesseralardan

¹³¹Bu mozaïğin ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Patacı, s. 27-30.

¹³² Laflı ve Zâh, BZ 101, ss. 700-701.

¹³³ Laflı ve Zâh, BZ 101, s. 701.

¹³⁴ Laflı ve Zâh, BZ 102, s. 642.

¹³⁵Dalga motifi tasarımları için bkz. Catherine Balmelle ve diğerleri, **Le décor géométrique de la mosaïque romaine, Répertoire graphique et descriptif des compositions linéaires et isotropes**, Paris, 1985, (Le Décor I), s. 156, pl. 101.

oluşmaktadır.¹³⁶ Zemin mozağının dıştan üçüncü kenar süslemesi, siyah renkli zemin üzerine çok renkli olarak işlenmiş altı halatlı örgü motifi bordürüdür (**Çizim 6 ve Resim 34**).¹³⁷ 75 cm genişliğe sahip bu bordür, ayrıca mozağın iki panosunu birbirinden ayırır. Örgü motifinde halatların konturları siyah tesseralarla verilmiştir ve iç kısım dörder tessera sırasından oluşmaktadır.¹³⁸

Mozağın iki panosundan kuzeyde yer alanı –Mekân 11a içerisinde kalan pano- 3,36 x 2,55 m ölçülerindedir. Bu panoda çok renkli, testere dişli, eğik kareler ile süslenmiş kare çerçeveler (**Resim 35**) ve onların etrafını bezeyen paralelkenar dörtgenlerden oluşan sekiz kollu yıldız motiflerinden meydana gelen geometrik bir tasarım (**Resim 36**) vardır. Yıldız motifleri ve kare çerçeveler arasındaki boşluklarda ufak boyutlu eğik kareler (dik duran kareler) yer almaktadır (**Resim 37**). Pano kenarlarında artakalan boşluklar ise geometrik süslemeli dikdörtgen ve kareler ile doldurulmuştur (**Resim 38**).¹³⁹

Turuncu renkli pano zemini üzerinde yer alan tüm geometrik elemanların konturları, birer sıra siyah tessera ile belirlenmiştir. Süsleme alanında kuzey-güney yönünde 3 sıra şeklinde dizilen ve 53 x 53 cm ebatlarında toplam 6 kare çerçeve vardır. Beyaz zeminli bu karelerin merkezindeki testere dişli ve çok renkli eğik karelerin boyutları ise 40 x 40 cm'dir. Bu süsleme için kullanılan renkler siyah, kırmızı, turuncu ve beyazdır (**Resim 35**). Sekiz paralelkenar dörtgenden oluşan yıldız motiflerinin içi, kırmızı renkli tesseralar ile doldurulmuştur. Paralelkenar

¹³⁶ Bordürdeki renk düzenlemesi, açık zemin üzerine kırmızı olarak tanımlanabilir; ancak dalga motifi gibi tasarımların her iki yönden bakılmak için özellikle seçildiği göz önünde tutulmalıdır. Aslında bu tarz tasarımların yüzyıllar boyunca tercih edilmesinin sebebi budur. Bir yönden bakıldığında zemin rengi açık kahverengimsi gri olarak görülürken, tam tersi istikametten bakıldığında zemin rengi kırmızı olacaktır. Bu nedenle dalga süslemesi tanımlarken, iki farklı rengin belirtilmesi ve mozağın tasarımı doğrultusunda gerekli olmadıkça herhangi bir zemin aranmaması tarafımızdan daha uygun görülmektedir; ancak bazı tasarımlar vardır ki bunlarda zemin renginden bahsedilebilir. Bunlar, dalga hattının yarısında her bir dalganın değişen renklerde birbirini takip ettiği ve diğer yarısında ise tek bir rengin kullanıldığı tasarımlardır. Bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, s. 156, pl. 101e.

¹³⁷ Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, s. 123, pl. 73f.

¹³⁸ Halatlardaki renk düzenlemesi şöyledir: birinci halat: İki sıra kırmızı tessera, bir sıra açık kahverengimsi gri ve bir sıra beyaz; ikinci halat: üç sıra açık kahverengimsi gri tessera, bir sıra beyaz; üçüncü halat: İki sıra turuncu tessera, bir sıra açık kahverengimsi gri ve bir sıra beyaz.

¹³⁹ Her ne kadar birebir örneği olmasa da bu tasarımın Antik Dönemde çok sayıda benzeri mevcuttur. Benzer tasarım örnekleri için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, s. 267, pl. 173b; Catherine Balmelle ve diğerleri, **Le décor géométrique de la mosaïque romaine II**, Répertoire graphique et descriptif des décors centrés, Paris, 2002, (*Le décor II*), s. 237, pl. 413a.

dörtgenlerin boyutları 22 x 13 cm civarındadır. Panoda toplam 12 adet yıldız motifi olması gerekir; ancak Mekân 11'i ikiye ayıran duvarın varlığı sebebiyle panonun güney yarısında kalan kare çerçeveler ve yıldız motifleri ortaya çıkarılamamıştır.

Kare çerçeveler ve yıldız motifleri arasındaki boşlukları dolduran eğik karelerin boyutları 16 x 16 cm'dir. Bu geometrik elemanların beyaz zeminli merkezinde kırmızı renkli nokta süslemesi bulunmaktadır. Pano kenarlarında yer alan 53 x 23 cm ölçülerindeki dikdörtgenler, kırmızı tesseralarla oluşturulan kare ve daireler ile süslenmiştir. Süsleme alanının köşelerinde yer alan 22 x 22 cm ölçülerindeki kareler ise kırmızı renkli birer daire ile süslenmiştir. Panonun tüm alanları süslenmeye çalışılmış ve herhangi bir boşluk bırakılmamıştır. Yıldız motifleri ile pano sınırları arasında kalan boşluklara, tabanı 13 cm, iki kısa kenarı 9/10 cm olan üçgenler yerleştirilmiştir.

Zemin mozaığının güney yarısında yer alan Mekân 11b panosunun sınırları, iki sıra beyaz tesseradan oluşan bir bant ile belirlenmiştir. Panonun ölçüleri 3,00 x 2,45 m'dir. Burada yer alan çok renkli tasarım, zikzak deseni oluşturan ve dönüşümlü olarak renklendirilmiş paralelkenar dörtgenlerden meydana gelir (**Resim 33, 39; Çizim 6**). Bu süsleme, üst üste oturtulmuş ve birbirini takip eden sıralar halinde yerleştirilmiş kabartma ya da üç boyut etkili çavuş motifleri olarak tanımlanabilir.¹⁴⁰ Panoda kullanılan renkler turuncu, kırmızı, açık mavi, sarı, siyah ve beyazdır.

Mekân 11 zemin mozaığının güneybatı kenarında, iki tessera sıralı siyah bant ile sınırları belirlenmiş bir dama tahtası tasarımı vardır (**Çizim 6 ve 10**). Bu tasarım, Mekân 11 ile Mekân 8 arasında geçişi sağlayan kapı eşiğinin hemen önüne süslenmiştir. Tasarım 88 x 52 cm ölçülerinde olup içerisinde 72 adet kareyi barındırmaktadır. Her bir kare 16 adet tesseradan meydana gelmektedir. Tasarımda kullanılan renkler beyaz, kırmızı ve az sayıda turuncudur.¹⁴¹

¹⁴⁰Benzer tasarımlar için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, s. 37, pl. 9g ve s. 320, pl. 203f.

¹⁴¹Dama tahtası tasarımının bazı örnekleri için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, s. 172-174, pl. 114-115.

Hamam A yapısı mozaiğini çevreleyen dalga motifi ve örgü motifi bordürleri Antik Dönem mozaiklerinde Hamam A mozağindeki gibi birlikte de kullanılabilen kenar süslemelerindendi; ancak örgü motifi bordürünün Hadrianopolis'teki gibi altı halatlı örneklerine daha ender rastlanılmaktadır ve tasarımların aynı zemin mozağında kullanıldığı örnekler, diğer tasarım örneklerine göre çok daha azdır.

Hatay arkeoloji müzesinde sergilenen zemin mozaiklerinden 22 tanesi dalga tasarımı, 20 tanesi örgü motifi ve bunlar içerisinde altı tanesi hem dalga hem örgü motifi bordürleriyle süslenmiş toplam 36 mozaik vardır.¹⁴² İ.S. 2. ve 5. yüzyıllar arasında tarihlenen dalga motifi bordürlü mozaiklerden 11 tanesinde dalga hattının yarısı kırmızı renklidir. Geriye kalan örneklerde siyah rengin tercih edildiği, bir örnekte yeşilimsi gri¹⁴³ ve başka bir örnekte gri rengin¹⁴⁴ kullanıldığı görülmüştür. Örgü motifi bordürlerinden 14 tanesi siyah zemin üzerine çok renkli işlenmiş basit örgü motifi tasarımına sahiptir.¹⁴⁵ Bunlardan dördü İ.S. 4. yüzyıla¹⁴⁶, iki tanesi İ.S. 5. yüzyıla¹⁴⁷ tarihlenir. İ.S. 2. yüzyıla tarihlenen 995 envanter numaralı Achilles ve Diedemia mozağında ve ayrıca 892 envanter numaralı Psykhe mozağında üç halatlı örgü motifi bordürü kullanılmıştır.¹⁴⁸ İ.S. 5. yüzyılın ortalarına ait olan ve Yakto

¹⁴²Hatay müzesindeki mozaik örneklerinin tamamına yakını incelenmişse de Antiokheia ve çevresine ait mozaiklerin tümü açısından bir değerlendirme yapılamamıştır. Ayrıca günümüzde yurt dışındaki bir takım müzelerde yer alan bazı Antiokheia mozaikleri de mevcuttur.

¹⁴³İ.S. 5. yüzyıla tarihlenen 907-912 envanter numaralı Ananeosis mozağı.

¹⁴⁴İ.Ö. 1. yüzyıl tarihiyle Hatay arkeoloji müzesindeki en erken buluntu örneği olan 56 envanter numaralı bir çakıl taşı mozağı.

¹⁴⁵Basit örgü motifi tasarımları için bkz. Balmelle ve Diğerleri, *Le décor I*, s. 120-121, pl. 70-71.

¹⁴⁶884 ve 885 envanter numaralı Güneş Saati mozaikleri, 982 envanter numaralı üç işret mozağı, 986 envanter numaralı keklikli mozaik.

¹⁴⁷Bunlar, 9096 envanter numaralı Arethusa mozağı ve 940 envanter numaralı Ay Çiçeği mozağıdır. İ.S. 5. yüzyıldan 836a envanter numaralı Ktisis mozağı gibi bazı mozaiklerde dalga ya da örgü motiflerinin figürlü madalyonların konturunu oluşturduğu da görülmektedir. İ.S. Erken 6. yüzyıla tarihlenen ve şu an Worcester Sanat Müzesinde sergilenen Av sahnesi mozağında de (no. 1936.30) basit örgü motifi bordürü kullanılmıştır. Bu tasarım, örgü motifleri içerisinde kullanılan en popüler bordür süsüdür. Tez içerisinde bu motifler için “örgü” sözcüğü kullanılmıştır; ancak Türkçeleştirilmiş olarak “giyoş” sözcüğü de kullanılmaktadır.

¹⁴⁸Bu tezde, süslemeyi oluşturan geometrik elemanlar için bazı yayınlar örnek alınarak “halat” tanımı kullanılmıştır. Bkz.: Derya Şahin, “Zeugma Mozaikleri Üzerinde Yer Alan Tethys Betimlemeleri” **IV. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyum Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), (6-10 Haziran 2007-Gaziantep), Uludağ Üniversitesi Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2008, (Tethys Betimlemeleri), s. 148. Bunun yanında bu geometrik eleman için “demet” tabiri de kullanılmaktadır: Barış Salman, **Orta Euphrates Mozaikleri Işığında Edessa ve Samosata Mozaikleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007, (Edessa), s. 12.

kompleksinde ele geçen av sahneli Megalopsykhia mozağında (Env. No. 1016)¹⁴⁹ siyah zemin üzerine çok renkli işlenmiş, düz dilli ve gözcükler oluşturan ikili örgü motifi bordürü kullanılmıştır. Basit örgü motifi bordürlerinden sonra bu örgü motifleri de Antik Dönemde oldukça popüler bir şekilde kenar süslemesi olarak kullanılmıştır.

Hatay Arkeoloji müzesinde, hem dalga hem de örgü motiflerinin kenar süslemesi olarak kullanıldığı mozaiklerden biri, 833 envanter numaralı Sarhoş (Comus) mozağıdır. İ.S. 2. yüzyıla tarihlenen mozaikte, kırmızı ve beyaz renklerde işlenmiş iki dalga bordürü arasında dört halatlı örgü motifi bordürü bulunmaktadır (**Resim 40**).¹⁵⁰ 892 envanter numaralı Psykhe mozağında, dalga hattının yarısı krem diğer yarısı kırmızı renkte işlenen iki dalga bordürü arasında üç halatlı örgü bordürü, süsleme elemanı olarak kullanılmıştır (**Resim 41**). İ.S. 5. yüzyıldan Ananeosis mozağında (Env. No. 907-912) iki dalga bordürü arasında siyah zemin üzerine çok renkli, düz dilli ve gözcükler oluşturan ikili örgü bordürü yer alır. Dalga ve Örgü motiflerinin aynı mozaik üzerinde kullanıldığı bir diğer örnek İ.S. 2. yüzyıla tarihlenen 958 envanter numaralı Sarhoş Dionysos mozağıdır. Buradaki dalga bordürü siyah ve beyaz renklerde yapılmıştır ve örgü motifinin türü siyah zemin üzerine çok renkli ele alınmış basit örgüdür. İ.S. 3. yüzyıla tarihlenen ve 996 envanter numaralı İki Atlet ve İdman Yeri mozağında yine hem dalga hem basit örgü bordürleri kullanılmıştır. Son olarak Dionysos ve Ariadne Evi'nin 3 numaralı odasında ortaya çıkarılmış, İ.S. 2-3. yüzyıllara ait bir zemin mozağında üç halatlı bir örgü bordürü ile dalga motifi bordürü birlikte kullanılmıştır.¹⁵¹ Antiokheia mozaiklerinde görülen odur ki en çok tercih edilen örgü tasarımları basit örgüler ve düz dilli ikili örgü motifleridir. Hadrianoupolis örneğindeki gibi çok halatlı örgü bordürleri daha az kullanılmıştır.

Antik Dönem mozaik örneklerini sunması bakımından bir diğer önemli coğrafyalardan biri günümüz Şanlıurfa kenti ve çevresidir. Edessa kentine

¹⁴⁹Doro Levi, **Antioch Mosaic Pavements I-II**, Princeton: Princeton University Press, 1947, s. 323, fig. 136; Fatih Cimok, **Antioch Mosaics**, A Turizm Yayınları, 2000, (Antioch), s. 251.

¹⁵⁰ Dalga bordürleri arasında örgü bordürünün kullanılması Zeugma mozaiklerinde de tespit edilen bir özelliktir.

¹⁵¹Levi, ss. 149-150, pl. 27b.

bakıldığında burada da yine basit örgülerin yoğunlukta kullanıldığı anlaşılmaktadır. İ.S. 3. yüzyıla tarihlenen Abgar ve Cenaze Şöleni (Ma'na) mozaiklerinde üç halatlı örgü motifleri kullanılmıştır.¹⁵² Günümüz Adıyaman ili sınırları içerisindeki Pirun'dan (Perre) bir örnekte ise Hadrianoupolis'teki zemin mozağına benzer şekilde, bordür süslemesi olarak altı halatlı örgü tasarımı kullanılmıştır (**Resim 42**).¹⁵³ Şanlıurfa'nın Halepli Bahçe mevkiinde son yıllarda ortaya çıkarılan mozaik döşemelerden birinde kullanılmış bordür süsü de Hamam A mozağı ile benzerlik göstermektedir. İ.S. 5. yüzyılın sonu ve 6. yüzyılın başına ait olması gereken I numaralı mozaik alanındaki bu mozağın iki kenar süslemesinden iç kısımda kalan tasarım, altı halatlı bir örgü motifinden oluşmaktadır (**Resim 43**).¹⁵⁴ Bir başka altı halatlı örgü motifini örneği Sardes sinagogunun avlu mozağında uygulanmıştır (**Resim 44**). Gymnasium-Hamam kompleksinin yanında yer alan sinagogun mozaikleri, geometrik motiflerle tasarlanmıştır ve İ.S. 4. yüzyılın sonuna tarihlenir.¹⁵⁵

Zeugma'da keşfedilmiş birkaç zemin mozağında, örgü ve dalga motiflerinin bazı örnekleri tespit edilmiştir. Poseidon villasının peristylindeki havuzun zeminini süsleyen ve İ.S. 2.-3. yüzyıllara tarihlenen Poseidon, Okeanos ve Tethys mozağında iki dalga bordürü arasında dört halatlı örgü bordürü yer almaktadır.¹⁵⁶ Okeanos villasının atrium impluviumunda keşfedilen ve İ.S. 2.-3. yüzyıllara tarihlenen bir başka Okeanos ve Tethys konulu mozaikte üç halatlı örgü

¹⁵²Salman, Edessa, ss. 12 ve 89, şek. 135-136.

¹⁵³Salman, Edessa, s. 12, şek. 11.

¹⁵⁴Nurten Aydemir ve diğerleri, "Halepli Bahçe 2007 Yılı Mozaik Kurtarma Kazısı", **IV. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyum Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), (6-10 Haziran 2007-Gaziantep), Uludağ Üniversitesi Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2008, s. 2, res. 1. Bu yayında bordür tasarımı için "dörtlü örgü motifini" tanımı kullanılmıştır; ancak altı halatlı bir örgü motifini bordürüdür. Bu mozağın ana süsleme alanındaki dikdörtgen formlu panoda az bir kısmı korunabilmiş bir kaplan figürü yer almaktadır. Mozağın ayrıntılı fotoğrafları için Bkz.: İbrahim H. Karaca ve Mehmet Sait Rızvanoğlu (Ed.), **Urfa Mozaikleri Albümü (Mozaikler Şehri Urfa)**, T.C. Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve turizm Müdürlüğü Yayınları, Şehir Kitaplığı Dizisi:56, Şanlıurfa, 2008, ss. 3-6.

¹⁵⁵Clive Foss, **Byzantine and Turkish Sardis**, Archaeological Exploration of Sardis, Monograph 4, (Ed. George M. A. Hanfmann ve Stephen W. Jacobs), Harvard University Press, 1976, ss. 41-42, ill. 13-18; Campbell, Aphrodisias, s. 9.

¹⁵⁶Tasarım, "Mosaics of Zeugma" adlı yayında üç halatlı örgü olarak tanımlanmaktadır: Mehmet Önal, **Mosaics of Zeugma**, A Turizm Yayınları, 2002, (Zeugma), s. 35; Şahin, Tethys Betimlemeleri, s. 148; Nezhil Başgelen ve Rifat Ergeç, **Belkis/Zaugma-Halfeti-Rumkale: A last Look at History**, Archaeology and Art Publications, 2000, s. 42-43.

bordürü kullanılmıştır.¹⁵⁷ Euphrates Evinin de aynı yüzyıllara tarihlenen impluvium mozağında dört halatlı örgü bordürü bulunmaktadır.¹⁵⁸ 1992 yılı çalışmaları sırasında Dionysos villasında tespit edilen “Dionysos’un Düğünü” isimli bir başka mozağın kenar süslemeleri içinde, sarı ve kırmızı tesseralarla işlenmiş iki dalga bordürü ve bunların arasına işlenmiş üç halatlı örgü bordürü tespit edilmiştir.¹⁵⁹ Son olarak, Danae Evi’nin iç avlusunda keşfedilmiş ve İ.S. 3. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Danae Diktys mozağı, üç halatlı bir örgü motifi bordürüne sahiptir.¹⁶⁰ Bu mozaikler, Zeugma’da üç ya da dört halatlı örgü motiflerinin popüler olarak kullanıldığını ve örgü bordürlerinin Antiokheia’dakine benzer şekilde dalga bordürleri arasında işlendiğini göstermektedir. Aynı stile sahip bir başka kenar tasarımı ise Karadeniz’in güney kıyısında tespit edilmiş İ.S. 3. yüzyıla tarihlenen Amisos mozağıdır. Mozaikte iki dalga tasarımı arasında üç halatlı örgü bordürü kullanılmıştır.¹⁶¹

Siyah zemin üzerine çok renkli işlenmiş altı halatlı örgü bordürüne sahip bir örnek, daha önce bahsi geçen Ksanthos’taki bazilikanın doğu kenarında, vaftizhanenin güney ekinde yer alan zemin mozağında keşfedilmiştir (**Resim 45**).¹⁶² Karia Bölgesi sınırları içerisinde yer alan günümüz Muğla’sının Milas İlçesi, Ahmet Çavuş Mahallesinde yapılan kurtarma kazıları sırasında, İ.S. 5. ve 6. yüzyıllar arasına tarihlenen 3 numaralı mekânın zemin mozağı, siyah zemin üzerine çok renkli

¹⁵⁷Başgelen ve Ergeç, ss. 34-35; Rıfat Ergeç, “Zeugma’da 1992-1999 Döneminde Yapılan Mozaik Çalışmaları ve Düşündürdükleri”, **IV. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyum Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), (6-10 Haziran 2007-Gaziantep), Uludağ Üniversitesi Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2008, (Mozaik Çalışmaları), ss. 44-45, res. 1-5; Şahin, Tethys Betimlemeleri, s. 149, res. 4.

¹⁵⁸Önal, Zeugma, s. 52; Mehmet Önal, “Euphrates Evinin Mozaikleri”, **IV. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyum Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), (6-10 Haziran 2007-Gaziantep), Uludağ Üniversitesi Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2008, (Euphrates), s. 80, res. 4.

¹⁵⁹Başgelen ve Ergeç, s. 18; Ergeç, Mozaik Çalışmaları, ss. 49-53, res. 35-37, 43.

¹⁶⁰Mehmet Önal, “Danae Evi’nin Mozaikleri”, **Journal of Mosaic Research**, Vol. 3, (Ed. J. P. Darmon ve diğerleri) Uludag University Press, Uludag University Mosaic Research Center Series-3, 2009, (Danae Evi), s. 64, res. 9.

¹⁶¹Derya Şahin, **Roma Dönemi Mozaik Betilerine Göre Nereid İkonografisi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya-2007, (Nereid İkonografisi), ss. 112-115, lev. 13-14, res. 21-24; Derya Şahin, “Amisos Mozağı Işığında Karadeniz’de Akhilleus Kültü”, **Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri**, 16-17 Nisan 2004, Ankara, Yerleşim Arkeolojisi Serisi, Sempozyum Bildirileri 1 (Ed. D. Burcu Erciyas ve Elif Koparal), Ege Yayınları, 2006, (Akhilleus Kültü) ss. 139-152, fig. 5-8

¹⁶²Marie-Patricia Raynaud, **Xanthos, Part 1-The East Basilica**, Corpus of The Mosaics of Turkey Volume 1-Lykia, Uludağ University Press, Uludağ University Mosaic Research Center Series-2, (Ed. Mustafa Şahin ve diğerleri), 2009, ss. 116-118, ill. 130-131.

işlenmiş dört halatlı örgü bordürüne sahiptir.¹⁶³ Yine Karia bölgesine ait bir örnek, Aphrodisias kentinde bulunmuştur. Kentte, Rahip Evi'nin Mekân 3 atriumunda, kuzey ve doğu koridorları zeminini süsleyen ve İ.S. 5. yüzyılın ortasına ya da sonuna ait olması gereken mozağin iç bordür tasarımı, siyah zemin üzerine çok renkli, dört halatlı örgü motifinden oluşmaktadır.¹⁶⁴ Örgü bordürlerinin üç halatlı tiplerine bir örnek ise, Erzincan Altın-tepe Kilisesinin İ.S. 6. yüzyıla tarihlenen apsis mozağindendir (**Resim 46**).¹⁶⁵ Apsis içerisinde keşfedilmiş bir başka üç halatlı örgü bordürü örneği, Kilikia kentlerinden Anemurium'un Nekropolis Kilisesinde ele geçmiş olup İ.S. 5. yüzyılın sonu ve 6. yüzyılın başına tarihlenmektedir (**Resim 47**).¹⁶⁶

Tasarımsal açıdan Hamam A Mekân 11 mozağı ile benzerlik taşıyan en iyi örneklerden biri, İsrail'deki Beth Shean sinagogunun İ.S. 5. yüzyılın başına tarihlenen naos mozağıdır.¹⁶⁷ Mozağın dış kenar süslemesi bir dalga motifi tasarımından, iç kenar süslemesi ise altı halatlı örgü motifinden oluşmaktadır (**Resim 48**). İ.S. Geç 4. yüzyıla tarihlenen Hammath Tiberias sinagogunda ise, naos mozağına ait güney panonun kenar süslemesi beş halatlı örgü tasarımından oluşmaktadır.¹⁶⁸

¹⁶³ Abuzer Kızıl ve H. Özyurt Özcan, "Milas Ahmet Çavuş Mahallesi'nden Çıkan Mozaikler", **Journal of Mosaic Research**, Vol. 3, (Ed. J. P. Darmon ve diğerleri) Uludag University Press, Uludag University Mosaic Research Center Series-3, 2009, s. 24, res. 10, 13. Makalede dört halatlı örgü motifi için "çift örgü" tanımı kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından kaleme alınan birkaç çalışmada daha bu türde tasarım tanımlama hataları bulunmaktadır. Örgü motifi için kullanılan hatalı tanımlamaların bir nedeni, tasarımda kullanılan halat sayısı yerine halatlarda kullanılan renk sayısının kıstas alınmasıdır. Bu örnekte iki farklı ana renk kullanıldığı için çift örgü denmiştir; oysaki dört halatlı bir örgü süsüdür. Bu mozaik için ayrıca bkz. Abuzer Kızıl, "Milas Ahmet Çavuş Mahallesi 185 Ada 7 Parseldeki Kurtarma Kazısı", **IX. Müze Kurtarma Kazıları Semineri**, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1999, s. 224, çiz. 4.

¹⁶⁴ Campbell, Aphrodisias, ss. 23 ve 26, pl. 82, 84 ve 85.

¹⁶⁵ Birol Can, "Erzincan Altın-tepe Church with Mosaics", **Journal of Mosaic Research**, Vol. 3, (Ed. J. P. Darmon ve diğerleri) Uludag University Press, Uludag University Mosaic Research Center Series-3, 2009, (Altın-tepe), ss. 10-11, fig. 18; Birol Can, "Altın-tepe-Mozaikli Kilise 2005 Yılı Onarım ve Restorasyon Çalışmaları", **III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), (8-10 Haziran 2006), Uludağ Üniversitesi, Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2007, (Restorasyon), s. 105, res. 6, 8.

¹⁶⁶ Campbell, Anemurium, ss. 47 ve 50, pl. 209.

¹⁶⁷ Ruth Ovadia ve Asher Ovadia, **Mosaic Pavements in Israel**, Bibliotheca Archaeologica 6, 1987, ss. 33-34, pl. 29.1.

¹⁶⁸ Ancak "Mosaic Pavements in Israel" adlı yayında, tasarım dört halatlı olarak tanımlanmıştır. Hammath Tiberias'a ayrıca Antiokheia kentinden mozaik sanatçıların yerel mozaik ustalarına yardım amacıyla gelmiş olabileceği düşünülmektedir: R. Ovadia ve A. Ovadia, ss. 63, 65, 158, pl. 179; Asher Ovadia, "Art of The Ancient Synagogues in Israel", **Geriön**, Vol.4, Editorial

Ürdün’de, Livias kenti civarındaki Shunah Al-Jabuniyah kilisesinde 1980 yılında keşfedilmiş mozaikler, hem Mekân 11 mozaïği hem de diğer Hadrianoupolis mozaikleri ile stilistik açıdan benzerlikler göstermektedir. Bu kilisenin iki farklı evresine ait zemin mozaïği buluntularından naosun kuzeydoğu ucunda ele geçmiş İ.S. 6. yüzyıla ait mozaïğin dış kenar süslemesi, Hamam A örneğindeki gibi bir dalga bordüründen, i kenar süslemesi ise altı halatlı örgü bordüründen meydana gelmektedir (**Resim 49**).¹⁶⁹ Kilisenin ikinci evresine ait naos mozaïğinin batı panosunda ise, sekiz paralelkenarlı yıldız motifleri, testere dişli kareler ile süslü kare çerçeveler ve eğik karelerden oluşan geometrik bir tasarım mevcuttur (**Resim 50**).¹⁷⁰ Her ne kadar daha geç bir tarihe ait olsa da, buradaki kare çerçevelerin içerisinde çok renkli ve testere dişli eğik karelerin yer alması, Hamam A mozaïği –aynı zamanda Hamam B Mekân 2 Mozaïği- ile alakalı bir başka benzerliktir. Bununla birlikte naosun doğu kenarında yer alan bir diğer panonun testere dişli kareler süslemesi, Hadrianoupolis örnekleri ile çok daha benzerdir (**Resim 51**).¹⁷¹

Hamam A yapısında keşfedilen bu geometrik tasarımlı mozaik, İ.S. 5. yüzyılın son çeyreğine tarihlenmektedir. Ancak mozaïğin sahip olduğu pano tasarımları, daha erken evrelerden beri hem Anadolu’da hem de Anadolu coğrafyasının dışında mozaik ustalarınca uygulanmaktaydı. Mekân 11a içerisindeki pano tasarımının Anadolu dışında erken örneklerinden biri İtalya’da bulunmaktadır. Etruria’daki Feronus kutsal koruluğunda, bir villanın 8 numaralı odasında ele geçen iki renkli zemin mozaïğinin tasarımı, sekiz baklava diliminden oluşan yıldız motifleri, geometrik süslemeli kare panolar ve bu unsurların arasını dolduran eğik karelerden oluşmaktadır. Bu mozaik, İ.Ö. 10 ve İ.S. 20 yılları arasına

Complutense University of Madrid, 1986, (Synagogues), s. 123. Diğer yayınlar için bkz. Katherine M. D. Dunbabin, **Mosaics of The Greek and Roman World**, Cambridge University Press, 1999, (Mosaics), ss. 189-190, fig. 202; Asher Ovadia, “Conservative Approaches in The Ancient Synagogue Mosaic Pavements in Israel: The Cases of ‘Ein Gedi and Sepphoris/Zippori”, **Gerión**, Vol. 28, Núm. 1, 2010, (Sepphoris), s. 44; Derya şahin, “The Zodiac in Ancient Mosaics: Representation of Concept of Time” **Journal of Mosaic Research**, Vol. 3, (Ed. J. P. Darmon ve diğerleri) Uludag University Press, Uludag University Mosaic Research Center Series-3, 2009, (The Zodiac), ss. 100-102, fig. 11.

¹⁶⁹Michele Piccirillo, **The Mosaics of Jordan**, American Center of Oriental Research, (Ed. Patricia M. Bikai ve Thomas A. Dailey), Amman, Jordan 1993, (Jordan), ss. 320-323, fig. 669.

¹⁷⁰Piccirillo, Jordan, figs. 662, 665.

¹⁷¹Piccirillo, Jordan, figs. 663, 667.

tarikhlenmektedir.¹⁷² Tasarımın karakterini belirleyen yıldız motifi, merkezi bir süsleme olarak kare formlu panolar içerisinde de bulunmaktaydı. Yıldız motifinin çevresini ise eşit boyutlarda kareler süslemekteydi. A. Ovadiah'a göre bu tasarım, Pompeii'nin yerel ustaları tarafından yaratılmış olmalıdır. Tasarım, İ.Ö. 1. yüzyılda Pompeii kentinde görülmektedir.¹⁷³ Anadolu coğrafyasından bir örnek, Narlıkuyu'daki İ.S. 4. yüzyıla tarihlenen Roma Hamamında bulunmaktadır. Hamamın zeminini süsleyen Üç Güzeller Mozağının hemen yanında sekiz kollu yıldız motifinden meydana gelen bir pano vardır (**Resim 52**).¹⁷⁴ Panonun köşelerindeki karelerin içine siyah zemin üzerine çok renkli süleyman düğümleri işlenmiştir. Bir başka benzer örnek ise Zeugma'daki Danae Evi'nin Oda 4a olarak isimlendirilmiş mekânında yer almaktadır. İ.S. 3. yüzyılın ilk yarısına ait olan mozağın ana süsleme alanındaki geometrik tasarımlı üç panodan birinde sekiz paralelkenarlı yıldız motifi kullanılmıştır.¹⁷⁵

Geometrik bezemeli kare çerçeveler, eğik kareler ve onların çevresini kuşatan sekiz kollu yıldız motifleri sadece zemin mozaiklerinde görülen bir tasarım değildir. Bu kompozisyon, freskolar üzerinde de belgelenmiştir. İ.S. 2. yüzyıla tarihlenen Side Liman Hamamı¹⁷⁶, biraz daha farklı bir yorumlama ile düzenlenmiş fresko buluntularına sahiptir. Buradaki tasarımda eğik kareler, diğer karelere oranla daha büyük boyutlu işlenmiştir (**Çizim 11**).¹⁷⁷ Bu tasarımın bir benzeri, Ürdün'de, Gerasa

¹⁷²Dunbabin, *Mosaics*, s. 58, fig. 56.

¹⁷³Asher Ovadiah, **Geometric and Floral Patterns in Ancient Mosaics**, L'erma di Bretschneider, Roma, 1980, (Patterns), s. 138. Tasarımın orijini hakkında bir başka değerlendirme için bkz. Veronika Scheibelreiter, "Mosaics in Roman and Late Antique Western Asia Minor", **III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), (8-10 Haziran 2006), Uludağ Üniversitesi, Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2007, s. 70.

¹⁷⁴Campbell, *Anemurium*, pl. 100; Sheila Campbell, "Roman Mosaic Workshops in Turkey", **American Journal of Archaeology**, Vol. 83, No. 3, 1979, (Workshops) s. 289, pl. 42, fig. 2; Sheila Campbell, "Early Christian Anemurium and Her Neighbours in The Early Christian Period: The Mosaics", **Actes du XIe Congrès International d'archéologie Chrétienne**, Volumes I et II, Lyon, Vienne, Grenoble, Genève, Aoste, 21-28 Septembre 1986, Publications de L'École Française de Rome, 1989, (The Mosaics), s. 1639, fig. 3.

¹⁷⁵Önal, *Danae Evi*, ss. 56-57, res. 2, çiz. 1.

¹⁷⁶Yapı hakkında bir değerlendirme için bkz. Arif Müfit Mansel, **Side 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları**, TTK (Türk Tarih Kurumu), Ankara, 1978, ss. 215-220; ayrıca bkz.: Ekrem Akurgal, **Anadolu Uygarlıkları**, Net Turistik Yayınlar, 8. Baskı, 2003, s. 474.

¹⁷⁷Bekir Eskici, "Wall Paintings and Plasters of Side Harbour Baths: Techniques, Problems and Conservation Methodology" **Anadolu (Anatolia) Dergisi**, Sayı: 27, Ankara Üniversitesi, Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi/Ankara Üniversitesi Basımevi, 2004, s. 37, fig. 2.

kentindeki Katedral Kompleksinin geometrik bezemeli zemin mozaiklerinde de tespit edilmiştir.¹⁷⁸

Sekiz paralelkenar dörtgenden –yahut baklava diliminden- meydana gelen yıldız motifleri, küçük kare panolar ve eğik karelerle süslü mozaiklere Kuzey Suriye coğrafyasında rastlanmaktadır. Oronthes nehri kıyısındaki Kuzey Suriye kentlerinden Apamea’da ortaya çıkarılmış bir konut yapısının İ.S. 3. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen zemin mozaïği, bunlardan biridir (**Resim 53**).¹⁷⁹ Antiokheia kenti ise tasarımın yine daha erken örneklerini barındırmaktadır. İ.S. 3. yüzyıla tarihlenen ve İçme Müsabakası Evi olarak adlandırılan yapıdaki 1 numaralı mekânı süsleyen mozaik, Dionysos ve Herakles arasındaki içme müsabakası konulu bir kompozisyona sahiptir.¹⁸⁰ Bu panonun çevresi, sekiz kollu yıldız motifleri ve içi geometrik tasarımlı kare çerçeveler ile bu geometrik elemanların arasını dolduran eğik kareler tasarımıyla çevrelenmiştir (**Resim 54**). İ.S. 2.-3. yüzyıllara tarihlenen bir başka örnek, Dionysos ve Ariadne Evi’nin 1 numaralı mekânında ele geçmiştir. Buradaki mitolojik konulu kompozisyonun güneyinde yer alan panoda, bitkisel rozetlerle süslü üç adet kare çerçeveden ve sekiz kollu yıldız motiflerinden oluşan çok renkli bir geometrik tasarım mevcuttur (**Resim 55-56**).¹⁸¹ Antiokheia’dan, Hamam A Mekân 11 mozaïğindeki geometrik tasarım ile benzeşen iki örnek, Psykheler Kayığı Evi’nin 1 numaralı merkezi odasının “H panosunda” ve uzun dikdörtgen formulu 7 numaralı mekânında keşfedilmiştir.¹⁸² İ.S. 3. yüzyıla tarihlenen bu mozaiklerden 7 numaralı

¹⁷⁸ Piccirillo, Jordan, s. 284, fig. 526.

¹⁷⁹ Janine Balty, **Mosaïques Antiques De Syrie**, Centre Belge de Recherches Archéologiques à Apamée de Syrie, Bruxelles, 1977, (Syrie), s. 26-27; Janine Balty, **Mosaïques Antiques du Proche-Orient: Chronologie, Iconographie, Interprétation**, Centre de Recherches d’Histoire Ancienne Vol. 140, Les Belles Lettres, Paris, 1995, (Proche-Orient), s. 61, pl. III.1; Janine Balty, “La Mosaïques Antiques au Proche-Orient I: Des Origines à la Tétrarchie”, **Aufstieg und Niedergang Der Römischen Welt II.12.2**, (Ed. Hildegard Temporini ve Wolfgang Haase), 1981, (La Tétrarchie), s. 413, pl. 36;

¹⁸⁰ Doro Levi, ss. 156-159, pl. 30a, b ve 101b; Balty, La tétrarchie, s. 373, pl. 14.1; Janine Balty, “La mosaïque romaine et byzantine en Syrie du nord”, **Revue du monde Musulman et de la Méditerranée**, No. 62, 1991, (Syrie du Nord) s. 28, fig. 1; Dunbabin, Mosaics, s. 164, fig. 167. 5,26 x 5,27 m ölçülerindeki bu mozaik, şu an Princeton Sanat Müzesindedir.

¹⁸¹ Levi, ss. 141-142, pl. 27 ve 101a; Cimok, Antioch, ss. 124-125. Hatay Arkeoloji Müzesinde 945 envanter numarası ile sergilenen bu mozaik, 3,79 x 5,40 m ölçülerindedir.

¹⁸² Levi, ss. 168 ve 186, pl. 103e ve 38d.

mekânda ele geçen örnekte, sağdan üçüncü kare çerçevenin bir medusa başı ile süslenmiş olması, tasarımsal açıdan farklılık yaratmıştır (**Resim 57**).¹⁸³

Hamam A yapısı mozağının erken tarihli benzer örneklerine, Antik Dönem mozaikleri ile tanınan bir diğer kent Zeugma'da rastlanmaktadır. 1998 kurtarma kazıları sırasında Roma Dönemine ait bir hamam kompleksinin hemen yanı başında keşfedilen bir zemin mozağı bunlardan biridir.¹⁸⁴ Sekiz paralelkenarlı yıldız motifleriyle kare çerçeveler ve eğik karelerden oluşan bu mozaikte, Antiokheia'daki örneklere benzer şekilde kare çerçeve içerisine düğüm motifi işlenmiştir. Yıldız motifini oluşturan paralelkenar dörtgenler açık ve koyu tonlarda dönüşümlü olarak renklendirilmiştir. Aynı kurtarma kazısı sezonunda, Belkıs Kelekağzı Mevkii mozaik kurtarma kazıları¹⁸⁵ sırasında, Menad Villasının büyük salonunda keşfedilen ve Çingene Kızı¹⁸⁶ olarak anılan İ.S. 2. yüzyıla tarihli mozağın çevresindeki geometrik mozaikler de benzer bir tasarıma sahiptir.¹⁸⁷ Bu çok renkli mozaik, oldukça kaliteli bir işçiliğe sahip olmasına karşın büyük oranda tahrip olmuştur. Sekiz kollu yıldız motifleri ve kare çerçevelerin arasında yer alan siyah zeminli eğik karelerin içleri, ustalıklı tasarlanmış rozetlerle süslenmiştir (**Resim 58**).

Zeugma mozaik buluntusu ile aynı yüzyıl içerisine (İ.S. 2. yüzyılın ikinci çeyreğine) tarihlenen bir başka zemin mozağı, Aphrodisias kentinin Kuzey Odeonu civarında, işlevi bilinmeyen bir yapıda keşfedilmiştir.¹⁸⁸ Mozaik, sekiz baklava diliminden oluşan yıldız motifi, geometrik motiflerle süslenmiş küçük kare panolar ve eğik karelerden meydana gelen bir tasarıma sahiptir. Mozaikte ayrıca kenar süslemesi olarak dama tahtası tasarımı da kullanılmıştır.¹⁸⁹

¹⁸³ Bu mozağın sağ yarısı, Hatay Arkeoloji Müzesinde, 848 envanter numarası ile 1,70 x 0,93 boyutlarındaki bir pano halinde sergilenmektedir.

¹⁸⁴ Catherine Abadie-Reynal ve Rıfat Ergeç, "1998 Zeugma Kurtarma Kazısı", **21. Kazı Sonuçları Toplantısı-2. Cilt**, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2000, s. 258, res. 12.

¹⁸⁵ 1998 Kelekağzı Mevkii kurtarma kazıları için bkz. Rıfat Ergeç, "Belkıs/Zeugma 1997-1998 Kurtarma Kazıları" **21. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2000, (Belkıs/Zeugma), ss. 261-264.

¹⁸⁶ Sadece baş kısmı korunan figürün bir menad olabileceği düşünülmektedir: Önal, Zeugma, s. 58; Ergeç, Mozaik Çalışmaları, s. 46, res. 13.

¹⁸⁷ Ergeç, Belkıs/Zeugma, s. 269, res. 10; Başgelen ve Ergeç, s. 38.

¹⁸⁸ Campbell, Aphrodisias, ss. 10-11, pl. 29, R173b

¹⁸⁹ Campbell, Aphrodisias, s. 10.

Lykia Bölgesi kentlerinden Ksanthos'taki Erken Bizans Doğu Bazilikasının İ.S. 5.-6. yüzyıllara tarihlenen mozaikleri, Hamam A yapısı Mekân 11 mozaik tasarımı ile benzerlik göstermektedir. Bu bazilikanın atriumundaki mozaik panolarından batı portikosuna ait 2,14 x 3,00 m boyutlarındaki panoda, Hamam A mozaiği tasarımına benzer geometrik bir kompozisyon yer alır (**Resim 59**).¹⁹⁰ Mozaikte dm^2 'ye düşen tessera sayısı 45-48 arasında olup dm^2 'ye 29-31 arası tessera düşen Mekân 11a panosundan daha yoğun bir tessera örtüsüne sahiptir.¹⁹¹ Tasarımda, yıldız motifini oluşturan paralelkenar dörtgenler sarı ve pembe tesseralarla dönüşümlü olarak renklendirilmiştir.¹⁹² Ayrıca panodaki yıldız motifleri, "x" formu oluşturur şekilde eğik yerleştirilmiştir. Panonun kare çerçevelerinde testere dişli çapraz haçlar, süleyman düğümleri, merkezi eğik karelerle süslü sekizgenler ve dörtlü tessera kümelerinden oluşan, diyagonal sıralar halinde renklendirilmiş dama tahtası tasarımları mevcuttur.¹⁹³ Bu mozaikte işlenen dama tahtası tasarımı, gökkuşağı stilinde çok renkli olarak ele alınmış olup diyagonal bir düzene sahip olmasından ötürü Mekân 11b içerisindeki eşik mozaiginden farklı bir anlayışta ele alınmıştır. Mekân 11b dama tahtası panosunun kuzey kısa kenarı ve batı uzun kenarı doğrultusunda uzanan yan yana iki kırmızı sıra, diyagonal olarak işlenmişse de tasarımın geneline, karelerin dönüşümlü olarak iki ayrı renkte doldurulduğu basit dama tahtası tekniği hâkimdir. Bu teknikte ele alınan dama tahtası tasarımlarına Delos, Gordion, Masada, Pompeii gibi pek çok farklı coğrafyadan kentlerde rastlanmaktadır ve tasarımın çıkış kaynağı vazo resim sanatıdır.¹⁹⁴

Küçük Asya coğrafyasından yıldız motifi ve kareler tasarımının başka bir örneği Lydia kentlerinden Sardes'teki bir konut yapısında keşfedilmiştir. Bu mozaik İ.S. 4. yüzyılın sonuna tarihlenmektedir.¹⁹⁵ Mozağin eğik kareleri içerisinde çeşitli rozet süslemeleri, kare çerçeveler ve pano kenarlarındaki dikdörtgenler içerisinde geometrik motifler işlenmiştir. Sardes'teki Hamam-Gymnasium kompleksinin

¹⁹⁰ Raynaud, ss. 43-44, figs. 29-30.

¹⁹¹ Raynaud, s. 44.

¹⁹² Raynaud, s. 44.

¹⁹³ Raynaud, s. 44.

¹⁹⁴ Ovadia, Patterns, ss.129-130.

¹⁹⁵ Scheibelreiter, s. 70, 190, fig. 18.

palaestrasında da tasarımın bir başka çeşidini barındıran bir mozaik (İ.S. 4-5. yüzyıllar) ortaya çıkarılmıştır.¹⁹⁶ Mozaikte, kare çerçeveler içerisinde yine geometrik motifler bulunmaktadır. Eğik karelere ise haç formu küçük motifler işlenmiştir.

Günümüz Bursa ili sınırları içerisinde yer alan antik Prusia Ad Olympum kentinin doğusunda, Yerkapı mevkiinde keşfedilmiş zemin mozaikleri, Hamam A yapısı mozaikleri ile karşılaştırılabilecek özelliklere sahiptir. Modern bir yapının bodrum katında keşfedilmiş bu zemin mozaikleri, İ.S. 6.-7. yüzyıllara tarihlenmektedir.¹⁹⁷ Mozaiklerin ait olduğu yapının bir kilise olduğu düşünülmektedir.¹⁹⁸ Zemin mozaiklerinden “Koridorlu Alan” olarak tabir edilen birimin çok renkli zemin mozaiği, geometrik motiflerle süslü kare panolar, eğik kareler ve onları çevreleyen sekiz kollu yıldız motiflerinden meydana gelen bir tasarıma sahiptir (**Resim 60**).¹⁹⁹ Bu mozağin kilisenin nartheksine ait olduğu sanılmaktadır.²⁰⁰ Tasarımdaki sekiz kollu yıldız motifleri dönüşümlü olarak yeşil ve kırmızı renklerde işlenmiş paralelkenar dörtgenlerden meydana gelir. Kare çerçeveler içerisinde diğer kentlerde görülen örneklerin bir kısmında olduğu gibi süleyman düğümü süslemesi işlenmiştir. Korunan bir adet kare panoda ise gökkuşağı stilinde çok renkli olarak işlenmiş diyagonal çizgilerden oluşan bir tasarım yer almaktadır. Her ne kadar bir dama tahtası tasarımı olmasa da bu süslemenin diyagonal sıralarda gökkuşağı tekniğinde işlenmesi, Ksanthos’un Erken Bizans Doğu Bazilikasındaki atrium mozağinde belgelenen kare çerçeve tasarımını anımsatmaktadır.²⁰¹ Yerkapı mozaiklerinin “Kuşlu Alan” olarak tanımlanan bir diğer panosunda ise baklava dilimleri içerisinde çok renkli dama tahtası tasarımları işlenmiştir.²⁰² Bunlar dışında aynı panodaki düzensiz bir çokgen içerisinde de çok renkli bir dama tahtası tasarımı yer alır. Prusia Ad Olympum’daki bu mozaiklerin muhtemelen İ.S. 6. yüzyıla –belki de 6. yüzyılın başına- ait olması gerekir.

¹⁹⁶Yegül, s. 31, fig. 53.

¹⁹⁷Recep Okçu, “Prusia Ad Olympum Mozaikleri”, *Journal of Mosaic Research*, Vol. 3, (Ed. J. P. Darmon ve diğerleri) Uludag University Press, Uludag University Mosaic Research Center Series-3, 2009, (Prusia), ss. 32-41.

¹⁹⁸Okçu, Prusia, s. 40.

¹⁹⁹Okçu, Prusia, s. 34, res. 1-2.

²⁰⁰Okçu, Prusia, ss. 40-41.

²⁰¹Bunun yanında Ksanthos’taki zemin mozağının üç adet kare çerçevesi, Prusia ad Olympum mozağindeki gibi süleyman düğümü ile süslenmiştir. Raynaud, s. 44, figs. 29-30.

²⁰²Okçu, Prusia, s. 36, res. 9

Yunanistan'ın Kos Adasındaki iki adet bazilikada keşfedilen ve İ.S. 5. yüzyılın son çeyreği ve 6. yüzyılın başına tarihlenen zemin mozaiklerinden birkaçı, Hamam A yapısı mozaïği ile benzerlik göstermektedir. Hagios Stephanos bazilikal kompleksinde, ana bazilikanın kuzey nefinin batı yarısını süsleyen pano ve bu yapının hemen bitişğinde yer alan daha küçük boyutlu bazilikanın naosundaki merkezi pano, yıldız motiflerinin çevrelediği kare çerçeveler ve eğik karelerden oluşan bir tasarıma sahiptir (**Resim 61-62**).²⁰³ Hamam A örneğine göre daha kaliteli bir işçiliğe sahip bu mozaiklerin en önemli farklı, kare çerçevelerin kuş figürleri ile süslü oluşudur. Bir diğer fark ise, Ksanthos bazilikasında olduğu gibi yıldız motifinin “x” formu oluşturur şekilde eğik yerleştirilmiş olmasıdır.²⁰⁴ Kos adasının İ.S. 500 civarına tarihlenen bir diğer bazilikası Hagios Ioannos'un vaftizhane mozaïği de aynı stilde ele alınmış yıldız motiflerine ve kuş figürlü kare panolara sahiptir (**Resim 63**).²⁰⁵

Mekân 11a panosuna Anadolu dışından son örnek Makedonya'daki Heraklea Lyncestis bazilikasıdır. Erken Hristiyan Dönemine ilişkin önemli zemin mozaiklerine sahip alandaki ilk arkeolojik çalışmalar II. Dünya savaşı öncesinde başlamıştır ve devam eden kazılarla birlikte alandaki iki bazilikanın ortasında yer alan bir avlunun zemin mozaikleri ortaya çıkarılmıştır.²⁰⁶ Buradaki panolardan biri, sekiz paralelkenarlı yıldız motifleri, kare çerçeveler ve eğik kare ile baklava dilimi arasında değişen formlara sahip geometrik bir tasarımlardan meydana gelir. Kare çerçeveler içerisine kap formları, sepetler ve dört yapraklı bitkisel motifler işlenmiştir.

²⁰³David Parrish, “An Early Byzantine Mosaic Workshop Based on Kos: Architectural Context and Pavement Design” *Antiquité tardive: Revue internationale d'histoire et d'archéologie*, No. 9, 2001, (Kos), ss. 342-343, figs. 20-21.

²⁰⁴Bu forma sahip yıldız motifi, Paphlagonia Hadrianoupolis'i B Kilisesinin naos mozaïğinde görülmektedir. Kos adası bazilikaları, Hadrianoupolis kenti A ve B Kiliseleriyle hem mimari sınıf bakımından hem de mozaik tasarımları açısından Hamam A yapısına göre daha yakın bir ilişkiye sahiptir.

²⁰⁵Parrish, Kos, ss. 344-345, figs. 22-23.

²⁰⁶Ralph F. Hodinott, *Early Byzantine Churches in Macedonia and Southern Serbia*, A Study of The Origins and The Initial Development of East Christian Art, London: Macmillan, 1963, ss. 159-161, pl. 36a.

Hamam A Mekân 11b içerisinde yer alan pano, Antik Dönem zikzak tasarımlarına benzemekle birlikte bu tarz tasarımların daha ender görülen örneklerinden biridir. Tasarımı oluşturan paralelkenar dörtgenler çavuş motifi oluşturur biçimde dizilmiş ve dönüşümlü olarak renklendirilmiştir. Antik Dönemdeki pek çok zikzak tasarımında kabartma ya da üç boyut etkisi görülmemektedir. Bu etkiyi paralelkenarların yerleştirilme ve renklendirilme tarzı ortaya çıkarmaktadır. Zikzak tasarımları, Mekân 11b panosunda olduğu gibi ana süsleme alanlarından ziyade ikincil derecede öneme sahip süsleme alanlarında kullanılmıştır; ancak panolar içerisinde ele alınmış örnekler de mevcuttur. Bu örneklerden biri, bir başka Paphlagonia kenti Pompeiopolis'te görülür. Burada, özel bir konut yapısına ait olan küçük bir hamam kompleksinin frigidariumunda keşfedilmiş ve İ.S. 4.-5. yüzyıllara tarihlenen zemin mozaikindeki panolardan biri, çok renkli bir zikzak tasarımı ile süslüdür.²⁰⁷ Ancak Hamam A yapısı mozaik ile tasarımsal açıdan asıl benzeşen örnek, Erzincan Altın-tepe Kilisesinin İ.S. 6. yüzyıl içerisinde tarihlenen apsis mozaikidir. Bu mozaik'in büyük bir kısmı tahrip olsa da korunan parçadan anlaşıldığı kadarıyla Mekân 11b panosu tasarımına benzer bir pano, üç halatlı bir örgü bordürünün sınırladığı alanda zemini süslemektedir (**Resim 46**).²⁰⁸ Kabartma etkisi yaratacak şekilde dizilmiş paralelkenarlardan meydana gelen bir başka tasarım örneği ise Kilikia bölgesinin İ.S. 5. yüzyıldan Mopsuhestia (Misis) Bazilikası mozaiklerinde görülmektedir.²⁰⁹

Hamam A Mekân 11 mozaik'i, Hem Anadolu coğrafyasında hem de bu coğrafyanın çevresinde yer alan pek çok mozaik buluntusu ile benzerlik gösterir. Bu mozaik içerisinde kullanılan bazı tasarımlar hem Roma Döneminde hem de Erken Bizans Dönemlerinde popüler bir şekilde kullanılmışsa da altı halatlı örgü bordürü ya da Mekân 11b panosu tasarımı gibi eşine daha ender rastlanan bazı süslemelere de

²⁰⁷Luisa Musso ve diğerleri, "L'edificio Abitativo Alle Pendici Orientali Dello Zimbillo Tepe", **Pompeiiopolis I: Eine Zwischenbilanz Aus Der Metropole Paphlagoniens Nach Fünf Kampagnen (2006-2010)**, (Ed. François Bertemes ve Andreas Furtwängler), Schriften des Zentrums Für Archäologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeerraumes 21, Langenweißbach-2011, s. 75, tav. 3/1. 2007 yılı Pompeiopolis kazı çalışmalarının konu edinildiği 30. Kazı Sonuçları Toplantısı bildirisinde, bu mozaik için İ.S. 380 civarı bir tarih uygun görülmüştür: Lâtife Summerer ve Alexander von Kienlin, "Pompeiiopolis 2007 Yılı Çalışmaları", **30. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 3. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, s. 82.

²⁰⁸Can, Altın-tepe, ss. 10-11, fig. 18.

²⁰⁹Ludwig Budde, **Antike Mosaiken in Kilikien**, Band I Frühchristliche Mosaiken in Misis-Mopsuhestia, Verlag Aurel Bongers Recklinghausen, 1969, fig. 11, 29, abb. 61.

sahiptir. Ancak Mozaik içerisinde tespit edilen tüm tasarımların farklı coğrafyalarda benzerleri tarafımızdan tespit edilmiştir ve Hamam A yapısı arkeolojik kazıları sırasında keşfedilen diğer tarihleyici malzemeleri de hesaba katarak Mekân 11 mozaiğini en erken İ.S. 5. yüzyılın son çeyreğine tarihlemek mümkündür.

2.2. HAMAM B MOZAİKLERİ

2.2.1. Hamam B

Paphlagonia Hadrianoupolis’indeki ikinci bir hamam yapısı, “Hamam B” olarak adlandırılmıştır.²¹⁰ Bu yapı, Eskipazar-Hacıahmetler yolunun güneyinde, Hacıahmetler Mahallesi’nin doğu girişinin 50 m kadar doğusunda yer almaktadır. Hamam A yapısının ise 250 m kadar batısındadır. Bu alandaki yapı kalıntıları, E. Öztepe ve S. H. Öztaner tarafından 2001 yılında gerçekleştirilen inceleme gezisi sırasında ilk kez kayda geçirilmiştir. Öte yandan o dönemde yapının işlevi henüz bilinmemekteydi.²¹¹ Alanda ayrıca defineciler tarafından bir takım kaçak kazılar da yapılmıştır.²¹² Hamam B yapısı arkeolojik kazıları ise E. Lafli başkanlığındaki kazı heyeti tarafından 2007 yılında gerçekleştirilmiştir.²¹³ Alanda tamamlanmak istenilen arkeolojik kazılar bu çalışma sezonundan sonra devam ettirilememiştir.

Hamam B yapısının ve çevresinin mimari karakterini anlayabilmek adına bu alanın etraflıca gözden geçirilmeye ihtiyacı vardır. Kazısı tamamlanan alanın hemen doğusunda, doğu-batı yönünde en az 40 m kadar uzanan bir duvar kalıntısı daha bulunmaktadır. Bu duvar kalıntısının kesin olarak tarihlenebilmesi ve -eğer varsa- Hamam B ile arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi için arkeolojik kazı çalışmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı şekilde Hamam B yapısının 15 m kuzeyinde kalan ve apsis kısmı ortaya çıkarılmış başka bir yapı kalıntısı da (**Resim 7**) bölgede çözülmeyi bekleyen bir diğer arkeolojik problemdir.

²¹⁰Lafli ve Zäh, BZ 102, s. 653.

²¹¹Öztepe ve Öztaner, ss. 9-10.

²¹²Lafli ve Christof, Hadrianopolis I, s. 31; Öztepe ve Öztaner, s. 10.

²¹³Lafli ve Zäh, BZ 102, s. 653; Lafli, 2008 Çalışmaları, ss. 40-41; Lafli, Glass, s. 162.

Yapıya dair doğu-batı yönünde 16 m ve kuzey-güney yönünde 11 m civarında bir alan ortaya çıkarılmıştır (**Çizim 12**). Hamam B, tıpkı Hamam A gibi doğal bir teras üzerine yerleştirilmiş olup mekânları iki ana kanada oturtulmuştur. Kazılar sırasında yapının sekiz adet mekânı keşfedilmiştir.²¹⁴ Elde edilen arkeolojik buluntular ışığında hamamın İ.S. 5. yüzyılın son çeyreği ile 8. yüzyılın başı arasındaki zaman zarfında kullanım görmüş olması gerekmektedir. Hadrianopolis'te kazısı tamamlanan arkeolojik yapıların İ.S. 8. yüzyılın başında işlevini yitirdiği anlaşılmaktadır.²¹⁵

Hamam B yapısında en az iki farklı mimari evre olduğu görülmektedir. Yapının kuzey kanadındaki Mekân 2 ve Mekân 5 içerisinde zemin mozaikleri ortaya çıkarılmıştır (**Çizim 12**). Yapının mimari değişikliklerine bu mekânların içerisinde ortaya çıkarılmış mozaiklerin anlatımı esnasında ayrıca değinilmektedir.

2.2.2. Mekân 5 Mozaiği

Hamam B zemin mozaiklerinden ilki, yapının kuzey kanadında yer alan ve 7,43 x 3,88 m ölçülerindeki Mekân 5 içerisinde yer almaktadır (**Kat. No. 05; Çizim 13; Resim 64**). Mozaiklerin ilk yapıldığı evrede, yapının kuzey kanadının tek mekândan oluştuğu ve daha sonraki evrelerde bu mekânın ayrı odalara bölündüğü düşünülmektedir. Bu değerlendirmenin en önemli nedenlerinden biri Mekân 2 ve Mekân 5 içerisinde ortaya çıkarılan zemin mozaiklerinin, buldukları mimari yapının sınırlarını aşmalarıdır. Mekân 5 ayrıca kuzey-güney yönündeki bir duvarla yine yapının inşasından sonraki bir evrede ikiye ayrılmıştır. Batıda, 2,80 x 3,52 m ölçülerindeki alan Mekân 5a ve doğuda 3,86 x 3,62 m boyutlarındaki daha büyük boyutlu alan, Mekân 5b olarak adlandırılmıştır (**Çizim 13**). Aynı zemin mozaiği, hem Mekân 5a hem de Mekân 5b içerisinde takip edilebilmektedir. Yapının arkeolojik kazılarını gerçekleştiren Dokuz Eylül Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Ergün Laflı, Mekân 5 zemin mozaığının devamı olan ufak

²¹⁴Lafli ve Christof, Hadrianopolis I, s. 31.

²¹⁵Lafli ve Zäh, BZ 101, ss. 699, 703; Lafli, TEBE 24, s. 30; Lafli, Terra Sigillatae, s. 285.

boyutlu bir mozaik parçasının, Mekân 5'in güneyindeki Mekân 6 içerisinde de tespit edildiğini belirtmektedir. Ne var ki 2008 yılı kazı çalışmaları sırasında, bu mozaik parçasını inceleme fırsatı tarafımızdan yakalanamamıştır.

Mekân 5'in kuzeyinde, batısında ve güneyinde mozaik'in sonlanmıyor oluşu, bu mozaik'in yapımından sonraki bir evrede yapıda değişikliklere gidildiğini göstermektedir. Mekân 5'in batı komşusu olan Mekân 2 içerisindeki iki parça zemin mozaik'i de Hamam B'nin kuzey kanadının bu mozaiklerin yapıldığı tarihlerde bir mekândan ibaret olabileceğini işaret etmektedir. Mekân 2 mozaik parçaları da içinde yer aldıkları mekânın sınırlarına sığmamaktadır. Bu düşünce doğru ise, hamam B'nin üç mekânında keşfedilen mozaik parçalarının aslında yapının değiştirilmeden önceki evresinde, bir mekân içerisinde yer aldıkları ve bu mekân içerisindeki zemin mozaik'inin doğu-batı doğrultusunda 13,30 m civarında bir uzunluğa sahip olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bunun yanında mozaik buluntularının tasarımları ve kapladıkları alan hesaba katıldığında, Mekân 2 ve Mekân 5 zemin mozaiklerinde çözülmesi gereken başka problemlerin de olduğu anlaşılmaktadır.

Mekân 5a içerisinde ortaya çıkarılan zemin mozaik'inin ölçüleri 2,55 x 1,78 m'dir. Mekân 5b mozaik parçası ise 3,84 x 3,60 m ölçülerindedir. Mozaik'in tasarımı doğrultusunda bu mozaik'in doğu-batı yönünde 8,56 m gibi bir uzunluğa sahip olması gerekir. Mekân 5 ve Mekân 2 mozaiklerinin tesseraları Hamam A yapısı Mekân 11 mozaik'i ile benzeşmektedir. İki mozaikte de ortalama 2,0 cm²'lik tesseralar kullanılmıştır. Tesseraların boyutları 1,0 x 1,5 cm ile 2,0 x 2,0 cm arasında değişmektedir. Dikdörtgen, üçgen ve düzensiz forma sahip tesseralar da mozaik zemin üzerinde görülmektedir. Dalga motifi bordüründe dm²'ye 28 ile 31 arasında, ana süsleme alanında dm²'ye 24 ile 30 arasında tessera düşmektedir. Mozaikte mavi, beyaz, gri, kırmızı ve turuncu renkler kullanılmıştır. Mozaik geçici koruma amaçlı jeotekstil malzeme ile örtüldükten sonra 10 cm kalınlığında bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Tek renkli (turuncu) bir bordür 30 cm genişlikte mozaik'i dıştan sınırlayan ilk tasarımıdır. Bu tasarım mozaik'in doğu kenarında görülebilmektedir. Diğer kenar

süslemesi ise altı halatlı bir örgü motifidir. Mozaikte bulunan dalga motifi ve altı halatlı örgü motifi süslemeleri Hamam A zemin mozaiğini anımsatmaktadır. Örgü motifinden oluşan bordürün genişliği 77 cm'dir. Örgü motifi bordürü de tek renkli bordür gibi mozaığın doğu kenarında görülebilmektedir. Son kenar süslemesi olan dalga motifi ise 32 cm genişliğe sahiptir ve mozaığın kuzey ve doğu kenarlarında korunabilmiştir (**Çizim 14**). Dalga motifi bordürü, Mekân 5a içerisinde mozaığın batı kenarında yer almaktadır. Bu şekilde mozaığın tahmini bir genişliği hesaplanabilmiştir.

Mekân 5 mozaığının beyaz zeminli panosu, aralıklarla dizilmiş ters dönüşlü svastika-meander motifi ve bu motifin kolları arasında yer alan geometrik süslemeli kare çerçevelerden meydana gelmektedir (**Çizim 13; Resim 64-67**).²¹⁶ Panonun doğu-batı doğrultusundaki uzunluğu 5,60 m'dir ve bu doğrultuda 10'ar adet motif sırası bulunmaktadır. 42 x 42 cm ölçülerindeki kare çerçeveler içerisine testere dişli, çok renkli eğik kare motifleri işlenmiştir (**Resim 67**). Bu motif, Hamam A yapısı Mekân 11a mozaığının panosunda yer alan testere dişli eğik kareler süslemesini anımsatmaktadır (**Resim 35**). Eğik kare motifi ve çerçeve arasında kalan zemin rengi turuncu ve kırmızı tesseralardan oluşmaktadır.

2.2.3. Mekân 2 Mozaığı ve Hamam B Mozaiklerine İlişkin Problemler

Mekân 2, Hamam B'nin kuzeybatı kenarında yer almaktadır (**Çizim 12 ve 15**). Bu mekânın ölçüleri 5,20 x 3,58 m'dir. 2,50 m genişliğindeki bir giriş, mekânın güneyinde bulunmaktadır. Girişte yan yana 3 adet in situ taban taşı vardır. Mekân 2 içerisinde iki adet mozaik parçası ortaya çıkarılmıştır (**Kat. No. 06**). Bu parçalardan biri mekânın kuzey duvarı kenarında yer alır ve 4,25 x 0,93 m ölçülerindedir (**Resim 68; Çizim 16**). Diğer mozaik parçası mekânın güney kenarında yer almaktadır ve 3,71 x 1,20 m boyutlarında korunabilmiştir (**Resim 69**). Kuzeydeki parçada dm^2 'ye ortalama 24 tessera düşmektedir. Güney mozaik parçasında ise dm^2 'ye 20 ile 29 arasında tessera düşer. Tessera boyutları Mekân 5 mozaığını oluşturan tesseralar ile aynıdır. Mozaikte mavi, beyaz, gri, kırmızı, turuncu, yeşil ve sarı tesseralar

²¹⁶Benzer tasarımlar için bkz. Balmelle ve diğerleri, Le décor I, pl. 194.

kullanılmıştır. Bu in situ mozaik parçalarının üzeri geçici koruma amaçlı jeotekstil ile örtülmüş ve 10 cm kalınlığındaki bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mekânın kuzeyindeki mozaik parçasında, bitkisel ve geometrik motiflerin bileşiminden meydana gelen yan yana üç adet rozet tasarımı bulunmaktadır (**Resim 68; Çizim 16**). Tarafımızdan yapılan araştırmalarda bu tasarımın herhangi bir benzerine rastlanılmamıştır. Batı ve doğu kenarda yer alan iki rozette, bir sekizgenin çevresine sekizer adet yaprak eklenmiştir. Doğu köşede yer alan rozetin güneyindeki iki yaprak korunamamıştır. Her bir yaprak arasında kalp formulu bir motif bulunmaktadır. Sekizgenlerin merkezi ise testere dişli eğik kareler ile süslüdür. Bu motifler, Hamam A Mekân 11a mozaiği panosundaki kare çerçeveler içerisine işlenmiş testere dişli eğik kareler ile benzerdir. Ortadaki rozetin merkezinde, diğerlerinden farklı olarak sekizgen yerine bir daire yer almaktadır. Bu mozaik, detaylı bir şekilde incelenmiş ve üzerinde bir takım onarım işaretlerine rastlanılmıştır. Mozaiğin bazı bölgelerinde olması gerekenden farklı renklerin kullanıldığı da görülmektedir.

Güneyde yer alan mozaik parçasında, Mekân 5 bordür tasarımındaki gibi turuncu renkli bir bordür ve altı halatlı örgü motifi bordürü görülmektedir (**Resim 69**). Turuncu bordür 33 cm, örgü motifi bordürü 78 cm genişliktedir. Bu bordürlerin mekânın güneydoğu ucunda kuzeye doğru yön değiştirmemesi, bu mozaiğin de mekânın doğu duvarında sonlanmayıp mekân sınırını aşarak doğuya doğru devam ettiğini akla getirmektedir. Ancak, Mekân 2'nin hemen doğusundaki Mekân 5a'nın güney yarısında olması gereken zemin mozaiği korunamamıştır. Eldeki mevcut veriler ışığında bu mozaiğin Mekân 5 mozaiği tasarımı ile doğrudan bir ilişkisinin olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Doğu-batı yönünde konumlanan bu tasarım, Mekân 5a mozaik parçasındaki kuzey-güney yönünde konumlanmış olan dalga motifi bordürü ile uyumsuz bir duruş sergilemektedir. Mekân 5 mozaiği panosunun güneye doğru yayılıyor olması, Mekân 5a'nın güney yarısında doğu-batı yönlü ilerleyen bir bordür tasarımına izin vermemektedir. Bu nedenle, mekân 5 mozaiği ile mekân 2'nin güneyindeki bu mozaik tasarımının farklı evrelerde yapılmış mozaiklere ait olabilecekleri akla gelmektedir. Ne var ki, mozaikler arasında sadece tasarımsal

özelliklerden yola çıkarak sonuca ulaşmak her zaman için geçerli değildir. Mozaik sanatçısının tasarıma uygun düşmeyecekmiş gibi gözükken bir kompozisyonu denemiş olabileceği de ihtimal dâhilindedir. Bunun yanında, zarar görmüş bir mozaığın onarılmaya çalışıldığı bir evrede, sanatçının elindeki imkânlar ölçüsünde, olması gerekenden daha farklı bir tasarımda mozaiği işlemiş olabilecekleri de göz önünde tutulmalıdır. Bu şekilde düşünüldüğünde Mekân 2'nin güneyindeki mozaik parçası ile Mekân 5 mozaiği arasındaki ilişki kabul edilebilir olmaktadır. Ayrıca, Mekân 2 mozaik parçasının, Mekân 5 bordürleri ile aynı tasarıma sahip olması, parçalar arasındaki ilişkiyi desteklemektedir.

Mekân 2 içerisindeki bu mozaik parçasının kenar süslemelerine, Mekân 5 mozağindeki gibi bir dalga motifi bordürünün eklenmesi ve Mekân 2'nin kuzeyindeki rozet tasarımının güneye doğru bir sıra daha devam etmesi halinde, bu iki mozaik parçasının tasarımlarının çakışacağı anlaşılmaktadır. Mekân 2'nin orta alanında, mozağın korunamamış olması, iki mozaik parçası arasında ortaya konabilecek kesin bir yorumun önünü kapamaktadır. Mozaik parçaları arasındaki ilişkiye dair olasılıklardan biri, kenar süslemesi ile rozet tasarımı arasında, boşlukları doldurma maksadıyla yapılmış ve doğu-batı yönlü konumlanmış muhtemel bir süslemenin varlığıdır; ancak rozet mozaiği tasarımının güney kısmındaki motif gidişatı incelendiğinde, mozağın güneye doğru bir sıra daha devam etmiş olma ihtimali de sezilmektedir. Bu nedenle, iki mozağın de farklı evrelere ait olduğuna dair ikinci bir yorum ortaya çıkmaktadır. Eğer rozet tasarımı, güneye doğru bir sıra daha ilerlemediyse ya da alttaki sıra biraz daha küçük boyutlu işlendiyse bu iki mozaik parçasının aynı zemin mozağıne ait olduğu söylenebilir.

Rozet tasarımını içeren mozaik parçası anlaşıldığı kadarıyla dört bir yana doğru ilerlemektedir. Bu haliyle, Mekân 5 mozağı ile Mekân 2 rozet mozağının, iki mekânı birbirinden ayıran kuzey-güney yönlü duvar ve çevresinde çakışma ihtimali ortaya çıkmaktadır. İki farklı tasarımın da ihtiyaç duyduğu mekân aynı nokta üzerindeymiş gibi durduğundan, bu mozaiklerin yine farklı evrelerde yapılmış olabileceği, ihtimaller arasına alınmıştır. Mozaiklerin Mekân 2 ve Mekân 5'in sınırlarının dışına doğru ilerlemesi, Hamam B'nin kuzey kanadının değiştirilmeden

önceki evresine ait olduklarını göstermektedir; ancak yukarıda bahsedilen gerekçe sebebiyle farklı zaman dilimlerinde oluşturulmuş olabilecekleri de tarafımızdan düşünülmektedir.

İki mozaik arasındaki ilişkiye dair bir diğer olasılık, mozaiklerin tahrip olmuş kısımlarındaki tasarımın düşünülenden farklı oluşudur. Mekân 5a mozağındeki bordür tasarımı, kuzey-güney yönlü bir dalga motifi bordürü ve iki sıra beyaz bant olarak korunmuştur. Tasarımın devamının, mozağın doğu kenarında korunan bordür tasarımında olduğu gibi bir örgü motifi bordürü ve monokrom turuncu bordürden oluşması gerekmektedir. Ancak bu bordürler mozağın batısında kullanılmadıysa ve rozet mozağının doğu kenarındaki süsleme biraz daha küçük boyutlu işlendiyse iki farklı tasarımın çakışmama ihtimali bulunmaktadır. Bu şekilde düşünüldüğünde de mozaik parçalarının aynı mozağe ait olabileceği mümkün görünmektedir.

Mevcut verilerin tümü hesap edildiğinde, Hamam B mozaiklerinin yapının mimari dokusunun değiştirilmeden önceki evresine ait oldukları kesindir. Mozaiklere dair üç ana olasılık aşağıda verilmektedir:

Birinci olasılık: Mekân 2'nin güneyindeki mozaik parçası, Mekân 5 mozağıne aittir ancak rozet tasarımının bulunduğu mozaik parçası farklı bir evreye aittir.

İkinci olasılık: Mekân 2'nin güneyindeki parça Mekân 5 mozağıne ait değilse, tüm mozaiklerin birbirinden bağımsız olarak yapılmış olmaları ve hepsinin farklı bir evreye ait olma ihtimali bulunmaktadır.

Üçüncü olasılık: Mozaiklerin tahrip olan kısımlarındaki tasarımlar düşünüldüğünden farklı olarak işlenmişse, parçaların tümünün aynı mozağe ait olmaları mümkündür.

Hangi seçeneğin gerçeklik payının daha fazla olduğunu ya da bunlar dışında başka bir seçeneğin daha olup olamayacağını hesap edebilmek zordur. Bunun

yanında, ilk iki seçenekten yola çıkıldığında başka bir sorun daha ortaya çıkmaktadır. Mozaik parçalarının farklı evrelere ait olduğu iddia ediliyorsa, bu parçaların seviyelerinde de belli bir farklılığın olması gerekir; fakat Hamam B mozaiklerinin aynı zemin seviyesinde yer aldıkları görülmektedir. Antik dönem mozaiklerinde birbirinin üzerine yapılmış farklı evrelere ait mozaik örneklerine rastlanmaktadır. Hamam B mozaiklerinin önemli ölçüde korunamamış olması, ne yazık ki bu mozaikler için ortaya konabilecek kesin bir yargının önünü tıkamıştır. Bunun yanında Hamam B içerisinde mimari değişikliklere gidilmesi de mozaik ve içinde bulunduğu mimari yapı arasındaki ilişkiyi dengesizleştirmiştir.

Mozaiklerde, özellikle rozet tasarımlı mozaik parçasında, onarıma dair bazı izler görülmektedir. Belki de mozaik sanatçısı tarafından onarım sırasında tahrip olan kısımlar için farklı tasarımlar işlenmişti. Mozaikleri oluşturulan tesseralar incelendiğinde, Mekân 2 içerisindeki iki parça mozaığın, mekân 5a ve Mekân 5b mozaiklerinden farklı olmadıkları görülmüştür. Tessera ölçüleri, tüm mozaik parçalarında benzer boyutlara sahiptir. Tesseralar, zemin üzerinde kare görünümlü oldukları gibi dikdörtgen, düzensiz dörtgen ya da üçgen formlu olanları da mevcuttur. Tessera renklerinde ise Mekân 2 rozet mozaığının fazladan bir renge sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu mozaik parçasında grimsi zeytin yeşili tonuna sahip tesseralar da kullanılmıştır. Bunun dışındaki tessera renkleri ise Hamam B'nin diğer mozaik parçaları ile aynıdır. Mozaiklerin, arkeolojik veriler ışığında Hamam B'nin ilk mimari evresinde yapılmış olmaları gerekir. Tasarımların ve tessera özelliklerinin ayrıca Hamam A yapısı Mekân 11 mozaığı ile oldukça benzer olduğu görülmektedir. Bu nedenle Mekân 5 ve Mekân 2 mozaiklerinin İ.S. 5. yüzyılın son çeyreğine ait oldukları tarafımızdan düşünülmektedir.

Mozaik tasarımları arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılması için Hamam B mozaiklerinin bir kez daha detaylı bir şekilde incelenmesi ve bunun yanında Hamam B kazılarının devam ettirilmesi gerekmektedir. Kazıların, yapının kuzeyine doğru genişletilmesiyle Mekân 2 rozet tasarımının devamının ya da diğer muhtemel mozaiklerin keşfedilme olasılığı bulunmaktadır. Ne var ki yapının birkaç metre kuzeyindeki modern yolun varlığı arkeolojik kazılar için bir engel teşkil etmektedir.

2.2.4. Hamam B Mozaiklerinin Karşılaştırma ve Değerlendirmeleri

Hamam B mozaiklerinde görülen altı halatlı örgü motifi ve dalga motifi bordürlerinin benzerlerine, Hamam A yapısı, Mekân 11 mozağının farklı coğrafyalardaki örnekler ile karşılaştırılması sırasında hâlihazırda değinilmiştir. Altı halatlı örgü motifinden oluşan kenar süslemesi, Adıyaman ili sınırları içerisinde kalan Pirun'da (Perre) keşfedilmiş bir mozaikte (**Resim 42**)²¹⁷, Şanlıurfa'nın Halepli Bahçe mozaiklerinde (**Resim 43**)²¹⁸, Sardes Sinagogunda²¹⁹ (**Resim 44**), Ksanthos Bazilikasında (**Resim 45**)²²⁰, İsrail'deki Beth Shean Sinagogunda (**Resim 48**)²²¹ ve Ürdün'deki Shunah Al-Jabuniyah Kilisesinde (**Resim 49**) görülmektedir.²²²

Mekân 2 içerisinde ortaya çıkarılan rozet tasarımlı mozağın Hadrianoupolis dışında başka bir benzeri bulunmamaktadır. Bu mozaik, Hadrianoupolis'e özgü bir karakter sergilemektedir; ancak Mekân 5 mozağı panosunda görülen tasarımın benzerleri, Antik Dönem mozaiklerinde popüler bir şekilde kullanılmaktaydı. Tez içerisinde "svastika" olarak tanımlanan motif çeşidi, yerli araştırmacılar tarafından "gamalı haç" olarak da ifade edilmektedir.²²³ Antik Dönem mozaiklerinde svastika-meander tasarımı çeşitleri, hem bordür süslemesi hem de pano tasarımı olarak kullanılmaktaydı.²²⁴ Bu tipteki tasarımlarda svastika-meanderler ve geometrik (ya da figürlü) çerçeveler dönüşümlü olarak sıralanmaktadır. Svastika-meander motifinin farklı varyasyonları bulunmaktadır. Genelde Hamam B mozağına benzer örnekler görülse de üç boyutlu olarak işlenmiş svastika-meander çeşitleri de mevcuttur. Hadrianoupolis kentinin Erken Bizans Villasındaki Mekân 1b mozağında, üç

²¹⁷Salman, Edessa, s. 12, şek. 11.

²¹⁸Nurten Aydemir ve diğerleri, s. 2, res. 1; Karaca ve Rızvanoğlu, , ss. 3-6.

²¹⁹Foss, ss. 41-42

²²⁰Raynaud, ss. 116-118, ill. 130-131.

²²¹R. Ovadia ve A. Ovadia, ss. 33-34, pl. 29.1.

²²²Piccirillo, Jordan, ss. 320-323, fig. 669.

²²³S. Sezin Sezer, "Başlangıcından Roma Dönemine Kadar Mozaikler Üzerinde Görülen Meander Motifleri", **Doğudan Yükselen Işık: Arkeoloji Yazıları**, (Hazırlayanlar: Birol Can ve Mehmet Işık), Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı, İstanbul, 2007, s. 552; Emine Tok, "Bodrum Bitez Gara Kilisesi Mozaikleri", **III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin),(8-10 Haziran 2006), Uludağ Üniversitesi, Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2007, (Bodrum), s. 59.

²²⁴Tok, Bodrum, s. 59.

boyutlu svastika-meander çeşidinden oluşan bir kenar süslemesi örneği bulunmaktadır (**Resim 332-333**). Motif, aynı zamanda svastikayı oluşturan kolların sayısına ve konumlanmasına göre de çeşitli tiplere ayrılmaktadır.²²⁵

Tasarıma Anadolu sınırları içerisinde Antiokheia kentinde rastlanılmaktadır. İ.S. Erken 5. yüzyıla tarihlenen Daphne'deki bir konut yapısı mozağının panosunda, svastika-meanderler ve kare çerçeveler dönüşümlü olarak sıralanır. Svastika-meanderin kolları arasındaki çerçeveler, dikdörtgen prizma motifi ile süslüdür (**Resim 70**).²²⁶ Anadolu'dan bir başka örnek Kilikia'daki Misis-Mopsuestia Bazilikası mozaikleridir. Muhtemelen İ.S. 5. yüzyılın ikinci yarısına ait mozaiklerde Hamam B örneğine benzer ters dönüşlü bir svastika-meander tasarımının kolları arasındaki kare süsleme alanlarına rozet tasarımları işlenmiştir (**Resim 71**).²²⁷ Mekân 5 mozağı ile benzerlik gösteren bir başka örnek, Ürdün'de İ.S. 5. yüzyılın sonuna ve 6. yüzyılın başına tarihlenen Piskopos Leontios Kilisesinin kuzey nef mozağı panosudur.²²⁸ Beyaz zeminli panoda iki farklı renk düzenlemesine sahip ters dönüşlü svastika-meander motifi bulunmaktadır (**Resim 72**). Bu svastika-meander örneği, renk düzenlemesi dışında Hamam B mozağı ile aynıdır. Svastika-meander motifinin kolları arasında kalan kare çerçeveler içerisine süleyman düğümleri, zikzaklar, dikdörtgen prizmalar ve dama tahtası tasarımları gibi çeşitli geometrik süslemeler işlenmiştir.

²²⁵Svastika-meander motifinin pano tasarımı olarak ele alınmış örnekleri için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, pl. 190-196. Motifin bordür tasarımı örnekleri için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, pl. 35-42.

²²⁶Levi, ss. 315-316, pl. 128 c.

²²⁷Budde, s. 52, fig. 25; abb. 116-119.

²²⁸Mohammad Nassar ve Nizar Turshan, "Geometrical Mosaic Pavements of The Church of Bishop Leontios at Ya'Amun (Northern Jordan)", *Palestine Exploration Quarterly*, 143, 1, 2011, ss. 57-58, fig. 20.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİNİ YAPILARA AİT MOZAIKLER

3.1. ERKEN BİZANS A KİLİSESİ MOZAIKLERİ

3.1.1. A Kilisesi

Bizans Kent surlarının yaklaşık 1,5 km doğusunda, Göksu Deresi vadisinin 500 m kadar kuzeyinde yer alan Erken Bizans A Kilisesi, Yerebatan ismi verilen bir tepe yükseltisinin üzerine inşa edilmiştir (**Resim 8**).²²⁹ Bu kilisenin batısında, işlevi henüz bilinmeyen, olasılıkla şarap üretimi amaçlı kurulmuş ve taş baskı tekneleri ile birlikte keşfedilmiş mimari yapı kalıntılarında oluşan ufak bir yerleşim yer almaktadır.²³⁰ 2006 yılında Ergün Lafli başkanlığında arkeolojik kazıları gerçekleştirilen A Kilisesi, İ.S. 6. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmiştir ve İ.S. 8. yüzyılın başına kadar kullanımda olduğu düşünülmektedir.²³¹ Ne var ki 2006 yılı kazı çalışmaları öncesinde, yapının nartheks bölümünde birtakım kaçak kazılar yapılmıştır²³² ve bu illegal kazılar sonucunda geometrik tasarımlı nartheks mozağının önemli bir bölümü tahrip olmuştur. Kilisenin üç adet nefinde, nartheks ve bemasında keşfedilen bütün zemin mozaikleri, İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir.

Hemen hemen doğu-batı doğrultusunda uzanan üç nefli bazilikal bir plana sahip bu kilisenin ölçüleri 20,28 x 15,84 m'dir (**Çizim 17**).²³³ Yapıya giriş, nartheksin yer aldığı batı kenarındandır. 2,5 m genişliğindeki bu girişin dışında, yapının güney duvarının ortasında yer alan ve 1,45 m genişliğinde bir başka kapı ile güney nefine giriş yapılabilmektedir. Kilisenin yükselen duvarlarının büyük bir kısmı korunamamıştır; ancak kuzey duvarından anlaşıldığı kadarıyla Hamam A yapısında olduğu gibi taş ve tuğlanın dönüşümlü olarak kullanıldığı almaşık duvar örgüsü A

²²⁹ Lafli, 30 KST, s. 400; Lafli ve Zäh, BZ 101, s. 686.

²³⁰ Lafli ve Zäh, BZ 101, s. 686.

²³¹ Lafli, TEBE 24, s. 30; Lafli, Terra Sigillatae, s. 285.

²³² Öztepe ve Öztaner, s. 11.

²³³ Lafli ve Zäh, BZ 101, s. 686; Lafli, TEBE 24, s. 29

Kilisesinin duvar yapısını oluşturmaktaydı (**Resim 73**). Kilisenin doğusunda yer alan apsis duvarları korunamasa da bu mimari unsura dair kalıntılar temel seviyesinde keşfedilmiştir (**Resim 74**). Kuzey nefin doğu ucunda, olasılıkla daha geç bir yapı evresinde daire formlu küçük bir bölme oluşturulmuştur (**Resim 75**). Bu alanın pastophorion ya da baptisterium olarak kullanılmış olması muhtemeldir.²³⁴ Bunun yanında, yine aynı nefin kuzey duvarının doğu ucunda, 1,20 m uzunluğunda ve 15/20 cm kadar derinliğe sahip, işlevi henüz anlaşılamamış bir niş yer almaktadır (**Resim 76**).

A Kilisesi, plan ve boyut açısından kent surlarının içerisinde, kent çekirdek bölgesinde yer alan Erken Bizans B Kilisesi ile oldukça benzerdir. Bununla birlikte A Kilisesinde, B Kilisesine oranla daha çok mimari buluntu tespit edilmiştir. Keşfedilen mimari parçaların bazıları in situ olup yapı hakkında daha kesin değerlendirme yapılabilmesine izin vermiştir. A Kilisesinin nefleri, aralarında 1,5 m'lik bir mesafe bulunan beşer sütunlu birer sıra ile ayrılmaktadır.²³⁵ Kuzey nef ve orta nefi birbirinden ayıran sıranın doğu kenarında yer alan bir sütun kaidesi (batıdan dördüncü sütun kaidesi) in situ olarak keşfedilmiştir (**Resim 73**).²³⁶ Yerel kireçtaşı malzemeli bu buluntu, Attik kaide, tip 1 grubuna girmektedir ve İ.S. 6. yüzyılın başına tarihlenmektedir.²³⁷ A Kilisesi kazıları sırasında in situ olarak keşfedilen bir diğer buluntu, templon levhalarının oturtulduğu, bema ile orta nefi (naosu) birbirinden ayıran ve İ.S. 6. yüzyıla ait yerel kireçtaşından bir sövedir (**Resim 106**).²³⁸

A Kilisesinde keşfedilen sütun başlıkları basit stilize palmet yaprağı ile süslenmiştir. Yedi örneğin tamamı bu stilde korunmuş biçimde bulunmuştur. Bunun yanında Budaklar semtinde bulunan bir diğer örnek kilise buluntuları ile benzerdir.²³⁹ Kazılar sırasında keşfedilen önemli mimari parçalardan bir diğeri ise İ.S. 6. yüzyıla

²³⁴Lafli ve Zâh, BZ 101, s. 687.

²³⁵Lafli ve Zâh, BZ 101, s. 687; Lafli, TEBE 24, s. 29;

²³⁶Ölçüleri: 65 x 65 cm; çapı: 50 cm; yüksekliği: 28 cm.

²³⁷Cumalıoğlu, s. 78.

²³⁸Cumalıoğlu, s. 115.

²³⁹Lafli ve Zâh, BZ 101, s. 687.

ait mermer bir kapı lentosudur.²⁴⁰ Üzerinde ufak boyutlu bir Latin haçı kabartması olan bu lento, kilisenin ana girişi ya da nartheks ve naos arasındaki kapı için kullanılmış olmalıdır.

Bu buluntular dışında A kilisesine ait üst yapı elemanı olarak kullanılmış yerel kireçtaşıdan sekiz geison parçası bulunmuştur. Liturjik mimari grubundan yedi adet ambon parçası ele geçen diğer mimari buluntulardandır.²⁴¹

3.1.2. Kuzey Nef Mozaïği

A Kilisesi kuzey nef zemin mozaïği, opus tessellatum ve opus vermiculatum tekniklerinde işlenmiştir ve olması gereken ölçüleri 14,10 x 2,70 m civarındadır (**Kat. No. 07; Resim 77-78; Çizim 18**).²⁴² Üç parça halinde korunan kuzey nef mozaïği, mermer ve traverten tesseralarla oluşturulmuştur. Örgü bordüründe, dm²'ye düşen tessera sayısı 100-110 arasında değişmektedir. Figürlü süsleme alanlarında ise dm²'ye 170-200 arasında tessera düşmektedir. Geometrik tasarımlar için kullanılan tessera boyutları 1,0 x 1,0 cm, figürlü alanlar için kullanılan tessera boyutları 0,5 x 0,5 cm'dir. Siyah, beyaz, turuncu, sarı, kırmızı, yeşil, gri, pembe, kahverengi renkleri ve bu renklere ait farklı tonlar mozaik üzerinde kullanılmıştır. A Kilisesinin bu in situ mozaik döşemesi geçici koruma amaçlı jeotekstil ile örtüldükten sonra 5-10 cm kalınlığındaki bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

A Kilisesi kuzey nef zemin mozaïği iki farklı panodan oluşmaktadır. Bu panolar dışında mozaïğin batı kenarında, dikdörtgen formlu bir çerçeve içerisine işlenmiş geometrik bir tasarım daha yer almaktadır. Bu tasarım, kuzey nef ve nartheksi birbirinden ayıran kuzey-güney yönündeki iki duvar arasında kalan alanı doldurma amaçlı yapılmıştır (**Resim 79**). Tasarım, Hamam A yapısında Mekân 11 ile Mekân 8 arasındaki kapı eşiğinin hemen önüne yapılmış dikdörtgen formlu süsleme ile benzer bir işleve sahip olsa da nartheks ve kuzey nef arasında bir kapı

²⁴⁰Genişlik: 54 cm; boy: 117 cm; yükseklik: 27 cm. Laflı ve Zâh, BZ 101, ss. 687-688; Cumalıoğlu, s. 100.

²⁴¹A Kilisesi geison ve ambon parçaları için bkz. Cumalıoğlu, s. 12-14.

²⁴²A Kilisesi mozaiklerinin ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Patacı, ss. 30-49.

bulunmamaktadır. Antik dönemde bu tarz tasarımlar, A kilisesindeki bu örnekte de görüldüğü gibi, bir takım mimari nedenlerden ötürü oluşan boşlukları doldurma kaygısı ile düzenlenmekteydi. Kapı eşiklerinin hemen önüne yapılan tasarımlar, eşik mozaiği olarak da tanımlanmaktadır.²⁴³ Bunun dışında zemin mozaiklerinin bordür tasarımları içerisinde de sıklıkla dikdörtgen bir çerçeve içerisinde ele alınan süslemelerle karşılaşılmaktadır. Kuzey nefin batı kenarındaki bu tasarım, 80 x 45 cm ölçülerindedir. Çift tesselalı siyah bir bant ile sınırları belirlenen tasarımda dörder iğ motifinden oluşan ve çapları 38'er cm olan iki adet teğet daire yer almaktadır (**Resim 79**). Daireleri oluşturan iğ motiflerinin çevresinde ve tasarımın kenarları boyunca ikişer tessera sırasından oluşan beyaz tesseralar kullanılmıştır. Bunun dışında tasarımın tüm zemini turuncu renkli tesseralarla doldurulmuştur. İğ motifleri dönüşümlü olarak kırmızı ve yeşil renkli tesseralardan oluşan ana renklere sahiptir. Motiflerin merkezi, yeşil renkli iğlerde beyaz ve açık yeşil tesseralarla, kırmızı renkli iğlerde beyaz ve pembe renkli tessera sıraları ile gölgelendirilmiştir. İğ motiflerinin iç kenarları konkav (içbükey) formlu bir eğik kare meydana getirmektedir. Ayrıca, ikidairenin kesişimi, kısa kenarları konkav formlu iki adet üçgen oluşturmaktadır. Teğet daireler süslemeli bu dikdörtgen tasarım ile mozaiğin bordür tasarımı arasında kalan alanı, dokuz sıradan oluşan kırmızı renkli tesseralar doldurmaktadır.

Kuzey nef mozaiğini dıştan ilk çevreleyen tasarım, kırmızı renkli monokrom bir bordürdür. Bu bordür nartheks ve kuzey nefi ayıran duvar örgüsünden doğuya doğru 15 cm genişliğinde olup nefin güney kenarı boyunca en çok 23 cm genişliğe sahiptir. Bu bordürün genişliği, kuzey nef ve orta nefi birbirinden ayıran sütun sırasının konumuna göre değişiklik arz etmektedir. Zemin mozaiğinin hem güney kenarının hemen hemen orta bölümünden itibaren hem de nefin kuzeydoğu kenarında korunan ve bir adak yazıtını da barındıran mozaik parçasından görüldüğü kadarıyla, en dıştaki tek renkli kenar süslemesinin beyaz ve oldukça açık tonlu yeşil tesseralarla devam ettiği tespit edilmiştir. Tessera renklerindeki bu farklılığın tasarım anlayışından mı yoksa daha sonraki bir evreye ait olası bir onarımdan mı kaynaklandığı anlaşılamamaktadır. Mozaiğin kuzey kenarının büyük oranda tahrip olması da bu konuya ilişkin kesin bir yorumun önünü tıkamıştır. Mozaiğin diğer

²⁴³David Parrish, Mosaic Research, s. 22.

kenar süslemesi, siyah zemin üzerine sık örülü, yuvarlak dilli ve çok renkli ikili örgü motifinden oluşmaktadır (**Resim 80**). İkili örgü motifi bordürü ve monokrom bordür arasında iki sıra siyah ve iki sıra beyaz tessera dizilimi yer almaktadır. 30 cm genişliğindeki örgü bordüründe halat renkleri birbirini takip eden turuncu, yeşil ve kırmızı renklerden oluşmaktadır. Siyah renkli birer tessera sırası ile halat konturları belirlenmiştir ve siyah tesseralar ile halat renkleri arasında bir sıra beyaz tessera kullanılmıştır.

Kuzey nefin batı yarısını kaplayan ana süsleme alanı “I Numaralı Pano” olarak adlandırılmıştır. Bu pano, çeşitli kuş figürleriyle süslenmiş kare çerçeveler, rozet tasarımlı eğik kareler ve bu elemanların etrafını saran sekiz baklava dilimli yıldız motiflerinden meydana gelen bir tasarıma sahiptir (**Resim 77, 87; Çizim 18**). Bu tasarım, Hamam A Mekân 1a panosu ile benzer bir anlayışta ele alınmıştır ancak Hamam A mozaikine göre çok daha kaliteli bir işçiliğe sahiptir. Hem tesseraların boyut ve yerleşimi hem de tasarım detaylarına verilen hassasiyet, daha belirgindir. Bunun yanında kare çerçeveler içerisinde geometrik motifler yerine kuş figürlerinin kullanılmış olması da Hamam A mozaiki arasındaki farklardan biridir.

6,00 x 1,60 m ölçülerindeki panonun yıldız motiflerini oluşturan baklava dilimleri, 20 x 19 cm ile 17 x 18 cm arasında değişen ölçülere sahiptir. Panonun tüm geometrik elemanlarının konturları iki sıra siyah tessera ile belirlenmiştir. Yıldız motiflerinin iç kısmı yeşil, kırmızı ve turuncu tesseralar ile doldurulmuş olup kuzey-güney yönündeki dilimler turuncu ve kırmızı; doğu-batı yönündeki dilimler yeşil ve kırmızı tesseralardan oluşmaktadır (**Resim 87**). Yıldız motifleri ve pano kenarları arasında kalan boşluklar yeşil renkli üçgen motifler ile doldurulmuştur (**Resim 87**).

Beyaz zeminli panoda, doğu-batı doğrultusunda merkezi bir şekilde ve birer sıra halinde dizilmiş kare çerçevelerin boyutları ortalama 45 x 45 cm'dir. Batıdan birinci kare çerçeve içerisinde bir keklik (**Resim 81, 87**), ikinci çerçeve içerisinde ördek (**Resim 82, 87**), üçüncü ve dördüncü kare çerçevelerde birer benekli tavuk (**Resim 83-84 ve 87**) resmedilmiştir. Batıdan beşinci kare çerçeve içerisindeki kuş figürü korunamamıştır. Altıncı kare panoda muhtemelen bir kümes hayvanı olan bir

kuş figürü (bu figürün olması gerekenden daha uzun boynu ve bacakları vardır ancak tavuk türlerine benzer bir ibiğe ve sakala sahip olması sebebiyle kümes hayvanı olarak tanımlanmaktadır) (**Resim 85**) ve son kare panoda ise bir keklik figürü resmedilmiştir (**Resim 86**). Beyaz zemin üzerine çok renkli resmedilmiş bu kuş figürlerinin yükseklikleri 23 ile 28 cm arasında değişmektedir. Figürler, kare çerçevelerin içerisine merkezi bir şekilde yerleştirilmiştir ve beyaz zemin üzerinde kapladıkları genişlik 22 ile 37 cm arasında değişmektedir. Tüm kuş figürleri profilden resmedilmiştir; batıdan ilk üç kare çerçeve içerisinde yer alan kuş figürleri güneye yani resmedildikleri sahnenin sağına dönük olarak işlenmişlerdir. Diğer kuş figürlerinin gövdeleri ise kuzeye dönüktür. Güneye dönük resmedilen figürlerde sol bacak, kuzeye dönük figürlerde ise sağ bacak diğerine göre bir adım önde gösterilmiştir. Figürlerin bacakları ve gagaları kırmızı tesselalarla oluşturulmuştur. Bazı figürlerde göz, yuvarlak formlu ve oldukça ufak boyutlu bir adet kırmızı tesseredan meydana gelirken diğer örneklerde siyah tessera kullanılarak göz oluşturulmuştur. Kümes hayvanlarında ibik, sakal ve gaga turuncu tesselalarla resmedilirken altıncı kare pano içerisindeki kümes hayvanında bu uzuvlar için kırmızı tesselalar kullanılmıştır. Figürlerin konturları ve bazı detayları siyah tesselalar ile belirtilmiştir. Figürler üzerinde siyah, beyaz, gri, kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, pembe renkleri ve bu renklere bağlı açık koyu tonlar kullanılmıştır.

Genel olarak bu kuş figürleri oldukça iyi bir şekilde korunmuştur. Batıdan beşinci kare pano içerisindeki kuş figürü korunamamış olsa da bu figürün gövdesinin arka kısmına ait bir tessera sırasından hareketle, figürün kuzeye yani resmedildiği sahnenin soluna dönük olarak işlendiği anlaşılmaktadır. Kuş figürleri için kullanılan tessera boyutları, geometrik motifler için kullanılan tesselardan daha küçük boyutludur. 0,5 x 0,5 cm civarındaki bu tesselalar, figürlerin daha detaylı bir şekilde resmedilmesine olanak sağlamıştır. Kare çerçeveler içerisindeki bu süslemeler, opus tessellatum ve opus vermiculatum tekniklerinin birlikte uygulanmasıyla oluşturulmuştur.

Yıldız motifleri ve kuş figürlü kare panoların arasındaki boşlukları 19 x 19 cm ölçülerindeki eğik kareler doldurmaktadır. Bu kareler içerisinde, beyaz zemin

üzerine merkezi bir haç oluşturur şekilde dizilmiş iki loplu yapraklardan meydana gelen bir rozet süslemesi yer almaktadır (**Resim 87**). Merkezi haç motifi yeşil tesseralardan meydana gelmekte olup ok uçlu kollara sahiptir. Rozette kullanılan diğer tessera renkleri kırmızı, pembe ve beyazdır. Pembe ve beyaz tesseralar ayrıca püsküllü çapraz haç motifi (saltir) meydana getirirler.²⁴⁴

I numaralı panonun geometrik süsleme elemanlarından biri de süsleme alanının kenarları boyunca dikdörtgen çerçeveler içerisinde işlenmiş ikili iğ motiflerinden meydana gelen yarım dairelerdir (**Resim 87**). Dikdörtgenler, ortalama 45 x 23 cm ebatlarındadır. Yarım daire formu oluşturan iğ motifleri için kullanılan ana renk kırmızı ya da yeşildir. Motifin merkezinde, beyaz-açık yeşil ya da beyaz-pembe tesseralarla gölgelendirme yapılmıştır. İğ motiflerinin alt kenarları ayrıca kısa kenarları konkav formlu bir üçgen meydana getirmektedir. Bu beyaz zeminin merkezinde, yeşil ya da kırmızı renkli tesseralardan oluşan ufak boyutlu bir üçgen daha yer almaktadır.

Kuzey nefin doğu yarısını kaplayan ve iki parça halinde korunan II numaralı panonun olması gereken ölçüleri 5,95 x 1,60 m'dir. Siyah zeminli II numaralı pano, kuzey-güney yönünde yan yana üçer kare sırası halinde oluşan bezeme alanlarındaki geometrik ve figürlü bir tasarımdan meydana gelmektedir (**Resim 78; Çizim 18**). Panonun doğu kenarında bir adak yazıtı yer almaktadır ve bu yazıtın bulunduğu bezeme alanı dışında toplam 33 adet kare formlu süsleme alanının olması gerekmektedir. Ne var ki zemin mozağının büyük oranda tahrip olmasından ötürü 16 adet bezeme alanına ait iz korunabilmiştir. Panonun batı kenarındaki başlangıç noktasında yer alan ilk bezeme sırasında, ortada bir kuş figürlü kare çerçeve ve her iki yanda geometrik süslemelerden oluşan kare formlu iki süsleme alanı bulunmaktadır. Bir sonraki bezeme sırasında ise her iki yanda kuş figürlü çerçeve ve ortada geometrik süslemeli bir alan yer alır; ancak kuzey kenardaki figürlü çerçeve korunamamıştır. Tasarım, dönüşümlü olarak bu şekilde tüm panoyu doldurmaktadır.

²⁴⁴ Püsküllü çapraz haçlar için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, s. 30, pl. 4j,k ve l, *ing. saltiresof tassels*. Püskül motifi için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 39, *Pompon (ornement triangulaire isocèle à base dentelée)*.

II numaralı panoda toplamda 16 ya da 17 adet kuş figürlü kare çerçeve olması gerekmektedir ancak bunlardan sadece dört tanesi korunabilmiştir.

Panonun ortasında yer alan geometrik süsleme alanları ile kenarlarında yer alan alanlar arasında küçük bir tasarım farklılığı bulunmaktadır. Pano ortasında yer alan geometrik tasarımlarda, süsleme alanının dört köşesinde, uzun kenarları 12-13 cm, kısa kenarları 8-9 cm uzunluğunda birer beşgen yer almaktadır. Pano sınırındaki alanlarda ise beşgenlerin yerini düzensiz dörtgenler almaktadır. Bu düzensiz dörtgenlerin uzun kenarları ortalama 25 cm uzunluğa sahiptir. 10 x 10 cm ebatlarındaki birer eğik kare, panodaki tüm geometrik süsleme alanlarının merkezini süslemektedir. Düzensiz dörtgenler, beşgenler ve eğik kareler, siyah zemin üzerine (genel olarak) dıştan içe doğru beyaz, siyah ve turuncu renklerle işlenmişlerdir. Panoda, hem bu bahsedilen geometrik alanları hem de kuş figürlü çerçevelerin çevresini bir takım geometrik motifler süslemektedir. Bu geometrik unsurlardan biri, siyah zemin üzerine sık örülü, birbirini takip eden çok renkli halatlara sahip basit örgü motifi bandıdır. Diğer iki geometrik eleman, yanal perspektifte resmedilmiş üç boyutlu ve çok renkli dalgalı kurdele bandı²⁴⁵ ile her bir çanı yatay gölgelendirilmiş, beyaz bir dalga çizgisine sahip, çok renkli ve ters açılı tanjant çan motifi bandıdır.²⁴⁶

Panonun kuş figürlü çerçeveleri, tek sıra siyah tesseradan oluşmaktadır ve ölçüleri ortalama 34 x 33 cm'dir. Kare çerçeveler, I numaralı panodaki kare çerçevelerden daha küçük boyutludur; ancak bu kuş figürlü kareler, farklı olarak kurdele motifi, basit örgü motifi ve çan motifi bantlarınca sarılıdır (**Resim 88-91**). Bu geometrik unsurlarla beraber kare formlu bezeme alanı en az 51 x 51 cm boyutlarına kadar çıkar.

II numaralı panoda resmedilen dört adet kuş figürü, batıdan doğuya doğru keklik (**Resim 88**), ördek (**Resim 89**), benekli tavuk (**Resim 90**) ve papağandır (**Resim 91**). Keklik figürü dışındaki diğer figürlerin gövdesi kuzeye dönüktür. Beyaz zemin üzerine çok renkli resmedilmiş bu figürlerde kullanılan renkler, siyah, beyaz, kırmızı, yeşil, mavi, pembe, kahverengi ve gridir. Opus tessellatum ve opus

²⁴⁵Dalgalı kurdele bandı tasarımları için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, s. 115, pl. 65.

²⁴⁶Bu tasarım ve çeşitleri için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, ss. 110-111, pl. 60-61.

vermiculatum teknikleri figürlü çerçeveler içerisinde birlikte uygulanmıştır. I numaralı pano içerisinde yer alan örneklerde olduğu gibi II numaralı panonun kuş figürleri de 0,5 x 0,5 cm'lik tessera ölçülerine sahiptir. Figürlerin boyları, 26 ile 30 cm arasında değişmektedir. Bu figürler, resmedildikleri çerçevelerin içlerine, I numaralı panodaki örneklere nazaran daha zor sığmaktadırlar. Bu duruma en iyi örnek, batıdan ilk figürlü çerçeve içerisinde yer alan keklik figürüdür. Figür, mozaik sanatçısı tarafından biraz daha özensiz yerleştirilmiş olmalıdır ki kuyruğun çerçeve dışına taşmaması için olması gerekenden biraz daha kısa şekilde resmedildiği belirgin olarak fark edilmektedir. Figürün başı ve boynu, gövdenin arka kısmına oranla olması gerekenden biraz daha büyük ebatlı resmedilmiştir. Gövde detaylarındaki orantısal bozukluk ve figür boyutlarının sahne içerisine zar zor sığması, bir takım nedenlerden kaynaklanıyor olmalıdır. Mozaik'in bu kısmında tasarımı hazırlayan farklı bir mozaik sanatçısının tecrübesizliği, bu durumun muhtemel nedenlerinden biri olabilir. Diğer panodaki kuş figürlerine bakıldığında teknik unsurlar ve üslup açısından gözle görülür bir fark bulunmamaktadır; bununla birlikte figür boyutları bahsi geçen kuş figürüne oranla daha iyi hesap edilmiştir. II numaralı panodaki kare çerçevelerin, I numaralı panodakilere oranla daha küçük ebatlı olması da mozaik usta ya da ustalarının becerisini zorlamış olmalıdır. Mozaik tasarımlarının bazı detaylarında görülen bu tarz kusurların bir başka nedeni de mozaik sanatçısının eseri oluştururken ihtiyaç duyduğu sürenin kısıtlı oluşu ve hızlı çalışma gerekliliği olabilir.

Nefin doğu duvarının 1,62 m batısında yer alan II numaralı panoya ait mozaik parçasında, üç satır halinde bir adak yazıtına ait küçük bir alan korunmuştur (**Resim 92**). Beyaz zemin üzerine siyah tesseralarla oluşturulmuş bu yazıtta, harf genişlikleri 7 ile 11 cm arasında değişmektedir. Yazıtın ilk satısındaki harf yükseklikleri 11 cm, ikinci satır harf yükseklikleri 13 cm ve üçüncü satır harf yükseklikleri 12 cm'dir. Zemin mozaiklerinde keşfedilen bu tarz belgeler, mozaiklerin değerlendirilmesine katkı sağlayan en önemli etkenlerdendir; ne var ki kuzey nef içerisinde keşfedilen bu yazıtın önemli bir kısmı korunamamıştır. Yazıtın korunan kısmı aşağıdaki gibidir:

Ἐπὲρ [εὐχῆς

Μαρινω?
τῆς Λα[- -

Adak Gereğince

Marin[os]?un
[ve] La[- ²⁴⁷

Nefin iki panosunda da tüm kuş figürleri beyaz zeminli bir kare çerçeve içerisine tek figür olarak resmedilmiş olup herhangi bir bitkisel tasarımla çevrelenmemişlerdir. Bu örneklerin hiçbirinde figürlerin doğada yer aldıklarını gösterir bir betimlemeye yer verilmemiştir. II numaralı panonun tasarımı, nefin batı yarısını süsleyen I numaralı panoya oranla daha karışık, daha detaylı bir kompozisyonudur. Süsleme alanları, kare formlu bölümlere ayrılmış ve bu bölümler içerisindeki detaylandırmalarda bir takım geometrik öğeler kullanılmıştır. Bunlar, beşgenler, düzensiz dörtgenler, eğik kareler, çok renkli ve üç boyutlu dalgalı kurdele tasarımı, çok renkli ve sık örülü basit örgü tasarımı ve çok renkli, yatay gölgelendirilmiş tanjant çan tasarımıdır. Tüm bu geometrik öğeler içe içe resmedilerek hem tasarımsal bir yoğunluk hem de renksel bir cümbüş yaratılmıştır. Çeşitli kuş figürlerinin resmedilmesinin dışında bu süsleme alanında bir adak yazıtına da yer verilmiştir. Kuzey nefin doğu kenarında pastophorion ya da pastophorion olarak kullanılmış olabileceği düşünülen bir bölme ve bunun yanında yine doğu kenarında işlevi tam olarak anlaşılamayan bir niş mevcuttur. Ayrıca adak yazıtı, bu nişin hemen önünde yer alır. Kuzey nefin doğu yarısı, batı yarısına göre belki de daha çok önemsenmiş ve bu nedenle de II numaralı pano daha süslü ve karmaşık bir tasarımla donatılmıştır.

3.1.3. Güney Nef Mozaïği

A Kilisesinin Güney nefini süsleyen zemin mozaïği (**Kat. No. 08; Çizim 17; Resim 93**) tek parça halinde korunmuştur. 13,76 m uzunluğa sahip olup mozaïğin maksimum genişliğı 2,74 m'dir. Mermer ve traverten tesseralardan oluşan bu çok

²⁴⁷Lafli ve Christof, Hadrianopolis I, s. 41, abb. 9.

renkli mozaikğin geometrik tasarımlı alanlarında 1,0 x 1,0 cm, figürlü süslemelerinde 0,5 x 0,5 cm ve 0,4 x 0,4 cm ebatlarında tesseralar kullanılmıştır. Bu mozaikte dm^2 'ye düşen tessera yoğunluğu kuzey nef mozaikğine göre biraz daha fazladır. Geometrik süslemelerden sekiz kollu yıldız motiflerini oluşturan paralelkenarlarda dm^2 'ye 115-123 arasında tessera düşmektedir. Figürlü süslemelerden ceylan ve aslan figürlerinde dm^2 'ye 290 civarında, at figüründe dm^2 'ye 260 civarında tessera düşmektedir. Mozaikte siyah, beyaz, kırmızı, sarı, turuncu, yeşil, pembe, kahverengi ve gri renkler ve bu renklere bağlı açık koyulu tonlar kullanılmıştır.

Mozaikğin özellikle batı yarısında yoğun bir tahribat bulunmaktadır. Doğu yarısı ise batı yarısına göre nispeten iyi korunmuştur. Güney nef mozaikğini bir adet pano süslemektedir. Mozaikğin kenar süslemesi kuzey nef mozaikğinde görülen tasarım ile benzerdir. İki bordürden dışta yer alanı ortalama 15 cm genişliğe sahip turuncu renkli bir bordürdür. Bu bordürden sonra iki siyah ve iki beyaz tessera dizilimi yer alır. Mozaikğin ikinci bordürü, kuzey nef içerisinde de süsleme ögesi olarak kullanılan siyah zemin üzerine çok renkli, yuvarlak dilli ve sık örümlü ikili örgü bordürüdür. 30 cm genişliğe sahip bordürün halatlarındaki ana renkler, kuzey nef örneğindeki gibi kırmızı, turuncu ve yeşildir. Bu bordürden sonra iki sıra beyaz ve iki sıra siyah tessera dizilimleri yer alır.

Özellikle batı yarısı ve orta bölümünde geniş çaplı bir tahribat bulunan mozaikğin ana süsleme alanının olması gereken ölçüleri 12,70 x 1,70 m'dir. Beyaz zeminli panonun tasarımı, kuzey nefin I numaralı panosundaki süslemeye benzer şekilde figürlü kare çerçeveler, rozet süslemeli eğik kareler ve bu öğeleri çevreleyen sekiz paralelkenarlı yıldız motiflerinden meydana gelmektedir (**Resim 94**). Pano kenarlarında yer alan dikdörtgenler ise geometrik ve bitkisel tasarımlar ile süslenmiştir. Süsleme alanındaki tüm geometrik öğelerin konturları iki sıra siyah tesseredan oluşmaktadır.

Panoda olması gereken 15 adet figürlü çerçeveden yedi tanesine ait iz korunmuş olup bunlardan beş tanesinde hayvan figürleri tespit edilmiştir. Ortalama

ölçüleri 49 x 49 cm olan bu kare çerçeveler, panonun tüm zemini boyunca doğu-batı doğrultusunda merkezi bir şekilde sıralanmıştır.

Süsleme alanında 46 adet rozet süslemeli eğik karenin olması gerekmektedir; ancak bunlardan sadece 20 tanesine ait iz korunmuştur. Eğik karelerin ortalama ölçüleri 21 x 21 cm'dir. Karelerin beyaz zeminli merkezini süsleyen rozetler, kuzey nefte görülen rozetler gibi iki loplü dört adet komşu yaprağın yeşil renkli merkezi bir haç motifi meydana getirir şekilde konumlandırılmasıyla oluşmuştur (**Resim 117**).

Yıldız motifini oluşturan paralelkenar dörtgenlerin uzun kenarları 21-23 cm, kısa kenarları 19-21 cm arasında değişmektedir. Kuzey-güney yönünde uzanan paralelkenarlar kırmızı ve turuncu, doğu-batı doğrultusunda uzanan paralelkenarlar yeşil ve açık yeşil renklerde işlenmiştir (**Resim 94**). Bunun yanında bazı örneklerde kırmızı yerine pembe tesselalar kullanılmıştır. Kuzey nef zemin mozaığı tasarımındaki gibi burada da pano kenarları ile yıldız motifleri arasında kalan boşlukları yeşil renkli üçgen motifler doldurmaktadır.

Süsleme alanının kuzey ve güney kenarlarında 15'er, doğu ve batı kenarlarında birer adet olmak üzere toplam 32 adet dikdörtgen olması gerekmektedir. Dikdörtgenlerden 17 tanesine ait iz tespit edilmiştir; ancak sadece beş dikdörtgen tahribata uğramadan tümüyle korunabilmiştir. Dikdörtgenlerin ebatları 49 x 24 cm civarındadır. Beyaz zeminli dikdörtgenler, kuzey nefin I numaralı panosunda görülen örneklerde olduğu gibi yarım daire formu oluşturan ikili iğ motifi ile süslenmiştir (**Resim 94**). İki iğ motifi arasında ise bir adet hedera yaprağı (sarmaşık yaprağı) yer alır. Güney nefteki iğ motifleri kuzey nefteki örneklerden daha farklı bir tasarım anlayışı ile ele alınmış olup iki iğ motifi arasında kalan alanda, kuzey nefteki gibi üçgen motiflerin yerine sarmaşık yaprağı tercih edilerek bir farklılık yaratılmıştır. İğ tasarımında, eğer ana renk yeşil ise, siyah renkli tek tessera sıralı kontur hattının ardından iki sıra kırmızı (ya da pembe) tessera daha yer alır. Motifin iç kısmının her iki kenarında yeşil tesselalar kullanılırken merkezde beyaz ve açık yeşil tesselalarla gölgelendirme yapılmıştır. Bu renk düzeninde ele alınan tasarımlarda hedera rengi yeşildir. Ana rengi kırmızı olan iğ tasarımlarında ise motifi dıştan içe doğru tek sıra

siyah ve iki sıra yeşil tessera çevreler. İç alanın kenarlarında kırmızı tessera kümeleri yer alır ve merkez beyaz ve pembe tesseralarla gölgelendirilir. Bu renk düzenindeki tasarımlarda hedera rengi kırmızıdır.

Güney nef mozaiginde korunan beş adet figürlü çerçeve, nefin doğu ucunda yer almakta olup artarda sıralanmaktadır. Bu hayvan figürleri, batıdan doğuya doğru fil (**Resim 94-95**), tavus kuşu (**Resim 94, 96**), aslan (**Resim 97-98**), ceylan (**Resim 98-100**) ve attır (**Resim 101**). Aslan figürü dışındaki figürlerin kare çerçeveler içerisindeki yükseklikleri 35 ile 41 cm arasında değişmektedir. Baş ve arka ayakları tahrip olmuş aslan figürünün korunan yüksekliği 30 cm'dir. Bütün figürler, kuzey nefin kuş figürlerinde olduğu gibi çerçeveler içerisine tekli figür olarak resmedilmişlerdir; ancak kuzey nef figürlerinden farklı olarak bitkisel süsleme elemanları ile birlikte resmedilmişlerdir. Beş adet figürden sadece fil figürlü kare pano içerisinde bitkisel bir tasarım kullanılmamıştır. Figürler profilden resmedilmiş olup gövde ve başları sahnenin sağına, doğuya dönüktür. Hayvanlardan sadece ceylan figürünün başı, geriye dönük olarak resmedilmiştir.

En batıda yer alan fil figürünün gövdesi üzerinde tessera kayıpları bulunmaktadır ve yüz detayları korunamamıştır. Figürde siyah, gri ve az sayıda beyaz tessera kullanılmıştır. Fil figürlü kare panonun hemen doğusunda, tavus kuşu figürü ile süslenmiş kare pano yer alır. Özellikle dini yapıların zemin mozaiklerinde ve Hristiyanlığın erken döneminde yoğun olarak kullanılan tavus kuşu figürlerine iyi bir örnektir. Figür üzerindeki gövde detaylandırmasında en göze çarpan kısım kuyruktur. Kuyruk üzerindeki yeşil ve kırmızı tessera sıraları diyagonal ve dönüşümlü olarak dizilmektedir. Kuyruğun merkezi alanında, düşey olarak dizilen tek sıra beyaz tesseralar arasında, turuncu ve siyah tesseralardan oluşan altı adet göz resmedilmiştir (**Resim 96**). Profilden resmedilen gövdenin aksine, paralel uzanan bacaklarda hafif bir cephesellik mevcuttur. Sahnenin sağ ve sol kenarlarını süsleyen iki bitkisel süsleme, yeşil dal ve yapraklara sahiptir. Soldaki tasarımda bir adet açık gül motifi yer alır. Muhtemelen kapalı formlu güllerin resmedildiği sağdaki bitkisel süslemede ise yeşil yaprakların uçları turuncu renkli tesseralar ile süslenmiştir. Hem

fil hem de tavus kuşu figüründe, figürlerin çevresini dolduran beyaz zemindeki tesseralar opus vermiculatum tekniğinde dizilmektedir.

Tavus kuşu figürünün resmedildiği panonun hemen doğusunda aslan figürlü kare çerçeve yer almaktadır. Oldukça kaliteli bir işçilikle resmedilmiş bu figürün başı ve arka ayakları korunamamıştır. Figür, tüm A Kilisesi figürleri içerisinde en iyi işçiliğe sahip birkaç örnekten biridir. Bu aslan figürü, A Kilisesinin orta nefindeki panolar içerisinde resmedilen leopar ve grifon figürleri gibi ileri doğru atılır bir pozisyonda resmedilmiştir (**Resim 97**). Ön ayaklar ileriye doğru atılmıştır ve havadadır. Siyah tesseralarla her iki pençede de üçer adet sivri tırnak betimlenmiştir. Arka bacaklar hareketten ötürü gergindir. Şişkin bir göğüs ve içe çekik bir karın mevcuttur. Figür konturları tek sıra siyah tesseredan oluşmaktadır ve yine siyah tesseralardan oluşan kuyruğun uç kısmı korunamamıştır. Figür üzerinde oldukça başarılı ele alınmış bir gölgelendirme bulunmaktadır. Sırttan karına doğru tessera tonları koyudan açığa değişmektedir. Gövdenin büyük bölümüne turuncu ve sarı tonları hâkimdir. Figürün yelesi siyah, kahverengi ve beyaz tessera sıraları ile çizgisel bir şekilde resmedilmiştir. İleri doğru atılan figürün yelesi, hareketten ötürü arkaya doğru dalgalanmaktadır. Sahnede ayrıca figürün gövdesinin üzerinde iki ve gövde altında bir adet olmak üzere üç bitkisel süsleme yer almaktadır. Yeşil tesseralarla işlenen dal uçlarında turuncu ve sarı renkli tesseralar ile betimlenen kapalı ve sivri formlu güller bulunmaktadır. Hem aslan figürünün hem de bu bitkisel süslemelerin çevresini donatan beyaz zemindeki tesseralar opus vermiculatum tekniğinde dizilmektedir. Beyaz zemindeki diğer tesseralar ise opus tessellatum tekniğinde işlenmiştir.

Zemin mozağının figürlü kare çerçevelerinden bir adet ceylan figürlü pano, nefin doğu kenarındaki aslan ve at figürlü kare panolar arasında yer almaktadır. Bu ceylan figürü, A Kilisesi figürleri arasında, tessera özellikleri, detaylandırma ve gölgelendirme bakımından belki de en başarılı resmedilmiş figürdür. Figürün sırtı ve gövde arkasına ait bir bölüm korunamamıştır. Panonun kuzeybatı ve güneydoğu köşelerindeki tahribat, figürün çevresini süsleyen bitkisel elemanları da etkilemiştir. Milimetrik boyutlarda kesilmiş tesseralar, gövdesi sahnenin sağına dönük, profilden

betimlenmiş figürü, ağırlıklı olarak turuncu ve sarı renklerde, oldukça sık ve muntazam bir şekilde dizilerek oluşturmuşlardır. Figür üzerindeki gölgelendirme en az aslan figürü gölgelendirmesi kadar başarılıdır. Kullanılan tessera renkleri, siyah, kahverengi, sarı, turuncu, beyaz ve pembemsi kırmızıdır.

İleri doğru sıçrar halde resmedilen figürün ön bacakları havadadır ve arka bacakları hareketten ötürü gergindir (**Resim 99**). Figür başını geriye çevirmiştir; baş hareketi sebebiyle boyundaki düşey dizilen tesseralarda bir kıvrılma mevcuttur (**Resim 100**). Badem formlu gözde, göz bebeği birden fazla tessera ile oluşturulmuştur. Bu şekilde, göz bebeği diğer figürlere göre daha doğal bir şekilde vurgulanmıştır. Figürün kulak kıvrımı, şekillenmesi ve toynak detaylandırmaları başarılı bir şekilde verilmiştir. Bu tarz tasarım örnekleri, hayvan mücadeleleri ya da av sahnesi gibi konularda yoğun olarak görülmektedir. Figür, yırtıcı hayvanların saldırılarından kaçmakta olan hayvanların ele alınmış biçimine uyar bir biçimde betimlense de yüz ifadesi böyle bir saldırının endişesi içerisinde değildir. Hemen batı yanındaki kare pano içerisinde saldırı pozisyonunda resmedilmiş aslan figürü de akla hayvan mücadelelerini getirmektedir. Figürün çevresinde, beyaz zemindeki boşlukları dolduran bitkisel süsleme elemanları diğer kare panolardaki gibi yeşil dallardan ve turuncu, kırmızı ve pembe tesseralı güllerden meydana gelmektedir. Hem ceylan figürünü hem de bitkisel öğeleri çevreleyen beyaz zemindeki tesseralar opus vermiculatum tekniğinde işlenmiştir.

Güney nef zemin mozağinin son hayvan figürlü kare çerçevesi, ceylan figürlü panonun hemen sağında, nefin doğu ucunda yer alır. Bu panoda ise bir at figürü resmedilmiştir. Figür, sahnenin sağına dönüktür ve şaha kalkmıştır (**Resim 101**). Hareketten ötürü figürün yelesinde dalgalanma mevcuttur. Benzer pozisyonlu diğer örneklerde olduğu gibi arka ayaklar vücudun ağırlığını taşımaktadır ve gergindir. Ağız açıktır; göz olması gerekenden biraz daha büyük boyutlu tasvir edilmiştir. Figürde en dikkat çekici detay, kuyruk kısmındadır. Kuyruk, burgulu bir seramik kulpunu andırır biçimde eğrisel tessera sıraları ile süslenmiş olup siyah ve kırmızı renklerde dönüşümlü olarak renklendirilmiştir. Tercih edilen kırmızı renk, figürü doğallıktan uzaklaştırırsa da süslemecilik açısından başarılı bir betimlemedir.

Beyaz renkli sahne zeminini dolduran bitkisel süslemeler diğer örneklerle aynı karakterdir. Bu süslemeler, teknik anlamda başarılı örnekler olmasına rağmen sahneye yerleştirilme biçimleri, boyutları yahut perspektif açısından, sanat anlayışını gerçekçilikten uzaklaştırmıştır.²⁴⁸ Yine de çoğu Antik Dönem mozaik tasarımları, hâlihazırda bu sanat karakteri ile oluşturulmaktaydı.

3.1.4. Orta Nef (Naos) Mozaïği

Yedi parça halinde korunan orta nef zemin mozaïğinin olması gereken ölçüleri 11,23 x 6,76 m'dir (**Kat. No. 09; Çizim 17; Resim 102-103**). Farklı tasarımlarla ele alınmış iki ana süsleme alanına sahip zemin mozaïğinin batı yarısı, doğu yarısına oranla daha iyi korunmuştur ancak genel anlamda orta nef zemin mozaïğinin yarısından fazlası tahrip olmuştur. Zemin mozaïği tasarımı, detaycı ve karmaşık geometrik, bitkisel ve figürlü tasarımlarıyla A Kilisesinin diğer zemin mozaiklerinden ayrılmaktadır. Bu mozaik, bir Erken Bizans kilisesinin en önemli bölümlerinden olan naosa yaraşır şekilde ele alınmış kaliteli bir işçiliğe sahiptir.

Geometrik süsleme alanlarında 1,0 x 1,0 cm ve figürlü süsleme alanlarında 0,4 x 0,4 ile 1,0 x 1,0 cm arasında değişen ölçülere sahip tesseralarla mozaik oluşturulmuştur. Bordürlerde dm²'ye düşen tessera yoğunluğu 85-115 arasındadır. Ana süsleme alanındaki geometrik tasarımlarda dm²'ye 110-125 arasında tessera düşmektedir. Kuş figürlerinde 175-205 arasında; zemin mozaïğinin batı yarısındaki süsleme alanında, dört adet kare pano içerisinde yer alan hayvan figürlerinde dm²'ye 225 civarında tessera düşmektedir. Kullanılan tessera renkleri siyah, beyaz, kırmızı, yeşil, turuncu, sarı, pembe, gri ve kahverengi olup bu renklere bağlı pek çok farklı tonda tessera mevcuttur. Orta nefin bu in situ mozaïği, geçici koruma amaçlı jeotekstil ile örtüldükten sonra 5-10 cm kalınlığında bir kum tabakası ile kapatılmıştır. Mozaikte opus tessellatum ve opus vermiculatum teknikleri uygulanmıştır.

²⁴⁸A Kilisesi zemin mozaiklerinin kapsamlı bir temizlik ve onarım çalışmasından geçirilmesi gerekmektedir. Mozaik zeminin özellikle bazı kısımlarında ayrıntılı bir değerlendirme yapılabilmesi için bu çalışmaların yapılması zorunludur.

Mozaik, dört bir yandan dört farklı bordür tasarımı ve bunlar arasında yer alan bir-iki tessera sırasından oluşan bantlarca sarılmaktadır (**Resim 104**). Mozaği dıştan çevreleyen ilk tasarım, turuncu renkli monokrom bir bordürdür. Bu bordürden ve iki siyah ve iki beyaz tessera sırasından sonra siyah zemin üzerine çok renkli işlenmiş, yanal perspektifli ve üç boyutlu dalgalı kurdele bordürü yer alır.²⁴⁹ Kurdele tasarımının dalgaları arasında, uçlarında birer meyve bulunan üç dallı bitkisel motifler yer alır (**Resim 104-105**).²⁵⁰ Mozağin dıştan üçüncü bordürü, beyaz zemin üzerine çok renkli işlenmiş, dönüşümlü olarak birbirini takip eden bitkisel süslemelerden oluşan bir tasarım ile süslenmiştir (**Resim 104-105**). Bunlar karşılıklı yerleştirilmiş eğri mızraksı yapraklar²⁵¹, damla²⁵² ve hedera²⁵³ tipinde yapraklara sahip sarmaşıklar, asma yaprakları ve çan formu bir tasarımdır.²⁵⁴ Çan formu motifin her iki yanından birer siyah tessera sırası ile oluşturulmuş volütler uzanmaktadır. Motifin ağız kısmında testere dişi şeklinde sıralanmış kırmızı renkli yapraklar vardır ve buradan iki yana doğru, uçlarında birer gül bulunan dallar uzanır. Tüm bitkisel unsurlar tek sıra siyah tesseredan oluşan yarım oval formu bir zincirle bağlanmıştır. Mozağin bir diğer bordürü, dalga hattının yarısı siyah, yarısı beyaz renkli tesseralardan oluşan dalga tasarımıdır (**Resim 104-105**).

Dalga bordüründen sonra beş tessera sırasından oluşan çok renkli bir bant yer alır (**Resim 104**). Bandın konturları birer siyah tessera sırasından oluşur; iç kısımda bir sıra kırmızı, bir sıra turuncu ve bir sıra beyaz tessera ile gölgelendirme yapılmıştır. Ayrıca, orta nefin batı yarısını süsleyen pano içerisindeki eğrisel kareler, kare panolar ve çan formu motiflerin konturları, aynı renk düzenlemesine sahip beş tessera sıralı bant ile oluşturulmuştur. Nefin batı yarısındaki kenar süslemesinin son tasarımı olan bu çok renkli bant, nefin doğu yarısındaki kenar süslemesinde kullanılmamıştır. II numaralı ana süsleme alanı için dalga bordüründen sonra iki sıra

²⁴⁹ Benzer bir tasarım örneği için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, s. 115, pl. 65d.

²⁵⁰ Tasarımın benzer örnekleri için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, s. 140, pl. 88e, g; Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 46, *Tige à baie*.

²⁵¹ Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 47, *Lancéolé incurvé*.

²⁵² Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 46, *Tige à goutte*.

²⁵³ Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 46, *Tige à hedera*.

²⁵⁴ Çan formu motife benzeyen bir takım tasarım örnekleri mevcuttur ancak bu motife eş bir başka örnek tarafımızdan tespit edilememiştir. Motif hem bitkisel süslemeleri hem de kap formlarını anımsatmaktadır. Bu motif ile benzerlik gösteren bir tasarım örneği için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 51, *Vase sans anse, à tigelles*.

beyaz, bir sıra siyah tessera tercih edilmiştir. Bununla birlikte, her iki bezeme alanını yine beş tessera sıralı çok renkli bant birbirinden ayırmaktadır.

Orta nef zemin mozağının doğu kenarında, bordür tasarımı içerisinde bir adet yazıt yer almaktadır. Bu yazıt, mozaği dıştan çevreleyen ilk tasarım olan turuncu bordür ile dalgalı kurdele bordürü arasındadır ve orta nef ve bemaı ayıran sövenin hemen yanındadır (**Resim 105-106**). 20 cm'lik genişlikteki beyaz zemin üzerine siyah tesseralarla oluşturulan yazıtın sadece bir bölümü korunabilmiştir. Kuzey-güney yönünde korunan maksimum uzunluğu 240 cm'dir. Harf yükseklikleri ortalama 16 cm olan yazıtın transkripsiyonu ve çevirisi şöyledir:

† Ὑπὲρ εὐχῆς κ[α]ὶ σ[ω]τηρί[α]ς
† *Adak ve kurtuluş gereğince*²⁵⁵

Orta nef zemin mozağının batı yarısındaki I numaralı süsleme alanı (**Resim 107; Çizim 19-20**) iki parça halinde korunmuştur ve olması gereken ölçüleri 5,10 x 4,90 m'dir. Bu panonun doğu kenarı ve orta alanı büyük oranda tahrip olmuştur; ayrıca mozaik zeminde yer yer ufak boyutlu tahribatlar mevcuttur. Pano tasarımı, çeşitli hayvan figürleri ile süslenmiş kare çerçeveler, kuş figürlü dik duran eğrisel kareler²⁵⁶ (başka bir ifadeyle yastık tasarımları) ve bu tasarımlar arasını süsleyen daireler ve düzensiz konkav sekizgenlerden²⁵⁷ meydana gelmektedir.²⁵⁸ Pano kenarlarında, eğrisel karelerin bir uç köşesinin süsleme alanının sınırına oturtulmasıyla oluşturulmuş düz dipli çan tasarımları²⁵⁹ yer almaktadır. Konkav sekizgenler, daireler ve çan tasarımlarının içleri çeşitli geometrik ve bitkisel motiflerle süslenmiştir. Panodaki bu tasarım, tüm geometrik, bitkisel ve figürlü süslemelerle oldukça zengin bir kompozisyon oluşturmaktadır.

²⁵⁵ Laflı ve Christof, Hadrianopolis I, ss. 40-41, abb. 8a-b.

²⁵⁶ Balmelle ve diğerleri, Le décor II, pl. 294a, 305d, 414a ve s. 34: *Carré curviligne (cousin)*

²⁵⁷ Konkav sekizgen tasarımı için bkz. Balmelle ve diğerleri, Le décor II, pl. 294e; Alix Barbet, "Les décors centrés en mosaïque et leur écho en peinture murale", **Revue archéologique**, No.36, 2003/2, (Les décors centrés), s. 324, fig. 10.

²⁵⁸ Benzer tasarımlar için bkz. Balmelle ve diğerleri, Le décor I, pl. 253e, f, g, h.

²⁵⁹ Balmelle ve diğerleri, Le décor II, s. 34, *Cloche à base rectiligne*.

Beyaz zeminli süsleme alanında dört adet figürlü kare çerçeve vardır. Olması gereken 24 eğrisel kareden 20 tanesine ait iz tespit edilmiş olup bunlardan 4 tanesi herhangi bir tahribata maruz kalmadan korunmayı başarmıştır. Süsleme alanında 28 adet konkav sekizgen olması gerekmektedir ancak bunlardan 20 tanesine ait iz tespit edilmiş olup 11 adet konkav sekizgen diğerlerine nispeten iyi korunmuş durumdadır. Süsleme alanında 48 adet daire olması gerekmektedir. Dairelerden 24 tanesine ait iz tespit edilmiş olup bunlardan 15 tanesi iyi korunmuş durumdadır. Süsleme alanındaki tasarımların yerlerinin kolayca tarif edilebilmesi maksadıyla tarafımızdan bir koordinat sistemi oluşturulmuştur. Bu sisteme göre kuzey-güney yönündeki yedi motif dizilimi a ve g harfleri arasında, batı-doğu yönündeki sekiz adet motif dizilimi 1 ve 8 rakamları arasında kodlanmaktadır (**Çizim 20**).

Panodaki tüm eğrisel kareler beyaz zeminlidir. Eğrisel karelerin ortalama ölçüleri 90 x 90 cm'dir. Bu tasarımların içerisine çeşitli kuş figürleri resmedilmiştir (**Resim 107**). Kuş figürlerinin çevresindeki boşluklar bitkisel elemanlarla süslenmiştir. Bu bitkisel süslemelerin bir kısmı, uçlarında güller bulunan yeşil renkli dallardan oluşmaktadır (**Resim 108**). Güller, açık ya da kapalı formlarda dıştan içe doğru kırmızı, pembe ve beyaz renkli tesseralarla işlenmiştir. Güllerin kenarları birer sıra yeşil tessera ile kapalıdır. Dallar, birkaç demet halinde geniş bir alana yayılmaktadır; ancak daha ufak boyutlarda ele alınmış motifler de mevcuttur. Tek sıra yeşil tesseredan oluşan dallardan uzanan ufak boyutlu yeşil renkli yapraklar, iki tessera sırası ile ok ucu formunda resmedilmiştir. Kuş figürlerinin eğrisel kare içerisinde kapladıkları alana göre ve eğrisel karelerin form yapısına uygun olarak bitkisel süsleme elemanlarının yoğunluğu değişmektedir. Eğrisel kareler içerisinde resmedilen bir diğer bitkisel süsleme örneği ağaç betimlemeleridir (**Resim 109-112**). Ağaç gövdelerinin üst bölümü 4-5 düşey tessera sırasından oluşmaktadır. Aşağı doğru gövdeler genişler ve en altta gövde genişliği 10 tessera sırasına kadar çıkar. Ağaç gövdelerinde kahverengi ve turuncu renkler ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Ağaçların baş kısmında ise yaprakları betimlemek maksadıyla yeşil tesseralar kullanılmıştır. Ağaç süslemeleri, eğrisel karelerin alt köşesinden üst köşesine kadar dikey bir şekilde sahneyi kaplamaktaydı. Güller yerine bir ağaç betimi ile tasarlanmış

eğrisel karelerde, ağacın her iki yanında antitetik kuş figürlerinin yer aldığı görülmektedir.

Eğrisel karelerde olması gereken toplam kuş figürü sayısı bilinmemektedir ancak 16 adet kuş figürü korunabilmiştir. Bu kuş figürlerinden 7 tanesi iyi korunmuştur. Koordinat düzenine göre a8 koordinatındaki eğrisel kare içerisinde yer alan kuş figürü, kurdeleli bir güvercindir (**Resim 112**). Figür, eğrisel karenin sol kenarında resmedilmiştir ve sahnenin merkezinde bir ağaç süslemesi yer almaktadır. Büyük olasılıkla sahnenin sağ yanında da bir güvercin figürü olmalıydı ancak bu eğrisel karenin sağ kenarı tahrip olmuştur. Süsleme alanının e6 koordinatındaki eğrisel karede bir su kuşu figürü resmedilmiştir (**Resim 108**). Sahnenin merkezinde yer alan bu figürün çevresi uçlarında güller bulunan yeşil renkli dallarla çevrilidir. G6 koordinatındaki tasarımda antitetik ördek figürleri yer alır (**Resim 111**). Sahnenin merkezinde bir ağaç ve bu ağacın hemen altında üç dallı gül süslemesi vardır. Ağacın sağ yanındaki ördek figürünün gövdesine ait önemli bir bölüm tahrip olmuştur. Panonun g4 koordinatındaki eğrisel karenin merkezinde bir ağaç ve bu ağacın her iki yanında karşılıklı duran benekli tavuk figürleri resmedilmiştir (**Resim 109-110**). Solda yer alan figürün gövdesinin büyük bir bölümü ve baş kısmı tahrip olmuştur. Süsleme alanının f3 koordinatındaki eğrisel karede antitetik papağan figürleri yer almaktadır (**Resim 113**). Orta nefin doğu yarısını kaplayan bu süsleme alanında, en iyi korunmuş eğrisel karedir. Kuş figürlerinin üzerinde ve altında gül süslemeli bitkisel süslemeler yer almaktadır. Herhangi bir tahribata uğramadan korunabilmiş son kuş figürü panonun f1 koordinatındaki eğrisel kareyi süslemektedir. Bu eğrisel kare, süsleme alanının batı kenarında yer almaktadır. Bu kenarda yer alan eğrisel karelerin alt kenarları, pano sınırına denk geldiği için kesik olarak oturtulmuştur. Tasarımın merkezinde e6 koordinatındaki eğrisel karede olduğu gibi bir su kuşu resmedilmiştir (**Resim 114**). Gövdesi sahnenin soluna dönük olarak profilden resmedilmiştir. Baş, diğer tüm kuş figürlerinden farklı olarak arkaya dönmüştür ve omuz üzerinden yukarıya doğru bakmaktadır. Antik Dönem mozaiklerinde kuş figürlerinin bu tarz pozisyonlarda resmedildikleri bilinmektedir. Figürün birbirine paralel uzun ve ince bacakları 19/20 cm yüksekliğindedir ve yanal görünümü gövdeye oranla hafif bir cepheselliğe sahiptir. Figürün toplam yüksekliği 50 cm'dir

ve çevresinde eğrisel karenin formuna göre düzenlenmiş gül motifli bitkisel süslemeler yer almaktadır.

Süsleme alanının d5 ve e4 koordinatlarında yer alan eğrisel kareler (**Resim 115-116**) büyük oranda tahrip olmuştur. İki eğrisel karenin de sağ kenarında birer kuş figürü yer almaktadır. Gövdeleri sahnenin soluna dönük olarak profilden resmedilen figürlerin başları ve gövdelerinin ön kısmı korunamamıştır. Korunan kısımlardan anlaşıldığı kadarıyla bu figürler birer kümes hayvanıdır. Panonun b7, d1 ve e2 koordinatlarında yer alan eğrisel karelerdeki kuş figürleri büyük oranda tahrip olduğundan ve a6 koordinatında yer alan eğrisel karenin kapsamlı bir temizlik çalışmasına ihtiyacı olduğundan bu tasarımlar içerisinde yer alan kuş figürlerinin türü tespit edilememiştir. Diğer yandan, panonun batı kenarında yer alan d1 koordinatındaki eğrisel kare içerisinde tespit edilen kuş figürünün kesin olmamakla birlikte yine bir kümes hayvanı olabileceği tahmin edilmektedir.

I numaralı ana süsleme alanındaki figürlü tasarımlar, A Kilisesinin kuzey nef mozaiğinde yer alan diğer kuş figürlerine göre daha geniş bir repertuara sahiptir. Figürleri oluşturan tessera boyutlarında belirgin bir fark yoktur. Eğrisel karelerin 90 x 90 cm ebatlarında olması mozaik sanatçı ya da sanatçıların süsleme alanını daha rahat kullanabilmelerini sağlamıştır. Aynı sahne içerisinde, ikili figürler ve bu figürlerin etrafını süsleyen bitkisel süslemeler kullanılabilmiş; tek başına resmedilmiş figürlerde su kuşu gibi daha büyük boyutlara sahip kuş türleri resmedilebilmiştir. Kuş figürleri ve bitkisel süslemeler arasında bir perspektif kuralı bulunmamaktadır. Antitetik figürlerde, figürlerin boyutlarının aynı olmasına özen gösterilmiştir. Figürlerin yükseklikleri 19 cm ile 50 cm arasında değişmektedir. Sahnede kapladıkları genişlik 31 cm ile 54 cm arasındadır. Tasarımlarda opus tessellatum ve opus vermiculatum teknikleri birlikte kullanılmıştır.

Eğrisel kareler dışında süsleme alanında dört adet figürlü kare pano yer almaktadır (**Resim 107; Çizim 19**). Panoların boyutları 68 x 70 cm'dir. Bu panolarda bitkisel süslemelerle birlikte leopar (**Resim 117**), grifon (**Resim 118**) ve iki adet geyik figürü (**Çizim 21; Resim 119**) resmedilmiştir. Süsleme alanının güney

yarısında grifon ve leopar figürlü panolar, kuzey yarısında geyik figürlü panolar yer almaktadır. Beyaz zeminli panolara çok renkli olarak resmedilmiş bu figürlerin pano içindeki yükseklikleri 48 cm ile 54 cm arasındadır. İşlendikleri sahnede kapladıkları genişlik ise 46 cm ile 57 cm arasında değişmektedir. Beş tessera sırasından oluşan çok renkli bir bant ile sınırları belirlenen panoların kenarlarına yine beş sıra tesseredan oluşan şeritlere sahip çok renkli yarım daire motifleri işlenmiştir. Daire içleri dönüşümlü olarak yeşil ve turuncu renkli tesseralarla doldurulmuştur (**Resim 117-119**).

Süsleme alanının g2 koordinatında yer alan panoda leopar figürü, f5 koordinatlı panoda grifon figürü, a2 ve b5 koordinatlarındaki panolarda ise birer geyik figürü yer alır. A2 koordinatında yer alan geyik figürü dışındaki tüm figürlerin gövdesi sahnenin soluna, kuzey yönüne dönük olarak resmedilmiştir; a2 koordinatındaki figürün gövdesi sahnenin sağına, güneye dönüktür. Leopar ve grifon figürleri ileriye doğru atılır pozisyonda resmedilmişlerdir. Kilisenin güney nef zemin mozağindeki aslan figürüne (**Resim 97**) benzer bir şekilde tasvir edilmişlerdir. Figürlerde gölgelendirmeye dikkat edilmiştir. Gövdenin üst kısmından aşağıya doğru renk tonları açılmaktadır. Hem leoparda hem de grifonda şişkin bir göğüs ve içeri çekik bir karın mevcuttur. Kuyruklar, 'S' formunda yükselir. Ön bacaklar ileriye doğru uzanmaktadır, arka bacaklar hareketten ötürü gergindir. Leopar figüründe sivri tırnak ve diş detaylarına da yer verilmiştir. Grifon figürlü kare panoda figürün çevresinde gül motifli bitkisel elemanlar yer alırken leopar figürünün çevresinde hem gül süslemeleri hem de arka planda bir ağaç (palmiye) tasviri işlenmiştir (**Resim 117**). Sahnenin arka planına işlenen ağaç tasvirleri geyik figürlü kare panolarda da görülmektedir. Her iki geyik figürü, güney nef zemin mozağında resmedilen ceylan figürüne benzer bir anlayışta renklendirilmiştir. Kırmızı, turuncu ve sarı renkler ve bu renklere bağlı tonlar yoğunlukta olup gövdenin üst bölümünden aşağıya doğru tonlarda açılma görülmektedir. A2 koordinatında resmedilen geyik figürü sakin bir psikoloji içerisindeyken b5 koordinatında yer alan geyik, panik havasında resmedilmiştir. Geyik, başını arkaya doğru çevirmiş ve henüz fark ettiği bir tehlikeden uzaklaşmak için ileri doğru hamle yapar pozisyonda betimlenmiştir (**Resim 107, Çizim 21**).

Bu kompozisyonlar, İ.S. 5. ve 6. yüzyıllarda av sahnesi yahut hayvan mücadeleleri konulu mozaiklerde popüler bir şekilde görülmekteydi. Bu tarz hayvan figürlü mozaikler, Pagan Dönemi kamu yapılarında ya da konut yapılarında karşılaşılan örneklerdendir; ancak Erken Hristiyanlık Döneminde dini yapılarda da popüler bir şekilde tercih edilmiş ve Hristiyan anlayışına göre yeni bir karakter edinmişlerdir. A Kilisesindeki hayvan figürlerine bakıldığında, hayali bir karakter olan grifonun ve yırtıcı bir hayvan olan leoparın süsleme alanının sağ yarısına, geyik figürlerinin ise alanın sol yarısına işlendikleri fark edilmektedir (**Resim 107; Çizim 19**). Bu figürler her ne kadar tek figür halinde ayrı panolara hapsedilmiş olsalar da süsleme alanında karşılıklı olarak konumlanmaları dikkat çekicidir. B5 koordinatındaki geyik figürü, başını süsleme alanının karşı tarafındaki korkutucu yaratıklara doğru çevirmekte ve aksi istikamete doğru ileri atılmaktadır. Benzer bir durum, aynı şekilde kilisenin güney nef mozağında da fark edilmektedir. Güney nef mozaik tasarımında, yan yana iki ayrı panoda bir aslan ve bir ceylan figürü bulunmaktadır (**Resim 98**). Aslan figürü, ceylan figürünün yer aldığı pano yönüne doğru hamle yaparken ceylan figürü aksi istikamete doğru zıplar pozisyonda resmedilmiştir ve başını geriye doğru çevirmiştir.

I numaralı süsleme alanında eğrisel karelerin çevresini daireler ve uzun kenarları konkav formlu sekizgenler donatmaktadır. 25 cm'lik çaplarda işlenen daireler beş tessera sırasından oluşan çok renkli bir kuşaktan meydana gelir (**Resim 120**). Dairelerin merkezinde çok renkli bir rozet süslemesi bulunmaktadır. Bu rozetler, kilisenin kuzey ve güney neflerindeki tasarımlardan eğik karelerin orta kısmına işlenen rozet motifleri ile benzerdir. Süsleme alanında sadece bir adet daire içerisinde diğer örneklerden farklı bir geometrik tasarım mevcuttur. Bu daire, f1 koordinatındaki eğrisel karenin sol üst köşesinde yer almaktadır ve içerisinde bir süleyman düğümü vardır (**Resim 114**).²⁶⁰ Panonun süsleme elemanlarından konkav sekizgenlerin ortalama ölçüleri 42 x 42 cm'dir. Tasarım, dıştan içe doğru bir sıra beyaz, bir sıra yeşil, bir sıra açık yeşil, bir sıra beyaz ve bir sıra siyah tesseredan oluşur (**Resim 121**). Son sırayı oluşturan tek sıra siyah tessera konkav bir kare formu

²⁶⁰ Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 42: *Noeud de salomon*.

oluşturmaktadır.²⁶¹ Bu tasarımların beyaz zeminli merkezinde yeşil renkli bir sarmaşık yaprağı yer alır. Bunun yanında panodaki dört adet konkav sekizgenin merkezine, sarmaşık yaprağı yerine testere dişli ve çok renkli eğik kare motifi süslenmiştir (**Resim 118**). I numaralı süsleme alanının son tasarımı, panonun kenarlarında konumlanan çan motifleridir. Panonun güneybatı kenarında yer alan çan tasarımının içi, çok renkli düğümlü bir iğ motifi ile süslüdür (**Resim 104, 117**).²⁶² Bu motifin karşı istikametinde olan ve panonun kuzeybatı kenarında yer alan çan tasarımında bir svastika-meander motifi mevcuttur. Korunan diğer çan tasarımlarında ise gül motifli bitkisel süslemeler tespit edilmiştir.

Orta nef mozaığının doğu yarısındaki II numaralı ana süsleme alanı neredeyse 3/4 oranında tahrip olmuştur (**Resim 122**). Dört parça halinde korunan süsleme alanının olması gereken ölçüleri 4,10 x 4,88 m'dir. Bu alanda, kuş figürleri ve bu figürlerin etrafını çevreleyen geometrik elemanlar kompozisyonlu bir tasarım yer alır. Ancak bu tasarım dışında, aynı süsleme alanının batı kenarının ortasında, 1,00 m genişliğe sahip başka bir panoya dair bir mozaik parçası daha korunmuştur. Bahsi geçen panonun doğu-batı yönündeki boyutları korunan mozaik parçasının ufak boyutlu olmasından dolayı bilinmemektedir. Bununla birlikte, bu mozaik parçasının doğusunda yer alan başka bir mozaik parçasındaki tasarımın yine kuş figürlü süslemeler kompozisyonuna ait olması, geometrik tasarımlı panonun sadece ufak boyutlu bir alanda yer aldığını kanıtlamaktadır.

Beyaz zeminli süsleme alanında dört adet kuş figürü korunmuştur. Üç farklı tasarıma sahip bantlar, Bu kuş figürlerinin çevresini örgüler oluşturarak donatmaktadır. Bunlardan biri, genişliği 10-11 cm civarında olan testere dişi şeklinde dizilen tesseralarla oluşturulmuş çok renkli bir banttır (**Resim 123-124**). Bir diğer süsleme elemanı, her bir çanı yatay gölgelendirilmiş, beyaz bir dalga hattına sahip çok renkli bir çan motifi bandıdır (**Resim 123**). Üçüncü bant, yanal perspektifte resmedilmiş, üç boyutlu ve çok renkli dalgalı kurdele motifi ile süslüdür (**Resim 124**). Süsleme alanının büyük oranda tahrip olması, sarmallar halinde panoyu dolaşan bu geometrik elemanların tasarım karakterinin tam olarak anlaşılmasını

²⁶¹ Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 35: *Carré concave*.

²⁶² Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 39: *Fuseau à boucles*.

engellemiştir; ancak bu motifler büyük bir ustalıkla oluşturulmuştur. Nefin kuzey doğu kenarında korunan mozaik parçasında, çan tasarımlı bant ile üç ayrı şerit halinde çok renkli gölgelendirilmiş bandın, örgüler halinde kuş figürlerinin çevresini dolaştıkları görülmektedir. Dalgalı kurdele tasarımlı bant ise, aynı mozaik parçasının güney köşesinde ve panonun batı yarısındaki mozaik parçalarında takip edilebilmektedir.

Korunan kuş figürlerinden karşılıklı resmedilmiş iki figür, panonun kuzeydoğu kenarında yer almaktadır (**Resim 125**). Figürlerin ortasında 34 cm yüksekliğinde pembe, açık kahverengi, yeşil, siyah ve beyaz tesseralardan meydana gelen kadeh tipinde bir kap bulunmaktadır. Soldaki kuş figürünün başı ve gövdesinin üst bölümü tahrip olmuştur ve korunan yüksekliği 26 cm'dir. Sağdaki figürün ise başı korunamamıştır ve korunan yüksekliği 40 cm'dir. Bu kuş figürleri, tasarım açısından kilisenin kuzey nefinin I numaralı panosunda, batıdan altıncı kuş figürüyle (**Resim 85**) ve Erken Bizans Villası Mekân 1b mozaiğinin bordür tasarımında yer alan kuş figürü ile (**Resim 332**) oldukça benzerdir. Bahsi geçen diğer iki kuş figürü, bu figürler gibi uzun boyun ve bacaklara sahiptir; ancak kümes hayvanlarına benzer ibik ve sakalları olduğu için ve gagalarının da küçük boyutlu olması sebebiyle bunların bir balıkçıdan ziyade kümes hayvanı olabilecekleri düşünülmektedir. Orta nefteki bu antitetik kuşların ise başları korunamadığından türleri hakkında bir önermede bulunmak zordur. Uzun bacaklar ve boyun, aynı zamanda su kuşlarında görülen bir özellik olduğundan bu figürlerin su kuşu olma ihtimali de vardır. Figürlerin çevresini dolduran beyaz zemindeki iki sıra tessera opus vermiculatum tekniğinde dizilmektedir.

Panonun kuzey kenarında, dalga bordürünün hemen önüne resmedilmiş 42 cm yüksekliğinde bir ördek figürü bulunmaktadır (**Resim 123**). Gövdesi batıya dönük figürün sağ yanına, nefin kuzeydoğu kenarındaki antitetik kuş figürlerinin ortasında yer alan kap formuna benzer bir örnek resmedilmiştir. Bu kabın sağ yarısı tahrip olmuştur ve 32 cm yüksekliğe sahiptir. Mozaiğin bu kısmındaki tahribat sebebiyle kabın diğer yanındaki muhtemel bir ördek figürü korunamamıştır. Korunan son kuş figürü, süsleme alanının kuzeybatı ucundadır (**Resim 124**). Bu figürün

hemen sol yanında 36 cm yüksekliğe sahip çift kulplu ve yüksek kaideli bir kap yer alır. Kuş figürü 25 cm yüksekliğe sahiptir. Figürün boynu, kanat üzerinde ufak bir kısım ve gövde arkası tahrip olmuştur. Türü hakkında kesin bir önerme yapmak mümkün değildir. Küçük boyutlu bir figür olduğundan bir güvercin olması muhtemeldir; ancak gaga formu ördek figürleri ile de benzerlik göstermektedir.

3.1.5. Bema Mozaïği

İki parça halinde korunan A Kilisesinin bema mozaïği 2,25 m genişliğe sahiptir (**Kat. No. 10; Resim 126-128**). Mozaïğin 6,60/6,70 m civarında bir uzunluğa sahip olması gerekmektedir. Korunan iki parçadan anlaşıldığı üzere, biri bemanın kuzey yarısında (**Resim 126-127**), diğeri güney yarısında (**Resim 128**) olmak üzere mozaikte beyaz zeminli iki adet pano mevcuttur. Bu iki panoda da aynı tasarım işlenmiştir; ancak bazı detaylandırmalarda farklılıklar vardır. Mozaikte, mermer ve traverten dışında smalti teknikte işlenmiş tessera parçaları da kullanılmıştır ki bema mozaïği bu özelliği ile A Kilisesindeki diğerk tüm zemin mozaiklerinden ayrılmaktadır.²⁶³ Tessera boyutları 0,5 x 0,5 cm ile 1,0 x 1,0 cm arasında değişmektedir. Mozaikte genel olarak dm²'ye 100-110 arasında tessera düşmektedir. Bunun yanında mozaikte resmedilen tek figürlü örnek olan kuş figüründe tessera boyutları küçülmektedir ve figür üzerinde dm²'ye 175 tessera düşmektedir. Mozaikte kullanılan renkler siyah, beyaz, yeşil, kırmızı, turuncu, sarı, pembe ve mavidir. Bu in situ mozaik, geçici koruma amaçlı jeotekstil ile örtüldükten sonra 5-10 cm kalınlığında bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mozaïği dıştan saran ilk kenar tasarımı, dört tessera sırasından oluşan turuncu bir banttır. Bu bandın ardından bir sıra koyu mavi ve üç sıra beyaz tessera dizilimi yer almaktadır. Bu dizilimin ardından tek sıra koyu mavi tessera ile sınırları belirlenen 30 cm genişlikte bir bordür yer almaktadır. Bordürde, kum saati formu

²⁶³Hadrianoupolis zemin mozaiklerinde kullanılan tesseralara yönelik herhangi bir laboratuvar incelemesi henüz gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle, kullanılan malzemeler ve bu malzemelerin detaylı özellikleri, etraflıca değerlendirilememiştir. Mermer, traverten, cam, altın varaklı cam ve smalti olarak çeşitli materyallerden bahsederken, zemin ve duvar mozaikleri için kullanılmış bu malzemeler adına kesin bir hükmün, ancak gerekli bilimsel inceleme ve testlerin sonuçları doğrultusunda verilebileceğini vurgulamak gerekir.

meydana getiren, testere dişli, çok renkli, teğet eğik kareler süslemesi kullanılmıştır (**Resim 126-128**).²⁶⁴

Mozaiğin I numaralı panosunun ölçüleri 2,30 x 1,50 m'dir. Burada, basit örgü motifli ve her bir çanı yatay gölgelendirilmiş çan tasarımlı iki adet bandın, yan yana kare formu iki süsleme alanı oluşturacak şekilde panoyu dolaşmasından meydana gelen bir tasarım bulunmaktadır. Bu bantlar, aynı zamanda kendi içlerinde dönüşümlü olarak daire ve iç motifleri meydana getirmektedir (**Resim 126-128**).²⁶⁵ Dairelerin merkezinde testere dişli ve çok renkli eğik kareler tasarımı bulunmaktadır. Panoda bu tasarımların meydana getirdiği kare formu iki ayrı süsleme alanının merkezinde, çokgen formu küçük bir bezeme alanı vardır. Panonun kuzey yarısındaki uzun kenarları konkav formu bu merkezi çokgen alanda, simetrik şekilde gölgelendirilmiş çok renkli bir madalyon mevcuttur. 50 cm çapındaki madalyonun (kuşağın) içerisine bir kuş figürü resmedilmiştir (**Resim 129**). Panonun güney yarısındaki alanın merkezinde ise düğümlü bir daire motifi vardır.²⁶⁶ Bu süslemenin içerisine kaburgalı (yivli) bir kap resmedilmiştir (**Resim 130**). Panonun beyaz zemini üzerindeki boş alanlara üçgenler ve düzensiz forma sahip çokgenler işlenmiş, süslenmedik bir alan kalmamasına özen gösterilmiştir.

Beyaz zemin üzerine çok renkli resmedilmiş kuş figürünün yüksekliği 22 cm'dir. Figür, hemen hemen cephesel bir pozisyonda resmedilmiştir (**Resim 129**). Yine de gövdesi resmedildiği alanın sağına doğru hafifçe dönüktür. Bacaklar iki yana doğru açık ve paraleldir. Figürün gövde arkasındaki beyaz renkli tüy şekillenmesi kümes hayvanlarında resmedilen bir özelliktir. Bacakların resmediliş tarzı, orta nefin II numaralı süsleme alanındaki ördek figürü ile benzerlik teşkil etmektedir. Figürün tek tessera sırasından oluşan kırmızı renkli bir dairenin içerisine zar zor sığmış olmasına rağmen aynı alan içerisine yeşil renkli ve üç dallı bitkisel süslemelerin de işlendiği görülmektedir. Aynı durum, panonun güney yarısındaki kaburgalı kap

²⁶⁴ Benzer tasarım örnekleri için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, s. 45, pl. 15.

²⁶⁵ Tarafımızdan yapılan araştırmalarda bu tasarımla tam olarak örtüşen herhangi bir mozaik örneği keşfedilememiştir. Yine de süsleme mantığı açısından A Kilisesi bema mozaiğine benzeyen bazı tasarımlar bilinmektedir. Bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, pl. 150f, g; Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, pl. 405a; Budde, fig. 27.

²⁶⁶ Düğümlü daire tasarımı için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 38: *Cercle à boucles*.

süslemesinde de görülmektedir. 21 cm yüksekliğindeki bu kabın çevresine bitkisel süslemeler iliştilmiştir.

Mozağın I ve II numaralı panoları arasında kalan kabaca iki metrelik bir süsleme alanı ne yazık ki büyük oranda tahrip olmuştur. Bemanın bu iki ayrı panosunun arasında, küçük boyutlu bir süsleme alanının daha olması gerekmektedir. Bemanın güney yarısındaki mozaik parçasının kuzey kenarında, doğu-batı doğrultusunda 45 cm ve kuzey-güney doğrultusunda maksimum 15 cm ölçülerinde bir alan ancak korunabilmiştir ve bu korunan alandan iki pano arasında olması gereken süsleme alanına dair bir değerlendirme yapabilmek mümkün değildir.

II numaralı panoya ait mozaik parçası, I numaralı panonun yer aldığı mozaik parçasına oranla daha fazla tahrip olmuştur. Buna rağmen iki panonun da aynı ebatlara ve aynı tasarıma sahip olduğu anlaşılmaktadır. II numaralı süsleme alanının merkezinde, düğümlü bir daire içerisinde yine kaburgalı bir kap resmedilmiştir (**Resim 128**). Buradaki kap formu, ağırlıklı olarak turuncu ve sarı renkli tesseralardan oluşmaktadır ve I numaralı panodaki örnekte olduğu gibi çevresinde ufak boyutlu bitkisel süslemeler yer almaktadır. Panonun güney yarısı tahrip olduğundan bu bölümün merkezi süslemesi korunmayı başaramamıştır. Mozaik usta ya da ustaları, diğer pano ile bir simetri yakalamaya çalışmışlarsa II numaralı panonun güney yarısında bir kuş figürünün olması gerekmektedir.

Bema mozağı, A Kilisesi mozaikleri içinde en karmaşık planlı tasarıma sahip zemin mozağıdır. Tasarım oldukça renkli bir karaktere sahip olup naos mozağindeki gibi çok sayıda geometrik unsurun birleşiminden meydana gelir. Tasarımın karakterini çok renkli basit örgü motifleri bandı ile her bir çanı yatay gölgelendirilmiş, beyaz bir dalga çizgisine sahip çan motifleri bandı oluşturmaktadır. Bu bantların kuzey nef mozağının bema daha yakın olan doğu yarısında ve naos mozağının yine doğu yarısında kullanıldığı görülmektedir. Mozaikte ayrıca figürlü ve bitkisel süslemelere yer verilmiştir. Bizans sanatı karakterine uygun olarak cam ve çeşitli malzemelerin karışımından oluşan smalti teknikte oluşturulmuş tesseraların da mozaikte kullanılması, bema mozağına kilisedeki diğer zemin mozaiklerinden daha

fazla önem verildiğini göstermektedir. Burası belki de kilisenin en önemli bölümü olarak görülmekteydi.²⁶⁷

3.1.6. Nartheks Mozaïği

İrili ufaklı parçalar halinde korunan A Kilisesi nartheks mozaïğinin olması gereken ölçüleri 13,70 x 3,20 m'dir (**Kat. No. 11; Resim 131**). Mozaïği oluşturan tesseraların ölçüleri 1,5 x 1,5 cm ve 2,0 x 2,0 cm arasında değişmektedir. Mozaikte genel olarak dm²'ye 35-44 arasında tessera düşmektedir. Tessera renkleri siyah, beyaz, kırmızı ve turuncudur. Bu in situ mozaik, geçici koruma amaçlı jeotekstil ile örtüldükten sonra 5-10 cm kalınlığında bir kum tabakası ile kapatılmıştır. Mozaïğin kuzey yarısı genel anlamda iyi korunmuştur (**Resim 132**); ancak burada daha önce yapılan kaçak kazılar sebebiyle mozaïğin güney yarısının büyük bir bölümü tahrip edilmiştir.

Nartheks mozaïğinin kenar süslemesine ait ilk tasarım turuncu renkli bir banttır. Diğer kenar süslemesi olan örgü bordürü ile bu bant arasında iki sıra siyah ve iki sıra beyaz tessera yer alır. Siyah zemin üzerine işlenen dört halatlı örgü bordürünün genişliği 40 cm'dir.²⁶⁸ Birer sıra siyah tessera ile konturları belirlenen beş tessera sıralı halatların iç kısmı, iki sıra turuncu ve bir sıra beyaz yahut iki sıra kırmızı ve bir sıra beyaz tesseredan oluşur. Halatlar kırmızı ve turuncu ana renklerinde dönüşümlü olarak mozaïği dolaşmaktadır. Bunun yanında mozaïğin doğu kenarının kuzey ucundaki halatlar renk değiştirmektedir. Buradaki kırmızı halatlar turuncuya, turuncu halatlar kırmızıya dönüşür.

Mozaik, geometrik tasarımlı bir ana süsleme alanına sahiptir. Panonun olması gereken ölçüleri 12,50 x 2,10 m'dir. Beyaz zeminli süsleme alanında, dönüşümlü

²⁶⁷Zemin mozaikleri doğrultusunda bu yönde bir yorum yapılırsa da elbette bir Erken Bizans kilisesinin süslemeleri, sadece zemin mozaiklerinden ibaret değildi. Mimari parçalara ait süslemeler, iç mimari düzenin ele alınmış biçimi, kullanılan materyallerin kalitesi ya da duvar mozaïği ve freskolar gibi faktörler de dini yapılara dair değerlendirmeleri etkilemektedir. Ne yazık ki Paphlagonia Hadrianoupolis'indeki bu dini yapının duvar örgüsü ve olası duvar süslemeleri korunamamıştır.

²⁶⁸Dört halatlı örgü tasarımı örnekleri için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, s. 123, pl. 73b, c, d/e.

olarak üçgenlerden ve çavuş (şevron)²⁶⁹ motiflerinden oluşan 38 x 37 cm ölçülerinde kare formlu bezeme alanları vardır.²⁷⁰ Bu kareler içerisine geometrik ve bitkisel süslemeler iliştirilmiştir. Tasarım, doğu-batı doğrultusunda beşer sıradan oluşur. Kuzey-güney yönünde ise 30'ar kare bulunması gerekir. Toplamda 150 kare olması gerekirken bunlardan 96 tanesine ait iz tespit edilmiştir. Korunan 96 kareden 62 tanesi diğerlerine göre iyi korunmuştur.

Çavuş motiflerinden oluşan karelerin merkezinde tek tessera sırasından oluşan bir kare ve onun da merkezinde testere dişli ve çok renkli bir eğik kare yer alır (**Resim 133**). Üçgenlerden oluşan karelerin içinde bir eğik kare ve onun da merkezinde kırmızı renkli bir sarmaşık yaprağı (hedera) mevcuttur. Bu bitkisel motifi çevreleyen opus vermiculatum tekniğindeki tesseraların dışında, tüm bezeme alanında opus tessellatum tekniği kullanılmıştır.

Nartheks zemin mozaiği, A Kilisesindeki en basit tasarıma sahip mozaiktir. Kilisenin doğusundaki bema mozaiği ne kadar karmaşık ve özenli işlenmişse kilisenin batı kenarında yer alan nartheks içerisindeki mozaik o kadar basit bir anlayışta ele alınmıştır. Mozaiği oluşturan tesseralar ise kilisedeki diğer tüm mozaiklerden daha büyük boyutludur. Mozaiğin basit bir anlayışa sahip olduğunu gösteren bir başka özellik ise sadece dört farklı rengin kullanılmış olmasıdır.

3.1.7. A Kilisesi Mozaiklerinin Karşılaştırma ve Değerlendirmeleri

3.1.7.1. Bordürler

A Kilisesi mozaiklerinin bordür tasarımları geniş bir repertuara sahiptir. Bu tasarımlar içerisinde Antik Dönem mozaiklerinde sıkça karşılaşılan örnekler olduğu gibi tarafımızdan yapılan incelemelerde eşine rastlanılmayan örnekler de görülmektedir. Kilisedeki tüm kenar süslemeleri, en dışta tek renkli bir bant

²⁶⁹Çavuş motifi için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 37: *Chevron*.

²⁷⁰Nartheks mozaiği tasarımıyla birebir örtüşen başka bir örnek tarafımızdan tespit edilememiştir; ancak şevronlardan meydana gelen kare formlu tasarım örnekleri bilinmektedir: Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, s. 177, pl. 117d, e, f ve s. 269, pl. 174.

tarafından çevrelenmektedir. Alanın büyüklüğüne ve mimari koşullara göre bu tek renkli tasarımların genişlikleri değişmektedir. Kenar süslemeleri, siyah ya da beyaz renkli bir yahut birkaç tessera sırasından oluşan bantlarla ayrılmaktadır.

Kuzey ve güney neflerin kenar süslemeleri, aynı tasarım anlayışı ile oluşturulmuştur. İki mozaikte de çok renkli, yuvarlak dilli ve sık örülü ikili örgü motifi tercih edilmiştir. Örgü süslemesinin bu örnekleri Antik Dönem mozaiklerinde çokça kullanılmış olsa da A Kilisesindeki gibi sık örülü tipler ender görülmektedir. “Mekân 11 Mozaïği” başlığı altında daha önce bahsi geçen ve Hatay arkeoloji müzesinde sergilenen, İ.S. 5. yüzyılın ortasına tarihli Megalopsykhia (Yakto) mozaïğinde²⁷¹ düz dilli ve gözcükler oluşturan ikili örgü motifi kullanılmıştır (**Resim 134**). Yine Antiokheia’dan aynı yüzyılın ortasına tarihlenen Ananeosis mozaïğinde²⁷² (Env. No. 907-912) düz dilli ve gözcükler oluşturan ikili örgü motifi vardır. A Kilisesindeki gibi yuvarlak dilli benzer bir örnek, Muğla’nın Milas İlçesindeki Ahmet Çavuş Mahallesi kurtarma kazıları sırasında ele geçmiştir ve İ.S. 5.-6. yüzyıllara tarihlenmektedir (**Resim 135**).²⁷³ Hamam A Mekân 11 Mozaïği başlığında daha önce sözü geçen ve İ.S. 6.-7. yüzyıllara tarihlenen Prusia ad Olypnum mozaiklerinde yuvarlak dilli ikili örgü bordürü kullanılmıştır (**Resim 60**).²⁷⁴ Motif, Lydia Bölgesinden Sardes’in İ.S. 4. yüzyılın sonuna tarihlenen sinagog mozaiklerinde de bordür süsü olarak kullanılmıştır (**Resim 136**).²⁷⁵ Sardes ile aynı evreden bir başka örnek ise Aphrodisias kentinde bulunmaktadır. Buradaki Aphrodite tapınağı Bizans Döneminde bir kiliseye dönüştürülmüştür. Kilise yapısına ait mozaïğin örgü bordürü Sardes’teki örnek ile benzerlik gösterir ve İ.S. 4. yüzyılın sonlarına tarihlenir.²⁷⁶ Motife Anadolu coğrafyası dışından bir örnek, Ürdün’ün Nebo Dağı bölgesindeki Eski Diakonikon Vaftizhanesindedir. Bu yapının İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen mozaïğinde, kenar süslemesi olarak yuvarlak dilli ve gözcükler

²⁷¹ Levi, s. 323, fig. 136; Cimok, Antioch, s. 251

²⁷² Levi, s. 320-321, pl. 73, 131d; Cimok, Antioch, s. 244; Campbell, Antioch, s. 27, pl. 81; Campbell, Anemurium, pl. 172.

²⁷³ Kızıl ve Özcan, ss. 22, 24, res. 12.

²⁷⁴ Okçu, Prusia, s. 34, 37, res. 1, 13.

²⁷⁵ Clive Foss, ss. 41-42, fig. 16; Campbell, Aphrodisias, s. 9, pl. 28.

²⁷⁶ Campbell, Aphrodisias, ss. 8-9, pl. 24, R 75a.

oluşturan ikili örgü motifi kullanılmıştır (**Resim 137**).²⁷⁷ Motifin düz dilli bir örneği ise Suriye'deki Kutsal Martyrler (The Holy Martyrs) kilisesinde bulunmaktadır. Bu kilise, Hama-Halep karayolunun birkaç km batısındaki Tayibat al-Imam mevkiinde yer almaktadır ve İ.S. 447 yılına tarihlenen mozaiklere sahiptir.²⁷⁸ Burada, naosun doğusundaki panoyu düz dilli ve gözcükler oluşturan ikili örgü bordürü sınırlamaktadır.²⁷⁹ Bahsi geçen tüm bu örneklerden farklı olarak A kilisesinin örgü motifi, gözcüklere sahip değildir. Motifte, gözcük yerine sadece bir adet beyaz tessera kullanılmıştır. Kıbrıs'taki Theseus Villasının 40 numaralı mekânında keşfedilen ve Geç Roma Dönemine tarihlenen "Akhilleus'un İlk Banyosu" adlı mozaığın örgü bordürü, yuvarlak dil, sık halatlar ve benzeri örneklere göre biraz daha küçük gözcükler ile Hadrianoupolis örneği ile karşılaştırılabilecek özelliktedir (**Resim 138**).²⁸⁰

A Kilisesinin en geniş boyutlu bordür tasarımı orta nef mozaığında görülmektedir. Buradaki süslemelerden biri, yanal perspektifli, üç boyutlu ve dalgalı kurdele motifidir. Motif, Antik Dönemde çeşitli tiplerde kullanılan popüler bir tasarımdır; ancak kurdele motifinin dalgaları arasında yer alan ve uçlarında meyve bulunan üç dallı bitkisel süsleme örneği, A kilisesi tasarımını benzerlerinden ayırmaktadır. A Kilisesinin haricinde kurdele motifi ile birlikte kullanılmış aynı tipte bitkisel bir süsleme örneği tarafımızdan yapılan araştırmalarda tespit edilememiştir. Bu bordüre benzer bir örnek, Antiokheia'daki Ge ve Mevsimler Evi'nde ele geçmiştir. İ.S. 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Ge ve Mevsimler mozaığının bordüründe (**Resim 139**), kurdele motifinin dalgaları arasında dönüşümlü olarak hedera yaprakları ve ucunda yuvarlak formlu bir meyve bulunan dal motifi

²⁷⁷ Piccirillo, Jordan, s. 135, 146, fig. 166; James Trilling, "The Soul of The empire: Style and Meaning in the Mosaic of The Byzantine Imperial Palace in Constantinople", **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 43, 1989, s. 45, fig. 62.

²⁷⁸ Abdul-Razzaq Zaquq ve Michele Piccirillo, "The Mosaic Floor of the Church of the Holy Martyrs at Tayibat Al-Imam – Hamah, In Central Syria", **Liber Annuus 49**, Jerusalem, 1999, ss. 443-464, pl. 7-36.

²⁷⁹ Motif, Zaquq ve Piccirillo'nun makalesinde yuvarlak dilli olarak tanımlanmaktadır; ancak aynı makale içerisindeki fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla düz dilli bir örgü tipidir: Zaquq ve Piccirillo, s. 445, pl. 9, fig. 5.

²⁸⁰ Wiktor Andrzej Daszewski, "Figural Mosaics from Paphos: Subjects, Style and Significance", **Mosaic Floors in Cyprus**, Università Degli Studi di Bologna, Istituto di Antichità Ravennati E Bizantine, Mario Lapucci-Edizioni Del Girasole, 1988, ss. 72-75, fig. 36.

kullanılmıştır.²⁸¹ Bu bordürdeki bitkisel süsleme tek bir daldan ibarettir ve dalın ucunda yer alan yuvarlak formu meyve, daha büyük boyutlu işlenmiştir. Dal tasarımı ayrıca A Kilisesindeki örnekte olduğu gibi düz çizgi halinde olmayıp eğrisel bir forma sahiptir.

A Kilisesinde kullanılan üç dallı süslemenin daha erken tarihli benzerleri Antiokheia'daki bazı mozaiklerde tespit edilebilmiştir. Bu örneklerde üç dal yerine iki adet dal vardır ve dalların uçlarında bulunan meyve(?) daha küçük boyutludur. Bunun yanında bahsi geçen bu iki dallı süsleme, tek başına işlenmemiş olup üç yapraklı bitkisel bir motifin yaprakları arasından çıkmaktadır. Hatay arkeoloji müzesinde sergilenen bu örnekler, İ.S. 2.-3. yüzyıllardan "Iphigenia Auris'te" mozağinde (Env. No. 961)²⁸², İ.S. 3. yüzyıla ait Büfe mozağinde (Env. No. 937)²⁸³, İ.S. 2.-3. yüzyıllardan Andromeda-Perseus ve Dansözler mozağinde (Env. No. 949a-950)²⁸⁴ ve İ.S. 3. yüzyıla tarihlenen Pegasus ve Nympheler mozağinde (Env. No. 841)²⁸⁵ bulunmaktadır. Bu motifler, A kilisesi motifiyle tasarımsal açıdan benzerlik gösterse de aynı anlayışı ifade etmemekte ve farklı dönemlerin süsleme karakterini yansıtmaktadırlar.

Antiokheia mozaiklerinde üç boyutlu dalgalı kurdele bordürünün bir başka örneği Philia Evi'nin İ.S. 5. yüzyılın ortasına tarihlenen mozağında görülmektedir.²⁸⁶ Ge ve Mevsimler mozağına benzer şekilde kurdele motifinin dalgaları arasına bitkisel süslemeler eklenmiştir. Antiokheia'dan dalgalı kurdele motifi ile süslenmiş son örnek Koç Başları Evi'nin İ.S. 5. yüzyıl mozağıdır. Bordürde diğer iki örnekte görüldüğü gibi yapraklar ve meyve motifleri koyu zemin üzerine işlenmiştir.²⁸⁷

²⁸¹Levi, ss. 346-347, fig. 139, pl. 81a, b; Cimok, Antioch, s. 276; Alix Barbet, "Un des programmes iconographiques des peintures des Zeugma (note d'information)", **Comptes rendus des séances de L'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres**, 148e Année, N. 4, 2004, (Peintures des Zeugma), fig. 9.

²⁸²Levi, ss. 120-126, pl. 22; Cimok, Antioch, ss. 106-107. Campbell, kazılar sırasında ele geçmiş bir bir sikkeyi temel alarak mozağı İ.S. 180 yılına tarihler: Campbell, Antioch, s. 56, pl. 167.

²⁸³Levi, ss. 132-136, pl. 23a, b-24a; Cimok, Antioch, ss. 110-111

²⁸⁴Levi, ss. 150-156, pl. 29b, c; Cimok, Antioch, ss. 132-133. Ayrıca bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, pl. 88g.

²⁸⁵Levi, ss. 172-175, pl. 36b; Cimok, Antioch, s. 154.

²⁸⁶Levi, ss. 318-319, fig. 133, pl. 72.

²⁸⁷Levi, s. 350, pl. 133c.

Üç Boyutlu kurdele süslemesi, sadece dalgalar arasına işlenen motiflerle değil kurdelenin formsal özellikleri ile de çeşitlere ayrılmaktadır. Konstantinopolis'teki İ.S. 6. yüzyıla (Justinianus I Dönemine, İ.S. 527-565) tarihlenen²⁸⁸ Büyük Saray Mozaiklerinin kurdele süslemesi (**Resim 140**), Hadrianoupolis örneğindeki gibi dalgalı bir kurdele tipi olmasına karşın, aynı zamanda kıvrımlı bir form sergilemesi bakımından yukarıda bahsedilen örneklerden ayrılmaktadır. Figürlü süslemelere sahip bir akanthus bordürünün her iki yanına yapılmış bu dalgalı ve kıvrımlı kurdele bordüründe, dalgalar arasına tek dallı bir yaprak süslemesi işlenmiştir.²⁸⁹ İstanbul'daki Büyük Saray mozaiki, Paphlagonia Hadrianoupolis'i mozaiklerinin değerlendirilmesinde ayrı bir öneme sahiptir. Konstantinopolis mozaiki, Hadrianoupolis mozaiklerinin çağdaşı olmakla beraber Hadrianoupolis'e coğrafi açıdan bahsi geçen pek çok bölgeden daha yakındır. Ayrıca Bizans medeniyetinin başkenti olması, Konstantinopolis'i taşra kentleri açısından örnek alınabilecek önemli bir durak haline getirmişti. Bu nedenle başkent Konstantinopolis ya da mozaik sanatının en önemli kentlerinden biri olan Antiokheia, Hadrianoupolis sanatının değerlendirilmesinde diğer kentlere oranla daha önemli bir işleve sahiptir. Bu işlev, Hadrianoupolis mozaiklerini meydana getiren sanatçıların kökenlerinden ziyade mozaik sanatının karşılaştırma ve yorumlanması ile alakalıdır.

İstanbul'dan kurdele tasarımlarına bir başka örnek, şu anda Hagia Irene Kilisesinin avlusunda bulunan ve İ.S. 4. yüzyılın sonuna ya da 5. yüzyıla ait olması gereken mozaiktir. Bu mozaik'in bordürü, yanal perspektifte işlenmiş üç boyutlu ve dalgalı bir kurdele motifinden oluşmaktadır. Motifin dalgaları arasına lotus ya da daha farklı bir ifadeyle kaliks²⁹⁰ motifi işlenmiştir.²⁹¹ Aynı bitkisel motiflerle

²⁸⁸Werner Jobst ve diğerleri, **İstanbul Büyük Saray Mozaiki**, Araştırmalar, Onarım ve Sergileme 1983-1997, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2. Baskı - 2010, ss. 58-61; Erdem Yücel, **Great Palace Mosaic Museum**, (Ed. Öykü Terzioğlu), Bilkent Kültür Girişimi Publications, İstanbul, 2010, s. 85.

²⁸⁹Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, pl. 65f; Jobst ve diğerleri, fig. 13; Yücel, s. 15; Trilling, fig. 4-7; Dunbabin, *Mosaics*, s. 232, fig. 244; Fatih Cimok, **Mosaics in Istanbul**, A Turizm Yayınları, 1997, (İstanbul), fig. 4; Gerard Brett, "The Mosaic of The Great Palace in Constantinople", **Journal of The Warburg and Courtauld Institutes**, Vol. 5, 1942, s. 8, a (p. 36);

²⁹⁰ Balmelle ve diğerleri, *Le Décor I*, pl. 65g. Kaliks bitkisel tasarımları için ayrıca bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le Décor II*, ss. 48-49, *Pétales en Calice*.

²⁹¹ David Parrish, "Genre Imagery in A Few Late Roman and Early Byzantine Pavements from Constantinople-Istanbul: Local Counterparts to the Great Palace Mosaic", **IV. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyum Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), (6-10 Haziran 2007-Gaziantep),

süslenmiş kurdele motifi bordürleri, Kıbrıs'ın Erken Hristiyan dönemine tarihlenen Chrysopolitissa ve Limeniotissa Bazilikalarında (**Resim 141**) da tespit edilmiştir.²⁹² Kaliks yaprakları ile süslenmiş bir diğer kurdele tasarımı Kuzey Afrika coğrafyasından Tunus'un Kabarta kentinde bulunmaktadır. Buradaki bir villa yapısının İ.S. 4. yüzyılın sonu ve 5. yüzyılın başına tarihlenen mozağında, dalgalı ve kıvrımlı kurdele bordürü işlenmiştir.²⁹³ Dalgalı ve kıvrımlı kurdele motifinden oluşan bir başka bordür, Ürdün'ün İ.S. 557 yılına tarihlenen Kutsal Martyrler ve Procopius Kilisesinde bulunmaktadır. Kilisenin nefindeki iki panoyu da kurdele bordürü sınırlamaktadır ve motifin dalgaları arasına iki dal ve yapraklı bitkisel bir süsleme işlenmiştir.²⁹⁴ Benzer başka bir kurdele motifi bordürü, Ürdün'ün Kastron Mefaa (Umm Al-Rasas) kentinde bulunan Aziz Paul Kilisesinin apsis mozağında kullanılmıştır ve İ.S. 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmektedir.²⁹⁵ İsrail'deki Beth Shean kentinden bir örnek ise İ.S. 6. yüzyılın ortasına tarihlenir ve bir mezar odasının nartheks bölümünü süsleyen zemin mozağının dış bordüründe işlenmiştir.²⁹⁶ Motife son örnek, mozaik sanatı açısından önemli coğrafi duraklardan biri olan İtalya'nın Ravenna kentindeki bir duvar mozağındandır. Burada, Galla Placidia Mausoleiumu'nun İ.S. 5. yüzyıla tarihlenen duvar mozağında, dalgalı ve kıvrımlı kurdele motifinden oluşan kırmızı zeminli bir kenar süslemesi bulunmaktadır (**Resim 142**).²⁹⁷ Kurdele Motifinin bahsi geçen bu örnekleri, İ.S. 4. ve 6. yüzyıllar arasındandır. Geç Roma-Erken Bizans Dönemlerinde çeşitli tiplerde ve özellikle A Kilisesi gibi dini yapılarda tercih edilmişlerdir.

Uludağ Üniversitesi Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2008, (Constantinople-Istanbul), s. 94, fig. 1.

²⁹²Demetrios Michaelides, "Mosaic Pavements from Early Christian Cult Buildings in Cyprus", **Mosaic Floors in Cyprus**, Università Degli Studi di Bologna, Istituto di Antichità Ravennati E Bizantine, Mario Lapucci-Edizioni Del Girasole, 1988, (Cyprus), s. 105, fig. 25-26.

²⁹³ Katherine M. D. Dunbabin, **The Mosaics of Roman North Africa**, Studies in Iconography and Patronage, Clarendon Press, Oxford, 1978, (North Africa), ss. 122, 271-272, pl. XLIV-111 ve XLV-113.

²⁹⁴ Piccirillo, Jordan, ss. 152-165, fig. 210, 213.

²⁹⁵ Michele Piccirillo, "La Chiesa di San Paolo A Umm Al-Rasas-Kastron Mefaa", **Liber Annuus 47**, Jerusalem, 1997, (San Paolo), ss. 375-394, tav. 32.

²⁹⁶R. Ovadia ve A. Ovadia, ss. 30-31, pl. XXV-2. Bu mozağın diğer bordürü kırışık kurdele motifinden oluşmaktadır. Bu tipteki kurdele motifi örnekleri, tez içerisinde B Kilisesi Mozaikleri başlığı altında değerlendirilmiştir.

²⁹⁷ Angelo Lorizzo, **The Mosaics of Ravenna**, Longo, 1976, ss. 11-15, pl. 1, 6.

A Kilisesinin bir diğeri bordürü, açık zemin üzerine işlenmiş bitkisel süslemelerden meydana gelmektedir. Bu tasarım, sadece Hadrianopolis kentinde görülmektedir ve başka bir benzeri tarafımızdan tespit edilememiştir. Ancak bordürde kullanılan mızraksı yaprak, asma yaprağı ve hedera gibi motifler bilinen süsleme örneklerindedir. Antik Dönem Mozaiklerinin bordür tasarımlarında bitkisel süslemelere sıklıkla rastlanmaktadır. Asma dalları yahut akanthus yapraklarından oluşan süsleme alanlarına çoğunlukla hayvan figürleri, meyve betimlemeleri, içi meyve dolu sepetler, masklar, mitolojik ya da dini karakterli figür ve personifikasyonlar iliştilirdi. Özellikle Orta Doğu'daki dini yapıların bordür tasarımları, figürlü ve bitkisel süslemelerin bileşiminden meydana gelmektedir. Ürdün, İsrail, Lübnan, Filistin ve Suriye coğrafyasına ait mozaiklerde asma sarmalları ya da akanthus yapraklarından oluşan süsleme alanları hem bordürlerde hem de panolarda moda halinde kullanılmaktaydı. A Kilisesinin bordüründe görülen bitkisel süsleme ise ayrı bir tasarım karakterine sahiptir. Buradaki tüm süsleme elemanları, tek tessera sırasından oluşan yarım oval formlu bir zincir ile birbirine bağlanmakta ve dönüşümlü olarak bordür içerisinde sıralanmaktadır. Bu şekilde birbirine bağlanmış motiflerce süslenen ve biraz daha sade bir anlayışta düzenlenmiş bazı tasarım örnekleri bilinmektedir.²⁹⁸ Bordürün süsleme elemanlarından çan formlu motif ise benzeri tespit edilememiş Hadrianopolis örneklerinden biridir. Bu motif hem bitkisel süsleme örnekleri hem de kap formları ile benzerlik göstermektedir.²⁹⁹ Bordür içerisindeki konumlanışı da bazı mozaik tasarımlarındaki kap formlarını anımsatır. Antik dönem mozaik bordürlerinde kantharos, amphora gibi kap formları çoğunlukla bordürlerin uç noktalarına resmedilmekteydi ki A Kilisesi bordürünün köşelerinde çan formlu motif tercih edilmiştir. Süsleme alanının köşelerine iliştilen kap formlarının tipik örnekleri L. Budde tarafından İ.S. 4. yüzyılın üçüncü çeyreğine ancak daha sonraki araştırmacıların çoğu tarafından İ.S. 5. yüzyıla tarihlenen Mopsuestia (Misis) Bazilikası mozaiklerinde³⁰⁰, Antiokheia'dan İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen bir asma bordüründe³⁰¹ ve Ürdün'ün İ.S. 5. yüzyılın sonu ve 6.

²⁹⁸ Balmelle ve diğeri, Le décor I, pl. 52

²⁹⁹ Bu tipteki tasarım özellikleri için bkz. Balmelle ve diğeri, Le décor II, s. 51, *Pétales figurés*.

³⁰⁰ Budde, abb. 93-96, 101-107, 111-112.

³⁰¹ Cimok, Antioch, s. 305; Levi, s. 366, pl. 91.

yüzyılın başına tarihlenen Piskopos Leontios Kilisesinin zemin mozaiğinde³⁰² mevcuttur.

A Kilisesinin orta nef bordüründe kullanılan asma yaprağı motifi, üzerindeki çizgisel süslemesiyle ender karşılaşılan bir tasarımdır. Turuncu tesseralardan oluşan bu çizgisel süsleme, asma yaprağını oluşturan beş adet kola göre ayarlanmıştır. Hadrianoupolis dışında bu şekilde tasarlanmış bir örnek Orta Doğu mozaiklerinden Khirbat Samra (Khirbat Es-Samra) Kilisesinde bulunmaktadır.³⁰³ Kilisenin orta nefindeki bordür süslemesinde, dalgalı bir hatta ilerleyen asma dallarından yapraklar ve üzüm salkımları uzanır. Yapraklar, A Kilisesindeki gibi beş koldan oluşur ve tırtıklı kenarlara sahiptir. Asma yaprakları mozaik sanatında genel olarak benzer form ve renk özellikleri gösterir. Süslemenin orijini İ.Ö. Geç 6. yüzyıl ve Erken 5. yüzyıl vazo resim sanatıdır.³⁰⁴ A Kilisesindeki yapraklar tırtıklı kenarlara sahipse de yumuşak hatlarda işlenen örnekler oldukça sık görülmektedir. Yapraklar birkaç koldan meydana gelebileceği gibi sekiz, on ya da daha çok sayıda kola sahip olabilir. Süsleme ya tek renklidir ya da açık ve koyu olarak iki farklı tona sahiptir. Hadrianoupolis'in B Kilisesindeki apsis mozaiğine ait asma yaprakları ya da Antiokheia'dan İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen asma bordürlü mozaikte (Birds in Rinceau) işlenen her bir yaprak, yarı yarıya iki farklı tonda renklendirilmiştir.³⁰⁵

A Kilisesi bordür tasarımlarının son iki örneği nartheks ve bema mozaiklerindedir. Nartheks mozaiğini çevreleyen dört halatlı örgü motifi bordürünün erken ve geç dönem benzerleri, Hamam A Mekân 11 mozaiği başlığı altında değerlendirilmiştir. Bunlar, Antiokheia'dan Sarhoş (Comus) mozaiği (İ.S. 2. yüzyıl) (**Resim 40**)³⁰⁶, Zeugma'daki Poseidon ve Euphrates villalarında ortaya çıkarılan mozaikler (İ.S. 2. ve 3. yüzyıllar)³⁰⁷, Muğla'nın Milas İlçesi, Ahmet Çavuş Mahallesiindeki kurtarma kazılarında ortaya çıkarılan 3 numaralı mekâna ait mozaik

³⁰² Nassar ve Turshan, ss. 41-62, fig. 3.

³⁰³ R. Ovadia ve A. Ovadia, ss. 98-99, pl. 104.

³⁰⁴ Ovadia, Patterns, s. 167.

³⁰⁵ Cimok, Antioch, ss. 306-310.

³⁰⁶ Levi, ss. 50-54, pl. 94c.

³⁰⁷ Önal, Zeugma, ss. 35, 52; Önal, Euphrates, s. 80, res. 4; Başgelen ve Ergeç, s. 42-43.

(İ.S. 5. ve 6. yüzyıllar)³⁰⁸ ve son olarak Aphrodisias'taki Rahip evinin atrium mozaiğidir (**Resim 143**) (İ.S. 5. yüzyıl).³⁰⁹

A Kilisesinin bema mozaiğine ait bordür süslemesi, kum saati formu oluşturan testere dişli teğet eğik karelerdir. Çeşitli tipleriyle bu geometrik tasarım Antik Dönem mozaiklerinde sıkça görülen örneklerdendir; ancak süslemenin orijini vazo resim sanatıdır.³¹⁰ Tasarım, dini yapılara ait mozaiklerde kullanıldığı gibi kamu ya da konut yapılarında da tercih edilmekteydi. Sade bir tasarım olmasına karşın en temel ve popüler geometrik ifadelerden biridir. Bunun nedeni, basitliğinin yanında farklı süsleme seçeneklerine olanak sağlayabilen bir yapıya sahip olmasıdır. Kenar süslemesi yerine geniş alanlara uygulandığında ve çizgisel bir şekilde resmedildiğinde “kafes” olarak tabir edilen bir tasarım halini alır. Bazı örneklerde iç içe geçmiş kareler şeklinde işlenirken, bazı örneklerde ufak boyutlu bir motif ya da bir rozet ile desteklenirdi. Motifin A kilisesinin bema mozaiğine işlenen bu varyasyonu, renklendirilme tekniği ve tesseraların yerleştirilme biçimi ile tipik bir karaktere sahiptir. Burada, eğik karelerin merkezini oluşturan tesseralar kırmızı, pembe-beyaz, kum saatinin merkezini oluşturan tesseralar yeşil-beyaz baskın renkleriyle meydana getirilmiştir. Eğik karelerin merkezindeki kırmızı tessera kümesi, haç formunu çağrıştırmaktadır. Bunun yanında, dörder tesseredan oluşan karelerin testere dişi formunda dizilmesi, tasarımın çekiciliğini arttırmıştır. Bu bordür süslemesinin değişik bir versiyonu Hadrianoupolis'teki Erken Bizans villasının Mekân 6 mozaiğinde de görülmektedir. Kum saati formu oluşturan teğet kareler bordürüne Hadrianoupolis dışından bir örnek, Kilikia'nın Anemurium kentindeki Nekropolis Kilisesindedir. Motif, kilisenin İ.S. Geç 5. yüzyıla tarihlenen kuzey nef mozaiğinde, iç içe geçmiş kare ve üçgenler şeklinde uygulanmıştır (**Resim 144**).³¹¹ Motifin erken tarihli benzerleri, Antiokheia'dan A Evi'nin 31 no'lu mekânında (İ.S. Geç 2. yüzyıl)³¹², Dionysos ve Ariadne Evi'nin Perseus ve Andromeda mozaiğinde (İ.S. 2.-3. yüzyıllar)³¹³ ve Kışla Evi'nin (Barracks House) Mekân D mozaiğinde (İ.S.

³⁰⁸ Kızıl ve Özcan, s. 24, res. 10, 13.

³⁰⁹ Campbell, Aphrodisias, ss. 23 ve 26, pl. 82, 84 ve 85.

³¹⁰ Ovadia, Patterns, s. 97.

³¹¹ Campbell, Anemurium, ss. 45, 50, pl. 198.

³¹² Levi, s. 105; Campbell, Antioch, ss. 25-26, pl. 76.

³¹³ Levi, s. 150-156, fig. 58, pl; Cimok, Antioch, ss. 132-133.

450-475)³¹⁴ görülmektedir. Motifin pano tasarımı olarak ele alınmış bir varyasyonu, Eros ve Psykheler mozağının (Env. No. 1021) iki yanında yer alan dikdörtgen formlu süsleme alanlarında uygulanmıştır (**Resim 145**). İ.S. 3. yüzyılın ikinci yarısına ait bu iki panodaki tasarım, renk düzenlemesi ve testere dişi şeklinde dizilen tesseralarıyla A Kilisesi bema mozaği bordür süslemesinin erken tarihli bir benzeridir.³¹⁵

3.1.7.2. Panolar

A Kilisesinin neflerinde, bemasında ve nartheksinde işlenen mozaikler oldukça zengin bir süsleme anlayışına sahiptir. Bu mozaikler, hem sanatsal kaliteleri hem de resmedilen konularıyla İ.S. 6. yüzyılda bir Paphlagonia kentindeki sanat karakterini yansıtan önemli örneklerdir. Kilisenin sadece apsis mozaği korunamamıştır. Bunun yanında kilise duvarlarının da büyük oranda korunamamış olması, olası duvar mozaikleri ya da freskolar hakkında bilgi sahibi olmamızı engellemiştir.

Kilisenin kuzey nefinde yer alan I numaralı pano ve güney nef panosu, figürlü kare çerçeveler, rozet süslemeli eğik kareler ve bu süslemeleri çevreleyen sekiz paralelkenarlı yıldız motiflerinden oluşan bir tasarımla; ancak ayrıntısal açıdan bazı farklılıklarla oluşturulmuştur. Bu tasarımın Hadrianoupolis dışındaki benzerlerine Hamam A Mekân 11 Mozaği başlığı altında değinilmişti. Daha önce bahsi geçen mozaiklerden A Kilisesi mozaikleriyle yakından ilgili olanlar Ksanthos Erken Bizans Doğu Bazilikasının atrium mozağında yer alan pano (**Resim 59**) (İ.S. 5. ve 6. yüzyıllar)³¹⁶; Kos adasındaki Hagios Stephanos Bazilikasının kuzey nefinde ve bu yapının bitişiğindeki daha küçük boyutlu bazilikanın orta nefinde yer alan mozaikler (**Resim 61-62**) (İ.S. 5. ve 6. yüzyıllar)³¹⁷; Kos adasındaki Hagios Ioannos Vaftizhanesi mozaği (**Resim 63**) (İ.S. 6. yüzyıl)³¹⁸; Ürdün'deki Shunah Al-

³¹⁴Levi, s. 316, pl. 129c; Campbell, Antioch, ss. 80-81, pl. 229.

³¹⁵Levi, s. 159-161, pl. 31a; Cimok, Antioch, ss. 136-137.

³¹⁶Raynaud, ss. 43-44, fig. 29-30.

³¹⁷Parrish, Kos, s. 342, fig. 20-21.

³¹⁸Parrish, Kos, s. 344, fig. 22-23

Jabuniyah kilisesi orta nef mozağının batı panosu (**Resim 50**) (İ.S. 6. yüzyıl)³¹⁹ ve Makedonya'daki Heraklea Lyncestis Bazilikasının avlu mozağindeki panodur (İ. S. 4. ve 5. yüzyıllar).³²⁰ Mekân 11 Mozaği başlığı altında değinilmemiş bir başka örnek ise yine Makedonya'dan Piskoposluk Bazilikasına ait mozaiklerdir. İ.S. 4. ve 5. yüzyıllara tarihlendirilen iki farklı evreli bu kilise yapısında, ufak boyutlu iki panoda bu tasarıma yer verilmiştir.³²¹ Narthekse ait panoda, kare çerçeveler içerisinde bitkisel ve geometrik motiflerin yanı sıra bir kap formu işlenmiştir. Eğik karelerin her biri farklı süsleme elemanları ile doldurulmuştur ve bunlardan bazıları, A Kilisesi rozetleri ile benzeşmektedir.

A Kilisesi kuzey nef mozağının II numaralı panosundaki tasarıma benzer herhangi bir mozaik, tarafımızdan yapılan araştırmalarda saptanamamıştır. Bu tasarım geometrik ve figürlü süslemelerin bir arada kullanıldığı oldukça karışık bir kompozisyondur. Tasarım, kuş figürlü kareler, eğik kareler, beşgenler, düzensiz dörtgenler, üç boyutlu kurdele motifi, yatay gölgelendirilmiş ve beyaz bir dalga çizgisine sahip tanjant çan motifi ve basit örgü motifinden oluşan çok renkli ve kalabalık bir süsleme ağına sahiptir. Kuzey nefin I numaralı panosuna ait figürlü kare çerçevelerdeki gibi buradaki çerçeveler de birer adet kuş figürüyle süslenmiş ve figürlerle birlikte herhangi bir bitkisel tasarım işlenmemiştir. Erken Bizans Dönemine ait dini yapıların mozaiklerinde bu şekilde tasvir edilmiş çok sayıda figürlü çerçeve örneği bulunmaktadır. Ancak bahsi geçen geometrik motiflerle beraber tasarlanan tek figürlü mozaik, sadece A Kilisesi mozaik tasarımında bulunmaktadır. Figürlü çerçevelerin etrafını saran üç farklı geometrik tasarım, mozağe oldukça süslü ve renkli bir görünüm kazandırmıştır. Antik Dönem mozaiklerinde geometrik motifli ya da figürlü kare çerçevelerin etrafını genel olarak tek geometrik ya da bitkisel tasarım çevrelemektedir. Buna bir örnek, Kuzey Afrika coğrafyasından Tunus'taki Djebel Oust mozağıdır. İ.S. 4. yüzyılın ortasına tarihlenen mozaikte, bitkisel bir motifle süslü kare formulu bir çerçevenin çevresini,

³¹⁹ Piccirillo, Jordan, ss. 320-323, fig. 662, 664-665.

³²⁰ Hodinott, ss. 159-161, pl. 36a

³²¹ Ernst Kitzinger, "A Survey of The Early Christian Town of Stobi" **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 3, 1946, (Stobi), s. 108, fig. 145; Ruth E. Kolarik, "Mosaics of The Early Church at Stobi", **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 41, Studies on Art and Archeology in Honor of Ernst Kitzinger on His Seventy-Fifth Birthday, 1987, s. 297, fig. 6; Ayrıca Bkz. Archaeological Site Stobi (National Institution Stobi) <http://www.stobi.mk/Templates/Pages/Excavations.aspx?page=163> (25.05.2012)

siyah zemin üzerine çok renkli işlenmiş üç boyutlu bir kurdele motifi sarmaktadır (**Resim 146**).³²²

A Kilisesi orta nef mozaığının doğu yarısındaki süsleme alanı büyük oranda tahrip olmuştur; ancak korunan parçalardan anlaşıldığı kadarıyla buradaki tasarım da Hadrianoupolis'e özgü bir karakter sergilemektedir ve başka bir benzeri tarafımızdan tespit edilememiştir. Burada üç farklı süslemeden oluşan bantlar birbirleriyle iç içe geçerek örgü ya da sarmal şeklinde panoyu dolaşmaktadır. Bantlar arasındaki süsleme alanlarına kuş figürleri yerleştirilmiştir. Nefin batı yarısını süsleyen mozaik tasarımı ise ender bir varyasyon olmasına rağmen hem tasarımı oluşturan motifleri hem de kompozisyonun bütünü ile bilinen bir örnektir. Tasarımın bir benzeri, şu anda Tunus'un Bardo müzesinde sergilenen ve İ.S. 2. yüzyıla tarihlenen El Alia ve Chebba zemin mozaiklerinde görülmektedir (**Resim 147-148**).³²³ Bu mozaiklerdeki tasarım, Eğrisel karelerin çevresini donatan elipslerden meydana gelir. Dört adet elipsin konkav formlu sekizgen merkezinde, dairesel bir madalyon bulunur. Eğrisel kare, elips ve dairelere çeşitli süslemeler eklenmiştir. Bunlar, tavşan, kaplan, leopar, geyik, kuş, balık gibi hayvan figürleri ve meyve sepetleridir. Pano kenarına oturtulan eğrisel kareler çan formunda kesilmiştir ve içleri bitkisel süslemelerle doldurulmuştur. Eğrisel kareleri oluşturan çok renkli bant, A Kilisesi örneklerine benzemektedir. Chebba orijinli mozaığın merkezinde ise figürlü bir kare çerçeve yer alır.

Sekiz paralelkenarlı yıldızın, merkezî bir motif olarak işlenmesine benzer şekilde, kare formlu bir panonun içine işlenmiş eğrisel kareden ve onun çevresindeki dört adet daireden oluşan tasarımlar, mozaik sanatçıları tarafından uygulanan örneklerdendi. Buna bir örnek, Britanya'daki Lullingstone Villasının İ.S. 4. yüzyılın ortasına tarihlenen mozaığıdır.³²⁴ Buradaki eğrisel kare içinde Bellerophon ve

³²² Campbell, Anemurium, s. 3, pl. 17.

³²³ Wasila Ben Osman, "Association du thème des xenia avec d'autres thèmes dans certaines mosaïques de Tunisie", **Xenia, Recherches franco-tunisiennes sur la mosaïque de l'Afrique Antique-I**, École Française de Rome, 1990, s. 73, pl. 14; Suzanne Gozlan, "Xenia: Quelques problèmes d'identification" **Xenia, Recherches franco-tunisiennes sur la mosaïque de l'Afrique Antique-I**, École Française de Rome, 1990, s. 92, fig. 90, 93.

³²⁴ Dunbabin, Mosaics, ss. 97-98, fig. 97; Balmelle ve diğerleri, Le décor I, pl. 294a.

Khimaera konulu bir sahne işlenmiş, eğrisel karenin çevresindeki dairelerdeyse dört mevsim personifikasyonu konu edinilmiştir.

A Kilisesinin nartheks ve bema mozaiklerindeki pano tasarımları, kuzey ve orta neflerin doğu panoları gibi kendine has bir karaktere sahiptir. Nartheks tasarımını oluşturan motifler hâlihazırda bilinen örneklerdir; ancak süslemenin bütününe benzer başka bir kompozisyon bulunmamaktadır. Bema mozaïği ise karmaşık ve renkli görünümü ile A Kilisesi mozaikleri içerisindeki en etkileyici tasarımlardandır. Bu tarz kompozisyonlarda, basit örgü motifi, yatay gölgelendirilmiş teğet çan motifi gibi tasarımlarla süslenmiş ya da gökkuşaağı stilinde renklendirilmiş kalın bantlar, dönüşümlü olarak sıralanan daire, elips ya da iğler oluşturmakta ve aynı zamanda merkezi bir madalyon meydana getirmektedir. Tasarıma birebir benzeyen bir örnek bulunmasa da süsleme karakteri açısından bema mozaïğini çağrıştıran bazı mozaikler mevcuttur. Kilikia'dan Mopsuestia (Misis) Bazilikası mozaiklerine ait bir tasarım (İ.S. 5. yüzyıl)³²⁵ ve Kos adasındaki Hagios Paulos Bazilikasının kuzey ek bölümüne ait bir pano (İ.S. 6. yüzyıl)³²⁶ bunlara örnek olarak gösterilebilir.

A Kilisesinin kuzey ve güney neflerindeki eğik kareleri ve orta nefindeki daire motiflerini süsleyen, ufak detay farklılıkları dışında esasında aynı stile sahip bir rozet tasarımı dikkat çekmektedir. Erken Bizans mozaik sanatında bu rozet tasarımının çok sayıda benzeri bulunmaktadır ve mozaik ustalarınca en çok işlenen motif çeşitlerindedir. Bu rozetler, A Kilisesindeki gibi çeşitli tasarımların içine eklenebilir ya da herhangi bir motif içerisinde konulmaksızın tek başına süsleme elemanı olarak kullanılabilirdi.

A Kilisesi -ve ayrıca B Kilisesi- rozet tasarımları ile benzerlik gösteren Anadolu'daki erken örneklerden biri, Kilikia'nın Mopsuestia (Misis) Bazilikası mozaiklerindedir (İ.S. 5. yüzyıl). Mozaikte, rozet süslemesi svastika-meander tasarımı ile birlikte kullanılmıştır (**Resim 71**).³²⁷ Antiokheia'dan bazı rozet örnekleri

³²⁵Budde, s. 58, fig. 27.

³²⁶Parrish, Kos, s. 339, fig. 11.

³²⁷ Budde, fig. 25.

İ.S. 5. yüzyıla tarihlenir. Bu örneklerden ilki Büfe Mozaïği Evi'ne aittir. Geometrik tasarımlı bir mozaïğin kare formlu bezeme alanları içerisine işlenmiş bu rozetlerin merkezî bir çapraz haçı vardır.³²⁸ Aynı yapı içerisinde keşfedilen bir diğerk zemin mozaïğindeki rozet tasarımları, çiçek motifleri ile birlikte açık zemin üzerine işlenmiştir.³²⁹ Antiokheia'dan Ge ve Mevsimler Evi'nin 3 numaralı mekânında keşfedilen zemin mozaïği de rozet süslemelerine sahiptir. Buradaki mozaik, figürlü ve geometrik bir kompozisyondan oluşmaktadır. Mozaïğin merkezindeki madalyon içerisinde bir kadın figürü yer alır. Bir personifikasyon olması gereken bu figürün yanında bir yazıt bulunmadığından kimliğı saptanamamıştır.³³⁰ Rozet süslemeleri, panodaki iki adet ufak boyutlu kare çerçevede yer alan düğümlü dairelerin merkezine yapılmıştır. Özellikle, mozaïğin üst kısmında yer alan rozet süslemesi, Hadrianoupolis örnekleri ile benzerlik gösterir (**Resim 149**).³³¹ Hatay Arkeoloji Müzesinin bahçesinde sergilenen 934-936 envanter numaralı mozaikte, yine düğümlü daireler içerisine işlenmiş iki farklı tipte rozet süslemesi yer almaktadır (**Resim 150**). Bu mozaik döşemeler ise Anka Kuşu Evi'nde ortaya çıkarılmıştır.³³² Antiokheia'dan son rozet örneğı, Kurdeleli Aslan Mozaïğinde (Env. No. 913) görülmektedir (**Resim 151**). Bu mozaikteki rozetler de 941 envanter numaralı mozaikteki benzer şekilde, çiçek motifleri ile birlikte kullanılmıştır.³³³ Rozet süslemelerine Kuzey Suriye coğrafyasından bir başka örnek, Dipsi Faraj kazılarında

³²⁸ Levi, ss. 311-312, pl. 124b; Cimok, Antioch, s. 123. Hatay Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen mozaïğin envanter numarası 930a'dır; ancak müzenin internet sayfasında belirtilen envanter numarası 938a'dır: Hatay Arkeoloji Müzesi Envanter Sayfası/Süleyman Düğüümü Mozaïği: <http://www.hatayarkeolojimuzesi.gov.tr/HatayMuzeWeb/faces/jsp/layouts/inventoryCollectionDetail.jspx?inventoryid=3808> (25.05.2012)

³²⁹ Levi, ss. 311-312, pl. 125b-126e; Cimok, Antioch, s. 123. Hatay Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen mozaïğin envanter numarası 941'dir.

³³⁰ Levi, s. 347, pl. 82a; Bu personifikasyon, "Antioch Mosaics" adlı yayında Ktisis olarak tanımlanır: Cimok, Antioch, s. 282.

³³¹ Hatay Arkeoloji Müzesi'nde "Kuşlar Mozaïği" olarak adlandırılan bu mozaïğin envanter numarası 959'dur; ancak müzenin internet sayfasında belirtilen envanter numarası 869'dur: Hatay Arkeoloji Müzesi Envanter Sayfası/Kuşlar Mozaïği: <http://www.hatayarkeolojimuzesi.gov.tr/HatayMuzeWeb/faces/jsp/layouts/inventoryCollectionDetail.jspx?inventoryid=3764> (25.05.2012)

³³² Levi, ss. 351-355, pl. 83b, 135b; Cimok, Antioch, s. 290.

³³³ Levi, ss. 313-315, pl. 70b, 127. Çekilmiş eski fotoğrafları ile mukayese edildiğinde Hatay Arkeoloji Müzesi'ndeki bu mozaïğin oldukça yıpranmış olduğu görülmektedir. Aslan panosu, Mozaik bahçesindeki bir duvarın üzerine monte edilmiştir. Mozaïğin diğerk parçasıysa avlunun zemininde sergilenmektedir. Müze bahçesindeki diğerk mozaikler de doğanın olumsuz şartlarından etkilenmektedir. Ne yazık ki ülkemiz müzeleri, standart sergileme ve koruma koşullarına sahip değildir. Adana ya da Hatay arkeoloji müzelerindeki örnekler gibi müze bahçelerine ya da depolarına bırakılan mozaikler, düzenli olarak restorasyon ve konservasyon işlemlerine tabi tutulsalar dahi uzun zaman zarfında mutlaka orijinal görünümlerini kaybedeceklerdir.

ortaya çıkarılan ve İ.S. 5. yüzyıla tarihlenen bir Martyrium Bazilikasının güney nef mozaigidir. Mozaikte çerçeveler içerisinde birer rozet süslemesi işlenmiştir.³³⁴

Doğu Akdeniz Bölgesi içerisinde Kıbrıs mozaikleri, Antiocheia ve Hadrianoupolis örnekleri ile benzerlik gösteren bazı rozet tasarımlarına sahiptir. Peyia'daki Bazilika A, İ.S. 6. yüzyıla tarihlenen mozaikleri ile Kıbrıs'a ait rozet tasarımlarının önemli örneklerini sergilemektedir. Bazilika'nın bemasındaki bordür tasarımında, düğümlü daireler içerisinde birer rozet süslemesi işlenmiştir (**Resim 152**).³³⁵ Aynı bazilikanın orta nef ve vaftizhane mozaiklerinde, yine düğümlü daireler içerisinde rozet tasarımları yer alır.³³⁶ İ.S. 6. yüzyıldan Paphos'taki Chrysopolitissa Bazilikası mozaiklerinde de düğümlü daireler içerisinde işlenmiş rozet süslemeleri (**Resim 153**) bulunmaktadır.³³⁷ Kıbrıs'tan rozet süslemelerine son örnek Ktima/Paphos'taki Shyrvallos Bazilikasıdır. Bu bazilikanın mozaikleri İ.S. 7. yüzyıla tarihlenmektedir; ancak D. Michaelides'e göre mozaikler daha büyük bir olasılıkla İ.S. 6. yüzyıla aittir.³³⁸ Bazilikanın bema mozaiği, düğüm motifleriyle birlikte açık zemin üzerine işlenmiş rozet süslemelerinden meydana gelir.³³⁹

Rozetler, zemin mozaiklerinin dışında duvar mozaiklerinde de uygulanan motiflerdendir. Ravenna'dan İ.S. 5. yüzyıla tarihlenen Galla Placidia Mausoleumu duvar mozaiklerinde, merkezi çizgisi çapraz haç formunda olan rozetler kullanılmıştır.³⁴⁰ Aynı bölgeden Başpiskopos şapelinde ise (İ.S. 494-519) yine çapraz haç formu çizgilere sahip rozetler, zambak süslemeleri ile birlikte kullanılmıştır.³⁴¹

³³⁴Richard P. Harper ve Tony J. Wilkinson, "Excavations at Dibli Faraj, Northern Syria, 1972-1974: A Preliminary Note on The Site and Its Monuments with an Appendix", **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 29, 1975, ss. 319-338, fig. 13b.

³³⁵ Arthur H. S. Megaw, "Byzantine Architecture and Decoration in Cyprus: Metropolitan or Provincial?", **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 28, 1974, s. 72, fig. 19.

³³⁶ Michaelides, Cyprus, s. 140, fig. 63-64; Demetrios Michaelides, "The Early Christian Mosaics of Cyprus", **The Biblical Archaeologist**, Vol. 52, No. 4, 1989, (Christian Mosaics), ss. 195-197.

³³⁷ Michaelides, Cyprus, s. 105, 142, fig. 23; Michaelides, Christian Mosaics, ss. 195-197.

³³⁸ Michaelides, Cyprus, s. 90.

³³⁹ Michaelides, Cyprus, s. 113, fig. 33.

³⁴⁰ Lorizzo, ss. 11-15, pl. 4.

³⁴¹ Lorizzo, ss. 25-27, pl. 13.

3.1.7.3. Figüratif Sahneler ve İkonografi

A Kilisesi mozaikleri, özellikle kuş figürlü tasarımlarıyla geniş bir repertuara sahiptir. Bu kuş figürleri kilisenin kuzey nefinde, kare çerçeveler içerisinde herhangi bir bitkisel süsleme olmaksızın ele alınmış ya da orta nef ve güney nefteki süsleme alanlarında kap formları yahut ağaç, çiçek gibi unsurlarla birlikte tasarlanmıştır. Kuş figürlerinin türleri güvercin, papağan, ördek, tavuk, su kuşu, keklik ve tavus kuşudur. Kuş figürleri dışında, leopar, grifon, aslan, geyik, ceylan, fil ve at figürleri kilisenin orta ve güney nef mozaiklerinde görülmektedir. Kilisenin bemasında ise bir adet kuş figürü, merkezî bir madalyon içerisine resmedilmiştir.

Hristiyanlık öncesi dönemin bir geleneği olarak kuş figürleri ya da diğer hayvan figürleri, Erken Bizans Döneminde de kamu ve konut yapılarında ya da dini yapılarda popülerliğini kaybetmeden varlığını sürdürmüştür. Bu popülerlik, Bizans Dönemi içlerine kadar bozulmadan devam eder; ancak Erken Dönem mozaiklerinin üslubu ve sembolik anlamları Hristiyanlıkla birlikte farklı bir karaktere bürünür. Bu sebeple Hristiyan mozaiklerinin, erken tarihli mozaiklerden daha farklı bir bakış açısı ile değerlendirilmesi gerekir. Pagan kültürüne ait bazı ifade tarzlarının Hristiyan mozaiklerine geçtiği ve yeni dine göre tekrar düzenlendiği düşünülürse, Hristiyan sahnelerini, hem geleneksel izlerden yola çıkarak hem de yeni dine uygun değişiklikleri göz önünde bulundurarak açıklamaya çalışmak makul bir yöntemdir.

Tasarımsal açıdan incelendiğinde, A Kilisesi hayvan figürlü sahneleriyle karşılaştırılabilecek sayısız Antik Dönem mozaïği bulunmaktadır. Bu mozaikler arasından İ.S. 6. yüzyıla tarihlenen Konstantinopolis'in Büyük Saray Mozaïği, döneminin en eşsiz sanat örneği olması sebebiyle diğer coğrafyalara ait mozaiklerle mukayese edilmesi en zor mozaiktir.³⁴² Büyük Saray mozaïği oluşturulurken imparatorluğun çeşitli bölgelerinden mozaik sanatçıların getirildiği ancak mozaïğin yapımı sırasında bir ustanın diğerlerine önderlik ettiği düşünülmektedir.³⁴³ Mozaikte 90 konu ve 150'ye yakın insan ve hayvan figürü bulunmaktadır.³⁴⁴ Saray mozaïği

³⁴² Jobst ve diğerleri, s. 28; Dunbabin, North Africa, ss. 229-230.

³⁴³ Jobst ve diğerleri, s. 28; Cimok, Istanbul, s. 11.

³⁴⁴ Jobst ve diğerleri, s. 45. Yücel, s. 18

sahnelerinde A Kilisesindeki gibi çerçeveler ya da geometrik tasarımlar ayırıcı eleman olarak kullanılmaz.³⁴⁵ Bunun yerine ağaç, kaya gibi natürel tasvirler ve mimari betimlemeler bazı durumlarda sahneleri ayırmak için kullanılmıştır.³⁴⁶ Avcıların yahut saray muhafızlarının av sahneleri, çeşitli hayvanların birbirleriyle olan mücadeleleri, çocukların oyunları, evcil hayvanlar, pastoral ve mitolojik sahneler mozağin konularını oluşturmaktadır.³⁴⁷ Mozaikteki sahnelerin hiçbirinde dinsel herhangi bir sembolün bulunmadığı düşünülmektedir. Bu sebeple, Hadrianopolis mozaikleri açısından Büyük Saray mozağinde işlenen sahnelerin sembolik anlamlarından çok tasarımsal özellikleri önem kazanmaktadır.

A Kilisesinin orta nefindeki bir kare çerçeve içerisine resmedilmiş grifon figürü, Erken Bizans Dönemi kiliselerinde ender görülen yaratıklardandır. Geçmiş geleneğin bir devamı olarak bu figür, Erken Bizans sanatında bir kamu yapısı, konut yapısı ya da Konstantinopolis'teki gibi bir saray yapısı mozaığı için kullanılacak ideal figürlerden biriydi. Saray mozağinde dört farklı grifon figürü resmedilmiştir. Kuzey koridoru A alanındaki sahnelerden birinde, kartal gagası ve kanadına sahip aslan gövdeli bir grifon figürü (**Resim 154**), dişi bir geyiğe arkadan saldırmaktadır.³⁴⁸ İkinci grifon figürü kuzeydoğu koridoru, B alanında yer alır.³⁴⁹ Figür, aslan gövdeli olup kartal başı ve kanatlarına sahiptir (**Resim 155**). Figürün sağ ayağı havadadır. İleri doğru temkinli bir şekilde hareket etmektedir; aynı zamanda başını geriye çevirmiştir. Bu haliyle Antik dönem mozaiklerinde sıkça karşılaşılan tipik bir pozisyona sahiptir. Mozaik sanatında, ileri doğru hareket halindeyken geriye bakar şekilde resmedilmiş çok sayıda figür örneği vardır. Bu pozisyon, sadece grifon ya da geyik gibi figürler için değil kuş figürlerinde dâhi kullanılmaktaydı. Mozaikteki diğer iki grifon figürü, kuzeydoğu koridorunun C alanında yer almaktadır. Sahnenin üst kısmında yer alan grifon, okapi başlı ve çita gövdelidir (**Resim 156**).³⁵⁰ Oldukça ilginç bir görünüme sahiptir. Ağzında bir kertenkele ile

³⁴⁵Trilling s. 37.

³⁴⁶ Trilling, s. 37; Cimok, Istanbul, s. 11

³⁴⁷Jobst ve diğerleri, s. 45; Trilling, ss. 69-71; Brett, s. 35

³⁴⁸Jobst ve diğerleri, s. 41, res. 23; Trilling, fig. 2; Yücel, ss. 58-61.

³⁴⁹Jobst ve diğerleri, s. 34, res. 12; Trilling, fig. 1; Yücel, ss. 64-65, 86.

³⁵⁰Jobst ve diğerleri, s. 48, res. 33a, b.

betimlenmiş diğ er grifon figürünün kanatları, yukarıya doğru iyice açılmıştır (**Resim 157**). Kaplan gövdelidir ve başının üzerinde iki adet boynuzu vardır.³⁵¹

Saray mozaığının grifon figürleri, hayali birer yaratık olmalarına rağmen izleyiciye en az diğ er hayvan figürleri kadar samimi olduklarını kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Natüralist bir karakterde ve olabildiğince ayrıntılı betimlenen grifon figürleri, A Kilisesi orta nef mozaığında resmedilmiş grifon figüründen sanatsal açıdan ayrı bir anlayışta ele alınmıştır. Konstantinopolis'in natürel grifonlarının aksine Hadrianoupolis grifonu, idealize bir yorumlamanın ürünüdür. İşçilik kalitesi yeterince üst düzey de olsa saray mozaığindeki kadar detaycılığa yer verilmemiştir. Figürün yelesinde, yüz detaylarında ve kanatlarında çizgisel bir ifade tarzı bulunmaktadır. Saray mozaığı grifonları, farklı tonlamalarla daha canlı renklerde resmedilmiştir. Hadrianoupolis örneğindeki gibi çizgisellik yoktur. Figürlerin kanatları ve yelesi hacimlidir; Gaga, diş, tırnak gibi ayrıntılar iyi verilmiştir. Saray mozaiklerinin natüralist ifadesini vurgulayan bir diğ er özellik ise hayvanlar âlemindeki ölüm-kalım ortamında, vahşi ve çirkin görüntülerden kaçınılmaya çalışılmaması, aksine tüm vahşilik ve acımasızlığa rağmen bu sahnelerin olabildiğince doğal bir şekilde yansıtılmasıdır.

Hayvan mücadeleleri, av sahneleri, pastoral sahneler ve diğ er pek çok sahneden bahsederken, bu mozaikleri sadece sanatsal işçilik kapsamında açıklamak yeterli değildir. Özellikle bazı sahnelerde üzerinde durulması gereken bir takım sembolik anlamlar bulunmaktadır. Saray mozaığı, hem şekil itibariyle hem de anlamsal sunumuyla bir tek önerme ile açıklanamayacak kadar karışık bir görünüm sergiler; fakat mozaığın izleyiciye aktarmak istediğ i bazı vurguları yakalayabilmek mümkündür. James Trilling, bir kertenkeleyi yemek üzere ağzında tutan grifon figürlü sahneyi yorumlarken, grifon ve kertenkele ile Apollon ve onun tarafından öldürülen yılan arasında ilişki kurar.³⁵² Bu durumda yılanın yerini kertenkele almıştır. Apollon'un insanlığın selameti için bir canavarı öldürmesinden bahseden mitos ve Büyük Saray mozaığindeki grifon sahnesi arasında kurulan bu bağ, Saray mozaığının 'koruyuculuk' anlamı ile paralellik kurması açısından mantıklı

³⁵¹Brett, s. 40, pl. 16; Jobst ve diğ erleri, s. 77; Trilling, fig. 21; Yücel, ss. 62-63.

³⁵²Trilling, s. 59

görülmektedir. Mozaikte Apollon yerine bir grifonun resmedilmiş olması, Hristiyan tasvirinde sorun teşkil edebilecek olası bir çelişkinin önüne geçmiştir.³⁵³ Bunun yanında Bellerophon ve Khimaera³⁵⁴, Pan³⁵⁵ ya da bordürde yer alan Okeanus maski³⁵⁶, herhangi bir sansüre maruz kalmadan diğer konular arasına iliştilmiştir. Gerard Brett, Okeanus'un orijinal mitolojik karakterlerini kaybederek burada dekoratif bir eleman halini aldığını belirtir.³⁵⁷

Mozağin kuzeydoğu koridorundaki C alanında geyik ve yılan³⁵⁸, B alanında ise kartal ve yılan figürleri³⁵⁹ arasında geçen mücadeleler sahnelenmiştir (**Resim 158-159**). Kartal ve yılan arasındaki mücadele, ışığın karanlığa karşı zaferi olarak bilinir ve ayrıca Bizans imparatorluğunun düşmanları üzerinde, imparatorun elde ettiği zaferi simgeler.³⁶⁰ Ancak bu sahneler aynı zamanda Hristiyan dini için de belirli bir anlam ifade etmektedir. Geyiğin yılanı avlayışı, İsa'nın şeytana karşı olan zaferinin bir alegorisidir; aynı zamanda kartal'ın yılanı öldürmesi de iyi ve kötü arasındaki savaşın ve özellikle İsa ve Şeytan arasındaki savaşın bir sembolüdür.³⁶¹ Bu sahneler bazı dini yapıların mozaiklerinde tespit edilmiştir. "Erken Bizans B Kilisesi" başlığı altında ayrıca bahsi geçecek bir dini yapı, Libya'daki Olbia/Theodorias antik kentinin İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen kilisesidir. Bu kilisenin zemin mozağindeki panolardan birinde, geyik ve yılan arasındaki mücadele sahnelenmiştir.³⁶² Henry Maguire, Erken Hristiyan yazarlarına göre yılan yiyen geyiğin, İsa ya da Hristiyanların şeytana karşı verdiği mücadeleyi simgelediğini belirtmektedir.³⁶³ Benzer bir sahne ise Kuzey Suriye kentlerinden Apamea'daki bir katedral mozağında (İ.S. 533) işlenmiştir.³⁶⁴

³⁵³Trilling, s. 59.

³⁵⁴ Brett, pl. 6; Jobst ve diğerleri, s. 53, res. 46; Trilling, fig. 23; Yücel, ss. 80-81.

³⁵⁵ Brett, pl. 7b; Trilling, fig. 25; Yücel, ss. 82-83

³⁵⁶Cimok, Istanbul, ss. 22-23, fig. 11; Jobst ve diğerleri, ss. 38-39, res. 20; Trilling, pl. A

³⁵⁷Brett, s. 36.

³⁵⁸ Brett, pl. 11a; Trilling, fig. 39; Yücel, ss. 50-51.

³⁵⁹Jobst ve diğerleri, ss. 42-43, res. 26; Trilling, fig. 40; Yücel, ss. 52-53

³⁶⁰Jobst ve diğerleri, s. 43; Yücel, s. 52.

³⁶¹ Trilling, s. 59.

³⁶² Henry Maguire, **Earth and Ocean: The Terrestrial World in Early Byzantine Art**, The Pennsylvania State University Press, 1987, (Earth and Ocean), s. 47, fig. 59.

³⁶³ Maguire, Earth and Ocean, s. 47

³⁶⁴ Balty, Proche-Orient, s. 77, pl. 33.1.

Büyük Saray mozaiğinde hayvan mücadeleleri dışında bazı av sahneleri de oldukça etkili bir sanat anlayışı ile şekillendirilmiştir. Av sahneleri, Roma Döneminde sıklıkla kullanılan konulardandı ve imparatorluğun pek çok farklı noktasında benzer sanatsal yönlerle mozaikler üzerine işlenmekteydi. Av sahneli konuları içeren oldukça yüksek oranda mozaik patronunun Antik Dönem mozaik sanatçıları tarafından kullanıldığı bilinmektedir ve bu örneklerin Erken Hristiyanlık Dönemindeki dini yapılara da uygulanmış olması gerekir. Kiliselerdeki hayvan figürleri için bir takım şablonlar, Hristiyan kavramlarına ve sanatına uygun olarak bazı süsleme eklentileri ile birlikte ve pagan inancına ait olan detaylar çıkarılarak kullanılmış olmalıdır. Tasarımsal açıdan bakıldığında Büyük Saray mozaiğindeki av ve hayvan mücadeleleri sahnelerinde resmedilmiş kaplan, leopar ve aslan figürlerinin dini yapılarda işlenen figürlerden pek bir farkı bulunmamaktadır (**Resim 160-161**). Av sahneleri, kamu ve konut yapılarının zeminlerini süslediği gibi, dini sanatın beslenmesine de katkı sağlamıştır. Büyük Saray mozaiğindeki av sahnelerinin benzerleri, Antiokheia mozaiklerinden Megalopsykhia mozaiğinde (**Resim 162-163**) (İ.S. 5. yüzyıl)³⁶⁵, Worcester Avı mozaiğinde (**Resim 164**) (İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısı)³⁶⁶ ve Dumbarton Oaks Avı mozaiğinde (İ.S. 500-526)³⁶⁷ görülmektedir. Kuzey Suriye Bölgesinden Apamea kentinde de av sahnelerinin örnekleri mevcuttur. Bu örneklerden ikisi Brüksel Müzesinde sergilenen Triclinos villasında ortaya çıkarılmış bir av sahnesi mozaiği (İ.S. 5. yüzyıl)³⁶⁸ ile Amazon avı (İ.S. 5. yüzyılın üçüncü çeyreği)³⁶⁹ mozaiğidir (**Resim 165-166**). Diğer örnek ise aynı yüzyıla tarihlenen Meleagros ve Atalanta mozaiğidir.³⁷⁰ Amazonların av sahnelerini konu edinen bir başka örnek, Şanlıurfa'nın Halepli Bahçe mozaiklerinde görülmektedir.³⁷¹ Bu mozaiklerdeki ortak nokta, Amazon figürlerinin birer Phryg başlığına sahip

³⁶⁵ Cimok, Antioch, ss. 251-253; Levi, ss. 326-344, fig. 136, pl. 77-78; Trilling, fig. 60.

³⁶⁶ Cimok, Antioch, ss. 296-297; Levi, ss. 364-365, fig. 150-151, pl. 86b, 90a, 170-173, 176b, 177; Janine Balty, **La mosaïque de Sarrîn (Osroène)**, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1990, (Sarrin), ss. 82-83, pl. 45; Ernst Kitzinger, "Studies on Late Antique and Early Byzantine Floor Mosaics: I. Mosaics at Nikopolis", **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 6, 1951, (Nikopolis), fig. 23; Richard Brilliant, "The Imperial Realm: Scenic Representations", **Age of Spirituality: Late Antique and Early Christian Art, Third to Seventh Century**, (Ed. Kurt Weitzmann), Catalogue of The Exhibition at The Metropolitan Museum of Art, November 19, 1977, through February 12, 1978, The Metropolitan Museum of Art, New York, Princeton University Press, 1979, ss. 63-64, fig. 13.

³⁶⁷ Campbell, Antioch, s. 70, pl. 196-200; Cimok, Antioch, s. 292; Levi, ss. 358-359, pl. 86a.

³⁶⁸ Balty, Syrie, ss. 104-109; Balty, Proche-Orient, ss. 54, 173, pl. 22; Trilling, ss. 48-49, fig. 67.

³⁶⁹ Balty, Syrie, ss. 114-117; Balty, Proche-Orient, ss. 54, 172, pl. 24.1.

³⁷⁰ Balty, Syrie, ss. 118-123; Balty, Proche-Orient, s. 172, pl. 24.2.

³⁷¹ Aydemir ve diğerleri, ss. 1-7; Salman, Edessa, ss. 8-9.

olmaları ve birbirine benzer pozisyonlarda resmedilmeleridir (**Resim 167-168**). Amazonların Troia savaşına katıldıkları antik kaynaklardan bilinir; ancak Amazonlar, mozaiklerde yırtıcı hayvanların avlanması ile ilişkilendirilir. Amazonların av ile ilgili bağından Sicilyalı Diodorus bahseder. Diodorus'a göre Amazon kraliçesi, savaşçı Amazonları vahşi hayvanları avlatmaya ve düzenli olarak savaş sanatı talimleri yapmaya sevk etmiştir.³⁷² Amazon avı konusu sadece zemin mozaiklerinde işlenmemiştir. Dumbarton Oaks koleksiyonunda yer alan ve en erken İ.S. 5. yüzyıla ait olması gereken gümüş bir tabak üzerine amazon avı sahnesi konu edinilmiştir.³⁷³ Buradaki sahne, Antiokheia'nın Yakto Kompleksine ait olan ve Hatay Arkeoloji müzesinde sergilenen İ.S. 4. yüzyıla ait Amazon avı mozağini (Env. No. 820) anımsatmaktadır.³⁷⁴

Hadrianoupolis'in Erken Bizans A Kilisesi mozaiklerindeki bazı hayvan figürleri de av ve hayvan mücadelesi sahnelerinde işlenen hayvan figürlerinin pozisyonlarına sahiptir. Kilisenin orta nefindeki grifon, leopar ve geyik figürleriyle güney nefte yer alan aslan ve ceylan figürleri, ayırıcı çerçeveler içerisinde tek figür halinde resmedilmişlerdir (**Resim 97-99, 117-119; Çizim 21**). Buna rağmen sahneler arasında bir bağ kurulmaya çalışılmıştır. Amazon avı sahnelerinde ya da diğer av konulu mozaiklerdeki vahşi hayvanlar, benzer pozisyonlarda Erken Hristiyan mozaiklerinde görülmektedir. Orta Doğu coğrafyasına ait Erken dini yapılarda leopar, aslan gibi figürleri hayvan mücadelelerinde ya da av sahnelerinde görmek mümkündür. Ürdün'de St. George Kilisesi (İ.S. 535/536)³⁷⁵, Kutsal Martyrler ve Procopius Kilisesi (İ.S. 557)³⁷⁶ ve Eski Diakonikon Vaftizhanesi (İ.S. 530)³⁷⁷ mozaiklerinde av sahnelerine yer verilmiştir (**Resim 137 ve 169**). Kıta Yunanistan'ın batı kıyısındaki Nikopolis kentinden Bazilika A (Aziz Demetrius Kilisesi, İ.S. 525-

³⁷²Kurt Weitzmann, "The Survival of Mythological Representations in Early Christian and Byzantine Art and Their Impact on Christian Iconography", **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 14, 1960, s. 48; Diodorus Siculus, **Bibliotheca Historica, Book 2 (35-IV,58)**, **Diodorus of Sicily in Twelve Volumes-Vol. 2**, Çev. C. H. Oldfather, London, 1935, ss. 33-35, II.46.I.

³⁷³Weitzmann, s. 48, fig. 5.

³⁷⁴Weitzmann, s. 49, fig. 6; Cimok, Antioch, s. 246-247; Levi, ss. 279-283, pl. 64b.

³⁷⁵Mark W. Merrony, "The Reconciliation of Paganism and Christianity in The Early Byzantine Mosaic Pavements of Arabia and Palestine" **Liber Annuus 48**, Jerusalem, 1998, ss. 454-455, pl. 22, fig. 3; Piccirillo, Jordan, ss. 178-179, fig. 244-251.

³⁷⁶Merrony, s. 452, pl. 25, fig. 6; Piccirillo, Jordan, ss. 164-165, fig. 213.

³⁷⁷Merrony, s. 454; Piccirillo, Jordan, ss. 134-143, 146-147; figs. 166-169, 182

575), Ürdün'deki kiliselere benzer şekilde asma dal ve yapraklarından oluşan bezeme alanları içerisinde işlenmiş av sahneli bir zemin mozağine sahiptir.³⁷⁸

Erken Bizans Kiliselerinde, hayvan mücadelelerine ilişkin sahnelere ya da hayvan figürlerinin A Kilisesinde olduğu gibi tek başına geometrik bir tasarım içerisinde yerleştirildiği örneklere çok daha sık rastlanılmaktadır. Bunun Anadolu'daki en iyi örneklerinden biri, Miletus'un İ.S. 5. ve 6. yüzyıllar sanatını yansıtan Büyük Kilise yapısına ait zemin mozaikleridir (**Resim 170-171**). Kilisenin vaftizhane ve atrium mozaiklerinde panolar içerisinde birer hayvan figürü yerleştirilmiştir. A Kilisesi mozaiklerine benzer şekilde yırtıcı hayvanları barındıran panolar ve uysal (evcil) hayvan figürlü panolar karşılıklı olarak konumlandırılmıştır.³⁷⁹ Bu panolardaki leopar, zebra gibi figürler ve bu figürlerin çevresini donatan bitkisel süsleme elemanları, tasarım açısından A Kilisesinin figürlü çerçevelerine benzemektedir. Miletos Kilisesindeki sahnelerin ikonografik anlamı, iyi ve kötü arasındaki mücadeledir.³⁸⁰ Kilisenin kuzey ek bölümünde yer alan zemin mozaiklerinde, yine ayrı panolara resmedilmiş grifon ve ayı figürleri vardır.³⁸¹ Kos adasının Mastichari yerleşimindeki Hagios Ioannos Bazilikasına ait zemin mozağında ise panolar içerisinde geyik (**Resim 172**), boğa, grifon ve leopar figürleri resmedilmiştir (İ.S. 500'ler).³⁸²

Erken Bizans A Kilisesi orta nefinde karşılıklı olarak dört ayrı kare çerçevede ele alınmış figürlü sahnelerin Miletos kilisesindeki gibi iyi ve kötü arasındaki mücadeleyi simgelemesi muhtemeldir; ancak bu yorum, süsleme alanındaki geriye kalan sahneleri açıklamaya yeterli değildir. Orta nef mozağının kuş figürlerinden ve bu figürlerle birlikte işlenmiş ağaç ve çiçek betimlemelerinden oluşan tasarımı, cennet manzarası sahnelerini anımsatmaktadır. Diğer yandan, cennete dair bir tasvir ile birlikte hayvan mücadelesi sahnelerinin aynı süsleme alanı içerisinde resmedilmesi düşündürücüdür. Çünkü cennet betimlemelerinde hayvanların birbiri

³⁷⁸Kitzinger, Nikopolis, ss. 108-122, figs. 21-22, 25-27; Maguire, Earth and Ocean, ss. 21-24; Dunbabin, Mosaics, s. 219.

³⁷⁹Scheibelreiter, s. 72, 192-193, fig. 25-26.

³⁸⁰Scheibelreiter, s. 72.

³⁸¹ Bu zemin mozaikleri daha sonra buldukları yerden kaldırılıparkeoloji müzesine taşınmıştır: Parrish, Kos, s. 347, fig. 34.

³⁸²Parrish, Kos, s. 344, fig. 26-27.

ile mücadele içerisinde olmaması gerekir. Gerasa'nın (Ürdün) İ.S. 533 yılına tarihlenen Aziz Kosmas ve Damianus Kilisesi zemin mozaiği, geometrik tasarımlı bir süsleme alanındaki hayvan figürlü kare çerçevelerden oluşmaktadır (**Resim 173**).³⁸³ Mozaiğin bu küçük kare panolarında, A Kilisesi mozaiklerine benzer çok sayıda kuş ve hayvan figürü bulunur. Kuşların türleri, sülün, ördek, keklik, horoz, tavus kuşu, flamingo, kelaynak, tavuk ve bir vazunun üzerine tünemiş güvercinlerdir.³⁸⁴ Diğer hayvanların türleri koyun, tavşan, ceylan, deve, yabani eşek, köpek, kaplan, sığır, keçi, aslan, dişi aslan, fil, ayı, at ve dağ keçisidir.³⁸⁵ Bu süsleme alanını ayrıca balık ve su kuşu figürlerini barındıran iki tasarım sınırlamaktadır. H. Maguire, bu figürlü sahnelerin daha önce "Cennet" olarak tanımlandığını ancak hayvan figürlerinden köpek, aslan ve ayı figürlerinin av peşindeymişçesine zıplar şekilde resmedilmelerinin bu temaya aykırı olduğunu belirtmektedir.³⁸⁶ Maguire, bu yorumun gerekçesi olarak cennetteki hayvanların birbiriyle barış içinde olması gerektiğini işaret etmektedir.³⁸⁷ Bu yorum, A Kilisesi mozaikleri açısından değerlendirilirse orta nef mozaiğinin batı yarısındaki süsleme alanında, leopar ve grifon figürlerinin cennet temasına aykırı resmedildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Panonun kuzey yarısındaki geyik figürlerinden a2 koordinatında yer alan figür, bir cennet manzarası için uygun bir pozisyona sahip olsa da grifon figürlü panoya tam karşıdan bakan b5 koordinatındaki geyik figürü, sadece hayvan mücadeleleri ve av sahnelerinde görülebilecek tipik bir pozisyonla resmedilmiştir. Buna karşın, figürlerle birlikte panoyu süsleyen bitkisel tasarımlar bir cennet manzarasında olabilecek en muhtemel bitkisel öğelerdendir. Geyikleri ve leopar figürünü barındıran panolarda palmye olması gereken ağaç betimlemeleri, arka fonda yer almaktadır. Kitzinger, dört nehirden su için geyiklerin ve palmye ağacı betimlemelerinin açık bir şekilde cenneti temsil ettiğini belirtir.³⁸⁸ A kilisesi bitkisel süslemelerinin cennet temasını tam olarak karşılayan öğeler olmasına rağmen figürlerin çelişkili ifadeleri sahnelerin yorumlanmasını zorlaştırmaktadır.

³⁸³Piccirillo, Jordan, ss. 276-280, 286-288, fig. 539; Maguire, Earth and Ocean, ss. 34-36, fig. 38-41.

³⁸⁴Maguire, Earth and Ocean, s. 35.

³⁸⁵Maguire, Earth and Ocean, s. 35.

³⁸⁶Maguire, Earth and Ocean, s. 35.

³⁸⁷Maguire, Earth and Ocean, s. 35.

³⁸⁸Kitzinger, Nikopolis, s. 118

Hayvan figürlerinin toplu olarak ele alındığı, birbirleriyle mücadele içinde resmedildiği ya da aksine doğal düşman durumunda olan hayvanların barışçıl bir şekilde yan yana resmedildiği tasarımlar, dini yapılara ait mozaiklerde sıkça uygulanmaktaydı. Bu tasarım örnekleri dışında çok sayıda kuş ve diğer hayvan figürleri, tek ya da iki figürden oluşan panolar içerisine resmedilirdi. Bazı durumlarda süsleme alanındaki ufak bir detay dahi sahnenin anlamını değiştirebilmektedir. Tekrar av sahnelerine dönülecek olursa bu sahnelerin aynı zamanda toplumun kırsal yaşamının bir parçasını teşkil ettiği bilinmektedir. Ernst Kitzinger ve Henry Maguire, Erken Hristiyan kaynaklarında geçen, dünyanın ve Eden Bahçesinin birbirinden bir okyanusla ayrıldığına dair bir inanıştan bahsederler.³⁸⁹ Aziz Demetrius Bazilikasında, ağaç betimlemeleri ve kuş figürlerinden oluşan bir panonun etrafını, bir deniz tasviri ve içerisindeki deniz canlılarından oluşan bir bordür çevrelemektedir. Maguire bu mozaikte işlenen konunun dünyaya yönelik bir betimleme olduğu görüşündedir.³⁹⁰ Hem Maguire hem de Kitzinger bu tema için “kara ve okyanus” tabirini kullanır.³⁹¹ Kitzinger, mozaığın av sahneli diğer panosunun ise bir tür coğrafi sembol içerdiğini; avın, diğer panodaki kuş ve ağaç figürlü sahne gibi bir “harita sembolü” olduğunu ve bu sembolün bilinen dünyadan ziyade cennete yönelik olduğunu belirtir.³⁹² Elbette av sahnelerine ilişkin her konu bir tek anlama sahip değildir. Sahnelerin işleniş biçimi, dini yapının neresinde ele alındığı, sahnelerle bağlantısı bulunan diğer panolardaki konular ve bazı küçük detaylar av sahnesine ilişkin yapılacak yorumları etkilemektedir. Temanın metaforik anlamda kullanılması da muhtemeldir.³⁹³ Erken Hristiyan inancında, kötü alışkanlıklar, kötülük ve ölüm, vahşi hayvanlar alegorisi ile anılırdı. Av sahnelerinde vahşi hayvanlar üzerinden insanın kötü tutku ve alışkanlıklarına karşı zaferi de sembolize edilmektedir.³⁹⁴ İyinin kötüye karşı verdiği mücadele

³⁸⁹ Kitzinger, Nikopolis, s. 117; Maguire, Earth and Ocean, s. 26. Kosmas Indicopleustes’in “Hristiyan Topografyası” araştırmacılara bu noktada kaynak olmaktadır. Kosmas Indicopleustes’e tez içerisinde Erken Bizans B Kilisesinin figürlü sahneleri ve ikonografisi başlığı altında değinilmiştir.

³⁹⁰ Maguire, Earth and Ocaen, ss. 21-24.

³⁹¹ Kitzinger, Nikopolis, s. 95; Maguire, Earth and Ocean, s. 23.

³⁹² Kitzinger, Nikopolis, ss. 117-119.

³⁹³ Kitzinger, Nikopolis, s. 117.

³⁹⁴ Kitzinger, Nikopolis, s. 118.

sonucundaki zafer bu sahnelerde vurgulanır ve av betimleri ile insan hayatının bir alegorisi oluşturulur.³⁹⁵

A Kilisesi süsleme alanlarında işlenen sahnelerin, figürleri birbirine bağlayan bir yapısı mevcuttur. Tema, hemen hemen belirli bir konu üzerine yoğunlaşmış bir karaktere sahiptir; ancak, panoları bir bütün olarak ele almak yerine panolarda işlenen figürler ayrı ayrı incelenirse, Erken Hristiyan sanatındaki hayvan figürlerinin sembollerine yönelik daha detaycı bir çıkarım oluşturmak da gerekir. Orta nef zemin mozağının batı yarısında, iki kare çerçeve içerisinde geyik figürleri resmedilmiştir. Daha önce, geyik ve yılan arasındaki mücadele sahnesinden hareketle geyiğin İsa'yı simgelediğinden bahsedilmişti. Geyik ayrıca Hristiyan ikonografisinde vaftizm ile ilişkilidir. Vaftiz olma yolundaki katekümeni temsil eder ve aynı zamanda tanrıya duyulan özlemin ifade edildiği bir aracı rol üstlenir.³⁹⁶ Bu nedenle geyik figürünün bazen vaftizhanelerde konu edinildiği görülmektedir. Tek figür halinde ele alındıkları gibi, bir su kabından su içen karşılıklı iki figür halinde resmedildikleri örnekler de bulunmaktadır. Bu konuya dair bilinen en iyi örnek, Makedonya'daki Piskoposluk Bazilikasının İ.S. 5. yüzyılın ortasına tarihlenen vaftizhane mozağıdır (**Çizim 22**).³⁹⁷ Bu mozaikte bir kantharosun iki yanında karşılıklı duran geyik figürleri ve yine kantharos çevresine işlenmiş tavus kuşları, dönüşümlü olarak resmedilmiştir. Bu sahne, aynı zamanda mezmur 42:1 ile ilgilidir: “*Geyik nasıl özlerse su kaynağını, canım da seni öyle özler, ey Tanrı.*”³⁹⁸ Bir kantharosun iki yanına karşılıklı resmedilmiş geyik figürlerine bir başka örnek, Heraklea Lynkestis Bazilikasının İ.S. Geç 5. yüzyıla tarihlenen nartheks mozağında görülür.³⁹⁹ Geyik figürlerinin hemen

³⁹⁵Merrony, s. 475; Levi, ss. 340-341.

³⁹⁶Asher Ovadia, “Aspects of Christian Archaeology in The Holy Land”, **Liber Annuus 41**, Jerusalem, 1991, (Christian Archaeology), s. 477.

³⁹⁷James Wiseman ve Djordje Mano-Zissi, “Excavations at Stobi, 1971”, **American Journal of Archaeology**, Vol. 76, No. 4, 1972, (Stobi I), ss. 422-424, pl. 90, figs. 41-42, 47; James Wiseman ve Djordje Mano-Zissi, “Excavations at Stobi, 1972”, **American Journal of Archaeology**, Vol. 77, No. 4, 1973, (Stobi II), ss. 398-399, pl. 68, fig. 14.

³⁹⁸Bu mezmurda geyiğin içinde bulunduğu durum ile inançlı kişi arasında bir benzetme yapılmıştır. Acımasız doğa şartlarında varlığını sürdürebilmek amacıyla tehditlerden kaçan geyik, eninde sonunda bir su kaynağına ihtiyaç duyacaktır ve suyun hayati bir önemi vardır. İnanan için ise tanrısız kalmak felaket demektir. Bu nedenle inançlı kişinin ruhu, tanrıya büyük bir ihtiyaç ve özlem duyar. Mezmur ile ilgili başka bir açıklama için bkz. Maguire, *Earth and Ocean*, s. 38.

³⁹⁹Maguire, *Earth and Ocean*, s. 36-40, figs. 42-43. Elizabeta Dimitrova, “In through the Inner Door (The Mosaic in the Narthex of the Large Basilica in Heraclea Lyncestis)”, **Niš& Byzantium**, The Collection of Scientific Works, Vol. IV, 2006, ss. 179-190, fig. 2.

üzerindeki alanda ayrıca karşılıklı konumlanan iki tavus kuşu yer alır. Maguire bu mozaikten söz ederken, geçici dünyanın şiddeti ve dengesizliğinden arınmış olan kilisenin girişine, merkezi ve simetrik bir şekilde yerleştirilmiş tavus kuşu ve geyiklerin, Hristiyan inancının sembolleri olarak kabul edildiğini belirtir.⁴⁰⁰ Kıbrıs'taki Chrysopolitissa Bazilikasının İ.S. 4. yüzyıla tarihlenen mozağında (Resim 174) bir su kaynağından su içen geyik figürü ile birlikte bir yazıt korunmuştur. Yazıtta Mezmur 42:1 konu edinilmiştir.⁴⁰¹ Bu tipteki sahneler Anadolu'da iki yapıda rastlanmıştır. İlk örnek, Lykia Bölgesindeki Ksanthos Bazilikasının kuzey nefindedir. Bu zemin mozağında, bir kraterin iki yanına karşılıklı yerleştirilmiş geyik figürleri vardır (Resim 175) (İ.S. 5-6. yüzyıllar).⁴⁰² Diğer örnek, Kuzey Lydia Bölgesinden Manisa Gördes Çağlayan mevkiindeki bir kilise yapısının bema mozağıdır (Resim 176) ve buradaki sahne de Ksanthos bazilikası mozağı ile benzerlik gösterir (İ.S. 5-6. yüzyıllar).⁴⁰³

A Kilisesi orta nefindeki iki geyik figürü, vaftizm ya da tanrıya duyulan özlem ile ilgili bir sahneyi yansıtmamaktadır. Bu figürler, yüksek ihtimalle hayvanlar arasındaki mücadeleyi konu alan bir patrandan esinlenilerek yapılmıştır. Koordinat sistemine göre b5 karesindeki geyik figürlü sahne bunu açıkça göstermektedir. Panonun güney yarısındaki grifon ve leopar figürlerinin saldırı pozisyonları da bu düşünceyi desteklemektedir. İsa'nın üç gün boyunca uyuyup bir kükreyle uyandığına dair bir inanış, leopar figürünün İsa'nın sembollerinden biri olarak algılanmasına sebep olmuştur; ancak leopar aynı zamanda Deccal'ın simgelerinden biridir.⁴⁰⁴ Orta nefin f5 karesinde yer alan leopar figürü ise geyik figürü gibi bir av sahnesi ya da hayvan mücadelesi sahnesinden esinlenilerek yapılmış olmalıdır. Geyik, leopar ve grifon figürlerinin tümü değerlendirildiğinde, bir cennet manzarası betimlemesinden ziyade iyi ve kötü arasındaki mücadeleye yönelik hayvan figürleri

⁴⁰⁰ Maguire, *Earth and Ocean*, s. 40.

⁴⁰¹ Michaelides, *Cyprus*, ss. 92-93; Michaelides, *Christian Mosaics*, ss. 193-194.

⁴⁰² Raynaud, ss. 69-72, ill. 66-68; Anne-Marie Manière-Lévêque ve Marie-Pat Raynaud, "Corpus of The Mosaics of Xanthos", **III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin) (8-10 Haziran 2006-Bursa), Uludağ Üniversitesi, Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2007, ss. 33-35, 168, fig. 5.

⁴⁰³ Emine Tok, "Kuzey Lydia'da Bir Kiliseye Ait Zemin Mozaikleri: Manisa Gördes Çağlayan Köyü Yakınındaki Kilise Kalıntısı", **IV. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyum Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), (6-10 Haziran 2007-Gaziantep), Uludağ Üniversitesi Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2008, (Kilise), ss. 157-158, res. 6.

⁴⁰⁴ Ovadiah, *Christian Archaeology*, s. 477.

olduklarına dair bir kanaat ağır basmaktadır. Öte yandan bu sahnelerin herhangi bir sembolizme yönelik resmedilmemiş olma ihtimali ya da mozaiği yapan sanatçının cennet betimlemesine yönelik kuş ve bitkisel süslemelerin yanına hayvan mücadelesi sahnelerini eklemekten çekinmemiş olabileceği de hesaba katılmalıdır. Sanatçının geyik, leopar ve grifon figürlü panoları sadece dekoratif amaçlı kullanmış olması da muhtemeldir.

Güney nefte yan yana iki kare çerçeve içerisine resmedilmiş aslan ve ceylan figürleri de eğer sembolik anlamda resmedildilerse iyi ve kötü arasındaki mücadeleyi yansıtmış olabilirler. Ne var ki fil, tavus kuşu ve at figürlerine bakıldığında bu anlam bozulmaktadır. Bu da güney nefte yer alan hayvan figürlerinin belirli bir anlamı ifade etmek için kullanılmadıklarını akla getirir; zira dini yapıların mozaiklerini süsleyen hayvan figürlerinin sadece dekorasyon amaçlı kullanıldığı da bilinmektedir.⁴⁰⁵ Güney nef mozaiği ana süsleme alanının büyük oranda tahrip olması, buradaki sahnelerin temasına ilişkin yeterli bir kanı oluşmasını engellemiştir. Süsleme alanında olması gereken 15 figürden yalnızca fil, tavus kuşu, aslan, ceylan ve at figürleri korunabilmiştir.

Fil, zürafa ya da ayı gibi daha ender kullanılan örneklerden leopar, aslan gibi bilinen örneklere ve çok çeşitli kuş figürlerine kadar hayvan figürlerinin toplu olarak işlendiği pano çeşitleri, dini yapıların ya da diğer yapı türlerinin mozaiklerinde çok sık olmamakla birlikte görülmektedir. Hayvan figürlerinin toplu olarak ele alındığı tasarımlar Hellenistik Dönem sanatının özelliklerinden biri olup Roma ve Bizans Dönemleri içlerine kadar varlığını sürdürmüştür. Aynı sahne içerisine yerleştirilmiş çok sayıda hayvan figüründen oluşan bir örnek, İsrail'deki Lydda (Lod) yerleşimine ait İ.S. 3. yüzyılın sonu ve 4. yüzyılın başına tarihlenen bir zemin mozaığıdır (**Resim 177**). Bu tasarımda fil, zürafa, gergedan, kaplan, boğa, aslan ve dişi aslan betimlemeleri yer alır; fakat mozaığın pagan ve Hristiyan inançlarından hangisinin doğrultusunda oluşturulduğu anlaşılamamaktadır.⁴⁰⁶ Bir başka örnek Gazze

⁴⁰⁵Scheibelreiter, s. 72.

⁴⁰⁶Asher Ovadia ve Sonia Mucznik, "Classical Heritage and Anti-Classical Trends in the Mosaic Pavement of Lydda (Lod)", **Assaph-3**, (Ed. Asher Ovadia ve Nurith Kennan-Kedar), 1998, ss. 1-18, fig. 3.

Maioumas Sinagogudur. Burada, İ.S. 6. yüzyıla tarihlenen zemin mozağinde, Kral Davud'un etrafını fil(?), zürafa, dişi aslan ve yılan gibi hayvan figürleri sarmaktadır (**Resim 178**).⁴⁰⁷ Bu mozaik, Pagan Döneminden itibaren bilinen Orpheus sahneli mozaiklerden esinlenilerek yapılmış olmalıdır.

Anadolu'daki dini yapılar arasından konuya en iyi örnek, Mopsuestia (Misis) Bazilikasına ait zemin mozağıdır.⁴⁰⁸ Budde, Mozağı 4. yüzyıl içerisinde tarihlenmiş olsa da araştırmacılar tarafından İ.S. 5. yüzyılın ikinci yarısı ya da İ.S. 6. yüzyıl gibi tarihler uygun görülmektedir.⁴⁰⁹ Mozaik stil olarak en erken İ.S. 5. yüzyılın sanatını yansıtmaktadır. Eski Ahit kökenli Nuh'un gemisi temasına sahip bu mozaikte çeşitli türlerde kuş figürlerinin yanında aslan, panter (ya da leopar), kaplan, ayı, geyik, keçi, boğa ve deve gibi çok sayıda hayvan figürü resmedilmiştir (**Resim 179-181**).⁴¹⁰

İ.S. 6. yüzyılın ortasına tarihlenen Erzincan Altın-tepe Kilisesi zemin mozaiklerinde, hayvan figürleri hem merkezi bir pano içerisinde toplu olarak resmedilmiş hem de bu panonun etrafını donatan bir svastika-meander tasarımının kolları arasındaki küçük boyutlu panolara tek figür halinde işlenmiştir (**Resim 182**).⁴¹¹ Merkezi panoda, aslan, boğa, kaplan, geyik, ayı ve keçi figürleri, çeşitli kuş figürleri ile birlikte resmedilmiştir. Panonun kuzey yarısında soldan sağa doğru aslan, boğa ve kaplan figürlerinden oluşan bir sahne vardır.⁴¹² Bu sahnede hem aslan hem de kaplan figürü merkezde yer alan boğaya doğru saldırır halde resmedilmiştir. Boğa, sahnenin sağına doğru hamle yaparken başını geriye, aslana doğru çevirmiştir. Boğa figürünün bu hareketi, A Kilisesi orta nef mozağının b5 karesinde yer alan geyik figürü ile aynı psikolojiyi yansıtmaktadır. Panonun diğer yarısında, soldan sağa

⁴⁰⁷R. Ovadia ve A. Ovadia, ss. 60-62, pl. 59, 178; Ovadia ve Mucznik, s. 6.

⁴⁰⁸Budde, s. 34. Budde, yapıyı bazı gerekçelerden ötürü Martyrium Kilisesi olarak tanımlamaktadır: Budde, ss. 55-75. Ancak yapının bir sinagog olabileceği de düşünülmektedir: Rachel Hachlili, **Ancient Jewish Art and Archaeology in the Diaspora**, Brill: Leiden, 1998, ss. 214-216.

⁴⁰⁹Hachlili, ss. 213-214, 216; Michael Grant, **Roma'dan Bizans'a: İ.S. 5. yüzyıl**, Çev. Z. Zühre İlgelen, Homer Kitabevi, 2000, ss. 130-132, şek. 33.

⁴¹⁰Budde, ss. 38-43, abb. 26-44; Hachlili, ss. 209-212, 249-251, fig. V8.

⁴¹¹Can, Altın-tepe, ss. 6-8, figs. 8-14; Birol Can, "Technical, Stylistic, Iconographic Evaluation and Dating of Mosaics of Altın-tepe Church", **XI. Uluslararası Antik Mozaik Sempozyumu**, 16-20 Ekim 2009 Bursa, (Ed. Mustafa Şahin), Uludağ Üniversitesi, Mozaik Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2011, (Iconographic Evaluation), ss. 227-229, fig. 3.

⁴¹²Can, Altın-tepe, ss. 6-9, figs. 8-10; Can, Iconographic Evaluation, s. 227, fig. 3.

doğru geyik, ayı ve dağ keisinden oluşan başka bir sahne daha vardır.⁴¹³ Burada ise ayı figürü, sahnenin sağındaki dağ keçisine doğru hamle yapmaktadır. Bunlar, tipik mücadele sahneleridir. Oysaki bu panoda yer alan kuş figürleri ve bitkisel tasarımlar, A Kilisesinin orta nefindeki eğrisel karelerde yer alan ve Cennet teması sahnelerini çağrıştıran kuş figürleri ve bitkisel betimler ile önemli bir benzerliğe sahiptir. Panodaki sahnelerden birinde iki kuş figürü bir ağaç betimlemesinin etrafında karşılıklı olarak konumlandırılmıştır (**Resim 183**).⁴¹⁴ Öte yandan aslan, kaplan, ayı, boğa ve dağ keçisi figürlerinin, Cennet sahnesine uygun hareket etmediği görölmektedir.

Altıntepe Kilisesinin bu zemin mozaiği bir cennet sahnesi olarak yorumlanmış ve aynı zamanda Yeşaya'nın Barış Krallığı sahneleri ile ilişkilendirilmiştir.⁴¹⁵ Barış Krallığı sahnelerinde en önemli nokta, karşılıklı konumlanan iki hayvan figürünün sakin bir şekilde betimlenmesidir. Bu tarz sahnelerde, barışın ve huzurun göstergesi olarak hayvanların başlarının yere doğru eğik resmedildiği de görölmektedir. Ne var ki Altıntepe Kilisesi mozaiğinde böyle bir durum söz konusu değildir. Hayvan figürleri vahşi ve gergin bir atmosfer yaratmaktadır. Mozaikte kuş figürleri ve bitkisel öğeler cennet temasına uygun resmedilmişe de diğer hayvan figürlerinin arasındaki ilişki bu temayı bozmaktadır. Bu duruma ilişkin birkaç olasılık ileri sürülebilir. Olasılıklardan biri, mozaik sanatçısının panoyu sadece dekoratif amaçlı icra etmiş olmasıdır. Hem A Kilisesi Hem de Altıntepe Kilisesi mozaikleri için ileri sürülebilecek ikinci bir olasılık, sahnelerde Cennet ya da Barış Krallığı yerine dünüevi bir kompozisyonun ya da Yaratılışın ilk altı gününün konu edinmiş olabileceğidir. Genesis 1:20 ve 25 arasında, vahşi ve evcil hayvanların ve kuş türlerinin yaratılışından bahsedilmektedir.⁴¹⁶ Genesis 1:20 ve 23 arasında denizden bahsedilmesi, her iki Kilisenin mozaikleri için uygun değildir çünkü sahnelerde herhangi bir su tasviri işlenmemiştir. 1:20 ve 23

⁴¹³Can, Altıntepe, ss. 6-9, figs. 8, 11; Can, Iconographic Evaluation, s. 227, fig. 3.

⁴¹⁴Can, Altıntepe, s. 9, fig. 12; Can, Iconographic Evaluation, s. 227, fig. 3.

⁴¹⁵Can, Iconographic Evaluation, s. 228.

⁴¹⁶ Genesis 1: ²⁰“Tanrı, “Sular canlı yaratıklarla dolup taşsın, yeryüzünün üzerinde, gökte kuşlar uuşsun” diye buyurdu. ²¹Tanrı büyük deniz canavarlarını, sulara kaynaşan canlıları ve uçan çeşitli varlıkları yarattı. Bunun iyi olduğunu gördü. ²²Tanrı, “Verimli olun, oğalın, denizleri doldurun, yeryüzünde kuşlar çoğalsın” diyerek onları kutsadı. ²³Akřam oldu, sabah oldu ve beşinci gün oluştu. ²⁴Tanrı, “Yeryüzü çeşit çeşit yaratık, evcil ve yabani hayvan, sürüngen türetsin” diye buyurdu. Ve öyle oldu. ²⁵Tanrı çeşit çeşit yabani hayvan, evcil hayvan, sürüngen yarattı. Bunun iyi olduğunu gördü.”

daha önce bahsedilen Ürdün'deki Aziz Kosmas ve Damianus Kilisesindeki gibi mozaikler için geçerli olmalıdır. Genesis 1:24 ve 25 ise yabani ve evcil kara hayvanlarından bahseder ki bu, Altıntepe ve A Kilisesi mozaikleri için de geçerli bir ikonografik açıklama olabilir.

Hayvanlar arasındaki ilişki göz önüne alındığında iyi ile kötü arasındaki mücadelenin anlatılmaya çalışılmış olması da muhtemeldir. Bu sahneye dair verilebilecek son yorum, daha önce A Kilisesi mozaiği için de tarafımızdan ileri sürülen olasılıklardan biridir. Bu yoruma göre mozaik sanatçısı, cennet temalı bir sahneye hayvan mücadelelerini eklemekten çekinmemiş olabilir. Bu şekilde düşünülürse, Altıntepe Kilisesi için ileri sürülen “Cennet” yorumu mümkün görünmektedir. Bu durumu biraz daha açabilmek için farklı mozaik örneklerine de bakmak gerekir.

Antik Dönem mozaiklerinde, mitolojik ve aynı zamanda kültürel bir karakter olan Orpheus ile alakalı pek çok örnek bulunmaktadır. Orpheus, hem Pagan inancında hem de Hristiyanlığın başlangıç aşamasında, etkisi hissedilmiş bir karakterdir. Orpheus kültüründe ölümden sonraki dünya ile alakalı bir inanışın var olduğu düşünülmektedir.⁴¹⁷ Zemin mozaiklerinde bu figür, sahnenin merkezinde elinde bir lyra ile resmedilir. Orpheus'un çevresinde ise çok sayıda hayvan, sakin bir ruh hali ile betimlenir. İ.S. 3. yüzyılın başına tarihlenen bir örnek (**Resim 184**), Hatay Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir (Tarsus Mozaiği, Env. No. 10568a).⁴¹⁸ Mozaikte kartal, aslan, boğa, kaplan, fil, ayı, panter, antilop ve domuz figürleri sakin bir şekilde Orpheus'un çevresinde durmaktadır. Bu sahnede Orpheus ustalıklı çaldığı lyra ile vahşi hayvanları bile büyümüştür. Buna karşın, İ.S. 194 yılına tarihlenen ve Dallas Sanat Müzesinde sergilenen bir Edessa mozaiğinde, Orpheus'un çevresindeki hayvanlardan bazıları saldırı pozisyonunda resmedilmiştir (**Resim 185**).⁴¹⁹ Orpheus'un sol yanındaki panter, kaplan gibi vahşi hayvanlar ileriye doğru atılır biçimde tasvir edilirken figürün sağ yanında yer alan antilop, at ve keçi figürleri dingin bir psikolojide betimlenmiştir. Bu mozaik, genel olarak sakin resmedilen

⁴¹⁷Salman, Edessa, s. 50.

⁴¹⁸Cimok, Antioch, ss. 144-149.

⁴¹⁹Salman, Edessa, ss. 50, 72, 80, 82, şek. 120.

Orpheus'un hayvanlarının vahşi bir şekilde de ele alınabildiğini göstermektedir. Mozaik sanatçısı, Orpheus'un popüler sahnelerine bağlı kalmamıştır.

Aynı pano içerisinde tasvir edilmiş çeşitli hayvan figürlerinden oluşan bir Edessa mozaïği Şanlıurfa müzesinde sergilenmektedir.⁴²⁰ Geç Roma Dönemine tarihlenen bu mozaik, Erzincan Altın-tepe Kilisesi mozaïğindeki sahneyi anımsatmaktadır. Mozaik, Altın-tepe Kilisesi panosuna benzer şekilde ters zeminli iki süsleme alanına sahiptir ve figürler arasında bitkisel betimlemeler bulunmaktadır. Sahnelerden birinde kurdeleli bir aslan figürü merkezde yer alan bir yaban keçisine saldırılmaktadır (**Resim 186-187**).⁴²¹ Yaban keçisi tehlikeden kurtulmak için ileri doğru hamle yaparken başını geriye, aslana doğru çevirmiştir. Yaban keçisinin bu pozisyonu hem Hadrianoupolis A Kilisesi mozaïğindeki geyik figürüyle hem de Erzincan Altın-tepe Kilisesi mozaïğindeki boğa figürü ile benzerlik gösterir. Panonun diğer yarısında işlenen bir başka sahnede bitkisel bir süslemenin iki yanına karşılıklı resmedilmiş ceylan ve boğa figürleri (**Resim 188**) vardır.⁴²² Bu sahne ise Barış Krallığı temasını anımsatır. Panonun bir yanında hayvanların sakin bir şekilde diğer yanında ise hareketli ve vahşi vurgularla betimlenmesi yukarıda bahsedilen Orpheus mozaïği örneği gibi ikici bir karakter yaratır. Bu mozaikler, popüler şablonlar arasında pek görülmeyen alternatif sahnelerin de sanatçılar tarafından denenmiş olma ihtimalini düşündürmektedir. A Kilisesi ve Altın-tepe Kilisesi mozaiklerinde böyle bir alternatif sahneleme yöntemine başvurulduysa Cennet teması değerlendirmesi iki kilisenin mozaikleri için de ileri sürülebilir. Bunun yanında A Kilisesi orta nef mozaïğinde hayvanların hareketli ve gergin bir görünüm sergilediği birer figürden oluşan dört adet pano, Cennet temasını yansıtan kuş figürlü ve bitkisel betimli eğrisel karelerden tasarımsal açıdan ayrı sahneler olarak da değerlendirilebilir. Bu figürlerin ayrı tasarımlar olarak değerlendirilmesi halinde eğrisel kareler içerisinde yer alan kuş figürlerinin Cennet manzaralarını tasvir ettiği, hayvan figürlü kare panoların ise ya sadece dekoratif amaçlı kullanıldığı ya da iyi ile kötü arasındaki mücadeleyi yansıttığı düşünülebilir.

⁴²⁰ Salman, Edessa, ss. 80, 167-171, şek. 82-90.

⁴²¹ Salman, Edessa, ss. 169-170, şek. 86-87.

⁴²² Salman, Edessa, ss. 168-169, şek. 83-84.

A Kilisesi güney nef mozağinde hayvan figürleri kare formlu çerçevelerle birbirinden ayrılmaktadır. Bu nedenle mozaik için Kutsal Kitap orijinli Nuh'un Gemisi temasını önerebilmek mümkün değildir. Buna rağmen, süsleme alanındaki aslan ve ceylan figürlerinin birbiriyle bağlantısı olduğu açıktır. Ancak bu bağlantı da bir hayvan mücadelesi sahnesini çağrıştırdığı için muhtemel bir Cennet betimlemesine, Yeşaya'nın Barış Krallığı sahnelerine ya da Nuh'un Gemisi mantığına aykırı durmaktadır. Daha önce de bahsedildiği gibi Cennet Bahçesi ve özellikle barış krallığı sahnelerinde, hayvanlar uysal yönleriyle tasvir edilirdi.⁴²³ Kilikia Bölgesi kentlerinden Anemurium'un Nekropolis Kilisesi mozaığı, Yeşaya'nın barış krallığı sahnelerine iyi bir örnektir.⁴²⁴ Mozaikte, karşılıklı konumlanan leopar ve oğlak figürleri bir yazıt ile birlikte işlenmiştir (**Çizim 23**). Figürlerin başları, aralarındaki barışın göstergesi olarak eğiktir. Kilikia Bölgesinden barış krallığı ile ilgili diğer örnekler Korykos, Elaioussa Sebaste (Ayaş) ve Karlık Kiliselerinde bulunmuştur.⁴²⁵ Karlık mozağinde Yeşaya'da bahsedilmeyen fil ve erkek geyik figürlerine de yer verilmiştir. Campbell, bu durumu mozaığı oluşturan kişi için Yeşaya metnine sadık kalmaktan çok dekorasyonun öncelikli geldiği şeklinde bir yorumla açıklar.⁴²⁶ Elaioussa Sebaste mozaığının Barış Krallığı sahnesinde ise ilginç bir ayrıntı daha vardır. Mozaikte karşılıklı resmedilmiş leopar, boğa, ayı ve koç gibi hayvanların huzurlu hali Barış Krallığının tipik bir sunumudur. Buna rağmen sahnenin arkasında bir köpek figürünün (?) av peşinde koştuğu görülmektedir (**Resim 189**). Sahnelerin birbirinden ayrıldığı açık olsa da aynı süsleme alanında hem hayvan mücadelesi hem de Barış Krallığı sahnesi

⁴²³Yeşaya 11:6-8 “*Onun döneminde kurtla kuzu bir arada yaşayacak, leopar oğlakla birlikte yatacak, Buzağı, genç aslan ve sığır yan yana duracak, Onları küçük bir çocuk güdecek. İnekle ayı birlikte otlayacak, Yavruları bir arada yatacak. Aslan sığır gibi saman yiyecek. Emzikteki bebek kobra deliği üzerinde oynayacak, süttten kesilmiş çocuk elini engerek kovuşuna sokacak.*” Yeşaya 65:25 “*Kurtla kuzu birlikte otlayacak, Aslan sığır gibi saman yiyecek...*” Yeşaya'nın kehanette bulunduğu Mesih Çağındaki hayvanların cennetinden H. Maguire bahsetmektedir; Yeşaya 11:6-7 için bkz. Maguire, *Earth and Ocean*, s. 30. Yeşaya 11:6-8 için ayrıca bkz. Campbell, *Anemurium*, ss. 48-49.

⁴²⁴Campbell, *Anemurium*, ss. 46-47, pl. 207; James Russell, “Christianity at Anemurium (Cilicia), **Actes du XIe congrès international d'archéologie chrétienne-Vol. I et II**, Lyon, Vienne, Grenoble, Genève, Aoste, 21-28 septembre 1986, Rome, Publications de l'École française de Rome, 1989, ss. 1632, fig. 10.

⁴²⁵Russell, s. 1632; Campbell, *Anemurium*, s. 49; Maguire, *Earth and Ocean*, s. 30, fig. 34; M. Grant, s. 131, 133, şek. 34; Budde, *abb. 186-189*. Barış Krallığı sahnelerine başka bir örnek, Kıbrıs'taki Justinianus Dönemine tarihlenen Ayias Yeoryios bazilikası zemin mozaığıdır: Michaelides, *Cyprus*, ss. 95-97, fig. 10. Mezmur 65:25 ile ilişkilendirilen bir örnek ise İ.S. 7. yüzyılın ikinci yarısı gibi geç bir tarihe ait olan Ürdün'deki Aziz Varus Kilisesi mozaığıdır: Mohammad Najjar ve F. Sa'id, “A New Umayyad Church at Khilda – Amman”, **Liber Annuus 44**, Jerusalem, 1994, s. 552, fig. 1, pl. 32-33.

⁴²⁶Campbell, *Anemurium*, s. 49.

bulunmaktadır. Bu durum yukarıda bahsedilen hayvan figürlü Edessa mozaiği ile paralellik gösterir. İki mozaikte de sahnelerden birinde hayvan mücadelesi varken, diğesinde hayvanların karşılıklı bir biçimde ve huzurlu bir ruh hali ile resmedildikleri görülmektedir.

Karlık mozaiğinden hareketle fil figürünün de bir barış krallığı sahnesinde yer alabileceği anlaşılmaktadır. Figürleri birbirinden ayıran çerçevelerin göz ardı edilmesi durumunda dahi, güney nef mozaiğinin bu sahnelerden oldukça uzak bir ifadeye sahip olduğu açıktır. Güney nefteki fil figürüne partner olabilecek tek mümkün figür olan tavus kuşu da Yeşaya'da belirtilen hayvanlar arasında değildir. Dahası, tavus kuşu sahnenin sağına yani fil figürünün karşı istikametine bakmaktadır. Bu nedenle, kilisesinin güney nefinde işlenen konunun Barış Krallığı sahnesi olmadığı kesindir. Aslan ve Ceylan figürleri arasındaki mücadele de Nuh'un gemisi ya da barış krallığına ait simgeciliği kırmaktadır. Panonun doğu ucunda yer alan at figürü ise şaha kalkmıştır ve gergin bir psikolojiyi yansıtmaktadır. Bütün bu özellikler düşünüldüğünde bir cennet manzarası da güney nef mozaiği için olası gözükmemektedir. Güney nef mozaiğinde yer alan hayvan tasvirlerinin dekoratif amaçlı kullanılmış olması ya da dünyevi sahnelere yönelik ifadeler olabilecekleri tarafımızdan düşünülmektedir. Bununla birlikte güney nef hayvan figürlerinden tavus kuşu, Hristiyanlık açısından başlı başına önemli bir vurgu olup bir takım anlamlara sahiptir. Güney nef figürleri dekoratif amaçlı resmedilmiş olsa dahi tavus kuşu gibi bir figürün elbette Hristiyan sembolizmi açısından önemli bir yeri vardır ve burada kullanılması bir rastlantı değildir.⁴²⁷ Güney nef mozaiği tavus kuşu figürünün tasarımsal açıdan çok iyi bir benzeri Ürdün'deki Aziz Cosmas ve Damianus Kilisesi mozaiğinde bulunmaktadır (**Resim 173**).

A Kilisesinin kuzey ve orta neflerinde çok sayıda kuş figürüne yer verilmiştir. Kuzey nefin her bir kare çerçevesine tek kuş figürü resmedilmiştir. Bu tasarım biçimi Antik Dönem mozaiklerinde en sık görülen kompozisyonlardandır. Dini ya da dini olmayan her yapıda, herhangi bir geometrik motif içerisine yerleştirilmiş kuş figürüne yoğun bir şekilde rastlanılmaktadır. Tarafımızdan yapılan araştırmalarda A

⁴²⁷Tavus kuşu üzerine daha ayrıntılı bir değerlendirme Erken Bizans B Kilisesi başlığı altında yapılmıştır.

Kilisesinin kuzey nefindeki kuş figürlü tasarım ile benzerlik gösteren en önemli örnek, daha önce bahsi geçen Kos adasındaki Hagios Stephanos Bazilikasının kuzey nef mozaiğidir (**Resim 61**).⁴²⁸ Bu mozaik, hem geometrik dekorasyonu hem de figürlü süslemeleri ile A Kilisesi kuzey nef mozaiğine benzediği için diğer tüm örneklerden çok daha önemli bir karşılaştırmadır. İki mozaikte de küçük kare panolar içerisine birer kuş figürü resmedilmiş ve figürlerle birlikte herhangi bir bitkisel süsleme kullanılmamıştır. Bazilikanın nartheks mozaiğindeki panolarda ise bitkisel süslemeler ve kuş figürleri birlikte ele alınmıştır.⁴²⁹ Hagios Ioannos Bazilikasının vaftizhane mozaiği de geometrik tasarımı ve kuş figürleri ile A Kilisesi kuzey nef mozaiğiyle benzerlik gösterir (**Resim 63**).⁴³⁰ Adadan kuş figürlü kare panolara son örnek, Zipari'deki Hagios Paulos bazilikasının vaftizhane mozaiğidir (İ.S. 6. yüzyıl).⁴³¹ Lesbos adasının Eressos Bazilikasına ait zemin mozaiğinde (İ.S. 5. yüzyıl) yine kuş figürlü pano örnekleri bulunmaktadır (**Resim 190**).⁴³² Kıta Yunanistan'ın doğu kıyısındaki yerleşimlerden Nea Anchialos'un Gamma Bazilikası ise, Eressos bazilikasının kuş figürlü küçük kare panolarına benzer bir zemin mozaiğine sahiptir (İ.S. 5. yüzyıl).⁴³³ Orta Doğu coğrafyasında yine konuyla alakalı tasarımlarla karşılaşmak mümkündür. Ürdün'den Rahip John Şapelinde (İ.S. 565)⁴³⁴ ve Aziz Kosmas ve Damianus Kilisesinde (İ.S. 533)⁴³⁵ kare panolar içerisine kuş figürleri resmedilmiştir. Rahip John Şapelindeki küçük kare panolar, mozaiğin bordür tasarımına ait olan bir svastika-meander tasarımının kolları arasına işlenmiştir. Bordürlerde, svastika-meander tasarımı ile birlikte ele alınan figürlü panolara da sıkça rastlanmaktadır. Hadrianoupolis'teki Erken Bizans Villasının Mekân 1b mozaiğinde buna benzer bir bordür tasarımı bulunmaktadır.⁴³⁶ Erzincan Altıntepe Kilisesinde de ana panonun etrafını saran svastika-meander tasarımının kolları

⁴²⁸Parrish, Kos, s. s. 342-343, fig. 20.

⁴²⁹Campbell, Workshops, s. 290, pl. 44, fig. 14; Parrish, Kos, ss. 341-342, fig. 18;

⁴³⁰Parrish, Kos, ss. 344-345, figs. 22-23.

⁴³¹Parrish, Kos, ss. 339-340, figs. 9-10.

⁴³²Kitzinger, Stobi, s. 137, fig. 209.

⁴³³Kitzinger, Stobi, ss. 137-138, fig. 208.

⁴³⁴Piccirillo, Jordan, ss. 174-175, figs. 231-232.

⁴³⁵Maguire, Earth and Ocean, ss. 34-36 fig. 38, 40-41; Piccirillo, Jordan, ss. 288-289, fig. 539; Levi, s. 595.

⁴³⁶Lafli ve Zäh, BZ 102, taf. 8, abb. 7.

arasındaki figürlü panolarda bitkisel süslemelerle birlikte resmedilmiş kuş figürleri mevcuttur (**Resim 182**).⁴³⁷

Keklik, güvercin, papağan, sülün, kümes hayvanları, su kuşları ve özellikle tavus kuşları sayısız örneklerle hem pagan hem Hristiyan mozaiklerinde görülmektedir. Bu mozaiklerin kalitesi ya da işlendikleri zaman dilimi farklı da olsa bazı genel özellikleri değişmemektedir. Örneğin bir keklik figüründe, mozaik sanatçıları göz hizasından boyna doğru bir çizgi işler. Bu çizgi, boynu ikiye ayırır ve bu alanlar farklı renkteki tesseralarla doldurulur. Bunu A Kilisesi kuzey nefindeki keklik figürlerinde görmek mümkündür (**Resim 81, 86 ve 88**).⁴³⁸ Sülün figürlerinde, baş üzerinde yükselen tüyler, iki sivri çıkıntı olarak ya da yuvarlak formlu iki kulak şeklinde sanatçılar tarafından detaylandırılırdı (**Resim 181**). Bu figürleri ele veren bir diğer özellik renkli tüyleri ve uzun kuyruklarıdır. Tavus kuşu da sülün familyasından olduğu için iki kuş figürü arasında bazı benzerlikler mevcuttur; hatta sülün ve tavus kuşu figürlerinin bazı durumlarda karıştırıldığı da görülmektedir.⁴³⁹ Su kuşu figürleri ise büyük ebatlarda tasarlanırdı. Bir su kuşu, genellikle beyaz renkli tüyler, uzun gaga, boyun ve bacaklarla ifade edilirdi; ancak Hatay Arkeoloji Müzesinde sergilenen ve “Kuşlar Mozaığı” olarak adlandırılan zemin mozaığında (Env. No. 959)⁴⁴⁰, yeşil tonlu tesseralarla tüyleri oluşturulmuş ve oldukça iyi detaylandırılmış bir balıkçıl kuş da bulunmaktadır. A Kilisesinin orta nefinde beyaz renkli iki su kuşu figürü vardır. Figürlerden f1 karesinde yer alan su kuşu, başını arkaya doğru uzatmıştır ve bu şekliyle garip bir pozisyon sergilemektedir (**Resim 114**). Bu pozisyonun nedeni olarak figürün içinde bulunduğu sahnenin yeterli alanı sunmadığı ileri sürülebilir; ancak Antik Dönem mozaiklerinde başını yukarı ya da arkaya doğru çevirir şekilde resmedilmiş kuş figürü örnekleri de görülebilmektedir ve bu mozaik sanatı açısından normal bir betimleme tarzıdır. Mopsuestia Bazilikası mozaığının Nuh’un Gemisi sahnesinde resmedilmiş bir su kuşu figürü, bu tipteki figürlere

⁴³⁷ Can, Altıntepe, s. 10, figs. 16-17.

⁴³⁸Bir başka keklik örneği için bkz. Arlene Fradkin, “Animal Figures in the Basilical Building Mosaics at Roman Sepphoris, Lower Galilee, Israel”, **Near Eastern Archaeology**, Vol. 62, No. 4, 1999, s. 235.

⁴³⁹“Antioch Mosaics” adlı yayında, şu an St. Louis Sanat Müzesinde sergilenen ve asma dal ve yaprakları arasındaki kuşlardan oluşan bordür parçasındaki sülün figürü, dişi tavus kuşu olarak tanımlanmıştır: Cimok, Antioch, s. 310.

⁴⁴⁰Mozaik, Müzenin internet sayfasında 869 envanter numarası ile belirtilmiştir; ancak mozaığın müzedeki bilgilendirme panosunda yazan envanter numarası 959’dur.

örnektir (**Resim 180**).⁴⁴¹ Orta nefin doğu yarısındaki süsleme alanında ise balıkçıl bir kuş türü gibi uzun boyna ve bacaklara sahip karşılıklı olarak resmedilmiş iki kuş figürü mevcuttur. Ne var ki bu kuşların baş kısımları korunamamıştır. Bu sebeple türlerini kesin olarak tayin edebilmek mümkün değildir. Bu figürler aynı zamanda kuzey nefte yer alan ve bir kümes hayvanı özellikleri gösteren altı numaralı pano içerisindeki figüre benzer bir şekilde resmedilmişlerdir.

Orta nefin I numaralı süsleme alanına ait kuş figürleri, ağaç betimleri ve çiçek süslemeleri ile birlikte tasarlanmıştır. Bazı ağaç gövdelerinde, farklı renklerdeki tesseralar, dönüşümlü olarak yatay çizgiler halinde alt alta sıralanmıştır. Bu teknikte resmedilmiş ağaç gövdeleri Konstantinopolis'in Büyük Saray mozağında de görülür. Saray mozağının ağaç betimleri genel olarak dama tahtası tekniği ile oluşturulmuştur⁴⁴²; ancak Mozağın E bölümünden bir servi ağacı (Env. No. 22d) ve yine aynı bölümden kuzu yiyen ayı sahnesine ait bir ağaç betimi (Env. No. 22f) Hadrianopolis örneklerini anımsatmaktadır (**Resim 191**).⁴⁴³ Benzer başka bir örnek ise Ürdün'deki Aziz Kosmas ve Damianus Kilisesi mozağında görülmektedir.⁴⁴⁴

Bir ağacın her iki yanına karşılıklı resmedilmiş kuş figürleri cennet manzaralarını çağrıştırmaktadır. Kitzinger, hayvan betimlemelerinde görülen Yaşam Ağacı sembolünün Erken Hristiyan sanatında oldukça popüler olduğunu belirtir.⁴⁴⁵ Ovadiah ise Eden Bahçesinin, zambak, Bilgelik Ağacı ya da Yaşam Ağacı olarak belirli tipteki ağaç ve çiçeklerle ifade edildiğini vurgular.⁴⁴⁶ Kuş figürleri ise genelde ruh sembolizasyonu ile birlikte anılmaktadır.⁴⁴⁷ H. Maguire, balık ve kuşların Erken Hristiyan sanatı ve yazınında sıklıkla Hristiyan ruhunun metaforları olarak kullanıldığını ve kuşların cennetteki ruhların sembolleri olduğunu belirtmektedir.⁴⁴⁸ Sıkça karşılaşılan beyaz güvercin ise genelde Kutsal Ruh'u simgelemek amacıyla

⁴⁴¹Budde, abb. 42.

⁴⁴²Cimok, Istanbul, s. 14

⁴⁴³Jobst ve diğerleri, ss. 52-53, fig. 43.

⁴⁴⁴Piccirillo, Jordan, ss. 276-277, figs. 507-509.

⁴⁴⁵Kitzinger, Stobi, s. 136

⁴⁴⁶Ovadiah, Christian Archaeology, s. 472.

⁴⁴⁷Ovadiah, Christian Archaeology, s. 477.

⁴⁴⁸Maguire, Earth and Ocean, ss. 29-30.

kullanılırdı.⁴⁴⁹ Kutsal Ruh ve güvercin figürü arasındaki ilişki İsa'nın vaftiz sahnelerinde karşımıza çıkar ve Luka 3:21-22'de bu durumdan bahsedilir.⁴⁵⁰

Orta nef mozağinde, I numaralı süsleme alanının kuzeydoğu köşesinde yer alan bir güvercin figürü (**Resim 112**), boynundaki kırmızı bir kurdele ile dikkat çekmektedir. D. Levi, kurdeleli kuş figürlerinden -ayrıca kurdeleli aslan mozağinden- bahsederken, boyna iliştirilmiş kurdelenin Pers Hanedanlığının simgesi olduğunu belirtir.⁴⁵¹ Saygınlık, onur gibi anlamları ifade eden kurdeleli kuş figürleri, Hristiyan mozaiklerinde de uygulanmaya devam etmiştir. Bu tarz betimler Doğu sanatının etkisini yansıtmaktadır.

A kiliselerinin parçalar halinde ve oldukça az bir kısmı korunabilmiş mozaik yazıtları ne yazık ki burada ele alınmış sahnelerin konularına dair herhangi bir bilgi içermemektedir. Genel hatlarıyla incelendiğinde orta nef mozağindeki temanın bir cennet manzarası olması muhtemeldir; ancak bu temayla beraber dört adet panoya resmedilmiş hayvan mücadelesi sahnelerinin kullanım nedeni belirsizdir. Mozaik sanatçısının konuları iç içe sokmada bir sakınca görmemiş olması da olasıdır. Sanatçı, hayvan mücadelelerinin hâlihazırda kare panolar içerisine hapsedilmesini, sahneleri birbirinden ayırmak adına yeterli görmüş olabilir. Geyik, leopar ve grifon figürlerinden oluşan bu sahneler, sadece dekorasyon amacıyla kullanılmış olabileceği gibi, Miletos Kilisesi mozağına benzer biçimde iyi ile kötü arasındaki mücadeleyi yansıtmak amacıyla da yapılmış olabilir. Sahnelerin yaşanılan dünyaya ait ölümlü hayatın bir teması ya da Yaratılışın ilk altı günü ile alakalı olma ihtimali ise göz ardı edilmemektedir; Bu ihtimal kilisenin diğer mozaikleri için de geçerlidir. Bununla birlikte hem güney nef hem de kuzey nef mozaiklerinde işlenen hayvan figürlerinin süslemeci karakteri, eğer varsa sembolik anlamlarından daha çok ön plana çıkmaktadır. A Kilisesi mozaiklerinin kesin bir dil ile değerlendirilememesinin en önemli nedeni orta nefin batı yarısındaki dört adet hayvan figürlü panonun varlığı ve

⁴⁴⁹Maguire, Earth and Ocean, s. 6.

⁴⁵⁰Luka 3:21-22: “²¹Herkes vaftiz olduktan sonra İsa da vaftiz oldu. Dua ederken cennet açıldı,

²²Kutsal Ruh, bedensel görünümünde güvercin gibi onun üzerine indi. Cennetten, “Sen benim sevgili oğlumsun, senden hoşnudum” diyen ses duyuldu.” Mozaiklerde betimlenen bu vaftiz sahnelerinden bazılarında Erken Bizans B Kilisesi başlığı altındadır.

⁴⁵¹Levi, ss. 313, 358. Ayrıca bkz. Cimok, Antioch, s. 241.

güney nefteki hayvan figürlerinin yine kare panolar içerisine farklı psikolojik ifadelerle ayrı ayrı resmedilmiş olmasıdır.

3.2. ERKEN BİZANS B KİLİSESİ MOZAIKLERİ

3.2.1. B Kilisesi

Erken Bizans B Kilisesi, kent merkezi yapılarından olup Göksu Deresinin 500 m kuzeyinde, Hamam A yapısının 135 m kadar kuzeydoğusunda yer almaktadır (**Harita 4-5; Çizim 24; Resim 1, Resim 192**). 2003 yılında Karadeniz Ereğli Müzesi Müdürlüğüne Erken Bizans B Kilisesinde bir kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir (**Resim 193**); ancak bu kazılara ilişkin bir bilimsel yayın kaleme alınmamıştır. 2008 yılında, kilise nartheksinin sarı traverten malzemedeki oluşum tabanında sabitleme ve güçlendirme çalışmalarında bulunulmuş ve kilisenin tüm zemin mozaiklerini korumaya yönelik konservasyon çalışmaları düzenlenmiştir (**Resim 194**).⁴⁵² 2008 sezonunun ardından Paphlagonia Hadrianoupolis'i kazı çalışmaları sonlandırıldığında, Hadrianoupolis mozaiklerinin doğanın olumsuz şartlarından arındırılıp in situ sergilenmesi amacıyla tamamlanmak istenen koruma çalışmaları yarıda kalmıştır. Erken Bizans B Kilisesi mozaiklerinin restorasyon ve konservasyonu, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Vedat Keleş başkanlığındaki kazı ekibince, 2011 yılında tamamlanabilmiştir (**Resim 195**).⁴⁵³

A Kilisesi gibi Erken Bizans B kilisesi de üç nefli bazilikal bir yapıdır (**Çizim 24**). Batı-doğu doğrultusunda uzanan kilise, 14,85 x 23,49 m ölçülerindedir. Yapısal anlamda oldukça benzer olmalarına rağmen B Kilisesi, A Kilisesine oranla biraz daha uzun bir yapıdır. Kilisenin batı kenarında birbirine komşu iki nartheks mevcuttur. Doğu kenarında ise bir apsisi vardır. Batı kenarındaki ana giriş 2,8 m genişliğe sahiptir; ancak kuzey ve güney neflerin doğu uçlarında ve ayrıca dış nartheksin kuzey kısa kenarında birer giriş daha bulunmaktadır.

⁴⁵²Lafli, 2008 Çalışmaları, s. 51.

⁴⁵³Nuri Kılavuz ve Ersin Çelikbaş, "Eşsiz Mozaikler Kenti Hadrianoupolis", **Aktüel Arkeoloji Dergisi**, Sayı 26, (Ed. Mehmet Bezdin), Mart-Nisan 2012, ss. 96-97.

A ve B Kiliseleri gibi benzer boyut ve plana sahip Erken Bizans dini yapıları Anadolu'nun çeşitli yerlerinde belgelenmiştir. Bu yapılardan biri Bursa ili, Büyükşehir İncesine bağlı Derecik yerleşiminde bir kurtarma kazısı sonucunda ortaya çıkarılmış Derecik Bazilikasıdır.⁴⁵⁴ İ.S. 5. yüzyılın sonuna tarihlenen Derecik Bazilikası 12,5 x 20.75 m ölçülerindedir.⁴⁵⁵ Yapının nartheksinde yer alan iki ana girişin dışında, B Kilisesinde olduğu gibi güney nefin doğu ucunda bir giriş daha bulunur. Bu girişi kilise mensuplarının kullanmış olabileceği düşünülmektedir.⁴⁵⁶ B Kilisesi neflerinin doğu uçlarında yer alan girişleri de muhtemelen din adamları kullanıyor olmalıydı.

2003 yılı kurtarma kazıları sırasında yapının nartheksinde mermer bir tabula ansata içerisinde bir Hıristiyan mezar yazıtı keşfedilmiştir (**Resim 196**). İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen yazıtın genişliği 24 cm, yüksekliği 23 cm'dir. Yazıttaki harflerin yüksekliği 2 cm'dir. Yazıtın transkripsiyonu ve çevirisi şu şekildedir:

ένθά-
δε κατά-
κητε ὄεν ά
γηοις [...]
5 [.]HNMH[...]
[...]Ο[.]ΔΑ
N[.]Ο μ(ν)ή(μη?)
[.....]

Burada
Gömülüdür
...

⁴⁵⁴Recep Okçu, "Derecik Bazilikası Kurtarma Kazısı", **III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin) (8-10 Haziran 2006), Uludağ Üniversitesi, Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2007, (Derecik), ss. 37-44.

⁴⁵⁵Okçu, Derecik, ss. 39, 169, plan 1.

⁴⁵⁶Okçu, Derecik, s. 39.

...

...

...

... (anısına?)

...

Satır 7-8: ölen kişinin adı?⁴⁵⁷

B Kilisesi, kullanım döneminde çeşitli yapısal düzenlemelere uğramıştır; ancak yapıya ilişkin kalıntılar, bu düzenlemelerin detaylı yorumlanmasına yetecek arkeolojik veriyi sunmamaktadır.⁴⁵⁸ Erken Bizans B Kilisesi, A Kilisesi kadar zengin mimari buluntulara sahip değildir. A Kilisesinde olduğu gibi yapının nefleri arasında sütunların yer aldığı birer sıra stylobat bulunmalıydı ancak ne sütunları ne de stylobatı korunabilmiştir.⁴⁵⁹ Yine de kiliseye ait az sayıda sütun, sütun kaidesi ve başlığı ele geçen buluntular arasındadır. Bunlar İ.S. 6. yüzyıla tarihlenmektedir. Kilisede iki farklı evreye ait zemin mozaiği kalıntıları, yapıdaki mimari değişikliklere ilişkin en önemli ipucunu sunmaktadır. Buna göre, ilk zemin mozaiklerinin yapıldığı evrede kilisenin batısında iki adet nartheks bulunmaktaydı. İkinci mozaik evresindeyse (muhtemelen İ.S. 7. yüzyılın başında) iç nartheksin yanlardan daraltıldığı vekuzey ve güney nef mozaiklerinin batıya doğru genişletildiği anlaşılmaktadır. Bu durumu kanıtlayan in situ mozaik parçaları, birinci evre mozaiğinin 35 cm kadar daha yukarısındaki bir seviyede, güney nefin duvar kenarı boyunca takip edilebilmektedir (**Çizim 24; Resim 197**).⁴⁶⁰ Mimari yapının değiştirildiği ikinci evrede kilise muhtemelen merkezi bir kubbeye sahipti.⁴⁶¹ Kilisenin içindeki dört adet payenin bir kubbeyi ya da tonozu taşıyabilecek güçte olduğu düşünülmektedir.⁴⁶² Ele geçen tüm buluntuların değerlendirilmesi sonucunda B Kilisesinin İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği ve İ.S. 8. yüzyılın başında diğer Hadrianopolis yapıları gibi terk edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁶³

⁴⁵⁷ Lafli ve Christof, Hadrianopolis I, s. 48, abb. 18.

⁴⁵⁸ Lafli, BZ 101, s. 694.

⁴⁵⁹ Lafli, BZ 101, ss. 694-695.

⁴⁶⁰ B Kilisesi ikinci evre mozaiği için bkz. Lafli, BZ 101, s. 696.

⁴⁶¹ Lafli, BZ 101, ss. 695, 699.

⁴⁶² Cumalıoğlu, s. 17.

⁴⁶³ Lafli, BZ 101, s. 699.

3.2.2. Kuzey Nef Mozaïği

Doğu ve batı kenarlarda yer alan üç ana parçadan ve nefin ortasında yer alan dört adet ufak boyutlu mozaik parçasından oluşan kuzey nef mozaïğinin çok büyük bir kısmı tahrip olmuştur (**Kat. No. 12; Çizim 24; Resim 198-200**). Opus tessellatum ve opus vermiculatum tekniklerinde oluşturulan mozaïğin olması gereken ölçüleri 13,80 x 2,20 m'dir. Mozaikte kullanılan tesseraların ölçüleri 1,0 x 1,0 cm ile 1,5 x 1,5 cm arasında değişmektedir. dm²'ye 56-65 arasında tessera düşmektedir. Siyah, beyaz, turuncu, kırmızı, pembe, yeşil ve mavi olmak üzere yedi renk ve bu renklere bağlı tonlar kullanılmıştır.

Mozaïği, 6 ile 15 cm arasında değişen genişlikte beyaz renkli bir bordür dıştan çevrelemektedir. 20 cm genişliğindeki ikinci bordür, ikili iğ motifinden oluşan teğet yarım daireler tasarımından meydana gelir (**Resim 199-201**).⁴⁶⁴ Tasarım, turuncu renkli zemin üzerine dıştan içe doğru siyah, beyaz ve kırmızı tessera sıralarından oluşturulmuştur. İğ motiflerinin uç noktaları için beyaz tessera kullanılmıştır. Mozaïğin batı kenarında ise dört adet iğden oluşan teğet daireler yer alır.

Yarım daireler tasarımı ile mozaïğin panosu arasında üç sıra beyaz tessera yer almaktadır. Kuzey nef panosunun olması gereken ölçüleri 12,19 x 1,40 m'dir. Buradaki süsleme, çok renkli gölgelendirilmiş bantların meydana getirdiği düğümlü dairelerdir (**Resim 202**).⁴⁶⁵ Farklı renk gruplarından oluşan dört ayrı bant tasarımı vardır. Bantlarda kullanılan ana renkler kırmızı, yeşil, turuncu ve mavidir. Düğümlü dairelerin merkezinde birer rozet süslemesi vardır (**Resim 202-203**). Bu rozetler A Kilisesindeki rozet örnekleri ile benzerlik gösterir. Süsleme alanının zemini, bordür tasarımındaki gibi yine turuncu renklidir. Panoda dört adet düğümlü dairenin arasındaki boşlukta daha küçük boyutlu bir düğümlü daire daha bulunur (**Resim 202-203**).

⁴⁶⁴ Tasarım örnekleri için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, pl. 45f-i.

⁴⁶⁵ Benzer tasarımlar için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, pl. 235a, d.

Mozaiğin doğu kenarında, bir tabula ansata içerisine işlenmiş bir mozaik yazıt bulunmaktadır (**Resim 204**); ancak yazıtın büyük bir kısmı korunamamıştır. Yazıt, beyaz zemin üzerine siyah tesseralarla oluşturulmuştur. Yedi satırdan oluşmaktadır ve satır yükseklikleri 4,5 ile 6 cm arasında değişmektedir. Yazıtın transkripsiyon ve çevirisi şöyledir:

‘Υπ[ἔρ εὐχῆς

ΠΕ[

ΑΜ[

Κ[

5 Μ[

Γ[

Υ[

Çeviri:(Adağa) göre...⁴⁶⁶

3.2.3. Güney Nef Mozaiği

Tek parça halinde korunan güney nef mozaiğinin olması gereken ölçüleri 13,50 x 2,40 m'dir (**Kat. No. 13; Çizim 24-25; Resim 197-198, 205**). Opus tessellatum ve opus vermiculatum tekniklerinde oluşturulan mozaiikte, tessera boyutları 1,0 x 1,0 ile 1,5 x 1,5 cm arasında değişmektedir. Mozaiikte dm²'ye 64 ile 78 arasında tessera düşmektedir. Siyah, beyaz, kırmızı, turuncu, sarı, pembe, yeşil ve gri renkler ve bu renklere bağlı çeşitli tonlardaki tesseralar kullanılmıştır.

Mozaiği ilk olarak turuncu renkli bir bordür çevrelemektedir (**Resim 206**); ancak bu bordür mozaiğin güney ve doğu kenarında alan yetersizliğinden ötürü kullanılmamıştır. İkinci kenar süslemesi 36 cm genişliğe sahip bir sarmaşık tasarımından meydana gelir (**Resim 206-207**).⁴⁶⁷ Tasarımda, tek sıra siyah tesseredan oluşan dalgalı bir hat üzerinde dönüşümlü olarak ters açılarla hedera yaprakları sıralanır. Hattın yarısı turuncu yarısı beyaz renkli olup beyaz zeminde yer alan hederalar turuncu, turuncu zeminde yer alan hederalar beyaz renkte yapılmıştır.

⁴⁶⁶ Lafly ve Christof, Hadrianopolis I, s. 43, abb. 11.

⁴⁶⁷ Balmelle ve diğerleri, Le décor I, pl. 64d.

Sarmaşık motifi bordürü ile ana bezeme alanı arasında dört sıra beyaz tessera yer almaktadır.

Güney nef mozağının ana süsleme alanı 12,30 x 1,23 m ölçülerindedir. Burada dörder iğ motifinden oluşan ortogonal daireler (başka bir ifadeyle kesişen daireler) tasarımı (**Resim 208**)⁴⁶⁸ ve bu tasarımdan oluşan alanın farklı noktalarında üç kare pano bulunmaktadır. Alanın doğu kenarındaki panoda bir adak yazıtı (**Resim 209-210**), hemen hemen ortasında yer alan panoda hayvan figürlü bir sahne (**Resim 211**) ve batı kenarındaki panoda ise bir üzüm sepeti süslemesi vardır (**Resim 212**).

Süsleme alanının zemin rengi turuncudur. Daireleri oluşturan iğler dıştan içe doğru siyah, beyaz ve kırmızı tessera sıralarından meydana gelir (**Resim 213**). Dairelerin merkezi konkav bir kare formundadır. Bu alanlara birer çiçek motifi işlenmiştir. Çiçekler, “V” formlu yan duvarlara sahiptir. Motif için kullanılan renkler, kırmızı, pembe, beyaz ve siyahtır. Süsleme alanının kenarında yer alan yarım dairelerin merkezine şevronlardan (çavuş motiflerinden) oluşan birer yarım saltir (çapraz haç motifi) işlenmiştir (**Resim 209-210**).⁴⁶⁹ Aynı motifler, süsleme alanındaki üç adet panonun çevresinde yer alan yarım dairelerin merkezinde de bulunmaktadır. Panoların dört köşesine ise şevronlardan oluşan haç motifleri eklenmiştir (**Resim 209-210, 212**).⁴⁷⁰

Güney nef mozağının doğu kenarında yer alan panoya bir yazıt işlenmiştir (**Resim 209-210**). 88 x 87 cm genişliğindeki bu pano nefin doğu duvarının 94 cm batısındadır. Bu yazıt, Hadrianoupolis mozaik yazıtları içinden eksiksiz olarak korunabilmiş tek örnektir. Beyaz zemin üzerine kırmızı tesseralar ile harfler oluşturulmuştur ve dokuz adet satırı bulunmaktadır. Satır yükseklikler 5 ile 8 cm arasında değişmektedir. Yazıtın transkripsiyonu ve çevirişi şöyledir:

⁴⁶⁸İğ motiflerinden oluşan daireler süslemesinin çeşitli versiyonları bulunmaktadır ve Antik Dönem mozaiklerinde oldukça popüler bir şekilde kullanılmıştır. Bazı tasarım örnekleri için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, pl. 237-239.

⁴⁶⁹Şevronlardan oluşan bir saltir örneği için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, pl. 4d.

⁴⁷⁰Şevronlardan oluşan haç örneği için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 39, *Croisette à chevrons*.

5

Ἐπὲρ εὐχῆς
Ἱμερίου το(ῦ)
καθοσιωμέ-
νου σχολαρ-
ίου καὶ Οὐα-
λεντίνας τ-
ῆς κοσμιωτ(άτης)
καὶ σεμνοπρ-
επεστάτης

“Adak gereğince, sadık scholarios Himerios’un ve dürüst ve saygın Valentina’nın bir hediyesi.”⁴⁷¹

Yazıtta, başışta bulunan iki kişiden bahsedilmiştir. Himerios ve Valentina isimli bu kişiler muhtemelen evli bir çiftti. Himerios, İ.S. 6. yüzyıl içerisinde kullanılan isimlerden biriydi. Yazıtta ayrıca Scholarios ifadesi dikkat çekmektedir. Bu unvan Konstantinopolis’teki saray muhafızlığı için kullanılmaktaydı. İ.S. 6. yüzyılda saray muhafızlığı unvanına sahip kişiler Konstantinopolis ve çevresinde ikamet etmekteydi.⁴⁷²

Süsleme alanının ortasında 82 x 82 cm ölçülerinde bir pano yer almaktadır. Panonun merkezinde turuncu zemin üzerine resmedilmiş bir nehirden ya da su kaynağından su içen bir boğa figürü yer alır (**Resim 211**). 53 cm yüksekliği sahip figür, oldukça sakin bir ruh halindedir. Profilden resmedilmiş olup gövdesi sahnenin soluna dönüktür. Gövdenin büyük bir kısmına açık renkli tesseralar hâkimdir. Figürün boynunda bir madalyon asılıdır. Gövde konturları ve detaylandırmaları kırmızı tesseralarla yapılmıştır. Toynak konturları, başın üzerinde yükselen boynuzlar, göz, burun deliği ve ağız çizgisi siyah tesseralarla işlenmiştir. Her ne kadar detaycı bir sanat anlayışı sergilenmese de figürün su üzerindeki aksı grinin açıktan koyuya değişen tonlarında resmedilmiştir. Bu aksın sağ tarafındaki dalga kümeleri daha koyu tonlarda ele alınmıştır.

⁴⁷¹Lafli ve Christof, Hadrianopolis I, ss. 41-43, abb. 10a.

⁴⁷²Alexander P. Kazhdan (Ed.), **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Vol. 3, Oxford University Press, 1991, (ODB 3), Alexander P. Kazhdan: “*Scholae Palatinae*”,ss. 1851-1852.

Süsleme alanındaki son kare pano, mozaığın batı kenarında yer alır. Bu panonun da 82 x 82 cm ölçülerinde olması gerekir ancak sol yarısı korunamamıştır. Panonun beyaz zeminli merkezinde çok renkli resmedilmiş 50 cm yüksekliğe sahip bir meyve sepeti yer alır (**Resim 212**). Sepet gövdesi ve kulpu turuncu zemin üzerine siyah tesseralarla işlenmiştir. Siyah tesseralardan oluşan ve birbirini kesen yatay ve dikey sıralar tipik bir sepet örgüsüdür. Sepetin iç kısmındaki zemin rengi kırmızıdır ve bu zemin üzerine yuvarlak formlu meyveler (üzüm taneleri?) resmedilmiştir. Sepetin sağ yanında ise asma dal ve yaprakları ve bir adet üzüm salkımı bulunmaktadır. Asma dal ve yaprakları farklı tonlardaki yeşil renkli tesseralardan meydana gelmektedir. Üzüm salkımı yukarıdan aşağıya doğru azalan 10 adet üzüm tanesinden oluşmaktadır. Üzüm tanelerinin konturu siyah tesseralarla verilirken iç kısımda grimsi yeşil tesseralar kullanılmıştır.

3.2.4. Orta Nef (Naos) Mozaïği

B Kilisesinin en büyük boyutlu zemin mozaïği orta nef içerisinde yer almaktadır (**Kat. No. 14; Çizim 24; Resim 198**). Orta nef zemin mozaïğinin olması gereken ölçüleri 10,90 x 6,80 m'dir. Mozaik, nefin güneydoğusundaki bordür tasarımına ait ufak bir parçanın dışında tek parça halinde korunmuştur; ancak mozaïğin büyük bir kısmı tahrip olmuştur. Tahribat özellikle orta ve güney bölümindedir.

Mozaïği oluşturan tesseraların boyutları 0,4 x 0,4 cm ile 1,5 x 1,5 cm arasında değişmektedir. Küçük boyutlu tesseralar figürlü süslemeler için kullanılmıştır. Kurdele motifi bordüründe dm^2 'ye maksimum 66 tessera; geometrik tasarımlı süsleme alanında dm^2 'ye 43 ile 60 arasında tessera düşmektedir. Süsleme alanının doğu kenarındaki panoda, figürlere ait detaylı işlenmiş alanlarda dm^2 'ye 143 ile 160 arasında tessera düşmektedir. Siyah, beyaz, kırmızı, pembe, mavi, yeşil, turuncu, sarı ve bu renklere bağlı çeşitli tonlar mozaikte kullanılmıştır.

Orta nef mozaïğini dıştan çevreleyen ilk tasarım, monokrom beyaz bir banttır fakat bu tasarıma ilişkin çok az iz korunabilmiştir. Bu banttın sonra 48 cm

genişliğinde, siyah zemin üzerine çok renkli, cephesel görünümlü ve üç boyutlu kırışık kurdele motifi bordürü yer almaktadır (**Resim 214**).⁴⁷³ Kurdele tasarımının boşlukları arasına, siyah zemin üzerine üç boyutlu dikdörtgen prizmalar⁴⁷⁴, ufak boyutlu haç motifler ve daireler işlenmiştir.

Kurdele bordürü dışında mozaığın batı kenarı boyunca uzanan iki kenar süslemesi daha bulunmaktadır. Dışta yer alan süsleme 32 cm genişliğindedir. Batı kenarın orta kısmında korunmuştur ve mozaığın kuzey ve güney köşelerinde tahrip olmuştur (**Çizim 24; Resim 215**). Süslemenin korunan kısmının kuzey yarısında beyaz tesselalar kullanılmıştır; süslemenin güney yarısı ise çeşitli renklerdeki tesselaların gelişigüzel dizilmesi ile oluşturulmuştur. Diğer kenar süslemesi 45 cm genişliğe sahiptir. Burada teğet sekizgenler tasarımı yer almaktadır (**Resim 215-217**). Sekizgenler dönüşümlü olarak turuncu ve beyaz renklerde sıralanmaktadır. Sekizgenlerin merkezinde çok renkli bir dikdörtgen yer alır. Renklendirilme tekniği sebebiyle iç içe geçmiş dikdörtgenler görünümündedir. Dikdörtgenin dört köşesine küçük şevronlar işlenmiştir. Bu merkezi dikdörtgenin etrafında dört adet baklava dilimi yer almaktadır.

Orta nef mozaığının ana süsleme alanı iki kısımdan oluşmaktadır. Alanın doğu kenarında dikdörtgen formlu figürlü bir pano bulunur (**Çizim 26; Resim 195**). Bu pano dışındaki mozaığın geriye kalan tüm alanı geometrik bir tasarımdan meydana gelmektedir. 7,05 x 5,80 m ebatlarındaki bu tasarım sekiz paralelkenarlı yıldız motiflerinin çevrelediği kare panolar ve eğik karelerden oluşmaktadır (**Çizim 27, Resim 218**). Beyaz zeminli süsleme alanında yıldız motifini oluşturan paralelkenar dörtgenlerin konturu bir sıra siyah ve bir sıra kırmızı tesseradan oluşur. İç kısım turuncu tesselalarla doldurulmuştur. Yıldız motifi, hem Hamam A Mekân 11a panosundaki hem de A Kilisesi kuzey ve güney nef panolarındaki örneklerden farklı olarak çapraz (başka bir ifade ile eğik) durmaktadır (**Resim 219**). Süsleme alanında olması gereken 35 kare panodan 24 tanesine ait iz korunmuştur. Panolar 40 x 40 cm ölçülerindedir. Panoların turuncu renkli zemini üzerine çeşitli düğüm motifleri işlenmiştir. Panolardan yedisinde süleyman düğümü (**Resim 220; Çizim**

⁴⁷³Benzer bir örnek için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, pl. 66b.

⁴⁷⁴Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 39, *Solide (parallélépède rectangle)*.

27)⁴⁷⁵, dokuzunda düğümlü kare⁴⁷⁶ motifleri (**Resim 221; Çizim 27**) işlenmiştir. Düğümlü kare, kısa kenarlara sahip olduğundan aynı zamanda düğümlü haç motifine benzemektedir.⁴⁷⁷ Tasarımın düğümlü haçtan farkı dik durmamasıdır. Kare panolardan dört tanesinde eşine başka bir zemin mozaiğinde tarafımızdan yapılan araştırmalarda rastlanılmamış bir düğüm motifi işlenmiştir. Bu süsleme yatay ‘T’ formu oluşturan bir düğüm motifi çeşididir. Motifin yatay görünümü, bir koçbaşını andırdığı için tarafımızdan geçici olarak “koçbaşı düğümü” olarak tanımlanmıştır. Bu motifi barındıran panolardan ikisinde düğümler yuvarlak hatlıdır. Diğer ikisinde ise yan yana iki kare oluşturacak şekilde keskin açılara sahiptir (**Resim 222; Çizim 27**). Süsleme alanındaki karelerden bir tanesinde ise üçgen formunda bir üçlü düğüm motifi yer alır (**Resim 219; Çizim 27**).

Süsleme alanındaki turuncu zeminli eğik karelerin merkezi ve alanın kenarlarında yer alan dikdörtgenlerin içi, güney nef mozaiğinde de görülen çiçek motifleri ile süslüdür. Eğik karelerde birer, dikdörtgenlerde ikişer adet çiçek motifi kullanılmıştır (**Resim 223**).

Orta nef mozaiğinin doğu kenarında 5,70 x 1,60 m ölçülerinde bir pano yer almaktadır. 10 cm genişliğinde bir çerçeve ile sınırlanan bu panoda Cennet Nehirlerinin personifikasyonu resmedilmiştir. Cennet Nehirleri yan yana sıralanmaktadır ve her bir nehrin başının sol yanında kimliklerini belirten bir yazıt yer almaktadır (**Çizim 26; Resim 195**). Buna göre soldan sağa doğru Geon, Phison, Tigris ve Euphrates, erkek figürler olarak resmedilmiştir. Nehirlerle birlikte işlenen ve ikişer satırdan oluşan yazıtların (**Resim 224-227**) transkripsiyon ve çevirisi şu şekildedir:

Γη-	Φι-	Τίγρ-	Εὐφρά-
ῶν	σῶν	ις	της
<i>Geon</i>	<i>Phison</i>	<i>Tigris</i>	<i>Euphrates</i> ⁴⁷⁸

⁴⁷⁵ Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 42, *Noeud de salomon*.

⁴⁷⁶ Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 39, *Carré à boucles*.

⁴⁷⁷ Düğümlü haç tasarımı için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 41, *Croix de boucles*.

⁴⁷⁸ Lafli ve Christof, *Hadrianopolis I*, ss. 44-46.

Cennet Nehirlerinin hemen altında, nehirlerin ellerinde tuttıkları cornucopiaların doldurduğu bir su kaynağı resmedilmiştir. Panonun alt yarısındaki bu su kaynağı 43-45 cm'lik bir yüksekliğe sahiptir. Su kaynağının içine çeşitli balık figürleri resmedilmiştir (**Resim 228-230**).

Sahnedeki her bir cennet nehrinin kendine münhasır bir yanının bulunmasına karşın bu figürler bazı ortak özelliklerle birlikte resmedilmiştir. Cennet Nehirleri kiliseye batıdan giriş yapan bir ziyaretçinin dikkatini kolaylıkla çekebilecek şekilde batıya doğru konumlandırılmış ve cephesel açıdan resmedilmiştir. Bunun yanında figürlerin hareketlerinde, sahnedeki pozisyonlarına göre ele alınmış belirgin bir simetrisizlik göze çarpmaktadır. Figürlerin bakış açısı panonun merkezine yöneltilmiştir. Başlar, bu merkeze doğru eğilmektedir. Tüm figürler birer Phryg başlığına sahiptir (**Resim 231-238**). Sol ellerinde birer cornucopia tutmaktadırlar ki bu Cennet Nehirleri personifikasyonlarında kullanılan bilindik bir atribüttür. Figürlerin yarı çıplak resmedilmesi de bilinen Cennet Nehirleri sahneleriyle uyuşan bir ifade tarzıdır. Giysileri gövdelerinin sol yarısını kaplamaktadır. Sahnedeki simetrisizliğin başka bir göstergesi panonun sol ve sağ kenarlarında yer alan Geon ve Euphrates figürlerinin sağ ellerini göğüslerinin önünde selamlama pozisyonunda kaldırmaları, orta bölümde yer alan Phison ve Tigris figürlerinin ise ellerini hemen hemen baş hizasında gövdelerinin sağ yanında kaldırmalarıdır (**Çizim 26; Resim 195**). Figürlerin sağ yarısını kaplayan giysiler için kırmızı ve siyah tesseralar kullanılırken Phryg başlıklarındaki renk düzeninin her figür için aynı olmadığı görülmektedir. Geon ve Tigris figürlerinin başlıkları koyu renkli tesseralarla, Phison ve Euphrates figürlerinin başlıkları açık renkli tesseralarla doldurulmuştur. Benzer bir şekilde Geon ve Tigris'in sakallı; Phison ve Euphrates'in ise sakalsız olmaları dikkat çekicidir. Sahnenin sol yarısındaki Geon ve Phison figürlerinin sağ kulağında, sahnenin sağ yarısında yer alan Tigris ve Euphrates'in sol kulağında birer küpe bulunmaktadır.

Figürlerin özellikle yüz detayları oldukça başarılı bir şekilde resmedilmiştir. Geon figürü, 97 cm yüksekliğe sahiptir (**Resim 231-232**). Yüz ve gövdeyi dolduran tesseralar pembe, beyaz, kırmızı ve turuncu renklere sahiptir. Özellikle figürün

yüzünde ışık-gölge detaylarına dikkat edilmiştir. Yüzün sol yarısı, diğer yarısına göre daha koyu tonlara sahip tesseralardan oluşmaktadır. Geon figürünün gözleri, diğer tüm Cennet Nehirlerinden daha öznel bir karakter sergilemektedir. Gözler, başarılı bir şekilde resmedilmiş ve figüre farklı bir ruh hali büründürmüştür. Göz konturlarındaki yumuşak kavislenme ve göz bebeklerindeki derinlik, figüre ciddi ve hatta biraz da hüzünlü ya da endişeli bir hava katmıştır. Figürün ciddi bir ruh haline sahip olduğu anlaşılmaktadır; ancak bakışlarda hissedilen duygusal ifadenin mozaik sanatçısı tarafından bilinçli olarak mı verildiği yoksa tesadüfen mi oluştuğu açık değildir.

96 cm yüksekliğe sahip Phison figürü, Geon ve Tigris personifikasyonlarının ortasında yer almaktadır (**Resim 233-234**). Figürün sol elinde tuttuğu cornucopiannın sağ yarısından itibaren sahnenin en alt kısmına kadar olan alan korunamamıştır. Bu tahribattan 97 cm yüksekliğindeki Tigris figürü de etkilenmiştir. Figürün selamlama pozisyonundaki sağ eline ait parmaklar korunmuş, avuç içi ve dirsek arasındaki alan ise tahrip olmuştur. Beyaz zemin üzerine çok renkli işlenmiş tüm figürlerde, ortak bir özellik olarak ağız kısmı çizgisel bir şekilde resmedilmiştir. Siyah ve kırmızı renkli tessera sıraları figürlerin ağızını oluşturmaktadır. Yan yana bitişik ve paralel olarak uzanan kırmızı ve siyah tesseralar aynı zamanda göz konturu için de kullanılmıştır. Gövde detayları ise yüzde olduğu gibi ince bir işçiliğe sahip değildir. Yine de figürlerin gövdelerindeki açık ve koyu renkli tesseralar gölgelendirme kurallarına riayet edilerek kümeler halinde yerleştirilmiştir. Özellikle Geon figürünün parmaklarını oluşturan tesseralar (**Resim 232**) ya da 95 cm yüksekliğe sahip Euphrates figürünün kolunda ve avuç içinde kullanılan tesseralar (**Resim 237**) ışık-gölge detaylarına dikkat edilerek şekillendirilmiştir.

Sahnenin alt yarısını oluşturan su kaynağında beyaz, gri ve mavi tesseralar farklı tonlarda ve yatay “S” formunda dalga kümelerini oluşturmaktadır. Figürlerin sol ellerindeki cornucopialardan bolluk göstergesi olarak fışkıran su kümeleri de aynı şekilde resmedilmiştir. Su kaynağında betimlenen balık figürlerinden Geon ve Phison figürlerinin hemen yanına resmedilmiş iki balığın başı su seviyesinin üzerinde durmaktadır (**Resim 228-229**); diğer altı balık ise suyun içerisinde yüzer

şekilde tasvir edilmiştir. Balıkların uzunlukları 23 ilâ 39 cm arasında değişmektedir. Balıklarda kullanılan tessera renkleri kırmızı, pembe, mavi ve beyazdır.

3.2.5. Apsis Mozaïği

Kilisenin apsis mozaïğine ait 1/3 oranından biraz daha küçük bir alan ancak korunabilmiştir (**Kat. No. 15; Çizim 24, 28; Resim 198, 239**). Tek parça halinde korunan bu mozaik parçası 2,90 x 2,80 m ebatlarındadır; ancak mozaïğin güneyindeki 81 cm'lik bir alan bema mozaïğine aittir. Opus tessellatum ve opus vermiculatum tekniklerinde oluşturulmuş mozaikte kullanılan tesseraların boyutları 0,5 x 0,5 cm ile 1,5 x 1,5 cm arasında değişmektedir. Yoğun olarak 1,0 cm²'lik tesseralar kullanılmıştır. Mozaikte dm²'ye düşen tessera yoğunluğu 80 ile 125 arasında değişmektedir. Kullanılan tessera renkleri siyah, beyaz, gri, sarı, turuncu ve kırmızıdır.

Korunan mozaik parçasında asma dal ve yaprakları arasında beyaz zemin üzerine resmedilmiş kuş figürleri, bir kraterin iki yanına karşılıklı resmedilmiş tavus kuşları ve baş kısmı korunamamış bir at figürü yer almaktadır. Mozaik parçasının sağ kenarında, turuncu ve kırmızı tesseralarla işlenmiş asma dallarından oluşan yuvarlak formulu bezeme alanlarına birer kuş figürü resmedilmiştir. Asma sarmalları içerisine resmedilen hayvan figürleri tasarımlarına tipik bir örnektir. Alt alta resmedilmiş üç adet kuş figüründen en tepede yer alanı 22 cm yüksekliğindedir (**Resim 240**). Diğer iki figür gibi profilden resmedilmiştir ve gövdesi sahnenin soluna dönüktür. Bu kuş figürünün gövdesi açık mavimsi gri tesseralarla oluşturulmuştur. Kanat çizgisi ve kuyruk üzerindeki beneklendirme siyah tesseralarla yapılmıştır. Bacaklar ve gaga kırmızı renkli tesseralarla oluşturulmuştur. Ortada yer alan kuş figürünün yüksekliği 32 cm'dir. Bir sülün olması gereken bu figürde ana renk kırmızı ve bu renge bağlı tonlardır. Göğüs kısmında açık mavimsi gri tesseralar kullanılmıştır. Siyah, kanat çizgisi ve beneklendirme için kullanılmıştır. Asma sarmalının en altında ise bir tavuk figürü resmedilmiştir. Bu figürün sol bacağı korunamamıştır. Kanat çizgisi ve gövde konturları siyah tesseralardan oluşmaktadır. Gövde üzerinde açık mavimsi gri ve koyu tonlu gri tesseralar kullanılmıştır. Gagayı, ibiği ve bacakları kırmızı renkli

tesseralar oluşturmaktadır. Figürün başının hemen arkasında altı adet üzüm tanesinden oluşan bir üzüm salkımı yer almaktadır. Bu salkımın sağındaki alanın biraz daha yukarısında 10 üzüm tanesinden oluşan bir başka salkım ve onun da yukarısında 14 üzüm tanesinden oluşan bir salkım daha bulunmaktadır. Üzüm taneleri için, sarı, turuncu ve gri renkler kullanılmıştır. Asma yaprakları açık mavimsi gri, gri ve siyah tesseralardan oluşmaktadır. Dallar ve yaprak konturları da siyah tesseralardan meydana gelir.

Kuş figürlerinden oluşan tasarımın hemen solunda, büyük boyutlu bir kraterin iki yanına karşılıklı resmedilmiş tavus kuşu figürleri yer alır. Bu sahnenin benzerlerinden hareketle tavus kuşlarının kaptan su içer şekilde betimlendikleri söylenebilir. Kraterin sahnede kapladığı alan 66 x 67 cm'dir (**Resim 241**). Kabın yüksek bir kaidesi ve yivli (kaburgalı) bir gövdesi mevcuttur. Özellikle ağız kenarında siyah zemin üzerine turuncu tesseralarla işlenmiş dama tahtası tasarımı dikkat çekicidir. Kabın sağ yanındaki tavus kuşu figürünün ölçüleri 84 (yükseklik) x 96 (genişlik) cm'dir. Gövdesinin büyük bir kısmına açık tonlu renkler hâkimdir (**Resim 242**). Kanat üzerindeki detaylar ve gövde konturları siyah tesseralar ile işlenmiştir. Figürün başının üst bölümü ve ibiğinin büyük bir kısmı tahrip olmuştur. Gövdenin profilden resmedilmesine karşın bacaklarda hafif bir cephesellik görülmektedir. Bacaklar gövdeye oranla olması gerekenden biraz daha uzun işlenmiştir. Figürdeki en etkileyici kısım pek çok tavus kuşu figüründe olduğu gibi kuyruktur. Figürün gövdesi ne kadar basit resmedildiyse kuyruğu da o kadar süslemeci bir anlayışta işlenmiştir. Kuyruk üzerinde gri, siyah, beyaz ve turuncu tessera sıraları ile tüy kümeleri oluşturulmuştur. Kuyruğun çeşitli alanlarına altı adet göz iliştilmiştir. Kraterin diğer yanında yer alan tavus kuşunun sadece gövde arkası, kuyruğunun bir bölümü ve bacakları korunabilmiştir (**Resim 243**). Figürün korunan yüksekliği 40 cm'dir ve süsleme detayları diğer tavus kuşu figürü ile aynıdır.

Mozaik parçasının sağ alt köşesinde ayrıca bir at figürü yer almaktadır (**Resim 244**). Profilden resmedilen figürün gövdesi sahnenin soluna (kuzey yönüne) dönüktür. Figürün yüksekliği 59 cm, korunan genişliği 74 cm'dir. Baş ve gövde arkasına ait bir alan tahrip olmuştur. Gövdenin büyük bir kısmına gri renkli tesseralar

hâkimdir. Gövde konturları ve toynaklar siyah tesseralarla oluşturulmuştur. Boynu aşağıya doğru ilerleyen figürün tahrip olmuş başı, muhtemelen zemindeki bir yiyeceğe ya da su kaynağına doğru eğilmiştir.

Mozaikte ayrıca krater ve tavus kuşları sahnesinin hemen altındaki alanda, ayrı bir panoya ait olması gereken bir bandın iki köşesi korunabilmiştir. Korunan köşelerden anlaşıldığı kadarıyla bu bant, apsis mozaığının batı sınırını belirleyen, siyah ve turuncu tesseralardan oluşan bant ile benzerlik göstermektedir. Sağ ve sol köşelerdeki korunan izlere göre panonun genişliği 1,33 m olmalıdır; ancak yüksekliği hakkında bir öneride bulunmak mümkün değildir. Tahrip olmuş bu alanda ya farklı bir süsleme ya da bir yazıt yer alıyor olmalıydı.

3.2.6. Bema Mozaïği

Bema mozaığının olması gereken ölçüleri 6,70/6,80 x 2,00 m'dir; ancak bu mozaik çok büyük oranda tahrip olmuştur (**Kat. No. 16; Çizim 24, 28; Resim 198**). Korunan iki ana parça mevcuttur. Bu parçalardan ilki bemanın güneydoğusunda yer alır ve aynı zamanda apsis mozaïği parçasının batı kenarındaki devamıdır. Mozaïğin bemaya ait olan kısmı 1,15 x 0,81 m ölçülerindedir. Diğer mozaik parçası bemanın batı sınırında yer alır ve 1,00 x 0,70 m ölçülerindedir. Bu parçanın etrafında oldukça küçük boyutlu birkaç mozaik parçası daha bulunmaktadır.

Mozaikte kullanılan tessera ölçüleri 0,5 x 0,5 cm ile 1,0 x 1,0 cm arasında değişmektedir. Mozaïğin kenar süslemesinde dm²'ye 55 ile 63 arası tessera düşmektedir. Ana süsleme alanında yer alan bir hayvan figürünün üzerinde ise dm²'ye 111 tessera düşmektedir. Mozaikte kullanılan tessera renkleri siyah, beyaz, kırmızı, pembe, turuncu ve gridir.

Mozaïğe ait iki parçada da bemanın doğu ve batı sınırlarını belirleyen bordür tasarımına ait bir alan korunabilmiştir. Bu kenar süslemesi 20 cm genişliğinde olup dönüşümlü olarak sıralanan yatay iğ motifleri ve eğik karelerden oluşan mücevherli

bir banttır (**Çizim 28; Resim 239, 245**).⁴⁷⁹ Bant zeminini turuncu tesseralar doldurmaktadır. Yatay iğler ve eğik kareler siyah, beyaz, kırmızı, gri ve pembe tesseralardan oluşur. Bu motiflerin arasına siyah tesseralarla ufak boyutlu boncuklar işlenmiştir.

Bema mozağının ana süsleme alanında işlenen tasarıma dair çok az iz korunabilmiştir. Bu panonun tahmini ölçüleri 6,14/6,24 x 1,45 m'dir. Süsleme alanının kenarlarında beş tessera sıralı bantlar yer alır (**Resim 245-246**). Bant konturları birer sıra siyah tesseredan oluşur. Dönüşümlü olarak sıralanan bantların iç kısımlarında iki farklı renk düzenlemesi bulunmaktadır. Renk düzenlerinin birinde bantların iç kısmı iki sıra turuncu ve bir sıra beyaz tesseredan oluşur. Diğerinde ise sadece beyaz tesseralar kullanılmıştır. Bu bantlar aynı zamanda süsleme alanındaki geometrik bezeme alanlarının çerçevelerini oluşturmaktadır. Bu süsleme mantığı kilisenin kuzey nef mozağında da görülmektedir. Kuzey nef mozağında pano kenarlarını çok renkli bantlar oluşturur ve bu bantlar aynı zamanda düğümlü daireleri meydana getirir. Buradaki bantların oluşturduğu bezeme alanlarına ise hayvan figürlerinin ve bitkisel süslemelerin yerleştirildiği anlaşılmaktadır.

Bema mozağı tasarımını korunan parçalardan hareketle tam olarak anlayabilmek mümkün değildir. Yine de iki adet mozaik parçası, tasarıma dair bazı ipuçları sunmaktadır. Alanın güneydoğusundaki parçada, merkezinde bitkisel bir süsleme bulunan bir yıldız motifi görülmektedir (**Resim 245**). Motif, bir eğik kare ve bu karenin kenarları üzerinde yükselen üçgenlerden oluşur. Diğer mozaik parçasındaki tasarım da beş tessera sıralı bantların düğümler halinde dağılarak oluşturduğu süsleme alanlarından meydana gelmektedir (**Resim 246**). Parçanın batı kenarında, bir at ya da boğa olması gereken bir figürün gövde arkasına ait bir alan korunabilmiştir. "S" formunda yükselen kuyrukla birlikte figürün korunan yüksekliği 36 cm'dir. Aynı mozaik parçasının doğu köşesinde ise bir çiçek motifi görülmektedir. Bu motif, kilisenin orta ve güney neflerinde kullanılan çiçek motifleri ile aynıdır.

⁴⁷⁹Tasarımın benzerleri için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, pl. 24.

3.2.7. Güney Nef İkinci Evre Mozaïği

B Kilisesinin ikinci evresine ait in situ zemin mozaïği güney nef içerisinde yer almaktadır (**Kat. No. 17; Çizim 24; Resim 197-198**). Bu mozaik seviyesi erken evreye ait tabanın 35 cm kadar yukarisındadır (**Resim 197**). Mozaik, parçalar halinde nefin güney duvarı boyunca görülmektedir (**Resim 247-249**). Nefin doğu ucunda yer alan bir eşik mozaïği (**Resim 250-251**) haricinde ikinci seviye mozaïğinin korunan maksimum genişliği 31 cm'dir. Tüm nef boyunca uzanan bu zemin, nefin doğu ucuna 3,5 m kala sonlanmaktadır. Mozaïğin olması gereken ölçüleri 16,80 x 2,40 m'dir. Bu zeminin daha erken tarihli evreye ait mozaikten farkı, mozaïğin batı yönünde genişletilmesidir. Nefin batısında yer alan iç nartheks, kilisede bir takım mimari değişikliklere gidildiğinde yanlardan daraltılmıştır. Bunun en önemli kanıtı, güney nefin ikinci evre mozaïğinin iç nartheks içerisinde de devam etmesidir (**Resim 249**). İ.S. 6. yüzyılın sonu ya da 7. yüzyılın başında kilisenin önemli bir yapısal düzenlemeden geçmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu mimari değişiklik doğal olarak kilisenin zemin mozaiklerinin de değiştirilmesine yol açmış olmalıdır. Bu sebeple söz konusu yapısal değişikliğe uygun olarak kilise zemini 30-35 cm kadar yükseltilmiş ve bir önceki zemin mozaïği, yenisi tarafından kapatılmıştır. İkinci evre mozaïğine ait in situ kalıntılar sadece güney nefte korunmuş olup kilisede bu evreye ait başka bir in situ zemin bulunmamaktadır.

İkinci evre mozaïğinde kullanılan tessera boyutları 1,0 x 1,0 cm'dir. dm²'ye düşen tessera yoğunluğu 74 ile 90 tessera arasında değişmektedir. Kullanılan tessera renkleri siyah, beyaz, kırmızı, pembe, turuncu ve yeşildir. 2008 yılında zemin mozaïğini korumaya yönelik çalışmalarda bulunulmuşsa da eşik mozaïği dışındaki tessera renkleri tam olarak algılanamamıştır. Bunun yanında tessera renklerinde bir deformasyon da tespit edilmiştir. Bu nedenle Munsell renk katalogu çalışması sırasında eşik mozaïğinde kullanılan tesseralar kıstas alınmıştır.

Bu zemin mozaïğinin tasarımı incelendiğinde, sadece kenar süslemesine ait bir alanın korunabildiği görülmüştür. Turuncu tesseralardan oluşan monokrom bir

banda ait maksimum sekiz tessera sırası korunabilmiştir. Bu bant, mozaïği en dışta çevreleyen ilk tasarımıdır. Diğere kenar süslemesi üç boyutlu, yanal görünümlü, dalgalı kurdele motifinden oluşmaktadır (**Resim 252**). Açık zemin üzerine çok renkli işlenen tasarımın korunan genişliği 16 cm'dir. Kurdele süslemesinin dalgaları arasında kalan boşluklarda çok renkli üçgen motifler yer almaktadır.

B Kilisesinin ikinci evre mozaïğine ait başka bir tasarım, nefin doğu ucundaki eşik mozaïğinde görülmektedir (**Resim 250-251**). Bu mozaïğin korunan ölçüleri 1,03 x 0,45 m'dir. Hem mozaik tasarımlarında hem de mimari süslemelerde benzerlerine sıkça karşılaşılan bir süsleme örneği burada uygulanmıştır. Doğu-batı doğrultusunda hizalanmış tasarım dikdörtgen bir çerçeve ile sınırlanmıştır. Bu çerçevenin kuzey ve güney kenarları birer sıra, doğu ve batı kenarları ikişer sıra siyah tesseradana meydana gelir. Çerçevenin çevresi turuncu renkli tessera sıraları ile doldurulmuştur. Dikdörtgenin merkezinde bir baklava dilimi yer almaktadır. İki sıra tesseradana oluşan bu baklava diliminin içerisine bir rozet süslemesi işlenmiştir. 23 cm çapındaki bir daire, beyaz zeminli tasarımın tam merkezinde bulunmaktadır. Dairenin içerisine bir pençeli haç resmedilmiş;⁴⁸⁰ çevresine ise palmet süslemeleri iliştilirilmişdir.⁴⁸¹ Baklava dilimi ve çerçeve arasında kalan boşluklarda üçgen motifler yer almaktadır. Bu eşik mozaïğinde kullanılan renkler siyah, beyaz, turuncu, kırmızı, yeşil ve pembe dir.

3.2.8. B Kilisesinin Karşılaştırma ve Değerlendirmeleri

3.2.8.1. Bordürler

Erken Bizans B Kilisesi mozaiklerinin bordür tasarımları A Kilisesi mozaiklerindeki kadar zengin bir repertuar sergilemese de çeşitli süsleme tiplerine

⁴⁸⁰ Bu haç türünün çeşitli isimleri bulunmaktadır. Bkz. Balmelle ve diğere, Le décor II, s. 40, *Croix pattée* (fr.), *tatzenkreuz* (alm.), *Cross patée* (ing.). Haç için kullanılan "Pattée" sözcüğü, Fransızca pençe kelimesinden gelir ve İngilizce'de de bu şekilde kullanılır. Bununla birlikte Aziz John haçı (ing. St. John's cross); bir daire içinde içbükey kollara ve dışbükey kol uçlarına sahip olduğunda takdis haçı (ing. consecration cross) ve Malta haçı (ing. maltese cross) olarak tanımlandığı da bilinmektedir. Malta haçı için bkz. Goblet D'Alviella, "Cross", **Encyclopaedia of Religion and Ethics**, Vol. IV: Confirmation-Drama, (Ed. James Hastings), Charles Scribner's Sons, New York, 1912, s. 324. Malta haçı, pençeli haça benzemekle birlikte kol uçları keskin ve çatalı bir formdadır: Balmelle ve diğere, Le décor II, s. 40, *Croix de Malte*.

⁴⁸¹ Bubitkisel süsleme aynı zamanda zambak motifi tasarımlarını da anımsatmaktadır; bkz. Balmelle ve diğere, Le décor II, s. 48, *Pétales en lys*.

sahiptir. İki iğ motifinden oluşan teğet yarım daireler bordürü kilisenin kuzey nefinde kullanılmıştır. İğ motifli dairelerden meydana gelen tasarım çeşitleri farklı coğrafyalarda ve yüzyıllarda mozaik sanatında en çok kullanılan süslemelerdendi; ancak bu süslemeler özellikle pano tasarımları için kullanılmıştır. Kenar süslemelerinde ise B Kilisesindeki gibi yarım daire formundan ziyade dört adet iğ motifinden meydana gelen teğet daireler şeklinde ve çeşitli varyasyonlar halinde tercih edilmekteydiler. Kuzey nef mozaiği bordürünün batı kenarında, bu şekilde dörtlü iğ motifinden oluşan daireler bulunmaktadır. Mozaiğin diğer kenarlarında yarım dairelerin kullanılması, tasarım için yeterli alanın bulunmamasından kaynaklanıyor olmalıdır. Kuzey nef bordür tasarımı gibi iğ motiflerinden oluşan yarım daireler tasarımlarının çeşitli benzerleri Tivoli (İtalya), Argos (Yunanistan), Split (Hırvatistan) ve Saint-Rustice (Fransa) gibi farklı coğrafyalarda tespit edilmiştir.⁴⁸² Dört iğden oluşan dairelerle süslü bordür örnekleri Aphrodisias kenti Doğu Odeon Alanında (**Resim 253**) (İ.S. 2. yüzyıl)⁴⁸³, üç farklı evreye ait buluntularıyla (İ.S. 4-6. yüzyıllar) Antiokheia'daki Kaoussie Kilisesinde⁴⁸⁴, Kos Adasından Zipari (İ.S. 6. yüzyıl)⁴⁸⁵ ve Hagios Stephanos Bazilikalarında (İ.S. 5.-6. yüzyıllar)⁴⁸⁶, İsrail'deki Ein Ha-Shiv'ah Manastırında (**Resim 254**) (İ.S. 6. yüzyıl)⁴⁸⁷ ve Ürdün'deki Aziz Stephen Kilisesinde (İ.S. 8. yüzyıl)⁴⁸⁸ bulunmuştur.

Kilisenin güney nef bordürü ise bir sarmaşık süslemesine sahiptir. Süslemede dalgalı bir çizgi bordürü ikiye ayırır ve hedera yaprakları bu çizgiye bağlı olarak ters açılarla dönüşümlü olarak sıralanır. Bu bordür tasarımı Antik Dönem mozaiklerinde farklı çeşitlerde kullanılmaktaydı. Güney nefin sarmaşık süslemesi form olarak bilindik bir tür olsa da renklendirme sistemi bu bordürü pek çok örnekten ayırmaktadır. Süslemede dalga hattının ayırdığı iki alan farklı zemin renklerine sahiptir ki bu sarmaşık tasarımlarında görülmektedir; ancak hedera yapraklarının da iki ayrı renge sahip olması, tasarımı daha özel bir sınıfa sokmaktadır.

⁴⁸²Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, ss. 92-93, pl. 45f-i.

⁴⁸³Campbell, *Aphrodisias*, s. 10, pl. 30.

⁴⁸⁴Campbell, *Antioch*, s. 46, pl. 139.

⁴⁸⁵Parrish, *Kos*, ss. 340-341, fig. 13.

⁴⁸⁶Parrish, *Kos*, ss. 342-343, fig. 20-21.

⁴⁸⁷R. Ovadiah ve A. Ovadiah, s. 57, pl. 45.

⁴⁸⁸Piccirillo, *Jordan*, ss. 238-239, fig. 383; Michele Piccirillo, "Il Complesso di Santo Stefano A Umm Al-Rasas – Kastron Mefaa in Giordania (1986-1991)", *Liber Annuus* 41, Jerusalem, 1991, (Saint Stefano), ss. 327-364, tavv. 16, 22.

Hedera yapraklı sarmaşık bordürü örnekleri, Paphlagonia kentlerinden Pompeiopolis'teki bir konut yapısında (İ.S. 4.-5. yüzyıllar)⁴⁸⁹, Knidos'taki Kilise E'de (İ.S. 5. yüzyıl)⁴⁹⁰, Iasos'taki Akropolis Bazilikasında (**Resim 255**) (İ.S. 5-6. yüzyıllar)⁴⁹¹ Halikarnassos'taki bir Geç Roma villasında⁴⁹², Bodrum-Torba Manastırı Bazilikasında (**Resim 256**) (İ.S. 5-6. yüzyıllar)⁴⁹³, Ksanthos'taki Doğu Bazilikasında (**Resim 279**) (İ.S. 5-6. yüzyıllar)⁴⁹⁴, Bursa Derecik Bazilikasında (İ.S. 5. yüzyılın sonu)⁴⁹⁵, Antiokheia'da işlevi bilinmeyen bir yapıda (**Resim 257**) (İ.S. 5-6. yüzyıllar)⁴⁹⁶, Makedonya'daki Stobi Bazilikasında (İ.S. 4-5. yüzyıllar)⁴⁹⁷, Yunanistan'ın Nikopolis kentinden Bazilika A'da (Aziz Demetrius Kilisesi, İ.S. 525-575)⁴⁹⁸, Kos adasındaki Zipari Bazilikasında (İ.S. 6. yüzyıl)⁴⁹⁹, Kıbrıs Tremithus'taki Aziz Spyridon Manastırında (**Resim 258**) (İ.S. Geç 4. yüzyıl)⁵⁰⁰, Kourion Bazilikası Vaftizhanesinde (İ.S. 6. yüzyıl)⁵⁰¹, İsrail'de Ashkelon-Barne'a Kilisesinde (İ.S. 5. yüzyılın sonu)⁵⁰² ve Sede Nahum Kilisesinde (**Resim 259**) (İ.S. 6. yüzyıl)⁵⁰³ keşfedilmiştir. Bahsi geçen bu örnekler, süslemenin özellikle İ.S. 5. ve 6. yüzyıllarda çeşitli varyasyonlarla farklı coğrafyalarda oldukça popüler olarak kullanıldığını göstermektedir.

B Kilisesinin orta nef mozaiğini çevreleyen kırıksık kurdele süslemesi, kaliteli bir işçilikle oluşturulmuştur. Bu tipteki tasarımlar, aynı boyut ve açılarda işlenmesi

⁴⁸⁹ Musso ve diğerleri, ss. 106, 108, tav. 8, 10/3.

⁴⁹⁰ Campbell, Workshops, s. 290, pl. 44, fig. 18; Parrish, Kos, ss. 346-347, fig. 30.

⁴⁹¹ Fede Berti, "I Mosaici Degli Edifici di Culto Cristiano", **Studi su Iasos di Caria. Bollettino d'Arte**, Supplemento al n. 31-32, Istituto Poligrafico E Zecca Dello Stato, Libreria Dello Stato, 1986, s. 157, fig. 5.

⁴⁹² Parrish, Kos, 347-348, fig. 33.

⁴⁹³ Aykut Özet, "Bodrum-Torba Monastery Mosaics", **Journal of Mosaic Research**, Vol. 3, (Ed. J. P. Darmon ve diğerleri) Uludag University Press, Uludag University Mosaic Research Center Series-3, 2009, (Monastery), ss. 75-76, 78-79, figs. 14-15, 17-19, 21-23, 25; Aykut Özet, "Torba Manastırı Kazısı", **12. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu**, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002, (Manastır), s. 48, fig. 15.

⁴⁹⁴ Raynaud, ss. 37, 45, 115, ill. 20, 31, 129.

⁴⁹⁵ Okçu, Derecik, ss. 43, 170, res. 4.

⁴⁹⁶ Campbell, Antioch, ss. 32-33, pl. 92.

⁴⁹⁷ Kolarik, ss. 298-301, figs. 1-3, 6.

⁴⁹⁸ Kitzinger, Nikopolis, fig. 32.

⁴⁹⁹ Parrish, Kos, ss. 340-341, fig. 13.

⁵⁰⁰ Megaw, s. 67, fig. 23; Michaelides, Cyprus, s. 103, fig. 15.

⁵⁰¹ Michaelides, Cyprus, s. 96, fig. 6

⁵⁰² R. Ovadiah ve A. Ovadiah, ss. 13-14, pl. 3.

⁵⁰³ R. Ovadiah ve A. Ovadiah, ss. 125-126, pl. 138.

gereken ve ek süslemelerle desteklenen motiflere sahip olduğundan ayrı bir ustalık gerektirmektedir. Hem süslemenin işlenme zorluğu hem de daha geniş bir alana ihtiyaç duyması sebebiyle kilisenin orta nefi için tercih edilmiştir. Hadrianoupolis'in bu üç boyutlu kırışık kurdele bordürüne en yakın örnek Antiokheia'dan İ.S. 526-540 yıllarına tarihlenen asma bordüründeki kuşlar mozağında görülmektedir.⁵⁰⁴ Bu kenar süslemesinde de siyah zemin üzerine dikdörtgen prizma motifleri işlenmiştir (**Resim 260**). Bordürün Hadrianoupolis örneğinden farkı, kurdele tasarımının cephesel değil yanal perspektifte ele alınmış olmasıdır ki bu daha da zorlu bir varyasyondur. Bir diğer örnek, İsrail'in Beth Shean kentindeki İ.S. 6. yüzyılın ortasına tarihlenen bir mezar odası mozağında görülmektedir.⁵⁰⁵ Bu tasarım ise cephesel perspektifte işlenmiştir. Süslemeye son örnek Ürdün'deki Theotokos Şapelidir. İ.S. 7. yüzyılın başına tarihlenen mozaikte cephesel görünümlü kırışık kurdele süslemesi ile birlikte siyah zemin üzerine bitkisel bir süsleme daha işlenmiştir (**Resim 261**).⁵⁰⁶

Orta nef mozağının batı kenarında iki süsleme daha mevcuttur. Bu süslemeler mozaği çevrelemediğinden esasında ince-uzun dikdörtgen formlu birer pano olarak da düşünülebilir; ancak geniş boyutlu orta nef mozağının batı kenarında çok küçük bir alanı kaplıyor olmaları bu tasarımların ikincil derecede öneme sahip süslemeler olarak kullanıldığını göstermektedir. Süslemelerden dışta yer alan herhangi bir motif içermez. İç süsleme ise teğet sekizgenlerden meydana gelir. Sekizgen tasarımlar, farklı tiplerde hem bordür hem de pano tasarımı olarak moda halinde kullanılmıştır.⁵⁰⁷ Sekizgenler tek parça halinde dizildiği gibi bir karenin çevresindeki ufak boyutlu dört adet altıgeninden de meydana gelebilirler. Altıgenlerin oluşturduğu sekizgenlerde diyagonal çizgiler birbirini kesmektedir. Buna bir örnek, İ.S. 526-540 yılları arasına tarihlenen Antiokheia'daki Hamam F mozaği bordürüdür. Bordürde, karelerin çevresinde B Kilisesi mozağındaki gibi baklava dilimleri bulunmaktadır (**Resim 262**).⁵⁰⁸ Antiokheia'da sekizgen süslemeleri hem pano hem de bordür tasarımı olarak görmek mümkündür. İ.S. Erken 5. yüzyıla tarihlenen ve Doro Levi tarafından "Green Carpet" olarak adlandırılan Daphne'deki

⁵⁰⁴Cimok, Antioch, ss. 304-311; Levi, s. 366, pl. 91-92b, 181d.

⁵⁰⁵R. Ovadia ve A. Ovadia, ss. 30-31, pl. XXV-2.

⁵⁰⁶Piccirillo, Jordan, s. 151, figs. 198-199.

⁵⁰⁷Pano tasarımlarındaki bazı ortogonal sekizgenler için bkz. Balmelle ve diğerleri, Le décor I, pl. 163.

⁵⁰⁸Campbell, Antioch, ss. 50-51, pl. 154; Levi, ss. 366, 368, pls. 92a, 140d.

bir konut yapısında ortaya çıkarılmış mozağın bordürü, teğet sekizgenler tasarımına sahiptir.⁵⁰⁹ Sekizgenlerin merkezinde yer alan kareler geometrik motiflerle doldurulmuştur. Bu karelerin dört köşesinde ise B Kilisesi mozağindeki gibi küçük şevronlar bulunmaktadır. Teğet sekizgenlere Antiokheia'dan bir diğer örnek İ.S. Erken 6. yüzyıla tarihlenen Anka Kuşu Evi mozağıdır.⁵¹⁰ Buradaki bordür, Gül ve rozet süslemeli düğümlü dairelerden oluşan bir panoyu çevrelemektedir. Bordürde sekizgenlerin bir kısmı çarkıfelek ve süleyman düğümü gibi motiflerle süslenmiştir (**Resim 263-264**). Diğer sekizgenlerde yine dört köşesinde küçük şevronlar bulunan kareler yer alır.

Süslemeye Anadolu'dan başka bir örnek, Antik Dönemde Kommagene olarak bilinen Bölgenin sınırları içerisinde kalan günümüz Adıyaman ilinin Besni İlçesinde ortaya çıkarılmış bir mozaik parçasıdır (**Resim 265**). Aktepe, Çakırköy beldesine bağlı Haraba köyünde, bir evin avlusunda keşfedilmiş bu mozaik, stil kritiği yoluyla İ.S. 4. ve 5. yüzyıllara tarihlendirilmiştir.⁵¹¹ Verilen bu tarih (özellikle İ.S. 5. yüzyıl) makul gözükse de şu an Adıyaman müzesinde korunan bu mozaik parçasındaki iki farklı tasarımdan yola çıkarak bir değerlendirmede bulunmak zordur. Zira mozaik üzerinde, pano tasarımı olarak ele alınmış iğ motiflerinden oluşan ortogonal daireler ve bordür süsü olarak kullanılmış sekizgenler tasarımı örnekleri Antik Dönemde farklı yüzyıllara yayılmıştır. Bordür süsü olarak kullanılan sekizgenler iki sıra halinde dizilmiştir.⁵¹² Sekizgenlerin merkezindeki kareler, B Kilisesi orta nefindeki örneklere benzer şekilde iç içe geçmiş kareler görünümündedir ve yine karelerin köşelerine küçük şevronlar ilştirilmiştir. B Kilisesi mozağından farklı olarak, karelerin çevresinde baklava dilimleri yerine küçük eğik kareler yer almaktadır.⁵¹³

⁵⁰⁹Levi, ss. 315-316, pl. 128b, c; Cimok, Antioch, s. 242.

⁵¹⁰Levi, ss. 351-355, pls. 83b, 135a, c; Campbell, Anemurium, s. 25, pl. 120. Hatay Arkeoloji Müzesinin bahçesinde sergilenen mozağın envanter numarası 934-936'dır. Müzedeki bilgilendirme panosunda İ.S. 5. yüzyıl olarak tarihlendirilmiştir.

⁵¹¹Turgut H. Zeyrek, "Besni Yüzey Araştırması-2006 Işığında Besni Mozaikleri",**IV. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyum Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), (6-10 Haziran 2007-Gaziantep), Uludağ Üniversitesi Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2008, s. 163, res. 3.

⁵¹²Zeyrek, s. 163.

⁵¹³Bu mozaik için ayrıca bkz. Barış Salman, "Adıyaman Müzesi Mozaikleri ve İstanbul Müzelerinde Bulunan Edessa Mozaikleri", **25. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür ve turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2008, (Adıyaman), s. 24, res. 9; Salman, Edessa, s. 22, şek. 29.

İ.S. 4. yüzyılın sonuna tarihlenen Sardes Sinagogu mozaiklerinde de teğet sekizgenler tasarımı bordür süsü olarak kullanılmıştır.⁵¹⁴ Beyaz renkli sekizgenlerin merkezindeki kareler sarı tesseralarla doldurulmuştur (**Resim 266-267**). Bazı örneklerde sarı yerine kırmızı tesseralar da kullanılmıştır. Sekizgenler arasında kalan üçgen formlu boşluklar ise kırmızı tesseralardan oluşmaktadır.

Anadolu dışından tasarıma iki örnek Suriye sınırları içerisinde yer almaktadır. Daha önce A Kilisesi başlığı altında bahsi geçen Kuzey Suriye’de bulunan Dibsi Faraj Martyrium Bazilikasının (İ.S. 5. yüzyıl) kuzey ve güney nef mozaiklerinde sekizgenler tasarımı kullanılmıştır.⁵¹⁵ Kuzey nefteki bir pano içerisinde haç motifleri ile birlikte işlenmiş sekizgenlerin merkezinde birer kare bulunmaktadır. Güney nefte ise sekizgenler, batı panosunu çevreleyen bordür tasarımında yer almaktadır. Suriye’den diğer örnek daha önce A Kilisesi bordür tasarımları karşılaştırılması içerisinde değinilen Hama-Halep karayolu yakınındaki Tayibat al-İmam köyünde bulunan Kutsal Martyrler Kilisesidir (İ.S. 447). Bu Kilisede teğet sekizgenler bordür tasarımı olarak kullanılmıştır.⁵¹⁶ Sekizgenleri, bir karenin çevresine dizilmiş dörder adet altıgen oluşturmaktadır.

Tasarımın pano süslemesi olarak tercih edilmiş bir örneği İ.S. 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen mozaikleriyle Ürdün’deki Aziz Paul Kilisesidir.⁵¹⁷ Kilisenin kuzey nefindeki panoda iki sıra halinde dizilen sekizgenler, Suriye’deki kilise mozaiklerine benzer şekilde dörder adet altıgenden meydana gelmektedir. Altıgenlerin merkezinde ise birer baklava dilimi bulunmaktadır. Tasarıma son örnek, İsrail’in Haifa kentinin 30 km kadar güneyindeki Dor’da yer alan bir bazilikadır. İ.S. Erken 4. yüzyılda kurulan ve İ.S. 5. yüzyılda tekrar inşa edilen bu kilisenin dış kuzey nefindeki 9 numaralı mekânda, kare formlu bir pano içerisine üçer sıra halinde sekizgenler yerleştirilmiştir.⁵¹⁸ Motiflerin merkezindeki karelerin çevresine yine

⁵¹⁴ Foss, ss. 41-42, 192, fig. 16.

⁵¹⁵ Harper ve Wilkinson, ss. 319-338, fig. 13a, b.

⁵¹⁶ Zaquq ve Piccirillo, s. 444, pl. 16, fig. 17.

⁵¹⁷ Piccirillo, San Paolo, s. 387, pianta I, tav. 22, 31.

⁵¹⁸ Claudine Dauphin, “From Apollo and Asclepius to Christ: Pilgrimage and Healing at the Temple and Episcopal Basilica of Dor”, **Liber Annuus** 49, Jerusalem, 1999, ss. 400-401, fig. 1, pl. 1, photo 2.

baklava dilimleri eklenmiştir. Dört adet sekizgenin ortasındaki eğik kare formlu boşluklara püsküllü saltirler (çapraz haçlar) işlenmiştir.

B Kilisesi bordür tasarımlarına ait son örnek bema mozaığının sınırlarını belirler. Bu tasarım yatay iğ motifi ve eğik karelerin dönüşümlü olarak sıralandığı mücevherli bir banttır. Bu bandın bir benzeri, Tunus'un Kartaca kentindeki bir konut yapısında keşfedilmiş Kartacalı Hanım (Lady of Carthage) olarak adlandırılan bir mozaikte görülmektedir (**Resim 268**). İ.S. 6. yüzyıla tarihlenen mozaikte, kırmızı bir zemin üzerine elipsler ve eğik kareler dönüşümlü olarak dizilmektedir.⁵¹⁹ B Kilisesi bordüründe olduğu gibi motiflerin arasına ufak boncuklar işlenmiştir. B Kilisesi tasarımıyla örtüşen bir renk düzenlemesine sahip bu mozaığın farkı, yatay iğler yerine elipslerin kullanılmasıdır. Sheila Campbell, mücevherli bordürlerin mozaik repetuarına İ.S. 5. yüzyılın ikinci çeyreğinde Kuzey Afrika'da girdiğinden bahsetmektedir.⁵²⁰ Antiokheia'dan (Arap Deresi Mevkiinden) İ.S. 500'e tarihlenen bir mozaik parçasında yatay iğ motiflerinin ve eğik karelerin dönüşümlü olarak sıralandığı bir bordür mevcuttur; ancak bu bordürde iğ ve eğik kareler arasında boncuklar yerine çizgisel bir şekilde işlenmiş sütunlar yer almaktadır. Bu haliyle süsleme, mücevherli bantlardan biraz daha farklı bir tasarım anlayışına sahiptir.⁵²¹ Tasarıma daha önemli bir örnek, Kilikia kentlerinden Anemurium'un Nekropolis Kilisesindedir. Kilisenin güney nefinin batı bölümündeki zemin mozaığında mücevherli bir bordür bulunmaktadır (**Resim 269**). İ.S. 5. yüzyılın sonu ve 6. yüzyılın başına tarihlenen mozaikte, eğik kare ve daireler arasına ufak boyutlu boncuklar iliştilmiştir.⁵²² Bununla birlikte Hadrianoupolis ve Kartacalı Hanım bordürüne asıl benzeyen örnek Edessa'da görülmektedir. İ.S. 5.-6. yüzyıllara ait olması gereken Şanlıurfa'daki Halepli Bahçe mozaiklerinde, Amazon avı sahnesini çevreleyen bordür süsünün özellikle renk düzenlemesi bakımından yakın bir anlayışa

⁵¹⁹ Aïcha Ben Abed, **Tunisian Mosaics: Treasures from Roman Africa**, Translated from the French by Sharon Grevet, The Getty Conservation Institute, Los Angeles, 2006, s. 47, fig. 3.21 Dunbabin, Mozaığı İ.S. 5. yüzyıla tarihler; ancak 6. yüzyıla ait olma ihtimalinden de bahseder: Dunbabin, North Africa, s. 146, 251, pl. 53, fig. 135. Campbell ise mozaığı İ.S. 6. yüzyıla tarihler: Campbell, Anemurium, s. 50, pl. 215.

⁵²⁰ Campbell, Anemurium, s. 50.

⁵²¹ Campbell, Anemurium, s. 50; Levi, pl. 138e; Balmelle ve diğerleri, Le décor I, ss. 60-61, pl. 23.

⁵²² Campbell, Anemurium, s. 48, pl. 214. Campbell, bordür için "Le Décor Géométrique de la Mosaïque Romaine" adlı yayında pl. 24b'yi önermiştir: Balmelle ve diğerleri, Le décor I, ss. 62-63, pl. 24b.

sahip olduğu açıktır.⁵²³ Bordürde, kırmızı bir zemin üzerinde iğ motifleri ve eğik kareler dönüşümlü olarak sıralanmaktadır. Bu motiflerin arasına, uçlarında birer şevron olan üç adet nokta, elips ve iğlerin arasına ayraç motif olarak dikey bir şekilde yerleştirilmiştir (**Resim 167**). Erken Bizans Döneminde mücevherli bantlar duvar mozaiklerinde de uygulanmaktaydı. Duvar mozaikleri içerisinde tasarıma en iyi örnek Ravenna'daki San Vitale Kilisesi mozaikleridir. İ.S. 547 yılına tarihlenen bu mozaikler arasında İmparator Justinianus ve İmparatoriçe Theodora'nın resmedildiği iki sahnenin de alt kenarında mücevherli bir bant yer almaktadır (**Resim 270**).⁵²⁴ Bu bantta kırmızı zemin üzerine yeşil renkte dikdörtgen ve elipsler dönüşümlü olarak sıralanır ve motiflerin arasında beyaz renkli boncuklar yer alır. Bu örneklerde mücevherli bant tasarımları için kırmızı ve yeşil renklerin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Kilisenin güney nefindeki ikinci evre mozağinde üç boyutlu, yanal perspektifli, dalgalı kurdele bordürü mevcuttur. Dalgalı kurdele süslemelerinin örneklerine, A Kilisesi bordür tasarımlarının farklı coğrafyalardaki örnekler ile karşılaştırılması sırasında yer verilmişti. Bahsedilen bu örnekler, Antiokheia'dan Ge ve Mevsimler Evi mozaiği (**Resim 139**)⁵²⁵, Philia Evi mozaiği⁵²⁶, Koç Başları Evi mozaiği⁵²⁷, Konstantinopolis'teki Büyük Saray mozaiği (**Resim 140**)⁵²⁸, Hagia Irene Kilisenin avlusundaki mozaik⁵²⁹, Kıbrıs'taki Chrysopolitissa ve Limeniotissa bazilikaları mozaikleri (**Resim 141**)⁵³⁰, Tunus'un Kabarta kentindeki villa mozaiği⁵³¹, Ürdün'deki Kutsal Martyrler ve Procopius Kilisesi mozaiği⁵³², Aziz Paul Kilisesi

⁵²³Karaca ve Rızvanoğlu, s. 7.

⁵²⁴Nano Chatzidakis, **Greek Art: Byzantine Mosaics**, Ekdotike Athenon, 1994, ss. 32, 36, 228, figs. 4, 7; André Grabar, **La Peinture Byzantine**, Éditions d'Art Albert Skira, 1953, ss. 62-63.

⁵²⁵Levi, ss. 346-347, fig. 139, pl. 81a, b; Cimok, Antioch, s. 276; Barbet, Peintures des Zeugma, fig. 9.

⁵²⁶Levi, ss. 318-319, fig. 133, pl. 72.

⁵²⁷Levi, s. 350, pl. 133c.

⁵²⁸Balmelle ve diğerleri, Le décor I, pl. 65f; Jobst ve diğerleri, s. 34, fig. 13; Yücel, s. 15; Trilling, fig. 4-7; Dunbabin, Mosaics, s. 232, fig. 244; Cimok, Istanbul, fig. 4; Brett, s. 8, a (p. 36);

⁵²⁹Parrish, Constantinople-Istanbul, s. 94, fig. 1.

⁵³⁰Michaelides, Cyprus, s. 105, fig. 25-26.

⁵³¹Dunbabin, North Africa, ss. 122, 271-272, pl. XLIV-111 ve XLV-113.

⁵³²Piccirillo, Jordan, ss. 152-165, fig. 210, 213.

mozaïği⁵³³, İsrail'deki bir mezar odası mozaïği⁵³⁴ ve İtalya'daki Galla Placidia Mausoleiumu'nun duvar mozaïğidir (**Resim 142**).⁵³⁵

3.2.8.2. Panolar

B Kilisesinin kuzey nef panosunda tasarlanan düğümlü daireler, özellikle Doğu Akdeniz coğrafyasında tercih edilmiş bir süsleme çeşididir. Bununla birlikte A. Ovadiah süsleme için Pompeii ve Spoleto kentlerini örnek olarak gösterir.⁵³⁶ İ.Ö. 1. yüzyıl ile İ.S. Erken 1. yüzyıl tarihlerinde mozaik tasarımlarında görülmeye başlanan bu geometrik süsleme, mozaik sanatçıları tarafından yaratılmıştır ve diğer sanat türlerinde tasarımla mukayese edilebilecek erken tarihli bir örnek bulunmamaktadır.⁵³⁷ Tarafımızdan yapılan araştırmalarda B Kilisesi tasarımına benzer düğümlü daire süslemeleri tespit edilmişse de kuzey nef mozaïği, iki sıra halinde dizilen dairelerin arasındaki boşluklara işlenmiş daha küçük boyutlu düğümlü daireleriyle diğer örneklerden ayrılmaktadır. Geç Antik Dönemde, düğümlü daire tasarımından oluşan panolarda, dört adet dairenin ortasındaki içbükey sekizgen süsleme alanları çeşitli geometrik motiflerle ya da rozet tasarımları ile doldurulmaktaydı. B Kilisesi mozaïğindeyse bu alanlara daha ufak boyutlarda düğümlü dairelerin işlenmiş olduğu görülmektedir.

Tasarım, Antiokheia kentinden iki örnekte görülmektedir. Kentte, İncil yazıtı mozaïğinin keşfedildiği bir yapının “Oda B” olarak adlandırılan mekânında ortaya çıkarılmış İ.S. 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bir mozaik, rozet süslemeli ortogonal düğümlü dairelerden oluşmaktadır.⁵³⁸ Dairelerin arasındaki boşluklara küçük kare motifler işlenmiştir. Diğer zemin mozaïği, Anka Kuşu Evinde ortaya çıkarılmıştır. İ.S. 6. yüzyıla tarihlenen mozaikte, düğümlü dairelerin içi rozet süslemeleri ve gül motifleri ile süslenmiş; daireler arasında kalan boşluklara ise kare

⁵³³Piccirillo, San Paolo, ss. 375-394, tav. 32.

⁵³⁴R. Ovadiah ve A. Ovadiah, ss. 30-31, pl. XXV-2.

⁵³⁵Lorizzo, ss. 11-15, pl. 1, 6.

⁵³⁶Ovadiah, Patterns, s. 154.

⁵³⁷Ovadiah, Patterns, s. 154.

⁵³⁸Levi, s. 320, pl. 130d; Campbell, Antioch, s. 34, pl. 96.

motifler işlenmiştir (**Resim 263**).⁵³⁹ Aphrodisias kentinde Rahip Evi olarak adlandırılan yapının İ.S. 5. yüzyıla tarihlenen zemin mozaiği tasarımıyla ilgili bir diğer örnektir (**Resim 143**).⁵⁴⁰ Ksanthos'ta Erken Bizans Doğu Bazilikasının kuzey nefinde ortaya çıkarılan bir pano örneğinde ise düğümlü dairelerin merkezinde siyah tesseralardan oluşan daireler yer almaktadır.⁵⁴¹ Bu pano tasarımının bir başka benzeri İasos'taki Erken Bizans Dönemine ait Akropolis Bazilikasında görülmektedir (**Resim 271**).⁵⁴² İ.S. 4. yüzyılın sonuna tarihlenen Sardes sinagogu mozaiklerinde⁵⁴³ hem bordür hem pano tasarımı olarak düğümlü daire süslemeleri kullanılmıştır (**Resim 272**).

Anadolu dışından tasarıma bir örnek Nikopolis'teki Bazilika A yapısının nartheks mozaiğidir (İ.S. 6. yüzyıl).⁵⁴⁴ Bu mozaikte dairelerin içine geometrik motiflerin yanı sıra kuş figürleri de resmedilmiştir. Bazı önemli örnekler Kıbrıs'taki dini yapılarda keşfedilmiştir. Peyia'daki Bazilika A'nın İ.S. 6. yüzyıla tarihlenen orta nef ve vaftizhane mozaikleri bunlardan biridir.⁵⁴⁵ Chrysopolitissa Bazilikasının İ.S. 4. yüzyıla tarihlenen ilk evre mozaiklerinde dairelerin merkezi, çeşitli vazo formları ve geometrik motiflerle süslüdür.⁵⁴⁶ Bazilikanın İ.S. 6. yüzyıla ait ikinci evre mozağinde, düğümlü daireler ile birlikte işlenmiş eğik kareler ve eğrisel çokgenlerden oluşan bir pano bulunmaktadır (**Resim 153**).⁵⁴⁷ Bu tasarımda ise daireler içerisine birer rozet tasarımı işlenmiştir. Kıbrıs adasından diğer örnekler, Soloi Bazilikasının altında kalan bir kilise yapısının üçüncü evre mozaiği (İ.S. 5. ve 6. yüzyıllar) ve İ.S. 5. yüzyıla tarihlenen ancak D. Michaelides'e göre İ.S. 6. yüzyıl sanatı karakterini yansıtan Kourion Bazilikası mozaiğidir.⁵⁴⁸

⁵³⁹ Levi, ss. 351-352, pl. 83b, 135; Campbell, Anemurium, s. 25, pl. 120; Cimok, Antioch, s. 290. Hatay arkeoloji müzesinde sergilenen mozağin envanter numarası 934-936'dır.

⁵⁴⁰ Campbell, Aphrodisias, ss. 22-26, pl. 84; Campbell, Anemurium, s. 25, pl. 121.

⁵⁴¹ Raynaud, ss. 71-73, ill. 69-70.

⁵⁴² Berti, s. 160, fig. 9.

⁵⁴³ Foss, ss. 41-42.

⁵⁴⁴ Catherine Balmelle, "Quelques images de mosaïques à xenia hors de Tunisie", **Xenia, Recherches franco-tunisiennes sur la mosaïque de l'Afrique antique-I**, École Française de Rome, 1990, s. 65, fig. 67.

⁵⁴⁵ Michaelides, Cyprus, s. 140, figs. 63-64; Michaelides, Christian Mosaics, ss. 195-196.

⁵⁴⁶ Michaelides, Cyprus, s. 99, fig. 13; Michaelides, Christian Mosaics, ss. 193-194

⁵⁴⁷ Michaelides, Cyprus, s. 142, fig. 23; Michaelides, Christian Mosaics, ss. 195, 197.

⁵⁴⁸ Michaelides, Cyprus, s. 140, figs. 61-62.

Orta Doğu Bölgesinden ortogonal düğümlü daireler panolarına İsrail ve Ürdün mozaiklerinde rastlanmaktadır. İsrail, Beth Shean, Lady Mary Manastırına ait şapel mozağında (İ.S. 567) düğümlü daireler içerisine kuş figürleri resmedilmiştir.⁵⁴⁹ Ürdün'deki Piskopos Leontios Kilisesinin İ.S. 5. ve 6. yüzyıllara tarihlenen orta ve güney nef mozaiklerinde, tasarımın iki farklı varyasyonu bulunmaktadır (**Resim 273**).⁵⁵⁰

B Kilisesinin güney nef mozağindeki iğ motiflerinden oluşan daireler ya da başka bir ifadeyle kesişen daireler, Antik Dönem mozaiklerinde farklı süsleme varyasyonlarıyla kullanılmış olup popüler bir tasarım çeşididir. Ovadiah, süslemenin ilk kez mozaik sanatçılarınca kullanılmış olması gerektiğini belirtir.⁵⁵¹

Antiokheia'da kesişen daireler tasarımlarına ilişkin bazı mozaik panolar, Portikolu Ev olarak adlandırılan bir yapıda ele geçmiştir. İ.S. 3. yüzyıla tarihlenen bu mozaiklerde dairelerin merkezi, haç motifleri ya da küçük boyutlu kare motifler ile süslenmiştir.⁵⁵² Bu örneklerden Antakya müzesinde sergilenen 997-1002 envanter numaralı Nehir Tanrıları mozağında, uzun dikdörtgen formlu iki adet kesişen daire panosu, Nehir tanrıları personifikasyonlarını içeren kare formlu bezeme alanlarının arasına işlenmiştir (**Resim 274**). Kesişen daire tasarımlarına Antiokheia'dan bir başka örnek Aziz Babylas Martyrionu olarak bilinen Kaoussie Kilisesinin vaftizhane mozağıdır. Vaftizhaneye ait mozaik parçaları D. Levi tarafından İ.S. 420-429 yıllarına tarihlenir;⁵⁵³ ancak S. Campbell, İ.S. 387 yılına tarihlenen doğu nef mozaiklerinin motifleri ile benzerlik kurmaktadır.⁵⁵⁴ Buradaki iki adet küçük boyutlu panoya kesişen daireler tasarımı işlenmiştir. Dairelerin merkezi, ufak boyutlu kareler ile doldurulmuştur.

⁵⁴⁹R. Ovadiah ve A. Ovadiah, ss. 26-30, pl. 23.

⁵⁵⁰Nassar ve Turshan, ss. 54-56, 58-59, figs. 17, 23.

⁵⁵¹Ovadiah, Patterns, s. 157.

⁵⁵²Levi, ss. 105-116, pl. 99a, c, d.

⁵⁵³Levi, s. 285, pl. 139a.

⁵⁵⁴İ.S. 387 tarihi doğu nefteki bir mozaik yazıt sayesinde verilmiştir: Campbell, s. 46, pl. 136. Bu kilise yapısı ve mozaikleri için ayrıca bkz. Jean Lassus, "L'Église cruciforme de Kaoussié", **Antioch on the Orontes II**, The Excavations 1933-1936, (Ed. Richard Stillwell), Princeton: Princeton University Press, 1938. ss. 5-45.

Kesişen daireler tasarımına Anadolu'da, farklı tasarım çeşitleriyle Sardes Sinagogu mozaiklerinde (**Resim 275-277**) (İ.S. 4. yüzyıl)⁵⁵⁵ ve yine Sardes'teki bir konut yapısı mozaiklerinde⁵⁵⁶, Iasos Agora Bazilikasında (İ.S. 6. yüzyıl)⁵⁵⁷, Bodrum-Torba Manastırının apsis ve kuzey nef mozaiklerinde (**Resim 278**) (İ.S. 5.-6. yüzyıllar)⁵⁵⁸, Muğla'nın Milas İlçesi Ahmet Çavuş Mahallesi mozaiklerinde (İ.S. 5.-6. yüzyıllar)⁵⁵⁹, Ksanthos Doğu Bazilikasının atrium mozaiklerinde (**Resim 279**) (İ.S. 5.-6. yüzyıllar)⁵⁶⁰, Besni'deki Haraba (Aktepe) mozaiklerinde (İ.S. 4.-5. yüzyıllar)⁵⁶¹ ve Paphlagonia Pompeiopolisi'ndeki bir konut yapısı mozaiklerinde rastlanmaktadır (İ.S. 4.-5. yüzyıllar).⁵⁶² Tasarımın Anadolu dışından bazı örnekleri, Kıbrıs'ta Ayia Trias Bazilikasında (İ.S. 5. yüzyıl)⁵⁶³, İsrail'de Beth Sahur Kilisesinde (İ.S. 6. yüzyıl)⁵⁶⁴, 'Ein Gedi Sinagogunda (İ.S. 4.-5. yüzyıllar)⁵⁶⁵, Ürdün'de Havariler (İ.S. 578)⁵⁶⁶, Aziz Peter (İ.S. 630)⁵⁶⁷ ve Aziz Menas kiliselerinde (İ.S. 635)⁵⁶⁸ bulunmuştur.

B Kilisesinin orta nefinde görülen geometrik tasarım, Hamam A Mekân 11a panosu ve A Kilisesi kuzey ve güney nef mozaiklerindeki panolar ile aynı türdendir. Bu üç farklı yapıda da yıldız motifleri, kare çerçeveler ve eğik karelerden oluşan bir kompozisyon bulunmaktadır. B Kilisesi mozaiklerinin diğerlerinden en önemli farkı yıldız motiflerinin eğik -çapraz- durmasıdır. Bu formu, motifi oluşturan paralelkenar dörtgenlerin farklı konumlandırılması sağlamaktadır. A Kilisesi panolarında, kare çerçevelerin içi kuş ya da hayvan figürleri ile süslenmiştir; Hamam A mozaiklerinde testere dişli eğik kareler süsleme elemanı olarak kullanılmıştır. B Kilisesi kare çerçevelerindeyse çeşitli düğüm motifleri tercih edilmiştir ki bunlardan bazıları sadece Hadrianoupolis'e özgü bir karakter sergilemektedir.

⁵⁵⁵Foss, ss. 41-42.

⁵⁵⁶Scheibelreiter, s. 70, 190, fig. 18.

⁵⁵⁷Berti, ss. 155-156, fig. 1-2, tav. XX.

⁵⁵⁸Özet, Monastery, ss. 75-76, figs. 12-13, 16-17; Özet, Manastır, s. 40, fig. 14.

⁵⁵⁹Kızıl ve Özcan, ss. 21, 23-25, res. 10, 13, 16.

⁵⁶⁰Raynaud, ss. 40-41, ill. 25.

⁵⁶¹Zeyrek, s. 163, res. 3; Salman, Adıyaman, s. 24, res. 9; Salman, Edessa, s. 22, şek. 9.

⁵⁶²Musso ve diğerleri, ss. 103, 106, 108-109, tav. 5, 8, 10-11.

⁵⁶³Michaelides, Cyprus, ss. 99, 106, fig. 16.

⁵⁶⁴R. Ovadia ve A. Ovadia, ss. 25-26, pl. 20.2

⁵⁶⁵R. Ovadia ve A. Ovadia, ss. 54-56, pl. 44.

⁵⁶⁶Piccirillo, Jordan, ss. 96-107, figs. 91-95.

⁵⁶⁷Piccirillo, Jordan, ss. 312-313, figs. 630-633.

⁵⁶⁸Piccirillo, Jordan, s. 313, figs. 634-635.

Orta nefin doğu kenarındaki uzun dikdörtgen formlu figürlü pano dışında mozaik zeminin tümünü kaplayan bu geometrik tasarımın benzerlerine, hem Hamam A hem de Erken Bizans A Kilisesi başlıklarında değinilmiştir. Bunlar içerisinde, Ürdün'deki Shunah Al-Jabuniyah kilisesinin orta nef mozaiği batı panosu (**Resim 50**) (İ.S. 6. yüzyıl)⁵⁶⁹ ile Kos adasındaki Hagios Stephanos Bazilikasının (İ.S. 5-6. yüzyıllar)⁵⁷⁰ ve Hagios Ioannos Kilisesinin (İ.S. 6. yüzyıl)⁵⁷¹ mozaikleri (**Resim 61-63**) B Kilisesi orta nef tasarımına en çok benzeyen örneklerdir. Bu mozaiklerde sekiz paralelkenarlı yıldız motifleri B Kilisesindekiler gibi eğik durmaktadır. Yine daha önce bahsi geçen örneklerden Sardes'te ele geçmiş bir zemin mozaiğinde (İ.S. 4. yüzyılın sonu), sekiz paralelkenarlı yıldız motifleri, kare çerçeve ve eğik karelerden oluşan tasarımın çerçevelerine çeşitli düğüm motifleri işlenmiştir. Bir örnekte B Kilisesindekine benzer şekilde süleyman düğümü kullanılmıştır.⁵⁷²

B Kilisesinin bema mozaiği panosuna ait çok küçük bir alan korunabildiği için tasarıma dair bir yorumda bulunmak mümkün değildir. Apsis mozaiği tasarımı ise figürlü süslemelerin değerlendirildiği bir sonraki başlıkta ele alınmıştır. Kilisede ayrıca güney nefin doğu ucunda korunan ve ikinci evre mozaiğine ait olan bir eşik mozaiği mevcuttur. Bu tarz tasarımlar, süsleme elemanı olarak kullanıldıkları mimari yapının özelliklerine göre şekillenmişlerdir. Sütunlar arasındaki boşluklarda, kapı önlerindeki alanlarda, ana süsleme alanlarının etrafını saran ufak boyutlu bezeme alanlarında ya da fresko tasarımlarında bu tipte örneklere rastlamak mümkündür. Paphlagonia kentlerinden Pompeiopolis'te daha önce bahsi geçen bir konut yapısı mozaiğinde (İ.S. 4.-5. yüzyıllar), B Kilisesi eşik mozaiği örneğine benzer iki farklı tasarım bulunmaktadır.⁵⁷³ Tasarımlardan biri, dikdörtgen bir çerçeve içerisindeki baklava diliminden ve süsleme alanının köşelerine iliştirilmiş dört adet üçgenden oluşan basit bir anlayışta ele alınmıştır (**Resim 280**). Diğer tasarımda ise baklava diliminin merkezinde iğ motiflerinden oluşan bir daire yer alır Tasarımın erken örnekleri Antiokeia mozaiklerinde görülmektedir. Hatay arkeoloji müzesinde sergilenen ve İ.S. 2. yüzyıla tarihlenen Okeanos ve Thetis mozaiğinin (Env. No. 850)

⁵⁶⁹ Piccirillo, Jordan, ss. 320-323, fig. 662, 664-665.

⁵⁷⁰ Parrish, ss. 342-343, fig. 20-21.

⁵⁷¹ Parrish, ss. 344-345, fig. 22.

⁵⁷² Scheibelreiter, ss. 70, 190, fig. 18.

⁵⁷³ Musso, ss. 78, 103-104, tav. 5.1-6.1.

çevresine, dikdörtgen ve kare panolar halinde bu tipte süslemeler işlenmiştir.⁵⁷⁴ Mozaikte, baklava dilimlerinin merkezine birer rozet süslemesi resmedilmiştir. Ürdün'deki Eski Diakonikon Vaftizhanesinin İ.S. 6. yüzyıla tarihlenen mozağında de, sütun sıraları arasında B Kilisesi eşik mozağına benzeyen tasarımlar kullanılmıştır (**Resim 281**).⁵⁷⁵

B Kilisesi eşik mozağında, baklava diliminin -başka bir ifadeyle rhombusun- merkezine bir pençeli haç süslemesi işlenmiştir. Antiokheia'daki İ.S. 4. yüzyıla tarihlenen Hamam D mozağında, pençeli haç süslemesine sahip bir rozet bulunmuştur.⁵⁷⁶ Bir başka örnek ise İ.S. 350-400 yıllarına tarihlenen C Hamamında keşfedilmiştir.⁵⁷⁷ Pençeli haçlar ya da Malta haçları Geç Antik Dönemde çeşitli tipler halinde kullanılmaktaydı. Tek başlarına ele alındıkları gibi yardımcı süsleme elemanları ile birlikte işlenen örnekler de görülmektedir. Hadrianoupolis'in B Kilisesindeki gibi daire içerisine işlenmiş pençeli haçlara geç tarihli bir örnek, Kudüs yakınlarında ortaya çıkarılmış İ.S. 8. yüzyıla tarihlenen bir manastır mozağıdır.⁵⁷⁸ Burada bir mozaik yazıtın hemen yanına işlenmiş malta haçının merkezinde içbükey kenarlara sahip bir süsleme yer almaktadır. B Kilisesi eşik mozağının, yapının ikinci mimari evresinde oluşturulduğu bilinmektedir. Kilisedeki mimari değişikliğin en erken İ.S. 6. yüzyılın sonu ya da 7. yüzyılın başında gerçekleşmiş olması gerekir. İkinci evre mozağının korunan parçalarına göre bir tarihlemeye bulunmak zordur. Eşik mozağı tasarımının benzerleri İ.S. 6. ve 7. yüzyıllara ait bazı mimari süslemelerde de görülmektedir. Bunun yanında, İ.S. 6. yüzyılda kilise zeminlerinde haç motiflerinin görülmediği düşünülmektedir.⁵⁷⁹ Buna göre B Kilisesi ikinci evre mozağının İ.S. 7. yüzyılın başına ait olma ihtimali bulunmaktadır.

Mozaik sanatı dışında güney nef eşik mozağı tasarımının benzerleri Stobi'deki Piskoposlar Kilisesinin nartheks duvarında keşfedilmiş fresko

⁵⁷⁴Campbell, Antioch, ss. 60-61, pl. 176-177.

⁵⁷⁵ Piccirillo, Jordan, ss. 146-147, figs. 187-189.

⁵⁷⁶ Campbell, Antioch, s. 16, pl. 58; Campbell, Anemurium, s. 5, pl. 23.

⁵⁷⁷ Levi, s. 289, pl. 118c; Campbell, Antioch, s. 37, pl. 110.

⁵⁷⁸Rami Arav ve diğerleri, "An Eighth Century Monastery Near Jerusalem", **Liber Annuus 40**, Jerusalem, 1990, ss. 313-320, pl. 43.

⁵⁷⁹Okçu, Derecik, s. 43

örneklerinde görülmektedir.⁵⁸⁰ İ.S. 6. yüzyıla tarihlenen nartheks freskosunda yan yana sıralanan dikdörtgen çerçeveler içerisine çeşitli süslemeler işlenmiştir. Bu süslemelerden iki tanesinde baklava diliminin merkezine işlenen rozetler ve bu rozetlerin etrafını saran bitkisel süslemeler B Kilisesi eşik mozaïği tasarımını anımsatmaktadır. Çerçevenin dört köşesine, baklava diliminin şekline göre uzanan üçgenler eklenmiştir. Süslemelerden birinin merkezindeki dairede küçük bir gamalı haç bulunmaktadır (**Resim 282**).

Güney nef eşik mozaïğinin mimari süslemeler açısından benzerleri Selçuk-Efes Müzesinde sergilenen St. Jean Kilisesine ait korkuluk levhaları ve templon arşitravlarında görülmektedir. Bu mimari plastik buluntuların çoğu Orta Bizans Dönemine aittir. Buluntular arasından İ.S. 6. yüzyıla tarihlenen mermer bir korkuluk levhasının süslemesi, dikdörtgen bir çerçeve içerisindeki bir rhombus ve onun da merkezindeki bir daireden oluşmaktadır (**Resim 283**).⁵⁸¹ Buluntular içerisinde bir templon arşitravı süslemesi ise B Kilisesi eşik mozaïği ile oldukça benzerdir. Parçada dikdörtgen bir pano içerisine yan yana iki rhombus işlenmiştir. Soldaki süslemenin merkezine daire içerisinde bir malta haçı, sağdaki süslemenin merkezine ise bir Latin haçı işlenmiştir. Dairelerin iki yanında üç yapraktan oluşan palmet süslemeleri bulunmaktadır (**Resim 284**). Bu tasarım her ne kadar B Kilisesi eşik mozaïği tasarımına benzese de İ.S. 12. yüzyıla tarihlenmektedir.⁵⁸²

3.2.8.3. Figüratif Sahneler ve İkonografi

B Kilisesinin orta nefinin doğu kenarındaki dikdörtgen formlu bir pano içerisine, Cennet Nehirleri konulu bir sahne resmedilmiştir. Geç Antik Dönem ve sonrasında mozaik sanatı repertuarında konu edinilmiş bu sahnelerin kökeni Roma

⁵⁸⁰Kitzinger, Stobi, s. 109, fig. 151.

⁵⁸¹ Mustafa Büyükkolancı ve Gökşen Kurtuluş Öztaşkın, “Selçuk-Efes Müzesi’nde Sergilenen St. Jean Kilisesi’ne ait Korkuluk Levhaları ve Templon Arşitravları”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 7, 2010, ss. 40-41, res. 1.

⁵⁸²Büyükkolancı ve Öztaşkın, s. 47, res. 12. “Selçuk-Efes Müzesi’nde Sergilenen St. Jean Kilisesi’ne ait Korkuluk Levhaları ve Templon Arşitravları” adlı makalenin yazarlarından Pamukkale Üniversitesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Mustafa Büyükkolancı ile hem B Kilisesi mozaïği hem de bahsi geçen templon arşitravı üzerine tarafımızdan bir görüş alışverişinde bulunulmuştur. Büyükkolancı, bu templon levhasına verilen tarihin kesin olmadığını ve buluntunun daha erken bir tarihe ait olabileme ihtimalinin de mümkün olduğunu belirtmiştir. Görüş ve tavsiyelerini esirgemeyen Sayın Büyükkolancı’ya bu vesileyle tekrar teşekkür ederim.

Dönemi mozaik sanatına uzanmaktadır. Roma Döneminde nehir personifikasyonları, pagan kültürünün bir yansıması olarak mozaikler üzerinde görülmekteydi. Tabula ansata içerisinde bir yazıtın da yer aldığı İ.S. 227-228 yıllarına ait olması gereken bir mozaik üzerinde, Euphrates nehrinin personifikasyonu konu edinilmiştir (**Resim 285**).⁵⁸³ Bu mozaik Halep'in kuzeydoğusundaki Mesudiye yerleşiminde 1899 yılında keşfedilmiştir.⁵⁸⁴ Euphrates yaşlıca bir erkek figürü olarak resmedilmiştir. Sakallı ve çıplaktır. Sağ elinde bir kap tutmaktadır ve bu kaptan bir su kümesi akmaktadır. Hristiyan mozaiklerindeki Cennet Nehirleri sahnelerine bakıldığında da bir vazodan yahut cornucopiadan aynı şekilde su aktığı görülmektedir. Mesudiye mozağında ayrıca Euphrates'in sağında ve solunda iki kadın figürü yer alır. Bu figürlerin neyi temsil ettiği belli olmasa da personifikasyonlarına ilişkin çeşitli yorumlar bazı araştırmacılar tarafından ileri sürülmüştür.⁵⁸⁵ Sağdaki figürün elinde bir cornucopia bulunmaktadır.⁵⁸⁶

Antiokheia kentinde gerçekleştirilen kazılarda Portikolu Ev olarak adlandırılan yapıda ortaya çıkarılmış, İ.S. 3. yüzyıla tarihlenen Nehir Tanrıları mozaığı (Hatay arkeoloji müzesi, Env. No. 997-1002) Roma Dönemine ait bu türdeki mozaiklere başka bir örnektir.⁵⁸⁷ Dört adet kare pano içerisine Pyramus, Thisbe, Arethusa ve Alpheus (**Resim 286-289**) büstleri resmedilmiştir. Nehir personifikasyonları dışında Okeanos ve Thetis ya da Thalassa sahneleri mozaik sanatında karşılaşılan konulardandır. Bu sahnelerde B Kilisesi panosundakine benzer şekilde deniz canlıları resmedilmekteydi. Hatay arkeoloji müzesinde sergilenen ve İ.S. 5. yüzyıla tarihlenen Thetis mozağında (Thalassa Deniz Mozağı, Env. No. 1017) çeşitli balık figürleri deniz betimlemesi içerisinde resmedilmiştir (**Resim**

⁵⁸³Levi, ss. 394-395, fig. 154;Balty, La Tétrarchie, ss. 369-371, pl. 12.1; Franz Cumont, **Études Syriennes**, Paris, 1917, s. 250; Klaus Parlasca, "Das Mosaik von Mas'udije aus dem Jahre 228/29 n.Chr.", **Damaszener Mitteilungen** 1, 1983, ss. 263-267, taf. 60-61; Han J. W. Drijvers ve John F. Healey, **The Old Syriac Inscriptions of Edessa and Osrhoene: Texts, Translations and Commentary**, Brill, 1999, ss. 200-201;Emel Aksoy, "Severan Mosaics of Antioch A Stylistic Study", **III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin) (8-10 Haziran 2006), Uludağ Üniversitesi, Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2007, ss. 84-85, 195, fig. 3; Salman, Edessa, ss. 18-20, şek. 21-22.

⁵⁸⁴Drijvers ve Healey, s. 200.

⁵⁸⁵Drijvers ve Healey, s. 200; Aksoy, s. 84; Salman, Edessa, s. 19.

⁵⁸⁶Aksoy, s. 84.

⁵⁸⁷Levi, ss. 109-110, pl. 18a-d; Cimok, Antioch, ss. 97-101.

290).⁵⁸⁸ Ürdün'deki Havariler Kilisesinin orta nefine ait bir zemin mozaığının merkezinde keşfedilmiş, İ.S. 578 yılına tarihlenen Thalassa personifikasyonu, Hristiyan inancına adapte edilmiş iyi bir örnektir (**Resim 291**).⁵⁸⁹ Bir madalyon içerisine büst şeklinde resmedilmiş Thalassa, tıpkı B Kilisesi panosundaki Geon ve Euphrates figürleri gibi sağ elini göğüs hizasında tutmaktadır. Atribütü olan bir kürek, dikey bir şekilde sol yanına resmedilmiştir ki bu atribüt, yukarıda bahsedilen Antiokheia'daki daha erken tarihli figürde de vardır. Aynı şekilde iki mozaikte de figürlerin arkasına bir kurt ya da köpek başı resmedilmiştir. Madaba'daki Thalassa personifikasyonunun B Kilisesi Cennet Nehirleri ile bir diğer benzerliği figürün yarı çıplak resmedilmesidir. Madalyonun alt yarısında bir deniz betimlemesi vardır ve burada da B Kilisesi panosundaki gibi çeşitli deniz canlıları yer almaktadır.

Her ne kadar pagan mozaiklerinin fiziksel açıdan ele alınış biçimi Hristiyan mozaiklerine geçmiş olsa da Hristiyan inancına ait Cennet Nehirleri ile çok tanrılı dine ait nehirler aynı anlayışın sistematik parçaları olarak görülmemelidir. Hristiyanlık, pagan nehirleri kültlerini reddetmekte ve bu nehirlerin şeytanların meskeni olduğunu varsaymaktadır.⁵⁹⁰ Cennet Nehirlerinin yanı sıra Ateş Nehri olgusu da Hristiyanlıkta ayrı bir anlayışla ortaya çıkmıştır. Bu nehir, günahkârları cezalandıran ve dünyanın sonunda her şeyi yok eden unsur olarak kabul edilirdi.⁵⁹¹ Cennet Nehirleri ile ilgili kesin bir yargı, Eski Ahit'in Genesis bölümünde geçmektedir.⁵⁹² H. Maguire, Roma imparatorluğunda Hristiyanlığın yükselişini takiben, birçok yazarın yeni inancın öğretilerini açıklamak yerine pagan kültürünün coğrafi birikimini aktarma ihtiyacı duyduklarından bahsetmektedir.⁵⁹³ Bu nedenle İ.S. 4. ve 6. yüzyıllar arasında dünyanın coğrafi özelliklerini açıklayan çok sayıda

⁵⁸⁸ Levi, ss. 323-326, fig. 136, pl. 75-76a; Cimok, Antioch, ss. 248-250.

⁵⁸⁹ Piccirillo, Jordan, ss. 96, 98, 106-107, figs. 78, 80, 95; Balty, Proche-Orient, s. 366, pl. 34.1; Michele Piccirillo, "Il Restauro del Medaglione de Mare di Madaba", *Ricerca Storica-Archeologica in Giordania XI-1991*, **Liber Annuus 41**, Jerusalem, 1991, (Medaglione), ss. 521-522, tav. 76.

⁵⁹⁰ Kazhdan, ODB 3, Alexander P. Kazhdan: "Rivers", ss. 1797-1798.

⁵⁹¹ Kazhdan, ODB 3, s. 1798.

⁵⁹² Genesis 2:6 "Yerden çıkan su kaynakları bütün toprakları suluyordu." 2:10 "Aden'den bir nehir doğuyor, bahçeyi sulayıp orada dört kola ayrılıyordu. ¹¹İlk nehrin adı Phison'dur. Altın kaynakları olan Havilah sınırları boyunca akar. ¹²Orada iyi altın, reçine ve oniks bulunur. ¹³İkinci nehrin adı Gihon'dur, Kûş sınırları boyunca akar. ¹⁴Üçüncü nehrin adı Tigris'tir, Asur'un doğusundan akar. Dördüncü nehir ise Euphrates'tir."

⁵⁹³ Henry Maguire, "The Nile and The Rivers of Paradise" **The Madaba Map Centenary 1897-1997**, (Ed. Michelle Piccirillo ve E. Alliata), (Collectio Maior 40), Jerusalem, 1999, (The Rivers), ss. 179-180.

kaynak oluşmuş ve bu kaynaklarda yaratılışın altı günü -Hexaemeron- gibi konular ele alınmıştır.⁵⁹⁴ Hexaemeron sözcüğünü ilk kullanan Hristiyan, Antiokheialı Teophilos'tur.⁵⁹⁵ Geç Antik Dönemde konu üzerine fikir yürütenlerin çoğu Cennet Nehirlerinin Eden Bahçesinin sınırlarını aştığına inandılar ve Genesis 2:10'u takip ederek bir nehirden kollara ayrılan nehirler olarak Cennet Nehirlerini tanımladılar.⁵⁹⁶ R. M. Grant, Teophilos'un Eden Bahçesinin yeryüzünde konumlandığını ve Phison ve Geon nehirlerinin dünyanın doğu bölümünde aktıklarını bildiğini aktarmaktadır.⁵⁹⁷ Maguire ise İ.S. 6. yüzyılda yaşamış olan Hristiyan Topografyası'nın yazarı Kosmas Indicopleustes'i örnek gösterir. Kosmas Indicopleustes İskenderiyeli eski bir tacir olarak bilinmektedir.⁵⁹⁸ Kosmas, harita ve şemalarında yeryüzünü bir kutu içerisinde dikdörtgen olarak göstermiştir. Yeryüzünü dört bir yandan bir okyanus çevrelemektedir (**Resim 292**). Okyanusun doğusunda ise dünyevi cennet yer almaktadır.⁵⁹⁹ Dünyevi Cennette görülen Cennet Nehirleri, okyanusun doğu kolunun altından akar ve yeryüzünde ortaya çıkarlar. C. Mango'ya göre Kosmas Indicopleustes, Cennet Nehirleri hakkında doyurucu bir açıklama yapmayı becerememişse de tutarlı bir sistem oluşturmayı başarmıştır.⁶⁰⁰ Kosmas Indicopleustes'in Hristiyan Topografyası, Rusya'da 17. yüzyıla değin güvenilir bir ders kitabı olarak okunmaya devam etmiştir.⁶⁰¹

Kosmas Indicopleustes ve diğer Hristiyan yazarları değerlendirildiğinde dünyevi cennetin doğuda bir yerde olduğu ve nehirlerin burada olduğu anlaşılmaktadır. Genesis 2:11'de bahsedildiği gibi altın kaynağına sahip Havilah topraklarında Phison (Pison) ve Etiyopya'da Geon (Gehon/Gihon) konumlanır.

⁵⁹⁴Maguire, *The Rivers*, ss. 179-180; Cyril Mango, **Bizans: Yeni Roma İmparatorluğu**, Çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011, (Yeni Roma) s. 183, 186.

⁵⁹⁵Alexander P. Kazhdan (Ed.), **The Oxford Dictionary of Byzantium-Vol. 2**, Oxford University Press, 1991, (ODB 2), Barry Baldwin: "*Hexaemeron*", ss. 926-927. Teophilos için ayrıca bkz. Mango, *Yeni Roma*, s. 185.

⁵⁹⁶Konu üzerine ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Maguire, *The Rivers*, ss. 179-184.

⁵⁹⁷Robert M. Grant, "Early Christian Geography", **Vigiliae Christianae**, Vol. 46, No. 2, 1992, s. 109.

⁵⁹⁸Mango, *Yeni Roma*, s. 191; Charles Rufus Morey, **Early Christian Art**, Princeton University Press, New Jersey, 1942, s. 79; Milton V. Anastos, "The Alexandrian Origin of the Christian Topography of Cosmas Indicopleustes", **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 3, 1946, (Christian Art), ss. 73-80.

⁵⁹⁹Mango, *Yeni Roma*, s. 192; Maguire, *Earth and Ocean*, s. 26; Maguire, *The Rivers*, ss. 179-184; Cosmas Indicopleustes, **The Christian Topography of Cosmas Indicopleustes**, (Ed. E. O. Winstedt), Cambridge University Press, 1909, pl. VII.

⁶⁰⁰Mango, *Yeni Roma*, s. 192.

⁶⁰¹Mango, *Yeni Roma*, s. 193.

Tigris (Dicle) ve Euphrates (Fırat) ise Antik Dönemde hâlihazırda bilinen ve kullanılan isimlerdi.⁶⁰² Geon, Nil nehri olarak bilirse⁶⁰³ de Phison'un konumlanışı diğerlerine göre biraz daha belirsizdir. Bu nehir Ganj nehri ile özdeşleşmiştir.⁶⁰⁴ Maguire, Cennet Nehirleri ve Eden Bahçesi için İ.S. Erken 6. yüzyıl ozanı ve piskoposu Avitus'a da başvurmuştur.⁶⁰⁵ Avitus Cennetteki nehirlerin bir kaynaktan dört kola ayrıldığını; ilk iki nehrin Euphrates ve Tigris, üçüncüsünün Nil olarak bilinen Geon olduğunu açıklar.⁶⁰⁶ Phison'un ise Ganj olarak adlandırıldığını ve Cennetteki zenginliğin bu nehir aracılığıyla dünyaya taşındığını belirtir.⁶⁰⁷ Avitus'a göre cennette kış yoktur. Yaz kavurucu değildir. Ürünleriyle sonbahar, çiçekleriyle ilkbahar tüm yıla egemendir.⁶⁰⁸ H. Maguire için Avitus'un bu yorumu ya da vahiy 22:2⁶⁰⁹ ve Genesis 2:9⁶¹⁰ gibi kutsal kitaptan açıklamalar, oldukça önemlidir. Bu sayede dini yapılara ait bazı mozaiklerin cennet temalı mı yoksa yeryüzüne ilişkin sahneler mi oldukları açığa kavuşmaktadır.⁶¹¹ Eden Bahçesindeki ağaçların tüm yıl boyunca meyve vermeye devam etmesi ve kış mevsiminin yaşanmadığına dair olan inanç, burada sürekli aynı mevsimin hüküm sürdüğünü göstermektedir.

Maguire, Kıta Yunanistan'ın güneyindeki Tegea yerleşiminde yer alan Thyrsoz Bazilikasının mozaiklerine ait sahneleri, dünyevi sembolizasyonlar olarak açıklar.⁶¹² İ.S. Geç 5. yüzyıla tarihlenen bazilikanın mozaiğinde yan yana iki sıra halinde uzanan 16 adet kare formlu pano vardır (**Resim 293**). Bu panolardan apsise yakın olan iki panoda Geon ve Phison, girişe yakın olan batı kenardaki iki panoda Tigris ve Euphrates personifikasyonları bulunmaktadır. Nehirlerden Tigris ve Euphrates diğer ikisine göre daha iyi korunmuştur (**Resim 294**). Figürler,

⁶⁰²Mango, Yeni Roma, s. 184; Maguire, The Rivers, s. 179-184.

⁶⁰³Tomasz Polański, "The Nilotic Mosaic in Saint Stephen's Church of Gaza in Choricus' Description" **Studies in ancient Art and Civilization 13**, Kraków, 2009, s. 177.

⁶⁰⁴R. Grant, s. 109.

⁶⁰⁵Maguire, Earth and Ocean, ss. 25, 28; Maguire, The Rivers, ss. 179-184.

⁶⁰⁶Avitus, **The Poems of Alcimus Ecdicius Avitus**, Çev. George W. Shea, Medieval and Renaissance Texts and Studies, Vol. 172, Tempe, Arizona, 1997, s. 78, [1233-81].

⁶⁰⁷Avitus, s. 79, [1282-325].

⁶⁰⁸Avitus, s. 78, [1233-81].

⁶⁰⁹Vahiy22:2 "Kentin anayolunun ortasında akan ırmağın iki yanında on iki çeşit meyve üreten ve her ay meyvesini veren yaşam ağacı bulunuyordu."

⁶¹⁰Genesis 2:9 "Bahçede iyi meyve veren türlü türlü güzel ağaç yetişirdi. Bahçenin ortasında yaşam ağacıyla iyiyle kötüyü bilme ağacı vardı."

⁶¹¹Maguire, Earth and Ocean, s. 25

⁶¹²Maguire, Earth and Ocean, ss. 24-28; Maguire, The Rivers, ss. 179-184

atribütleriyle birlikte bel hizasında resmedilmiştir. Bir cornucopia ve içerisinden su akan bir vazo tutmaktadırlar.⁶¹³ Süsleme alanındaki diğer panolara ise on iki ay personifikasyonu resmedilmiştir. Alanı çevreleyen bordürde sekizgenler içerisine çeşitli deniz canlıları işlenmiştir. Maguire, Kosmas Indicopleustes'in yeryüzü, onu çevreleyen okyanus ve doğuda yer alan Dünyevi Cenneti tasvir ettiği çizimini göz önünde tutarak ana süsleme alanını çevreleyen bordür tasarımının okyanusu, bu alanın içinde kalan nehir ve on iki ay personifikasyonlarının yeryüzünü sembolize ettiğini açıklar.⁶¹⁴ Bu yorumu destekleyen başka bir durum ise on iki ay personifikasyonudur ki Eden Bahçesinin sadece bir mevsime sahip olduğundan bahsedilmiştir. Bu nedenle Thyrsos Bazilikası mozaığının cennet temasının dışında olduğu görülmektedir.

Orta Doğu coğrafyasında Cennet Nehirlerinin konu edinildiği mozaiklere bazı dini yapılarda rastlanmaktadır. Ürdün'ün Madaba kentindeki Martyr Theodore şapeli bunlardan biridir.⁶¹⁵ Bir yazıt sayesinde İ.S. 562 yılına ait olduğu anlaşılan mozaığın panosunda -bölümlere ayrılmış geometrik süsleme alanlarının içerisinde- nehir figürleri yer almaktadır (**Resim 295**). Süsleme alanının köşelerine, sekizgenler içerisine Geon, Phison, Tigris ve Euphrates personifikasyonları resmedilmiştir (**Resim 296**). Bu personifikasyonlar büyük ölçüde tahrip durumdadır ancak figürlerin yanına işlenen yazıtlar sayesinde kimliklerini belirleyebilmek mümkün olmuştur. Panodaki diğer sekizgenlere ve madalyonlara çeşitli hayvan figürleri işlenmiştir.

Madaba'da Cennet Nehirleri konulu zemin mozaiklerinin bir başka örneği Sunna Kilisesinde bulunmaktadır.⁶¹⁶ Buradaki mozaik, İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir.⁶¹⁷ Mozaığın kenar süslemesinde Cennet Nehirlerinin personifikasyonları konu edinilmiştir; fakat bu figürler de ikonoklastlar tarafından tahrip edilmiştir. Bordürün güneydoğu köşesinde nehir figürlerinden bir tanesi biraz

⁶¹³Maguire, Earth and Ocean, s. 24.

⁶¹⁴Maguire, Earth and Ocean, s. 26.

⁶¹⁵ Piccirillo, Jordan, s. 117, figs. 109-115; Maguire, The Rivers, ss. 179-184.

⁶¹⁶Sunna Ailesi Kilisesi ya da al-Khadir olarak da bilinmektedir: Piccirillo, Jordan, s. 132; Michele Piccirillo, "La Chisea dei Sunna' A Madaba", **Liber Annuus 43**, Jerusalem, 1993, (Sunna), ss. 277-313.

⁶¹⁷ Piccirillo, Sunna, s. 290.

daha iyi korunabilmiştir ancak figürün kimliği bilinmemektedir (**Resim 297**).⁶¹⁸ Figür sağ elinde sazdan bir değnek tutmaktadır ve sol elinde de muhtemelen bir cornucopia vardır. Cennet Nehirleri sahnelerine uygun bir şekilde çıplak betimlenmiştir.

Ürdün'den Cennet Nehirleri personifikasyonlarına başka bir örnek İ.S. 579-594 yılları arasına tarihlenen Nehirler Kilisesinde bulunmaktadır.⁶¹⁹ Kilisede İkonoklastlar tarafından figürlü örneklerin tahrip edilmesi sebebiyle orta nefi çevreleyen kenar süslemesinde sadece bir figür korunabilmiştir ve bu figürün de kimliği belirsizdir.⁶²⁰ Asma dal ve yaprakları arasında resmedilen figürün yüzü korunamamıştır; sağ elinde sazdan bir değnek tutmaktadır; sol yanında ise bir kap vardır (**Resim 298**). Bacakları ve sol kolu örtülüdür ve vücudunun geri kalan kısmı çıplak betimlenmiştir.

Ürdün'ün Kastron Mefaa (Umm Al-Rasas) mevkiinde yer alan St. Paul Kilisesinde de İ.S. 6. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Cennet Nehirleri personifikasyonunun resmedildiği bir zemin mozaiği mevcuttur.⁶²¹ Figürler bir svastika-meander tasarımının ayırdığı süsleme alanlarındaki düğümlü daireler içerisine resmedilmiştir (**Resim 299**). Geon ve Phison üstteki, Tigris ve Euphrates alttaki süsleme alanında yer alır. Bu personifikasyonlar da İkonoklazm sırasında tahrip edilmiştir; yine de figürlerin hemen yanında kimliklerini belirten yazıtlar - Tigris personifikasyonu yazıtı dışında- kısmen korunabilmiştir (**Resim 300**).⁶²² Mozaikte ayrıca Cennet Nehirlerini barındıran süsleme alanlarının tam merkezindeki küçük bir pano içerisine Ge personifikasyonu resmedilmiştir. Bu personifikasyonun yüzü de ikonoklastlar tarafından yok edilmiştir (**Resim 299**). Cennet Nehirlerinden en iyi korunan figür Phison'dur. Figürün sağ elinde sazdan bir değnek bulunmaktadır. Ağız kısmından sahnenin altına doğru bir su kümesinin akmakta olduğu kap betimlemesi, figürün sol yanına resmedilmiştir. Mozaikte ayrıca figürleri barındıran madalyonların çevresine bir takım betimlemeler eklenmiştir. Phison

⁶¹⁸Piccirillo, Sunna, s. 284, tav. 8.

⁶¹⁹ Piccirillo, Jordan, ss. 240-241.

⁶²⁰Piccirillo, Jordan, s. 241, fig. 390.

⁶²¹ Piccirillo, San Paolo, ss. 375-394.

⁶²²Piccirillo, San Paolo, ss. 383, fig. 5, tav. 33-34.

figürünün çevresinde balık figürleri, Tigris'in çevresinde amphoralar, Euphrates'in çevresinde ise meyve sepetleri yer almaktadır.

Ürdün'ün Nebo Dağı Bölgesinde yer alan Theotokos Şapelindeki İ.S. 8. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen bir mozaik yazıtta, Cennet Nehirlerinin isimleri geçmektedir (**Resim 301**).⁶²³ Kare formulu bir panonun merkezinde yer alan bir daire içerisine işlenmiş yazıtta, Piskopos Giob ve Keşiş George döneminde Kutsal Theotokos'un manastırının Tanrı'nın takdiri ile tekrar inşa edildiğinden bahsedilmektedir.⁶²⁴ Yazıtı barındıran dairenin çevresine, ağız kısmından su kümeleri akan kap betimleri resmedilmiştir. Kaplardan sol üsttekinin yanına Geon, sağ üsttekinin yanına Tigris isimleri yazılmıştır. Alt köşelerdeki kapların yanına ise Phison ve Euphrates'in isimleri yazılıdır.⁶²⁵

Orta Doğu'dan Cennet Nehirleri personifikasyonuna sahip bir diğer zemin mozaiği, Gazze'nin Cebaliye yakınlarında bulunan bir kilise yapısında ortaya çıkarılmıştır. Kilisenin Justinianus dönemine tarihlenen vaftizhane mozağinde Cennet Nehirlerinin portreleri ufak boyutlu panolar içerisinde yer almaktadır (**Resim 302**).⁶²⁶ Kare formulu bir süsleme alanının dört köşesine ayrı panolar halinde resmedilen bu personifikasyonlardan sadece Geon ve Phison figürleri korunabilmiştir. Geon, koyu tenli bir kadın figürü olarak, Phison ise yaşlı bir erkek figürü şeklinde resmedilmiştir. İki figür de Cennet Nehirleri sahnelerine uygun olarak çıplak betimlenmişlerdir. Phison figürünün kolları arasında bir kap tasviri vardır ve bu kaptan su dökülmektedir. Cennet Nehirleri burada vaftiz ikonografisinin anlamını vurgulamaktadır. Hristiyanlıkta Cennet Nehirleri personifikasyonlarının vaftizm ile ilişkili olduğu da bilinmektedir.⁶²⁷ Gazze'deki bu sahne, hem cennet temasını yansıtmakta hem de kurtuluş için insanlığın susadığı İsa figürünü

⁶²³Michele Piccirillo, "Le Due Iscrizioni Della Cappella Della Theothokos Nel Wadi 'Ayn Al-Kanisah – Monte Nebo" **Liber Annuus**, 44, Jerusalem, 1994, (Theotokos), ss. 521-538.

⁶²⁴ Piccirillo, Theotokos, s. 528.

⁶²⁵ Piccirillo, Theotokos, s. 529, tav. 25, foto 9.

⁶²⁶ Jean-Baptiste Humbert, "The Rivers of Paradise in the Byzantine Church near Jabaliyah-Gaza", **The Madaba Map Centenary 1897-1997**, (Ed. Michelle Piccirillo ve E. Alliata), Jerusalem, 1999, ss. 216-218.

⁶²⁷ Maguire, Earth and Ocean, s. 28; Maguire, The Rivers, ss. 179-184.

çağrıştırmaktadır.⁶²⁸ Gazze Kilisesine benzer şekilde Alegorik anlamda Cennet Nehirlerinin vaftizhanelerde resmedildiği ya da bir mozaik yazıtla bu nehirlerle değinildiği görülmektedir. İtalya/Ostia'daki bir Erken Hristiyan vaftizhanesinde ele geçen bir yazıt ve Makedonya'nın Ohrid (Lychnidos) kentinde İ.S. 5. yüzyıla tarihlenen bir vaftizhane mozağında süsleme alanının köşelerine mask şeklinde resmedilmiş Cennet Nehri personifikasyonları bu duruma birer örnektir.⁶²⁹ Erkek figür olarak betimlenen maskların ağızından su kümeleri akmaktadır (**Resim 303**). Maskların yanına kimliklerini belirten yazıtlar da eklenmiştir.⁶³⁰ Kompleksin doğusundaki şapel mozağı de dâhil olmak üzere iki ayrı mozaikte yine Cennet Nehirleri ile ilgili sahneler vardır. Bu sahnelerde geyik figürleri cennet nehirlerini temsil eden dört adet su kaynağından su içmektedir (**Resim 304**).⁶³¹ Vaftizhane mozaiklerinde resmedilen Cennet Nehri personifikasyonlarına bir başka örnek, Erken Hristiyan dönemine tarihlenen Korsika adasındaki Mariana Vaftizhanesidir.⁶³² Ohrid Vaftizhanesine benzer şekilde bu zemin mozağının köşelerine de Cennet Nehirlerinin personifikasyonu olduğu düşünülen başlar resmedilmiştir; ancak Mariana Vaftizhanesinde figürlerin kimliklerine ilişkin bir yazıt bulunmamaktadır. Mozaikte nehirler sakallı erkek figürler olarak resmedilmiştir (**Resim 305**).⁶³³ Bu dört figürden sadece bir tanesi korunamamıştır.

Cennet Nehirleri konulu bir zemin mozağı, daha önce A Kilisesi ikili örgü motifi ve B Kilisesi teğet sekizgenler tasarımlarının karşılaştırılmaları sırasında değinilen Suriye'deki Kutsal Martyrler Kilisesinde bulunmaktadır.⁶³⁴ Bu kilisede, İ.S. 447 yılına tarihlenen orta nef mozağının doğu panosunda, Cennet Nehirleri dört

⁶²⁸Humbert, ss. 217-218.

⁶²⁹Maguire, *The Rivers*, ss. 179-184; Vera Bitrakova Grozdanova, "Lyknidos à l'époque paléochrétienne et son noyau urbain" **Niš & Byzantium**, The Collection of Scientific Works, Vol. VII, (Ed. Miša Rakocija), 2009, Niš, 2009, ss. 23-36.

⁶³⁰Grozdanova, s. 35, fig. 12.

⁶³¹Grozdanova, ss. 34-35, figs. 10-11.

⁶³²Genevieve Moracchini-Mazel, "Une basilique et un baptistère paléochrétiens découverts à Mariana (Corse)", **Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres**, 106e année, N. 2, 1962, ss. 99-102 ; Maguire, *The Rivers*, ss. 179-184.

⁶³³Moracchini-Mazel, ss. 100-102.

⁶³⁴Zaqzuq ve Piccirillo, ss. 443-464; Raffaella Farioli Campanati, "Jerusalem and Bethlehem in the Iconography of Church Sanctuary Mosaics" **The Madaba Map Centenary 1897-1997**, (Ed. Michelle Piccirillo ve E. Alliata), Jerusalem, 1999, ss. 173-177; Galit Noga-Banai, **The Trophies of The Martyrs: An Art Historical Study of Early Christian Silver Reliquaries**, Oxford University Press, 2008, s. 56, fig. 41.

ayrı kol halinde bir su kaynağını dolduran su kümeleri olarak tasvir edilmiştir (**Resim 306-307**).⁶³⁵ Nehirler sahnenin merkezinde ve daha yüksek bir zeminde yer alan bir dağ betiminden ortaya çıkmaktadır. Dört ayrı su kolu için soldan sağa doğru Phison, Geon, Tigris ve Euphrates'in isimleri yazılıdır (**Resim 308**). Nehirlerin doldurduğu su kaynağı, B Kilisesi panosuna benzer bir şekilde, sahnenin en alt kısmındaki uzun dikdörtgen formlu bir süsleme alanını kaplamaktadır. Su kaynağının içerisine çeşitli balık ve su kuşu figürleri resmedilmiştir. Kaynağın üzerindeki zeminde, profilden resmedilmiş dört adet geyik figürü yan yana durmaktadır. Bu figürlerden merkezde yer alan iki geyik, nehirden su içer vaziyette betimlenmiştir. Sahnedeki simetri anlayışı B Kilisesi Cennet Nehirleri panosu ile oldukça benzerdir. Tasarımsal açıdan iki mozaığın de ortak yönleri olduğu açıktır. B Kilisesi mozaığının aksine Suriye'deki örnek, Cennet Nehirlerinin herhangi bir personifikasyonunu sunmaz; bunun yerine sahnede dört adet geyik figürü yer alır. Kaynaktan su içen geyikler, daha önce bahsedildiği gibi, genel olarak mezmur 42:1 ile açıklanmaktadır. Yaşam suyunu temsil eden Cennet Nehirlerinden su içerken betimlenmiş geyikler, Tanrının Krallığına girişi ima etmektedir.⁶³⁶ Sahnenin merkezinde, nehirlerin doğduğu dağın tepesinde ayrıca bir kartal figürü vardır (**Resim 308**). Bu figür, İsa'yı simgelemektedir.⁶³⁷ Merkezi bir konumda resmedilmiş kartal aynı zamanda dirilişin simgesidir. Ürdün'deki Diyakon Thomas Kilisesinin zemin mozaığında de dirilişi simgeleyen bir kartal figürü bulunmaktadır.⁶³⁸ Tema, Erken Hristiyan sanatında yine İsa'yı sembolize eden bir kuzu figürüyle de açıklanabilmekteydi.⁶³⁹ Kutsal Martyrler Kilisesinin bu mozaik panosunda işlenen tek sahne Cennet Nehirleri değildir. Panonun üst bölümünde, bazı hayvan figürleri ve İsa'nın doğduğu, öldüğü ve dirildiği yerler olan Beytullahim'in ve Kudüs'ün betimlemeleri vardır (**Resim 306**).⁶⁴⁰

⁶³⁵Zaazuq ve Piccirillo, s. 445-446, pl. 9, 11, 25, fig. 5, 9, 37.

⁶³⁶Yuhanna 3:5“İsa şöyle yanıt verdi: Sana doğrusunu söyleyeyim, bir kimse sudan ve Ruhtan doğmadıkça Tanrının Egemenliğine giremez.”Campanati, ss. 173-177. Sahnenin ikonografik değerlendirmesi için ayrıca bkz. Zaazuq ve Piccirillo, ss. 445-446.

⁶³⁷Zaazuq ve Piccirillo, s. 446.

⁶³⁸Piccirillo, Jordan, ss. 185, 187, fig. 259.

⁶³⁹Campanati, ss. 173-177.

⁶⁴⁰Zaazuq ve Piccirillo, s. 445, 451, pl. 28, fig. 42-43.

Kutsal Martyrler Kilisesindeki bir tepenin üzerinde duran kartal ve aynı tepeden ortaya çıkan Cennet Nehirleri sahnesinin bir benzeri Roma'daki Aziz Kosmas ve Damianus Kilisesinin apsis duvarına ait mozaikte görülmektedir.⁶⁴¹ Erken Justinianus Dönemine tarihlenen mozağin alt bölümünde, sahnenin merkezinde yer alan bir dağ tasvirinin üzerine resmedilmiş bir kuzu figürü vardır (**Resim 309**). Kuzunun başında bir hale bulunmaktadır. Dağ tasvirinden aşağı doğru Cennet Nehirleri dört ayrı kol halinde akmaktadır. Bu sahnenin hemen altındaki bantta, soldan sağa doğru Geon, Phison, Tigris ve Euphrates'in isimleri yazmaktadır. Kuzu figürünün sağında ve solunda ayrıca altışar adet koyun figürü yer alır. Bu figürler Havariler olabileceği gibi Kudüs ve Beytullahim'i temsil etmiş de olabilirler.⁶⁴² Kuzunun üzerinde durduğu Dağ ise Sion Dağı olmalıdır.⁶⁴³

Erken Hristiyan kaynaklarında dört Cennet Nehri aynı zamanda dört Evangelist ile de ilişkilendirilmiştir.⁶⁴⁴ İtalya'nın Campania Bölgesindeki Nola Bazilikasının apsis mozağinde Nolalı Paulinus tarafından yazılmış yazıtta dört Evangelist ve Nehirler arasında bir bağ kurulmuştur.⁶⁴⁵ Maguire, İ.S. 6. yüzyıla tarihlenen Ravenna'daki San Vitale Kilisesi mozaiklerinde de böyle bir bağ bulunabileceğini düşünmektedir.⁶⁴⁶ Evangelistlerin resmedildiği sahneler, Kilisenin koro bölümünde, kuzey ve güney triforiumların yanlarındaki dar süsleme alanlarındadır (**Resim 310**).⁶⁴⁷ Maguire'in mozaiklerde Nehirler ve Evangelistler arasında ortak bir nokta aramasının sebebi, figürlerin içinde bulunduğu kayalık manzaranın en altına, su kuşlarının yer aldığı küçük bir su kaynağının resmedilmiş

⁶⁴¹ Ernst Kitzinger, "Byzantine Art in the Period Between Justinian and Iconoclasm", **Berichte zum XI. Internationalen Byzantinisten-Kongress**, München, 1958, (Byzantine Art), s. 16, ill. 12; Morey, Christian Art, ss. 170, 278, fig. 185; Maguire, Earth and Ocean, s. 12, fig. 7; Charles Rufus Morey, **Lost Mosaics and Frescoes of Rome of the Mediaeval Period**, Princeton University Press, 1915, (Lost Mosaics), s. 35, fig. 6.

⁶⁴² Maguire, Earth and Ocean, s. 12.

⁶⁴³ Maguire, Earth and Ocean, s. 12. Kuzu, Sion Dağı ve nehirlerden Vahiylerde bahsedilmektedir: Vahiy 14:1 "Sonra Kuzunun Sion Dağında durduğunu gördüm. Onunla birlikte 144 000 kişi vardı. Alınlarında kendisinin ve Babasının adları yazılıydı." Vahiy 7:17 "Çünkü tahtın ortasında olan kuzu onları güdecek ve yaşam sularının kaynaklarına götürecektir. Tanrı gözlerinden tüm yaşları silecek." Vahiy 22:1 "Melek bana Tanrının ve Kuzunun tahtından çıkan billur gibi berrak yaşam suyu ırmağını gösterdi."

⁶⁴⁴ Maguire, Earth and Ocean, ss. 27-28, 77.

⁶⁴⁵ Maguire, Earth and Ocean, s. 28.

⁶⁴⁶ Maguire, Earth and Ocean, s. 77, fig. 87.

⁶⁴⁷ Morey, Christian Art, ss. 165-166, 277, ill. 180-181; Lorizzo, ss. 35-41, pl. 44-45; Otto Demus, **Byzantine Mosaic Decoration: Aspects of Monumental Art in Byzantium**, Caratzas Brothers, New Rochelle, New York, 1976, ss. 48-49, pl. 40.

olmasıdır (**Resim 311**). Bunun yanında kilisenin apsis mozağindeki İsa figürünün ayakları altında, Aziz Kosmas ve Damianus Kilisesindeki sahneye benzer şekilde, Cennet Nehirlerinin dört ayrı kol halinde aktıkları görülmektedir (**Resim 312**).⁶⁴⁸

Cennet Nehirleri aynı zamanda kiliselerde rahiplerin ayinlerindeki hareketlerine rehberlik eden liturjik işleve sahip süslemeler olarak kullanılmaktaydı. Konstantinopolis'teki Hagia Sophia Kilisesinin zemininde nehirler yeşil mermer bantlar halinde tasvir edilmişti.⁶⁴⁹

Geç Antik Dönemde Kuzey Afrika coğrafyasında da Cennet Nehirleri temasına sahip zemin mozaiklerine rastlanmaktadır. A Kilisesinin figürlü sahneleri ve ikonografisi başlığı altında daha önce değinilen, Libya'nın Olbia/Theodoras Antik Kenti sınırları içerisinde yer alan bir Erken Bizans kilisesi mozağında Cennet Nehirlerinin personifikasyonları resmedilmiştir. Mozaik yazıtlar ışığında bu zemin mozağının İ.S. 539/40 yılına ait olduğu düşünülmektedir.⁶⁵⁰ Mozağın dikdörtgen formlu süsleme alanında 50 adet kare formlu pano bulunmaktadır (**Resim 313**). Bu panolarda cennet nehri personifikasyonlarının dışında Ktisis, Ananeosis ve Castalia personifikasyonları ile çok sayıda hayvan figürlü sahne yer almaktadır.⁶⁵¹ Süsleme alanında panolar 5 x 10 sıra şeklinde dizilmiştir. Geon ve Phison personifikasyonları dokuzuncu sırada, Tigris ve Euphrates personifikasyonları yedinci sırada yer almaktadır. Nehirler oturur pozisyonda ve oldukça rahat bir ruh hali ile resmedilmiştir. Diğer Cennet Nehirleri personifikasyonları ile paralel olarak çıplak betimlenmişlerdir. Sahnelerin zeminindeki kap betimlerinden sular akmaktadır. Geon figürünün sağ elinde bir kap, sol elinde bir cornucopia (**Resim 314**); Euphrates'in sağ elinde bir çiçek, sol elinde bir cornucopia (**Resim 315**) ve Phison ve Tigris figürlerinin sağ elinde birer kap ve sol ellerinde bitki (saz) (**Resim 316-317**) bulunmaktadır. Maguire, Libya'daki bu mozağın karayı ve suları tasvir ettiğini ve temanın, Tegea'daki sembolizme benzer olduğunu belirtmektedir.⁶⁵² Süsleme

⁶⁴⁸Maguire, *Earth and Ocean*, s. 77, fig. 93; Morey, *Christian Art*, ss. 164, 277, ill. 177; Lorizzo, s. 39, pl. 47.

⁶⁴⁹Kazhdan, *ODB 3*, ss. 1798; Maguire, *The Rivers*, ss. 179-184.

⁶⁵⁰Maguire, *Earth and Ocean*, s. 45.

⁶⁵¹Maguire, *Earth and Ocean*, ss. 45-46, figs. 52-63.

⁶⁵²Maguire, *Earth and Ocean*, s. 48.

alanındaki diğer panolarda ise bu coğrafyanın dışına çıkmayan (yani Cenneti temsil etmeyen) konular işlenmiştir. Panolardan birinde resmedilen Castalia bir Hristiyan mozağında görülebilecek nadir karakterlerdendir. Olbia örneği, Hadrianoupolis'teki Erken Bizans B Kilisesi mozağı ile bazı ortak noktalara sahipse de mozaik üzerinde görülen diğer sahnelerle birlikte oldukça karışık bir görünüm sergilemektedir.

Erken Hristiyan sanatında Cennet Nehirleri dışında personifikasyonu yapılan bir diğer nehir, Ürdün'dür. Ravenna'nın Neon ya da Ortodoks Vaftizhanesi olarak da bilinen Katolik Katedral Vaftizhanesinin kubbesindeki İ.S. 5. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenen mozaikte, Ürdün Nehrinin personifikasyonu resmedilmiştir (**Resim 318**).⁶⁵³ Bir madalyon içerisinde işlenen konu, İsa'nın vaftizidir. Sahnenin solunda Vaftizci Yahya, ortasında su içerisinde İsa ve sağında biraz daha altta Ürdün Nehri bulunur. Ürdün figürünün boyutları diğer iki figürü oranla biraz daha küçüktür. Nehrin adını içeren bir yazıt figürün hemen üzerindedir. Sahnede bir başka figür ise Kutsal Ruhu temsil eden beyaz bir güvercindir. Güvercinin sahnede görünmesinin sebebi daha önce değinilen Luka 3:21-22'dir. Sahnede vaftiz suyunun serpilmesine yardımcı olmaktadır. Ürdün, sakallı, yaşlıca bir erkek figür olarak resmedilmiştir. Vaftiz sonrası İsa'nın kurulanması için elinde yeşil bir bez tutmaktadır. Sol elindeki bir kaptan nehrin suyu akmaktadır. Yine sol elinde Cennet nehirleri personifikasyonlarında da görülen sazdan bir kamış vardır. Ravenna'daki Arian Vaftizhanesinde de aynı konu yapının kubbesine resmedilmiştir.⁶⁵⁴ İ.S. 5. yüzyılın sonu ve 6. yüzyılın başına tarihlenen mozaikteki sahne, Neon Vaftizhanesinedekine oldukça benzemektedir (**Resim 319**). Bu kez Ürdün figürünün boyutları diğer figürlerle aynıdır. İsa, sahnenin merkezindedir. Solda Ürdün, sağda Vaftizci Yahya ve sahnenin tepesinde Beyaz güvercin yer alır. Ürdün Nehri, beyaz renkli uzun saç ve sakalıyla yaşlı bir görünüm sergiler. Sol eli havadadır, sağ elinde yeşil yapraklı bir saz tutar. Belden yukarısı çıplaktır. Figürde dikkati çeken başka bir unsur, başında kabuklu bir deniz canlısının pençelerinden oluşan bir çift kırmızı boynuzun olmasıdır. Bu tipte eklentiler Antik Dönem mozaiklerinde Okeanos betimlemelerinde de görülmektedir. Figürün arkasında, nehrin suyunun aktığı bir kap yer almaktadır.

⁶⁵³Lorizzo, ss. 17-20, pl. 9; Demus, ss. 46-47, pl. 36; Morey, Christian Art, ss. 157, 275, ill. 165.

⁶⁵⁴Lorizzo, ss. 21-24, fig. 8, pl. 16; Demus, s. 47, pl. 37; Morey, Christian Art, ss. 157, 275, ill. 166.

Cennet Nehirleri personifikasyonlarının ortak noktaları, figürlerin taşıdığı atribütlerde görülmektedir. Bunlar, kap formları, cornucopialar ve sazdan değneklerdir. Bunun yanında nehirler yarı çıplak resmedilmektedir. Cennet Nehirleri bazı dini yapılarda, su kolları şeklinde de vurgulanmıştır ya da sadece yazıt olarak nehirlerden bahsedildiği de görülmektedir. Erken Bizans B Kilisesi mozağında, aynı pano içerisinde tüm nehirlerin birlikte resmedilmesi ve nehirler sahnesinden başka bir konuya yer verilmemesi, bu mozağı bilinen tüm örneklerden ayırmaktadır. B Kilisesi Cennet Nehirleri sahnesinin bir diğer farkı, cornucopialardan su dökülmesidir ki anlaşıldığı üzere diğer örneklerde cornucopia yerine kap betimlerinden su dökülmektedir. B Kilisesi Cennet Nehirleri sahnesinde figürler bir Phryg başlığına sahiptir. Phryg başlığı da ayrıca değerlendirilmesi gereken bir husustur. Bu türden başlıklara Suriye mozaiklerinde rastlanılmaktadır. Tez içerisinde daha önce söz edilen ve İ.S. 5. yüzyılın üçüncü çeyreğine ait olan bir Apamea mozağında, Amazon figürlerinin birer Phryg başlığına sahip olduğu görülmektedir (**Resim 166**).⁶⁵⁵ Yine Apamea'dan aynı yüzyıla tarihlenen Meleagros ve Atalanta mozağında figürler için Phryg başlığı kullanılmıştır.⁶⁵⁶ Şanlıurfa'nın Halepli Bahçe mozaiklerinde Apamea'daki örneğe benzer şekilde Amazon figürlerinin Phryg başlıkları ile resmedildikleri görülmektedir (**Resim 167-168**).⁶⁵⁷ Phryg başlıklarının aynı zamanda Orpheus mozaiklerinde de kullanıldığı bilinmektedir.⁶⁵⁸ Hatay Arkeoloji müzesinde sergilenen İ.S. 3. yüzyıla ait bir mozaikte (Tarsus Mozağı, Env. No. 10568a)⁶⁵⁹ ve şu an Dallas Sanat Müzesinde sergilenen ve İ.S. 194 yılına tarihlenen bir Edessa mozağında⁶⁶⁰ Orpheus figürleri Phryg başlığı ile betimlenmiştir (**Resim 184-185**).

Cennet Nehirleri panosunun dışında B Kilisesi apsis ve güney nef mozaiklerinde hayvan figürlerinin resmedildiği bazı sahneler bulunmaktadır. Apsis mozağında bir kraterin iki yanına karşılıklı resmedilmiş iki tavus kuşu figürü bulunmaktadır (**Çizim 28; Resim 239, 242-243**). Tavus kuşları, dini yapılarda

⁶⁵⁵Balty, Syrie, ss. 114-117; Balty, Proche-Orient, ss. 54, 172, pl. 24.1.

⁶⁵⁶Balty, Syrie, ss. 118-123; Balty, Proche-Orient, s. 172, pl. 24.2.

⁶⁵⁷Karaca ve Rızvanoğlu, ss. 7-8, 12-13, 19-20, 24-25; Emine Köker, **Antik Çağ Mozaiklerinde At Betimleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans, Erzurum, 2010, ss. 80-81, lev. 44.

⁶⁵⁸Cimok, Antioch, s. 144.

⁶⁵⁹Cimok, Antioch, ss. 144-147

⁶⁶⁰Salman, Edessa, ss. 50, 72, şek. 120.

resmedilen en gösterişli hayvan figürlerindedir. Sembolik yorumlamaya müsait bu özel figürler Roma Döneminden itibaren ölümsüzlük ve sonsuz yaşam gibi anlamlara sahiptir.⁶⁶¹ Tavus kuşunun bu şekilde algılanmasının nedenlerinden biri kış mevsiminde tüylerini dökmesi ve ilkbaharda tüylerin tekrar oluşmasıdır.⁶⁶² Aziz Augustine tarafından da onaylanan kuşun etinin bozulmadığına olan inanç ya da kuyruğunda yer alan gözlerin yıldızlara benzetilmesi, tavus kuşunun dini bir sembol hale gelme nedenlerindedir.⁶⁶³ Bunun yanında tavus kuşunun asma ve üzüm salkımları arasında popüler bir şekilde resmedilmesi, Hristiyanlık öncesine dayanmaktadır. Asma ve üzüm salkımı betimleri Dionysus kültü ile tavus kuşu ise Tanrıça Juno ile özdeşleşmiştir.⁶⁶⁴

Kilise ve vaftizhanelerde en sık karşılaşılan hayvan figürlerinden olan Tavus kuşları, mezar sanatında duvar resmi olarak ya da lahitlerde kabartma şeklinde uygulanmaktaydı.⁶⁶⁵ Tavus kuşu vaftizm, diriliş ve özellikle Eden Bahçesi temasını sunma adına resmedilebilecek belki de en uygun hayvan figürüydü. Cennet, vaftizm ya da diriliş temalarında, B Kilisesi apsis mozağında olduğu gibi bir kap betiminin (çoğunlukla bir kantharosun ya da kraterin) iki yanında karşılıklı duran tavus kuşlarının kaptan yaşam suyunu içer şekilde resmedildikleri görülmektedir. Kap betimi su kaynağını, kuşların içtiği su ise kutsal suyu ya da yaşam suyunu vurgulamaktadır. İ.S. 600 yılı civarına tarihlenen Ephesos Meryem Kilisesinin pastophorion mozağında, S. Karwiese tarafından bir tavus kuşu figürü ile yaşam suyu arasında ilişki kurulmuştur.⁶⁶⁶ İ.S. 6. yüzyıla tarihlenen Arnavutluk'taki Butrint vaftizhanesi mozağında, asma yaprakları ve üzüm salkımları içerisinde ve bir kap betiminin iki yanında karşılıklı resmedilmiş tavus kuşları bu tarz sahnelere iyi bir örnektir (**Resim 320**).⁶⁶⁷ Bitkisel süslemelerin ya da kap betimlemelerinin çevresine

⁶⁶¹ Maguire, Earth and Ocean, s. 39.

⁶⁶² Maguire, Earth and Ocean, s. 39.

⁶⁶³ Maguire, Earth and Ocean, s. 39; Jelena Andelkovic ve diğerleri, "Peacock as a Sign in the Late Antique and Early Christian Art", **Archaeology and Science 6**, Archeological Institute Belgrade, 2011, s. 240

⁶⁶⁴ Jelena Andelkovic ve diğerleri, s. 233.

⁶⁶⁵ Jelena Andelkovic ve diğerleri, ss. 242-244.

⁶⁶⁶ Stephan Karwiese, "1997 Yılında Ephesos'ta Yerine Getirilen Kazı, Restorasyon ve Araştırma Çalışmaları", **20. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 1. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1999, s. 609, res. 4.

⁶⁶⁷ Guntram Koch, **Erken Hristiyan Sanatı**, Çev. Ayşe Aydın, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007, s. 379, lev. 23; Maguire, Earth and Ocean, s. 7, fig. 1.

karşılıklı resmedilmiş tavus kuşlarından oluşan sahneler “refrigerium” olarak da tanımlanmaktadır.⁶⁶⁸ İ.S. 5. ve 6. yüzyıllara tarihlenen İsrail’deki Nahariye Kilisesinin bema mozaiğinde ise tavus kuşları bir yivli bir amphoranın etrafında karşılıklı resmedilmiştir (**Resim 321**).⁶⁶⁹ Ürdün’deki St. George Kilisesi mozaiğinde (İ.S. 535/36), B Kilisesi apsis mozaiğindeki benzer yüksek kaideli ve kaburgalı bir kabın çevresinde iki tavus kuşu figürü yer almaktadır (**Resim 322**).⁶⁷⁰ Antiokheia’da İ.S. 526-540 yılları arasına tarihlenen asma dal ve yaprakları bordüründeki kuşlar mozaiğinde de bir üzüm sepetinin iki yanında yer alan tavus kuşları sahnesi, dini yapılar dışında işlenen bu tür tasarımlara bir örnektir.⁶⁷¹ Tavus kuşu, vaftizm, diriliş, ölümsüzlük, ölümden sonraki hayat, Eden Bahçesi gibi sembolik anlamlara sahip olsa dahi ikonografik olarak ele alınırken mozaikle birlikte resmedilmiş diğer süsleme unsurlarının ve sahnelerinin de temsil ettiği vurgular önemsenmeli ve son değerlendirme buna göre yapılmalıdır. Mozaik sanatçılarının eserlerini oluştururken kimi zaman repertuarda olmayan ya da sahneye ters düşen eklentileri, sadece tasarımsal bir gereklilik hissederek kullanmış olabilecekleri de unutulmamalıdır. Esasında tavus kuşu pek çok temada karşılaşılabilecek türden bir figürdür.

B Kilisenin Güney nef mozaiğindeki bir su kaynağından su içer şekilde resmedilmiş boğa figürlü panonun Eden Bahçesi temasına ters düşmeyen bir sahne olabileceği tarafımızdan düşünülmektedir. Bu hayvan figürü sakin bir şekilde yaşam suyundan faydalanırken betimlenmiştir. Sahne, kilisenin hem orta nefindeki Cennet Nehirleri hem de apsis mozaiğindeki tavus kuşları sahneleri ile uyumlu bir görüntü çizmektedir. Boğa figürleri de kilise mozaiklerinde karşılaşılan hayvanlardandır. Bu hayvanlar aslan, kaplan ve leopar gibi figürlerle mücadele içerisinde ya da Yeşaya’nın Barış Krallığında yırtıcı bir hayvan ile karşılıklı bir şekilde sakince resmedilmişlerdir. B Kilisesindeki gibi bir pano içerisine tek başına resmedilmiş bir örnek, Erzincan Altın-tepe Kilisesinde görülmektedir (**Resim 182**).⁶⁷² Boynunda B Kilisesi figürüne benzer şekilde bir madalyon bulunan bu boğa figürü, oturur şekilde

⁶⁶⁸ Engin Beksaç, “Adramytteion/Ören 2001 Kazısı”, **24. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 1. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, s. 88.

⁶⁶⁹ R. Ovadia ve A. Ovadia, ss. 113-114, pl. 187.

⁶⁷⁰ Piccirillo, Jordan, ss. 178-179, fig. 246. Kilise için ayrıca bkz. Merrony, ss. 454-455.

⁶⁷¹ Levi, s. 366, pl. 181d; Cimok, Antioch, ss. 306-307.

⁶⁷² Can, Altın-tepe, s. 9, fig. 14; Can, Iconographic Evaluation, ss. 227-228, fig. 3.

çiçek betimlemelerinin arasında resmedilmiştir. Hayvan tasvirlerindeki kurdelelerin ya da madalyonların İran etkili olduğu düşünülmektedir. Şanlıurfa müzesinde sergilenen ve Geç Roma Dönemine tarihlenen Bir Edessa mozaiğinde, boynunda madalyonla tasvir edilmiş bir boğa figürü vardır (**Resim 188**).⁶⁷³ Tez içerisinde daha önce A Kilisesi mozaiklerinin karşılaştırma ve değerlendirmeleri sırasında değinilen bu mozaiikte, boğa figürünün boynuna işlenmiş madalyon için İran sanatı kaynak olarak gösterilmiştir.⁶⁷⁴

B Kilisesinin apsis mozaiğinde, bir at figürü ve o figürün yukarısındaki asma dal ve yapraklarından oluşan dairesel formlu süsleme alanlarına üç adet kuş figürü resmedilmiştir. Asma dallarının meydana getirdiği sarmallar içerisinde çeşitli kuş ve hayvan figürleri, av sahneleri, personifikasyonlar, kap ya da sepet betimlemeleri gibi süslemeler işlenmekteydi. Nikopolis'teki Bazilika A⁶⁷⁵, Ürdün'deki Diyakon Thomas Kilisesi⁶⁷⁶, Kutsal Martyrler ve Procopius Kilisesi⁶⁷⁷, Filistin'deki Shellal Kilisesi⁶⁷⁸ ve Erzincan Altın-tepe Kilisesi⁶⁷⁹ gibi dini yapıların mozaiklerinde, asma dal ve yapraklarından oluşan süsleme alanlarına çeşitli figürlü sahneler resmedilmiştir. Bu yapıların mozaikleri İ.S. 6. yüzyıl içerisine tarihlenmektedir. B Kilisesi apsis mozaiğindeki asma sahnesi ile benzerlik teşkil eden başka bir örnek, Antiokheia'dan yine İ.S. 6. yüzyıl içerisine tarihlenen asma süslemesi içerisine yapılmış kuşlar mozaiğinde görülmektedir.⁶⁸⁰ Mozaiikte resmedilmiş kuş figürlerinden özellikle bir sülün figürü, B Kilisesi apsis mozaiğindeki sülün figürünü anımsatmaktadır (**Resim 260**).⁶⁸¹

Asma ve üzüm salkımı, Hristiyanlık öncesi dönemde Dionysus kültürünün simgeleri olsalar da Hristiyan inancında da bazı sembolik anlamlara sahip

⁶⁷³Salman, Edessa, ss. 166-171.

⁶⁷⁴Salman, Edessa, s. 168-169.

⁶⁷⁵Kitzinger, Nikopolis, ss. 82-122, figs. 21-22, 25-27.

⁶⁷⁶Merrony, s. 454, pl. 23, fig. 4.

⁶⁷⁷Merrony, s. 454, pl. 25, fig. 6; Piccirillo, Jordan, ss. 164-165, fig. 213.

⁶⁷⁸Merrony, s. 452, pl. 26, fig. 7.

⁶⁷⁹Can, Altın-tepe, s. 9, fig. 15; Can, Iconographic Evaluation, s. 229, fig. 4.

⁶⁸⁰Levi, s. 366, pl. 91; Cimok, Antioch, ss. 304-310.

⁶⁸¹Cimok, Antioch, s. 310.

öğelerdir.⁶⁸² Kıbrıs'taki Chrysopolitissa Bazilikasında asma yaprağı ve üzüm salkımından oluşan bir mozaik panosunda, bir yazıt bulunmaktadır. Bu yazıt, Yeni Ahit'ten Yuhanna 15:1 ile ilgilidir: “*Ben gerçek asmayım ve Babam bağcıdır.*”⁶⁸³ Asma Hristiyan sanatında çeşitli anlamlara gelmekte ve bir tek sembol ile açıklanmamaktadır.⁶⁸⁴ Asma İsa'yı, Kilisesini, Hristiyan ruhu ya da ekmek ve şarabı temsil etmektedir.⁶⁸⁵ R. M. Jensen, İ.S. 3. yüzyıl teologu Hyppolytus'un açıkladığı bazı sembollerden bahsetmektedir. Buna göre asma, Kurtarıcının bir sembolüdür. Asma dalları Kurtarıcının azizlerini ve ona inanları, üzüm salkımları onun şehitlerini temsil eder.⁶⁸⁶ Bağcılar meleklerin; şarap presi kilisenin; şarap, Kutsal Ruha ait gücün ve üzüm dolu bir sepet Havarilerin sembolüdür.⁶⁸⁷

B Kilisesinin güney nefinin batı kenarındaki panoda, asma yaprakları ve bir üzüm salkımı ile birlikte betimlenmiş, içi üzüm(?) ile dolu bir meyve sepeti süslemesi bulunmaktadır. Geç Antik dönem dini yapılarının mozaiklerinde, B Kilisesi mozağindeki benzer şekilde meyve veya üzüm sepeti betimlemeleri ile karşılaşılmaktadır. Ürdün'deki Rahip John Şapelinde (**Resim 323**) (İ.S. 565)⁶⁸⁸ ve Diyakon Thomas Kilisesinde (İ.S. 6. yüzyıl)⁶⁸⁹ meyve sepeti betimlerinin örnekleri görülmektedir. Yine Ürdün'deki St. Paul Kilisesi mozağında (İ.S. 6. yüzyıl) Cennet Nehirlerinden Euphrates figürünü barındıran madalyonun çevresine meyve sepetleri resmedilmiştir.⁶⁹⁰ İsrail'in Sepphoris kentinde keşfedilmiş bir mozaikte, Nil Nehri ile ilgili bir sahnede Mısır personifikasyonunun bir meyve sepeti tuttuğu görülmektedir.⁶⁹¹ Lübnan'daki Khalde Bazilikasının İ.S. 5. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen mozağında ise B Kilisesindeki benzer bir sepet betimlemesi bulunmaktadır (**Resim 324**).⁶⁹² Meyve sepetlerinin Geç Antik Dönem mozaiklerinde

⁶⁸²Robin Margaret Jensen, **Understanding Early Christian Art**, Routledge, London and New York, 2000, s. 59.

⁶⁸³Michaelides, *Christian Mosaics*, ss. 193-194; Maguire, *Earth and Ocean*, s. 10.

⁶⁸⁴Maguire, *Earth and Ocean*, s. 9-10

⁶⁸⁵Maguire, *Earth and Ocean*, s. 38.

⁶⁸⁶Jensen, s. 61.

⁶⁸⁷Jensen, s. 61.

⁶⁸⁸Piccirillo, *Jordan*, ss. 166-177, figs. 224, 229, 235, 243.

⁶⁸⁹Piccirillo, *Jordan*, s. 187, fig. 262.

⁶⁹⁰Piccirillo, *San Paolo*, ss. 375-394, tav. 33.

⁶⁹¹Maguire, *The Rivers*, ss. 179-184.

⁶⁹²Maguire, *Earth and Ocean*, s. 33, fig. 35.

sıkça resmedildikleri anlaşılmaktadır. Özellikle Orta Doğu mozaiklerinde meyve sepetleri asma dallarından oluşan süsleme alanlarına yapılmaktaydı.

B Kilisesi zemin mozaikleri, hem geometrik tasarımları hem de figürlü sahneleri ile mozaik sanatının eşsiz bir örneğini sunmaktadır. Buradaki zemin mozaiklerinin kalitesi açıkça kendisini belli etmektedir. Kilisedeki bazı geometrik tasarımların kendine has özellikleri mevcuttur. Cennet Nehirleri sahnesinin benzerleri tespit edilse de bu pano tasarımı tam bir karşılığının henüz başka bir mozaik örneğinde rastlanılmadığı ünik bir örnektir. Kilisedeki diğer figürlü sahneler de birbiriyle uyumlu bir görünüm sergilemektedir. B Kilisesi, Paphlagonia Hadrianoupolis'indeki mozaik sanatını kavramak adına kentin belki de üzerinde durulması gereken en önemli mozaik buluntularına sahiptir.

3.3. APSİDAL YAPI MOZAIĞI

3.3.1. Apsidal Yapı

Apsidal yapı olarak tanımlanan yapı kalıntısı, Hamam B yapısının 15 m kuzeyinde, modern asfalt yolun hemen kuzey kenarında yer almaktadır (**Harita 4-5, Resim 7**). 2007 yılında bu alanda ufak boyutlu bir kazı çalışması gerçekleştirilmiştir.⁶⁹³ Bu kazılar sırasında yapının sadece apsis kısmına ait mozaikli bir alan ortaya çıkarılmıştır. Kazıların tamamlanamaması nedeniyle yapının işlevi henüz kesin olarak bilinmemektedir; ancak bu yapı kalıntısının da büyük olasılıkla bir kilise olması gerekir. Yapının işlevinin anlaşılması ve 15 m kadar güneydoğusunda kalan Hamam B yapısı ile arasındaki ilişkinin anlaşılması için, alanda kazı çalışmalarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Birbirine oldukça yakın olan bu yapılar, belki de Erken Bizans Döneminde bir komplekse (manastır?) bağlı mimari birimler olarak inşa edilmişlerdi. Ne var ki kazı çalışmalarının gerçekleştirilmesi için apsis kısmı ortaya çıkarılan bu yapı ile Hamam yapısı olarak tanımlanan yapı arasındaki modern yolun ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun dışında Apsidal Yapının kuzeyindeki alanlarda kazı çalışmalarının yapılabilmesi

⁶⁹³Lafli ve Christof, Hadrianopolis I, s. 31, abb. 19; Lafli ve Zäh, BZ 102, s. 654.

mümkündür. Ayrıca Hamam B yapısının işlevinin tam olarak anlaşılabilmesi için bu yapı civarında da kazı çalışmalarının genişletilerek devam ettirilmesi gerekir. Yapı, her ne kadar Hamam olarak değerlendirilse de bu duruma ilişkin doyurucu veri yoktur.

Apsidal Yapının apsis mozaığının çevresinde yapılan kazı sonucunda, buradaki apsis duvarının dış örgüsünün sekizgen, iç örgüsünün yuvarlak planlı olduğu görülmüştür. Bu plana sahip kilise örnekleri az da olsa bilinmektedir. İ.S. 5.-6. yüzyıllara tarihlenen zemin mozaiklerine sahip Bodrum-Torba Manastırı Kompleksindeki bazilikanın apsisinde, dış duvar örgüsü çokgen (yedi kenarlı) olup iç duvar örgüsü yuvarlak planlıdır.⁶⁹⁴ Bir diğer örnek ise İ.S. 461/3 yılında inşa edilen Samatya'daki Ioannes Prodromos Kilisesidir. Kilise apsisinin dış duvarı çokgen (üç kenarlı), iç duvarı yuvarlak planlıdır.⁶⁹⁵ Bu yapı, Studios Manastırı Kilisesi ya da II. Bayezid Döneminde İmrahor İlyas Bey tarafından camiye çevrildiğinden İmrahor Camii olarak da bilinmektedir.⁶⁹⁶

3.3.2. Apsidal Yapı Mozaığı

2008 yılı kazı çalışmaları sırasında bu mozaığı etraflıca inceleme imkânı tarafımızdan ne yazık ki bulunamamıştır. Zemin mozaığına zarar vermemek için mozaığı örten jeotekstilin mozaığın sadece kenar kısmına denk gelen bir kısmı açılarak birkaç cm²'lik bir alan incelenebilmiştir. Mozaik üzerine tarafımızdan edinilen bilgiler, 2007 yılında bu alanın kazılarını gerçekleştiren Doç. Dr. Ergün Lafli'nin görüşleri ve kazı çalışmaları sırasında çekilen fotoğraflar doğrultusunda şekillenmiştir.

Bu mozaığın boyutları ve tessera yoğunluğu bilinmemektedir. Mozaığın küçük bir kısmından alınan tessera ölçüleri, 1,0 x 1,5 cm ile 1,5 x 2,0 cm arasında değişmektedir (**Kat. No. 18**). Bu mozaik üç halatlı örgü motifinden oluşan bir

⁶⁹⁴Özet, Monastery, ss. 74-75, fig. 10; Özet, Manastır, ss. 39-41.

⁶⁹⁵Özet, Monastery, ss. 74-75, fig. 10; Özet, Manastır, ss. 39-41; Cyril Mango, **Bizans Mimarisi**, Çev. Mine Kadiroğlu, Rekmay, Ankara, 2006, (Bizans), s. 50, 54, res. 45;

⁶⁹⁶Yıldız Demiriz, **Örgülü Bizans Döşeme Mozaikleri**, Yorum Sanat ve Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 58.

bordürden ve balık pulu tasarımından oluşan bir ana süsleme alanına sahiptir (**Resim 325-326**). Mozaikte kullanılan renkler, koyu mavi, açık mavimsi gri, beyaz, sarı ve kırmızıdır. Balık pulu motiflerinin konturları koyu mavi tesseralar ile belirlenmiştir. Motiflerin iç kısmı beyaz-kırmızı, beyaz-sarı ve beyaz-açık mavimsi gri tessera kümelerince doldurulmuştur.

Erzincan Altuntepe Kilisesinin İ.S. 6. yüzyılın ortasına tarihlenen apsis mozağinde, Hadrianoupolis'teki mozaikte olduğu gibi üç halatlı bir örgü motifi bordürü tercih edilmiştir (**Resim 46**).⁶⁹⁷ Bir apsis mozağinde bordür süsü olarak kullanılmış üç halatlı başka bir örgü süslemesi (**Resim 47**), tez içerisinde daha önce de bahsedilen Kilikia kentlerinden Anemurium'un Nekropolis Kilisesinde bulunmaktadır (İ.S. 5.-6 yüzyıllar).⁶⁹⁸ Apsidal yapı mozağinde görülen üç halatlı örgü motifi, Hadrianoupolis'te bu halat sayısı ile işlenmiş tek örnektir. Örgü motiflerinin çeşitli varyasyonlarının Hadrianoupolis'te popüler bir şekilde mozaik sanatçıları tarafından uygulandığı anlaşılmaktadır.

Tarafımızdan yapılan araştırmalarda balık pulu süslemelerinin yapıların apsis bölümleri için tasarlanmış bazı örneklerine rastlanılmıştır. Tunus'taki bir konut yapısının İ.S. 2. yüzyılın başına tarihlenen yarım yuvarlak formlu zemin mozağinde, kurdele motifli bir bordür ile çevrelenmiş balık pulu süslemesi bulunmaktadır.⁶⁹⁹ Kıbrıs'ın Batı kıyısındaki Peyia yerleşiminde yer alan Bazilika A yapısının İ.S. 6. yüzyıla tarihlenen apsis mozağinde ise bir başka balık pulu çeşidi görülmektedir.⁷⁰⁰ Tasarımın kullanıldığı son örnek Iasos'taki Akropolis Bazilikasının (İ.S. 5.-6. yüzyıllar) apsis mozaığıdır (**Resim 327**).⁷⁰¹ Antik Dönem mozaiklerinde yarım yuvarlak formlu alanlar için balık pulu, teğet daireler ya da paralelkenar dörtgenlerden oluşan zikzak süslemesi gibi geometrik tasarımların kullanıldığı

⁶⁹⁷Can, Altuntepe, ss. 10-11, fig. 18; Can, Restorasyon, s. 105, res. 6, 8; Can, Iconographic Evaluation, s. 230, fig. 5.

⁶⁹⁸Campbell, Anemurium, ss. 47 ve 50, pl. 209.

⁶⁹⁹Alexander ve Ennaifer, s. 12, pls. 2, 62.

⁷⁰⁰Michaelides'in yayınında, metin içerisinde konunun bema olarak gösterildiği bu mozaik için resim bilgisinde apsis ifadesi kullanılmıştır. Balık pulu tasarımı anlaşıldığı kadarıyla bema'yı oluşturan mozaığın apsis içerisindeki devamında kullanılmıştır: Michaelides, Cyprus, ss. 132, 138, fig. 54.

⁷⁰¹Berti, ss. 157, 160, fig. 10.

görülmektedir. Belki de balık pullarının apsis için kullanılmasının bir nedeni, motifin içinde yer aldığı yapı formu gibi yarım yuvarlak bir görüntüye sahip olmasıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ERKEN BİZANS VİLLASI MOZAİK VE FRESKO BULUNTULARI

4.1. ERKEN BİZANS VİLLASI

Erken Bizans Villası olarak tanımlanan konut yapısı, Göksu Deresi Vadisinin kuzeyindeki bir düzlük üzerine inşa edilmiştir (**Resim 9**). Bu yapı, kent merkezi yapılarından olan Erken Bizans B Kilisesinin 150 m kadar kuzeydoğusunda yer almaktadır (**Harita 4 ve 5**). Erken Bizans villasının arkeolojik kazıları 2007 yılında gerçekleştirilmiştir.⁷⁰² Bu kazı sezonunda yedi adet farklı mekânı ortaya çıkarılan yapının boyutları, 30 x 15 m civarındadır (**Çizim 29**). Yapıya giriş batı kenardan sağlanmıştır ve bu girişin genişliği 1,80 m'dir. Duvarlar kireçtaşından inşa edilmiştir ve yapının kuzeyindeki duvarların korunan yükseklikleri 2,50 metreyi aşmaktadır. Plan açısından Geç Roma-Erken Bizans Dönemi özellikleri gösteren yapı, Suriye etkisi altındaki Erken Bizans yerleşimlerinde ve Kilikia Bölgesinde görülen benzer tip ve ebatlardaki konut yapılarını andırmaktadır.⁷⁰³

Merkezi bir şekilde doğu-batı doğrultusunda bir uçtan bir uca uzanan ve yapının en geniş boyutlu mekânı olan "Mekân 1", muhtemelen bir avlu olarak kullanılmaktaydı. Mekân 1'in güneydoğu köşesinde üç adet zemin mozaik parçası in situ olarak ortaya çıkarılmıştır.⁷⁰⁴ Yapının arkeolojik kazılarını gerçekleştiren Dokuz Eylül Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Ergün Lafli, Mekân 1'in hemen hemen merkezindeki bir noktada, ufak boyutlu bir mozaik parçasının daha bulunduğunu belirtmektedir; ancak 2008 yılı kazı çalışmaları esnasında bu parçayı inceleme fırsatı tarafımızdan yakalanamamıştır. Villanın diğer odaları Mekân 1'in çevresinde sırayla konumlanmaktadır. Yapının kuzeyinde, batıdan doğuya doğru Mekân 2, duvarları freskolarla süslü Mekân 3, Mekân 4 ve yine freskoya sahip Mekân 5 yer almaktadır. Mekân 3'ün ve Mekân 5'in zeminleri, pişmiş toprak kare

⁷⁰²Lafli ve Zäh, BZ 102, ss. 646-652; Lafli ve Christof, Hadrianoupolis I, s. 31; Lafli, 2008 Çalışmaları, s. 51-52.

⁷⁰³Lafli ve Zäh, BZ 102, s. 651.

⁷⁰⁴Lafli ve Zäh, BZ 102, s. 648.

plakalardan oluşan birer döşeme (**Resim 328-329**) ile kaplıdır. Bu plakalar 36 x 36 cm ebatlarında kesilmiştir. Paphlagonia kentlerinden Pompeiopolis'teki İ.S. 4.-5. yüzyıllara tarihlenen bir konut yapısında da biraz daha büyük plakalardan oluşan benzer bir döşeme örneği ortaya çıkarılmıştır (**Resim 330**).⁷⁰⁵ Villanın 4 numaralı mekânı, muhtemelen bir mutfak olarak kullanılmaktaydı.⁷⁰⁶ Kuzey Afrika pişirme kapları ve İ.S. 7. yüzyıl içlerine tarihlenen çok sayıda seramik parçası, kazılar sırasında Mekân 4 içerisinde ele geçmiştir.⁷⁰⁷

Villanın kuzeyinde yer alan mekânların güney kenarlarında, ortalama 1,0 m genişlikte birer giriş bulunmaktadır. Bu mimari birimler dışında 2007 kazıları sırasında ayrıca iki adet mekân daha ortaya çıkarılmıştır. Yapının inşasından daha sonraki bir tarihte bu mekânların villaya eklendiği düşünülmektedir. Bu ek mimari birimlerden ilki, villanın kuzeybatı ucunda yer almaktadır ve “Mekân 7” olarak adlandırılmıştır.⁷⁰⁸ Diğer mimari birim, yapının güneydoğu kenarında yer almaktadır ve “Mekân 6” olarak adlandırılmıştır. Bu mekânın zemini, opus tessellatum ve vermiculatum tekniklerinde işlenmiş bir mozaik ile kaplıdır.⁷⁰⁹ Villanın doğu duvarının dışındaki bir noktada ise pişmiş toprak borulardan oluşan bir su kanalı sistemi keşfedilmiştir.

Erken Bizans Villası kazıları sırasında, Bizans günlük yaşamına ilişkin çok sayıda buluntu ele geçmiştir. Çeşitli kap formları ve kandiller en önemli buluntu grubunu oluşturmaktadır. Özellikle cam buluntular dikkat çekmektedir. Cam malzemeli kap ve kandiller dışında çok sayıda pencere camı da kazılar sırasında ele geçmiştir.⁷¹⁰ Düz pencere camlarında çoğunlukla yeşil renk görülmektedir.⁷¹¹ Erken Bizans villası buluntuları arasında çeşitli mimari parçalar da bulunmaktadır. Yapının son evresinde bir takım devşirme malzemeler tespit edilmiştir. Bu malzemelerden biri, dini bir yapıya ait mermer bir ambon parçasıdır.⁷¹² Mekân 5'in hemen yanında,

⁷⁰⁵Musso ve diğerleri, s. 116, tav. 18.4.

⁷⁰⁶Lafli ve Zäh, BZ 102, s. 649.

⁷⁰⁷Lafli ve Zäh, BZ 102, s. 649.

⁷⁰⁸Lafli ve Zäh, BZ 102, s. 646.

⁷⁰⁹Lafli, 2008 Çalışmaları, s. 51; Lafli ve Zäh, BZ 102, s. 649-650.

⁷¹⁰Lafli, Glass, ss. 161-170.

⁷¹¹Lafli, Glass, s. 167, fig. 4; Lafli, 2008 Çalışmaları, s. 53.

⁷¹²Lafli ve Zäh, BZ 102, s. 647.

yapının kuzeydoğu duvarının dışında kireçtaşından bir Ion sütun başlığı da ele geçmiştir.⁷¹³ 2008 kazı sezonunda, bir evvelki yıldan kalan atık kazı toprağı elenmiş ve ören yeri yakınındaki uygun bir noktaya götürülmüştür.⁷¹⁴ Eldeki veriler ışığında Erken Bizans Villasının İ.S. 6. yüzyılın başında inşa edildiğı ve İ.S. 7. yüzyılın sonuna kadar kullanımda olduğı düşünülmektedir.⁷¹⁵ Her ne kadar villanın büyük bir bölümü kazılmışsa da bu alandaki arkeolojik kazılar tamamlanamamıştır.

4.1.1. Mekân 1b Mozaiğı

Mekân 1, “a” ve “b” olmak üzere iki ayrı bölüme ayrılmaktadır. Doğuda yer alan dikdörtgen formlu Mekân 1b’nin boyutları 6,00 x 13,50 m’dir. Zemin mozaiğı mekânın güneydoğu köşesinde üç parça halinde in situ olarak ortaya çıkarılmıştır (**Kat. No. 19; Resim 331**). Mermer ve traverten malzemeli tesseraların ölçüleri 0,5 x 0,5 cm ile 1,0 x 1,0 cm arasında değişmektedir. Mozaikte siyah, beyaz, turuncu, sarı, kırmızı, yeşil ve gri renkler kullanılmıştır. Mozaik, geçici koruma amaçlı jeotekstil ile örtüldükten sonra 5-10 cm kalınlığında bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mozaiğı dıştan çevreleyen ilk tasarım, Hadrianoupolis mozaiklerinin çoğunda görüldüğü gibi, turuncu renkli bir banttır. Bu banttın sonra üç boyutlu svastika-meander tasarımından ve bu tasarımın kolları arasında yer alan figürlü panolardan oluşan bir bordür yer almaktadır (**Resim 332-333**). Güneydoğu kenardaki mozaik parçasında, svastika-meander tasarımının kolundan oluşan çok renkli bir çerçevenin içerisinde, beyaz zemin üzerine resmedilmiş bir kuş figürü bulunmaktadır (**Resim 332**). 23 cm korunan yüksekliğe sahip bu figür, A Kilisesi kuzey nef mozaiğinin I numaralı panosunda yer alan batıdan altıncı kare çerçevedeki kuş figürü (**Resim 85**) ve yine A Kilisesinde orta nef mozaiğinin doğu yarısındaki süsleme alanında, bir kabın iki yanına karşılıklı resmedilmiş kuş figürleriyle (**Resim 125**) oldukça benzerdir. Profilden resmedilmiş figürün uzun bir boynu ve bacakları vardır. Gövde yapısı göz önüne alındığında bir su kuşuna benzese de ibik ve sakala sahip olması sebebiyle bir kümes hayvanı olabileceğı tarafımızdan düşünülmektedir. Bu figürü

⁷¹³Lafli ve Zäh, BZ 102, s. 647.

⁷¹⁴Lafli, 2008 Çalışmaları, ss. 51-52.

⁷¹⁵Lafli ve Zäh, BZ 102, s. 647.

barındıran panonun hemen sol yanında üç boyutlu ve yanal perspektifli bir svastika-meander tasarımı yer almaktadır (**Resim 332**).⁷¹⁶ Siyah, beyaz, yeşil, gri, kırmızı ve turuncu tesseralar tasarımı oluşturmaktadır. Bu mozaik parçasının hemen kuzey kenarında ufak boyutlu bir parça daha yer almaktadır. Bu parçadan anlaşıldığı üzere beyaz zeminli bir pano içerisine asma dalları ve bir üzüm salkımı resmedilmiştir (**Resim 334**). Üzüm salkımında 5 adet üzüm bulunmaktadır. Üzüm konturları 0,5 cm'lik siyah tesseralardan oluşmaktadır. Bu hattın içi, kırmızı bir tessera sırası ve merkezde yer alan birer adet turuncu tessera ile doldurulmuştur.

Güney duvarının hemen önündeki diğer mozaik parçasında bordür tasarımının devamı görülmektedir (**Resim 333**). Bu parça içerisindeki beyaz zeminli panoda, başı ve ön bacakları korunamamış bir aslan figürü yer almaktadır (**Resim 335**). Profilden resmedilen figürün gövdesi sahnenin sağına dönüktür. Korunan yüksekliği 30 cm olan figür, Erken Bizans A Kilisesindeki leopar, grifon ve aslan figürleri gibi saldırı pozisyonundadır ve ileriye doğru atılır şekilde tasvir edilmiştir. Bu panonun sağında kuzey kenarı korunamamış svastika-meander tasarımına ait bir alan ve onun da sağında beyaz zeminli başka bir pano yer almaktadır. Bu panonun sadece güney kenarına ait küçük bir alan korunmuştur ve bu alanda bir hayvan figürüne ait kuyruk (?) görülebilmektedir (**Resim 333**). Kuyruk dışında figüre dair herhangi bir alan korunamadığı için bu hayvanın türünü belirleyebilmek mümkün değildir.

Mekân 1b mozağının üçüncü parçasında ana süsleme alanına ait olması gereken yeşil zeminli ve geometrik motifli bir tasarımın güney kenarına ait bir alan ve bu alanı çevreleyen bir zikzak bant korunabilmiştir (**Resim 336-337**). Yeşil zeminli pano üzerinde aralıklar yerleştirilmiş üçgen motifler bulunmaktadır. Bu üçgenler dıştan içe doğru turuncu, siyah ve kırmızı tesseralardan oluşmaktadır (**Resim 337**). Üçgenlerin çevresinde ise kırmızı renkli ve ufak boyutlu daireler yer almaktadır. Mozaik zeminin elverişsizliği sebebiyle pano ayrıntılı olarak incelenememiştir. Mekân 1b mozaiklerinin ciddi bir temizlik ve onarım çalışmasından geçirilmesi gerekmektedir. Panoyu çevreleyen bandın merkezinde bir

⁷¹⁶Üç boyutlu svastika-meander tasarımının kenar süslemelerinde kullanılan bazı örnekleri için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, pl. 42.

sıra siyah tessera, tüm bandı zikzaklar çizerek dolaşmaktadır.⁷¹⁷ Bu tessera sırasının kuzey ve güney yarısındaki bezeme alanlarında kırmızı, turuncu, yeşil, siyah ve beyaz tesseralar iç içe geçmiş üçgenler görünümünde konumlanmaktadır. Zikzak süslemeli bu bant iki sıra siyah tessera ile sınırlanmaktadır.

4.1.2. Mekân 6 Mozaïği

Villanın güneydoğu ucunda yer alan Mekân 6'nın boyutları 4,40 x 3,30 m'dir. Mekânın kuzeyinde 1 m genişliğinde bir giriş bulunmaktadır. Mekânın kuzey duvarının korunan maksimum yüksekliği 1,22 m'dir. Yapılan arkeolojik kazılar sonucunda Mekân 6'nın villanın yapımından sonraki bir evrede inşa edildiği düşünülmektedir. Bu sebeple Mekân 6 zemin mozaïğinin İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Mekân 1b mozaïğinden daha sonraki bir tarihe ait olması gerekmektedir. Mekân 6 mozaïği için düşünülen en erken tarihlendirme İ.S. 6. yüzyılın içleridir.

Mekân 6 mozaïğinin olması gereken ölçüleri 4,40 x 3,27 m'dir. Doğu-batı doğrultusunda uzanan mozaïğin özellikle doğu kısmı tahrip olmuştur (**Kat. No. 20; Resim 338**). Mozaikte dm²'ye 72 ile 94 arasında tessera düşmektedir. Tesseralar genel olarak 1,0 x 1,0 cm ölçülerindedir. Kullanılan tessera renkleri mavi, siyah, beyaz, turuncu, kırmızı, yeşil ve gridir. Geçici koruma amaçlı jeotekstil ile üzeri örtülen bu in situ mozaik, 10 cm kalınlığında bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mekân 6 mozaïğini ilk çevreleyen tasarım iki sıra mavi tesseredan oluşan bir banttır. Bu bandın ardından 16 cm genişliğinde turuncu renkli bir bordür gelir. Mozaïğin ikinci bordüründe basamaklı üçgenler oluşturan, kırk çizgili kenarlara sahip teğet eğik kareler -başka bir ifadeyle basamaklı haçlar- yer almaktadır (**Resim 339; Çizim 30**).⁷¹⁸ Bordürde turuncu, kırmızı, yeşil, koyu mavi ve beyaz renkli tesseralar kullanılmıştır. Mekân 6 mozaïğinin son bordürü, dalga hattının yarısı koyu mavi, yarısı beyaz tesseralarla doldurulmuş bir dalga süslemesinden meydana

⁷¹⁷Bu zikzak süslemeli bandın bir benzeri için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, pl. 9a.

⁷¹⁸Basamaklı ya da kırk kenarlı kare örneği için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 37, *Carré à degrés*.

gelmektedir (**Resim 338-339**). 14-15 cm genişlikteki bu bordürde mozağin yapıldığı evreden daha sonraki bir tarihte onarım geçirmiş olabileceğini düşündürten bir farklılık bulunmaktadır. Mozağin kuzey kenarında yer alan dalga motifleri, Hadrianoupolis mozaiklerinde görülen tipik dalga formundan daha farklı bir görünüm arz etmektedir. Burada yer alan dalga motifleri soru işareti formundadır ve diğerlerine göre biraz daha sivri uçlara sahiptir.

Mozağin ana süsleme alanı, dikdörtgen ve hemen hemen kare formlu çerçevelerden oluşan kuzey-güney yönünde beşer adet süsleme alanına sahiptir (**Resim 338**). Süsleme alanında bir kadın ve bir erkeğe ait iki adet portre (**Resim 338, 340; Çizim 31-32**) ve 11 adet kuş figürü (**Resim 341-350; Çizim 33**) resmedilmiştir. Bunların dışında, 11 adet geometrik tasarımlı çerçeve bulunmaktadır (**Çizim 34; Resim 351**). Süsleme alanını dört adet tesseractan oluşan bir bant çevrelemektedir. Bu bant aynı zamanda kare ve dikdörtgen çerçeveleri meydana getirmektedir. Panonun güney yarısı ve doğu kenarında yer alan bantlar, düğümler halinde çerçeveleri oluşturmaktadır. Bu alanda yer alan geometrik tasarımlı çerçevelerin içerisinde düğümlü eğik kareler yer alır (**Çizim 34**). Alanın diğer noktalarında yer alan eğik kareler ise düğümlü değildir (**Resim 351**). Tüm eğik karelerin merkezinde, Erken Bizans A ve B Kiliselerindeki rozetleri anımsatan ancak kaba ve daha basit bir işçilikle icra edilmiş olan rozet tasarımları bulunmaktadır (**Resim 351; Çizim 34**). Eğik kare ve çerçeve arasında kalan alanlara doldurma motifi olarak dört adet ufak boyutlu üçgen eklenmiştir.

Kuş figürlerini barındıran çerçevelerin boyutları 28 x 25 cm ile 35 x 33 cm arasında değişmektedir. Bu 11 adet kuş figürü, çeşitli kümes hayvanlarından ve güvercin(?) figürlerinden oluşmaktadır (**Resim 341-350; Çizim 33**). Erken Bizans Villasının kuş figürleri, Hadrianoupolis'teki iki kilise yapısında resmedilen kuş figürlerinden bariz bir şekilde daha kaba ve basite indirgenmiş bir sanat anlayışı ile ele alınmışlardır. Figürlerin anatomik özelliklerine dikkat edilmemiş; anatomik detaylar oldukça basit bir ifade tarzında ele alınmıştır. Panonun kuzey-güney dizilimine göre dördüncü, batı-doğu dizilimine göre ikinci çerçevesinde yer alan kuş figürünün sağında, yeşil tesseralardan oluşan bitkisel bir süsleme yer almaktadır

(**Resim 346**). Bu sahnenin dışında geriye kalan kuş figürlü çerçevelerde herhangi bir bitkisel betimlemeye yer verilmemiştir.

Mekân 6 mozağının kuzey-güney yönünde ikinci ve batı-doğu yönünde üçüncü ve dördüncü çerçevelerine, villanın sahiplerine ait olduğu düşünülen bir kadın ve bir erkek figürü resmedilmiştir (**Resim 338, 340; Çizim 31-32**). Kadın portreli çerçevenin ölçüleri 36 x 28 cm'dir. Beyaz zemin üzerine resmedilmiş portre, 32 cm'lik bir yüksekliğe sahiptir. Figür, yukarıdan aşağıya doğru daralan kalp formulu bir yüz hattına sahiptir. Ağız hizasında sonlanan saç, turuncu ve yer yer koyu mavi tesseralardan oluşmaktadır. Başın tepe bölümünde bir sıra koyu mavi tessera ile kontur belirlenmiştir. Figürün ten rengi için beyaz tesseralar kullanılmıştır. Elmacık kemiklerinin bulunduğu noktada turuncu tessera kümeleri kullanılmıştır. Figürün dar alını iki sıra beyaz tesseradana ibarettir. Kaşlar birer sıra tessera ile ve diğerlerine oranla biraz daha ince formulu tesseralar ile oluşturulmuştur. Gözler elips formundadır; göz bebekleri birer siyah tessera ile verilmiştir. Figüre göre, burunu oluşturan sol dikey çizgi siyah, sağ dikey çizgi turuncumsu kırmızı tesseralar ile işlenmiştir. Alt alta dizilen kırmızı ve siyah tesseralardan oluşan ağız, B Kilisesi Cennet Figürlerindeki tekniği anımsatmaktadır. Boynun yarısı beyaz, yarısı kırmızı tesseralar ile doldurulmuştur. Bu alanın altında beyaz zemin üzerine koyu mavi tesseralardan oluşan, iki yatay bant arasında işlenmiş bir zikzak süslemesi bulunmaktadır. Bu alanlardaki süslemeler belki de bir aksesuarı betimlemek amacıyla yapılmıştı ancak mozağın basit ve detaydan uzak hali, durumun tam olarak anlaşılmasını engellemiştir.

Erkek portresi 29,5 cm yüksekliğe sahiptir. 18 cm'lik bir yüz genişliğine sahip olan figürün olması gerekenden çok daha uzun bir çenesi vardır (**Çizim 31**). Diğer portrede olduğu gibi figürün başının yarım yuvarlak formulu tepe hattı için bir sıra koyu mavi tessera kullanılmıştır. Bu alanda geriye kalan tüm tesseralar gri renklidir. Gri tesseralar, figürün saçsız oluşunu vurgulama maksadıyla kullanılmış olmalıdır. Başın iki yanında, göz hizasında kırmızı renkli tesseralar ile kulaklar işlenmiştir. Figürün sağ kulağında yuvarlak formulu bir küpe dikkat çekmektedir. Kaş ve burun detayı kadın portresi ile aynı teknik özelliklere sahiptir. Gözlerin üst hattı

yatay bir tessera sırası ile verilirken bu hattın aşağısı yarım yuvarlak bir form meydana getirir. Yine kadın portresinde olduğu gibi yanaklarda birer adet kırmızı tessera kümeciciği bulunur. Figürün omzunda görülen giysi bir tür ceket olmalıdır. Boyunda turuncu renkli tesseralardan oluşan üçgen formlu bir obje vardır. Turuncu renk figürün küpesi için de kullanılmıştır. Belki de bu renkle altından takılar ifade edilmekteydi.

Mekân 6 mozağında bu panonun dışında, mekânın kuzeyindeki 1,00 x 0,75 m ölçülerindeki girişin zeminine işlenmiş balık pulu tasarımından oluşan bir pano yer almaktadır (**Resim 352-353**). Beyaz zeminli bu panoyu, iki sıra koyu mavi tesseredan oluşan bir bant sınırlamaktadır. Balık pulları kuzey-güney yönünde altı sıra halinde dizilmektedir. Alan yetersizliğinden ötürü güney kenardaki motifler yarım yuvarlak formdadır. Motiflerin konturları tek sıra koyu mavi tesseredan oluşmaktadır. Bu hattın iç kısmı için kullanılan renkler, kırmızı, yeşil ve turuncudur.

4.1.3. Mozaik Parçaları

Erken Bizans Villasında küçük boyutlu mozaik parçaları da ele geçen buluntular arasındadır. Bu parçalardan biri Mekân 1b kazıları sırasında bulunmuştur (**Kat. No. 21; Çizim 35**). Paphlagonia Hadrianoupolis'i kazısı eser deposunda korunan mozaik parçasının boyutları 27 x 17 cm'dir. Opus tessellatum ve opus vermiculatum tekniğinde yapılmış mozaği oluşturan tesseraların ölçüleri 0,5 x 0,5 cm ile 1,0 x 1,0 cm arasında değişmektedir. Mozaikte dm^2 'ye maksimum 172 tessera düşmektedir. Kullanılan renkler koyu mavi, beyaz, turuncu, kırmızı ve yeşildir. Bu ufak boyutlu parça üzerinde bir vazo betiminden çıkan asma dallarına ve bir üzüm salkımına ait bir alan korunmuştur. Tessera özellikleri ve mozaik üzerindeki işçilik Mekân 1b'nin in situ mozaği ile uyumaktadır. Üzüm salkımı, Mekân 1b mozağindeki salkım ile aynı stil ve renk özelliklerine sahiptir. Bu mozaik parçası Mekân 1b in situ mozağıne ait olmalıdır.

Mekân 1b içerisinde keşfedilmiş bir başka mozaik parçası üzerinde kaburgalı (yivli) ve yüksek kaideli bir vazo betimi görülmektedir (**Kat. No. 22; Resim 354**).

Bu mozaik de diğ er parça gibi Hadrianoupolis kazısı eser deposunda korunmaktadır. Parçanın ölçüleri 44 x 42 cm'dir. Tessera boyutları 1,0 x 1,0 cm'dir. Mozaikte kullanılan tessera renkleri siyah, beyaz, gri, turuncu, yeş il ve kırmızıdır. Parça üzerindeki vazo betimi, Erken Bizans B Kilisesinin apsis mozaiginde resmedilmiş bir başka örnek ile benzerlik göstermektedir. Mozaigin alt, üst ve sağ kenarlarında sınırlayıcı bantlara dair tessera sıraları korunmuştur ancak tasarımın kenar süslemesine mi yoksa ana süsleme alanına mı ait olduğunu kestirebilmek zordur. Mekân 1b mozaiginde bordür tasarımı olarak svastika-meander motifi kullanıldığı bilinmektedir fakat mozaigin orta ya da batı bölümü için farklı bir bordür tasarımı kullanılmış olması da muhtemeldir. Bu mozaik parçası ile Mekân 1b in situ mozaigi arasında tasarımsal açıdan bariz bir ortak nokta bulunamadığından ve tessera tonlarının in situ mozaikten biraz daha farklı olması sebebiyle parçanın in situ mozaige ait olduğunu kesin olarak ileri sürmek mümkün değildir. Mozaik Parçası İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir.⁷¹⁹

4.1.4. Villa Mozaiklerinin Karşılaştırma ve Değerlendirmesi

4.1.4.1. Bordürler

Mekân 1b mozaigindeki svastika-meander ve bu motifin kolları arasında yerleştirilmiş panolardan oluşan süsleme tipleri, Antik Dönem mozaiklerinde görülen kenar süslemesi örneklerindedir. Kilikia Bölgesinden Misis-Mopsuestia mozaiklerinde (İ.S. 5. yüzyıl) svastika-meander tasarımının kolları arasında kuş figürlü panolar yer almaktadır (**Resim 355**).⁷²⁰ Svastika-meander tasarımı iki ayrı banttandır. Bantlardan biri çok renkli gölgelendirilmiştir. Diğ er bant ise basit örgü motifinden oluşmaktadır. Svastika-meanderin kolları arasında yer alan kuş figürlü panolar içerisinde ayrıca bir takım bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Bu şekliyle mozaik, Erken Bizans A Kilisesinin orta nef mozaiginde gül süslemeleriyle birlikte resmedilmiş kuş figürlerini de anımsatmaktadır. Yine Mopsuestia'dan iki farklı mozaik örneğinde ise svastika-meander süslemesi ve geometrik bezemeli kare

⁷¹⁹Lafli, 2008 Çalışmaları, s. 49, res. 10.

⁷²⁰Budde, ss. 50-51, fig. 24, abb. 126.

panolar dönüşümlü olarak sıralanmaktadır.⁷²¹ Antiokheia kentinde de bu tip bordür süslemelerinin örnekleri bulunmaktadır. Hamam D yapısının İ.S. 4. yüzyıla tarihlenen 8 numaralı mekânında keşfedilmiş zemin mozaiginde, svastika-meanderler ve küçük boyutlu kareler dönüşümlü olarak dizilmiştir.⁷²² Hamam D'nin 3 numaralı mekânındaki kare panoda ise Erken Bizans Villasındakine benzer üç boyutlu (başka bir ifadeyle perspektif) svastika-meander süslemesi mevcuttur.⁷²³ Aynı yüzyıla tarihlenen mozaikleri ile Hamam F yapısında da üç boyutlu bir svastika-meander süslemesi kazılar sırasında ele geçmiştir (**Resim 356**).⁷²⁴ Antiokheia Daphne'den İ.S. 5. yüzyıla tarihlenen bir başka örnekte svastika-meander tasarımı basit örgü motifli ve çok renkli gölgelendirilmiş iki bant tarafından oluşturulmuştur (**Resim 357**). Motifin kolları arasında geometrik süslemeli kare panolar yer almaktadır.⁷²⁵ İ.S. 6. yüzyılın ortasına ait mozaikleri ile Erzincan Altın-tepe Kilisesi de tasarımın bir başka örneğine sahiptir.⁷²⁶ Bordürde svastika-meander süslemesini Antiokheia'daki mozaığe benzer şekilde basit örgü motifi bandı ile çok renkli gölgelendirilmiş bir bant oluşturmaktadır (**Resim 182**). Motifin kolları arasındaki kare ve dikdörtgen formlu panolarda kuş figürleri, boğa, panter ve bir geyik figürü resmedilmiştir. İki farklı bantla oluşturulan svastika-meander bordürlerinin Geç Antik Dönemde popüler bir şekilde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu şekilde işlenmiş bir svastika-meander tasarımı, Ürdün'deki Rahip John Şapelinde de kenar süslemesi olarak görülmektedir. İ.S. 565 yılına tarihlenen mozaikte, svastika-meander motifinin kolları arasında ufak boyutlu figüratif panolar yer alır.⁷²⁷

Mekân 1b mozaiginde görülen bir başka bordür tasarımı üçgenler oluşturan çok renkli zikzak süslemesidir. Bu tasarıma oldukça benzeyen bir örnek, Tunus'taki bir villada keşfedilmiştir. İ.S. 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen mozaikte süslemeyi oluşturan renkler siyah, sarı, açık sarı, beyaz ve gridir (**Resim 358**).⁷²⁸

⁷²¹Budde, ss. 58, 62, 64, fig. 29, 31.

⁷²²Campbell, Antioch, s. 16, R 39e.

⁷²³Campbell, Antioch, s. 17, R 42e.

⁷²⁴Campbell, Antioch, s. 50, pl. 146.

⁷²⁵Cimok, Antioch, s. 240.

⁷²⁶Can, Altın-tepe, s. 8, fig. 8; Can, Restorasyon, s. 103; Can, Iconographic Evaluation, s. 227, fig. 3.

⁷²⁷Piccirillo, Jordan, ss. 174-175, figs. 230-232.

⁷²⁸Margaret A. Alexander ve Mongi Ennaifer, **Corpus des Mosaiques de Tunisie**, Vol. I, fasc. I, Institut National d'Archéologie et d'arts, Tunis, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington, Tunis, 1973, ss. 74-75, pls. 34-35.

Villanın Mekân 6 mozağında, dalga motifinden ve üçgenler oluşturan basamaklı teğet kareler süslemesinden meydana gelen iki farklı bordür tasarımı mevcuttur. Hadrianoupolis mozaiklerinde dalga motifli bordür örneklerinin popüler olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Erken Bizans villası dışında, Hamam A ve Hamam B yapılarında ve Erken Bizans A Kilisesinde bu motiften oluşan bordürleri görmek mümkündür. Mekân 6 mozağının bordürü, bu örnekler içerisinde renk düzenlemesi bakımından A Kilisesinin orta nefindeki dalga motifli bordürü ile benzerdir. A Kilisesinde dalga hattının yarısı beyaz, yarısı siyah tesseralardan oluşurken villa mozağında siyaha çalan koyu mavi ve beyaz tesseralar kullanılmıştır. Hamam B mozağında kullanılan renkler siyah, kırmızı ve turuncu iken Hamam A mozağında kırmızı ve açık kahverengimsi gri renkler tercih edilmiştir. Öte yandan Villa mozağının kuzey kenarında sıralanan dalga motiflerinin formları diğer Hadrianoupolis örnekleri ile uyumsuzdur. Bu motifler soru işareti formunda olup diğerlerine nazaran daha sivri bir uca sahiptir. Oysaki Hadrianoupolis mozaiklerinde dalga hattı boyunca kıvrılan tesseralar motifin iç kısmında yatay bir düzlem oluşturmaktadır. Villa mozağının kuzey kenarındaki form farklılığı mozağın daha sonraki bir evrede onarımdan geçtiğinin bir işareti olmalıdır. Onarımı gerçekleştiren sanatçı, mozaikteki diğer dalga formlarını taklit etmek yerine ya kendi bildiği formu uygulamış ya da onarımı gerçekleştirirken özensiz ve hızlı bir işçilik sergilemiştir.

Diğer bordürü oluşturan kenarları kırık çizgilerden oluşan eğik kare motifli, Antik Dönem mozaiklerinde görülen motif örneklerindedir ancak bordürün tam olarak bir benzeri tarafımızdan şu ana kadar tespit edilememiştir. Bu tip bordür süslemelerinde eğik kareler yan yana dizilmekte ve motiflerin arasında kalan alanlar, kum saati formu oluşturmaktadır.⁷²⁹ Kırık kenarlı ya da basamaklı olarak ifade edilen kare (haç) motifinin ufak boyutlu bir kare pano içerisine işlenen ve Hadrianoupolis bordüründeki motifle aynı özelliklere sahip olan bir örneği, Antiokheia'daki Hamam C yapısının 47 numaralı mekânına ait İ.S. 350-400 yılları arasına tarihlenen bir zemin mozağında tespit edilmiştir (**Resim 359**).⁷³⁰ Çok renkli işlenen bu motifin merkezinde, kol uzunlukları eşit olan bir haç yer almaktadır ki aynı süsleme karakteri

⁷²⁹ Bordür örnekleri için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor I*, pl. 10m, 15.

⁷³⁰ Levi, ss. 289-291, fig. 118, pl. 118a; Campbell, *Antioch*, s. 37, pl. 109.

Hadrianoupolis mozaiğinde de görülür. Mekân 6 kenar süslemesi, motifin yan yana dizilmesinden ibaret bir tasarım çeşididir.

4.1.4.2. Panolar

Villanın Mekân 1b mozaiğinin ana süsleme alanı, bir karşılaştırma ve değerlendirmeye yetecek kadar korunamamıştır; ancak kenar süslemelerindeki hayvan figürleri, A Kilisesi mozaikleri ile özellikle benzeşmektedir. Villanın İ.S. 6. yüzyılın başında inşa edilmesi, kazılar sırasında ele geçen çok sayıda buluntu ve A Kilisesi mozaikleri doğrultusunda bu mozaiğin İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısına ait olduğu tarafımızdan düşünülmektedir. Mekân 6 mozaiğinde ise ufak boyutlu kare ve dikdörtgen panolardan oluşan bir ana süsleme alanı görülmektedir. Bu panolar içerisinde geometrik süslemeler, kuş figürleri ve evin sahiplerine ait olduğu düşünülen iki adet portre bulunmaktadır. Mozaiğin yapım tekniği kaliteli değildir. Tesseralar arasında birkaç mm boşluk görülmektedir. Kuş figürleri ve portreler basit ve ayrıntısız resmedilmiştir. Yine de Erken Bizans Dönemi karakterini sergileyen bir mozaik örneği olduğu bellidir. Dahası, villanın sahiplerine ait olan portreler, dönemin mozaik sanatı açısından son derece ünik örneklerdir. Bu portrelerin realist bir sanat anlayışı ile oluşturulduğu açıktır. Erkek portresinde gri tesseralar ile figürün saçsız olarak resmedilmesi, bu realist anlayışın bir yansımasıdır. Erken Bizans mozaiklerinin personifikasyonlarında ya da soylu karakterlerinde görülen takı betimleri de bu mozaikte bulunmaktadır. Erkek figürün sağ kulağında yer alan küpenin ve boynun hemen altında yer alan üçgen formlu objenin turuncu tesseralarla yapılmış olması bunların altın olabileceğini düşündürmektedir. Geniş Bizans coğrafyasında villa sahiplerinin soylulukları görecelidir ancak Erken Bizans B Kilisesinin güney nef mozaiğindeki yazıtta isimleri geçen Scholarios Himerios ve Valentina gibi, bu insanların içinde yaşadıkları toplum içerisinde saygı gören kişiler olmaları gerekir.

Mekân 6'nın ana süsleme alanındaki küçük panolar içerisine resmedilen kuş figürlerinin türlerini kesin olarak belirleyebilmek zordur. Mozaik sanatçısı bu

figürleri kaba ifadelerle işlemiştir. Yine de bu kuşların çoğunun kümes hayvanı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kuzey-güney yönünde birinci, batı-doğu yönünde üçüncü çerçeve içerisinde resmedilen kuş figürü (**Çizim 33**), duruş itibari ile Geç Antik Dönem mozaiklerinde görülen tipik bir figürdür. Figürün bir ayağı havadadır ve ileriye doğru hamle yapmaktadır. Baş ise gövdenin aksine, geriye doğru dönmüştür. Bu şekilde resmedilmiş bir kuş figürü örneği, Misis-Mopsuestia Bazilikasının Nuh'un Gemisi sahnesinde yer almaktadır (**Resim 180**).⁷³¹ Benzer pozisyona sahip bir başka kuş (keklik) figürü ise Halepli Bahçe Mozaiklerinde görülmektedir (**Resim 168**).

Mekân 6 mozağının çerçeveleri içerisine ayrıca eğik kare motifleri işlenmiştir. Kıbrıs'taki İ.S. 6. yüzyıla tarihlenen Chrysopolitissa Bazilikası mozağında, düğümler şeklinde birbirine bağlanmış bantların meydana getirdiği eğik kare motifleri Erken Bizans Villasının mozağı ile benzerlik göstermektedir (**Resim 153**).⁷³² Ürdün'ün Mar Liyas mevkiinde Bizans Dönemine ait olduğu bilinen bir kilise yapısı mozağında de düğümlü bir eğik kare örneği bulunmaktadır.⁷³³

Erken Bizans Villası Mekân 6 mozağının bir başka geometrik tasarımı Mekânın kuzeyindeki girişin zeminine işlenmiş balık pulu tasarımıdır. Bu tasarımlar Antik Dönem boyunca çok çeşitli varyasyonlarla kullanılmış en popüler süslemelerdendir. A. Ovadia, balık pulu süslemesinin Delos, Pompeii ve Roma gibi kentlerde görüldüğünü ve bu tasarımın geçmişinin Miken sanatına kadar geriye gittiğini belirtmektedir.⁷³⁴ Metal işleme sanatı ise süsleme örneğinin çıkış kaynağıdır.⁷³⁵ Tasarım, panolar içerisine işlendiği gibi zemin süslemesi olarak da kullanılmaktaydı. Konstantinopolis'in Büyük Saray mozaikleri buna bir örnektir.⁷³⁶ Şanlıurfa'nın Halepli Bahçe mevkiinde ortaya çıkarılan mozaikler de balık pulu tasarımından oluşan bir zemine sahiptir.⁷³⁷ Kaplan figürlü panonun çevresindeki süsleme alanında, zemini oluşturan balık pulu desenlerinin merkezine çiçek motifleri

⁷³¹Budde, abb. 42.

⁷³²Michaelides, Cyprus, s. 110, fig. 23; Michaelides, Christian Mosaics, ss. 196-197.

⁷³³Piccirillo, Jordan, s. 339, fig. 744.

⁷³⁴Ovadia, Patterns, ss. 154-155

⁷³⁵Ovadia, Patterns, s. 155.

⁷³⁶Cimok, Istanbul, s. 11.

⁷³⁷Karaca ve Rızvanoğlu, s. 6.

işlenmiştir. Kıbrıs'ın Antik Kourion kentindeki İ.S. 6. yüzyıla tarihlenen bir kamu yapısında da balık pulu tasarımlarının her birinin merkezinde çiçek motifleri bulunmaktadır (**Resim 360**).⁷³⁸ Tasarım, Anadolu ve Anadolu dışındaki pek çok coğrafyada farklı çeşitlerle mozaikler üzerinde görülmektedir. Anemurium'daki Hamam yapısı (İ.S. geç 5. yüzyıl)⁷³⁹ ve Nekropolis Kilisesi (İ.S. 5. yüzyılın ortası)⁷⁴⁰, Mopsuestia Bazilikası (İ.S. 5. yüzyıl)⁷⁴¹, Antiokheia Aziz Babylas Martyrionu (İ.S. 6. yüzyıl)⁷⁴², Bodrum-Torba Manastırı kompleksi (**Resim 361**) (İ.S. 5-6. yüzyıllar)⁷⁴³, Ksanthos Doğu Bazilikası (İ.S. 5.-6. yüzyıllar)⁷⁴⁴, Makedonya'daki Piskopos Philip (İ.S. 5. yüzyıl)⁷⁴⁵ ve Suvodol Bazilikaları mozaikleri (İ.S. 6. yüzyıl)⁷⁴⁶ balık pulu tasarımına sahip mozaik örneklerinden birkaçıdır. Makedonya'daki Piskoposluk Bazilikası Vaftizhane mozaiginde, tasarım mimari özellikler doğrultusunda dikdörtgen formlu alanlara uygulanmıştır ki bu sebeple Hadrianoupolis tasarımı ile benzerlik gösterir (**Çizim 22**).⁷⁴⁷

4.1.5. Mekân 3 ve Mekân 5 Freskoları

Erken Bizans Villasının kuzeyinde yer alan mimari birimlerden Mekân 3 ve Mekân 5, geometrik süslemeli freskolara sahiptir. Erken Bizans Villası dışında Paphlagonia Hadrianoupolis'inde fresko örneğine sahip başka bir yapı bulunmamaktadır. Freskoların sadece bir yapının iki mekânı ile sınırlı kalması, kentten Erken Bizans Dönemi duvar resimciliği karakterini anlama adına ne yazık ki yeterli değildir. Öte yandan, Mekân 3 freskosunda süsleme alanının üst seviyesine ait bir bölümün korunmuş olması da ayrı bir şans teşkil etmiştir. Geç Antik Dönem yapılarında genellikle yükselen duvarların sadece alt seviyelerine ait fresko tasarımları günümüze kadar korunabilmektedir. Erken Bizans Villasının freskoları eldeki arkeolojik verilerin değerlendirilmesi sonucunda en erken İ.S. 6. yüzyıla ait

⁷³⁸Michaelides, Cyprus, s. 131, 138, fig. 54

⁷³⁹Campbell, Anemurium, s. 39, pl. 164.

⁷⁴⁰Campbell, Anemurium, ss. 44-50, pl. 195.

⁷⁴¹Budde, s. 44, figs. 2-3.

⁷⁴²Campbell, Antioch, ss. 43-47, 215B.

⁷⁴³Özet, Monastery, ss. 72-73, figs. 8-9.

⁷⁴⁴Raynaud, ss. 73-74, ills. 74-76.

⁷⁴⁵Hoddinot, ss. 161-167, pl. 41b.

⁷⁴⁶Hoddinot, ss. 202-104, pl. 56c.

⁷⁴⁷Mozaik için bkz. Wiseman ve Mano-Zissi, Stobi I, ss. 422-424, pl. 90, figs. 41-42, 47; Wiseman ve Mano-Zissi, Stobi II, ss. 398-399, pl. 68, fig. 14.

olmalıdır. Stil kritiği yoluyla tarihlemeye ışık tutabilecek benzer bir örnek bulunmamaktadır. Villa freskoları, Hadrianoupolis kenti ve çevresinde, İ.S. 6.-7. yüzyılların sanatını kavrayabilme adına tek ama önemli bir örnektir.⁷⁴⁸

Kare planlı bir oda olan Mekân 3'ün boyutları 3,20 x 3,20 m'dir. Mekânın duvarları 1,04 m kalınlığındadır. Güney kenarda yer alan mekân girişi 1,00 m'lik genişliğe sahiptir. Doğu ve batı duvarlarda pencere açıklıkları bulunmaktadır. Her iki pencerenin de genişliği 90 cm'dir. Kuzey duvarının korunan maksimum yüksekliği 2,53 m'dir. Doğu duvarı 1,18 m; batı duvarı 1,25 m ve güney duvarı 1,27 m yüksekliğinde korunmuştur. Mekânın zemini 36 x 36 cm ebatlarında pişmiş toprak plakalarla kaplıdır. Mekânın kuzey duvarı 30 cm derinliğinde bir kaideye sahiptir.

Mekân 3 freskonda kullanılan renkler mavi, kırmızı, turuncu, yeşil, gri ve krem rengidir (**Kat. No. 23**). Duvarların üzeri mozaik dış etkenlerden koruma amaçlı jeotekstil ile örtülüdür. Erken Bizans Villası freskoları için acilen ciddi bir koruma çalışmasının gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Mekânın kuzey duvarı freskосу, alt ve üst seviye olmak üzere iki ayrı bezeme alanına sahiptir (**Resim 362; Çizim 36**). Alt seviyeye ait süsleme alanındaki dikdörtgen panolar içerisinde, krem rengi sıva üzerine mavi renkte resmedilmiş üç adet geometrik tasarım bulunmaktadır.⁷⁴⁹ Bu panolardaki dekorasyon diyagonal bant sıralarından ibarettir. Sağ ve sol panolardaki diyagonal bantlar yumuşak hatlı zikzaklar çizmektedir (**Resim 363-364; Çizim 36**). Orta panonun diyagonal bantları ise düz bir hatta sahiptir (**Resim 365**).

Üst bezeme alanının doğu ve batı kenarlarında iki adet panonun alt bölümlerine ait alanlar korunabilmiş ancak orta alanda yer alan pano tahrip olmuştur (**Resim 362; Çizim 36**). Bu panolarda ince, mavi bir bant ile konturları belirlenmiş yeşil, kırmızı ve turuncu renkli üçgen motifler bulunmaktadır (**Resim 366-368**). Bu motifler, diğer tasarım örneklerine göre çok daha muntazam bir ölçülendirme doğrultusunda resmedilmişlerdir. Bu hünerli işçiliğin sebebi, panoların göz hizasında

⁷⁴⁸Lafli, 2008 Çalışmaları, s. 52.

⁷⁴⁹Panoların ebatları 95 x 40 cm; 100 x 50 cm ve 100 x 50 cm'dir.

yer almaları ve duvar üzerinde seyredilebilecek en uygun pozisyona sahip tasarımlar olmalarıdır. Üçgen motifli panoların altındaki bezeme alanında 20 cm genişliğinde bir kenar süslemesi yer almaktadır. Tasarım, açık zemin üzerine mavi renkte işlenmiş bir zikzak süslemesinden oluşmaktadır (**Resim 366, 368**). Zikzak çizgisinin arasındaki boşluklara üçgen motifler iliştilmiştir. Kenar süslemesinin kabaca ele alınması, motifin üçgenden ziyade bir çavuş motifi görünümü kazanmasına neden olmuştur. Bu zikzak bant, aynı zamanda Mekân 1b mozağindeki zikzak süslemesini anımsatmaktadır. İki bantın da tasarım mantığı birbirine benzerdir. Elbette ki Mekân 3 freskosu çok daha basite indirgenmiş bir süsleme çeşididir. Kuzey duvarının doğu ve batı kenarlarına, dikey bordür süslemeleri için birkaç cm genişliğinde alanlar ayrılmıştır. Oldukça ufak boyutlu bir alan dışında bu bordür süslemelerinin neredeyse tümü tahrip olmuştur. Doğu kenara ait bordürde, alt alta işlenmiş üç adet kırmızı yatay çizgi seçilebilmektedir.

Mekân 3'ün batı duvarında alt bezeme alanına ait yan yana üç adet dikdörtgen pano korunabilmiştir (**Çizim 37**).⁷⁵⁰ Duvarın güney kenarındaki pano tasarımı, kuzey duvarı freskosuna ait panolardaki gibi diyagonal bant sıralarından ibarettir (**Resim 369; Çizim 37**). Ortada yer alan pano içerisine kafes süslemesi işlenmiştir (**Resim 370; Çizim 37**). Süslemedeki baklava dilimlerinin merkezine birer nokta motifi eklenmiştir. Kuzey kenardaki panoda ise balık pulu tasarımı bulunmaktadır (**Resim 371; Çizim 37**). Bu fresko tasarımları da krem renkli zemin üzerine mavi (grimsi mavi) renkte resmedilmiştir.

Mekânın doğu duvarı freskosunda, batı duvarındaki gibi sadece pencere seviyesinin altında kalan süsleme alanı korunabilmiştir. Bununla birlikte, duvarın kuzey kenarındaki panonun hemen üzerinde yer alan üst süsleme alanına ait üç adet yatay bant, sıva üzerinde az da olsa seçilebilmektedir (**Resim 372**). Bu freskonun kuzey kenarındaki pano, diyagonal bant sıralarından oluşmaktadır (**Resim 372-273**).⁷⁵¹ Tasarımda ayrıca iki kalın diyagonal bant halinde kırmızı rengin kullanıldığı görülmektedir. Bu iki kırmızı bantta krem renkli, ufak boyutlu ve düzensiz şekillere sahip süslemeler bulunmaktadır. Pencere açıklığının hemen altında yer alan merkezi

⁷⁵⁰Panoların ebatları 100 x 60 cm, 90 x 60 cm ve 90 x 57 cm'dir.

⁷⁵¹Panoların korunan ölçüleri 120 x 60 cm, 100 x 20 cm ve 70 x 67 cm'dir.

pano, büyük ölçüde tahrip olmuştur. Korunan alandan anlaşıldığı kadarıyla burada da diyagonal bantlardan oluşan bir süsleme mevcuttur (**Resim 374**). Güney kenarda yer alan dikdörtgen panoda mermer kaplama etkisi yaratmak için simetrik bir şekilde ve aynı zamanda dalgalı bir formda tasarlanmış geometrik bir süsleme bulunmaktadır (**Resim 375**). Panoda kullanılan renkler grimsi mavi, kırmızı ve krem rengidir. Mekânın güneyindeki girişin iki yanında yer alan dar boyutlu duvarlar üzerinde de aynı tasarımdan oluşan birer pano bulunmaktadır; ancak güneydoğu duvarındaki fresko neredeyse %70 oranında tahrip olmuştur (**Resim 376**).⁷⁵² Güneybatı duvarındaki freskonun merkezinde Aziz Andreas haçını anımsatan bir motif yer almaktadır (**Resim 377; Çizim 38**).

Mekân 3 freskolarının korunan kısımlarından anlaşıldığı üzere, sadece geometrik motiflere yer verilmiştir. Süslemeler görülebilecek en sade anlayışta ve biraz da kaba ifadelerle canlandırılmıştır. Geometrik motifler için fresko sanatçısının belirgin bir ölçülendirme sistemi geliştirmediği, tecrübe ve el becerisini kullanarak motifleri oluşturduğu sezilmektedir. Ne var ki bu ifadeler alt süsleme alanları için geçerlidir. Kuzey duvarında, zikzak süslemeli bandın hemen üzerinde kalan panolara ait motifler, nizami bir ölçülendirme ve renklendirmeye sahiptir. Özellikle üçgen motifler nazik vurgularla birbirinden ayrılmaktadır. Alt süsleme alanlarında kullanılmayan yeşil ve turuncu renkler üçgen motiflerde tercih edilmiştir. Güneybatı duvarındaki fresko da diğer alanlara göre biraz daha özenli bir işçiliğe sahiptir. Mekân 3 Freskosunun korunamayan kısımlarında ve özellikle duvarların yüksek noktalarında muhtemelen daha iyi bir işçilik sergilenmişti.

Erken Bizans Villasının kuzeybatı ucunda yer alan 5 numaralı mekân da freskolara sahiptir; ancak bu mekânın duvar resimlerinin neredeyse tamamı tahrip olmuştur (**Kat. No. 24**). Mekânın boyutları 4,04 x 3,20 m'dir. 1,00 m genişliğinde bir giriş mekânın güneyinde yer almaktadır. Mekânın kuzey duvarının korunan yüksekliği 2,62 m'dir. Batı duvarı yüksekliği 1,60 m; doğu duvarı yüksekliği 2,34 m ve güney duvarı yüksekliği 1,40 m'dir. Güney duvarında bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu pencerenin ölçüleri 90 x 65 cm'dir. Mekân 5 zemininde de tıpkı

⁷⁵²Güneybatı duvarında yer alan panonun ölçüleri 100 x 70 cm'dir. Güneydoğu duvarı panosunun sıva kalıntıları ile birlikte ölçüleri 70 x 80 cm'dir.

Mekân 3'te olduğu gibi pişmiş toprak plakalardan oluşan bir döşeme mevcuttur (**Resim 329**). Plakaların boyutları 36 x 36 cm'dir. Erken Bizans Villasında sadece Mekân 3 ve Mekân 5, pişmiş toprak plakalardan oluşan döşemelere sahiptir. Diğer yandan bu mekânların duvarlarının freskolarla süslü olması bunun bir rastlantı olmayabileceğini; Mekân 3 ve 5'in diğer mimari birimlere nazaran yapının kullanım döneminde ayrı bir öneme sahip olduklarını düşündürmektedir. Mekân 5 duvarlarının üzeri, Mekân 3'te olduğu gibi jeotekstil malzeme ile örtülmüştür.

Mekân 5 freskosunda kullanılan renkler mavi, kırmızı, yeşil ve krem rengidir. Fresko, mekânın kuzey duvarındaki iki noktada ve doğu duvarının sol alt köşesinde korunabilmiştir. Kuzey duvarda yer alan fresko parçalarından ilki duvarın sol ucunda 60 x 50 cm'lik bir alanda sıva kalıntıları ile birlikte görülebilmektedir. Fresko üzerinde kalan tasarım, duvarın batı kenarı için kullanılmış bir kenar süslemesine aittir. Bu dikey bordürde birbirine paralel olarak alt alta ve diyagonal çizgiler halinde dizilmiş kırmızı ve mavi renkli bantlar bulunmaktadır (**Resim 378**). Krem renkli sıva üzerine resmedilmiş tasarımda kırmızı bantların ufak zikzaklar çizdikleri görülmektedir. Kuzey duvarının sağ kenarında korunan fresko parçasının mermer kaplama etkili geometrik bir süslemeden oluştuğu anlaşılmaktadır (**Resim 379**). Süslemenin yetersiz ölçüde korunabilmiş olmasına rağmen Mekân 3'ün doğu ve güney duvarı freskolarında görülen benzer panoların doğrultusunda bu tasarım da tanımlanabilmiştir. Freskonun bu bölümünde kullanılan renkler krem renkli sıva üzerine kırmızı, mavi ve yeşildir. Mekân 5'te son olarak doğu duvarının sol alt kenarındaki 15 x 10 cm'lik bir alanda alt alta konumlanmış iki yatay bant bulunmaktadır; ancak bu bantlar da sıva üzerinde zorlukla seçilebilmektedir (**Resim 380**). Bu küçük alandaki bantlar, krem renkli sıva üzerine grimsi mavi renkte işlenmiştir.

Villadaki bu iki mekâna ait freskoların ünik buluntular oldukları açıktır. Bu sebeple sanat karakterinin Hadrianoupolis kentine ya da Paphlagonia bölgesine özgü olduğu anlaşılmaktadır. Bithynia ile Paphlagonia sınırları arasında yer alan ve Zonguldak İli Filyos/Hisarönü Beldesi sınırları içinde kalan Tios/Tieion kentinde de son yıllarda yapılan arkeolojik kazılarda keşfedilen freskolar, bölge sanatının

anlaşılması adına değerlendirilebilecek bir başka örnektir. Ne var ki Tios freskoları Hadrianoupolis'e göre çok daha Geç Dönem örnekleridir. Kentin akropolisinde yer alan bir kilise yapısının pastophorion bölümündeki freskolar, İ.S. 10.-12. yüzyıllara aittir.⁷⁵³ İ.S. 2. yüzyıla tarihlenen Tios tiyatrosu paradosunun, buranın başka bir amaçla kullanılmaya başlandığı geç bir tarihte, geometrik süslemelerden oluşan freskolara sahip olduğu kazılar sonucunda tespit edilmiştir.⁷⁵⁴

Mermer kaplama etkili süslemeler ile diyagonal bantlardan oluşan panolar, hem Mekân 3 hem de Mekân 5 freskolarında tercih edilmiş ortak tasarımlar olarak dikkat çekmektedir. Mermer kaplama etkili süsleme, Erken Dönemlerden itibaren çeşitli tipler halinde uygulanan bir tasarım çeşididir. Süslemenin Paphlagonia Hadrianoupolis'i örneklerini anımsatan erken tarihli bazı örnekleri, Perge antik kenti nekropolisi mezar odalarının duvarlarını süslemektedir⁷⁵⁵. İ.S. 2.-3. yüzyıllara tarihlenen bu örneklerde, bir merkezden simetrik bir şekilde ve dalgalar halinde dört bir yana yayılan çizgiler, süslemeyi oluşturmaktadır (**Resim 381-382**).⁷⁵⁶ Bu çizgiler mermer levhalardaki damarları taklit etmektedir. Perge nekropolisinin mezar odaları freskolarında ayrıca zikzak çizen diyagonal bantlar süslemesinden oluşan dikdörtgen panolar bulunmaktadır (**Resim 383**).⁷⁵⁷ Bu geometrik öğeler de mermer taklidi tasarımların bir parçası olarak freskolarda kullanılmıştır. Mermer kaplama etkisi yaratan bazı erken dönem freskoları daha farklı bir varyasyonda Ephesos kentinde görülmektedir.⁷⁵⁸

⁷⁵³Sümer Atasoy ve Şahin Yıldırım, "Filyos-Tios 2009 Yılı Kazısı", **32. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 4. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2011, s. 3; Şahin Yıldırım, "Filyos-Tios Kazı Çalışmaları-2010", **TEBE (Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü) Haberler**, Sayı: 32, Mayıs 2011, s. 42.

⁷⁵⁴Yıldırım, s. 42.

⁷⁵⁵Gülseren Dikilitaş, **Duvar Resimlerinin Bozulmasına Neden Olan Etkenler ve Koruma Uygulamaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005, s. 83, res. 8.

⁷⁵⁶Aşkın Özdizbay, **Perge Batı Nekropolisi M2 Mezar Yapısı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, (M2), ss. 22, 44-45, 62, lev. 28.1, 57.2, 59, 60.1, 81.2; Aşkın Özdizbay, "Perge Batı Nekropolisi'nden Bir Mezar Yapısı", **Anadolu Araştırmaları**, Sayı 16, İstanbul, 2002, (Perge), ss. 486, 503, res. 7.

⁷⁵⁷Özdizbay, M2, s. 57, lev. 77.

⁷⁵⁸Norbert Zimmermann ve Sabine Ladstätter, **Wandmalerei in Ephesos: von hellenistischer bis in byzantinische Zeit**, Phoibos Verlag, Wien, 2010, s. 131, abb. 243.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SANAT KÖKENİ VE BULUNTULARIN GELECEĞİ

5.1. HADRIANOUPOLIS MOZAIK SANATININ KÖKENİ

Paphlagonia Hadrianoupolis'i mozaiklerinin benzer örnekleri tespit edilmeye çalışılırken, farklı coğrafyalarda yer alan çok sayıda Antik ve Geç Antik Dönem kentlerine ait mozaik buluntuları incelenmiştir. Bu incelemeler sırasında elbette ki ilk sırayı Anadolu topraklarında ve bu toprakların çevresinde yer alan kentler almıştır. Karşılaştırma sırasında en çok değinilen kentlerden biri Antiokheia olmuştur. Bunun nedeni, Antiokheia'nın Antik Dönemdeki en önemli mozaik sanatı merkezlerinden biri olmasıdır. Hadrianoupolis mozaiklerinin tümü etraflıca değerlendirildiğinde, mozaik sanatçılarının bölge dışındaki bir coğrafyadan kente geldikleri anlaşılmaktadır. Sanatçıların kökeni konusunda bazı noktalar yapılan araştırmalar doğrultusunda ön plana çıkmaktadır. Özellikle Kuzey Suriye Bölgesi, Edessa kenti ve çevresi, Kilikia Bölgesi kentleri ve bu iki bölgenin arasında kalan Antiokheia kenti, tarafımızdan düşünülen en önemli coğrafyalardır.

Paphlagonia mozaik buluntuları, ait oldukları yapıların işlevine göre de ayrıca değerlendirilmeli ve sanatsal olarak sınıflandırılmalıdır. Kentte iki hamam yapısında ortaya çıkarılan zemin mozaikleri, geometrik tasarımların örneklerini sunmaktadır. Mekân 2 mozağinde görülen geometrik ve bitkisel tasarımların bileşiminden oluşan rozet süslemeleri dışında Hamam yapılarında bitkisel bir süsleme örneği kullanılmamıştır. İki yapıda da işlenen geometrik tasarımlar pek çok Antik Dönem mozağinde rastlanılabilecek türdendir. Öte yandan altı halatlı örgü motifi bordürlerinin diğer örgü çeşitlerine oranla daha ender kullanıldığı görülmektedir. Anadolu sınırları içerisinde Şanlıurfa ve Adıyaman İllerinde keşfedilen zemin mozaiklerinde bu tasarımın benzerleri görülmektedir.⁷⁵⁹ Sardes ya da Ksanthos gibi kentlerde de altı halatlı örgü motifi örnekleri tespit edilmiştir. Ksanthos ve Edessa kentlerinde ortaya çıkartılan motif örneklerinin ait oldukları zaman dilimleri,

⁷⁵⁹ Salman, Edessa, s. 12, şek. 11; Karaca ve Rızvanoğlu, ss. 3-6.

Hadrianoupolis örnekleri ile örtüşmektedir. Edessa ve çevresinin, bu konuda kilit rol oynayabileceği tarafımızdan düşünülmektedir.

Hamam A ile A ve B Kiliseleri mozaiklerinde görülen sekiz paralelkenar dörtgenden oluşan yıldız motifleri, hem mozaik hem fresko sanatı açısından köken olarak İtalya coğrafyasına aittir. Bu tarz tasarımlar Pompeii kenti freskolarında takip edilebilmektedir.⁷⁶⁰ Hadrianoupolis mozaikleriyle özellikle Kos adası mozaikleri bu tasarım doğrultusunda benzerlik göstermektedir.⁷⁶¹ Bununla birlikte Akdeniz coğrafyasının hemen hemen her yerinde ve çok uzun bir süre zarfında kullanılan bir süsleme çeşidi olduğundan bu tasarımların hangi ekolün ürünleri olduğunu kestirebilmek zordur. Hadrianoupolis Kiliselerindeki tasarımların pek çok kent mozaiği ile ortak noktaları görüldüğü gibi Antik Dönem boyunca ender kullanılmış ya da benzeri hiç görülmemiş süsleme çeşitleri de tespit edilmiştir. Bu nedenle Hadrianoupolis kenti mozaiklerinin kendine has bazı emareler sunduğu da anlaşılmaktadır.

Kiliselerde bordür süslemeleri açısından paralellik görülen kentlerden biri Antiokheia'dır. B Kilisesindeki kırışık kurdele tasarımına benzer en iyi örnek bu kentte görülmüştür. B Kilisesinin apsis mozaiğindeki asma dalları arasına resmedilmiş kuşlar tasarımına benzeyen bir örnek Antiokheia'dan, bahsi geçen kırışık kurdele süslemesini de barındıran asma dalları arasına işlenmiş kuşlar mozaiğinde görülmektedir.⁷⁶² Bu mozaiklerin tarihleri de hemen hemen örtüşmektedir. B Kilisesinin figüratif süslemeleri ise Kuzey Suriye sanatını çağrıştırmaktadır. Kilisenin güney nefindeki boğa figürlü panoda görülen madalyon betimi Pers sanatı kökenlidir. Bununla birlikte bu tipteki bir örnek Edessa kentinde tespit edilmiştir.⁷⁶³ Bir başka benzer madalyon örneği Erzincan Altıntepe Kilisesinde görülmektedir. Buradaki mozaik sanatçılarının Kuzey Suriye ya da Kilikia Bölgesi kökenli olabileceği düşünülmektedir.⁷⁶⁴ Altıntepe Kilisesi mozaikleri ile

⁷⁶⁰ Alix Barbet, **La Peinture Murale Romaine: Les styles décoratifs Pompéiens**, Paris: Picard, 1985, s. 141, fig. 88.

⁷⁶¹ Parrish, Kos, s. 342, 344, figs. 20-23.

⁷⁶² Levi, s. 366, pl. 91; Cimok, Antioch, ss. 304-310.

⁷⁶³ Salman, Edessa, ss. 166-171.

⁷⁶⁴ Can, Altıntepe, s. 11; Can, Iconographic Evaluation, s. 232.

Hadrianoupolis'in A ve B Kiliseleri mozaikleri arasında hem geometrik hem de figüratif süsleme karakteri açısından yakın benzerlikler görülmektedir. Dolayısıyla mozaik ustalarının aynı sanat ekolünden gelmiş olma ihtimali vardır.

B Kilisesindeki Cennet Nehirleri panosu figürlerinin Phryg başlıkları ile tasvir edilmesi, mozaiklerin Edessa ya da Palmyra gibi kentlerden gelen mozaik ustalarınca yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Tez içerisinde daha önce de değinilen Palmyra kentindeki Amazon mozaikleri⁷⁶⁵ ya da Halepli Bahçe'de ortaya çıkarılan yine Amazon avı konulu bir diğer mozaikte⁷⁶⁶ figürlerin biraz daha farklı Phryg başlıklarına sahip oldukları görülmektedir. Edessa'daki Orpheus sahneli mozaiklerde de Phryg başlıkları bulunmaktadır; ancak Hatay Arkeoloji Müzesinde sergilenen Tarsus mozaïği ya da İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenen ve Kudüs kökenli olduğu bilinen Orpheus mozaïği gibi farklı coğrafyalara ait buluntular da aynı özelliği yansıtmaktadır.⁷⁶⁷ Cennet Nehirleri sahnesinden yola çıkarak mozaik ustalarını belirleyebilmek oldukça zordur. Geç Antik Dönemdeki farklı coğrafyalarda bu konu mozaikler üzerinde ele alınmıştır. Yine de özellikle Suriye'den bir mozaik örneği ile B Kilisesi mozaïği arasında bir takım benzerlikler görülmektedir. Kutsal Martyrler Kilisesi olarak adlandırılan bir dini yapıya ait bu mozaikte, Cennet Nehirlerinin personifikasyonu bulunmasa da sahnenin simetrik ele alınışı ve su kaynağı betimlemesi, B Kilisesi panosu ile paraleldir.⁷⁶⁸ Öte yandan İ.S. 447 yılına tarihlenen mozaik B Kilisesi mozaïğinden daha erken bir örnektir.

Erken Bizans A Kilisesinin orta nef mozaïğindeki eğrisel karelerden oluşan tasarım çeşitlerine Tunus mozaiklerinde rastlanmaktadır.⁷⁶⁹ Kuzey Afrika –ve ayrıca Edessa- mozaikleri ile Hadrianoupolis mozaikleri arasındaki benzerlikten, 2006-2007 yıllarında Hadrianoupolis yapılarının arkeolojik kazı çalışmalarını gerçekleştiren Dokuz Eylül Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Ergün Laflı bahsetmiştir.⁷⁷⁰ Tarafımızdan yapılan incelemelerde de böyle bir benzerlik

⁷⁶⁵Balty, Syrie, ss. 114-117; Balty, Proche-Orient, ss. 54, 172, pl. 24.1.

⁷⁶⁶Aydemir ve diğerleri, ss. 1-7; Salman, Edessa, ss. 8-9.

⁷⁶⁷Cimok, Antioch, ss. 144-149, Cimok, Istanbul, ss. 148-150.

⁷⁶⁸Zaqzuq ve Piccirillo, s. 445-446, pl. 9, 11, 25, fig. 5, 9, 37.

⁷⁶⁹Ben Osman, s. 73, pl. 14; Gozlan, s. 92, fig. 90, 93.

⁷⁷⁰Lafli ve Zäh, BZ 101, s. 704.

görülmüştür; ne var ki Tunus, Paphlagonia Hadrianoupolis'ine oldukça uzak bir coğrafyadır. Köken konusunda, Kuzey Suriye, Osrhoene, Kilikia, Kıbrıs ve hatta Orta Doğu Bölgesinde yer alan Erken Bizans kentleri sanatçıları, daha avantajlı bir konuma sahiptir. Diğer yandan, Hadrianoupolis mozaiklerinde, Kuzey Afrika sanatını yansıtan tasarım çeşitlerinin sadece eğrisel karelerden ibaret olmadığı da yaptığımız karşılaştırmalar sırasında tespit edilmiştir. Bu bağlamda Tunus ya da Libya orijinli mozaik sanatçılarının şu an için ihtimal dışına alınması mümkün değildir.

Paphlagonia Hadrianoupolis'i mozaik sanatçılarının köken ya da kökenlerini tespit edebilmek aynı zamanda kent kazılarının devamına bağlıdır. Hadrianoupolis kazılarının önümüzdeki yıllarda devam ettirilmesiyle keşfedilecek yeni buluntular, mozaik ekollerinin anlaşılmasında faydalı olacaktır.

5.2. BULUNTULARIN KORUNMASI ve GELECEĞİ

Hadrianoupolis mozaik buluntuları arasından Hamam A ve Erken Bizans B Kilisesi mozaiklerinde, restorasyon ve konservasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu iki yapının mozaiklerini koruma amaçlı çalışmalar ilk olarak 2008 yılı kazılarında düzenlenmiştir.⁷⁷¹ Bu yılın ardından Paphlagonia Hadrianoupolis'i kazılarının sonlandırılması, buluntuların olumsuz yönde etkilenmesine sebep olmuştur. 2010 yılında yeni kazı heyeti ilk çalışmalarına başlayıncaya kadar bu buluntular ne yazık ki zorunlu olarak kaderine terk edilmiştir.

Erken Bizans B Kilisesinin restorasyon ve konservasyon çalışmaları 2011 yılında Atatürk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Vedat Keleş başkanlığındaki kazı heyetince tamamlanmıştır.⁷⁷² Yapı mozaiklerinin daha iyi bir şekilde korunması ve sergilenmesi için bir çatı sistemi projesi hazırlanmıştır. Bu projenin kısa süre içinde gerçekleştirilmesi beklenmektedir.⁷⁷³

⁷⁷¹Lafli, 2008 Çalışmaları, ss. 39-62.

⁷⁷²Kılavuz ve Çelikbaş, ss. 96-97.

⁷⁷³Kılavuz ve Çelikbaş, s. 97.

Hadrianoupolis buluntuları içerisinde en acil koruma çalışmasını gerektiren buluntular, Erken Bizans Villasının mozaik ve freskolarıdır. Özellikle Mekân 6 mozaiklerinde bir takım bozulmalar tespit edilmiştir.⁷⁷⁴ Mozaik üzerinde ileride daha büyük bir tahribata neden olabilecek türden çatlaklar bulunmaktadır. Mekân 3 ve Mekân 5 freskolarının da acilen korunmaya ihtiyacı vardır. Duvarlar üzerindeki sıva kalıntıları zamanla bozulmakta; freskolardaki renkler her geçen gün daha da solmakta ve orijinal görünümünü kaybetmektedir. Eskipazar İlçesinin çetin karasal iklimi, bu freskoların bozulmasını ne yazık ki hızlandırmaktadır. Esasında aynı durum Hadrianoupolis'in zemin mozaikleri için de geçerlidir. Efes'in yamaç evlerindeki gibi hem mozaikler hem freskolar için restorasyon ve konservasyon çalışmaları gerçekleştirilse ve bu çalışmalar tamamlandıktan sonra bir mimari proje ile buluntulara iyi bir ortam hazırlanmaya çalışılsa dahi Karabük ikliminin zorlu şartları, uzun zaman zarfında mozaik ve freskoların bozulmasına neden olabilir. Eserlerin sabit ısı, sabit nem ve uygun bir havalandırma sistemine ihtiyacı vardır.

Bozulmalara neden olabilecek etkenler sadece iklim koşulları değildir. Ziyaretçilerin istemeden verebilecekleri zararlar, ören yerinde başıboş gezen çiftlik hayvanları ya da yabani hayvanlar, mozaik zemininde oluşan ani çökmeler –ki başarılı bir konservasyon çalışmasından sonra da mozaiklerin oturduğu zeminde bozulma olmayacağına bir garantisi yoktur- ayrıca bir problem oluşturmaktadır. Hâlihazırda sit alanı olan ören yeri için zorunlu olarak uygulanacak daha basite indirgenmiş bir mimari projenin buluntuları ne kadar koruyabileceği yahut olası bir depreme karşı dayanıklılığı hususunda da bir garanti bulunmamaktadır. Hava dolanımı ayarının istenilen seviyeye getirilememesi, buluntulara zarar verebilecek bir nem oranının önüne geçilememesi ve topraktaki tuzun mozaiklere zarar vermesini engelleyememek, olumsuz sonuçların doğmasına neden olacaktır. Düzenli olarak buluntuların çevresindeki bitki oluşumlarının engellenmeye çalışılması da şarttır; ancak Türkiye'deki arkeolojik kazılar ve eserleri korumaya yönelik çalışmalar kısıtlı zaman dilimleri için alınabilen izinlerle gerçekleştirilmektedir ve ani müdahale imkânı çoğu kez bulunamamaktadır.

⁷⁷⁴Lafli, 2008 Çalışmaları, ss. 51-52.

Paphlagonia Hadrianoupolis'i elbette mozaik ve fresko buluntularından ibaret bir ören yeri değildir. Kent buluntularının güvenli bir şekilde korunması ve hatta turizme yönelik sergilenmesi adına, esasında en makul çözüm Eskipazar İlçesinde açılacak bir arkeoloji müzesi olmalıdır. Uygun bir ortamın hazırlanması takdirinde mozaik ve fresko buluntularının bir müzede korunması ve sergilenmesi kanaatimizce daha iyi bir çözümdür. Zemin mozaikleri, kolayca tahrip olmaya müsait en hassas eserlerdendir. Modern restorasyon ve konservasyon çalışmalarının ardından, uzman ekiplerce buluntuların periyodik olarak kontrol edilmesi, bazı şartlarda yeterli gelmeyecektir. Böylesine hassas bir eser grubunun doğa şartlarından arındırılmadan in situ olarak korunmaya çalışılması arkeolojik bir yanılısamadır. Bir eseri korumak, o eseri çeyrek asır, yarım asır ya da birkaç insan hayatı süresince var etmeye çalışmak değil, insanlığın var olduğu sürece orijinal haliyle kalabilmesini sağlamaktır. Ülkemiz müzelerinin pek çoğunun mozaik ve fresko buluntularını barındırmaya yetecek kadar bile azami şartlara sahip olmaması ayrıca üzüntü vericidir. Buna rağmen son yıllarda iyi niyetlerle atılan adımlar, yapıcı bir eleştiriyi de hak etmektedir.

Eserlerin iyi bir şekilde korunması aynı zamanda yeterli maddi kaynaklara sahip olabilme ile de alakalıdır. Sadece Paphlagonia Hadrianoupolis'i buluntuları için değil, Anadolu'daki pek çok mozaik ve fresko buluntusunun daha iyi bir şekilde korunabilmesi için sağlanabilen ödeneklerden çok daha fazlasına ihtiyaç duyulmaktadır. İyi bir restorasyon ve konservasyon örneği olan İstanbul'daki Büyük Saray mozaik projesi, azımsanmayacak düzeydeki maddi imkânlar sayesinde hayata geçirilebilmiştir. Bu proje, Avusturya Bilimler Akademisi (Viyana), Bilimsel Araştırmaları Destekleme Fonu (Viyana) ve T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün kaynaklarınca sağlanan güçlü bir ortak çalışmanın ürünüdür.⁷⁷⁵

Paphlagonia Hadrianoupolis'i B Kilisesinde tamamlanan restorasyon ve konservasyon çalışmaları, kent buluntularının geleceği adına umut verici bir gelişmedir. Erken Bizans Dönemine ait olan bu ünik zemin mozaikinin gelecek

⁷⁷⁵ Jobst ve diğerleri, s. 12.

nesillere bozulmadan kalabilmesi son derece önemlidir. En kısa sürede diğer Hadrianoupolis buluntuları için de restorasyon ve konservasyon işlemlerinin düzenlenmesi gerekmektedir.

ALTINCI BÖLÜM

MOZAİK ve FRESKO KATALOGU

6.1. HAMAM A MOZAİKLERİ

6.1.1. Opus Sectile Zemin Döşemesi

Resim: 22-24; Çizim: 4-5

Katalog No: 01

Mozaik Tekniği: Opus Sectile

Bulunduğu Mimari Konteks: Opus sectile döşeme, Hamam A'nın kuzey terasındaki mimari birimlerden Mekân 8 içerisinde keşfedilmiştir. Döşeme, bu mekânın güney duvarının ortasındaki bir nişin kare formlu zeminini süslemektedir. 8,56 x 2,80 m ölçülerindeki Mekân 8'in doğu yarısı yerli sarı traverten taban taşlarından oluşan bir zemin döşemesine sahiptir; mekânın batı yarısı ise doğal kaya zemindir.

Ölçüsü: 1,10 x 1.07 m

Materyaller: kiremit-taş kombinasyonu

Korunan Mozaığın Şimdiki Durumu: In situ. Geçici koruma amaçlı jeotekstil ile üzeri örtüldükten sonra 5-10 cm kalınlığında bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mozaik Tasarımının Tanımı: Opus sectile döşeme, altıgen ve üçgen plakaların oluşturduğu yıldız motifleri tasarımına sahiptir. Çapraz şekilde dizilen altıgen plakaların çevresini kenar ölçüleri 15-19 cm arasındaki üçgen plakalar donatmaktadır. Döşeme, 1,10 x 1,07 m gibi oldukça küçük boyutlu bir zemine yapıldığından, tam forma sahip sadece iki adet yıldız motifi, panonun merkezini

süslemektedir. Kiremit-taş malzemeleri ile meydana getirilmiş tasarımda altıgen parçalar koyu tonlara sahip kiremit renginde; üçgenler daha açık bir tonda, sarı renktedir. Kare formlu bu zeminin güney kenarında yan yana üç adet dikdörtgen plaka tasarımının sınırını belirlemektedir. Döşemenin kuzey kenarının sağ ve sol köşelerinde ise iki adet in situ taban taşı yer almaktadır. Bu geometrik süslemeli opus sectile zemini, sade bir tarzda ele alınmış olup Paphlagonia Hadrianoupolis'inde şu ana kadar bu türde keşfedilmiş tek örnektir.

Tarih/Dönem: İ.S. 5. yüzyılın son çeyreği

6.1.2. Mekân 11 Mozaïği

Resim: 31-39; *Çizim:* 6-7, 10

Katalog No: 02

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum

Mozaïğin Bulunduğu Mimari Konteks: Geometrik tasarımlı mozaik, Mekân 11 zeminini dikdörtgen formda kaplamaktadır. Mozaik ilk olarak 2006 yılı kazı çalışmaları sırasında Mekân 11a içerisinde keşfedilmiştir. 2007 yılında devam eden kazı çalışmalarında Mekân 11'in muhdes bir duvarla ikiye bölündüğü ve Mekân 11b'de mozaik zeminin devam ettiği anlaşılmıştır. Bu mozaik zemin, Hamam A yapısının külhan kısmının tam üzerine denk gelmektedir. Mekân 11, batıda Mekân 10 ve onun güneyindeki Mekân 8; güneyde Mekân 3 ve Mekân 4; doğuda ise Mekân 15 ve onun güneyindeki Mekân 12 ile çevrilidir. Hamamın mimari dokusu itibariyle burası merkezi bir konuma sahiptir.

Mozaïğin Ölçüsü: 9,77 x 5,28 m

Materyaller: Mermer, traverten

Tessera Yoğunluğu: Mozağin bordürlerinde dm^2 'ye 27 ilâ 29, ana bezeme alanlarında dm^2 'ye 29 ilâ 31 arası tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: 1,5 x 1,5 cm; 2,0 x 2,0 cm

Tessera Renkleri: Kullanılan tessera renkleri siyah, beyaz, açık kahverengimsi gri, kırmızı, turuncu, mavi ve sarıdır; ancak mozaik zemindeki deformasyondan ötürü bazı tessera kümelerine ait renkler, olması gerekenden daha farklı tonlara sahiptir. Munsell renk sistemine göre renk kodları aşağıdaki gibidir:

Açık kahverengimsi gri (soluk): 2.5Y 8/2, 2.5Y 8/4, 2.5Y 7/4

Kırmızı: 7.5R 3/10, 7.5R 4/14, 7.5R 5/14, 10R 7/10, 10R 6/10, 10R 6/12, 10R 4/12, 10R 3/10, 10R 2/8

Turuncu: 5YR 7/10, 5YR 7/12, 5YR 6/12, 5YR 5/10, 2.5YR 6/14, 2.5YR 5/12

Mavi: 7.5B 8/4, 7.5B 8/6, 10B 8/4, 10B 8/6

Sarı: 10Y 9/4, 10Y 9/6, 7.5Y 9/4, 7.5Y 9/6

Korunan Mozağin Şimdiki Durumu:

1. *Mozaik Restorasyonu:* 2008 yılında, mozaği koruma amaçlı çalışmalarda bulunulmuştur. Mozaik kenarlarında ve mozaik zeminindeki tessera ve sıva deformasyonları bulunan kısımlara yeni kireç harcı uygulanmıştır. Zeminden ayrık durumdaki tesseralar ve yatak harcı için hidrolik özellikli sıvı harç enjeksiyonuyla sağlamlaştırma çalışması yapılmış ve mozaik yüzeyi temizlenmeye çalışılmıştır. Mozaği korumak için, Mekân 11'nin üzerinin uygun bir mimari proje ile kapatılması gerekmektedir.

2. *Şimdiki Durumu:* In situ. Geçici koruma amaçlı jeotekstil ile üzeri örtüldükten sonra 5-10 cm kalınlığında bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mozaik Tasarımının Tanımı

1. Bordürler (Resim 31-34, Çizim 6-7)

Turuncu renkli bir bordür, 27/30 cm genişliğinde mozaği en dışta çevreleyen ilk tasarımıdır. Bu bordür ve dalga motifi bordürü arasında çift tessera sıralı siyah bant yer almaktadır. Dalga motifi bordürü 26/27 cm genişliğe sahiptir. Bordürde kullanılan renkler açık kahverengimsi gri ve kırmızıdır. Dalga motifinin alt kısmında, birleşim yerleri arasındaki açıklığı dolduran tesseralar biraz daha düzensiz bir biçimde yerleşmiş olsa da genel itibarıyla çirkin bir dizilim sergilemezler; aksine, bordür muntazam bir tessera düzenlemesi ile oluşturulmuştur. Motif hattı boyunca kıvrılan tesseralar içe doğru geldiklerinde iki veya üç adet tessera'nın yan yana gelmesi ile yatay bir düzlem oluştururlar ve bunu takiben aşağı doğru bir bombe yaparak hattı devam ettirirler.

Ana bezeme alanının hemen öncesinde süsleme elemanı olarak tercih edilmiş altı halatlı örgü motifi kompozisyonu, siyah zemin üzerine çok renkli olarak işlenmiştir ve 75 cm genişliğe sahiptir. Dalga motifi bordürü gibi mozaik zeminini baştanbaşa çevreler ve aynı zamanda Mekân 11a içindeki merkezi süsleme alanı ile 11b içinde kalan pano arasındaki boşluğu doldurur. Mekân 11a'nın doğu köşesinde, örgü motifi bordürü içerisinde, yaklaşık 57 x 61 cm ölçülerindeki küçük bir alan tahrip olmuştur. Örgüyü oluşturan Halat konturları siyah tesseralar ile belirlenmiş ve iç kısım dört tessera sırası ile doldurulmuştur. Halatların içlerindeki renk düzenlemesi aşağıdaki sırayla birbirini takip etmektedir:

Birinci halat: İki sıra kırmızı, bir sıra açık kahverengimsi gri ve bir sıra beyaz

İkinci halat: Üç sıra açık kahverengimsi gri, bir sıra beyaz

Üçüncü halat: İki sıra turuncu, bir sıra açık kahverengimsi gri ve bir sıra beyaz

2. Panolar

Mekân 11a Panosu (Resim 31-32, 35-38; Çizim 6): 3,36 x 2,55 m ölçülerindeki geometrik bezemeli panoda, testere dişli ve çok renkli eğik kareleri barındıran kare çerçeveler yer almaktadır. Kompozisyonu oluşturan diğer geometrik unsurlar, merkezinde nokta süslemesi bulunan küçük boyutlu eğik kareler ve paralelkenar dörtgenlerden oluşan sekiz kollu yıldız motifleridir. Daire ve küçük kare süslemeleriyle doldurulmuş dikdörtgenler ile süsleme alanının uçlarında bulunan küçük kareler bu geometrik kompozisyonun sınırlarını doldurmaktadır.

53 x 53 cm ölçülerindeki kare çerçeveler tek sıra siyah tesseralar ile oluşturulmuştur. Panoda, Kuzey-güney yönünde 3 sıra halinde toplam 6 kare çerçeve bulunmaktadır. Güneydeki iki kare, Mekân 11a ve 11b'yi ayıran duvarın altında kalmıştır. Beyaz zeminli bu bezeme alanlarının merkezinde, 40 x 40 cm ebatlarında, çok renkli, testere dişli, iç içe geçmiş eğik kareler yer alır. Bu süsleme, sırasıyla dıştan içe doğru iki kez, siyah, kırmızı, turuncu ve beyaz renkli tessera sıraları ile oluşturulduktan sonra yine siyah ve kırmızı renkle devam eder ve tam merkezde bir adet turuncu tessera ile tamamlanır. Panodaki 6 adet kare çerçeveden, orta sıranın batısında yer alan çerçevede, çok renkli kareler süslemesinin duruş şekli diğerlerinden farklıdır. Ana süsleme alanındaki diğer tüm kareler dik durmaktayken bu çerçeve içerisindeki örnek, doğu-batı doğrultusuna yakın bir şekilde yerleştirilmiştir.

Turuncu renkli tesseralarla oluşturulmuş pano zemini ile her bir kolu 22 x 13 cm ölçülerindeki kırmızı renkli tesseralardan oluşan sekiz kollu yıldız motifleri bir renk uyumu içerisindedir. Yıldız motifinin konturları siyah tesseralar ile oluşturulmuştur. Bezeme alanının sınırlarında, sekiz kollu yıldız motifinin bitim yerlerindeki boşluğu doldurma amaçlı küçük üçgenler yapılmıştır. Kare çerçeveler ve sekiz kollu yıldız motiflerinin arasındaki alanlar, 16 x 16 cm ölçülerindeki eğik kareler ile süslenmiştir. Siyah konturlu ve beyaz zeminli bu süslemelerin merkezinde, bir ya da birkaç kırmızı tessera ile işlenmiş nokta süslemesi bulunmaktadır.

Pano kenarlarında 53 x 23 cm ölçülerindeki dikdörtgenler, beyaz zemin üzerine kırmızı tesseralarla oluşturulmuş, her iki yanında 7 x 7 cm'lik küçük kare motifleri bulunan 9 cm çapındaki daire motifiyle süslenmiştir. Panonun uçlarındaki boşluğu doldurmak için de 22 x 22 cm ölçülerinde ve yine beyaz zemin üzerine kırmızı renkte işlenmiş daire süslemeli kareler kullanılmıştır.

Mozaik tabanın bir kısmı, Mekân 11a'nın güney sınırını belirleyen duvarın altında kalmıştır. Bu sebepten dolayı Mekân 11a panosunun güney kısmı görülememektedir. Pano, doğu-batı doğrultulu duvarı aşarak Mekân 11b içerisine 11 cm kadar girmektedir. Dolayısıyla Oda 11b içinde görülebildiği için panonun güney sınırı tespit edilebilmiştir.

Mekân 11b panosu (Resim 33, 39; Çizim 6): Mekân 11b mozaik zeminini 11a'ya oranla daha kötü durumdadır. Bunun nedenlerinden biri, mekânın altında bulunan külhan kısmıdır. Ayrıca mekânın muhtemel bir yangın geçirmiş olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte uzun süre mozaik zeminin suya maruz kaldığı bilinmektedir. Bütün bu sebepler tesseralarda genel itibariyle bir bozulmaya sebebiyet vermiştir. Mekân 11b mozaik zemininin bir kısmı, mekânın hemen altında bulunan külhanın büyük ihtimalle tamir edilmesi istemiyle tahrip edilmiştir. Bu tahribat, Mekân 11'in bir duvarla ikiye ayrıldığı evrede yapışmış olmalıdır.

Mekân 11b panosu, paralelkenar kolları zikzak deseni oluşturan, üst üste oturtulmuş ve birbirini tekrarlayan sıralar halinde işlenmiş üç boyut etkili çavuş motifi tasarımıyla süslüdür. Bu kompozisyon 3,00 x 2,45 m boyutlarında olup iki tessera sıralı beyaz bant ile sınırlandırılmıştır. Panoda kuzeyden güneye doğru motif sıralamasındaki renk düzenleri 11. sıraya kadar anlaşılır bir biçimdedir. Ancak bu sıradan sonra zemin görünümü bozulmakta ve kompozisyon zorlukla takip edilebilmektedir. Süsleme alanındaki bir farklılık ise açık mavi ve sarı renkli tesseraların da kullanılmasıdır. Renk düzenlemesi, kuzey-güney yönünde 11. sıraya kadar şöyledir:

1. sıra: sarı-kırmızı
2. sıra: açık mavi(?)-siyah
3. sıra: beyaz-açık mavi
4. sıra: sarı-kırmızı
5. sıra: açık mavi-siyah
6. sıra: sarı-kırmızı
7. sıra: beyaz-açık mavi(?)
8. sıra: sarı-kırmızı
9. sıra: açık mavi(?)-siyah
10. sıra: beyaz-açık mavi
11. sıra: sarı-kırmızı

3. Eşik Mozaiği

Dama Tahtası Geometrik Tasarımı (Resim 33; Çizim 6, 10): Mekân 11b'nin güneybatı köşesinde, Mekân 8'e girişi sağlayan kapı eşiğinin tam önündeki noktada bir adet dama tahtası tasarımı yer almaktadır. Dalga motifi bordürü ve yedi adet kırmızı ve yer yer turuncu renkli tessera diziliminden⁷⁷⁶ sonra işlenen tasarım, 88 x 52 cm ebatlarında olup çift sıra siyah tessera ile sınırlanmıştır. Tasarımda 72 adet kare bulunmaktadır ve bu 72 karenin dışında, süslemenin batı kenarındaki kareler tam olmayıp 1-2 tessera sırasından sonra siyah bant ile kesilmiştir. Karelerden 31'i beyaz renkte, 41 tanesi kırmızı renkte yapılmıştır. Bununla birlikte bazı kareler içerisinde turuncu renkli tessera kümeleri de tespit edilmiştir. Her bir karenin içinde 4 x 4 olarak sıralanan 16 adet tessera bulunmaktadır. Tasarımdan sonra kuzey ve güney yönlerindeki duvar sınırları ve batı yönündeki Mekân 8 girişine kadar monokrom tessera sıralarıyla mozaik zemin sona erdirilmiştir.

Tarih/Dönem: İ.S. 5. yüzyılın son çeyreği

6.1.3. Mozaik Parçası

Resim: 20

Katalog No: 03

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

⁷⁷⁶ Mozaik zeminin bu kısmında yine tessera renklerinde deformasyon mevcuttur.

Mozaik'in Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik parçası, Mekân 11a kazıları sırasında keşfedilmiştir. Bu mozaik parçası, Mekân 11'in geometrik tasarımlı in situ mozaikine ait değildir; ancak bu ve bunun gibi mozaik parçaları hem Mekân 11 içerisinde hem de yapının farklı mekânlarında kazılar sırasında ele geçmiştir. 2008 yılında, Hamam A'ya ait kazı toprağının eleklerle tekrar incelenmesiyle daha ufak boyutlarda mozaik parçaları ve tesseralar bulunmuştur.

Keşfedilen bir kısım mozaik parçası gibi bu mozaik parçası da Mekân 11 içerisine sonradan atılmış olmalıdır. Ancak bu durumun nedeni üzerine bir yorum getirebilmek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte bu mozaik parçaları, Hamam A yapısının birden fazla mekânının zemin mozaikleri ile kaplı olabileceğini işaret etmektedir. Bir diğer ihtimal ise bu mozaik parçasının başka bir mimari yapıdan getirilip mekân 11 içerisine atılmış olmasıdır.

Mozaik'in Ölçüleri: 44 x 33 cm

Materyaller: Mermer

Tessera Yoğunluğu: Bilinmiyor

Tessera Boyutları: 1,0 x 1,0 cm; 1,0 x 1,5 cm; 1,5 x 1,5 cm

Tessera Renkleri: Beyaz, gri, mavi, kırmızı. Munsell renk sistemine göre renk kodları şöyledir:

Mavi: 10B 1/2, 2.5PB 1/2, 2.5PB 3/2

Kırmızı: 7.5R 3/10, 7.5R 4/10

Açık yeşilimsi gri: 7.5G 7/2, 10G 7/2

Açık kırmızımsı gri: 5R 7/2, 7.5R 7/2

Mavimsi gri: 10B 6/2, 10B 5/2

Korunan mozağin Şimdiki Durumu: Mozaik parçası, Paphlagonia Hadrianoupolis'i kazısı eser deposunda korunmaktadır.

Mozaik Figür ve Tasarımının Tanımı: Bu mozaik parçasında, ancak bir bölümü korunabilmiş iki sıra koyu mavi tesseradan oluşan bir daire içerisinde bir kuş figürü yer almaktadır. Beyaz zemin üzerine çok renkli işlenen bu figürün gövdesi, sahnenin sağına dönüktür; ancak korunan göğüs kısmı ve paralel uzanan bacaklar incelendiğinde figürün hafif bir cephesellikte resmedildiği anlaşılmaktadır. Figürün sadece bacakları, göğsü ve boynuna ait ufak bir alan korunabilmiştir; yine de bu figürün, A Kilisesi Bema mozağının panosunda yer alan kuş figürüyle benzer bir şekilde resmedildiği anlaşılmaktadır. İki figür de daire içerisinde resmedilmiştir ve hafif bir cephesel görünümle birlikte gövdeleri sahnenin sağına dönüktür. Bacaklar açık ve paralel uzanmaktadır. Bu mozaik parçasındaki figürün gövdesinin alttan ve üstten basık olduğu anlaşılmaktadır ki bu Hadrianoupolis mozaiklerinde kümes hayvanlarında görülen bir özelliktir. Ancak figürün türü hakkında kesin bir yorum getirebilmek mümkün değildir. Figür üzerinde kullanılan renkler gri, kırmızı ve mavidir. Birkaç tessera yeşilimsi, kırmızımsı ve mavimsi gri tonlarına sahiptir.

Kuş figürlü bezeme alanının altında, bir düğüm motifi türüne ait küçük bir alan korunmuştur. Korunan alan, motifin türü hakkında kesin bir tanımlama yapılmasına yetmemektedir. Ancak Erken Bizans B kilisesi orta nefi geometrik tasarımlı panosundaki düğüm motifi çeşitleri ile benzer bir motif olması muhtemeldir. Motifte kullanılan renkler koyu mavi, kırmızı ve beyazdır.

Tarih/Dönem: Bu mozaik parçasının, Hamam A Mekân 11 mozağinden daha geç bir evreye ait olma ihtimali bulunmaktadır. Mozaik parçası üzerindeki tasarımların Erken Bizans A ve B Kiliseleri mozaiklerinin tasarımlarına benzemesi; mozaik parçasındaki tesseraların, Hamam A in situ mozağini oluşturan tesseralardan daha küçük boyutlu olmaları gibi özellikler düşünüldüğünde, en azından bu mozağın Mekân 11 in situ mozağıyla aynı anlayışta yapılmadığını yorumlayabilmek mümkündür. Mozaik parçasının İ.S. 5.-6. yüzyıllara ait olması gerekmektedir.

6.1.4. Mozaik Parçası

Resim: 21

Katalog No: 04

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum

Mozaik Parçasının Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik parçası, Hamam A yapısının güney terasında yer alan Mekân 4 içerisinde keşfedilmiştir. Mozaik zeminli Mekân 11'in hemen güneyinde yer alan bu Mekân, 4,85 x 3,60 m boyutlarındadır. Mekânda tuğla yalıtımına dair buluntular ve bir su kanalı buluntusu tespit edilmiştir. Mekân 4'ün hamamın sıcaklık mekânlarından biri olması gerekmektedir.

Mozaığın Ölçüleri: 42 x 31 cm

Materyaller: Mermer

Tessera Yoğunluğu: Bilinmiyor

Tessera Boyutları: 1,0 x 1,0 cm; 1,0 x 1,5 cm

Tessera Renkleri: Beyaz, mavi.

Korunan mozaığın Şimdiki Durumu: Mozaik parçası, Paphlagonia Hadrianoupolis'i kazısı eser deposunda korunmaktadır.

Mozaik Figür ve Tasarımının Tanımı: Mozaik parçası, 4 küçük parça halinde ele geçmiştir. Opus tessellatum tekniğinde dizilmiş tesseraların büyük kısmı beyaz renklidir. Mavi renkli tesseralar, parçanın bir köşesinde iki tessera sırasından oluşan bir bant oluşturmaktadır. Bu bant dışında mozaik parçasındaki tasarıma dair başka

bir özellik bulunmamaktadır. Mozaik parçasının muhtemelen Mekân 4 içerisine bir sebepten ötürü sonradan atılmış olması gerekmektedir.

Tarih/Dönem: İ.S. 5.-6. yüzyıllar

6.2. HAMAM B MOZAİKLERİ

6.2.1. Mekân 5 Mozaïği

Resim: 64-67; *Çizim:* 12-14

Katalog No: 05

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum

Mozaïğin Bulunduğu Mimari Konteks: Zemin mozaïğinin ortaya çıkarıldığı alan, Mekân 5 olarak adlandırılmıştır ve 7,43 x 3,88 m boyutlarındadır. Bu mekân yapının oluşturulduğu evreden sonraki bir tarihte kuzey-güney yönünde bir duvarla ikiye ayrılmıştır. Batıda yer alan 2,80 x 3,52 m boyutlarındaki alan Mekân 5a ve doğuda yer alan 3,86 x 3,62 m boyutlarındaki alan Mekân 5b olarak adlandırılmıştır. Aynı zemin mozaïği iki mekân içerisinde de tespit edilmiştir. Ayrıca, incelenen zemin mozaïğinin ışığında, bu zemin mozaïğinin Mekân 5'in batı, kuzey ve güney sınırlarının dışına taşıdığı da anlaşılmaktadır. Mekân 2 içerisindeki zemin mozaïği parçalarında da aynı durum geçerlidir. Hamamın kuzey kanadının bu bilgiler doğrultusunda birinci mimari evrede tek mekândan ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

Mozaïğin Ölçüleri: Mozaik iki parça halinde korunmuştur. Mekân 5a içerisindeki mozaik parçasının ölçüleri 2,55 x 1,78 m'dir. Mekân 5b içerisindeki mozaik parçasının ölçüleri 3,84 x 3,60 m'dir. Panosu ve kenar süslemeleri ile birlikte, bu mozaik tasarımının doğu-batı doğrultusunda 8,56 m'lik uzunluğa sahip olması gerekir ancak tasarımın olması gereken genişliği bilinmemektedir.

Materyaller: Mermer, traverten.

Tessera Yoğunluğu: Dalga motifi bordüründe dm^2 'ye 28 ilâ 31 arasında tessera düşmektedir. Çok renkli ve testere dişli eğik kareler süslemesinde dm^2 'ye 24 ilâ 30 arasında tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: 1,0 x 1,5 cm; 1,0 x 2,0 cm; 1,5 x 1,5 cm; 1,5 x 2,0 cm; 2,0 x 2,0 cm. Tessera formlarında farklılıklar mevcuttur. Kare formulu tesseraların yanında, dikdörtgen, düzensiz dörtgen ya da üçgen formulu olanları da vardır.

Tessera Renkleri: Mavi, gri, beyaz, kırmızı, turuncu. Munsell renk sistemine göre renk kodları şöyledir:

Mavi: 10B 1/2, 10B 2/2, 10B 3/2, 10B 4/2, 7.5B 1/2, 7.5B 2/2, 7.5B 3/2, 7.5B 4/2, 5B 1/2, 5B 2/2, 5B 3/2, 5B 4/2

Kırmızı: 7.5R 3/10, 7.5R 4/14, 7.5R 5/14, 5R 3/10, 5R 4/14, 5R 5/14

Turuncu: 7.5YR 6/10, 7.5YR 7/10, 7.5YR 7/12, 5YR 6/12, 5YR 6/10

Korunan mozağin şimdiki Durumu: In situ. Geçici koruma amaçlı jeotekstil ile üzeri örtüldükten sonra 10 cm kalınlığında bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mozaik Figür ve Tasarımının Tanımı

1- *Bordürler (Çizim 13-14; Resim 64-65):* Mozaği sınırlayan dıştan ilk bordür monokrom turuncu renklidir ve maksimum 30 cm genişliğe sahiptir. Diğer bordür koyu mavi zemin üzerine çok renkli işlenmiş altı halatlı örgü motifi bordürüdür ve turuncu bordür ile arasında iki sıra beyaz bant yer alır. 77 cm genişliğe sahip olan örgü motifi süslemesinde halatların konturları tek sıra koyu mavi tesseredan oluşur. Halatlarda kullanılan renkler gri, beyaz, kırmızı ve turuncudur.

Örgü motifi bordüründen sonra iki sıra beyaz tesseredan oluşan bir bant gelmektedir ve ardından 32 cm genişliğinde çok renkli dalga motifi bordürü yer alır.

Dalga motifi bordüründe zemin, koyu mavi renklidir. Dalgalarda kırmızı ve turuncu renkler kullanılmıştır ancak turuncu renkli dalgalar kırmızı renkli dalgalara göre sayıca fazladır.

2- *Ana Süsleme Alanı (Çizim 13; Resim 64-67):* Mozağin panosu 5,60 m uzunluğa sahiptir; ancak panonun olması gereken genişliği bilinmemektedir. Pano tasarımı, ters dönüşlü svastika-meanderler ve onların arasındaki boşlukları dolduran geometrik süslemeli kare çerçevelerden meydana gelmektedir. Kare çerçeveler, testere dişli ve çok renkli eğik kareler ile süslenmiştir. Tasarımda doğu-batı yönünde 10'ar adet motif sırası vardır. Batıdan beş ve altıncı motif sıraları, mekânı ikiye ayıran duvarın altında kalmış ve dolayısıyla tahrip olmuştur. Mekân içerisinde kuzey-güney yönünde altışar adet motif sırası korunmuştur.

Pano zemini beyazdır. Svastika-meander süslemesinin kolları iki sıra koyu mavi tesseractan meydana gelmektedir. Süslemenin her bir kolu uzatılarak çevresindeki svastika-meander süslemeleriyle birleştirilmiştir. Svastika-meanderler gibi kare çerçeveler de iki sıra koyu mavi tesseractan oluşurlar ve ölçüleri 42 x 42 cm'dir. Bu kare çerçevelerin zemini, kırmızı ve turuncu tessera gruplarıyla doldurulmuştur. Bazı çerçevelerde zemin rengi sadece turuncu ya da sadece kırmızıdır. Çerçevelerin merkezinde iç içe geçmiş sıralar halinde çok renkli ve testere dişli eğik kareler yer almaktadır. Süslemede kullanılan renkler, koyu mavi, beyaz, gri, kırmızı ve turuncudur.

Tarih/Dönem: İ.S. 5. yüzyılın son çeyreği

6.2.2. Mekân 2 Mozaigi

Resim: 68-69; *Çizim:* 15-16

Katalog No: 06

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaik'in Bulunduğu Mimari Konteks: İki parça mozaik, Hamam B'nin kuzeybatısında yer alan ve doğu-batı yönünde uzanan Mekân 2 içerisinde ele geçmiştir. Mekânın ölçüleri 5,20 x 3,58 m'dir. Mekânın güneyinde 2,50 m uzunluğunda bir giriş yer almaktadır. Bu girişte in situ olarak yan yana 3 adet taban taşı bulunmuştur. Ortada yer alan taşın üzerinde, 25 cm çapında bir ahşap sütuna ait iz keşfedilmiştir. İki parça mozaikten biri, mekânın kuzey duvarının hemen önünde yer alırken diğeri bu mozaik'in karşısında, mekânın güneyinde yer almaktadır.

Mozaik'in Ölçüleri: İki mozaik parçasından kuzeyde yer alanının ölçüleri 4,25 x 0,93 m'dir. Mekânın güneyindeki mozaik parçası ise 3,71 x 1,20 m ölçülerindedir. Bu mozaik parçalarının olması gereken ölçüleri bilinmemektedir.

Materyaller: Mermer, traverten.

Tessera Yoğunluğu: Mekânın kuzeyinde yer alan mozaik parçasındaki rozet tasarımında dm^2 'ye ortalama 24 tessera düşmektedir. Güneydeki mozaik parçasına ait monokrom turuncu bordürde dm^2 'ye ortalama 21 tessera düşmektedir. Örgü motifi bordüründe dm^2 'ye 20-29 arası tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: 1,5 x 1,5 cm; 1,5 x 2,0 cm; 2,0 x 2,0 cm. Tesseralar genel olarak kare formludur. Bunların yanında dikdörtgen, düzensiz dörtgen gibi formlara sahip tesseralar da mevcuttur.

Tessera Renkleri: Mavi, beyaz, gri, kırmızı, turuncu, yeşil, sarı. Munsell renk sistemine göre renk kodları şöyledir:

Mavi: 10B 1/2, 10B 2/2, 10B 3/2, 10B 4/2, 7.5B 1/2, 7.5B 2/2, 7.5B 3/2, 7.5B 4/2, 5B 1/2, 5B 2/2, 5B 3/2, 5B 4/2

Kırmızı: 7.5R 3/10, 7.5R 4/14, 7.5R 4/12, 7.5R 5/14, 5R 4/14

Turuncu: 7.5YR 6/10, 7.5YR 7/10, 7.5YR 7/12, 5YR 6/12, 5YR 6/10

Yeşil (grimsi): 2.5GY 7/4, 2.5GY 8/4

Sarı: 7.5Y 9/4, 7.5Y 9/6, 5Y 9/4

Korunan mozağin şimdiki Durumu: In situ. Geçici koruma amaçlı jeotekstil ile üzeri örtüldükten sonra 10 cm kalınlığındaki bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mozaiik Tasarımının Tanımı: Mekân 2 içerisinde iki parça mozaik yer almaktadır. Bu parçalardan biri, doğu-batı yönündeki 5,20 m'lik mekânın kuzey duvarı boyunca uzanır. Mozağin tasarımı, yan yana bezenmiş üç adet çok renkli rozet süslemesinden meydana gelmektedir. Kuzeydoğu ucu dışında mekânın tüm kuzey kenarını kaplamasına rağmen, bu taban mozaği üzerinde herhangi bir kenar süslemesi bulunmamaktadır. Tasarımın kuzey ve batı sınırında sonlanmıyor oluşu da bu mozağin tıpkı Mekân 5 mozaği gibi yapının değiştirilmeden önceki evresine ait olduğunu düşündürmektedir.

Tasarımın batı kenarındaki rozet süslemesi, doğu-batı yönünde 1,30 m'lik bir alanı kaplamaktadır ve mozaikteki tahribatın en yoğun olduğu kısımdadır. Bu noktada mozaik zemininde çökme, çatlaklar ve tessera kayıpları oluşmuştur. Rozet, merkezî bir sekizgene sahiptir. Bu sekizgen, dıştan içe doğru kırmızı, turuncu ve koyu mavi tessera sıraları ile sınırlanmıştır. Koyu mavi, turuncu ve kırmızı, tasarımı oluşturan ana renklerdir. Sekizgenin beyaz bir zemini vardır ki beyaz, bu tasarımın tümünde zemini oluşturmaktadır. Sekizgenin merkezinde, iç içe geçen sıralar halinde işlenmiş çok renkli ve testere dişli eğik kareler süslemesi yer almaktadır. Bu süslemenin sekizgen içinde kapladığı alan 25 cm²'dir. Dıştan içe doğru renk düzenlemesi iki kez koyu mavi, beyaz, kırmızı ve turuncudur. Turuncu tessera sıralarında az sayıda sarı renk de kullanılmıştır. Merkezdeki bir adet koyu mavi tesseraanın dört yanında ise beyaz tesseralar yer almaktadır. Bu renk düzenlemesinde ve tasarıma ait diğer bazı renk sıralamalarında, olması gerekenden farklı tessera renklerinin kullanılmış olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum, mozağin bir ya da birkaç kez onarıldığını göstermektedir.

Sekizgenin çevresini genişlik ve yükseklikleri 20 ilâ 25 cm arasında değişen 8 adet yaprak çevrelemektedir. Beyaz zeminli bu süsleme elemanlarının orta kısmı,

yine yaprak formunda turuncu, açık yeşil (grimsi zeytin yeşili) ve gri renkli tesseralarla doldurulmuştur. Yapraklardan 5 tanesi gri, iki tanesi açık yeşil ve bir tanesi ise turuncu tesseralarla süslenmiştir. Yaprakların arasında, ortalama 40 cm genişliğe sahip sekiz adet kalp formu motif⁷⁷⁷ yer almaktadır. Motif, dıştan içe doğru kırmızı, turuncu, koyu mavi, beyaz ve son olarak gri ya da yeşil tessera sıraları ile doldurulmuştur. Korunan altı motiften üç tanesinin merkezinde gri renkli tessera kümesi bulunmaktadır. Motiflerden ikisinin merkezi açık yeşil renklidir ve birinde ise hem açık yeşil hem de gri tesseralar kullanılmıştır.

Bu rozet ile tasarımın merkezindeki diğer rozet arasında, mozağin tahrip olmasından ötürü form yapısı tam olarak tespit edilemeyen ancak rozetlerin dış kontur hattına göre şekillendirildiği anlaşılan iki adet motif yer almaktadır. Bu motiflerden kuzeyde yer alanı, dıştan içe doğru bir sıra açık yeşil ve bir sıra koyu mavi tesseralıdır. Düzenlemenin iç kısmı ise beyaz renklidir. Güneyde yer alan motifin birkaç cm'lik korunabilmiş kısmında ise gri renkli tesseralar kullanılmıştır. Mozağin korunan bu parçasından anlaşıldığı kadarıyla bu motifler rozetlerin aralarındaki boşluğu doldurmak için yapılmışlardır. Rozetler arasındaki diğer motif örneklerinde, testere dişi şeklinde dizilmiş koyu mavi, kırmızı ve turuncu tessera kümelerinin, bu süslemenin bir parçası olarak kullanıldığı görülmektedir.

Mozağin ortasında yer alan sekiz yapraklı bir diğer rozetin merkezi, diğer iki örnekteki gibi sekizgen olmayıp daire formudur. Dıştan içe doğru kırmızı, turuncu ve koyu mavi tessera sıraları ile oluşturulan beyaz zeminli bu dairenin iç çapı 40, dış çapı 53 cm'dir. Daireyi meydana getiren tessera kuşağında ve özellikle mavi tessera sırasında kayma vardır ve bunun yanında tessera renklerinde, form ve boyutlarındaki farklılıklar, mozağin bu kısımda da onarım gördüğünü işaret etmektedir. Dairenin merkezindeki çok renkli ve testere dişli eğişik kareler süslemesinde renk sıralaması dıştan içe doğru iki kez koyu mavi, kırmızı, turuncu ve beyazdır. Süslemenin merkezinde ise bir adet koyu mavi tessera yer almaktadır. Rozetteki beyaz zeminli sekiz adet yaprağın merkezi turuncu tessera kümeleri ile doldurulmuştur. Yaprakların arasındaki kalp motifleri, kırmızı, turuncu, koyu mavi ve beyaz tessera sıralarından

⁷⁷⁷Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 35, *Cæur*.

sonra diğerk rozet örneğinde olduğu gibi gri ya da açık yeşil tesseralar ile bezenmiştir. Ancak bir örnekte motifin merkezinde sadece beyaz tesseralar bulunmaktadır.

Mozaığın doğu kenarındaki üçüncü rozetin güney kısmı tahrip olmuştur. Batı kenarındaki rozette olduğu gibi süslemenin merkezini bir sekizgen oluşturmaktadır. Çok renkli eğik kareler süslemesinde diğerk örneklerden farklı olarak gri tesseralar da kullanılmıştır. Sekizgenin çevresini donatan yaprakların iç kısmı yine farklı olarak tek bir renkte süslenmiştir. Koyu mavi konturlu yaprakların içi korunan dört örnekte turuncu, iki örnekte ise kırmızı renklidir.

Mekân 2'nin güneyindeki mozaik parçasında, Mekân 5 mozağindeki bordür tasarımında olduğu gibi turuncu renkli bir bant ve örgü motifinden oluşan bir süsleme bulunmaktadır ve bu şekliyle tasarım, Mekân 5 mozağinin bordür düzeni ile aynıdır. Monokrom, turuncu bordürün genişliği 33 cm'dir. Mozaik parçasının bu bordüre ait batı ucunda, kırmızı renkli bir tessera kümesi tespit edilmiştir. Kırmızı tesseraların varlığı, mozağın kullanımda olduğu bir evrede onarımdan geçmiş olabileceğini düşündürmektedir. Turuncu bordür ile örgü motifi bordürü arasında iki beyaz tessera sırasından oluşan bir bant yer alır. Altı halatlı örgü motifi süslemesi 78 cm'lik genişliğe sahiptir ve koyu mavi zemin üzerine çok renkli olarak işlenmiştir. Bu bordürden sonra iki tessera sırasından oluşan yine beyaz bir banda ait birkaç cm'lik bir alan korunabilmiştir. Örgü motifinin halat konturları altı adet tessera sırasından oluşmaktadır ve halat kenarlarını koyu mavi tesseralar oluşturmaktadır. Halatların iç kısmı için üç farklı renk düzenlemesi kullanılmıştır:

Birinci halat: iki sıra kırmızı, bir sıra turuncu ve bir sıra beyaz,

İkinci halat: iki sıra gri ve iki sıra beyaz

Üçüncü halat: iki sıra kırmızı, bir sıra turuncu ve bir sıra beyaz

Dördüncü halat: iki sıra gri ve iki sıra beyaz

Beşinci halat: bir sıra kırmızı, iki sıra turuncu ve bir sıra beyaz

Altıncı halat: iki sıra gri ve iki sıra beyaz

*Tarih/Dönem:*Farklı tarihlerde yapılmış olma ihtimalleri de bulunan Mekân 2 içerisindeki iki adet mozaik parçasının en erken İ.S. 5. yüzyılın son çeyreğine ait olmaları gerekmektedir.

6.3. ERKEN BİZANS A KİLİSESİ MOZAIKLERİ

6.3.1. Kuzey Nef Mozaïği

Resim: 77-92; *Çizim:* 17-18

Katalog No: 07

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaïğin Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik, kilisenin 13,30 cm uzunluğundaki kuzey nefi içerisinde bulunmuş olup mekânın zeminini uzun dikdörtgen formda kaplamaktadır. Bununla birlikte zemin mozaïği, nartheks ve kuzey nef arasında kuzey-güney yönünde uzanan iki duvar arasındaki alanda da devam etmektedir. Bu alan, kuzey-güney yönünde 1,25 m; doğu-batı yönünde 0,80 m boyutlarındadır.

Mozaïğin Ölçüleri: Mozaïğin olması gereken ölçüleri 14,10 x 2,70 m'dir. Mozaïğin korunan 3 adet parçası bulunmaktadır. Batıdan birinci parçanın (I ve II numaralı panoları ve bordürleri içeren parçanın) ölçüleri: 11,75 x 2,70 m'dir. İkinci parçanın (mozaik yazıtı ve bordürleri içeren parçanın) ölçüleri 1,67 x 0,97 m'dir. Üçüncü parçanın (nefin doğu kenarında, örgü motifi bordürüne ait parçanın) ölçüleri 0,75 x 0,35 m'dir.

Materyaller: Mermer, traverten

Tessera Yoğunluğu: Monokrom kırmızı bordürde dm²'ye 70-80 arasında tessera; örgü motifi bordüründe dm²'ye 100-110 arasında tessera düşmektedir. Kuş figürlerinde dm²'ye 170-200 civarında; altıncı çerçevenin beyaz zemininde dm²'ye

115-118 arasında tessera düşmektedir. II numaralı panoda yer alan mozaik yazıtta dm^2 ye ortalama 112-114 tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: Geometrik süsleme alanlarında 1,0 x 1,0 cm, figürlü alanlarda 0,5 x 0,5 cm'dir.

Tessera Renkleri: Siyah, beyaz, turuncu, sarı, kırmızı, yeşil, gri, pembe, kahverengi. Munsell renk sistemine göre renk kodları aşağıdaki gibidir:

Turuncu: 7.5YR 7/8, 7.5YR 7/10, 7.5YR 7/12, 5YR 7/10, 5YR 7/12, 5YR 6/10

Sarı: 7.5Y 9/2, 7.5Y 9/4, 7.5Y 8/4, 2.5Y 8/8, 2.5Y 7/10, 10Y 9/2,

Kırmızı: 10R 4/8, 10R 4/10, 10R 4/12, 10R 3/4, 10R 3/8, 10R 3/10, 2.5YR 5/10

Yeşil: 5G 4/6, 5G 5/4, 5G 3/4, 7.5G 3/4, 10GY 9/2, 10GY 9/4, 10GY 8/2, 2.5G 8/2, 2.5G 9/2

Gri: 5PB 7/2, 2.5PB 6/2, 2.5PB 7/2, 2.5PB 8/2, 10B 6/2, 10B 4/2

Pembe: 7.5R 8/4, 7.5R 8/2, 2.5R 8/4, 2.5R 8/2

Kahverengi: 5YR 3/2, 5YR 4/2, 10YR 3/2, 10YR 3/4

Korunan mozaiğin şimdiki Durumu: In situ. Geçici koruma amaçlı jeotekstil ile üzeri örtüldükten sonra 10 cm kalınlığında bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mozaik Figür ve Tasarımının Tanımı:

1- Bordürler (Resim 77-78, 80, 92; Çizim 18)

Süsleme alanını çevreleyen ilk kenar süsü, kırmızı renkli olup nartheks ve kuzey nefi ayıran batı duvarından ikili örgü bordürüne kadar 15 cm genişliktedir. Bordür, nefin güney kenarında 23 cm genişliğe kadar çıkar ve mozaik zemini baştanbaşa çevreler; ancak nefin güneyindeki stylobatın konumuna göre doğuya doğru daralmaktadır. Nefin kuzey duvarı kenarında ise mozaiğin korunamamış

olmasından dolayı bordürü takip edebilmek neredeyse olanaksızdır. Kuzeybatı kenarındaki birkaç cm'lik alanda ve kuzeydoğudaki vakıf yazıtı mozaik parçasında monokrom bordüre dair izler korunabilmiştir. Bununla birlikte, nefin kuzeydoğusunda korunan parçada, birkaç adet kırmızı tessera dışında bordür renginin açık yeşil ve beyaz tesseralardan oluştuğu görülmektedir. Güney kenarda ise, mozaığın batı başlangıç noktasının 4,5 m kadar ötesinden itibaren tessera renklerinin açık yeşil ve beyaza dönüştüğü görülmektedir. Aynı şekilde I numaralı panonun ikinci kuş figürlü kare çerçevesi hizasında yer alan birkaç cm'lik alandaki dış kenar süslemesinde, tessera renklerinde farklılaşma tespit edilmiştir. Bu durum belki de yapım tarihinden daha sonraki bir evrede zemin mozaığının onarımdan geçtiğine dair bir işaret olmalıdır.

Kırmızı bordür ile bir sonraki tasarım arasında iki sıra siyah ve iki sıra beyaz tessera dizilimi yer almaktadır. Diğer kenar süslemesi, 30 cm genişliğinde, siyah zemin üzerine sık örülü, yuvarlak dilli ve çok renkli ikili örgü motifi kompozisyonundan oluşmaktadır. Bu örgü motifinin halatları, birbirini takip eden turuncu, yeşil ve kırmızı renklerle yapılmıştır. Halatların konturları siyah renkli tesseralarla belirlenmiş ve siyahtan diğer renklere geçmeden hemen önce araya beyaz renkli bir tessera sırası daha konmuştur. Buna göre halatlar, bir siyah, bir beyaz, dört turuncu ve tekrar siyah; bir siyah, bir beyaz, dört yeşil ve tekrar siyah; bir siyah, bir beyaz, dört kırmızı ve tekrar siyah tessera sıralaması ile düzenlenmiştir. Turuncu ve yeşil halatlar arasında, ortadaki dil motifi kırmızı; yeşil ve kırmızı hatlar arasında dil motifi turuncu ve kırmızı ve turuncu halatlar arasındaki dil motifi yeşil renkte yapılmış olup renkler arasındaki karşıtlık anlayışına göre bir düzenleme getirilmiştir. 'S' formu görünümünde birbirini takip eden halatların aralarında kalan boşluklar (gözler) beyaz bir tessera ile doldurulmuştur. Bu bordür de mozaik zeminin tümünü baştanbaşa dolaşmaktadır ve iki ana süsleme alanını birbirinden ayırmaktadır.

Kuzey nefin mozaik parçalarından üçüncüsü, yuvarlak dilli ikili örgü motifi bordürüne aittir. Mozaik parçası, vakıf yazıtının içinde bulunduğu ikinci mozaik taban parçasının tam karşısında, nefin güneydoğu kısmındadır.

2- Panolar

I Numaralı Pano (Resim 77, 81-87; Çizim 18): Kuzey nefin batı yarısını kaplayan beyaz zeminli pano 6,00 x 1,60 m ölçülerindedir. Tasarım, ortalama 45 x 45 cm'lik kare çerçeveler içindeki kuş figürleri, bunların etrafında bezenmiş sekiz baklava dilimli yıldız motiflerinden oluşur. Kare panolar ve yıldız motifleri arasında, rozet süslemeli eğik kareler yer almaktadır. Ana süsleme alanının kenarlarında, genişliği kuş figürlü çerçevelerin yarısına eşit olan dikdörtgenler içinde yarım daire formu oluşturan çok renkli ikili iğ motifi yer alır.

Yıldız motifini oluşturan baklava dilimleri, 20 x 19, 19 x 19, 18 x 17, 18 x 19 cm gibi ölçülere sahiptir. Panonun batı kısa kenarındaki iki yıldız motifinin kolları, üçgen formda tamamlanmıştır. Üçgenlerin uzun kenarları 19-20 cm arasında; kısa kenarları 12-15 cm arasında değişmektedir. Panonun diğer kenarlarındaki yıldız motifi ve pano sınırı arasında kalan boşluklarda ise üçgenlerin uzun kenarı 25'er cm, kısa kenarları 19/20 cm'dir. Süsleme alanındaki tüm üçgenler yeşil renklidir ve konturları diğer geometrik elemanlarda olduğu gibi iki sıra siyah tesseractan oluşmaktadır. Yıldız motifinin baklava dilimleri, kırmızı, yeşil ve turuncu renkte yapılmıştır. Kuzey-güney doğrultusundakiler turuncu (ve az sayıda sarı) ve kırmızı, doğu-batı doğrultusundakiler yeşil ve kırmızı renklidir.

Sekiz baklava dilimli yıldız motifleri ve kuş figürlü kare çerçeveler arasında kalan alanlarda, 19 x 19 cm ölçülerinde eğik kareler yer alır. Bu karelerin içlerinde birer rozet süslemesi bulunur. Rozette, iki loplu, dört adet komşu taç yaprak (petal), çizgisel bir haç motif oluşturur biçimde konumlanmıştır. Haç, yeşil renkli ve ok uçludur. Rozette kullanılan diğer renkler, kırmızı, pembe ve beyazdır. Ayrıca, rozetteki beyaz ve pembe tesseractlar, püsküllü çapraz haç motifi (saltir) oluşturmaktadır.

Pano kenarlarında ortalama 45 x 23 cm ölçülerindeki dikdörtgenlerde, beyaz zemin üzerine işlenmiş ikili iğ motifi yer alır. Bunlar yarım daire formu oluşturur biçimde yerleştirilmiştir. Dikdörtgen içindeki iki iğ motifi aynı renk düzeninde

süslenmiştir. Panonun güneybatı ucundan doğuya doğru önce kırmızı, sonra yeşil ve tekrar kırmızı ana renginde olmak üzere birbirlerini takip etmektedirler. Panonun kuzey köşesindeki iğ motifleri, güney köşedeki karşılıkları ile aynı renge sahiptir. Tesseralar düşey biçimde motif içerisinde sıralanmaktadır. Kırmızı ana rengine sahip iğ motiflerinin merkezinde iki sıra beyaz tessera yer alır. Beyaz tesseraların her iki yanında ikişer sıra pembe tessera bulunmaktadır. Geriye kalan alanlarda kırmızı renkli tesseralar motifi doldurmaktadır. Yeşil renkli iğ motiflerinde de kompozisyon bu şekildedir. İğ motifinin kenarları yeşil renkli olup ortada iki açık yeşil, iki beyaz ve tekrar iki açık yeşil tesseralar ile gölgelendirme yapılmıştır. İğ motiflerinin alt konturları, kısa kenarları konkav formlu bir üçgen oluşturur. Beyaz zeminli bu üçgen alanın merkezinde küçük bir üçgen motif daha yer alır. İğ rengi kırmızı ise üçgen rengi yeşil, iğ rengi yeşil ise üçgen rengi kırmızıdır. Panonun doğu kısa kenarında, yeşil renkli, ikili iğ motifli bir adet dikdörtgen bulunmaktadır ancak panonun batı kısa kenarında kompozisyon sekiz baklava dilimli yıldız motifi ile tamamlanmaktadır. Yine doğu kısa kenarın kuzey ve güney uçlarında 20 x 20 cm boyutlarında rozet süslemeli iki adet kare yer almaktadır.

Mozağin kuzeyindeki tahribattan ötürü burada olması gereken üç adet iğ motifi süslemeli dikdörtgen tasarım korunamamıştır. Mozaik zemin, batıdan doğuya doğru dördüncü kuş figürlü çerçeveye kadar giderek tahrip olmuştur. Dördüncü kuş figürlü çerçevenin kenarında bu tahribat tekrar kuzey duvarına doğru gerilemeye başlar ve yedinci kuş figürünün hizasındaki kuzey duvarında biter. Ne var ki zemin mozağının doğu yarısını oluşturan diğer bezeme alanındaki tahribat, daha büyük boyutludur.

Panoda batıdan birinci kuş figürlü kare çerçevenin ölçüleri 45 x 45 cm'dir. Beyaz zemin üzerine işlenmiş kuş figürünün yüksekliği 28 cm olup kare zeminin merkezinde 22 cm genişliğinde bir alanı kaplamaktadır. Büyük olasılıkla bir keklik olan bu kuş figürünün başı ve gövdesi güney yönüne doğru konumlanmıştır. Gövdesinin üst kısmı gri ve açık yeşil tesseralarla doldurulmuştur. Bu figürde olduğu gibi kuş figürlerini meydana getiren tesseralar mozaikteki diğer tesseralardan daha küçük boyutludur ve ölçüleri ortalama 0,5 x 0,5 cm'dir. Kekliğin konturları siyah

tesseralarla işlenmiştir. Kuşun başının üst yarısındaki tesseralar korunamamıştır. Başın alt yarısından göğse doğru uzanan bölüm turuncu ve sarı renkli tesseralarla işlenmiştir. Aynı şekilde kanat altı ve gövde altındaki kısım da turuncu ve sarı renkli tesseralarla doldurulmuştur ve tüy kıvrımları detayı beyaz ve siyah tesseralarla işlenmiştir. Göz konturu siyah renkli olup göz, çok küçük boyutlu yuvarlak kırmızı renkli bir tessera ile işlenmiştir. Kekliğin gagası ve bacakları kırmızı tesseralıdır. Figürün sol ayağı sağ ayağından bir adım öndedir. Figür çevresindeki beyaz zeminde tesseralar, opus vermiculatum stilindedir. Figürlü süslemeler, opus vermiculatum ve opus tessellatum tekniklerinin birlikte kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

İkinci kuş figürlü kare çerçeve, 45 x 45 cm ebatlarındadır. Bir ördek olan bu kuş figürünün boyu 27 cm'dir ve çerçevenin merkezinde 29 cm genişlikteki bir alanı kaplamaktadır. Ördek figürünün başı, kanat altı, göğüs kısmı, bacak ve ayakları siyah renklidir. Çıkık göğüslü ve basık sırtlıdır. Boyundaki benek iki adet beyaz tessera ile verilmiştir. Göz ve çevresindeki tesseralar korunamamıştır ancak kırmızı renkli göze ait çok ufak bir iz korunabilmiştir. Gaga da kırmızı renkli tesseralar ile yapılmıştır. Kanat üstü, koyulu açıklı yeşil renkli tesseralar ile betimlenirken bu bölümde tessera kayıpları bulunmaktadır. Kanatlardaki süsleme iki kez, beyaz, siyah ve turuncu renkli tessera sıralarının dikey yönde ve birbirlerine paralel olarak uzanmaları ile oluşturulmuştur. Kanat altı önce kırmızı ve onun da altında pembe tesseralar ile süslüdür. Bu ördek figürü de bir önceki keklik figürü gibi güney yönüne doğru konumlandırılmış olup yine sol ayağı, hareket ettiğini gösterir biçimde ileriye doğru yönlendirilmiştir. Ancak figürün hareketi doğallıktan uzaktır ve bir ördeğe göre yürürken zorluk çekiyormuş gibi görünmez, aksine gayet rahat bir pozisyonudur. Kuzey nef zemin mozaïği üzerindeki tüm kuş figürleri, soyutlanmış tek figür olarak betimlenmişlerdir. Doğada bulduklarını gösterir herhangi bir tasvir içine sokulmamışlardır. Bu figürün çevresini dolaşan tek sıra tessera dizilimi opus vermiculatum stilindedir. Beyaz zemindeki diğer tesseralar opus tessellatum tekniğinde dizilmektedir.

Batıdan üçüncü kuş figürlü kare panonun boyutları 45 x 45 cm'dir. Benekli bir tavuk cinsi olan figürün yüksekliği 23 cm'dir. Merkezde, 33 cm'lik bir genişlikte

beyaz zemin üzerine betimlenmiştir. İlk iki kuş figüründe olduğu gibi bu figürün de gövdesi güneye, sahenin sağına dönüktür. Baş, zemindeki bir şeyi yercesine yere doğru eğik pozisyonadadır. Yine diğer ilk iki figürdeki gibi sol ayak bir adım öndedir. Gövdesinin üst bölümü, boynu ve karın kısmı siyah zemin üzerine beyaz tesseralarla oluşturulmuştur. Tek sıra siyah konturlu sırt kısmından hemen sonra yine tek sıra, bir siyah ve bir beyaz tessera dizilimi boynun merkezinde baş kısmına kadar devam eder. Bundan sonraki tessera dizimleri önce tek sıra siyah ardından yine bir siyah, bir beyaz olarak devam eder. Figürün kanat zemini gridir. Tessera örtüsü tek sıra gri ve dönüşümlü olarak tek sıra gri ve beyaz tesseralarla oluşturulmuştur. Bacaklar siyah renklidir. Figürün başını oluşturan alanda tessera kayıpları bulunmaktadır. İzlerden anlaşıldığı üzere ibik ve sakal turuncu renklidir. Opus vermiculatum stilinde yapılan figürün sırt bölümünün hemen üzerindeki beyaz zemin, figürün başına kadar iki-üç tessera sırası halinde dizilmektedir. Boyun ve karın altındaki beyaz zeminde ise tek sıra tessera dizilimi, figürün oluşturduğu hattı takip eder.

Dördüncü kuş figürlü çerçevenin boyutları 45 x 45 cm'dir. Bir önceki benekli tavuk figürü ile aynı türden olan figür bu kez kuzey yönüne dönük işlenmiştir. 25 cm yüksekliğindeki figürün sırt konturu tek sıra siyah tesseralarla yapıldıktan sonra bir alttaki tessera dizilimi siyah ve beyaz ve onun altındaki dizilim yine tek sıra siyah tesseralarla işlenmiş olup sırt, karın altı ve boyun bir beyaz bir siyah tessera dizilimi ile oluşturulmuştur. Kanat konturu siyah renkte işlenmiştir ve figürün paçalarına kadar bu bölüm bir evvelki kuş figüründe olduğu gibi gri ve beyaz renklerle yapılmıştır. Bacaklar siyah tesseralarla oluşturulmuştur ve sağ bacak, diğerine göre bir adım öndedir. Figürün ibiği, sakalı, gagası ve göz çevresi turuncu tesseralarla işlenmiş ve çok küçük boyutlu yuvarlak formlu siyah bir tessera ile göz yapılmıştır. Figürün aşağı doğru sivrilen bir kuyruğu ve çıkık bir göğsü vardır. Sırt, boyun ve karın altı konturları boyunca beyaz zeminde iki sıra halinde ve opus vermiculatum stilinde tesseralar uzanmaktadır. Mozaiğin bu bölümünde zemin, bu kuş figürünün bulunduğu kare panoya kadar kuzey duvarından itibaren tahrip olmuştur.

Batıdan beşinci kare çerçeve, 45 x 44 cm boyutlarındadır ancak bu çerçevenin içi tahrip durumda olduğundan, burada olması gereken kuş figürü korunamamıştır.

Bununla birlikte, figürün arka gövdesine ait olduğu tahmin edilen siyah bir tessera sırası birkaç cm'lik bir alanda korunmuştur. Hem siyah tessera dizilimi hem de beyaz zeminde opus vermiculatum düzeninde bu dizilimi takip eden beyaz tesseralardan anlaşıldığı kadarıyla bu kuş figürünün gövdesi, sahnenin soluna dönük olarak profilden resmedilmiştir. Kare panonun üst kısmında kuşun başına dair bir işaret olmadığından bu figürün başı da diğer bazı figürlerde olduğu gibi ileri doğru uzanmış olmalıdır. Bu düşünceyi sahnenin sol kenarındaki korunmayı başarmış bir adet tessera desteklemektedir. Bu tessera'nın altında beyaz zemine ait 3 adet tessera diyagonal olarak sıralanmaktadır. Panonun alt kesiminde ve figürün olması gereken gövde altında bir adet kırmızı tessera da tespit edilmiştir. Bu tessera muhtemelen kuşun ayağına ait olmalıydı.

Altı numaralı kare pano ise 45 x 44 cm ebatlarındadır. Gaga, sakal ve ibik yapısından dolayı bu panoda yer alan figürün bir kümes hayvanı olabileceği tarafımızdan düşünülmektedir; ancak uzun boynu ve bacakları kümes hayvanından çok su kuşlarını andırmaktadır. Figürün yüksekliği 25 cm'dir. Kare zemininin batı sınırına daha yakın bir pozisyonda işlenmiş figür 37 cm genişlikte bir alanı kaplamaktadır. Gövdesi kuzeye dönüktür. Batıdan üçüncü çerçeve içindeki kuş figüründe olduğu gibi, başı yere doğru uzanmıştır. Sağ bacak, sol bacağına göre bir adım öndedir. Bacaklar olması gerekenden daha uzundur. Sırt, boyun, baş ve karın bölgesi açık ve koyu yeşil tesseralarla yapılmıştır. Kanat sınırı siyah bir tessera sırasıyla belirtilmiştir ve kanat üzerinde turuncu ve sarı renkli tessera sıralarından oluşan bir alan bulunmaktadır. Siyah kanat sınırının hemen altında kırmızı renkli tek sıra tessera dizilimi ile tüy rengi verilmiş ve bunun altında kalan gövde, beyaz tesseralarla doldurulmuştur. Gövde altındaki tüy uçları bombeli bir şekilde siyah tessera sırası ile işlenmiştir. Figürün gagası, ibiği ve sakalı kırmızı renklidir. Göz çevresi, kırmızı tesseralarla yapılmıştır ve göz bebeği yuvarlak formlu bir adet tesseredan ibarettir. Beyaz zemin üzerinde figürün çevresini dolaşan tek sıra tessera dizilimi opus vermiculatum stilindedir.

I numaralı panonun son kuş figürlü çerçevesi 44 x 43 cm ebatlarındadır. Merkezinde 26 cm yüksekliğe sahip bir keklik figürü bulunmaktadır. Figür, 24 cm

genişlikteki bir alanı kaplamaktadır. Panonun batıdan birinci çerçevesinin içindeki kuş figürü ile aynı türdendir ve ufak tefek farklılıklar dışında oldukça benzerdirler. Bu kuş figürünün gövdesi kuzey yönüne dönüktür. Gövde üzerinde belirgin bir tessera kaybı vardır ve gövde üstü gri renktedir. Kanat altındaki tüy kıvrımı detaylarında turuncu, siyah ve beyaz kullanılmıştır. Başın alt yarısı, göğse doğru beyaz ve turuncu renklidir. Göz çevresi siyah tesseralar ile betimlenmiş olup göz bebeği küçük yuvarlak formlu kırmızı bir tessera ile işlenmiştir. Sağ ayak diğerine göre bir adım önde, ileriye doğru hareket eder pozisyonundadır. Bacaklar ve gaga kırmızı renklidir. Gaga diğer keklik figürüne göre daha sivri yapılmıştır. Aynı şekilde kuyruk kısmı da üçgen formda ve sivridir. Figür çevresini dolaşan beyaz zemindeki tek sıra tessera dizilimi, opus vermiculatum düzenindedir.

II Numaralı Pano (Resim 78, 88-92; Çizim 18): Kuzey nefin doğu yarısını kaplayan siyah zeminli panonun ölçüleri 5,95 x 1,60 m'dir. Panoya ait iki parça mevcuttur. Panonun tam genişliği sadece batı kenarındaki başlangıç noktasında tespit edilebilmektedir ve kuzeybatı kenarından güneydoğuya doğru mozaik gittikçe daralmaktadır. Kuzey nefin özellikle bu doğu kenarındaki tahribat, batı yarısına göre çok daha fazladır.

Yuvarlak dilli, çok renkli ikili örgü motifi bordürü ile pano arasında iki beyaz tessera sırası yer almaktadır. Tasarım, kuzey-güney yönünde yan yana dizilerek oluşturulmuş üçer adet kare formlu bezeme alanlarının içindeki geometrik motifli ve kuş figürlü kompozisyonundan meydana gelmektedir ve panonun doğu kenarında yer alan adak yazıtının dışında toplamda 33 adet kare formlu bezeme alanı olması gerekmektedir.

Batıdan ilk sıranın ortasındaki süsleme alanında, çerçeve içinde bir kuş figürü ve bu kompozisyonun her iki yanındaki süsleme alanlarında geometrik tasarım bulunmaktadır. Bundan sonraki sırada ise iki yanda kuş figürleri ve ortada geometrik düzenleme şeklinde birbirini tekrar eden kompozisyon panoyu doldurmaktadır. Toplamda 16 ya da 17 adet kuş figürü olması gerekirken bunlardan sadece dört tanesi korunabilmiştir. Kuş figürlü çerçevelerin ölçüleri ortalama 33 x 34 cm'dir.

Üçlü kare sırasının merkezinde bulunan geometrik motifli kare alanlarının köşelerinde beşgenler bulunmaktadır. Bu beşgenlerin uzun kenarları 12-13 cm, kısa kenarları 8-9 cm ebatlarındadır. Siyah zemin üzerine iki sıra beyaz tessera ile beşgenlerin konturları oluşturulmuştur. İç kısımda iki sıra siyah tessera kullanılmış, ortada kalan alan turuncu tesseralar ile doldurulmuştur. Süsleme alanının merkezinde ise 9 x 9 cm, 10 x 10 cm gibi ebatlarda eğik kareler bulunmaktadır. Bu motiflerin dış hattı da iki sıra beyaz tessera ile oluşturulmuştur ve içleri yine siyah ve turuncu renklidir.

Köşelerdeki beşgenler ve merkezdeki küçük kare motifinin çevresini ortalama 10 cm genişliğe sahip üç farklı geometrik motif doldurmaktadır. Bunlardan ilki, siyah zemin üzerine sık örülü, birbirini takip eden çok renkli halatlara sahip basit örgü motifidir. Basit örgü motifi halatları, turuncu, yeşil ve kırmızı renklerde yapılmıştır. Halat konturları siyah olup içleri iki turuncu bir beyaz; iki yeşil bir beyaz; iki kırmızı bir beyaz şeklinde sıralanmaktadır. Her bir halatın arasında kalan ufak boşluk, beyaz bir tessera ile doldurulmuştur. Diğer iki motif, yanal perspektifte resmedilmiş üç boyutlu ve çok renkli dalgalı kurdele tasarımı ile her bir çanı yatay gölgelendirilmiş, beyaz bir dalga hattına sahip, çok renkli ve ters açılı tanjant çan motifidir. Üç boyutlu kurdele tasarımının bir yüzeyi kırmızı, pembe ve beyaz renklerle süslenirken diğer yüzeyi, koyu yeşil, açık yeşil ve beyaz tesseralarla yapılmıştır. Motifin dalga çizgisi beyaz bir tessera sırası ile oluşturulmuştur. Çan tasarımının gölgelendirmesi ise kırmızı, pembe ve beyaz; koyu yeşil, açık yeşil ve beyaz renklerden oluşmaktadır. Bu motifler, sadece geometrik tasarımlı alanlarda değil kuş figürlü çerçevelerin çevresinde de süsleme elemanı olarak kullanılmıştır.

Pano kenarlarına denk gelen geometrik süsleme alanlarının pano sınırlarındaki köşelerinde, beşgenler yerine düzensiz dörtgenler kullanılmıştır. Bu dörtgenlerin uzun kenarları ortalama 25 cm'dir. Batıdan doğuya doğru yedinci üçlü sıranın güneyindeki süsleme alanının merkezinde, diğer merkezlerdeki örneklerine göre daha farklı tasarımda ele alınmış bir eğik kare yer alır (panonun batı başlangıç noktasından kabaca 3,25 m ötededir). Yine diğer merkezi kareler gibi 10 x 10 cm

ölçülerine sahip bu karenin beyaz bir zemini vardır. Bu beyaz zemin üzerinde 7 x 7 cm ölçülerinde siyah konturlu ikinci bir kare daha bulunmaktadır ve bu karenin uçları, içinde bulunduğu kare kenarlarının orta noktalarına denk gelmektedir.

Korunan dört kuş figüründen ilki, panonun batıdan birinci üçlü sırasının merkezinde bulunmaktadır. Figür, beyaz zeminli, tek sıra siyah bant ile sınırları belirlenmiş kare çerçevenin içindedir. Çerçeve ölçüleri 33 x 34 cm'dir. Bu kuş figürü, kuzey nefin batı yarısındaki panonun birinci ve yedinci çerçeveleri içinde kalan keklik figürleri ile aynı türdendir. Figürün boyu 30 cm olup gövdesi güney yönüne dönük betimlenmiştir. Kanadın üstündeki küçük bir alan tahrip olmuştur. Üçgen formlu, sivri bir kuyruğa sahiptir. Siyah tesseralarla konturları belirtilmiş figürün başının üst yarısı, sırtı ve göğsü açık mavimsi gri renklidir. Başın alt yarısı, boyun ve kanat altı turuncu renklidir. Kanat altındaki tüy kıvrımları siyah renkte verilmiştir. Gagayı oluşturan tesseraların neredeyse tümü tahrip olmuştur. Çok ufak bir tessera kalıntısından anlaşıldığı kadarıyla gaga kırmızı renklidir. Göz, bir adet beyaz tesseredan oluşmaktadır. Figürün bacakları kırmızı renkli olup sol bacak, sağ bacağa göre bir adım öndedir ve bu duruş, figürün ileri doğru bir hareket içerisinde olduğunu göstermektedir. Figürün çevresinde beyaz zemindeki tesseralar, tek sıra, opus vermiculatum stilinde sıralanmıştır. Bu figürün içinde bulunduğu beyaz zeminli karenin çevresinde basit örgü, kurdele ve çan motifi bantları dolaşmaktadır. Çerçevenin batı kenarının tamamını, kuzey kenarının büyük bir bölümünü ve güneybatı kenarının 11 cm'lik bir kısmını basit örgü motifi bandı dolaşmaktadır. Güney köşesinin geri kalanını ve güneydoğu köşesinin 11 cm'lik bir kısmını üç boyutlu, çok renkli, dalgalı kurdele motifi bandı dolaşmaktadır. Doğu kenarının geriye kalan kısmını ve kuzeydoğu kenarının 11 cm'lik alanını ise çok renkli, her bir çanı yatay gölgelendirilmiş çan motifi bandı dolaşmaktadır.

Panonun ikinci kuş figürü, yukarıda bahsedilen keklik figürünün güneydoğu çaprazında bulunmaktadır. Buradaki çerçeve 33 x 34 cm ebatlarındadır. Kuzey nefin diğer panosundaki batıdan ikinci kuş figürü gibi bu da bir ördek figürüdür. Figür 26 cm'lik bir yüksekliğe sahiptir. Baş ve gövde kuzeye dönüktür ve profilden betimlenmiştir. Figür konturları siyah renkte yapılmış olup baş ve göğüs yeşil;

gövdenin üst yarısı kahverengi ve kırmızı; alt yarısı açık mavi, beyaz ve pembe renklere sahiptir. Birbirine paralel, yatay iki siyah tessera sırası arasındaki bir adet beyaz tessera ile boyundaki benek vurgulanmıştır. Göz, ufak boyutlu beyaz bir tessera ile belirtilmiştir. Üst üste iki siyah tessera sırası ile oluşturulmuş hafif sivri ve yukarı kalkık bir gagaya sahiptir. Şişkin, ileri çıkık bir göğsü vardır. Figürün arka kısmındaki tüy şekillenmesi siyah tesseralar ile belirtilmiştir ve yine bacak ve ayaklar siyah renklidir. Figürün sağ bacağı diğerine göre bir adım öndedir ve ileriye doğru hareket etmektedir. Mozaik üzerindeki güney yönüne dönük tüm kuş figürlerinde sol bacak, kuzey yönüne dönük tüm kuş figürlerinde sağ bacak bir adım öndedir. Bu ördek figürünün sol bacak çizgisi, gövdenin arka kısmındaki kanat altına doğru uzanmaktadır. Sağ bacağı gövdeye bağlayan 4 adet tessera'nın rengi farklı olarak siyah değil, kahverengidir. Figürü çevreleyen beyaz zemindeki tek sıra tessera, opus vermiculatum tekniğinde yapılmıştır. Bu kuş figürlü çerçevenin güney kenarını, batı kenarının yarısını ve doğu kenarının güneyindeki 11 cm'lik bir alanı basit örgü motifi dolaşmaktadır. Çerçevenin doğu kenarının geriye kalan alanında ve kuzey kenarının doğusundaki 10 cm'lik bir kısımda, çan motifi bulunmaktadır. Üç boyutlu ve dalgalı kurdele tasarımı ise çerçevenin yine kuzey kenarında ve batı kenarındaki 10 cm'lik alanda yer alır.

Panonun üçüncü kuş figürü, batıdan üçüncü kare sıralamasının merkezinde bulunmaktadır. Tüm kuzey nefi mozaiği içinde en çok tahrip olmuş figürdür. Figür, 34 x 33 cm ölçülerine sahip siyah bir bant ile sınırları çizilmiş beyaz zeminli bir kare panonun içindedir. 27 cm'lik bir yüksekliğe sahip bu figürün gövdesinin yarıya yakın kısmı tahrip durumdadır. Nefin birinci panosunun batıdan üçüncü ve dördüncü kuş figürleriyle aynı türden olan figür, muhtemelen benekli bir tavuktur. Baş, boyun ve göğüs kısmı kırmızı renkli zemine sahip olup siyah ve beyaz tesseralarla işlenmiş beneklere sahiptir. Yan yana iki ya da üç kırmızı tesseradan sonra, bir adet beyaz yahut siyah tessera eklenerek figür gövdesi doldurulmuştur. Figürün sırt konturunu çizen siyah tessera diziliminin altındaki tessera düzenlemesi, yan yana iki kahverengi (kırmızımsı kahverengi) ve bir beyaz tessera olarak yapılmıştır. Bu dizilimin altında da yer yer siyah tessera kullanımı göze çarpmaktadır. Gövdesi ve başı kuzeye dönük, profilden betimlenmiş olan figürün siyah renkli sağ bacağı bir adım öndedir ancak

sol bacağıın bulunduğu kısım korunamamıştır. Aynı şekilde gövde arkası da tahrip olmuştur. Göz çevresi dört adet siyah tessera ile çizilmiş olan figürün gözü, ufak boyutlu beyaz bir tessera ile işlenmiştir. Gaga, ibik ve sakal yine siyah tesseralıdır. Figürün normalde üç adet olması gereken ön ayak parmak sayısı bu ve diğer tavuk figürlerinde iki adettir. Ön ayak parmakları ince ve uzundur. Figürü çevreleyen beyaz zemindeki tesseralar tek sıra halinde opus vermiculatum tekniğinde dizilmektedir. Figürün içinde bulunduğu panonun güney ve güneydoğu kenarlarını 10 cm genişlikte kurdele motifi; doğu kenarının geri kalan kısmını, güneybatı ve batı kenarını çan tasarımı çevrelemektedir. Karenin kuzeyi tahrip olduğundan bu bölgedeki motif kompozisyonu görülememekle birlikte kuzeybatı köşesinin 10 cm'lik alanında görülen kurdele motifi parçasından ve kuzeydoğu kenarındaki çan motifinden dolayı, burada yine bu iki motif dizisinin bulunduğu sonucuna varılmaktadır.

Kuzey nefin ikinci panosunun son kuş figürü bir papağan türüdür ve batıdan altıncı üçlü süsleme alanının güneyinde yer alır. Figür yüksekliği 27 cm'dir ve 28 cm genişlikteki bir alanı kaplamaktadır. Figürün içinde bulunduğu kare panonun ölçüleri 33 x 32 cm'dir. Figürün başı ve gövdesi kuzey yönüne dönüktür. Sağ bacağı, sol bacağından bir adım öndedir ve ileri doğru hareket halindedir. Baş, kanat ve göğüs konturları siyah tessera sırası ile yapılmıştır. Baş da dâhil olmak üzere gövde yüzeyi yeşil renklidir. Kanat kontur hattının aşağısında bir sıra beyaz tessera dizilimi bulunmaktadır ve bu dizilimin de ortasından figürün sol paçasına kadar bir sıra beyaz tessera dizilimi daha yapılmıştır. Kanat konturunun yukarı kısmındaki ufak bir alana da turuncu renkli tesseralar eklenmiştir. Kanat üzerinde, dikey ve birbirine paralel iki siyah tessera dizilimi bulunmaktadır. Figürün göz konturları kırmızı renkli tesseralarla yapılmıştır. Göz, küçük boyutlu siyah bir tesseredan oluşmaktadır. Gaga, hafif açık bir şekilde betimlenmiştir ve kırmızı renklidir. Figür, 13 cm uzunlukta, yeşil renkli, iki adet uzun ve ince kuyruğa sahiptir. Kuş figürünün gövde altında bulunan beyaz zemindeki tessera dizimleri figürün duruş pozisyonuna göre ayarlanmıştır. Çerçevenin kuzeybatı köşesindeki ufak bir alan tahrip olmuştur. Çerçevenin güneyi, batı kenarının yarısından fazlası ve güneydoğu köşesindeki yaklaşık 11 cm'lik bir alan basit örgü motifi ile süslenmiştir. Çerçevenin kuzeyi ve kuzeybatı köşesi dalgalı kurdele motifi ile doldurulmuştur; ancak mozaığın bu

kısımında da bir tahribat söz konusudur. Çan tasarımı, çerçevenin kuzey ve doğu kenarlarındadır.

Kuzey nefin doğu köşesinde, panonun ikinci parçası bulunmaktadır. Bu parça içinde, korunmuş doğu kenarı 40 cm, kuzey kenarı 40 cm ve korunmuş batı kenarı 46 cm uzunluğa sahip, beyaz zemin üzerine siyah tesseralar ile işlenmiş bir adak yazıtı yer almaktadır. Burası, panonun onuncu üçlü kare sırasının kuzey bölümüdür. Yazıtın güney kısmı tahrip olduğundan tam ölçüsü bilinmemektedir. Yazıt, kuzey nefin doğu duvarından 1,62 m, kuzey duvarından 53 cm uzaklıktadır. Yazıtın batı kenarında, 10 cm genişlikte, sık örülü ve çok renkli basit örgü motifi bandı bulunmaktadır. Kuzeyinde ise, yuvarlak dilli ikili örgü motifi bordürü ile yazıtı birbirinden ayıran iki tessera sıralı beyaz bant yer almaktadır. Yazıtın 3 satırı mevcuttur. Birinci satır harf yüksekliği 11 cm, ikinci satır harf yüksekliği 13 cm ve üçüncü satır harf yüksekliği 12 cm'dir. Harf genişliği, 7 ilâ 11 cm arasında değişmektedir. Yazıt, büyük olasılıkla bağış yapan kişilere adanmış olup transkripsiyonu ve çevirisi şu şekildedir:

Ἐπὲρ [εὐχῆς

Μαρίν[ου?

τῆς ΛΑ[- -

Adak Gereğince

Marin[os]?un

[ve] La[- -

3- İğ Motifli Daireler Tasarımı (Resim 79)

Kuzey nefin bordürleri ve iki ana panosu dışında nartheksi ve kuzey nefi ayıran kuzey-güney yönünde uzanan iki duvar arasındaki alanda bir geometrik tasarım daha bulunmaktadır. Kuzey nef mozaiğinin batı kenarındaki devamı olan bu tasarım, nefin dıştan ilk bordürü olan monokrom kırmızı bordür tarafından sınırlanmıştır. Sık örülü, yuvarlak dilli, ikili örgü motifi bordürü ve iki sıra beyaz, iki sıra siyah tesseralardan sonra yer alan kırmızı bordürün bahsi geçen geometrik tasarıma kadar olan genişliği 10 cm'dir. Burada kuzey-güney yönünde konumlandırılmış 80 x 45 cm ölçülerine sahip bir pano içerisindeki geometrik düzenleme, çift tessera sıralı siyah bir bant ile sınırlandırılmıştır. Kompozisyon, nefin

batı panosunda kenar süslemesi olarak kullanılmış dikdörtgenler içindeki yarım daire formu oluşturan ikili iğ motifinin bir başka çeşididir. Burada ise dört adet iğ motifi, daire formu oluşturmaktadır ve bu şekilde oluşmuş iki teğet daire bulunmaktadır. Daire çapları 38 cm'dir. İğ motiflerinin iç kenarları konkav bir kare formu oluşturmaktadır. Bu konkav kareler ise 26 x 26 cm ölçülerindedir. Daireler ve monokrom bant arasında kalan alanlarda, beyaz renkte ikili tessera sırası bulunmaktadır. İğ motiflerinin konkav kare oluşturduğu iç kenarlarında, yine beyaz renkli, çiftli tessera dizilimi daha bulunmaktadır bunun dışındaki tüm zemin turuncu renklidir. Teğet iki dairenin kesişimi ayrıca kısa kenarları konkav formu iki adet üçgen oluşturur. Bu iki üçgenin uzun kenarı 40, iki kısa kenarı 26 cm'dir. İğ motifleri ve pano uçları arasında kalan köşeler de ufak üçgen formudur. Daire formu oluşturan dört adet iğ motifinden ikisi kırmızı, ikisi yeşil renklidir. Kenarları kırmızı renkli olan iğler, ortada üç pembe, iki beyaz ve tekrar üç pembe tessera sırasından oluşmaktadır. Yeşil renkli iğ motiflerinin orta kısmı, üç açık yeşil, iki beyaz ve tekrar üç açık yeşil tessera dizilimi ile gölgelendirilmiştir.

Geometrik süslemeli tasarımın kuzeyinde ve güneybatı kenarında bir tahribat mevcuttur. Pano ile kuzey ve güney yönündeki duvarlar arasında kalan boşluklar, on ikişer adet monokrom, kırmızı tessera sırası ile doldurulmuştur. Panonun batısında, bu kırmızı tessera dizilimi 20 cm kadar ilerlemektedir; ancak bu alan da gözle görülür biçimde tahrip durumdadır.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısı

6.3.2. Güney Nef Mozaïği

Resim: 93-101; *Çizim:* 17

Katalog No: 08

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaiğin Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik, kilisenin güney nefi içerisinde bulunmuştur. Bu mozaik zemin, hemen hemen kilisenin kuzey nefi ile aynı boyutlara sahip olan güney nefin zeminini uzun dikdörtgen formda kaplamaktaydı. Nefin güney duvarının ortasında 1,40 m genişliğinde bir giriş mevcuttur. Nefin kuzeyinde orta nef ile güney nefi ayıran stylobat ve batısında kilise nartheksi yer alır.

Mozaiğin Ölçüleri: 13,76 x 2,74 m

Materyaller: Mermer, traverten.

Tessera Yoğunluğu: Kare çerçeveler içinde dm^2 'ye 120-130 arasında tessera; sekiz kollu yıldız motiflerini oluşturan paralelkenar dörtgenler içinde dm^2 'ye 115-123 arasında tessera düşmektedir. Ceylan ve aslan figürlerinde dm^2 'ye 280-292 arasında; at figürü üzerinde dm^2 'ye 260 tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: Geometrik süsleme alanlarında 1,0 x 1,0 cm; figürlü süslemelerde 0,5 x 0,5 ve 0,4 x 0,4 cm'dir.

Tessera Renkleri: Siyah, beyaz, kırmızı, pembe, sarı, turuncu, yeşil, kahverengi, gri. Munsell renk sistemine göre renk kodları şöyledir:

Kırmızı: 2.5R 4/10, 2.5R 6/12, 2.5R 5/12, 2.5R 5/10, 5R 5/12, 5R 4/12, 5R 5/8, 5R 4/8, 7.5R 4/10, 7.5R 5/12

Pembe: 7.5R 8/4, 2.5R 8/4, 5R 9/2, 5R 8/4, 5R 7/4

Sarı: 10Y 9/4, 10Y 9/6, 7.5Y 9/6, 7.5Y 9/4, 5Y 9/4, 2.5Y 8/6, 2.5Y 8/8

Turuncu: 7.6YR 7/12, 7.5YR 7/10, 7.5YR 6/10, 7.5YR 7/10, 5YR 7/10, 5YR 7/8, 5YR 6/8

Yeşil: 2.5G 5/4, 2.5G 4/4, 2.5G 4/4, 2.5G 3/4, 7.5G 6/8, 7.5G 5/6, 2.5G 9/2, 5G 9/2, 7.5G 9/2, 10G 9/2

Kahverengi: 7.5YR 4/6, 5YR 4/6, 5Y 5/8, 5Y 5/6, 2.5Y 5/6, 2.5Y 5/8

Gri: 2.5BG 7/2, 5BG 7/2, 5B 8/2, 7.5B 7/2, 10B 7/2

Korunan mozaiğin şimdiki Durumu: In situ. Geçici koruma amaçlı jeotekstil ile üzeri örtüldükten sonra 10 cm kalınlığında bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mozaiik Figür ve Tasarımının Tanımı

1- Bordürler (Resim 93)

Ana süsleme alanına kadar kenar süslemesi tasarımı şu şekildedir: 1- Monokrom turuncu bordür; 2- İki sıra siyah ve iki sıra beyaz tessera; 3- Örgü motifi bordürü, 4- İki sıra beyaz ve iki sıra siyah tessera.

Bu şekilde iki kenar süslemesi ve ara geçişleri yapan bantlar ile bir tasarım oluşturulmuştur. Mozaiği dıştan çevreleyen ilk tasarım turuncu renkli olup ortalama 15 cm'lik genişliğe sahiptir. Kuzeydeki stylobatın konumundan ötürü, nefin ortalarına doğru gittikçe daralmaktadır. Güney nef taban mozaiği oldukça tahrip olmuş durumdadır. Bordür, nefin güney batı duvarı boyunca, 6 m'lik alanda korunamamıştır. Nefin güney girişinden doğuya doğru ise 3,50 m kadar bordürü takip etmek mümkündür. Nefin kuzey hattı boyunca yer yer tahribata uğramıştır ve kuzeydoğudaki birkaç metrelik alanda korunamamıştır.

Mozaiğin ikinci bordürü, 30 cm genişlikte, siyah zemin üzerine çok renkli, yuvarlak dilli ve sık örülü ikili örgü motifi bordürüdür. Bordür, mozaiğin kuzey hattı boyunca, batı kenarından doğuya doğru 10 m kadar kesintisiz devam eder ve genel olarak nefin kuzey hattında iyi korunmuş durumdadır. Güney kenarında ise monokrom turuncu bordür ile aynı ölçüde korunmuştur. Örgü motifinin birbirini takip eden halatlarındaki renklendirme, kuzey nef mozaiğindeki örgü motifi bordüründe olduğu gibi turuncu, kırmızı ve yeşil renkler üzerine kuruludur. Halat konturları siyahtır. Halat içi, bir beyaz tessera sırası ve halatın ana rengine ait – turuncu, yeşil ya da kırmızı- üç tessera sırası ile doldurulmuştur. Ortadaki dil motifi, turuncu ve kırmızı halatlar arasında yeşil; yeşil ve turuncu halatlar arasında kırmızı; kırmızı ve yeşil halatlar arasında turuncu renklidir.

2- Ana Süsleme Alanı (Resim 93-101)

Güney nefin zemin mozaïği tek parça halinde korunmuştur ve sadece bir adet ana süsleme alanına sahiptir. Nefin batı yarısında ve ortasında, bu süsleme alanına dair çok küçük boyutlu bir alan korunabilmiştir. Ana süsleme alanının olması gereken ölçüleri 12,70 x 1,70 m'dir. Beyaz zeminli panoda, kuzey nefin I numaralı panosu ile benzer bir tasarım bulunmaktadır. Kompozisyon, 49 x 49 cm ölçülerine sahip, içerisinde hayvan figürleri yer alan kare panolar, bunların çevresini dolduran rozet süslemeli eğik kareler ve sekiz paralelkenar dörtgenden oluşan yıldız motiflerinden meydana gelmektedir. Pano kenarlarında ise içlerinde geometrik ve bitkisel süslemeler yer alan dikdörtgenler yer almaktadır.

Pano içerisinde 15 adet figürlü kare çerçeve olması gerekmektedir. Bu 15 çerçeveden yedi tanesine ait iz bulunmakta ve bunlardan beş tanesi nispeten iyi korunmuştur. Figürlü çerçevelerden batıdan ilk çerçeve içerisinde bir fil figürü bulunmaktadır. Bu çerçeve dâhil ana süsleme alanındaki tüm geometrik elemanlar iki sıra siyah tesseralıdır. Çerçeve içerisindeki Figürün yüksekliği 35 cm, genişliği 42 cm'dir. Bu figür ve mozaik üzerindeki diğer figürler sahnenin sağına, doğu yönüne dönük olarak resmedilmişlerdir. Figürde, sol ön ve arka bacaklar, bir adım öndedir. Spiral formlu uzun bir hortumu ve gövde arkasından aşağı doğru hemen hemen 90°'lik bir açıyla inen uzun bir kuyruğu bulunmaktadır. Kuyruk ucunda bulunan tüy kümesi, iki tessera sırası ile verilmiştir. Figürün kulaklarının küçük boyutlu olması ve dişlerinin kısalığı, tür olarak bir Asya fili (Hindistan fili) olma olasılığını arttırmaktadır. Gövde üzerinde ve baş kısmında tessera kayıpları bulunmaktadır ve yüz detayları korunamamıştır. Siyah, beyaz ve gri renkler figür üzerinde kullanılan tessera renkleridir. Siyah, figür konturlarında ve detaylandırmalarında kullanılmıştır; gövdenin büyük kısmına mavimsi gri renk hâkimdir. Çok az sayıda beyaz tessera korunabilmiştir. Beyaz, hortumun hemen üzerindeki iki dişin içini doldurmak ve ayak parmakları detayı için kullanılmıştır. Gövde arkası, sırtın tamamı ve bacakların sol yarısı koyu tonlarda; gövde altı, bacakların sağ yarısı ve yüz, açık tonlarda tasvir edilmiştir.

Fil figürlü çerçevenin hemen sağ yanında içerisinde bir tavus kuşu figürünün bulunduğu başka bir kare pano yer almaktadır. Figür 41 cm yüksekliğe sahiptir ve 40 cm genişlikteki bir alanı kaplamaktadır. Çağlar boyunca sanat eserlerine konu olmuş ve kutsallığını Hristiyanlığın ilk evresinde de korumayı başarmış tavus kuşunun bu kilisedeki tasvirinde, destekleyici süslemeler olarak figürün her iki yanına bitkisel elemanlar eklenmiştir. Figürün birbirine paralel duran iki uzun bacağı, profilden betimlenen figür gövdesinin aksine hafif bir frontallik göstermektedir. Çok renkli ve gözlü kuyruk, sahenin önüne doğru resmedilerek vurgulanmıştır. Yeşil renkli bir gövdeye sahip figürün konturları, gözü, gagası, bacakları ve sırt bölümü siyah tesselalarla yapılmıştır. Göz, halka şeklinde dizilmiş kırmızı tesselalar ile çevrelenmiştir ve bu halkanın altında ve üstünde beyaz tessera sıraları bulunmaktadır. Başın arkasından yukarı doğru uzanan yeşil renkli ibik dikkat çekmektedir. Figürün kuyruğu, kırmızı, yeşil ve az sayıda beyaz tessera ile süslenmiştir. Beyaz tesselalar, ayrıca kanat altını doldurmaktadır. Kuyruk üzerinde yer alan altı adet göz, siyah ve turuncu renkli tesselalar ile işlenmiştir. Fonda, figürün tam arkasındaki dar sahne alanında ucunda kırmızı ve pembe tesselalarla işlenmiş bir gül bulunan yeşil dallı bitkisel süsleme bulunmaktadır. Figürün sağ yanındaki alanda ise, uçları turuncu renkli tesselalarla süslenen yeşil yapraklı bir diğer bitkisel süsleme bulunmaktadır. Dalın en altında korunan tesselalar siyahtır. Figürün çevresini dolduran beyaz renkli zemindeki tessera dizilimleri opus vermiculatum düzenindedir.

Panonun batıdan üçüncü hayvan figürlü kare çerçevesi içerisinde, 30 cm yüksekliğe ve 39 cm genişliğe sahip, çevresinde bitkisel süslemeler bulunan bir aslan figürü yer almaktadır. Çerçevenin sağ üst ve sol alt köşeleri tahrip olmuştur; dolayısıyla aslan figürünün başı ve arka ayakları korunamamıştır. Figür sahenin sağına doğru, orta nefin I numaralı panosunda bulunan leopar ve grifon figürleri gibi ileriye doğru atılırken betimlenmiştir. Diğer figür örneklerinde olduğu gibi şişkin göğüs ve içe çekik karın ilk dikkat çeken özelliklerdir. Ön ayaklar ileriye doğru uzanmaktadır ve pençe üzerinde detaylandırılmış sivri tırnaklar göze çarpmaktadır. Sırttan gövde altına doğru koyudan açığa doğru sıralanan bir renk düzenlemesi bulunmaktadır. Gövdenin büyük bir kısmına turuncu ve sarı tonları hâkimdir. Karnın en altında ve ayrıca gövde arkasında açık tonlu grimsi beyaz bir tessera sırası

bulunmaktadır. Konturlar, kuyruk ve tırnaklar siyah tesselalar ile yapılmıştır. Figürün yelesi, çizgisel ve dalgalı bir formda siyah ve beyaz tesselalarla oluşturulmuş arada kalan boşluklar ise kahverengi tesselalar ile doldurulmuştur. Sahnenin sol üst köşesinde iki ve figür gövdesinin altında bir adet, uçlarında sarı renkli, kapalı ve sivri forma sahip güller bulunan bitkisel süslemeler yer almaktadır.

Dördüncü hayvan figürlü kare panoda, 41 cm yüksekliğe ve 43 cm genişliğe sahip bir ceylan figürü bulunmaktadır. Figür sahnenin sağına doğru koşarken (sıçrar vaziyette) betimlenmiştir. Figür içinde bulunduğu çerçevenin sınırlarına kadar sahneyi kaplamaktadır Çerçevenin sol üst köşesinden ortaya doğru ilerleyen bir tahribat bulunmaktadır ve figürün gövdesine ait bir bölüm korunamamıştır. Ön iki bacak havadadır ve ileriye doğru sıçramaktadır. Arka bacaklar hareketten ötürü gergindir. Figürün başı geriye doğru bakmaktadır ve yine hareketten ötürü boyunda bir kıvrılma söz konusudur. Ağız çizgisindeki kıvrım, figüre gülümser bir hava katmıştır. Figürün badem formlu bir gözü, bir adet tessera ile verilmiş burun deliği, başın iki yanına yatay bir şekilde uzanmış sivri ve uzun kulakları ve başın üzerinden yukarıya doğru uzanan kısa ve sivri iki adet boynuzu mevcuttur. Figür, hem genel yapısı hem de detay özellikleri itibariyle usta bir işçilik ile yapıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Boynuz dışında, figür konturları siyah tesselalar ile yapılmıştır. Toynaklar, kulak içi, göz bebeği ve kısa kuyruk siyah renklidir. Göz bebeği, birkaç tessera ile işlenmiştir ve bu şekilde birden fazla tessera kullanılarak göze daha doğal bir karakter kazandırılmıştır.

Boyundaki tessera kıvrımları, boynun gövde ile birleştiği noktada üç adet siyah tesserayla çizgi halinde yapılan vurgu, bacakların yumuşak kıvrımlarla şekillenmesi, toynakların vücut yapısına paralel olarak zarif bir görüntü sergilemesi ve kulaklarda siyah tesselalar ile yapılan gölgelendirme gibi detaylar mozaiğe kusursuzluk katmıştır. Figür üzerinde kullanılan tesselaların çoğunluğu, detaya verilen hassasiyetten ötürü ortalama 0,5 cm boyutlarındadır ancak bu boyuttan da daha küçük tesselalar kullanılmıştır.

Sırtta, dikey şekilde yerleştirilmiş, yan yana iki beyaz ve iki siyah tesseralar bir benek kümesi oluşturmaktadır. Figür üzerinde muntazam bir gölgelendirme vardır. Boynun sol üst köşesinden sağ alt köşesine doğru uzanan tek sıra beyaz tesseraların sağında ve solunda açıktan koyuya doğru seyreden bir dizilim bulunmaktadır. Gövdenin üst bölümünden aşağı doğru kahverengi, turuncu, sarı ve beyaz renkler dizilmektedir. Sol arka ve ön bacaklardaki tonlama diğer iki bacağa göre daha koyudur. Yüzün üst bölümü kahverengi, alt çene sarı ve beyazdır. Boynuzlar ise pembeye çalan kırmızı tesseralar ile doldurulmuştur. Sahnede, figür çevresindeki boşlukları dolduran bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Yeşil renkli dal uçlarında sarı, kırmızı ve açık pembe tesseralarla işlenmiş, sivri ve kapalı yaprak formuna sahip güller bulunmaktadır.

Güney nef taban mozaiğine ait son figürlü panoda, yüksekliği 36 cm ve korunan genişliği 34 cm olan bir at figürü resmedilmiştir. Çerçevenin sağ orta köşesinde bir tahribat mevcuttur ve figüre ait ön toynaklar korunamamıştır. Figür, sahnenin sağına doğru şaha kalkmış vaziyette betimlenmiştir. Göz, badem formudur; ağız açıktır; ön bacaklar birbirine paralel olarak ileriye doğru kıvrık bir şekilde uzanmaktadır. Zeminden güç alan arka bacaklar gergindir. Figürün, gövde arkasından bacaklara doğru uzanan ve dışa doğru bombe yapan uzun bir kuyruğu ve hareketten kaynaklanan dağınık bir yelesi vardır. Figürde, siyah, kırmızı, grimsi açık yeşil, ağırlıklı olarak mavimsi gri ve az sayıda beyaz tesseralar kullanılmıştır. Gövde üzerinde belirgin bir tessera kaybı mevcuttur. Boyun çevresindeki yele çizgisel olarak siyah ve gri tesseralarla; kuyruk ise siyah ve kırmızı tesseralarla şekillendirilmiştir. Kuyruğun bombeli yapısı ve kuyruk üzerindeki tessera dizilimi, bir kabin yivli bir kulpunu andırır. Figür konturları ve toynaklar yine siyahtır. Figürü oluşturan tesseralar ve figür çevresini dolaşan beyaz zemindeki iki tessera sırası, opus vermiculatum düzeninde dizilmektedir. Sahnenin üst ve alt bölümündeki boşlukları bitkisel süslemeler doldurmaktadır. Yeşil renkli dalların uçları sarı renkli güller ile süslüdür. Güller kapalı, sivri formdadır.

Panoda, kuzey ve güney kenarlarda 15'er, batı ve doğu kenarlarda birer adet, toplam 32 adet dikdörtgen olması gerekmektedir. Bu 32 adet dikdörtgenden 17

tanesine ait iz bulunmaktadır ve bunlardan beş tanesi bir tahribata uğramamıştır. Ortalama 49 x 24 cm ölçülerindeki bu dikdörtgenlerin içi, yarım daire formu oluşturan ikili iğ motifi ve bu motifin arasındaki bir adet hedera yaprağından oluşmaktadır. İğ motiflerinde kullanılan renkler, siyah, beyaz, yeşil, açık yeşil, kırmızı ve pembe. Motiflerde, renkler arasındaki karşıtlığa göre bir düzenleme getirilmiştir. Konturları, bir siyah ve iki pembe (ya da kırmızı) tessera sırası ile belirlenen iğ motiflerinin içi, kenarlarda yeşil, ortada beyaz ve açık yeşil tesseralarla oluşturulan bir gölgelendirmeye sahiptir. İki iğ süslemesinin arasındaki beyaz zeminde oluşan ve kısa kenarları konkav forma sahip olan üçgen içerisinde yeşil renkli bir hedera yaprağı yer alır. Bununla birlikte, konturları siyah yeşil tesseralar ile belirlenen iğ motiflerinin iç kısmı, kenarlarda kırmızı, ortada beyaz ve pembe tesseralardan oluşan bir gölgelendirmeye sahiptir. Bu renk düzeninde işlenen süslemelerde ise hedera yaprağı rengi kırmızıdır. Panoda yer alan bir iğ motifi tasarımı, kilisenin kuzey nefinin I numaralı panosunda yer alan iğ motifleri ile benzerlik arz etmektedir. Bahsi geçen iğ motifi konturu, kuzey nefteki benzerleri gibi sadece tek siyah tessera sırasından ibarettir.

Panoda 46 adet eğik kare olması gerekmektedir. Bu 46 motiften 20 tanesine ait iz bulunmaktadır ve bunlardan beşi herhangi bir tahribata uğramadan korunmayı başarmıştır. Ölçüleri ortalama 21 x 21 cm olan eğik karelerin merkezinde bir rozet süslemesi yer alır. Rozette kullanılan renkler kırmızı, pembe, turuncu, yeşil ve beyazdır. Rozet, kilisenin kuzey nefindeki örnekler gibidir. Burada, iki loplu dört adet komşu taç yaprak, çizgisel bir haç motifi oluşturur biçimde konumlanmaktadır. Yeşil renkli haçın bir kolu, ortalama 23 cm'dir. Rozetin iç kısmındaki beyaz, pembe ve turuncu tesseralar ayrıca püsküllü ve çapraz kollu bir haç motifi oluşturur.

Panoda yer alan geometrik süsleme elamanlarından biri de sekiz adet paralelkenar dörtgenden oluşan yıldız motifidir. Paralelkenarların uzun kenarları 22 ilâ 23 cm arasında; kısa kenarları 19 ilâ 21 cm arasında değişmektedir. Paralelkenarlardan kuzey-güney yönünde konuşlananlar kırmızı ve turuncu, doğu-batı doğrultusunda konuşlananlar yeşil ve açık yeşil renklidir. Bazı örneklerde kırmızı yerine pembe renk kullanılmıştır. Paralelkenarlar ve pano sınırı arasında

kalan boşluklar, uzun kenarı 28 cm ve kısa kenarları 20'şer cm olan yeşil renkli üçgen motif ile doldurulmuştur.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısı

6.3.3. Orta Nef (Naos) Mozaïği

Resim: 102-125; *Çizim:* 17, 19-21

Katalog No: 09

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaïğin Bulunduğu Mimari Konteks: Kilisenin en geniş boyutlu süsleme alanına sahip orta nef, dikdörtgen formlu bir zemin mozaïği ile süslüdür. Orta nefin her iki yanında kilisenin kuzey ve güney nefleri, batısında kilise nartheksi ve doğusunda bema bulunmaktadır. Orta nefe giriş, batıda 2,46 m genişliğe sahip bir kapı ile sağlanmaktaydı. Ayrıca nefin doğu kenarında orta nef ile bemaı ayıran bir söve in situ olarak korunmuştur.

Mozaïğin Ölçüleri: Mozaïğin olması gereken ölçüleri: 11,23 x 6,76 m'dir. Mozaïğin korunan yedi adet parçası bulunmaktadır. Batıdan doğuya doğru bu parçaların ölçüleri şöyledir: 1. parça (nefin batı yarısını süsleyen I numaralı ana süsleme alanını ve bordürleri içeren parça) ölçüleri: 6,04 x 6,76 m.; 2. parça (I numaralı ana süsleme alanına ait parça) ölçüleri: 0,70 x 0,50 m; 3. parça (II numaralı ana bezeme alanına ait parça) ölçüleri: 1,80 x 0,97 m; 4. parça (II numaralı ana süsleme alanına ait parça) ölçüleri: 1,30 x 0,77 m; 5. parça (II numaralı ana süsleme alanını ve bordürleri içeren parça) ölçüleri: 4,60 x 3,53 m; 6. parça (II numaralı ana süsleme alanına ve bordürlere ait parça) ölçüleri: 0,87 x 0,81 m; 7. parça (nefin doğu kenarında turuncu bordür parçası) ölçüleri: 0,24 x 0,14 m.

Materyaller: Mermer, traverten

Tessera Yoğunluğu: Bordürlerde dm^2 'ye 85-120 arasında tessera düşmektedir. Ana bezeme alanındaki geometrik süslemelerde dm^2 'ye 110-125 arasında tessera düşmektedir. I numaralı ana süsleme alanında, f3 koordinatında yer alan eğrisel kare içindeki kuş figürlerinde dm^2 'ye 175-200 arasında tessera; e4 koordinatındaki eğrisel karede yer alan kuş figüründe dm^2 'ye 198 tessera; kare çerçeveler içerisinde resmedilen figürlerden a2 koordinatında yer alan geyik figüründe, dm^2 'ye 225 tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: Geometrik süsleme alanlarında 1,0 x 1,0 cm'dir. Figürlü süslemelerde 0,5 x 0,5 cm ve 0,4 x 0,4 cm'dir.

Tessera Renkleri: Siyah, beyaz, kahverengi, kırmızı, turuncu, sarı, pembe, gri, yeşil. Munsell renk sistemine göre renk kodları aşağıdaki gibidir:

Kahverengi: 10YR 3/4, 5YR 3/2, 7.5YR 2/2, 2.5YR 3/4, 2.5YR 4/4, 7.5YR 3/4, 2.5Y 3/2, 10YR 8/4, 7.5YR 8/4, 2.5YR 4/4, 7.5YR 4/6, 7.5YR 5/8, 10R 4/6

Kırmızı: 7.5R 5/12, 7.5R 5/10, 7.5R 5/8, 7.5R 4/8, 7.5R 3/8, 7.5R 3/10, 10R 5/10, 10R 5/12, 10R 4/10, 10R 3/10, 5R 5/8, 5R 4/6, 5R 3/6, 2.5R 4/8, 2.5R 5/8

Turuncu: 5YR 6/10, 5YR 6/8, 5YR 7/10, 5YR 5/8, 7.5YR 7/10, 7.5YR 7/8, 7.5YR 7/12, 2.5YR 5/12, 2.5YR 6/12, 7.5YR 8/6, 10YR 8/6

Sarı: 7.5Y 9/6, 10Y 9/6, 5Y 8/8, 2.5GY 9/2, 10Y 9/2, 5Y 9/4, 7.5GY 9/2, 10GY 8/2, 5GY 8/4, 7.5GY 9/4

Pembe: 7.5R 8/4, 7.5R 8/2, 2.5R 8/4, 2.5R 8/2

Gri: 5B 7/2, 5B 6/2, 7.5B 6/2, 7.5B 7/2, 10B 7/2, 10G 7/2, 10G 6/2, 2.5YR 8/2, 5YR 8/2, 2.5BG 6/2

Yeşil: 2.5G 3/6, 2.5G 4/4, 2.5G 4/6, 2.5G 5/4, 2.5G 5/6, 5G 3/2, 5G 4/2, 5G 4/4, 5G 5/4, 7.5G 3/4, 7.5G 4/2, 7.5G 4/4, 10G 4/2, 10G 4/4, 10G 5/4, 10G 6/4, 2.5G 8/2, 2.5BG 8/4, 7.5G 8/2, 7.5G 8/4, 7.5G 9/2, 10G 8/2, 10G 8/4, 10G 8/6, 10G 9/2

Korunan mozağin şimdiki Durumu: In situ. Geçici koruma amaçlı jeotekstil ile üzeri örtüldükten sonra 10 cm kalınlığında bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mozaik Figür ve Tasarımının Tanımı:

1- Bordürler (Resim 102-106, 122)

Mozağin kenar süslemesine ait dıştan ilk tasarım, turuncu renkli olup 8 ilâ 16 cm arasında değişen genişliğe sahiptir. Nefin güney ve doğu kenarlarının büyük kısmında ve kuzey kenarının ortasındaki birkaç metrelik alanda bu bordür korunmamıştır. Turuncu renkli bordürden sonra iki sıra siyah tesselalı bir bant yer alır.

Mozağin dıştan ikinci bordürü 22 cm genişliğinde, siyah zemin üzerine çok renkli, üç boyutlu, yanal görünümlü ve dalgalı kurdele motifi bordürüdür. Çift tesselalı beyaz bantlar bordürü alttan ve üstten çevrelemektedir. Kurdele motifinin dalgaları arasında, dönüşümlü olarak tersine çevrilmiş, uçlarında birer ağaç meyvesi bulunan üç dallı bitkisel motifler bulunmaktadır. Kurdelelerde süslemenin bir yüzeyi kırmızı renkli olup, ortada pembe ve beyaz renkli tesselalarla gölgelendirilme yapılmıştır. Diğer yüzeyinde ise ana renk yeşil olup orta kısım beyaz ve açık yeşil renkli tesselalar ile düzenlenmiştir. Dalga çizgisi ve dalgalar arasındaki boşluğu dolduran üç dallı bitkisel motifler beyaz tesselalıdır.

Orta nef zemin mozağının dıştan üçüncü bordürü bitkisel bezemelidir ve 30 cm genişliğe sahiptir. Siyah bantlar bordürü sınırlamaktadır. Tasarım, antitetik mızraksı yapraklar, asma yaprakları, heder tipinde yapraklara sahip sarmaşıklar ve çan formlu motiflerden oluşmaktadır. Motifler birbirlerine, tek tessera sıralı, yarım oval formlu siyah bir zincir ile bağlıdır. Mızraksı yapraklardaki renk düzenlemesi, yatay olarak sıralanmış turuncu, kırmızı, beyaz ve yeşil renkli tesselardan oluşmaktadır. Bazı mızraksı yapraklardaki yeşil rengi çok açık tonludur (açık grimsi opal –kuars- tonu). Yaprakların arasında ve her iki yanında bitkisel motifler

mevcuttur. Aradaki süsleme, üç dallı bitkisel motiftir. Ortadaki dalın ucunda, üst hattı kırmızı, iç kısmı açık pembe ve beyaz tesseralarla yapılmış bir gül bulunmaktadır. Diğer iki dal ise hedera yapraklıdır. Dallar ve hedera yaprakları yeşil renklidir. Mızraksı yaprakların yanlarındaki hedera yaprakları ise kırmızı renkli tesseralar ile yapılmıştır. Mızraksı yapraklar ve çan formu motifin konturları siyahtır.

Çan formu motif, mızraksı yapraklarinkine benzer bir renk düzenlemesine sahiptir. Tasarımın yuvarlak formu alanı kırmızı tesseralar ile doldurulmuştur. Geriye kalan alan ise birbirini tekrar eden turuncu, yeşil ve beyaz renkli tesseralar ile süslüdür. Motifin her iki yanında siyah renkli birer volüt uzanmaktadır. Ağız kısmında, kırmızı renkli, testere dişi şeklinde işlenmiş çiçek başları bulunmaktadır. Ağız kenarından motifin iki yanına doğru, uçlarında birer gül bulunan iki dal uzanmaktadır. Esasında bu motife benzeyen birtakım bitkisel tasarımlar olmasına rağmen tam bir benzeri tarafımızdan tespit edilememiştir ve görünüşüyle hem kap formlarına hem de bitkisel motiflere benzemektedir.

Bordür içerisindeki bir diğer motif ise asma yaprağıdır. Yeşil renkli asma yaprağı üzerine yaprağın formuna göre konumlanan turuncu çizgiler işlenmiştir. Asma yaprağının uç kısmından her iki yana doğru, uçları volüt şeklinde kırmızı renkli çizgiler uzanmaktadır.

Mozaiğin dördüncü bordürü, 15 cm genişliğindeki dalga süslemesinden meydana gelir. Beyaz ve siyah tesseralarla yapılmış tasarımda spiral formu oluşturan tesseralar, hat boyunca ilerleyerek komşu dalga motifine bağlanır. Tesseralar dalga formunun iç kısmında üç veya dört adet tessera'nın yan yana gelmesi ile yatay bir düzlem oluştururlar ve aşağı doğru bir bombe yaparak spiral hattı devam ettirirler.

I numaralı süsleme alanı için dalga motifi bordüründen sonra iki sıra beyaz tessera ve ardından beş tessera sıralı, çok renkli bir bant yer alır. Çok renkli bant sınırları siyah renkli tesseralar ile belirlenirken iç kısım, kırmızı, turuncu ve beyaz tesseralar ile doldurulmuştur. Bant, ayrıca I ve II numaralı süsleme alanlarını

birbirinden ayırmaktadır. Zemin mozaığının doğu kısmında yer alan süsleme alanında dalga motifi bordüründen sonra iki sıra beyaz, bir sıra siyah tessera gelir ve bu alan için çok renkli bant kullanılmamıştır.

Orta nefin doğu kenarında, dıştan ilk kenar süslemesi olan turuncu renkli bordürden sonra bir adak yazıtı yer almaktadır. Bu mozaik yazıt, bema ile naosun ayrıldığı noktada in situ olarak ele geçen bir sövenin hemen yanındadır. Yazıtın ait olduğu parça, nefin batıdan beşinci mozaik parçasıdır. Yazıtın ancak bir kısmı korunmuştur. Beyaz zemin üzerine siyah tesseralarla yapılmış olup 20 cm'lik bir genişliğe sahiptir. Korunan uzunluğu 240 cm'dir. Harf yükseklikleri ortalama 16 cm'dir. Yazıtın transkripsiyonu ve çevirisi şöyledir:

† 'Υπὲρ εὐχῆς κ[αὶ σ]ωτηρί[ας

Latin haçı; *Adak ve kurtuluş gereğince*

2- Ana Süsleme Alanları

I Numaralı Ana Süsleme Alanı (Batı Panosu) (Resim 102-103, 107-121; Çizim 19-21): Orta nefin batı yarısını süsleyen panonun ölçüleri 5,10 x 4,90 m'dir. İki parça halinde korunan panoya ait ikinci parça, küçük boyutlu olup düzensiz bir konkav sekizgeni ve bir eğrisel kare tasarımının ufak bir bölümünü içerir. Pano, nefin batı kenarındaki bordür tasarımının bittiği noktadan doğuya doğru uzanmaktadır. Doğu kenarı boyunca ve özellikle süsleme alanının orta kısmında büyük ölçüde tahribata uğramıştır.

Panonun tasarımı, içerisinde hayvan figürleri bulunan çerçeveler ve dik duran eğrisel kareler (yastık motifleri) ile bunların etrafını dolduran rozetli daireler ve bitkisel motifli düzensiz konkav sekizgenlerden oluşmaktadır. Beyaz zeminli pano üzerindeki bir eğrisel karenin çevresine dört adet daire motifi eklenmiştir ve birbirlerine komşu eğrisel karelerin arasında konkav sekizgenler bulunur. Zemini oluşturan beyaz tesseralar, bu geometrik elemanların her birinin arasını, altı ilâ sekiz sıra arasında doldurmaktadır.

Süslemelerin pano üzerindeki yerini kolay bir şekilde tarif edebilmek için bir koordinat sistemi oluşturulmuştur. Bu sisteme göre kuzey-güney yönündeki yedi adet motif sırası a ve g harfleri arasında, batı-doğu yönündeki sekiz adet motif sırası 1 ve 8 rakamları arasında kodlanmıştır. Bu koordinatlar doğrultusunda tasarımda a1'den g8 koordinatına kadar oluşturulmuş 56 adet kare bulunmaktadır.

Süsleme alanında, içerisinde birer hayvan figürünün bulunduğu dört adet çerçeve vardır. 24 adet eğrisel kare, 28 konkav sekizgen ve 48 daire olması gerekmektedir. Eğrisel karelerden 20 tanesine ait ize rastlanırken bu 20 adet eğrisel kareden sadece dört tanesi bir tahribata uğramayıp tam form vermektedir. Bunun dışında, panonun kuzey ve güney sınırlarında, eğrisel kare motifinin bir uç köşesinin pano kenarına oturtulmasıyla oluşan ve içleri çeşitli geometrik ve bitkisel tasarımlarla süslenen sekiz adet çan formu tasarım (düz dipli çan motif) bulunmaktadır. Panonun batı kenarındaki eğrisel karelerin alt köşeleri pano sınırlarına denk geldiklerinden ötürü tam olmayıp kesik olarak işlenmişlerdir.

Ortalama 90 x 90 cm ölçülerine sahip eğrisel karelerin içi, kuş figürleri ve figürlerin etrafını dolaşan bitkisel betimlerle doludur. Bunlardan biri, panonun tam kuzeydoğu ucunda yer alan eğrisel karede, karenin sol yarısındaki alan içerisinde, kurdeleli bir güvercin figürüdür. Eğrisel kare, panonun a8 kodlu alanında yer almaktadır. Karenin diğer yarısı korunamadığından, antitetik olması gereken figür tasarımındaki diğer kuş figürü hakkında bilgi sahibi değiliz. Buradaki sahnenin sağında diğer örneklerde olduğu gibi büyük olasılıkla yine aynı kuş türüne ait bir figür daha bulunmalıydı. Eğrisel kare konturları beş tessera sırasından oluşan çok renkli şerit ile belirlenmiştir ki bu, mozaığın diğer süsleme elemanlarında da bulunan bir özelliktir. Renkler, siyah, kırmızı, turuncu, beyaz ve tekrar siyah olarak sıralanmaktadır.

Yüksekliği 24 cm, genişliği 31 cm olan ve beyaz zemin üzerine tasvir edilen güvercin figüründe, baş, göğüs, karın altı, kanat üstü ve kuyruk yeşil renkli tesseralarla yapılmıştır. Figürün konturları siyah tesseralar ile yapılmış olup kanat

çevresinde sarı renk de kullanılmıştır. Kanat altının bir bölümü beyaz tesseralarla doldurulmuştur. Göz çevresi kırmızıdır; göz, yuvarlak, ufak boyutlu siyah bir tessera ile yapılmıştır. Gözün altında, üç adet tessera sarı renklidir. Gaga, ayaklar ve kanadın ucundaki tek sıra dört adet tessera kırmızı renklidir. Tıpkı kuzey nef taban mozağında gövdesi güneye dönük kuş figürlerinde olduğu gibi burada da sol ayak diğerine göre bir adım ileridedir. Profilden betimlenen figürün çıkık, şişkin bir göğsü vardır. Figürün boynuna bağlı duran ve arkaya doğru uzanan kırmızı bir kurdele bulunmaktadır. Figürün çevresini dolduran beyaz zemindeki tessera dizilimi, opus vermiculatumdur. Opus vermiculatum tekniği, orta nef mozaik zemininde kilisenin diğer taban mozaiklerine göre daha belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Kuş figürünün hemen yanı başında, eğrisel karenin tam ortasına denk gelecek şekilde konumlandırılmış bir ağaç betimlenmiştir. Figür, gagasıyla ağaçtan meyve almak için uzanır gibi durmaktadır. Ağaç gövdesi eğrisel karenin alt köşesinden başlayıp yukarıya doğru devam etmektedir. Muhtemelen eğrisel karenin en üst noktasına kadar bu tasvir devam etmekteydi; ancak karenin üst bölümünün korunamamış olmasından ötürü sahnenin yukarısı takip edilememektedir. Ağaç gövdesi, kırmızı, turuncu ve kahverengi (koyu grimsi kahverengi) tesseralarla dikey sıralar halinde doldurulmuştur. Ağaç yaprakları ve dalları yeşil, sarı ve siyah renklidir. Sahnenin en altında, ağaç gövdesinin başladığı kısımda, ağacın her iki yanından yukarıya doğru uzanan yeşil renkli, üç uzuvlu bitkisel motifler yer alır. Ağaç gövdesinden uzanan, sağ yanda iki adet ve sol yanda bir adet ağaç dalı, yine kırmızı (az sayıda), turuncu ve kahverengi tesseralarla yapılmıştır. Figür çevresinde olduğu gibi ağaç çevresini dolduran beyaz zemindeki tessera dizilimi de opus vermiculatumdur.

Diğerlerine oranla çok daha az tahribata uğramış ve tam formda korunabilmiş olan bir diğer eğrisel kare, panonun e6 kodundaki alanı içerisinde yer almaktadır. 93 x 93 cm ölçülerindeki eğrisel kare içinde, sahnenin tam ortasında bir su kuşu figürü bulunmaktadır. Figür yüksekliği 30 cm, genişliği 54 cm'dir. Gövdesi ve başı kuzey yönüne dönük olan figürün gövde detaylandırmaları ve konturları siyah tesseralarla yapılmıştır. Gövde arkasındaki tüy detaylandırmaları, sırtta iki tessera sırası ve gövde altında bir tessera sırası gri (mavimsi gri) renklidir. Diğer alanlar açık yeşil (grimsi açık yeşil) ve beyaz tesseralar ile doldurulmuştur. Bacaklar, gaga ve göz çevresi

kırmızı; göz, siyah renklidir. Kuzey nef taban mozaiğinde kuzeye dönük olarak betimlenen kuş figürlerinde görüldüğü gibi bu su kuşunda da sağ ayak diğerine göre ileridedir. Uzun ve kıvrık boyun dikkat çekmektedir. Gaga uzun ve hafif açıktır. Baş, bir yiyeceğe uzanmak için hamle yapar bir vaziyettedir. Figürün sol ayağının bulunduğu kısımda ufak bir tahribat söz konusudur. Aynı şekilde figürün başının hemen altında, beş tessera sıralı çok renkli şeride ve bitkisel motife ait 16 x 16 cm'lik bir alan da tahrip olmuştur. Orta nef taban mozaiğindeki bu figür ve diğer hayvan tasvirleri, ağaç, çiçek gibi bitkisel unsurlarla desteklenmişlerdir ve sahne, doğanın bir parçası olarak gösterilmiştir. Bu sahnede ise figürün etrafını gül yapraklı dallar doldurmaktadır. Dallar yeşil renklidir; güller orta nef taban mozaiğinin bitkisel süslemeli bordüründeki örnekler gibi üst hattı kırmızı ve iç kısmı pembe tesseralarla oluşturulmuştur. Sahnedeki 11 adet gül motifinden bir tanesi diğerlerinden farklılık arz etmektedir. Kuş figüründe, boyun ve sırt arasındaki geçiş kısmının tam üzerinde bulunan gül motifi, diğerleri gibi açık yapraklı değil, kapalı ve sivri uçlu resmedilmiştir.⁷⁷⁸

Bir diğer eğrisel kare, panonun g6 olarak kodlanan alanı içerisinde yer almaktadır. Bu eğrisel kare, yukarıda bahsedilen su kuşu figürlü eğrisel karenin güney komşusudur. Eğrisel kare kuzeydoğu kenarından güney ucuna kadar tahrip durumdadır; üst bölümü korunamamıştır. Sahnenin ortasında bir ağaç ve her iki yanında antitetik ördek figürleri yer alır. Sahnenin en alt bölümünde ise üç dallı güller bulunmaktadır. Soldaki ördek figürü 23 cm yüksekliğe, 31 cm genişliğe sahiptir. Ayaklar ve gaga dışındaki figür konturları siyah tesseralarla yapılmıştır. Baş, boyun, göğüs ve karın bölgesi yeşil renklidir. Kanat, sırt, ayaklar, gaga ve göz çevresindeki halka kırmızıdır. Kanat üzerinde tek sıra, dikey yerleştirilmiş beyaz tessera dizilimi bulunur ve bu sıranın her iki yanında birer sıra halinde düşey siyah tesseralar yer almaktadır. Ayrıca, figür sırtında kahverengi kullanımı da mevcuttur. Kanat altı ve gövde arkası beyaz renklidir. Panonun kuzeydoğu ucunda yer alan eğrisel kare içindeki güvercin figürü tasarımına benzer şekilde, gözün hemen altında çizgi halinde bir renklendirme mevcuttur. Burada, göz halkasının bulunduğu

⁷⁷⁸Stilize gül motifi için bkz. Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 46, *Tige de rose*.

noktadan aŖađı doğru dört adet beyaz tessera uzanmaktadır. Figür, güney yönüne dönüktür ve sol ayak diğerine göre bir adım öndedir.

Sahne ortasında bulunan ağağ gövdesinde siyah, kahverengi, yeŖil, kırmızı ve az sayıda açık turuncu renklerle gölgelendirme yapılmıŖtır. Üst bölümdeki ağağ yaprak ve dalları, siyah, yeŖil ve kırmızı tesseralarla oluŖturulmuŖtur. Ağacın st bölümü tahrip durumdadır.

Sahnenin sağ tarafındaki ördek figürünün renk düzenlemesi biraz daha farklıdır. Yksekligi 22 cm ve korunan geniŖliđi 29 cm olan figürün baŖ, gaga, boyun, gğs ve karın bölgesi kırmızı renklidir. Korunan birkaç tesseredan anlaŖıldıđı kadarıyla kanat çizgisinin hemen altında tek sıra beyaz bir tessera dizilimi mevcuttur. Kontur çizgileri siyahtır. Gz, ufak boyutlu, yuvarlak formlu bir adet siyah tesseredan meydana gelmektedir. Kanat çizgisi üzerinde korunan üç adet tesseredan anlaŖıldıđı üzere kanatta yeŖil tessera kullanımı mevcuttur. Bu anlamda, diğer ördek figüründeki renk düzenlemesinin tam karŖıtı bir düzenleme yakalanmaya alıŖılmıŖ olmalıdır. Diğer rdek figürüne benzer biçimde, gözün hemen yanında, aŖađı doğru üç adet beyaz tessera uzanmaktadır. Figürün sağ bacağıının üzerindeki paa kısmı turuncudur. Bacak ve ayakları oluŖturan tesseraların çoğu korunamamıŖsa da beyaz zemindeki tesseraların varlığından ötürü bacak ve ayakların formu anlaŖılabilmektedir. BaŖ ve gövdesi kuzeye dönük olan figürün sağ ayağı diğerine göre bir adım öndedir. Boynu diğer ördek figürüne oranla ortada biraz daha incedir. ŖiŖkin, ıkık bir göğsü vardır. Kanat sınırından arkaya doğru olan alanda mozaik zeminin korunamamıŖ olmasından ötürü, figürün geri kalan gövdesi hakkında bilgi sahibi olunamamaktadır. Her iki ördek figürü de ortadaki ağaca doğru uzanır biçimde tasvir edilmiŖtir. Bitkisel kompozisyon ile hayvan figürleri arasında herhangi bir perspektif kuralı bulunmamaktadır. Bunun yanında antitetik duran hayvan figürlerinin boyutlarının aynı olmasına zen gsterilmiŖtir. Hayvanlar arasındaki farklılık daha çok renklendirmeden ibarettir.

Bu eğrisel karenin alt kenarında üç dallı gl tasarımı bulunmaktadır. Dallar yeŖil renkli; gl yaprakları pembe, beyaz ve kırmızı renklidir. Ortadaki ve soldaki gl

motifi açık, sağdaki gül motifi kapalı ve sivri formludur. Eğrisel kare hattını belirleyen beş tessera sıralı çok renkli şerit, renklendirme açısından farklılık göstermektedir. Diğer eğrisel karelerde olduğu gibi siyah, kırmızı, turuncu, beyaz ve tekrar siyah renk sıralamasına sahip eğrisel karenin solunda, kuzey köşesinden doğu köşesine doğru devam eden hattaki renk düzenlemesi değişmektedir. Burada, turuncu renkli tessera sırası kırmızı renkte devam etmekte, kırmızı renkli tessera sırası ise kahverengi olarak devam etmektedir. Buna göre renk sıralaması siyah, kahverengi, kırmızı, beyaz ve tekrar siyahtır.

Pano içerisindeki başka bir eğrisel kare, g4 koordinatındaki alan içerisinde olup yukarıda bahsi geçen eğrisel karenin batısında yer almaktadır. Karenin üst bölümü tahrip olmuştur. İçerisinde, karşılıklı betimlenen iki adet kuş figürü bulunmaktadır. Bunlar, muhtemelen benekli bir tavuk cinsidir ve benzerleri kilisenin kuzey nefindeki zemin mozağında da bulunmaktadır. Soldaki figürün gövdesinin büyük bir bölümü korunamamıştır. Ayaklar ve kanattan anlaşıldığı üzere, tam karşısında bulunan sağdaki figürle aynı türdendir. Ortada bir ağaç bulunmaktadır. Ağaç gövdesinde dikey sıralar halinde yerleştirilmiş tessera dizilimi, koyu eflatuna yakın bir tonda morumsu kırmızı, kahverengi (turuncuya çalan kahverengi) ve açık turuncu renkleri içermektedir. Tonlar koyudan açığa doğru sıralanmaktadır. Ağaç gövdesinin her iki yanında yeşil tesseralarla yapılmış bitkisel uzuvlar uzanmaktadır.

Sahnenin sağındaki tavuk figürünün yüksekliği 19 cm, genişliği 25 cm'dir. Kilisenin kuzey nefindeki mozaik zeminde, I numaralı pano içerisinde batıdan üçüncü ve dördüncü figürler ve II numaralı panoda batıdan üçüncü kuş figürü ile türdeşdir. Özellikle, I numaralı panonun üçüncü kuş figürü ile işlenen kompozisyon açısından oldukça benzerdir; ancak renklendirme farkından dolayı bu kuş figürünün bacakları doğala daha yakındır. Gövdenin büyük bir kısmına siyah renk hâkimdir. Siyah ve beyaz tesseralar ile oluşturulan benekli sıralar ve sadece siyah renkten oluşan dizilimler birbirini takip ederek figür gövdesini doldurmaktadır. Kanat üzeri morumsu kırmızı ve beyaz tesseralar ile doldurulmuştur. Gaga, ibik, sakal, göz çevresindeki halka ve bacaklar sarı renkli tesseralarla yapılmıştır. Göz, ufak boyutlu, yuvarlak formlu bir adet siyah tessera ile yapılmıştır. Figür gövde ve başı kuzeye

dönüktür ve profilden tasvir edilmiştir. Sağ ayak diğerine göre bir adım ileridedir. Baş, aşağı doğru, ağaç üzerindeki yeşil bitkiye uzanmaktadır. Gövde arkası, tüy şekillendirmesinden dolayı sivri bir formdadır. Figür çevresini dolaşan beyaz zemindeki tessera sıraları opus vermiculatum tekniğindedir. Soldaki tavuk figürünün korunan yüksekliği 15 cm ve korunan genişliği 18 cm'dir. Gövdesinin üst bölümü tahrip olmuştur. Gövde sahnenin sağına dönüktür ve sol bacak sağ bacağa göre bir adım ileridedir. Figürün renklendirme düzeni diğer figür ile aynıdır.

Pano üzerinde en iyi korunan eğrisel kare, koordinat sistemine göre f3 kodundaki alan içerisinde yer almaktadır. 92 x 92 cm ölçülerindeki bu eğrisel karenin içinde, kilisenin kuzey nefindeki iki numaralı panoya ait batıdan dördüncü kuş figürü (papağan) ile benzerlik gösteren antitetik iki kuş figürü bulunmaktadır. Soldaki figürün yüksekliği 28 cm, genişliği 36 cm'dir. Sağdaki figürün yüksekliği 28 cm, genişliği 35 cm'dir. İki figürde de konturlar siyah tesseralarla yapılmıştır ve ana renk yeşildir. Kanatlarda sarı, turuncu ve beyaz kullanımı mevcuttur. Figürlerin gövde detaylarında beyaz ve açık yeşil tesseralar kullanılmıştır. Gaga, göz çevresi, bacak ve ayaklar kırmızı renklidir. Gözler, yuvarlak formlu, ufak boyutlu siyah bir tessera ile yapılmıştır. Soldaki figür, güney yönüne dönüktür ve sol bacağı ileriye doğru hamle yapmaktadır. Sağdaki kuş figürü ise kuzey yönüne dönük olup sağ bacağı bir adım öndedir. Kuşların uzun ve yukarı doğru kıvrık kuyrukları bulunmaktadır. Sahneye yerleştiriliş biçimleri ve form özellikleri açısından içinde buldukları eğrisel kare ile uyum içerisindedirler. Kuşlar, başlarının üzerinde bulunan üç dallı gül motifinin hemen altındaki siyah tesseralarla yapılmış iki meyveye(?) gagalarıyla uzanırken tasvir edilmişlerdir. Bir diğer gül motifli bitkisel tasarım sahnenin altından başlayıp kuş figürlerinin karın hizasında sonlanmaktadır. Güller, diğer örneklerde olduğu gibi üst hattı kırmızı ve iç kısmı pembe ve beyaz tesseralarla yapılmıştır. Dal rengi yeşildir.

Bir diğer figürlü eğrisel kare, a6 koordinatındaki alan içerisinde –panonun kuzey kenarında- yer almaktadır. Burada da bir adet kuş figürü vardır; ancak figürün bulunduğu mozaik yüzeyinin elverişsizliği nedeniyle figüre ait ayrıntıları seçebilmek

mümkün olmamıştır.⁷⁷⁹ Panonun f1 koordinatındaki eğrisel kare içerisinde bir su kuşu figürü yer alır. Bu eğrisel kare, leopar figürlü çerçevenin kuzeybatı komşusu olup süsleme alanının batı kenarındadır. Figür, sahnenin tam ortasındadır ve çevresini diğer örneklerde olduğu gibi yine bitkisel motifler doldurmaktadır. Bir su kuşu olan figürün yüksekliği 50 cm, genişliği 41 cm'dir. Panonun e6 koordinatındaki su kuşu figürü ile benzerlik göstermektedir. İki figür de sahneye hâkim pozisyonda yerleştirilmiştir. Ancak bu figürün diğer tüm kuş figürlerinden duruş bakımından bir farklılığı bulunmaktadır. Gövdesi kuzeye dönük olan kuşun başı, arkaya doğru dönmüştür ve sırt bölgesinin üzerine, sahnenin sağ üst köşesine doğru bakmaktadır. Figürün gagası diğer su kuşu figürüne oranla çok daha uzundur ve açıktır. Uzun ve ince bir boynu vardır. Bacaklar, 19-20 cm uzunluğunda, 90°'lik açıyla birbirine paralel olarak uzanmaktadır. Gövde üzerindeki ana renk beyazdır. Kanatın üçgen formu sağ yarısı siyah tesseralarla doldurulmuştur. Figür konturları yine siyah tesseralarla belirlenmiştir. Figür çevresini, uçlarında gül motifleri bulunan yeşil renkli bitkisel süslemeler doldurmaktadır. Bu bitkisel süslemeler eğrisel karenin formuna göre sahneyi doldurmaktadır. Figürün içinde bulunduğu eğrisel kare, panonun batı kenarına denk geldiğinden ötürü alt kenar pano sınırına kesik olarak oturtulmuştur ve tam form vermemektedir.

Panodaki diğer eğrisel kareler büyük ölçüde tahribata uğramıştır. Yine de bu motiflerin içindeki hayvan figürlerine ve bitkisel süslemelere ait bazı ufak boyutlu alanlar korunabilmiştir. Panoda, c8 koordinatındaki eğrisel karenin 30 cm korunan yüksekliğe sahip alt köşesi içerisinde, bir ağaç gövdesine ait süsleme korunmuştur. Ağaç gövdesi anlaşıldığı kadarıyla diğer örneklerde olduğu gibi sahnenin ortasında bulunmaktaydı. Bu eğrisel karenin kuzeybatısındaki b7 kodlu alanda yer alan eğrisel karede, bir kuş figürüne ait kuyruk ve bir ağaç süslemesine ait gövde parçası göze çarpmaktadır. Anlaşıldığı üzere bu eğrisel kare içerisinde de büyük olasılıkla antitetik kuş figürleri olmalıydı ve kuşların ortasında bir ağaç tasviri yer almaktaydı.

Panonun d5 koordinatında yer alan eğrisel karenin korunan sağ köşesinde, yine bir kuş figürünün arka gövdesine ait bir alan bulunmaktadır. Bu kuş figürünün

⁷⁷⁹A Kilisesine ait mozaikler zaman içerisinde giderek tahrip olmaktadır. Mozaikler için mutlaka koruma amaçlı çalışmaların yapılması gerekmektedir.

türünü tam olarak kestirebilmek mümkün olmasa da diğer örnekler ile mukayese edildiğinde bir kümes hayvanı olduğu açıktır. Korunan yüksekliği 21 cm ve korunan genişliği 23 cm'dir. Gövde, profilden tasvir edilmiş olup kuzeye; sahnenin soluna dönüktür ve sağ bacak diğerine göre bir adım öndedir. Gövdenin üst yarısı gri ve beyaz tesseralar ile doldurulmuştur. Gövde altında dikey olarak birbirine paralel halde sıralanan siyah tessera sıraları arasında açık sarı, turuncu, açık yeşil (grimsi elma yeşili) ve çok az sayıda pembe tesseralar yer alır. Bacaklar, kırmızı tesseralar ile yapılmıştır. Bitkisel süslemeler karenin alt köşesinden yukarıya doğru uzanmaktadır. Yeşil renkli dalların ucunda diğer örneklerde olduğu gibi güller vardır.

Yukarıda bahsi geçen eğrisel karenin güneybatısında yer alan ve e4 koordinatı içerisinde kalan eğrisel karede, olasılıkla kümes hayvanı olan bir kuş figürünün gövde arkası korunmuştur. Bu figürün korunan yüksekliği 25 cm, korunan genişliği 25 cm'dir. Profilden resmedilmiş figürün gövdesi kuzeye, sahnenin soluna dönüktür. Figürün sağ bacağı korunamamış olsa da sol bacağın pozisyonundan ve bilinen diğer örneklerden yola çıkılarak bu figürde de sağ bacağın ileriye doğru hamle yapmış olduğu anlaşılmaktadır. Figürün kanadında ve sırtında kullanılan renkler, siyah, yeşil, açık yeşil, turuncu tonları ve pembemsi gridir. Siyah, açık yeşil ve yeşil tessera sıraları dikey ve birbirine paralel durmaktadır. Bu renklerden oluşan iki dikey sıra arasında yine dikey konumlu turuncu bir tessera sırası yer almaktadır. Gövde altında ise sarı ve turuncu renkler kullanılmıştır. Figür konturları siyah tesseralarla belirlenmiştir. Figürün çevresini yeşil renkli bitkisel süslemeler dolaşmaktadır. Dal uçlarında dört adet gül motifi seçilebilmektedir.

Süsleme alanınının d1 koordinatında yer alan eğrisel karenin sadece sağ köşesine ait izler korunabilmiştir. Bu noktada, bir kuş figürünün arka gövdesine ait ufak bir alan korunabilmiştir. Siyah tesseralarla figür konturları ve gövde detayları verilmiştir; korunan kısımdan kırmızı ve turuncu renkli tesseraların da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu eğrisel karenin kuzeydoğu çaprazındaki c2 koordinatında yer alan ve yarı yarıya korunmuş olan eğrisel kare içerisinde, bitkisel motifler tespit edilmiştir. Burada sahnenin alt kısmından yukarıya doğru ilerleyen bitkisel süsleme elemanları eğrisel karenin korunan alt yarısında görülmektedir. Panonun batısında,

e2 koordinatında yer alan eğrisel karenin sağ köşesi ve alt bölümü korunabilmiştir. Bu karenin sağ kenarında bir kuş figürünün kuyruk bölümüne ait ufak bir alan korunabilmiştir. Süsleme alanının alt bölümünde ise yeşil dallı güller resmedilmiştir. Bu eğrisel kare içerisindeki bitkisel süslemede, dallardan bir tanesinin eğrisel karenin sınırlarını belirleyen beş tesseractlı çok renkli şeridin içerisine nüfus ettiği görülmektedir. Kuş figürünün korunan sol bacağının yüksekliği 20 cm civarındadır. Ayak, çok renkli şeridin siyah tessera sırasının tam üzerinde sonlanmaktadır. D1 koordinatında korunan kuş figürü gibi bu figürün de türünü tespit edebilmek mümkün gözükmemektedir.

Ana süsleme alanındaki dört adet panodan, g2 koordinatında (alanın güneybatısında) yer alan leopar figürlü panonun ölçüleri 69 x 70 cm'dir. Beş tesseractlı çok renkli bant panonun sınırlarını oluşturur. Renk düzenlemesi diğer tasarımlarda olduğu gibi dıştan içe doğru siyah, kırmızı, turuncu, beyaz ve tekrar siyahtır. Tasarımın kenarlarında yarıçapları 12,5 cm olan yarım daireler bulunmaktadır. Çerçeve kenarlarının ortasında bulunan yarım daireler, siyah, kırmızı, turuncu ve beyaz renkli beş tessera sırasından oluşan çok renkli bir bantla süslüdür. Daire içleri ise yeşil renkli tesseralarla doldurulmuştur. Çerçevenin sağ ve sol üst uçlarında yer alan dairelerde siyah, yeşil, gri ve beyaz tesseralardan oluşan bir bant bulunmaktadır ve daire merkezi turuncu renklidir. Ancak, diğer üç adet figürlü panonun sağ ve sol üst uçlarında bulunan dairelerde gri renk yerine beyaz kullanılmıştır. Çerçevenin sağ ve sol alt uçlarında bulunan dairelerdeki çok renkli şeridin renk sıralaması siyah, yeşil, iki beyaz ve tekrar siyahtır; daire içleri turuncu renklidir. Mozaikteki diğer üç adet figürlü çerçevenin tasarımı da bu şekildedir.

Sahne zemini beyazdır. Sahnede, 50 cm yüksekliğe sahip leopar figürü, figürün arkasında bir ağaç ve altında gül süslemeli bitkisel elemanlar bulunur. Leopar figürü sahnede 52 cm genişlikteki bir alanı kaplamaktadır. Figür, sahnenin soluna, kuzey yönüne doğru hamle yapar vaziyette betimlenmiştir. Ön iki ayağı ileri doğru atılmıştır ve arka bacakları ise yapılan hareketten ötürü gergin bir pozisyondadır. İleriye doğru kilitlenmiş baş ve gözlere ve yine hareketten ötürü uzun bir boyna sahiptir. Figürün şişkin bir göğsü ve arkaya doğru daralan bir vücut yapısı

vardır. Ağız açıktır; kırmızı renkli dil ve siyah tesseralarla yapılmış dişler, ağız içindeki detaylandırmalardır. Üst çeneye ait yan yana sıralanan üç adet sivri diş dikkat çekmektedir. Figürün sol kulağındaki tesseralarda deformasyon mevcuttur ve sağ kulak sol kulağa oranla biraz daha küçük boyutludur. Göz bebeği, yanlardan basık, yuvarlak formlu bir adet siyah tessera ile yapılmıştır. Göz çevresi milimetrik boyutlarla tanımlanabilecek siyah çizgilerle oluşturulmuştur. Bu anlamda sergilenen işçilik gayet başarılıdır. Gözün hemen altında, hilal formlu siyah bir tessera sırası bulunmaktadır. Figür üzerinde yer yer tessera kayıpları bulunmaktadır. Leoparın kuyruğu yukarıya doğru spiral formda uzanmaktadır. Figürde kullanılan renkler gri, grimsi açık yeşil, beyaz ve siyahtır. Figür konturları, detaylandırmaları ve gövde üzerindeki benekler siyah tesseralarla yapılmıştır. Tesseralar 0,5 cm ve 0,4 cm ölçülerine kadar küçülmektedirler. Gölgeleme, yukarıdan aşağıya doğru açılan tonlarla yapılmıştır. Sırtta, boynun üst bölümünde ve çenenin yukarısında gri renk kullanımı daha yoğundur. Bu rengin altında açık yeşil tesseralar gövdeyi doldurmaktadır. Karında, açık yeşil ile birlikte yer yer beyaz tesseralar kullanılmıştır. Figürün sağ ön bacağı ve pençesi gri, sol ön bacağı ve pençesi açık gri ve açık yeşil renklidir. Sol arka bacakta açık renkler hâkimdir. Sağ arka bacakta ise, sağ ön bacak ve pençede olduğu gibi grinin koyu tonu yoğunluktadır. Dolayısıyla mozaikçi yapan usta ya da ustalar ışık-gölge detaylandırmalarına da dikkat etmişlerdir.

Arka planda bir ağaç bulunmaktadır. Ağaç gövdesinde, kahverengi, açık turuncu, az miktarda beyaz ve gri renkler kullanılmıştır. Ağaç gövdesinin solundan dört tessera sırası kalınlığında uzanan bir dal bulunmakta ve bu dalın ucundan da yeşil renkli tesseralar ile yapılmış bitkisel unsurlar çizgisel halde dağılmaktadır. Beyaz renk, ağaç gövdesinin en alt kısmında kullanılmıştır. Süsleme alanındaki diğer örneklerde de bu durum söz konusudur. G4 koordinatındaki eğrisel kare içindeki ağaç gövdesinin altında dikey sıralar halinde beyaz tesseralar göze çarpar. Leopar figürünün hemen üzerinde bulunan ağaç dalları, açık kahverengi (kırmızıya çalan açık kahverengi) tonundadır. Ağacın baş kısmında zemin yeşil renkli olup konturlar siyah tesseralar ile verilmiştir. Yeşil renk üzerinde, çizgisel süsleme olarak turuncu, sarı ve siyah tessera dizilimleri de bulunmaktadır. Mozaikçi bu kısmında kullanılan tesseralar, ortalama 0,5 x 0,5 cm ebatlarındadır. Leopar figürünün altında kalan

boşluğu doldurma amaçlı bir bitkisel süsleme daha yapılmıştır. Yeşil renkli dalların ucunda dört adet gül yer alır. Bu bitkisel tasarımın dalına ait en alttaki iki tessera sırası ise açık yeşil renklidir.

Bir diğer figürlü çerçeve a2 koordinatında, süsleme alanının kuzeybatısında yer almaktadır. Ölçüleri 68 x 70 cm'dir. 48 cm korunan yüksekliğe sahip bir geyik figürü sahnenin merkezinde bulunur. Figür, pano içinde 46 cm genişlikteki bir alanı kaplamaktadır. Geyik figürünün arkasında tıpkı leopar figürlü çerçevede olduğu gibi bir ağaç bulunmaktadır. Panonun üst orta bölümü tahribata uğramıştır; bu nedenle ağaca ait bir alan ve figürün baş ve boynuna ait önemli bir alan korunamamıştır. Figürün baş kısmından sadece ağız ve burun korunabilmiştir. Çerçevenin sağ alt köşesinde de bir tahribat söz konusudur.

Profilden resmedilen geyik figürü güney yönüne, sahnenin sağına dönüktür ve ileri doğru sakince hareket ederken betimlenmiştir. Sol ön ve arka bacaklar diğerlerine göre bir adım öndedir. Figürün ufak boyutlu kuyruğu dört adet siyah tessera ile yapılmıştır. Figür üzerindeki renkler turuncunun tonları, açık kahverengi, sarı, siyah ve beyazdır. Siyah, konturlarda, sırttaki beyaz tesseralar ile birlikte beneklendirme amacı ile ve toynaklarda kullanılmıştır. Ayrıca hayvanın burun deliklerinde de siyah renk kullanımı mevcuttur. Sırt üzerindeki siyah ve beyaz tesseralar yan yana dikey sıralar halinde konumlanmaktadır. Figür gövdesine ait bazı alanlar koyu, bazı alanlar açık tonlarda verilmiştir. Figürün boynunun sol bölümü koyu, sağ yanı açık tonlarda; sırtın tamamı, gövde arkasının bir bölümü ve sol ön ve arka bacakların tamamı koyu tonlarda verilmiştir. Karın altında daha çok sarı renk kullanımı mevcuttur; bununla birlikte karnın en altında, bir tessera sırası beyaz renklidir. Sağ ön bacağın gövdeyle birleştiği alanda ve çevresinde kırmızı tesseralar fark edilmektedir. Göğüste kullanılan renkler, koyudan açığa doğru –ve soldan sağa doğru- kırmızı, turuncu, sarı ve beyazdır. Figürün göğüs kısmını ve bacaklarını çevreleyen beyaz zemindeki tesseraların yan yana üç sıra halinde opus vermiculatum tekniğinde dizildiği görülmektedir. Bu ve diğer örneklerde figürlerden uzaklaştıkça beyaz zemin üzerindeki tessera dizilimi opus tessellatuma dönmektedir.

Çerçeve içinde geri planda duran ağaç tasviri, leopar figürlü panodaki ağaç ile hemen hemen aynı formdadır. Ağacın üst bölümündeki renklendirme diğer örnek ile aynı olup renkler yeşil, sarı ve siyahtır. Diğer örnekten farklı olarak, üst dallarda yeşil renkli üçlü ve ikili yapraklar uzanmaktadır. Ağaç gövdesinin sağ yarısı koyu tonlarda, sol yarısı açık tonlarda işlenmiştir. Burada kullanılan renkler, kahverengi, açık turuncu, açık yeşil, gri ve az sayıda beyazdır. Altta, ağaç gövdesinin her iki yanında yeşil renkli bitkisel unsurlar uzanmaktadır. Ağacın sağ alt yanındaki birkaç cm'lik ufak bir alanda tahribat söz konusudur.

Süsleme alanında f5 koordinatında yer alan çerçevenin ölçüleri 68 x 70 cm'dir. Beyaz zeminli bu panoda bir grifon figürü yer almaktadır. Grifonun yüksekliği 54 cm'dir ve zeminde 57 cm genişlikteki bir alanı yani, çok renkli şerit içinde kalan alanın neredeyse tamamını kaplamaktadır. Figür kuzey yönüne, sahenin soluna dönüktür; diğer örneklerdeki gibi profilden tasvir edilmiştir. Figürün duruşu, leopar figürü ile oldukça benzerdir. Ön iki ayak havadadır ve ileriye doğru uzanmaktadır. Arka bacaklar, hareketten ötürü gergindir. Baş ve gözler ileriye doğru odaklanmıştır. Leopar figüründe olduğu gibi figürün şişkin bir göğsü ve arkaya doğru daralan bir vücut yapısı bulunmaktadır. Kuyruk, yine leopar figüründe olduğu gibi yukarıya doğru tek sıra siyah tessera ile spiral formda uzanmaktadır. Ancak grifonun kuyruğu leoparinkine göre daha yumuşak geçişlerle işlenmiştir. Kuyruk ucu sivridir ve iki tessera sırası ile işlenmiştir. İki açık kanat gövde üzerinde yukarı doğru uzanmaktadır. Yuvarlak bir göz, uzun ve geniş bir gaga; ince yapılı, kısa kulaklar ve başın hemen altında boyna doğru seyreden, beşer tessera sıralarından oluşan çizgisel yele, dikkat çekmektedir. Figür üzerinde kullanılan renkler, siyah, beyaz, gri ve grimsi açık yeşildir. Siyah tesseralar, gözde, gagada, yeledede, kulakta, kanat içerisindeki tüy oluşumları gibi detaylandırmalarda ve figür konturlarında kullanılmıştır. Boynun, sırtın ve gövde arkasının üst bölümü gridir. Bu rengin altında açık yeşil tesseralar kullanılmıştır. Karnın en alt kısmında birkaç tessera sırası göğse doğru beyaz renklidir. Bu şekilde anlaşıldığı kadarıyla figür gövdesinin üst alanından aşağıya doğru renkler giderek açılmaktadır. Sağ ön ve arka bacaklarda sadece gri, sol bacaklarda ise gri ve açık yeşil kullanımı mevcuttur. Figürün başında da gri, açık yeşil ve beyaz tesseralar iç içe geçmiştir; ancak gri tesseralar ana rengi oluşturur.

Boynun alt kısmı yeşil ve beyazdır. Göz çevresi yuvarlak formludur; iç kısım beyaz tesseralarla doldurulup göz bebeği ufak boyutlu siyah bir tessera ile yapılmıştır. Gözün sağ yanında, iki kısa çizgi şeklinde 3 adet siyah tessera bulunmaktadır. Figürün kulakları sivridir. Çizgisel bir stilizasyonla ele alınan yele, siyah tessera sıraları ile yapılmış olup bu çizgilerin arası beyaz ve açık yeşil tesseralarla doldurulmuştur. Figürün gagasında bir tahribat bulunmaktadır ve gaganın içini dolduran tesseraların çoğu korunamamıştır. Figür gövdesinde de yer yer tessera kayıpları bulunmaktadır. Boynun bittiği ve sırtın başladığı alanda beliren ve yukarıya doğru yükselen kanatların üst kısmı, beyaz ve açık yeşil tesseralarla doldurulmuştur. Ufak boyutlu tüy detaylarının yer aldığı alt bölümde ise ana renk gridir.

Figür gövdesinin alt kısmındaki alanın tümünde ve sahnenin sağ üst köşesinde bitkisel süsleme elemanları yer almaktadır. Altta üç ayrı bitkisel süsleme ve uçlarında gül motifleri yer alır. Dal rengi yeşildir, güller kırmızı, pembe ve az sayıda beyaz tessera ile oluşturulmuştur. Sahnenin yukarısındaki alanda ise bir ana daldan beş adet gül dağılmaktadır ve toplamda 13 adet gül bulunmaktadır. Figür çevresini dolduran beyaz zeminde birkaç sıra tessera dizilimi opus vermiculatum tekniğindedir. Aynı şekilde, bitkisel süslemelerin etrafını dolduran tesseraların konuşlanma düzeni de opus vermiculatumdur. Zemindeki diğer tesseralar opus tessellatum tekniğinde sıralanmaktadır.

Süsleme alanına ait son figürlü pano, b5 koordinatında yer almaktadır. Bu çerçeve içerisinde de bir geyik figürü yer almaktadır. Çerçevenin batı ve güney köşelerinin büyük bir kısmı yani alt bölümü tahrip durumdadır. Dolayısıyla geyik figürünün gövdesinin arka bölümü ve arka bacakları korunamamıştır. Fonda, leopar ve diğer geyik figürlü sahnede olduğu gibi bir ağaç bulunmaktadır. Geyik figürü, 51 cm korunan yüksekliğe sahiptir. Gövde, sahnenin soluna, kuzey yönüne dönüktür. Baş ise arkaya, güney yönüne bakmaktadır. Mozaikteki diğer geyik figürü ne kadar sakın bir biçimde ele alındıysa bu figür de o kadar panik içerisinde betimlenmiştir. Bir tehlikeden dolayı, şaşkınlık ve panik havası mevcuttur. Ön bacaklar kaçış için ileri doğru atılmıştır. Figürün uzun bir boynu vardır; boynuzlar, çerçevenin sol üst köşesine doğru ilerlemekte ve burada son bulmaktadır. Figür üzerinde uygulanan

renk düzenlemesi, diğer geyik figürü ile aynıdır. Sırtta benekler bulunmaktadır. Boynun ortası, göğüs ve karın altı açık tonlardadır. Aşağıdan yukarıya doğru tonlar koyulaşmaktadır. Sahne içerisindeki ağaç tasarımı ise diğer panolardan farklı olarak iki değil, üç ayrı dal ve yapraklaşma halinde uzanmaktadır. Renklendirme ise diğer ağaç tasarımları ile aynıdır. Pano içerisinde opus vermiculatum ve opus tessellatum stilleri birlikte kullanılmıştır.

Süsleme alanında figürlü panolar ve eğrisel kareler haricinde rozetli daireler ve bitkisel motifli düzensiz konkav sekizgenler bulunmaktadır. Olması gereken 48 daireden 24 tanesine ait iz tespit edilmiş olup bunlardan 15 tanesi iyi korunmuş durumdadır. Beş sıra tesseractan oluşan çok renkli bir kuşağa sahip dairelerin çapı 25 cm'dir. Bu çok renkli düzenleme, dıştan içe doğru bir siyah, bir yeşil, bir açık yeşil, bir beyaz ve bir siyah tessera sıralarıyla oluşturulmuştur. Dairenin merkezinde beyaz zemin üzerine işlenen bir rozet süslemesi yer alır. Rozet, kilisenin kuzey ve güney nef zemin mozaiklerindeki eğik karelerin içini süsleyen örnekler gibidir. Rozet için kullanılan renkler kırmızı, pembe, yeşil ve beyazdır. Birbirine komşu dört adet taç yaprak (petal), bir haç motifi oluşturur biçimde konumlanmıştır. Yeşil renkli bu haç oluşturan dört adet kol, altışar ya da yedişer cm'lik uzunluğa sahiptir. Haçın kuzey ve güney nef zemin mozaiklerindeki benzerlerinden farkı diğerleri gibi ok uçlu olmayışıdır. Bununla birlikte, panonun kuzeydoğu ucunda yer alan eğrisel karenin sol köşelerindeki rozetlerde, çapraz kollu haç motifinin uçları çatallı bir forma sahiptir. Rozet merkezinde, haç motifinin kolları etrafına yerleştirilmiş dört adet beyaz tesseractan oluşan küçük bir haç süslemesi daha vardır. Panoda e6 koordinatındaki su kuşu figürlü eğrisel karenin çevresindeki dairelerde de benzer şekilde tasarlanmış rozetler yer almaktadır.

Rozetlerin bir kısmında, tesseralar haç çevresinde daire oluşturacak şekilde dizilirken bazılarında her bir motif iki lopluk olarak işlenmiştir. Yukarıda bahsi geçen su kuşu figürlü eğrisel karenin sol alt köşesindeki rozet buna bir örnektir. Rozetlerin bir kısmında ise süslemenin merkezinde yer alan beyaz ve pembe tesseraların püsküllü çapraz haç motifine benzer bir form oluşturduğu ya da sadece beyaz tesseraların çavuş motiflerinden oluşan çapraz haç meydana getirdiği tespit

edilmiştir.⁷⁸⁰ Pano içerisindeki dairelerden bir tanesi, süsleme bakımından diğerlerinden tamamen ayrılır. F1 koordinatındaki eğrisel karenin sol üst köşesindeki daire içerisine bir süleyman düğümü işlenmiştir. Siyah renkli tek tessera sırasından oluşan dairenin çapı 27 cm'dir. Süleyman düğümünü oluşturan halkalardan biri yeşil ve beyaz, diğeri kırmızı, turuncu ve beyaz renklerden oluşmaktadır. Motif konturları siyah, daire zemini beyazdır.

Süsleme alanında 28 düzensiz konkav sekizgen olması gerekmektedir. Bu sekizgenlerden 20 tanesine ait iz tespit edilmiş olup bunlardan 11 tanesi iyi korunmuş durumdadır. Ortalama 42 x 42 cm ölçülerindeki bu konkav sekizgenlerin renk düzenlemesi dıştan içe doğru bir siyah, bir yeşil, bir açık yeşil, bir beyaz ve tekrar bir siyah tessera sıralarıyla oluşturulmuştur. En içteki siyah tessera sırası konkav bir kare formundadır. Bu düzenlemenin içinde kalan 18 x 18 cm'lik alanda beyaz tesseralar, zemini oluşturmaktadır. 14 cm yüksekliğinde yeşil renkli bir hedera yaprağı, açık renkli zeminin ortasında yer almaktadır. Ancak dört adet konkav sekizgen içinde, farklı olarak hedera yaprağı yerine ortalama 11 x 11 cm ölçülerinde testere dişli kare motif vardır.

Panoda, dört adet kuzey kenarında ve dört adet güney kenarında olmak üzere toplam sekiz adet çan formlu motif olması gerekmektedir. Bununla birlikte, güney kenarında batıdan dördüncü çan motifi korunamamıştır. Motiflerin içleri, çeşitli geometrik ve bitkisel motiflerle süslüdür; ne var ki bunlardan sadece iki tanesi herhangi bir tahribata uğramamıştır. Panonun güney kenarında, batıdan birinci çan motifi içinde yeşil, açık yeşil, siyah, beyaz, sarı, turuncu ve kırmızı renkli tesseralarla yapılmış bir düğümlü iğ motifi yer almaktadır. Panonun kuzey kenarındaki batıdan birinci çan motifi içinde ise siyah tesseralarla yapılmış swastika-meander motifi yer almaktadır. Güney ve kuzey kenarlardaki diğer düz dipli çan motiflerin içinde zemin mozaığının öbür alanlarında da sıklıkla kullanılan gül motifli bitkisel süslemeler vardır.

⁷⁸⁰Buna bir örnek, g6 koordinatındaki eğrisel karenin sağ alt köşesindeki rozettir.

II Numaralı Ana Süsleme Alanı (Resim 102-103, 122-125; Çizim 17): Orta nef taban mozağının doğu yarısını kaplayan II numaralı süsleme alanının ölçüleri 4,10 x 4,88 m'dir ve dört parça halinde korunmuştur. Mozağın bu bölümünde tahribat daha büyük boyutludur.

Beyaz zeminli sahne, üç farklı geometrik kuşak halinde alanı dolaşan süsleme elemanları ve bu tasarımların arasında yer alan kuş figürleri ve kaplardan oluşmaktadır. Bunun yanında, süsleme alanının batı kenarının ortasındaki mozaik parçasında -alanın batıdan birinci mozaik parçası içerisinde- farklı bir süsleme dikkati çekmektedir. Burada, bir metre genişliğinde çok renkli, teğet kareler tasarımı bulunmaktadır. Kareler dıştan içe doğru siyah, beyaz ve kırmızı renkli tesseralarla oluşturulmuştur. Mozağın korunamamış olmasından dolayı bu panonun doğu-batı doğrultusundaki boyutlarını tam olarak kestirebilmek mümkün değildir; ancak diğer mozaik parçalarındaki tasarımın farklı olması, bu panonun süsleme alanının küçük bir kısmına işlendiğini göstermektedir. Bu bağlamda nefin doğu yarısını süsleyen ana tasarımın, beyaz zemin üzerine çok renkli resmedilen kuş figürleri ve bu figürlerin etrafını sarmallar oluşturarak dolduran üç farklı geometrik banttandır meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Bezeme alanında kullanılan geometrik tasarımlardan biri, testere dişi düzeninde işlenmiş ve çok renkli gölgelendirilmiş banttır. Bant genişliği 10/11 cm'dir. Siyah tesseralarla konturları belirlenmiş bantta, dörder tessera sırasından oluşan farklı renk tasarımıyla ele alınmış üç ayrı yatay şerit bulunmaktadır. Ortadaki şeritte beyaz tessera dizilimi yer alır. Bu şeride ait merkezdeki tessera sırasında beyaz tonu diğerlerine göre daha parlaktır. Çok renkli gölgeli bantın üst şeridinde ana renk kırmızıdır ve az sayıda turuncu ve pembe tesseralar kullanılmıştır. En alt şeritte ise yeşil tesseralar sıralanmaktadır. Geometrik süsleme elemanlarından bir diğeri, her bir çanı yatay gölgelendirilmiş çok renkli çan tasarımından oluşan 10/11 cm genişliğe sahip banttır. Bu tasarım da çok renkli gölgeli bant gibi beyaz zeminli sahneyi dolaşmaktadır. Çanları dolduran tessera renkleri, kırmızı, turuncu, az sayıda sarı ve beyaz; yeşil, açık yeşil ve beyaz olarak sıralanmaktadır. Motifin dalga hattını oluşturan beyaz tesseraların tonu diğerlerine oranla daha parlaktır. Son geometrik

tasarım, çok renkli, üç boyutlu, yanal görünümlü ve dalgalı kurdele tasarımıdır. Bant genişliği 10/11 cm'dir. Siyah zeminli bu süslemede kurdelelerin bir yüzeyi kırmızı, turuncu ve beyaz renklerle, diğer yüzeyi yeşil, açık yeşil ve beyaz tesseralarla gölgelidir.

Süsleme alanında dört kuş figürü korunmuştur. Bunlardan iki adet antitetik kuş figürü alanın kuzeydoğusunda yer alır ve ortalarında bir kap bulunmaktadır. Soldaki kuş figürünün korunan yüksekliği 26 cm'dir. Gövdesinin üst bölümü ve başı korunamamıştır; sağdaki figürün korunan yüksekliği 40 cm'dir ve baş kısmı korunamamıştır. Figürler, tasarım bakımından kilisenin kuzey nefindeki I numaralı pano içerisinde yer alan batıdan altıncı kuş figürü ve Erken Bizans Villası Mekân 1b mozaikindeki kuş figürü ile oldukça benzerdir. Diğer örneklerin muhtemelen kümes hayvanı oldukları düşünülmektedir; ancak buradaki figürlerin baş kısımları korunamadığı için türleri hakkında kesin bir önermede bulunmak mümkün değildir. Soldaki kuş, sahnenin sağına, kuzey yönüne dönüktür; sol bacak bir adım ileridedir. Sağdaki figür ise güney yönüne dönük işlenmiş olup sağ bacağı diğerine göre bir adım öndedir. Figürlerin bacakları, kümes hayvanlarına göre olması gerekenden daha uzun ölçülerde resmedilmiştir. Bu nedenle su kuşu olma ihtimalleri de vardır. Sağdaki kuş figürü, korunan mozaikten anlaşıldığı kadarıyla uzun bir boyna sahiptir. Figürlerdeki renklendirme aynıdır. Konturlar, siyah renkli olup sırttaki siyah renkli kontur sırasının hemen altındaki tek tessera sırası, bir siyah ve bir yeşil şeklindedir. Buranın altı ise sadece yeşil renkle doldurulmuştur. Gövde üzerinde yer yer açık yeşil de görülmektedir. Kanat üzerinde dört tessera sırasında sarı ve turuncu renk kullanımı vardır. Yeşilden sarıya geçişte bir tessera sırası yan yana yeşil ve sarı renkli yapılmıştır. Kanat altında bir tessera sırası gövde arkasına doğru kırmızı renkte ilerlemektedir. Bu sıranın altı da beyaz ve çok açık yeşil tonundaki tesseralarla doldurulmuştur. Ortada yer alan kap, 34 cm yüksekliğe sahiptir. Konturları, siyah renkli olup, pembe, açık kahverengi (açık grimsi kahverengi) ve beyaz tesseralar gövdeyi doldurmaktadır. Ağızın iç kısmı ise yeşil renklidir. Figürlerin çevresini kaplayan beyaz zemindeki iki tessera sırası opus vermiculatum tekniğindedir.

Bir diğerk kuş figürü, süsleme alanının kuzey kenarında yer alır ve yüksekliğı 42 cm'dir. Bir ördek olan bu kuş figürünün gövdesi, batıya dönüktür. A Kilisesinin tüm figürleri arasında, gövdesi batıya bakan tek figürdür. Figürün sağ yanında 32 cm yüksekliğe sahip, yarı yarıya korunabilmiş bir kap bulunmaktadır. Kap konturları siyah tesseralarla yapılmış olup gri renkli tesseralarla gövde doldurulmuştur. Sahnenin sağında büyük olasılıkla bir kuş figürü daha bulunmaktaydı ancak mozaik zeminin bu bölgesi tahrip olmuştur. Ördek figüründe, sol bacak biraz daha ilerideymiş gibi görünse de bacaklar iki yana doğru açılmıştır. Figür yukarı doğru uzanırken tasvir edilmiştir. Çıkık, şişkin bir göğüs, sivri bir gaga ve yukarıya doğru odaklanmış baş, dikkat çekmektedir. Bacaklar ve gaga dışında figür konturları siyah renklidir. Baş, boyun ve göğüs yeşil; kanat, turuncu ve sarı renklidir. Kanadın altında iki sıra beyaz tessera vardır. Karın bölgesinde ise üç sıra açık yeşil tessera yer alır. Beyazdan açık yeşile geçişte bir sıra yan yana beyaz ve açık yeşil tesseralar kullanılmıştır. Gövde arkasında, yukarıya doğru sivrilen ve ana rengi açık yeşil olan bir tüy kümesi mevcuttur. Bacaklar ve gaga rengi kırmızıdır. Göz çevresi turuncudur; göz bebeğı ufak boyutlu, siyah bir tessera ile yapılmıştır. I numaralı süsleme alanının güney kenarında, g6 koordinatındaki eğrisel kare içerisinde yer alan ördek figürleri gibi, bu figürde de birkaç adet beyaz ve açık yeşil tessera, göz kenarından aşağıya doğru ilerlemektedir. Boynun ortasında, iki adet beyaz tessera ile beneklendirme yapılmıştır.

Son kuş figürü, alanın kuzeybatı kenarında olup 25 cm yüksekliğe sahiptir. Figürün türü hakkında kesin bir yorum yapabilmek mümkün değildir. Boyutları itibariyle bir güvercin olabileceğı gibi, gaga yapısı kilise içerisinde keşfedilen ördek figürlerine benzemektedir. Figür doğuya dönüktür ve hemen sol yanında 36 cm yüksekliğinde bir kap bulunmaktadır. Kap konturları siyah olup, gövdesi kahverengi (koyu grimsi kahverengi) tesseralarla işlenmiştir. Mozaığın bu bölümü de oldukça kötü durumdadır. Kabin sol yanında; kuş figürünün boynunda, kanat üstünde ve gövde arkasında tahribat bulunmaktadır. Figürün gövde arkasındaki tahribat, bu noktaya daha sonra bir adet mermer parçasının eklenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Orta nef içerisinde, mozaiklerin yapıldığı dönemden daha sonraki bir evrede, bu küçük boyutlu mermer parçalar zemine eklenmiştir. Figür,

kaba doğru başını kaldırmış şekilde betimlenmiştir. Yukarıya doğru kalkık, sivri bir gagası ve şişkin bir göğsü vardır. Göz, bir adet ufak boyutlu siyah tessera ile verilmiştir. Sağ bacak, diğerine göre bir adım ileridedir. Figür gövdesi kırmızı (morumsu kırmızı) ve turuncu tesseralarla doldurulmuştur.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısı

6.3.4. Bema Mozaïği

Resim 126-130; Çizim: 17

Katalog No: 10

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaïğin Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik, kilisenin doğusunda yer alan bema içerisinde bulunmuştur. Bema zeminini dikdörtgen formda kaplamaktadır. Bemanın hemen doğusunda kilise apsisi ve batısında kilisenin orta nefi (naosu) yer almaktadır. Naos ve bemayı birbirinden ayıran templon levhalarının oturtulduğu bir söve, in situ olarak burada keşfedilmiştir.

Mozaïğin Ölçüleri: Bemanın boyutlarının kesin olarak bilinmemesinden ötürü mozaïğin 6,60/6,70 x 2,25 m ölçülerinde olduğu tahmin edilmektedir. Mozaik, iki parça halindedir. Bemanın kuzey yarısındaki parça 3,05 x 2,22 m ölçülerindedir. Güney yarısındaki ikinci parça 3,00 x 1,47 m ölçülerindedir.

Materyaller: Mermer, traverten, smalti.

Tessera Yoğunluğu: Zemin mozaïğinde genel olarak dm^2 'ye 90-110 arası tessera düşmektedir. Kuş figüründe dm^2 'ye 175 tessera; kuş figürünü çevreleyen simetrik gölgelendirilmiş çok renkli kuşakta dm^2 'ye 93 tessera düşmektedir. I numaralı

panoda simetrik gölgelendirilmiş çok renkli düğümlü dairede dm^2 'ye 100 tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: 1,0 x 1,0 cm; kuş figüründe 0,5 x 0,5 cm'dir.

Tessera Renkleri: Siyah, beyaz, yeşil, kırmızı, turuncu, sarı, pembe, mavi. Munsell renk sistemine göre renk kodları şöyledir:

Yeşil: 5G 4/4, 5G 4/6, 5G 5/4, 5G 3/2, 5BG 6/6, 5BG 5/6, 7.5BG 6/6, 7.5BG 5/6, 2.5BG 5/6, 10G 5/6, 10G 4/6, 2.5G 8/2, 5G 8/2, 7.5G 8/2, 7.5G 7/4, 5G 7/4

Kırmızı: 2.5R 5/8, 5R 4/6, 5R 5/8, 5R 4/8, 7.5R 5/10, 7.5R 5/8, 7.5R 4/8, 10R 4/10, 10R 5/10, 10R 5/12

Turuncu: 7.5YR 7/10, 7.5YR 7/8, 7.5YR 7/12, 7.5YR 6/10, 7.5YR 5/10, 7.5YR 5/8, 10YR 6/8, 2.5YR 6/12, 2.5YR 6/10

Sarı: 5Y 9/4, 7.5Y 9/4, 7.5Y 9/6, 7.5Y 4/4, 7.5Y 4/6, 10Y 3/4, 5Y 4/4, 5Y 4/6, 7.5Y 4/6

Pembe: 2.5R 7/4, 2.5R 6/4, 5R 7/4, 5R 7/2, 5R 8/2, 7.5R 7/2, 10R 7/2, 2.5R 9/2, 5R9/2, 7.5R 9/2, 10R 9/2

Mavi: 10B 2/4, 7.5B 2/4, 5PB 2/4

Korunan mozağin şimdiki Durumu: In situ. Geçici koruma amaçlı jeotekstil ile üzeri örtüldükten sonra 5-10 cm kalınlığında bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mozaik Figür ve Tasarımının Tanımı

1- Bordürler (Resim 126-128)

Dört tessera sıralı monokrom turuncu bant mozaği dıştan çevrelemektedir. Doğu ve batı kenarlarda takip edilebilen bu turuncu tessera dizilimi mozağin kuzey ve güney kenarlarında korunamamıştır. Monokrom turuncu bandın ardından siyaha çalan oldukça koyu bir tonda bir sıra mavi ve üç sıra beyaz tessera dizilimi yer alır.

Mozaikte kullanılan bu siyaha çalan mavi renk, diğer mozaiklerde kullanılan siyah rengin yerini almıştır; ancak tonların orijinal hallerini kesin olarak tespit edebilmek için bu mozaığın ve diğer A kilisesi mozaiklerinin temizlenmesi, restorasyon ve konservasyon çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Bu tasarımdan sonra her iki yanından birer sıra koyu mavi tessera ile sınırları belirlenmiş 30 cm genişliğinde bir bordür yer almaktadır. Bordürde, kum saati formu oluşturan çok renkli ve testere dişli teğet eğik kareler tasarımı yer alır. Testere dişi formu, aynı renge sahip dört adet tessera'nın kendi içinde küçük bir kare oluşturması ve bu şekilde oluşan karelerin birbirlerini form boyunca takip etmeleri sonucunda meydana gelmektedir. Eğik karelerde koyu mavi, beyaz, pembe tonları ve kırmızı; kum saatlerinde kırmızı, turuncu, yeşil, açık yeşil ve beyaz tesseralar kullanılmıştır.

2- Panolar

I Numaralı Pano (Resim 126-127, 129-130): Pano, iki parça halinde korunan bema mozaığının kuzey yarısındaki parçasına aittir ve ölçüleri 2,30 x 1,50 m'dir. Beyaz zeminli panoda kompozisyon, sık örülü, çok renkli basit örgü motifi ve çok renkli, her bir çanı yatay gölgelendirilmiş ve teğet bitleştirilmiş çan motifi kuşaklarının oluşturduğu daire ve iç motiflerine ait bezeme alanlarından meydana gelmektedir. Tasarım, görsel açıdan oldukça karmaşık bir kompozisyon sayılır ve uygulanan renk düzenlemesiyle zemin mozaığında bir renk cümbüşü yaratılmıştır. Daireler ve içler, pano içerisinde kare formu iki adet süsleme alanı oluşturur. Bu kare formu iki süsleme alanının merkezinde -daire ve iç kuşaklarınca oluşturulan iki ayrı süsleme alanının ortasında- uzun kenarları konkav formu birer çokgen alan vardır. Bu geometrik form, merkezi birer daire ile süslenmiştir ki bu dairelerden kuzeyde yer alanında bir kuş figürü, diğerinde ise yivli bir vazo betimi yer alır.

Bema mozaığının kilisenin diğer zemin mozaiklerinden bir farkı ise bahsi geçen kuş figürüne, vazo süslemesine ve çevresindeki bitkisel elemanlara ve ayrıca vazoyu ve bitkisel süslemeleri çevreleyen düğümlü daire tasarımına ait çeşitli renklerdeki bazı tessera parçalarının smalti, cam tekniği de kullanılarak yapılmış olmasıdır. Özellikle siyah ya da yeşilimsi koyu sarı gibi tesseralar hem koyu tonlara

sahip olduklarından hem de bu teknikte işlendiklerinden ötürü diğer tesseralardan gözle görülür bir şekilde ayrılmaktadırlar. Vazo çevresindeki bitkisel süslemeler ya da simetrik gölgelendirilmiş düğümlü daire motifindeki siyah tessera sırası daha canlı görünmektedir. Mozaik ustası ya da ustaları farklı renk ve türden tesseraları kullanarak zemin mozaığının çekiciliğini arttırmaya çalışmış olmalıdırlar. Aslında bema mozaığının bu farklı özelliği, bemanın yapının diğer bölümlerinden daha fazla önemsendiğine dair bir ipucu olmalıdır. Aynı şekilde bema mozaığı için seçilen bu karmaşık tasarım ve renk çeşitliliği de bu düşünceyi desteklemektedir.

Pano kenarlarında, genişliği 10/11 cm arasındaki basit örgü motifi ve dalgalı çan motifi bantları, bir bordür görünümünde tüm sahneyi dolaşmaktadır. Basit örgü motifinin sık örülü halatları turuncu, yeşil ve kırmızı renklerde birbirini takip etmektedir. Halat konturları koyu mavidir ve ana renk ile birlikte bir sıra beyaz tessera kullanılmıştır. Çan motifi bandının tek sıra beyaz tesseredan oluşan bir dalga hattı vardır. Çanların içi, birbirini takip eden iki ayrı renk grubunca gölgelendirilmiştir. Birinci renk grubunda kırmızı, pembe ve beyaz; diğer renk grubunda yeşil, açık yeşil ve beyaz tesseralar kullanılmıştır. Süsleme alanında, basit örgü ve çan motifi bantlarının meydana getirdiği altı adet daire olması gerekmektedir ancak panonun güneybatı kenarındaki daire motifinin de içinde bulunduğu bir alan tahrip olmuştur. Korunan beş adet dairenin içi, beyaz zeminlidir. Ortada, tek sıra koyu mavi tesseredan oluşan 13/14 cm çapında bir daire daha ve onun da merkezinde çok renkli ve testere dişli bir eğik kare süslemesi vardır. Panodaki tüm testere dişli kare motifleri birbirinden farklı şekilde renklendirilmiştir. Motif için kullanılan renkler koyu mavi, beyaz, kırmızı, pembe, turuncu ve yeşildir.

Panoda yedi adet iç motif vardır. Motiflerin merkezi, dıştan içe doğru iki sıra beyaz ve tek sıra koyu mavi tessera ile doldurulmuş ve en içteki dar kısım için turuncu tesseralar kullanılmıştır.

Daire ve iç motiflerinin oluşturduğu kare formu iki alanın ortasında yer alan 50 cm çapındaki dairelerden kuzeyde yer alanı, bir kuş figürü ile süslenmiştir. Figür, simetrik şekilde gölgelendirilmiş çok renkli bir kuşağın merkezindedir. Dış hattı birer

sıra koyu mavi tessera ile belirlenen kuşaktaki renk düzenlemesi dıştan içe doğru, kırmızı, pembe, beyaz, açık yeşil, yeşil ve turuncudur. Pembe, beyaz ve açık yeşil tessera sıralarını, dörder tesseradana oluşan kareler meydana getirmektedir. Bu tekniğin prensibi, her bir kareyi oluşturan tesseraların aynı renge sahip olmaları ve karelerin birbirlerini teğet biçimde takip etmeleridir. Bu kuşaktan sonra iki sıra beyaz tessera ve ardından tek sıra kırmızı tesseradana oluşan 25 cm çapında kuş figürlü daire yer alır.

Figürün yüksekliği 22 cm'dir ve bu boyutuyla dairenin içine ancak sığmaktadır. Figür, hafifçe sahnenin sağına dönüktür ve az da olsa cephesel bir ifadeyle ele alınmıştır. Hâlihazırda dar bir çapı olan süsleme alanına kuş figürü dışında bitkisel süslemeler de eklenmiştir. Figürün boynunun bir bölümü de dâhil olmak üzere kanat üzerinde mavimsi yeşil ve yeşilimsi koyu sarı; gövde altında beyaz ve turuncu tonları kullanılmıştır. Gaga ve bacaklar kırmızı ve turuncu tesseralarla yapılmıştır. Kanat çizgisi dâhil gövdenin alt ve üst bölümünü ayıran tesseralar, başı oluşturan tesseraların önemli bir kısmı ve figür konturları koyu mavi renge sahiptir. Gövde arkasında üçgen form alan bir tüy şekillenmesi mevcuttur. Figürün, şişkin bir göğsü vardır ve orta nefin II numaralı süsleme alanındaki ördek figürüne benzer biçimde iki yana açılmış bacakları dikkat çekmektedir. Figür üzerinde yer yer tessera kayıpları mevcuttur. Beyaz zeminli sahnenin iki yanına yeşil renkli, üç dallı bitkisel süslemeler işlenmiştir.

Panonun güney yarısındaki merkezi süsleme alanında ise 50 cm çapında simetrik gölgelendirilmiş çok renkli bir düğümlü daire yer almaktadır. Testere dişi düzeninde sıralanan tesseraların renkleri, mavi, siyah, beyaz, kırmızı, pembe, turuncu ve yeşilimsi koyu sarıdır. Turuncu ve kırmızı tesseralardan oluşan daire içindeki süsleme, kaburgalı (yivli) bir kâsedir. Yüksekliği 21 cm, genişliği 20 cm'dir. Panonun bu bölümünde mozaik zeminin elverişsizliğinden ötürü renklerin sağlıklı bir şekilde takibi mümkün olmamıştır; Bununla birlikte vazoyu koyu mavi, siyah, yeşilimsi koyu sarı ve turuncu renklerin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Koyu sarı, vazonun iç yüzeyini betimlemek için kullanılmıştır. Diğer renkler ağız çevresini, gövdedeki yivleri ve kaideyi oluşturmaktadır. Kabın her iki yanında ve hemen

yukarısında, daire formunun el verdiği ölçüde yerleştirilmiş, siyah ve az sayıda koyu sarı tesseralardan oluşan üç adet bitkisel motif yer almaktadır.

Pano zemini mümkün olduğunca geometrik bezemelerle doldurulmaya çalışılmıştır. Zeminde yan süsleme unsurları olarak, üçgenler ve düzensiz formlarda işlenmiş çokgenler yer almaktadır. Bu motiflerden panonun doğu kenarında yer alanların içleri turuncu renkli tesseralarla doldurulmuştur. Diğer motiflerin içi açık yeşil renkli olup ortalarında çok renkli, testere dişli üçgen motif yer alır. Üçgenler, kırmızı, yeşil ve turuncu renkli tesseralardan oluşmaktadır.

II Numaralı Pano (Resim 128): Bemaya ait diğer pano, alanın güney yarısındaki mozaik parçası içerisinde yer alır. Bu korunan mozaik parçasından anlaşıldığı üzere II numaralı panonun uzunluğu, diğer pano ile aynıdır. Doğu kenarının korunamamış olmasından ötürü her ne kadar genişliği ölçülemediyse de bemanın I numaralı pano genişliği ile aynı ölçüde olması gerekmektedir. I ve II numaralı panolar arasını süsleyen ufak boyutlu bezeme alanı da bemanın bu noktasındaki tahribattan ötürü korunamamıştır.

Çok renkli, teğet eğik kareler bordürü her iki panonun batı kenarında da takip edilebilmektedir. Güney yarısının büyük bölümü tahrip olmuş II numaralı panodaki tasarım, bemanın kuzeyinde yer alan süsleme alanı ile aynı tasarıma sahiptir. Panonun kuzey merkezinde yer alan düğümlü daire motifi içerisine yine kaburgalı bir kâse işlenmiştir. I numaralı panodaki örnekte olduğu gibi kabın her iki yanı ve üzerindeki beyaz zeminli alan bitkisel elemanlarla süslenmiştir; ancak vazo üzerindeki renklendirme daha farklıdır. Burada kullanılan renkler, yeşil, koyu mavi, turuncu ve sarıdır. Düğümlü dairede kullanılan tessera renkleri ise dıştan içe doğru koyu mavi, açık yeşil, beyaz, sarı, pembe, aynı sıra içinde kırmızı ve turuncu ve son olarak tekrar koyu mavidir.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısı

6.3.5. Nartheks Mozaïği

Resim: 131-133; *Çizim:* 17

Katalog No: 11

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaïğin Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik, kilisenin batısında yer alan nartheks içerisinde bulunmuştur. Nartheks zeminini uzun dikdörtgen formda kaplamaktadır. Nartheksin batı duvarının ortasında 2,32 m genişliğe sahip kilisenin ana girişi vardır. Doğu duvarında 2,46 m genişlikteki kapıyla kilisenin orta nefine geçiş sağlanmaktaydı.

Mozaïğin Ölçüleri: Mozaïğin olması gereken ölçüleri 13,70 x 3,20 m'dir. Beş parça halinde korunmuştur. Birinci parça 6,90 x 3,20 m ölçülerinde olup nartheksin kuzey ucundan ortasına kadar olan alanı kaplamaktadır. İkinci parça 3,60 x 2,40 m; üçüncü parça 2,90 x 0,90 m ölçülerindedir. Diğer iki ufak boyutlu parça nartheksin güney yarısında olup batı duvarının kenarındaki bordürlere aittir.

Materyaller: Mermer, traverten

Tessera Yoğunluğu: Genel olarak dm²'ye 35-44 arasında tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: 1,5 x 1,5 cm ve 2,0 x 2,0 cm arasında değişmektedir.

Tessera Renkleri: Siyah, beyaz, kırmızı, turuncu. Munsell renk sistemine göre renk kodları şöyledir:

Kırmızı: 7.5R 4/8, 7.5R 5/8, 7.5R 5/10, 5R 5/8, 2.5R 5/8

Turuncu: 5YR 6/10, 5YR 6/8, 5YR 7/10, 7.5YR 7/8

Korunan mozağin şimdiki Durumu: In situ. Geçici koruma amaçlı jeotekstil malzeme ile üzeri örtüldükten sonra 10 cm kalınlığında bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mozaik Tasarımının Tanımı

1-Bordürler

Mozaği en dışta çevreleyen ilk tasarım batı, doğu ve kuzey kenarlarda dört tessera sırasından oluşan turuncu renkli bir banttır. Bu bant mozağin güney kenarında sekiz tessera sırasına kadar genişlemektedir. Örgü motifi bordürü ile bu bant arasında iki siyah ve iki beyaz tessera dizilimi yer almaktadır. 40 cm genişliğe sahip siyah zeminli, çok renkli ve dört halatlı örgü motifi bordüründe halat konturları siyah tesseralıdır, halatlarda kırmızı ve turuncu renk birbirini takip eder. Buna göre bir halatı meydana getiren tessera dizilimi, bir siyah, iki kırmızı –ya da turuncu- bir beyaz ve tekrar bir siyah şeklindedir. Mozağin doğu kenarının kuzey ucunda, halat renklerinde değişim tespit edilmiştir. Burada, ana rengi kırmızı olan halatlar turuncuya, turuncu ana rengindeki halatlar ise kırmızıya değişmektedir.

2- Ana süsleme Alanı

Nartheks zemin mozaği panosunun olması gereken ölçüleri 12,50 x 2,10 m'dir. Panoda, üçgen ve çavuş (şevron) motiflerinin oluşturduğu 38 x 37 cm ölçülerinde kareler bulunmaktadır. Bu karelerin içi, kare motifleri ve hedera yaprakları ile süslenmiştir. Panoda doğu-batı doğrultusunda beşer, kuzey-güney doğrultusunda 30'ar adet kare sıralanmaktadır. Toplamda 150 kare bulunması gerekmektedir. Bunlardan 67 tanesi mozağin kuzey yarısında, 29 tanesi güney yarısında olmak üzere 96 kareye ait iz tespit edilebilmektedir. Karelerden 62 tanesi iyi korunmuş durumdadır. Nartheks mozağının güney yarısındaki alan büyük ölçüde tahrip olmuştur. Bu durumun nedeni, kilisenin bu noktasında daha önce kaçak kazıların yapılmış olmasıdır.

Kare formu oluşturan dört adet avuş motifinin kollarının uzunluğu ortalama 17 cm'dir. Siyah tesseralarla konturları belirlenmiş avuş motiflerinin içi kırmızı tesseralarla doldurulmuştur. Tasarımın ortasında, 15 x 15 cm ölçülerinde bir kare vardır ve bu karenin de içerisinde testere dişli bir eğik kare daha yer alır. Burada renkler, siyah, kırmızı, turuncu ve beyaz tesseralarla dıştan içe doğru sıralanmaktadır.

Diğer kare tasarımında, formu oluşturan köşelerdeki üçgenlerin uzun kenarı 24 cm, kısa kenarları 17'şer cm'dir. genlerin konturları siyah, içleri turuncu renklidir. Tasarımın ortasında 30 x 30 cm ölçülerinde bir eğik kare vardır ve bu karenin içerisinde kırmızı renkli bir hederaya yaprağı motifi yer alır.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısı

6.4. ERKEN BİZANS B KİLİSESİ

6.4.1. Kuzey Nef Mozaiği

Resim: 198-204; *izim:* 24

Katalog No: 12

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaiğin Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik kilisenin kuzey nefinde bulunmuştur. Kuzey nefin zeminini baştanbaşa uzun dikdörtgen formda kaplamaktaydı. Nefin doğu ucunda 1 m genişliğe sahip bir giriş bulunmaktadır.

Mozaiğin lleri: Mozaiğin olması gereken ölçüleri 13,80 x 2,20 m'dir. Kuzey nef zemin mozaiğine ait korunan yedi parça vardır. İlk beş parçanın ölçüleri aşağıda verilmiştir. Altıncı ve yedinci parçalar birkaç cm² ebatlarındadır.

1. Parça (Nefin batı ucundaki bordür ve panoya ait parça) ölçüleri: 3,10 x 2,13 m
2. Parça (Nefin doğu ucundaki bordür ve panoya ait parça) ölçüleri: 3,10 x 1,43 m
3. Parça (Nefin doğu ucundaki iş motifli bordüre ait parça) ölçüleri: 1,50 x 0,44 m
4. Parça (Nefin ortasında, bordür ve panoya ait parça) ölçüleri: 0,86 x 0,40 m
5. Parça (Nefin ortasında, iş motifli bordürüne ait parça) ölçüleri: 0,30 x 0,27 m

Materyaller: Mermer, traverten.

Tessera Yoğunluğu: İş motifli bordüründe dm^2 'ye 56 ilâ 60 arasında tessera düşmektedir. Ana süsleme alanında dm^2 'ye 55 ilâ 65 arasında tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: 1,0 x 1,0 cm ve 1,5 x 1,5 cm

Tessera Renkleri: Siyah, beyaz, turuncu, kırmızı, pembe, yeşil, mavi. Munsell renk sistemine göre renk kodları şöyledir:

Turuncu: 10YR 6/8, 7.5YR 6/8, 7.5YR 7/8, 7.5YR 7/10, 7.5YR 7/12

Kırmızı: 10R 6/14, 10R 5/14, 10R 5/12, 7.5R 5/12, 7.5R 5/10

Pembe: 2.5R 7/4, 5R 7/4, 7.5R 7/4, 7.5R 6/4

Yeşil: 10G 6/8, 10G 7/8, 7.5G 6/8, 7.5G 7/8, 7.5G 8/8

Mavi: 2.5B 9/2, 5B 9/2, 7.5B 9/2

Korunan mozaikğin şimdiki Durumu:

1. *Mozaik Restorasyonu:* 2008 yılında, 2011 yılında zemin mozaikğinin restorasyon ve konservasyon çalışmaları tamamlanmıştır.

2. *Şimdiki Durumu:* In situ.

Mozaik Figür ve Tasarımının Tanımı:

1- *Bordürler (Resim 199-201; Çizim 24)*

Mozaiği dıştan çerçeveleyen ilk tasarım monokrom beyaz renklidir ve genişliği 6 ilâ 15 cm arasında değişmektedir. Bu tasarımdan sonra ikili iğ motiflerinin oluşturduğu birbirini takip eden yarım daireler ile süslenen 20 cm genişliğinde bir bordür yer almaktadır. Bordürü alttan ve üstten siyah renkli birer tessera sırası sınırlamaktadır. Bordürün zemin rengi turuncudur. Yarım daireleri oluşturan iğ motiflerinde kullanılan renkler, dıştan içe doğru siyah, beyaz ve kırmızıdır. İğ motiflerinin uçlarında birer adet beyaz tessera bulunmaktadır. İkili iğ motifleri, ayrıca iki kenarı konkav formlu üçgenler meydana getirmektedir.

Bu bordür kuzey nefin batı kenarında daha farklı bir biçimde devam etmektedir. Bordürün genişliği nefin batı kenarında 35 cm'dir ve burada dörtlü iğ motiflerinden oluşan teğet daireler yer alır. Daireleri meydana getiren dört adet iğ motifinin iç kenarları, konkav bir kare oluşturmaktadır.

2- Pano (Resim 199-200, 202-203; Çizim 24)

Kuzey nef zemin mozaiği panosunun olması gereken ölçüleri 12,19 x 1,40 m'dir. Yarım daire formu oluşturan ikili iğ motifi bordürü ile pano arasında 3 sıra beyaz tessera yer almaktadır. Pano tasarımı, çok renkli gölgelendirilmiş bantlarca oluşturulmuş ortogonal, düğümlü dairelerden meydana gelmektedir. Çapları 60'şar cm olan bu dairelerin arasında 24 cm çapında daha küçük boyutlu birer düğümlü daire daha yer alır. Pano zemini turuncu renklidir. Beyaz zeminli dairelerin içinde birer rozet yer alır. Bu rozette, iki loplu 4 adet komşu yaprak, çizgisel bir haç motifi oluşturur şekilde konumlanmıştır. Yapraklar dıştan içe doğru pembe, turuncu ve beyaz tesseralarla doldurulmuştur. En içte kalan beyaz tesseralar ve çizgisel haçın merkezindeki bir adet turuncu tessera, püsküllü çapraz haç (saltir) süslemesi meydana getirir.

Düğümlü daireleri oluşturan ve onları birbirine bağlayan gölgeli bantlarda çok renkli bir süsleme mevcuttur. Bant konturları siyah tesseralarla belirlenmiştir. Bu bantların içindeki renk düzenlemesi birkaç farklı gruptan oluşur. Birinci renk

grubunda kırmızı, pembe ve beyaz tesseralar kullanılmıştır. İkinci renk grubunda kullanılan renkler yeşil, açık mavi ve beyazdır. Üçüncü renk grubunda turuncu ve beyaz; dördüncü renk grubunda açık mavi ve beyaz tesseralar kullanılmıştır.

3- Mozaik Yazıt (Resim 200, 204; Çizim 24)

Kuzey nefin doğu kenarında bir tabula ansata içinde büyük oranda tahrip olmuş bir vakıf yazıtı yer almaktadır. Bu mozaik yazıt, kuzey güney yönünde konumlanmış olup iç motifli yarım dairelerden oluşan bordür ile ana süsleme alanı arasında yer alır. Kuzey nefin doğu duvarının 46 cm kadar batısındadır. Yüksekliği 48 cm ve korunan genişliği 63 cm'dir. Tessera renkleri siyah, turuncu, açık mavi, kırmızı, pembe ve beyazdır. Yazıt beyaz zemin üzerine siyah tesseralarla yapılmıştır. Yazıtta 7 satır mevcuttur. Satır yükseklikleri 4,5 ilâ 6 cm arasında değişmektedir. Transkripsiyonu ve çevirisi şu şekildedir:

‘Υπ[έρ εὐχῆς
ΠΕ[
ΑΜ[
Κ[
5 Μ[
Γ[
Υ[

Çeviri: (Adağa) göre...

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısı

6.4.2. Güney Nef Mozaïği

Resim: 205-213; Çizim: 24-25

Katalog No: 13

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaik'in Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik kilisenin Güney nefinde bulunmuştur. Güney nefin zeminini dikdörtgen formda kaplamaktadır. Nefin doğu ucunda 1,20 m genişliğinde bir giriş yer almaktadır.

Mozaik'in Ölçüleri: Tek parça halinde korunan mozaik'in olması gereken ölçüleri 13,50 x 2,40 m'dir.

Materyaller: Mermer, traverten

Tessera Yoğunluğu: Sarmaşık motifi bordüründe dm^2 'ye 64/77 tessera düşmektedir. Pano üzerinde, dörtlü iğ motifinden oluşan dairelerde dm^2 'ye 68/78 tessera düşmektedir. Meyve sepeti süslemeli panoda, sepet gövdesi üzerinde dm^2 'ye 71 tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: 1,0 x 1,0 ve 1,5 x 1,5 cm arasında değişmektedir.

Tessera Renkleri: Siyah, beyaz, kırmızı, turuncu, sarı, pembe, yeşil, gri. Munsell renk sistemine göre renk kodları şöyledir:

Kırmızı: 2.5R 5/10, 2.5R 4/10, 5R 4/10, 5R 5/10, 5R 3/8, 5R 4/8, 7.5R 5/8, 7.5R 4/10

Turuncu: 7.5YR 5/8, 7.5YR 6/10, 7.5YR 7/12, 7.5YR 7/10

Sarı: 2.5Y 8/10, 7.5Y 9/6

Pembe: 2.5R 8/4, 2.5R 8/2, 2.5R 7/2, 2.5R 8/2,

Yeşil: 10G 8/2, 10G 9/2, 2.5BG 7/6, 2.5BG 6/6, 2.5BG 7/4

Gri: 5Y 8/2, 2.5Y 8/2, 10YR 8/4

Korunan mozaik'in şimdiki Durumu:

1. *Mozaik Restorasyonu:* 2008 yılında, mozaiği koruma amaçlı çalışmalarda bulunulmuştur. 2011 yılında zemin mozaığının restorasyon ve konservasyon çalışmaları tamamlanmıştır.

2. *Şimdiki Durumu:* In situ.

Mozaik Figür ve Tasarımının Tanımı

1- Bordürler (Resim 206-207; Çizim 24-25)

Güney nef zemin mozaiğini dıştan sınırlayan ilk bordür monokrom turuncu renklidir. Nefin batı kenarında ve kuzey kenarının birkaç cm'lik alanında bu bordüre ait izleri takip edebilmek mümkündür. Nefin batı kenarında 14 tessera sırası (20 cm) kadar korunabilen turuncu bordür, kuzey kenarında sadece 6 tessera sırası kadar ve doğu-batı doğrultusunda yaklaşık 1,00 m uzunluğa sahip bir alanda korunabilmiştir. Nefin kuzey kenarında bu bordürün genişliği muhtemelen 20 cm'ye kadar çıkmaktaydı. Alanın yeterince geniş olmamasından ötürü güney ve doğu kenarlarda tasarım uygulanmamıştır. Nefin güneyindeki duvar örgüsünden kuzeye doğru 40/45 cm genişliğinde ve zeminden 40 cm kadar yüksekte kalan bir toprak kümesi, ikinci bir zemin mozaığının varlığı sebebiyle kazılmamıştır. Tüm güney nef boyunca uzanan ve ikinci bir mozaik seviyesine ait bu toprak kümesi, nefin doğu ucuna 3,60 m kala son bulur. Dolayısıyla bu 3,60 m'lik alan dışında zemin mozaığının güney kenarında kalan bordür tasarımı, ikinci zemin mozaığının varlığı sebebiyle görülememektedir.

Zemin mozaığının dıştan ikinci bordürü dalgalı bir hatta sahip sarmaşık motifi bordürüdür. Mozaığın kuzey ve batı kenarlarında monokrom turuncu bordür ile sarmaşık motifi bordürü arasında 4 sıra beyaz tessera yer almaktadır. Her iki yandan siyah birer tessera sırası ile sınırlanan ve 36 cm genişliğe sahip sarmaşık motifi bordürü, mozaiği dört bir yandan çevrelemektedir. Dalga hattının yarısı beyaz, yarısı turuncu renkli bir zemine sahiptir. Dalga hattını siyah bir tessera sırası oluşturmaktadır. Yine siyah tesseralarla konturları belirlenen sarmaşık yaprakları

(hederalar), turuncu zemin üzerinde beyaz renkli, beyaz zemin üzerinde ise turuncu renkli tesseralarla doldurulmuştur. Yaprakların genişlikleri 19 cm, dal haricindeki yükseklikleri 22/23 cm'dir. Zeminde, sarmaşık yaprağını çevreleyen tek sıra tesseraanın dizilimi opus vermiculatumdur. Sarmaşık motifi bordürü ile ana bezeme alanı arasında 4 sıra beyaz tessera yer almaktadır.

2- *Ana Süsleme Alanı (Resim: 205-206, 208-213; Çizim 24-25)*

Güney nef ana süsleme alanı 12,30 x 1,23 m ölçülerindedir. Burada dörtlü iğ motiflerince oluşturulan ortogonal daireler tasarımı işlenmiştir. Aynı zamanda alanın üç ayrı noktasında yer alan kare panolar içerisinde, su kaynağından su içen bir boğa figürü, bir meyve sepeti süslemesi ve bir mozaik yazıt yer almaktadır.

Panoda turuncu renkli zemin üzerine işlenmiş dörtlü iğ motiflerinden oluşan dairelerin çapı 41 cm'dir. Çok renkli olarak ele alınan bu tasarımda iğ motifleri dıştan içe doğru tek sıra siyah, iki sıra beyaz ve iki ya da üç sıra kırmızı tesseralardan meydana gelmektedir. Dairelerin ortasında, içi kırmızı ve pembe renklerle doldurulmuş, 'V' formulu yan duvarları siyah tesseralardan oluşan bir gül motifi yer almaktadır. Bu motifin ortalama yüksekliği 9 cm'dir. Dairelerin ortasındaki turuncu zemin aynı zamanda konkav bir kare formundadır. İğ motiflerinin uç noktaları beyaz tesseralarla sonlandırılmıştır. Bundan dolayı dairelerin kesişim noktalarında dörder adet beyaz tesseraadan meydana gelen küçük kareler oluşmaktadır⁷⁸¹.

Süsleme alanının batı kenarının 62 cm kadar doğusunda 82 x 82 cm ölçülerinde olması gereken ancak sol yarısı korunamamış bir kare pano içerisinde, meyve sepeti ve üzüm salkımı resmedilmiştir. Pano, dıştan içe doğru tek sıra siyah, üç sıra beyaz ve tekrar tek sıra siyah olmak üzere beş tesseralı bikrom banttan oluşmaktadır. Beyaz zemin üzerine işlenen meyve sepetinin yüksekliği 50 cm'dir. Turuncu zemin üzerine birbirini dik kesen siyah tessera sıralarıyla sepet örgüsü işlenmiştir. Dışa çekik ağzı vurgulamak için diyagonal siyah tessera sıraları kullanılmıştır. Kulp, yatay olarak üst üste dizilen turuncu ve siyah tesseralardan

⁷⁸¹ Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 39, *Quatre-tesselles*.

meydana gelmektedir. Kırmızı tesseralar, sepetin içindeki zemin rengini oluşturur. Bu zemin üzerine pembe ve açık yeşil tesseralardan oluşan yuvarlak formlu üzümler işlenmiştir. Mozaik zeminin tahrip oluşundan ötürü meyve sepetinin sol yarısı korunamamıştır. Sepetin hemen sağında, sahnenin geri kalan alanını dolduracak şekilde süslenen bir üzüm salkımı ve asma yaprakları yer alır. Salkım, yukarıdan aşağıya doğru birer adet azalan, en tepede dört ve en altta bir adet olmak üzere toplam 10 üzümünden oluşmaktadır. Sekiz ya da dokuz adet açık yeşil renkli tesseraanın daire formunda dizilmesi ile oluşan üzümlerin konturları siyah tesseralar ile belirlenmiştir. Yapraklar ve dallar yeşil rengin tonlarından oluşan tesseralardan meydana gelmektedir. Dalları oluşturan tesseralarda deformasyon ve kayıplar mevcuttur.

Bu tasarımın 4,10 m kadar doğusunda yine 82 x 82 cm ölçülerine sahip bir pano yer almaktadır. Bu kare formlu küçük panoda, gövdesi sahnenin soluna dönük, profilden resmedilmiş, bir su kaynağından ya da nehirden su içen bir boğa figürü yer almaktadır. Turuncu ve çok az sayıda sarı tesseralardan oluşan sahne zemini üzerine resmedilen figürün yüksekliği 53 cm'dir. Boynuzlar, toynak konturları, göz ve burun delikleri dışındaki figür detayları ve konturları kırmızı tesseralarla yapılmıştır. Gövde ise beyaz ve açık kahverengimsi gri tesseralarla doldurulmuştur. Karında, tesseralar dikey sıralar halinde dizilmektedir; karnın sol yarısı açık tonlu, sağ yarısı koyu tonludur. Sırt, boyun çevresi ve bacakların büyük bölümü koyu tonludur. Gözün hemen yukarısındaki ufak tessera kümesi, kulaklar, boyundan sırtta geçilen sert kavis, sol ön bacağıın büyük bir kısmı ve sol arka bacağıın hemen yukarısında opus vermiculatum şeklinde dizilen tessera kümeleri açık tonda işlenmiştir. Karnın altında hilal formu alan iki sıra tessera pembe renklidir. Toynak konturları siyah olup iç kısım kırmızı tesseralarla doldurulmuştur; aynı şekilde kuyruk rengi de kırmızıdır. Ters armudi formlu başın her iki yanında üçgen formlu kulaklar ve onların da yukarısında siyah tesseralarla yapılmış, fazla uzun olmayan boynuzlar yer almaktadır. Göz üst kapağı yatay 'V' formudur. Bir adet siyah tessera ile işlenen göz bebeği suya değil, ilerideki bir noktaya doğru odaklanmıştır. Figürün ağız çevresi suyun içinde olduğundan su üzerindeki kırmızı rengin devamı siyah, beyaz rengin devamı açık yeşil olarak verilmiştir. Figürün boynuna bir madalyon betimlemesi

yapılmıştır. Burada pano zeminine tezat bir renk düzenlemesi getirilmiş olup turuncu renkli madalyonun çevresini beyaz tesseralar kaplamaktadır.

Sahnenin alt kısmında su kaynağı yer almaktadır. Buradaki su yüzeyine figürün yüzünün başarılı bir yansıması yapılmıştır. Bu yansımanın sınırını boyunda yer alankurdele ya da tasma betimlemesi belirlemektedir. Bu betimden sonra hayvanın gövdesine ait bir yansıma işlenmemiştir. Siyah, beyaz ve grimsi yeşil tesseralar, su üzerindeki dalgaları resmetmek için kullanılmıştır. Yansımanın sağında kalan alanda yoğun bir dalgalanma mevcuttur. Su kaynağının üst bölümündeki dalgalar hilal formu siyah tessera gruplarınca oluşturulmuştur. Yansımanın solunda kalan su kaynağı ise daha durgun görünmektedir. Bu alanda ise beyaz ve grimsi yeşil tesseralar sahneyi doldurmaktadır.

Nefin doğu duvarının 94 cm batısında, 88 x 87 cm boyutlarındaki bir kare çerçeve içerisinde, bağışta bulunan kişiler adına yapılmış bir mozaik yazıt yer almaktadır. Yazıt, tam korunabilmiş olması bakımından ayrı bir önem arz etmektedir ve beyaz zemin üzerine kırmızı tesseralarla yapılmıştır. Dokuz satırı bulunan yazıtın satır yükseklikleri şöyledir:

1. Satır: 6cm	6. Satır: 8cm
2. Satır: 5 cm	7. Satır: 6.5cm
3. Satır: 7 cm	8. Satır: 7 cm
4. Satır: 8cm	9. Satır: 6cm
5. Satır: 7.5cm	

Bu mozaik yazıtın transkripsiyonu ve çevirisi şöyledir:

5 Ὑπὲρ εὐχῆς
Ἱμερίου το(ῦ)
καθοσιωμέ-
νου σχολαρ-
ίου καὶ Οὐα-
λεντίνας τ-
ῆς κοσμιωτ(άτης)
καὶ σεμνοπρ-
επεστάτης

“Adak gereğince, sadık scholarios Himerios’un ve dürüst ve saygın Valentina’nın bir hediyesi.”

Yazıtta bahsi geçen Himerios ismi, İ.S. 6. yüzyıl içerisinde kullanıldığı bilinen isimlerden biridir ve Himerios ve Valentina büyük olasılıkla evli bir çift olmalıydı. Yazıtta bahsi geçen bir başka detay ise Himerios adlı kişi için kullanılan Scholarios sözcüğüdür. Scholarios, Konstantinopolis’teki saray muhafızlığı unvanı için kullanılmaktaydı ve 6. Yüzyılda bu unvana sahip kişilerin Konstantinopolis’te ve çevresinde ikamet ettikleri bilinmektedir.⁷⁸² Mozaik yazıtta anlatılan bu bağış sahipleri, cemaatlerince oldukça saygı duyulan kişiler olmalıydılar.

Hem bu mozaik yazıtı barındıran çerçevenin hem de panodaki diğer iki çerçevenin dört köşesine şevronlardan oluşan haçlar ilâştirilmiştir. Pano kenarlarının ortasına ve süsleme alanının kenarlarına gelen yarım dairelerin merkezine ise şevronlardan oluşan yarım saltirler işlenmiştir.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısı

6.4.3. Orta Nef (Naos) Mozaığı

Resim: 214-238; *Çizim:* 24, 26-27

Katalog No: 14

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaığın Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik, kilisenin orta nef zeminini kaplamaktadır. Burası, B Kilisesinin en geniş boyutlu alanıdır. Nartheksten naosa geçiş, naosun batı kenarındaki 2.50 m genişliğinde bir kapı ile sağlanmaktaydı. Naosun zemin mozaığında gözle görülür bir tahribat mevcuttur ve özellikle mozaığın

⁷⁸² Kazhdan, ODB 3, ss. 1851-1852.

kuzey ve güney kenarları korunamamıştır. Bunun muhtemel bir nedeni, sütun sıralarındaki yapı bloklarının geç bir tarihte düşerek mozaïği parçalamış olabileceğidir. Bununla birlikte, mozaïğin yapımından daha geç bir evrede bazı alanların taban taşlarıyla doldurulduğu tespit edilmiştir.

Mozaïğin Ölçüleri: Orta nef zemin mozaïğinin olması gereken genişliği 6,80 m'dir. Mozaïğin maksimum uzunluğunun ise 10,90 m olması gerekmektedir. Mozaik, nefin güney batı kenarındaki ufak boyutlu bir mozaik parçası dışında tek parça halinde korunmuştur ve boyutları 10,55 x 6,75 m'dir.

Materyaller: Mermer, traverten

Tessera Yoğunluğu: Kurdele motifi bordüründe dm^2 'ye 48-66 tessera düşmektedir. Tigris figürünün yüzünde dm^2 'ye 160 tessera düşmektedir. Geon yazıtında dm^2 'ye 45-55 tessera düşmektedir. Ephrates figürünün 20 cm kadar aşığısındaki balık figüründe dm^2 'ye 55 tessera düşmektedir. Geometrik tasarımlı panoda, kare çerçevelerin içinde dm^2 'ye 52-56 tessera düşmektedir. Geometrik tasarımlı panoda, dikdörtgenlerin içinde dm^2 'ye 43-46 tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: Tessera boyutları 0,4 x 0,4 cm ilâ 1,5 x 1,5 cm arasında değişmektedir.

Tessera Renkleri: Siyah, beyaz, kırmızı, pembe, mavi, yeşil, turuncu, sarı. Munsell renk sistemine göre renk kodları şöyledir:

Kırmızı: 2.5R 3/8, 2.5R 4/8, 2.5R 3/10, 2.5R 4/10, 5R 3/8, 5R 4/8, 7.5R 4/8, 7.5R 3/10

Pembe: 2.5R 8/4, 2.5R 8/2, 2.5R 7/4, 5R 8/4, 5R 7/4

Mavi: 5B 8/4, 5B 8/6, 5B 6/4, 5B 4/4, 7.5B 8/4, 7.5B 6/4, 7.5B 6/2

Yeşil: 2.5BG 4/4, 2.5BG 5/4, 7.5GY 9/2

Turuncu: 7.5YR 7/10, 7.5YR 7/8, 10YR 7/8, 10YR 7/10, 2.5YR 5/10, 5YR 6/10, 5YR 6/12

Sarı: 2.5Y 9/2, 5Y 9/2

Korunan Mozağin Şimdiki Durumu

1. *Mozaik Restorasyonu:* 2008 yılında, mozaği koruma amaçlı çalışmalarda bulunulmuştur. 2011 yılında zemin mozağının restorasyon ve konservasyon çalışmaları tamamlanmıştır.

2. *Şimdiki Durumu:* In situ.

Mozaik Figür ve Tasarımının Tanımı

1- *Bordürler (Resim 214-218; Çizim 24)*

Orta nef zemin mozağini dıştan sınırlayan ilk tasarım monokrom beyaz banttır ancak mozaik boyunca bu banda ilişkin çok az iz takip edilebilmektedir. Orta nef panolarını bir adet bordür baştanbaşa çevrelemektedir. Genişliği 48 cm olan bordür, çok renkli, üç boyutlu ve cephesel perspektifte kırışık kurdele motifi ile süslenmiştir. Kurdele motifinin aralarında dikdörtgen prizmalar⁷⁸³, daireler ve beş tesseradan oluşan küçük haç motifler yer almaktadır. Bordür zemini siyahtır. Kurdele motifinde kullanılan tessera renkleri turuncu, sarı, beyaz, kırmızı ve pembe. Beyaz ve gri tesseralardan oluşan küboid motiflerin ön yüzeyinde kırmızı renkli birer kare yer almaktadır. 4 cm çapındaki daireler beyaz tesseralarla yapılmıştır. Haç motifler ise turuncu renklidir. Zemin mozaği oldukça tahrip durumdadır ve bu tahribattan kurdele motifi bordürü de etkilenmiştir. Özellikle mozağın kuzey ve güney kenarlarında bordür korunamamıştır.

Orta nef mozağında, kurdele motifi bordürü dışında nefin batı kenarında iki adet kenar süslemesi daha yer alır. Kurdele motifi bordürü ile bahsi geçen süsleme alanının arasında üç sıra beyaz tessera vardır. Kenar süslemelerinden biri 45 cm genişliğe sahiptir ve mozaikli alanın batı kenarını kuzey-güney yönünde kapladığı

⁷⁸³Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 39, *Solide (parallélépipède rectangle)*

anlaşılmaktadır. Burada, çok renkli, teğet sekizgen motiflerden meydana gelen geometrik bir düzenleme mevcuttur. Alttan ve üstten birer siyah tessera sırası ile sınırlanan alandaki sekizgenlerin kenarları 16 ilâ 23 cm arasında değişmektedir. Sekizgenlerin bordür içindeki yükseklikleri 45'er, genişlikleri 50'şer cm'dir. Sekizgenler turuncu ve beyaz zeminli olarak birbirlerini sırayla takip etmektedirler. Sekizgenlerin merkezinde 14 x 18 cm ölçülerinde birer dörtgen yer alır. Siyah tessera sırası ile konturları belirlenen dörtgen, dıştan içe doğru beyaz, pembe ve kırmızı tesseralarla doldurulmuştur ve bu şekilde iç içe geçmiş dörtgenler görünümündedir. Ancak bir örnek diğerlerinden farklı olarak gri renklidir. Dörtgenin uçları üç adet tesseredan oluşan çizgisel çavuş motifleri (şevron/chevron) ile süslenmiştir. Bu merkezi dörtgenin çevresinde ise kenar uzunlukları ortalama 10'ar cm olan testere dişli dört adet baklava dilimi motifi yer almaktadır. Bezeme alanında ayrıca, teğet sekizgenlerin yan yana dizilmeleri ile oluşan üçgen motifler de bulunmaktadır. Üçgenlerin uzun kenarı ortalama 34 cm, kısa kenarları 22'şer cm'dir. Beyaz zeminli bu üçgenlerin merkezinde, yan yana siyah ve kırmızı tesseralar ile oluşturulmuş bir üçgen motif daha vardır.

Teğet sekizgenlerden oluşan tasarımın hemen batısında, 32 cm genişliğinde bir kenar süslemesi daha yer almaktadır. Teğet sekizgenler tasarımında olduğu gibi kuzey ve güney sınırları korunamamış olsa da bu kenar süslemesinin orta nef zemin mozaığının batı kenarı boyunca devam etmesi gerekmektedir. Bordürün kuzey yarısı monokrom beyaz tessera sıraları ile doldurulmuştur. Bununla birlikte bu monokrom süslemeli alanda çok az sayıda, yer yer siyah ve turuncu tesseralar da görülmektedir. Kenar süslemesinin güney yarısında ise kırmızı, turuncu, sarı, siyah ve beyaz tesseraların gelişigüzel dizilmelerinden oluşan çok renkli bir düzenleme yer almaktadır.

2- Ala Süsleme Alanları

Orta nef zemin mozaığının iki süsleme alanı vardır. Mozaığın doğu kenarında Cennet Nehirleri sahneli dikdörtgen bir pano yer almaktadır. Geometrik tasarıma

sahip merkezi bir süsleme ise orta nef zemin mozaığının en geniş boyutlu alanına sahiptir.

Geometrik Tasarımlı Süsleme Alanı (Resim 218-223; Çizim 27): Orta nefin geometrik süslemeye sahip panosu, 7,05 x 5,80m'lik ölçüsü ile kilisenin en geniş boyutlu mozaik alanını oluşturur. Buradaki tasarım, sekiz paralelkenar dörtgenden oluşan yıldız motifleri ve içi geometrik elemanlarla süslenen kare çerçevelerden (panolardan) meydana gelmektedir. Yıldız motifleri ve kare panolar arasında eğik kareler yer almaktadır. Panonun kuzey ve güney kenarlarında ise uzun kenarları kare çerçevelerin yarısına eşit olan dikdörtgenler yer alır. Bunun dışında süsleme alanının kenarlarında, yıldız motiflerinin sonlandığı kısımlarda üçgen motifler yer almaktadır. Orta nefin bu geometrik tasarımı, Hamam A Mozaığı Mekân 11a panosu, A Kilisesi Kuzey Nef Mozaığı I Numaralı panosu ve aynı kilisenin Güney Nef Mozaığı panosu ile benzerlik göstermektedir. Pano zemini beyazdır. Özellikle Panonun orta alanı ile güney kenarı ve çevresi büyük oranda tahrip olmuştur.

Yıldız motifini oluşturan paralelkenar dörtgenlerin kısa kenar ölçüleri 20-24 cm arasındadır. Uzun kenarları ise 27 ilâ 31 cm arasında değişmektedir. Paralelkenarların konturları tek sıra siyah tessera ile belirlenmiştir. Bu tessera sırasının içinde bir sıra kırmızı tessera daha bulunur ve iç kısım turuncu renkli tesseralar ile doldurulmuştur.

Geometrik figürlü kare panolar ile yıldız motiflerinin arasında kalan alanlarda 24 x 24; 23 x 23; 23 x 24 cm gibi ölçülere sahip eğik kareler yer almaktadır. Tek sıra siyah tessera ile konturları belirlenen bu karelerin turuncu bir zemini vardır ve merkezleri bir adet gül motifi ile süslenmiştir. Yükseklikleri 10 ilâ 12 cm arasında değişen gül motifleri, kırmızı ve pembe tesseralarla doldurulmuştur. Motifin 'V' şeklindeki yan duvarları ve bu duvarların kesiştiği noktadaki bir adet tessera siyah renklidir. Olması gereken 65 eğik kareden 42 tanesine ait iz tespit edilmiştir ve bunlardan 28 tanesi iyi korunmuş durumdadır.

Panonun kuzey ve güney kenarlarında yer alan dikdörtgenler 37 x 22 cm ölçülerindedir. Tek sıra siyah tesseradan oluşan dikdörtgenlerin kenarları bazı örneklerde kırmızı tesseralıdır. Dikdörtgenin içi turuncu renklidir ve burada yan yana iki adet gül motifi yer almaktadır. Bu güllerin boyları 12 ilâ 14 cm arasında değişmektedir.

Süsleme alanında kuzey-güney doğrultusunda beşer, doğu-batı doğrultusunda yedişer adet olmak üzere toplam 35 kare pano olması gerekmektedir. Bu 35 panodan 24 tanesine ait iz tespit edilmiştir. Bunlardan 21 tanesinin içindeki geometrik süsleme tanımlanabilecek düzeyde korunmuştur ancak sadece 13 adet pano tam ya da tama yakın formda korunabilmiştir. 40 x 40 cm boyutlarındaki panolar, turuncu zemine sahiptir ve hepsi çeşitli düğüm motifleri ile süslenmiştir. Bu geometrik tasarımlarla süslü karelerin süsleme alanındaki yerinin kolay bir şekilde tespiti için bir koordinat sistemi oluşturulmuştur. Buna göre kuzey-güney yönündeki motif sıraları a-e harfleri arasında, batı-doğu yönündeki motif sıraları 1-7 rakamları arasında kodlanmaktadır.

Karelerden yedi tanesi süleyman düğümü ile süslüdür. Süleyman düğümü tasarımı, süsleme alanının a7, a5, a2, b1, d1, e7 ve e5 karelerini süslemektedir. Süleyman düğümünü oluşturan iki halka, beşer tessera sırasından meydana gelir. Halkaların dış hattı siyah tesseralar ile belirlenmiştir. Halkalardan biri, iki sıra kırmızı ve bir sıra beyaz tessera ile doldurulurken diğerinde iki sıra gri ve tek sıra beyaz tessera kullanılmıştır.

Kare panolardan dokuz tanesi, düğümlü kare motif ile süslüdür. Motif, kısa kenarlara sahip olduğu için aynı zamanda düğümlü haç motifine benzemektedir. Düğümlü haç motifinden tek farkı, dik durmamasıdır. Bu motif, süsleme alanının a6, a3, a1, b2, c6, c1, d2, e6 ve e1 karelerini süslemektedir. Beş tessera sırası kalınlığındaki düğümlerde siyah, gri ve beyaz tesseralar koyudan açığa doğru dizilmektedir. Motifin merkezine ise bir adet beyaz tessera yerleştirilmiştir.

Kare panolardan (ya da başka bir ifadeyle çerçevelerden) dört tanesi, geometrik tasarım konulu genel katalog çalışmalarında yer almayan ve tarafımızdan yapılan araştırmalarda başka bir benzerine rastlanılamayan farklı bir düğüm motifi örneği ile süslüdür. Bu süsleme, yatay ‘T’ formu oluşturur biçimde tasarlanmış bir düğüm motifi çeşididir ve tarafımızdan geçici olarak “koçbaşı düğümü” olarak tanımlanmıştır. Motif, süsleme alanının a4, b7, b5 ve e4 karelerini süslemektedir. Bu düğüm motiflerinden b7 ve b5 karelerini süsleyen iki tanesi, kare formu düğümlere sahiptir. Motiflerden üç tanesinde siyah, gri ve beyaz tesseralar kullanılırken bir örnekte gri yerine kırmızı tesseralar tercih edilmiştir. Süsleme alanındaki korunan son düğüm tasarımı, b6 koordinatındaki kare pano içerisinde yer alan üçgen formu bir üçlü düğüm motifidir. Bu motifte kullanılan renkler siyah, kırmızı, pembe ve beyazdır.

Süsleme alanının kenarlarında, yıldız motifinin paralelkenarları ile pano sınırı arasında boşlukları doldurmak için üçgen motifler süslenmiştir. Üçgenlerin uzun kenarı ortalama 35 cm; kısa kenarları ise 25'er cm'dir. Siyah tessera ile konturu çizilen üçgenlerin zemini turuncu renklidir. Dikdörtgenlerde ve eğik karelerde yer alan gül motifleri üçgenlerin merkezini de süslemektedir. 9/10 cm'lik boya sahip gül motifinde yine kırmızı, pembe ve siyah tesseralar kullanılmıştır.

Cennet Nehirleri Panosu (Resim 218-219, 224-238; Çizim 24-26): Cennet nehirlerinin personifikasyonunun konu edinildiği panonun boyutları 1,60 x 5,70 m'dir. Sahnede, soldan sağa doğru Geon, Phison, Tigris ve Euphrates yer almaktadır. Her bir nehir figürünün hemen sol yanındaki beyaz zemin üzerinde, isimlerinin belirtildiği birer yazıt vardır. Dört nehir ismi de ikişer satırla belirtilmiştir. Transkripsiyon ve çevirileri şöyledir:

Γη-	Φι-	Τίγρ-	Εὐφρά-
ῶν	σῶν	ις	της
Geon	Phison	Tigris	Euphrates

Yazıtlar, beyaz zemin üzerine siyah tesselalarla yapılmıştır. Geon'a ait yazıtta, harf yükseklikleri 11 ilâ 15 cm arasında; harf genişlikleri ise 9 ilâ 16 cm arasındadır. Phison'a ait yazıtın harf yükseklikleri 8 ilâ 14 cm, genişlikleri 7 ilâ 13 cm arasındadır. Tigris'e ait yazıtta harf yükseklikleri 11-13 cm; harf genişlikleri 5-10 cm arasındadır. Sahnenin sağ kenarında yer alan Euphrates'e ait yazıtın harf yükseklikleri 11-16 cm; harf genişlikleri 5-13 cm arasındadır.

Oldukça zarif yüz hatlarına sahip olan cennet nehirleri, orta nefes batıdan giriş yapan ziyaretçilere dönük olarak resmedilmiş; batıya doğru odaklanmışlardır. Dört cennet nehri de erkek figürler olarak karşımıza çıkmaktadır. Figür gövdelerinin sağ yarısı çıplaktır. Phryg etkili başlıklara sahiptirler. Sağ elleri selamlama pozisyonu almışken sol ellerinde bereket simgesi olan birer cornucopia taşımaktadırlar. Sahnenin alt yarısında içinde balıkların yüzdüğü bir su kaynağı resmedilmiştir. Figürlerin elinde tuttuğu cornucopialardan bolluk göstergesi olarak yine sular fişkırmakta ve bu su kümeleri sahnenin alt yarısındaki su kaynağına doğru dökülmektedir. Nehirlerden Geon ve Tigris sakallı, Phison ve Euphrates sakalsız olarak betimlenmişlerdir.

Dış hattı birer sıra siyah ve iç kısmı 4 sıra turuncu tesselalarla yapılmış, 6 sıra tesseradan oluşan 10 cm genişliğe sahip bir bant panoyu çerçevelemektedir. Panonun soldan ilk figürü Geon'dur. Bu figür ve diğer üç cennet nehri cepheden betimlenmiştir. Figür, 97 cm'lik yüksekliğe sahiptir. Figürün başlığından sakalının uç noktasına kadar olan yükseklik 38 cm'dir. Figürün başı, Phison figüründe olduğu gibi sola doğru hafif yatıktır ve sahnenin merkezine (sağına) doğru odaklanmaktadır. Sahnenin sol yarısında yer alan Geon ve Phison figürlerinde baş sola yatıktır; sahnenin sağ yarısında yer alan Tigris ve Euphrates'te ise bu durumun tersi görülür. Figür başlığına ait kontur, siyah tessera sırası ile belirlenmiştir. Başlığın içi, önce iki turuncu tessera sırası ile ve ardından pembe ve açık turuncu tesselalarla doldurulmuştur. Figürün kabarık olmayan ancak hafif lüleli saç ve sakalı, yüzünü dört bir yandan çevrelemektedir. Saç, boynun her iki yanından arkaya doğru dökülmektedir. Saç ve sakal için kullanılan tessera renkleri yeşil tonları ve siyahtır.

Çeneden altına doğru yüz, ters armudi formdadır. Ten rengi için kullanılan tesseralar, beyaz, pembe, turuncu ve kırmızıdır. Figür yüzünün sağ yarısı ve özellikle sağ üst köşesi açık tonlarda, sol yarısı koyu tonlarda işlenmiştir. Alnın üst kısmındaki tesseralar opus vermiculatum düzeninde şakakları takiben aşağı doğru ilerleyerek göz ve burnun kesişim noktasında sonlanır. Tek sıra siyah tessera ile işlenen kaşlar ince ve kavislidir. Kaşlar neredeyse bitişik olup aralarında bir adet pembe renkli tessera yer almaktadır. Kaş ve göz arasındaki alan pembe ve ufak boyutlu kırmızı tesseralar ile doldurulmuştur. Detaylandırma için bu alanlarda milimetrik boyutlarda tesseralar kullanılmıştır. Figürün aşağı doğru genişleyen ve sert olmayan kıvrımlarla ifade edilmiş uzun bir burnu vardır. Burun konturu, figüre göre, sağ yanda siyah, sol yanda kırmızı tesseralarla belirtilmiştir. Burnu oluşturan tesseralar da diğerlerine oranla daha ufak boyutludur.

Figürde, dikkatleri en çok çeken kısım, gözlerdir. Mozaik ustası göz ve göz çevresine ayrı bir özen göstermiş olmalıdır. Figürün gözleri iri ve canlıdır. Figür, oldukça ciddi ve sol gözün üst konturundaki kıvrım sebebiyle biraz da üzgün bir ifadeye sahiptir.⁷⁸⁴ Ancak bu ciddi –ve belki de hafif üzgün ya da duygusal- görünümün sebebi, sahnede anlatılmak istenen olaya değil, figürün kendisine, sergilediği dinsel karaktere yorulmalıdır. Sağ göz bebeği için kullanılan tessera, yuvarlak bir görünüm sergilemesi için mozaik ustası tarafından kenarlarından hafifçe yumuşatılmıştır ancak tam yuvarlak bir forma sahip değildir. Figürün sağ göz konturu, şakağa doğru sivrilmiştir. Muhtemelen kirpikleri vurgulamak amacıyla yapılmış olan bu form, figüre ayrıca makyajlı bir görünüm kazandırmış olsa da böyle bir yorumun doğruluk payı şüphelidir. Bununla birlikte, göz üzerinde olası bir makyajın, doğu etkili bir özellik olduğunu da belirtmek gerekir.

Figürün dudakları, üst üste sıralanmış ve çizgisel biçimde işlenmiş kırmızı ve siyah tesseralardan oluşmaktadır. Figür, belli belirsiz bir sağ kulağa sahiptir ve kulaktan aşağı doğru sarkan ve gittikçe irileşen dairelerden meydana gelen bir küpe,

⁷⁸⁴Figürdeki ciddi duruş belirgindir ancak sol gözde oluşan ‘üzgün –ya da duygusal- bakış’ belki de mozaik ustasının amaçladığı bir ifade değildi ve tesadüfen oluşan ve tarafımızdan algılanan bir detay olma ihtimali de vardır.

göze çarpmaktadır. İlk üç daire turuncu renklidir. Son daire konturu siyah tesseralarla yapılmış ve iç kısım beyaz tesseralarla doldurulmuştur.

Figürün vücudunun sağ yarısı çıplaktır ve ten rengi için en yoğun kullanılan renk pembedir. Diğer tessera renkleri beyaz ve turuncudur. Uzunların konturları siyah tesseralarla yapılmıştır. Figürün sağ kolu kaslı ve şişkindir. Omuzdan dirseğe doğru birkaç sıra tessera spiral şekilde (opus vermiculatum tekniğinde) dizilmiştir. Figür sağ elini göğüs hizasına doğru kaldırmıştır ve avuç içi izleyiciye dönüktür. Parmakların (figüre göre) sol yarısı beyaz, sağ yarısı turuncu tesseralarla doldurulmuştur. Başparmak ve serçeparmağı arası açık tonlu, avuç içi koyu tonludur. Figürün işaret parmağı diğer parmaklara oranla daha uzundur. El üzerindeki gölgelendirmenin takdire değer bir işçiliğe sahip olduğu söylenebilir.

Karın, göğüs ve boyunda herhangi bir anatomik detaylandırma bulunmamaktadır. Gövdenin sol yarısını örten giysi için ana renk kırmızıdır ve az sayıda pembe tessera da bulunmaktadır. Giysi kıvrımlarında ve konturlarında siyah tesseralar kullanılmıştır. Figürün sol elindeki cornucopianın sol yarısı sarı, sağ yarısı turuncu tesseralarla doldurulmuştur. Cornucopiadan sahnenin alt yarısındaki su kaynağına doğru fışkıran su kümeleri mavinin açık ve koyu tonlarıyla yapılmıştır. Su kümesi kıvrımlı, dalgalı bir formda alttaki su kaynağına doğru dökülmektedir. Figürün giysisinin ve cornucopianın hemen altından panonun alt çerçevesine kadar olan yaklaşık 50 cm yüksekliğe sahip bir alan tahrip olmuştur. Bu korunamamış alanda içinde balıkların yer aldığı su kaynağı tasviri bulunmaktadır.

Su kaynağı, 43/45 cm'lik bir genişliğe sahiptir ve tüm pano boyunca sahnenin alt yarısını kaplamaktadır. 10'ar tesseredan oluşan bir sıra mavi ve bir sıra beyaz tessera, yatay spiral formda üst üste gelerek su kaynağındaki dalga kümelerini meydana getirir. Bu dalga kümelerinin çevresini açık ve koyu mavi tesseralar doldurmaktadır. Geon figürünün altındaki su kaynağı üç adet balık ile süslüdür. Balıklardan en tepede yer alanı, 23 cm yüksekliğe sahiptir. Balığın başı ve gövdesinin bir kısmı su üzerindedir. Başı ve gövdesinin üst bölümü kırmızı, alt bölümü beyaz ve pembe renktedir. Balığın suyun altında kalan gövdesi, açık mavi

tesseralarla yapılmıştır. Gövde üzerinde tessera kayıpları vardır. Bir adet yuvarlak formlu siyah tessera ile göz oluşturulmuştur. Bu balığın 20 cm kadar altında başka bir balık figürü daha yer almaktadır. Uzunluğu 29 cm olan balığın renk düzenlemesi ve formu bir önceki ile aynıdır. Bu balığın hemen sağ yanında aynı türden bir balık türü daha yer almaktadır. Üç balığın da gövdesi sahnenin soluna dönüktür.

Panonun bir diğer cennet nehri figürü Phison'dur. Figür 96 cm'lik yüksekliğe sahiptir. Geon ile Tigris'in ortasında yer alır. Figürün başı, (izleyiciye göre) sola doğru yatıktır. Başlık, Geon figürünün başlığı ile aynı özelliklere sahip olmasına rağmen bu kez açık tonlara sahip tesseralar ile doldurulmuştur. Buna karşın figürün saçında oldukça koyu tonlara sahip tesseralar kullanılmıştır. Sakalsız olan figürün yanakları, çenesinin alt kısmı ve alnının sol yarısı koyu tonlarda; göz, burun, ağız çevresi ve alnının sağ yarısı açık tonlarda resmedilmiştir. Yüz detayları bir önceki figür ile aynıdır. Geon figüründen farklı olarak ağzın her iki yanında ve kaşların arasında turuncu renkli tessera kümeleri yer almaktadır. Siyah ve kırmızı tesseralarla çizgisel bir formda verilen küçük bir ağız ve oldukça geniş, yuvarlak formlu bir çenesi vardır.

Figürün sağ eli selamlama pozisyonunda olup yüz hizasındadır. Yuvarlak hatlarla oluşturulmuş kaslı bir kola sahiptir. Opus vermiculatum düzeni, özellikle koldaki tessera diziliminde dikkat çekmektedir. Kol ve gövdedeki gölgelendirme Geon figürü ile benzerdir. Gölgelendirme, özellikle dirsek ve bilek arasında belirgindir ve bu alan izleyiciye göre soldan sağa doğru, koyudan açığa değişen üç farklı tonda, düşey tessera sıraları ile doldurulmuştur. Geon figürünün aksine Phison, kolunu sağ yanına doğru kaldırdığından, koyu tonlu tesseralarla çizgisel ifadeyle işlenen göğüs görülebilmektedir. Bununla birlikte kolun hemen altındaki gövdenin yan kısmı oldukça hantal bir form almıştır. Bu durum, Kolun atletik formu ile bir tezat oluşturmaktadır. Ayrıca figür, var ile yok arasında bir boyna sahiptir. Boynun ele alınışındaki bu başarısızlık, Phison ve Euphrates figürlerinin sakalsız oluşundan dolayı daha rahat anlaşılabilir. Phison figürünün oldukça geniş bir çeneye sahip oluşu da bu duruma etken olmuştur.

Figürün sol elinde diğer figürlerde olduğu gibi bir cornucopia vardır. Cornucopia, Geon figüründe mozaik alanın tahrip olmasından ötürü görülemeyen yuvarlak formlu bir dibe sahiptir. Buradan itibaren mozaik zemin, sağdaki Tigris figürüne kadar ve panonun alt çerçevesi boyunca tahrip durumdadır. Tahribat, panonun hemen batısındaki geometrik tasarımlı merkezi süsleme alanının içlerine kadar devam etmektedir. Phison ve diğer cennet nehirlerini çevreleyen beyaz zemindeki bir yahut yer yer birkaç tessera sırası, figürlerin kontur hattını takiben opus vermiculatum düzeninde dizilmektedir.

Phison figürünün sağ elinin 25 cm kadar aşağısında, Geon figürünün solundaki balık figüründe olduğu gibi başı, su kaynağının üzerinde duran bir balık yer almaktadır. Bu balığın yüksekliği 35 cm'dir. Cinsi ve renklendiriliş biçimi diğer balıklar ile aynıdır. Su üzerinde kalan gövde ve baş, kırmızı ve pembe tessera renkleri ile yapılmış ancak balığın su altında kalan gövdesi mavi tesseralarla işlenmiştir. Burada vurgulanmak istenen, suyun renkler üzerindeki etkisi olmalıdır. Bu balık figürünün birkaç santimetre altında gövdesi sahnenin sağına dönük ve kuyruk kısmı korunamamış aynı boyutlarda bir balık daha yer almaktadır. Yine aynı türden olan balığın gövdesi kırmızı, pembe ve beyaz tesseralardan oluşmaktadır. Bu balığın da 15-20 cm kadar karşısında gövdesi sahnenin soluna dönük üçüncü bir balık figürü yer alır. Bu figürde kullanılan ana renk ise mavidir.

Panonun soldan üçüncü figürü Tigris'tir. Phison ile Euphrates arasında yer alan Tigris figürü 97 cm yüksekliğe sahiptir. Panonun sol yarısında kalan Geon ve Phison figürlerinin başları güneye dönükken sahnenin sağ yarısındaki Tigris ve Euphrates'in başları diğer iki figürün aksine Kuzeye dönüktür. Geon figüründe olduğu gibi Tigris'in başlığı da turuncu ve pembe tesseralarla renklendirilmiştir. Saç ve sakal, figürün yüz çevresini kaplamaktadır. Sakal, çene altında sivri bir form almıştır. Alnın sağ yarısında, sol gözün altında ve ağız çevresinde açık tonlu, geriye kalan alanlarda koyu tonlu tesseralar kullanılmıştır. Kaşlar, hilal şeklindedir. Başın, sahnenin soluna yönelmesinden dolayı, figürün yüzünün sağ yarısının sol yarısına oranla daha dar resmedildiği görülmektedir ki bu, Tigris figürünün en önemli özelliğidir. Buna paralel olarak sağ kaş diğerine oranla daha küçük boyutludur.

Uzaktaki bir noktaya odaklanmış; dalgın bir ifadeye sahip figürün uzun bir burnu, yine kırmızı ve siyah tesseralarla çizgisel biçimde ele alınmış bir ağız vardır. İnce bir bıyık, tek tessera sırası ile yapılmıştır. Figürün detaylandırılmamış sol kulağında beyaz tesseralarla daire formunda işlenen bir küpe bulunmaktadır.

Mozaik zeminin tahrip olmasından ötürü figürün sağ koluna ve karın kısmına ait bir alan korunamamıştır. Sağ kolun korunan üst kısmından anlaşıldığı üzere tessera dizilimi, kullanılan renkler, şişkin ve kaslı kol yapısı diğer cennet nehirleri ile benzerdir. Sağ ele ait korunan parmaklardan anlaşıldığı üzere figür, elini Phison'da olduğu gibi yüz hizasında selamlama pozisyonunda kaldırmıştır. Gövde üzerinde yer yer beyaz tessera kullanımı mevcuttur. Figürün göğsünde, hilal formlu beyaz tessera sıraları üst üste dizilmektedir. Figür gövdesinin sol yanını kaplayan, daha çok düşey sıralar halinde dizilmiş siyah ve kırmızı tesseralardan oluşan giysi, omuz üzerinde eğreti bir halde durmaktadır. Sol el, bir cornucopia tutmaktadır. Yarısı sarı, yarısı turuncu tesseralarla doldurulan cornucopia ile figürün başı arasında kalan beyaz zeminde, açık ve koyu mavi tesseralardan oluşan ufak su kümeleri resmedilmiştir. Asıl yoğun su kümesi ise sahenin sağından, aşağıda bulunan su kaynağına doğru dökülmektedir. Ancak mozaik zeminin bu alanında bir tahribat söz konusudur. Cornucopianın hemen altında 15 cm genişliğindeki tahrip alan, panonun alt çerçevesine doğru 85 cm kadar devam eder ve burada 40 cm genişliği bulur. Bu tahribat, orta nef mozaiğinin geometrik tasarımlı süsleme alanında çok daha geniş boyutlu olarak devam etmektedir.

Tigris figürünün 20 cm kadar altında, su kaynağı içinde gövdesi sahenin soluna dönük bir balık figürü yer almaktadır. 37 cm uzunluğa sahip bu balığın başının üst kısmı korunamamıştır. Burada ise 19 cm çapındaki dairesel bir alan tahrip olmuştur. Balığın gövde üstü koyu, gövde altı açık mavi tesseralarla doldurulmuştur.

Panonun son figürü Euphrates'tir. Figür panonun sağ köşesinde, Tigris figürünün hemen yanında yer almaktadır. 95 cm yüksekliğe sahip figürün başlığı, dıştan içe doğru bir sıra siyah ve bir sıra pembe tesseredan sonra oldukça açık bir tona sahip grimsi yeşil tesseralarla doldurulmuştur. Figür, Phison figürü gibi

sakalsızdır. Panonun sakalsız olan iki figürü Phison ve Euphrates'in başlıklarında renk tonlarının oldukça açık olması ve sakallı olarak betimlenen Geon ve Tigris figürlerinde ise koyu renk tonlarına sahip başlıkların bulunması dikkat çekicidir.

Siyah tesseralardan oluşan saç, Euphrates figürünün yüzünü iki yandan çevrelemektedir. Alnın büyük bir kısmında, göz, burun ve ağız çevresinde açık tonlu tesseralar; yüzün geriye kalan alanlarında koyu tonlu tesseralar kullanılmıştır. Figürün sol gözünde tessera kaybı mevcuttur.

Figürün kolundaki beyaz tessera kümeleri iğ formu oluşturur biçimde dizilmiştir. Pembe tesseralar ise opus vermiculatum düzeninde geriye kalan boşlukları doldurmaktadır. Figürün dirsek ve bileği arasında, yukarıdan aşağı doğru, açıktan koyuya değişen üç farklı tonda ele alınmış bir gölgelendirme mevcuttur. El, Geon figüründe olduğu gibi göğüs üzerindedir ve avuç içi izleyiciye dönüktür. Figürün vücudunun sağ yarısını örten giysi, diğer üç cennet nehriindeki gibi kırmızı ve siyah tesseralardan oluşmaktadır. Sol elin hemen yanındaki düşey tessera sıralarında pembe renk de kullanılmıştır.

Diğer cennet nehri figürlerinden farklı olarak figürün sol elinde tuttuğu cornucopianın konturları, gövdenin sol yarısını kaplayan giysinin başladığı noktadan itibaren kırmızı bir tessera sırası ile yapılmıştır. Cornucopianın büyük bir kısmı tahrip olmuştur ve burada başlayan tahribat aşağıya, geometrik tasarımlı süsleme alanının içlerine kadar devam etmektedir. Figürün 20 cm kadar altında, gövdesi sahnenin sağına dönük bir balık figürü yer almaktadır. Balığın baş ve kuyruğu arasındaki uzunluk 39 cm ve maksimum yüksekliği 15 cm'dir. Gövdenin üst bölümü kırmızı, alt yarısı pembe tesseralarla doldurulmuştur. Göz, yuvarlak formu bir adet mavi tessera ile yapılmıştır.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısı

6.4.4. Apsis Mozaïği

Resim: 239-244; Çizim 28

Katalog No: 15

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaïğin Bulunduğu Mimari Konteks: Zemin mozaïği kilisenin apsisi içerisinde bulunmuştur. Mozaik bu yarım daire formundaki alanın tümünü kaplamaktaydı.

Mozaïğin Ölçüleri: Apsis zemin mozaïğinin kuzey-güney doğrultusunda olması gereken maksimum genişliği 7,30 m; doğu-batı doğrultusunda olması gereken maksimum yüksekliği 4,20 m'dir. Apsiste korunan ana mozaik parçasının ölçüleri 2,90 x 2,80 m'dir. Ancak bu mozaik parçasının güneybatı kenarının doğu-batı doğrultusundaki 81 cm kadar olan alanı bema mozaïğine aittir. Ana mozaik parçasının sol tarafında, birkaç cm²'lik oldukça ufak bir alanı kaplayan bir parça daha yer almaktadır.

Materyaller: Mermer, traverten.

Tessera Yoğunluğu: At figürü gövdesinde dm²'ye 80 tessera düşmektedir. Krater ağız kenarında dm²'ye 88 tessera, gövde üzerinde dm²'ye 85 tessera düşmektedir. Tavus kuşu figürü kuyruğunda dm²'ye 115/125 tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: 0,5 x 0,5 cm; 1,0 x 1,0 cm; 1,5 x 1,5 cm

Tessera Renkleri: Siyah, beyaz, gri, sarı, turuncu, kırmızı. Munsell renk sistemine göre renk kodları şöyledir:

Gri: 2.5B 7/2, 2.5B 6/2, 2.5B 9/2, 5B 7/2, 5B 6/2, 7.5B 7/2

Sarı: 7.5Y 9/6, 7.5Y 9/4, 2.5Y 8/6, 2.5Y 8/4

Turuncu: 5YR 4/6, 5YR 5/6, 5YR 6/10, 5YR 6/8, 2.5YR 4/6, 7.5YR 5/6
Kırmızı: 2.5R 3/10, 2.5R 3/8

Korunan mozağin şimdiki Durumu

1. Mozaik Restorasyonu: 2008 yılında, mozaği koruma amaçlı çalışmalarda bulunulmuştur. 2011 yılında zemin mozağının restorasyon ve konservasyon çalışmaları tamamlanmıştır.

2. Şimdiki Durumu: In situ.

Mozaik Figür ve Tasarımının Tanımı: Ele geçen tek parçadan anlaşıldığı üzere, apsis mozağında kuş figürleri, bir at figürü, bir krater, asma yaprakları ve üzüm salkımları ile donatılmış bir süsleme mevcuttur. Mozaik parçasının güneybatı kenarında, kuzey-güney doğrultusunda 84 cm uzunluğunda korunan alandan anlaşıldığı kadarıyla, apsis mozağını bir bikrom bant sınırlamaktaydı. Bu bant, her iki kenarında birer sıra siyah tessera ve bunların da içinde üç sıra turuncu tessera ile birlikte beş tessera sırasından oluşmaktadır; ancak mozağın diğer bordür süslemeleri korunamamıştır. Apsis mozağı ile bema mozağını birbirinden ayıran bu bikrom banttıan sonra yatay iğ motifleri ve eğik karelerden oluşan mücevherli bir bant yer almaktadır. Bu kenar süsünden bema mozağında ayrıca bahsedilmektedir.

Beyaz zeminli sahnenin solunda korunan genişliği 66 cm, korunan yüksekliği 67 cm olan yivli bir krater yer almaktadır. Bu kraterin her iki yanında karşılıklı resmedilmiş tavus kuşları bulunur. Kraterin kaidesinin alt bölümü ve kabın ağız kısmına ait üst bölüm tahrip olmuştur. Gövdenin yivlerle süslenmiş alanında da tessera kayıpları mevcuttur. Kraterde kullanılan tessera renkleri, siyah, beyaz, turuncu ve sarıdır. Gövdede, beyaz zemin üzerine turuncu tesseralar ile süslenen bir yivlendirme mevcuttur. Ağız kenarında, turuncu ve siyah tesseralar ile işlenmiş dama tahtası düzeninde bir süsleme mevcuttur. Buranın hemen üzerinde, dört sıra turuncu tessera yer almaktadır. Bu turuncu tessera sıralarının üzerinde siyah ve beyaz tesseralardan oluşan bir tessera kümesi daha bulunur; ancak bu noktada mozaik

zeminin tahrip olmasından ötürü bu tessera kümelerinin süsleme biçimi ve amacı hakkında bir yorum getirmek olanaksızdır. Kabın kaidesi turuncu renklidir ve az sayıda sarı tessera da kullanılmıştır. Kabın ağız kenarına yakın sağ üst köşesinde siyah ve turuncu renkli tesseralardan oluşan daire formu küçük bir rozet yer alır.

Kraterin hemen sağında, gövdesi kratere doğru dönük, profilden resmedilmiş bir tavus kuşu figürü vardır. 84 cm yüksekliğe sahip bu tavus kuşu figürü, 96 cm genişliğe sahip bir alanı kaplamaktadır. Figürün başının üst bölümünde bir tahribat bulunmaktadır. Gövdenin büyük bir bölümü beyaz tesseralar ile doldurulmuştur. Gövde üzerinde ve gövdeyi dışarıdan kuşatan beyaz zemindeki tesseralar opus vermiculatum olarak dizilmektedirler. Boynun sol yarısından karına doğru üç sıra tessera siyah renklidir, bu alanın hemen sağında kalan kısım, omuza ve karın altına doğru gri renkli tesseralar ile doldurulmuştur. Bu şekilde, soldan sağa doğru renklerde bir açılma görülmektedir. Konturları ve gövde detaylandırmaları siyah tesseralarla vurgulanan figürün kanadında, beyaz zemin üzerine birbirine paralel olarak aralıklarla yerleştirilmiş sekiz sıra siyah tessera bulunmaktadır. Figür, gövdesine oranla olması gerekenden biraz daha uzun işlenmiş bacak ve ayaklara sahiptir. Figüre ait en ayrıntılı betimlenen alan, kuyruktur. Kuyruk üzerinde, turuncu, kırmızı, beyaz ve siyah tesseralar ile yan yana üç tüy kümesi halinde işlenen oldukça muntazam bir tüy şekillenmesi mevcuttur. Dıştan içe doğru turuncu, siyah ve beyaz tesseralarla yapılan altı adet göz, çeşitli bölgelere serpiştirilmiştir.

Tavus kuşlarından sahnenin sol tarafında yer alan figür, gövde arkası, kuyruğu, bacak ve ayakları dışında korunamamıştır. Korunan yüksekliği 40 cm olan bu figür, diğer tavus kuşu figürü ile aynı boyutlara sahip olmalıydı. Figür üzerinde korunan tüm detaylandırmalardan anlaşıldığı üzere, soldaki figür ile süsleme bakımından herhangi bir farklılığı bulunmamaktadır.

Bu figürün hemen altındaki alanda, kuzey-güney yönünde 28 cm kadar korunan bir bant dikkat çekmektedir ki bu bant, apsis mozaiğini sınırlayan bikrom bantla aynı düzene sahiptir. Birer sıra siyah tessera konturları belirlemektedir ve iç kısımda üç sıra turuncu tessera yer almaktadır. Bu tasarıma ait bir başka iz, sahnenin

sağındaki tavus kuşu figürünün sol ayağının 10 cm kadar altında da tespit edilebilmiştir. Ancak bu noktada bandın iç konturunu oluşturan siyah tessera sırası korunamamıştır. Şans eseri, korunan her iki noktada da bandın batıya doğru yön değiştirmesi, tasarımın kuzey-güney yönlü boyutunun anlaşılmasını mümkün kılmıştır. Korunan her iki noktadan anlaşıldığı üzere, dikdörtgen formlu bir alan içerisinde ya farklı bir süslemeye ait tasarım ya da bir mozaik yazıt bulunuyor olmalıydı. Bu dikdörtgen panonun genişliği 1,33 m'dir. Ancak yükseklik açısından ne kadar yer kapladığı bilinmemektedir. Tasarım, süsleme alanının sağ alt çaprazında yer alan at figürünün konumuna göre ayarlanmış olmalıdır. Süsleme alanı, ya at figürünün tahrip olmuş başı üzerinde sonlanıyor ya da figürün başını teğet geçerek mozaığın batı sınırına kadar devam ediyor ve bu noktada sınırı belirleyen bant ile birleşiyor olmalıydı. At figürünün başının korunamamış olması, bu alanın boyutlarının anlaşılmasını engellemiştir.

Krater ve tavus kuşları sahnesinin hemen sağında, asma dalları içerisinde resmedilen kuş figürleri, onların çevresini dolduran asma yaprakları ve üzüm salkımlarından meydana gelen bir sahne yer almaktadır. Sarmalı oluşturan dal, kenarlarda iki kırmızı ve ortada bir turuncu olmak üzere üç sıra tesseredan oluşmaktadır. Sahnenin en üstündeki yuvarlak formlu bezeme alanında, 22 cm yüksekliğinde bir kuş figürü yer almaktadır. Profilden resmedilen figürün gövdesi, sahnenin soluna dönüktür. Gövde açık mavimsi gri tesseralarla doldurulmuştur. Ayaklar ve üçgen formlu gaga kırmızı tesseralardan meydana gelir. Ayaklar, Erken Bizans Villası'nda bulunan birkaç örneğin dışındaki Hadrianoupolis kuş figürlerinin tamamında olduğu gibi iki adet ön parmağa ve tırnak şeklinde bir arka parmağa sahiptir. Sağ ayak, sol ayağa göre bir adım ileridedir. Kanat çizgisi bir sıra siyah tesseredan oluşmaktadır ve göz için bir adet tessera kullanılmıştır. Kuyruk üzerindeki benekler, aralıklı olarak yerleştirilen siyah tesseralarla, birbirine paralel iki yatay sıra halinde işlenmiştir. Kanat üzerinde de ufak boyutlu bir benek kümesi yer almaktadır.

Sarmalın ortasındaki süsleme alanında 32 cm yüksekliğe sahip bir başka kuş figürü –bir sülün- yer alır. Bu figürün de gövdesi profilden verilmiş ve sahnenin soluna dönük olarak işlenmiştir. Figürün başında iki küçük çıkıntı mevcuttur. Arkaya

doğru uzayan ve gittikçe sivrileşen bir forma sahip kuyrukta, açık zemin üzerine kırmızı tesseralarla beneklendirme yapılmıştır. Sağ ayak, sol ayağa göre bir adım ileridedir. Figürün gövdesi ve başında ana renk kırmızıdır. Siyah tessera sırası ile verilen kanat çizgisinin çevresinde açık renkli tesseralar yer alır. Kanat üzerinde beneklendirme amaçlı, düşey sıralar halinde dizilmiş tessera grupları bulunmaktadır. Burada, üçer adet siyah ve beyaz tessera yan yana sıralanmaktadır ve her bir benek grubu arasında bir sıra boşluk vardır. Figürün boynu, göğsü, bacak ve ayakları açık mavimsi gri tesseralarla yapılmıştır. Bu daire formlu süsleme alanının geriye kalan boşluklarını asma dalları ve yaprakları doldurmaktadır

Sahnenin en altındaki kuş figürü ise bir tavuktur. Diğer iki örnekte olduğu gibi bu figür de profilden betimlenmiştir ve gövdesi sahnenin soluna dönüktür. Kuyruk ve kanat çevresi açık mavimsi gri tesseralarla doldurulan figürün karnı, sırtı, boynunun ve başının büyük bölümü daha koyu tona sahip gri renklidir. Gaga, ibik ve ayak kırmızı tesseralardan oluşmaktadır. Figürün sol bacağı korunamamıştır. Sağ bacak diğer örneklerdeki gibi bir adım ileride resmedilmiştir. Göz, yuvarlak formlu ufak bir tessera ile işlenmiştir. Figür gövdesinin hemen yukarisında sarı ve turuncu tesseralar ile yapılmış bir üzüm salkımı yer almaktadır. Bu salkım altı adet üzümünden oluşmaktadır. Üzüm konturları siyah tesseralarla belirlenmiştir.

Sahnenin sağ yanı asma yaprakları ve üzüm salkımları ile süslenmiştir. Yaprakların sağ ya da sol yarısına ait konturlar siyah tesseralarla verilmiş, geriye kalan alanlar açık mavimsi gri ve daha koyu tonlu gri tesseralarla doldurulmuştur. İki adet üzüm salkımından aşağıda yer alanı, 10 adet üzümünden oluşmaktadır ve üzümler yukarıdan aşağıya doğru birer adet azalmaktadır. Üzümler siyah konturlu olup içleri açık mavimsi gridir. Daha yukarıda yer alan üzüm salkımı ise 14 üzümünden meydana gelmektedir. Üzümleri oluşturan tesseraların tonları soldan sağa doğru açılmaktadır.

Apsis mozaigine ait bu parçanın güneybatı kenarında, mozaigi bema mozaigi tasarımından ayıran bikrom bandın hemen üzerinde bir adet at figürü yer almaktadır. Figür, tavus kuşu figürü ve asma sarmalları içerisindeki kuş figürlerinin bulunduğu alanın hemen altında yer almaktadır. Kuş figürlerindeki gibi profilden betimlenmiştir

ve gövdesi sahnenin soluna dönüktür. Sağ iki bacağı soldakilere göre bir adım ileridedir. Figürün gövde arkasının bir kısmı ve başı korunmamıştır. Yüksekliği 59 cm, korunan genişliği 74 cm'dir. Figürün vücudunun ele alınış biçiminden ötürü, doğa içerisinde su içerken ya da bir yiyeceğe doğu uzanırken betimlenmiş olması gerekmektedir. Figür gövdesi üzerinde açık tonlar, bacaklarında koyu tonlar hâkimdir. Açık tonlar için açık mavimsi gri ve beyaz, koyu tonlar için gri tesseralar kullanılmıştır. Figürün toynakları sivri formludur ve siyah tesseralar ile yapılmıştır. Gövde arkasından kuyruğa ait birkaç sıra tessera göze çarpmasına rağmen zemin mozaığının bu kısmı tahrip durumda olduğundan kuyruk detaylandırması hakkında kesin bir yorumda bulunmak mümkün değildir. Figürü dolduran tesseralar gövde şekillenmesine göre dizilmekte ve beyaz zeminde figür çevresini dolaşan tesseralar opus vermiculatum düzeninde sıralanmaktadır.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısı

6.4.5. Bema Mozaığı

Resim: 245-246; *Çizim:* 28

Katalog No: 16

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaığın Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik kilisenin bemasında bulunmuştur. Kilisenin bemasına ait herhangi bir mimari bulgu olmasa da bemaya özel yapılmış bu mozaik örnekten yola çıkarak ve kilisenin diğer bölümlerinin sınırları göz önünde tutularak bemanın olması gereken genişliğini saptamak mümkün olmuştur.

Mozaığın Ölçüleri: İki ana parça halinde korunan mozaığın tahmini ölçüleri 6,70/6,80 x 2,00 m'dir. İlk parça, kilisenin doğusundaki apsis mozaığını de kapsamaktadır. Bu parça üzerinde Bema mozaığına ait olan alanın ölçüleri 0,81 x 1,15 m'dir. İkinci parça ise bemanın batı sınırında yer almaktadır ve boyutları 1,00 x

0,70 m'dir. Bu parçanın çevresinde de çok küçük boyutlu birkaç mozaik parçası yer almaktadır.

Materyaller: Mermer, traverten.

Tessera Yoğunluğu: Bordür üzerinde dm²'ye 55-63 arası tessera düşmektedir. Hayvan figüründe dm²'ye 111 tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: Hayvan figüründe 0,5 x 0,5 cm; geometrik süsleme alanlarında 1,0 x 1,0 cm'dir.

Tessera Renkleri: Siyah, beyaz, turuncu, kırmızı, pembe, gri. Munsell renk sistemine göre renk kodları şöyledir:

Turuncu: 5YR 6/10, 5YR 6/8, 5YR 5/10

Kırmızı: 5R 4/10, 5R 4/8

Pembe: 5R 6/12, 7.5R 7/4, 10R 7/4

Gri: 7.5R 7/2, 7.5R 6/2, 10R 6/2, 10R 7/2

Korunan mozaikğin şimdiki Durumu

1. *Mozaik Restorasyonu:* 2008 yılında, mozaikği koruma amaçlı çalışmalarda bulunulmuştur. 2011 yılında zemin mozaikğinin restorasyon ve konservasyon çalışmaları tamamlanmıştır.

2. *Şimdiki Durumu:* In situ.

Mozaik Figür ve Tasarımının Tanımı

1- *Bordür:* Bema mozaikği ile apsis mozaikğini birbirinden ayıran bikrom banttıan sonra üç sıra beyaz tessera yer almaktadır. Korunan iki parçadan anlaşıldığı üzere bema mozaikğini bir adet bordür çevrelemektedir. 20 cm genişliğe sahip

bordürde, teğet, yatay iğ motifleri ve eğik karelerden oluşan bir mücevherli bant mevcuttur. İğ motifi ve eğik karenin arasındaki boşluklarda, bir adet üstte ve bir adet altta olmak üzere siyah tesseralarla yapılmış ufak boncuklar yer almaktadır. Her iki yandan birer sıra siyah tessera ile sınırlanan bordürün zemini turuncu renklidir. İğ motifleri ve eğik kareler, dıştan içe doğru birer sıra siyah, beyaz ve kırmızı tesseralı olup iç kısım gri, grimsi pembe ve pembemsi gri tesseralar ile doldurulmuştur. Bu bordür ile pano arasında üç sıra beyaz tessera yer almaktadır.

2- *Pano*: Bema mozaiği panosunun tahmini ölçüleri 1,45 x 6,14/6,24 m'dir. Korunan iki parçadan anlaşıldığı kadarıyla pano kenarlarında, farklı renk düzenlemelerine sahip beş sıra tesseredan oluşan bantlar bulunmaktadır. Bu bantlar, aynı zamanda panonun süsleme alanlarını çevrelemekte ve bu alanları -örgü süslemesine ait bir halat gibi- düğümler oluşturarak birbirine bağlamaktadır.⁷⁸⁵ Bant konturları birer sıra siyah tessera ile belirlenmiştir. İç kısım, bazı bantlarda iki sıra turuncu ve bir sıra beyaz tessera ile, bazı bantlarda ise sadece beyaz tesseralarla doldurulmuştur. Mozaiğin korunan iki parçası, pano tasarımı hakkında yeterince bilgi vermemektedir; ancak bu bantlarca oluşturulan geometrik süsleme alanları ve bu alanların içerisindeki tasarımlar, bema mozaiğinin ana süsleme alanını oluşturmaktadır.

Beyaz zeminli panoya ait bir parça, bemanın güneydoğusunda yer alır. Burada bir eğik kare ve bu karenin kenarları üzerinde yükselen üçgenlerden meydana gelen bir yıldız motifi mevcuttur. Bu tasarımın bir benzeri üst üstte oturtulmuş iki kareden meydana gelen yıldız motifidir.⁷⁸⁶ Mozaiğin bu kısmında bir tahrifat oluşmuştur ve yer yer tessera kayıpları bulunmaktadır. Yıldızın merkezi, üç dallı bir bitkisel tasarım ile süslenmiştir. Ortadaki dalın ucunda, çan formu bir bitkisel motif(?) yer alır ve motifin ağız kısmında kırmızı tesseralardan oluşan 3 yapraklı bir bitkisel eleman bulunur. Sol yanda siyah dallı bir bitkisel motif daha yer almaktadır ancak bu motifin simetrisi olan sağdaki motif korunamamıştır.

⁷⁸⁵B kilisesi kuzey nef mozaiği panosunda yer alan düğümlü daireler kompozisyonu da bu tarz bantlarca meydana gelmektedir. Bu bantlar, hem daireleri oluşturmakta hem de panonun sınırlarını belirlemektedir.

⁷⁸⁶Balmelle ve diğerleri, *Le décor II*, s. 41, *Étoile de deux carrés*.

Bemanın diğer mozaik parçasında da çok renkli bantlarca oluşturulan süsleme alanlarına ait aynı tasarım mevcuttur. Bu parça üzerinde ise bir at ya da boğa figürünün gövde arkası korunabilmiştir. Figürün korunan yüksekliği 36 cm, korunan genişliği 22 cm'dir. Figür konturları siyah tesseralarla belirlenmiş ve gövde içi gri tesseralarla doldurulmuştur. Figür, 'S' formulu bir kuyruğa sahiptir. Gövde arkasındaki tesseralar ve beyaz zeminde figürü çevreleyen tesseralar opus vermiculatum olarak dizilmektedirler. Figürün 30 cm kadar yukarısında, çok renkli bant ile ayrılmış bir diğer süsleme alanında, beyaz zemin üzerine kırmızı, pembe, siyah ve beyaz tesseralarla yapılmış bir gül motifi yer almaktadır.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısı

6.4.6. Güney Nef İkinci Evre Mozaiği

Resim: 179, 247-252; *Çizim:* 24

Katalog No: 17

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaiğin Bulunduğu Mimari Konteks: Güney nef mozaiğinin daha geç tarihli mozaiği, bir önceki evreye ait zemin mozaiğinden 35 cm kadar daha üstteki bir tabakaya aittir. Toprak tabakası, Nefin güney duvarından kuzeye doğru maksimum 40-45 cm'lik bir genişliğe sahiptir. İkinci zemin mozaiğine ait kalıntılar bu dar boyutlu tabaka üzerindedir. Mozaiğin bu toprak tabakası üzerindeki maksimum genişliği (eşik mozaiği haricinde) 31 cm'dir. Tüm güney nef boyunca parçalar halinde devam eden bu ikinci seviye mozaik, nefin doğu ucuna 3,50 m kala son bulur. İkinci mozaik seviyesi aynı zamanda güney nefin batısında kalan nartheks içerisinde de devam etmektedir. Dolayısıyla uzunluğu diğer zemin mozaiğinden daha fazladır. Bu mozaiğin nartheks içerisinde devam etmesi, ikinci zemin mozaiği evresinde iç nartheksin yanlardan daraltıldığını ve bu alanların kuzey ve güney

neflere dâhil edildiğini göstermektedir. Bu mozaik evresinde kilise mimarisinde birtakım değişikliklere gidildiği anlaşılmaktadır.

Mozaığın Ölçüleri: Mozaığın olması gereken ölçüleri 16,80 x 2,40 m'dir.

Materyaller: Mermer, traverten

Tessera Yoğunluğu: Kurdele motifi bordüründe dm^2 'ye 74/81 tessera düşmektedir. Kapı eşiği mozaığında dm^2 'ye 86/90 tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: 1,0 x 1,0 cm

Tessera Renkleri: Siyah, beyaz, kırmızı, pembe, turuncu, yeşil. Munsell renk sistemine göre tesseraların renk kodları aşağıda verilmiştir. Renk kodları, eşik mozaığına göre yapılmıştır.

Kırmızı: 10R 6/12, 10R 5/10, 10R 5/12, 7.5R 3/6

Pembe: 7.5R 8/4, 5R 8/4

Turuncu: 7.5YR 7/6, 7.5YR 7/8, 7.5YR 6/8

Yeşil: 7.5G 5/6, 10G 5/6

Korunan mozaığın şimdiki Durumu:

1. *Mozaik Restorasyonu:* 2008 yılında, mozaığı koruma amaçlı çalışmalarda bulunulmuştur. 2011 yılında restorasyon ve konservasyon çalışmaları tamamlanmıştır.

2. *Şimdiki Durumu:* In situ.

Mozaik Tasarımının Tanımı: Güney nefin diğer zemin mozaığından daha geç bir tarihe ait olan bu mozaığe dair sadece kenar süslemesi ve nefin doğu ucunda yer alan 1,22 m genişliğe sahip kapı girişinin hemen önündeki eşik mozaığı korunabilmiştir.

Kalıntılardan anlaşıldığı üzere, mozaiği ilk olarak turuncu(?) monokrom bir bordür sınırlamaktaydı. Bu bordüre ait sekiz tessera sırası tespit edilmiştir. Mozaik üzerinde onarma ve koruma amaçlı çalışmalar yapılmış olsa da bordüre addedilen turuncu renk kesin değildir. Mozaiğe ilişkin tarafımızdan yapılan çalışmalar, daha kapsamlı koruma çalışmalarının düzenlendiği 2011 yılının öncesinde gerçekleştirildiğinden, tessera renklerine ilişkin kayda geçirilen bilgilerde kesinlik bulunmamaktadır. Mozaikte yoğun bir tessera deformasyonu mevcuttur ve tesseraların orijinal renklerinde bozulma olduğu saptanmıştır. Bordürde, turuncu renk ile birlikte yer yer kırmızı tesseralar da görülmektedir. Bu bordürden sonra iki sıra kırmızı(?) tesseredan oluşan bir bant yer alır.

Mozaiğe ait diğer kenar süslemesi, beyaz zemin üzerine çok renkli işlenmiş, üç boyutlu, yanal görünümlü ve dalgalı kurdele motifi bordürüdür. Bordürün korunan genişliği 16 cm'dir. Kurdele süslemesi arasındaki boşlukları çok renkli üçgenler doldurmaktadır. Bordürde kullanılan renkler siyah, beyaz, kırmızı, pembe(?) ve yeşildir.

Nefin doğu kenarındaki girişin hemen önünde bir eşik mozaiği yer almaktadır. Mozaiğin korunan boyutları 1,03 x 0,45 m'dir. Burada yer alan dikdörtgen tasarım, turuncu renkli tessera sıralarıyla çevrilidir. Bununla birlikte tasarımın güneybatısındaki alanda ufak boyutlu bir tessera grubu kırmızı renklidir. Mozaik, 2003 yılında Karadeniz Ereğli Müzesi Müdürlüğü tarafından yapılan kurtarma kazıları sırasında ilk kez ortaya çıkarıldığında, tasarımın kuzey kenarındaki birkaç cm'lik alanda iki sıra turuncu tessera korunur halde yerinde bulunmaktaydı. Ancak zamanla bu alanda bir tahribat oluşmuş ve bu tahribat özellikle mozaiğin kuzey kenarı boyunca devam etmiştir. Tasarımın güneyinde ve doğusunda altışar sıra tessera, batısında dört sıra tessera korunmuştur.

Doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen tasarım, kuzey ve güney kenarlarında tek, doğu ve batı kenarlarında ikişer sıra siyah tesseredan oluşmaktadır. Mozaikte zamanla oluşan tahribat sebebiyle kuzeyde yer alan bant yok olmuştur. Dikdörtgen

alanın içinde beyaz zemin üzerine çift sıra siyah tesserayla yapılmış doğu-batı yönünde uzanan ve kenar uzunlukları 48'er cm olan bir baklava dilimi yer alır. Bu motifin merkezinde ise bir rozet süslemesi vardır. Rozet, 23 cm çapındaki bir daire ve bu dairenin çevresini dolduran bitkisel elemanlardan meydana gelir. Dairede dıştan içe doğru tek sıra yeşil, iki sıra turuncu tessera kullanılmıştır. Bu tessera sıralarının içindeki 16 cm çapındaki alan, pembe ve az sayıdaki kırmızı tesseralardan oluşan bir pençeli haç ile süslüdür. Buradaki zemin rengi ise beyazdır.

Dairenin çevresini donatan bitkisel unsurlar palmet süslemeleridir. Motifler, baklava diliminin boşluklarını dairenin doğusundan ve batısından iki yana doğru uzanarak doldurur. Dairenin kuzey ve güneyindeki bitkisel elemanlar ise alanın dar olmasından dolayı daha küçük boyutludur. Rozete ilişkin son motif, bitkisel elemanların arasındaki boşluklara işlenmiş ve tabanları merkezi dairenin üzerine oturtulmuş dört adet küçük üçgendir.

Baklava dilimi ile onu kapsayan dikdörtgen arasında kalan boşluklarda ikisi yeşil, ikisi pembe ve kırmızı renkli tesseralarla işlenmiş dört adet üçgen yer almaktadır. Üçgenlerin uzun kenarları 30 ilâ 33 cm arasında değişmektedir ve kısa kenarları 11'er cm'dir. Dikdörtgenin kuzey yarısındaki üçgenler büyük ölçüde tahrip olmuştur.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyılın sonu ve 7. yüzyılın başı

6.5. APSİDAL YAPI MOZAIĞI

Resim: 325-326

Katalog No: 18

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum

Mozaik'in Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik parçası Apsidal formlu bir mimari yapı içerisinde keşfedilmiştir. Bu yapının kazı çalışmaları tamamlanmadığı için işlevi henüz bilinmemektedir; ancak yapının büyük ihtimalle bir kilise olması gerekir.

Mozaik'in Ölçüleri: Bilinmiyor

Materyaller: Mermer, traverten

Tessera Yoğunluğu: Bilinmiyor

Tessera Boyutları: 1,0 x 1,5 cm; 1,5 x 1,5 cm; 1,5 x 2,0 cm

Tessera Renkleri: mavi, beyaz, sarı, kırmızı, açık mavimsi gri.

Korunan mozaik'in şimdiki Durumu: In situ. Geçici koruma amaçlı jeotekstil ile üzeri örtüldükten sonra 10 cm kalınlığında bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mozaik Tasarımının Tanımı: Mozaik tasarımı, bir kenar süslemesinden ve bu süsleme tarafından çevrelenen bir ana süsleme alanından oluşmaktadır. Kenar süslemesi üç halatlı bir örgü motifinden meydana gelir. Ana süsleme alanı ise balık pulu motiflerinden oluşmaktadır. Konturları koyu mavi tesseralarla belirlenen balık pulu motiflerinin içi, beyaz-kırmızı, beyaz-sarı ya da beyaz-açık mavimsi gri tesseralarla doldurulmuştur.

Tarih/Dönem: Yapıya ilişkin arkeolojik çalışmaların henüz tamamlanmamasından ötürü mozaik'in kesin tarihi bilinmemektedir; ancak kentin diğer mozaik örnekleri doğrultusunda bu mozaik'in en erken İ.S. 5.-6. yüzyıllara ait olması gerekir.

6.6. ERKEN BİZANS VİLLASI MOZAIİK ve FRESKOLARI

6.6.1. Mekân 1b Mozaïği

Resim: 331-337; Çizim: 29

Katalog No: 19

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaïğin Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik, yapının Mekân 1b olarak tanımlanan avlusu -ya da odası- içerisinde keşfedilmiştir. Zemin mozaïği, parçalı halde mekânın güneydoğu köşesinde kümelenmiştir; ancak mozaïğin yapıldığı dönemde mekânın tamamının mozaik zeminle kaplı olduğu düşünölmektedir. Mekân 1b oldukça büyük boyutludur. Dikdörtgen formlu olup ölçüleri 6,00 x 13,50 m'dir. Mekân 1b'nin kuzeyinde 3, 4 ve 5 numaralı mekânlar yer almaktadır. Mekân 1b'ye komşu diğer odalar, batıda Mekân 1a ve güneydoğuda Mekân 6'dır.

Mozaïğin Ölçüleri: Mekânın tamamının zemin mozaïği ile kaplı olduğu düşünöldüğünde Erken Bizans Villası Mekân 1b mozaïği ölçülerinin 6,00 x 13,50 m olması gerekmektedir. Mozaïğe ilişkin kalıntılar, mekânın güneydoğusundaki 3 adet ana parçadan ve birkaç cm²'lik iki küçük parçadan oluşmaktadır. I numaralı parça, mekânın güneydoğu köşesinde, doğu ve güney duvarlarının birleştiiği noktadadır ve ölçüleri 1,30 x 0,65 m'dir. II numaralı parça, ilk parçanın 2 m kadar batısında, güney duvarı kenarındadır ve ölçüleri 1,52 x 0,70 m'dir. III numaralı parça, birinci parçanın 50 cm kadar kuzeybatısında, ikinci parçanın ise kuzeydoğusundadır ve ölçüleri 2,00 x 0,60 m'dir.

Materyaller: Mermer, traverten.

Tessera Yoğunluğu: Bilinmiyor

Tessera Boyutları: 0,5 x 0,5 cm ilâ 1,0 x 1,0 cm arasında değişmektedir.

Tessera Renkleri: Siyah, beyaz, turuncu, sarı, kırmızı, yeşil, gri. Munsell renk sistemine göre renk kodları şöyledir:

Turuncu: 5YR 6/10, 5YR 6/12, 5YR 6/8, 5YR 5/10, 5YR 7/10, 7.5YR 7/10

Sarı: 2.5Y 8/4

Kırmızı: 2.5R 4/10, 2.5R 5/10, 2.5R 4/8, 5R 4/10, 5R 5/10

Yeşil: 10G 5/4, 10G 4/4, 2.5BG 5/4, 2.5BG 5/6

Gri: 2.5BG 8/2, 10G 8/2, 5G 9/2, 5GY 8/2, 2.5PB 8/2

Korunan mozaikğin şimdiki Durumu: In situ. Geçici koruma amaçlı jeotekstil ile üzeri örtüldükten sonra 10 cm kalınlığında bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mozaik Figür ve Tasarımının Tanımı: İlk iki parçadan anlaşıldığı üzere Mekân 1b mozaikğini dıştan ilk sınırlayan tasarım, turuncu renkli –monokrom- bir bordürdür. Bu bordür, mekânın doğu kenarında 10 tessera sırası, güney kenarında 13 tessera sırası kadar korunabilmiştir. Bordürün maksimum 15/16 tessera sırası genişliğinde olması gerekmektedir. Bu bordürü, iki sıra siyah ve iki sıra beyaz tessera takip etmektedir.

İkinci bir bordür tasarımı, I ve II numaralı mozaik parçalarında yer almaktadır. Bu parçalarda, hayvan figürlü ufak boyutlu panolar ve bu panoların çerçevelerini oluşturan üç boyutlu ve yanal perspektifli svastika-meander süslemesine ait bezeme alanları bulunmaktadır.

I numaralı mozaik parçasında, korunan yüksekliği 23 cm olan kümes hayvanı (?) figürlü bir pano yer almaktadır. Pano, yedi tessera sırasından oluşan bir çerçeveye sahiptir. Korunan izlerden anlaşıldığı kadarıyla bu çerçeve, panonun hemen sol yanında bulunan komşu süsleme alanındaki svastika-meander tasarımının devam ettirilmesiyle oluşturulmuştur. I numaralı mozaik parçasının birkaç cm kuzeyindeki ufak boyutlu mozaik parçasında işlenen panoya bakıldığında da buradaki çerçevenin aynı şekilde svastika-meander tasarımına ait bir kolun devam ettirilmesiyle

oluşturulduğu görülmektedir. Tek sıra siyah tessera, iki sıra kırmızı tessera, kırmızı ve turuncu renklerin bir arada kullanıldığı bir sıra tessera, iki sıra turuncu tessera, bir sıra beyaz ve son olarak bir sıra siyah tessera bu çok renkli çerçeveyi meydana getirmektedir. Çerçevenin korunan sağ ve sol üst köşelerine, en üstteki siyah tessera sırasından beyaz tessera sırasına kadar birer diyagonal çizgi işlenmiştir. Bu çizgiler de üç boyutlu svastika-meander tasarımının bir parçasıdır.

I numaralı mozaik parçasındaki kuş figürü, A kilisesi kuzey nef mozağında, I numaralı panonun batıdan altı numaralı kare çerçevesi içerisinde yer alan ve bir kümes hayvanı olması gereken kuş figürüne oldukça benzemektedir. İki figürün de pozisyonları, formlar ve özellikleri ve renk düzenlemesi hemen hemen birbirinin aynıdır. Bu figürün gövdesi kuzeye, sahnenin soluna dönüktür ve profilden resmedilmiştir. Baş, bir yiyeceğe uzanırçasına yere doğru eğiktir. Figür, bir kümes hayvanına göre olması gerekenden daha uzun bir boyna ve bacaklara sahiptir. Bu özellikleriyle bir su kuşuna benzemektedir; ancak küçük boyutlu gaga, ibik ve sakal sebebiyle su kuşu yerine kümes hayvanı olarak tarafımızdan tanımlanmaktadır. Yine de bu figürün bir balıkçıl olma ihtimali göz ardı edilmemektedir. Sağ bacak, sol bacağına göre bir adım ileridedir. Figürün başı, boynu ve gövdesinin büyük bir kısmı yeşil renkli tesseralarla doldurulmuştur. Konturlar siyah tesseralarla verilmiştir; ancak, ibiğe kadar olan boynun ve başın üst bölümünde siyah tessera kullanılmamıştır. Kanat çizgisi tek sıra siyah tessera ile işlenmiştir ve bu sıranın da altında gövde arkasına doğru kanat çizgisinin yarı uzunluğunda tek sıra kırmızı tessera kullanılmıştır. Kanat üzerinde turuncu ve sarı renklerden oluşan bir tessera grubu vardır. Kanat altındaki alan, beyaz ve açık yeşilimsi gri tesseralar ile doldurulmuştur. İbik, gaga, sakal, bacaklar ve göz bebeği çevresini dolaşan halka, kırmızı renklidir. Göz bebeği bir adet siyah tessera ile işlenmiştir. Figürü meydana getiren tesseralar ve figürün çevresini dolduran beyaz zemindeki birkaç sıra tessera, opus vermiculatum tekniğinde dizilmektedir. Panonun alt bölümü tahrip durumdadır ve figürün ayakları bu tahribattan ötürü korunamamıştır.

I numaralı mozaik parçasında, kuş figürlü panonun hemen yanındaki bezeme alanında üç boyutlu ve yanal perspektifli, siyah zemin üzerine çok renkli işlenmiş

svastika-meander tasarımı yer almaktadır. Bu tasarımda kullanılan renkler siyah, beyaz, yeşil, açık yeşilimsi gri, kırmızı ve turuncudur.

I numaralı mozaik parçası ile bu parçanın kuzeyinde yer alan 34 x 26 cm ölçülerindeki bir diğer parça arasında 2-3 cm'lik bir mesafe bulunmaktadır. Bu küçük boyutlu mozaik parçasında bezeme alanının devamı takip edilebilmektedir. Buradaki panonun sol üst köşesine ait bir alan korunabilmiştir ve beyaz zeminli pano üzerine bir üzüm salkımı ve asma dalları resmedilmiştir. Üzüm salkımını oluşturan tesseralara bakıldığında bunların diğer tesseralara göre daha küçük boyutlu oldukları görülmektedir. Buradaki tesseraların boyutları 0,5 x 0,5 cm'dir. Salkımın tepesinde 3 üzümden oluşan bir sıra; ortada iki adet üzüm ve son olarak en altta bir adet üzüm yer almaktadır. Üzümleri dıştan içe doğru siyah, kırmızı ve turuncu tesseralar meydana getirmektedir. Üzüm salkımına ait dal ise yeşil tesseralardan oluşmaktadır.

I numaralı parçanın 2 m kadar batısında güney duvarı kenarında ikinci mozaik parçası yer almaktadır. Bu mozaik parçasında da her iki yanda hayvan figürlü bir pano ve onları birbirinden ayıran svastika-meander tasarımlı bir bezeme alanı bulunmaktadır. Hayvan figürlü panolardan batı kenarında kalanı içerisinde bir aslan figürü betimlenmiştir. Panoyu yine yedi tessera sırasından oluşan bir çerçeve sınırlamaktadır. Dıştan içe doğru ikinci sıradaki tesseraların çoğu korunamamıştır. Çerçevenin güneyindeki izlerden anlaşıldığı kadarıyla bu tesseraların rengi kırmızıdır; ancak çerçevenin doğu kenarında aynı sırayı oluşturan tesseralar, burada korunabilmiş birkaç örnekten anlaşıldığı üzere beyaz renklidir. Dıştan içe doğru yedinci sıradaki tessera sırası da yan yana birkaç beyaz tessera dışında korunamamıştır. Bu mozaik parçasında I numaralı mozaik parçasına göre daha çok tessera kayıpları bulunmaktadır.

Korunan yüksekliği 30 cm olan aslan figürünün başı ve ön iki bacağı korunamamıştır. Sahne zemini, panonun doğu kenarıdır. Profilden resmedilmiş aslan(?) figürü sahnenin sağına, kuzey yönüne dönüktür. Arka ayakları üzerinde, ileriye doğru atılır bir pozisyonda betimlenmiştir. Figürün konturları ve kuyruğu siyah renkli tesseralar ile işlenmiştir. Gövdeye ait pek çok tessera korunamamıştır;

ancak figürü oluşturan tesseraların ölçüleri 0,5 x 0,5 cm boyutlarındadır. Gövde içi beyaz ve gri renkli tesseralar ile doldurulmuştur.

İki pano arasında kalan svastika-meander Tasarımında kullanılan renkler I numaralı parçadaki ile aynıdır. Siyah zemin üzerine çok renkli işlenmiştir ve 45 cm'lik bir genişliğe sahiptir. Tasarımın hemen doğusunda beyaz zeminli bir pano daha yer alır ancak bu panonun büyük bölümü tahrip olmuştur. Sadece güneybatı kenarında bir hayvan figürüne ait olması gereken bir kuyruk(?) korunabilmiştir. Siyah tesseralarla yapılmış bu kuyruk, aslan figürünün kuyruğu ile benzerdir.

Mekân 1b mozağının son parçasında, çok renkli zikzak tasarımına ait bir bant ve belki de mozağın ana bezeme alanının ufak bir bölümüne ait olan çok renkli bir tasarım yer almaktadır. Eldeki bilgilerle mozağın kenar süslemeleri ve olası ana bezeme alanı arasındaki ilişkiyi ayırt edebilmek mümkün değildir. Ancak bu mozaik parçasındaki yeşil zeminli tasarımın Mekân 1b mozağının ana süsleme alanına ait olabileceği tarafımızdan düşünülmektedir.

Üçgenler oluşturan 20 cm genişliğindeki zikzak tasarımında, siyah, beyaz, turuncu, kırmızı, yeşil ve açık yeşil gibi renkler kullanılmıştır. Her iki yandan ikişer sıra siyah tessera ile çevrelenmiş tasarımda, bir sıra siyah tessera, tüm bandı zikzak çizerek dolaşmaktadır. Tasarımın kuzeyindeki tessera dizilimleri, iki beyaz, iki siyah, üç kırmızı, bir turuncu ve bir siyah olarak devam etmektedir. Mozaik parçasının güneybatısında, doğu-batı yönünde 50 cm kadar korunabilmiş alanda, turuncu, kırmızı, yeşil, siyah ve beyaz tessera dizilimlerinden oluşan bir tasarıma ait izler yer almaktadır. Bu alanın sağ kenarında, doğu-batı yönünde 20 cm kadar ve kuzey güney yönünde maksimum sekiz tessera sırası genişliğinde korunan noktada, kuzeyden ve batıdan bir sıra beyaz tessera ile çevrelenmiş bir tessera kümesi bulunmaktadır. Turuncu ve kırmızı renkli bu tesseralar diğer iki mozaik parçasında görülen bordür tasarımına benzer özellikler göstermektedir; ancak mozaik zeminin bu noktasında ciddi bir temizlik ve onarım çalışmasının yapılması gerekmektedir ve mevcut haliyle tasarım hakkında kesin bir yorum yapabilmek mümkün değildir.

III numaralı bu mozaik parçasına ait ayrı bir tasarım (ana bezeme alanı?), parçanın kuzey kenarında yer almaktadır; ancak süslemeye ilişkin çok az bir alan korunmaktadır. Geometrik süsleme, yeşil renkli bir zemine sahiptir. Bu yeşil zemin üzerinde, aralıklı yerleştirilmiş üçgenler yer almaktadır. Üçgenleri oluşturan tesseralar, dıştan içe doğru bir sıra turuncu ve bir sıra siyah renklidir. İç kısım kırmızı tesseralar ile doldurulmuştur. Üçgenlerin arasındaki ufak boşluklar yine kırmızı tesseralardan oluşan küçük dairelerle süslüdür.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısı

6.6.2. Mekân 6 Mozaïği

Resim: 338-353; *Çizim:* 29-34

Katalog No: 20

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaïğin Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik yapının 6 numaralı mekânında bulunmuştur. Mekân 6, yapının güneydoğu ucunda yer almaktadır ve 4,40 x 3,30 m ölçülerindedir. Mekânın kuzeyinde 1,00 m genişliğinde bir giriş yer almaktadır. Kuzey duvarının maksimum yüksekliği 1,22 m'dir. Mekânın kuzeyinde avlu olduğu düşünülen Mekân 1b yer almaktadır.

Mozaïğin Ölçüleri: Mozaïğin olması gereken ölçüleri 4,40 x 3,27 m'dir. Tek parça halindeki mozaik, 3,27 m'lik genişliğe sahiptir; ancak doğu-batı doğrultusunda uzanan mozaïğin özellikle doğu kısmı tahrip durumdadır. Mozaik, mekânın batı kenarından doğuya doğru ilerlemekte⁷⁸⁷ ve mekânın kuzeyindeki girişin doğu kenarından 1 m kadar daha öteye uzanmakta ve burada son bulmaktadır.

Materyaller: Mermer, traverten.

⁷⁸⁷Mekânın batısında yer yer tahribat bulunsa da genel itibariyle mozaik iyi korunmuştur.

Tessera Yoğunluğu: dm²'ye 72 ilâ 94 arasında tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: 1,0 x 1,0 cm

Tessera Renkleri: Mavi, siyah, beyaz, turuncu, kırmızı, yeşil, gri. Munsell renk sistemine göre renk kodları şöyledir:

Mavi: 10B 1/2, 7.5B 1/2, 5B 1/2

Turuncu: 2.5YR 5/10, 2.5YR 5/12, 2.5YR 6/12, 2.5YR 6/14, 7.5YR 7/12, 5YR 7/12, 5YR 6/12

Kırmızı: 7.5R 5/12, 7.5R 4/12, 7.5R 4/14, 7.5R 3/10, 5R 4/14, 10R 3/10, 10R 7/8, 10R 6/12

Yeşil: 7.5G 5/6, 5G 6/8, 5G 5/8, 5G 5/6, 5G 4/6, 5G 3/6, 2.5G 8/6, 2.5G 7/6, 2.5G 4/6

Gri: 7.5GY 9/4, 7.5GY 8/4, 2.5B 6/2, 10BG 6/2

Korunan Mozağin Şimdiki Durumu: In situ. Geçici koruma amaçlı jeotekstil ile üzeri örtüldükten sonra 10 cm kalınlığında bir kum tabakası ile kapatılmıştır.

Mozaik Figür ve Tasarımının Tanımı

1- Bordürler (Resim 338-339; Çizim 30)

Mozaği dıştan ilk çevreleyen ve çift sıra koyu mavi tesseredan oluşan banttın sonra 16 cm genişliğe sahip turuncu renkli monokrom bir bordür yer alır. Bu bordürden sonra iki sıra koyu mavi ve iki sıra beyaz tessera yer almaktadır. Mozaği dıştan sınırlayan ikinci bordür, basamaklı (kırık kenarlı) teğet eğik karelerden meydana gelir. Karelerin arasındaki alanlar basamaklı üçgenler meydana getirmektedir. Bordürün alt ve üst yarısının tümü göz önüne alınırsa kum saati tabiri de bu alanları ifade etmek için kullanılabilir. Tasarım 36 cm genişliğe sahiptir ve her iki yandan birer sıra koyu mavi bant ile sınırlanmıştır. Karelerin merkezinde eşit

uzunlukta kollara sahip bir Yunan haçı yer almaktadır. Bordürde kullanılan renkler, koyu mavi⁷⁸⁸, beyaz, yeşil, turuncu ve kırmızıdır. Bu bordürden sonra iki sıra beyaz tessera yer almaktadır.

Mekân 6 zemin mozaikine ait bir diğer kenar süslemesi, dalga motifi tasarımıdır. Bordürde dalga hattının yarısı koyu mavi, yarısı beyaz tesseralar ile oluşturulmuştur. Bordürün genişliği 14 cm'dir. Mozaik'in kuzey kenarındaki dalga motiflerinin neredeyse tamamı soru işareti formundadır; ancak diğer kenarlarda dalgaları oluşturan tesseralar içe doğru kıvrıldıkları noktada birkaç tessera'nın yan yana dizilmesiyle yatay bir düzlem oluştururlar ve aşağıya doğru bir bombe yaparak dalga hattını devam ettirirler. Kuzey kenarındaki bu farklılık, mozaik'in ilk yapıldığı evreden sonraki bir tarihte onarımdan geçtiğine ve bu onarım sırasında dalga motifinin daha farklı bir formda işlendiğine dair bir işaret olmalıdır. Dalga motifi ile birlikte iki koyu mavi ve iki beyaz tessera sırası, mozaik'in dört bir yanını dolaşmaktadır.

2- Pano (Resim 338, 340-351; Çizim 31-34)

Mekân 6 mozaik'i panosunun genişliği 1,72 m olup maksimum 1,78 m uzunlukta korunmuştur. Pano doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır ve 2,80/2,84 m civarında bir uzunluğa sahip olması gerekmektedir.

Panoda, kuzey-güney doğrultusunda hemen hemen kare formu çerçevelerden ve dikdörtgen çerçevelerden oluşan beşer sıra süsleme alanı yer almaktadır. Bu süsleme alanlarında 11 adet kuş figürü, iki adet insan figürü ve 11 adet geometrik tasarım korunabilmiştir; ancak bu taban mozaik'inin ve dolayısıyla panonun doğusu, korunamamıştır. Doğu-batı doğrultusunda sekizer adet çerçeve sırası olması gerekmektedir de beşer sıra korunabilmiştir.

⁷⁸⁸Mozaik'i çevreleyen bantlarda, bordürlerde, ana süsleme alanındaki figürlerde ve onları barındıran çerçevelerde oldukça koyu tonlu mavi tesseralar kullanılmıştır. Bununla birlikte mavinin yanında, siyah kabul edilebilecek kadar koyu tona sahip bazı tesseralar da görülmektedir. Bu durumun daha iyi anlaşılabilmesi için zemin mozaik'inin kapsamlı bir temizlik ve onarım çalışmasından geçirilmesi gerekmektedir.

Dört tessera sırasından oluşan bant, çerçeveleri meydana getirmektedir. Bu bant, pano kenarlarında genel olarak, her iki yanda birer koyu mavi ve iç kısımda iki adet turuncu tessera diziliminden oluşmaktadır; ancak panonun çeşitli bölgelerindeki çerçevelerde, iç dizilime ait renk kırmızı ya da yeşil olarak değişmektedir. Panonun batı ve güney kenarlarında yer alan dört adet geometrik bezemeli çerçevenin pano sınırına denk gelen kenarında, dört tesseralı bant yerine sadece bir sıra tesseradan oluşan basit şerit kullanılmıştır. Kenar hattı haricinde panonun kuzey yarısında kalan çerçevelerin uçlarında, kare formlu bölmeler bulunmaktadır. Panonun güney yarısındaki ve doğu kenarındaki bantlar, süsleme alanını düğümler halinde dolaşmaktadır. Geometrik süslemeli çerçevelerin ölçüleri şöyledir:

Kuzeyden güneye doğru birinci sıra;

Batıdan birinci geometrik süslemeli çerçeve: 35 x 32 cm

İkinci geometrik süslemeli çerçeve: 34 x 31 cm

İkinci sıra; birinci geometrik süslemeli çerçeve: 35 x 33 cm

İkinci geometrik süslemeli çerçeve: (korunan) 29 x 29 cm

Üçüncü sıra; birinci geometrik süslemeli çerçeve: 27 x 26 cm

İkinci geometrik süslemeli çerçeve: (korunan) 25 x 14 cm

Dördüncü sıra; birinci geometrik süslemeli çerçeve: 31,5 x 25,5 cm

İkinci geometrik süslemeli çerçeve: 35 x 25 cm

Üçüncü geometrik süslemeli çerçeve: 33 x (korunan) 12 cm

Beşinci sıra; birinci geometrik süslemeli çerçeve: 28 x 25,5 cm

İkinci geometrik süslemeli çerçeve: 28 x 26 cm

Çerçeveler içerisinde, kenar uzunlukları içinde buldukları çerçevenin ölçülerine göre 19 ilâ 26'şar cm arasında değişen birer eğik kare yer almaktadır. Bu kareler de dört tessera sıralı banttandır oluşmaktadır. Düğümler halinde oluşturulan eğik karelerin çok renkli bir düzenlemesi vardır. Bunlar, çerçeveleri meydana getiren bantların pano üzerindeki konumuna göre farklı kombinasyonlarda yeşil, kırmızı ve turuncu bantlarla oluşturulmuştur. Kırmızı tesseralı bantların çoğunda iki farklı kırmızı tonu birlikte kullanılmıştır. Düğümlü olmayan örneklerde ise turuncu ve

kırmızı bantlar kareleri oluşturmaktadır. Panoda turuncu rengin daha açık tonlarında, sarı renge yakın tesseralar da kullanılmıştır.

Panonun tüm bezeme alanları beyaz bir zemine sahiptir. Eğik karelerin merkezindeki beyaz zeminde bir rozet süslemesi yer almaktadır. Süsleme, A ve B kiliselerindeki rozet süslemelerinin işçilik açısından daha kaba örnekleridir. Rozette kullanılan renkler yeşil, kırmızı tonları, turuncu ve beyazdır. Geometrik süslemeli çerçevelerdeki eğik karelerin çevresine, dört adet ufak boyutlu üçgen motif eklenmiştir. Motif konturları koyu mavi tesseralarla belirlenmiştir. İç kısım turuncu ya da kırmızı renklidir.

Kuzey-güney ve batı-doğu dizilimine göre birinci çerçeve içerisinde - panonun kuzeybatı ucundaki çerçevede- bir kümes hayvanı (tavuk figürü?) yer almaktadır. Çerçeve ölçüleri 35 x 31 cm'dir. Çerçevenin batı kenarı, sahne zemini olarak alınmıştır. Profilden resmedilen figürün gövdesi güneye, sahnenin sağına dönüktür. Figürün gagası, ibik ve sakalı başına oranla ufak boyutludur ve ince bir boynu vardır. Gövde elips formudur. Gövde arkasında yukarıya doğru kalkık, sivri bir tüy şekillenmesi mevcuttur. Bacaklar ileriye doğru, diyagonal olarak uzanmaktadır. Sol bacak sağ bacağa göre daha ileridedir. Figürün ayakları, önde iki ve arkada bir parmak olmak üzere üçgen formdadır. Beyaz zeminde figür çevresini saran tesseralar opus vermiculatum olarak dizilmektedir. Figürde, baş, boyun, karın ve sırt bölümü yeşil; gövde arkası beyaz ve açık yeşilimsi gridir. Kanat üzerindeki ufak bir alanda turuncu tesseralar kullanılmıştır. Gövde konturları koyu mavi tesseralıdır. Göz çevresindeki halka, gaga, ibik, sakal, bacak ve ayaklar kırmızı tesseralıdır.

Panonun kuzey-güney dizilimine göre birinci, batı-doğu dizilimine göre üçüncü çerçevesi içerisinde bir kuş figürü (ördek ya da güvercin?) yer almaktadır. Çerçeve ölçüleri 35 x 33 cm'dir. Çerçevenin kuzey kenarı, sahne zemini olarak alınmıştır. Profilden resmedilen figür gövdesi batıya, sahnenin sağına dönüktür; bununla birlikte baş geriye, doğuya doğru dönmüştür. Figürün hafif şişkin bir göğsü ve üçgen formlu kuyruğu vardır. Bacaklar kısadır. Sol bacak havadadır ve ileri doğru

hamle yaparken tasvir edilmiştir. Kuş figürlerinde bacaklardan birinin havada resmedilmesi ve aynı zamanda başın geriye dönük olarak işlenmesi, mozaik sanatında karşılaşılan özelliklerden biridir. Figürün başı, boynu, göğsü, gövde altı ve kanadındaki ufak bir alan turuncu renklidir. Boyunda, birkaç beyaz tesseractan oluşan bir benek mevcuttur. Kanat, iç içe geçen iğ motifleri formunda koyu mavi, beyaz ve yeşil tesseralarla doldurulmuştur. Yan yana üç tesseractan oluşan gaga, ayaklar, göz ve gövde konturları koyu mavi renklidir. Beyaz zeminde, figür çevresini opus vermiculatum düzeninde bir sıra tessera dolaşmaktadır.

Kuzey-güney dizilimine göre birinci, batı-doğu dizilimine göre beşinci çerçeve içerisinde yer alan kuş figürü bir kümes hayvanıdır. Çerçeve ölçüleri 35 x 31 cm'dir. Figürün baş ve gövdesi güneybatı yönüne dönüktür ve çerçeve içerisinde bu yönde diyagonal olarak resmedilmiştir. Profilden resmedilen figür gövdesi, panonun kuzeybatı ucundaki kuş figüründe olduğu gibi üstten ve alttan basıktır. Şişkin bir göğsü; üçgen formlu, sivri ve küçük bir kuyruğu vardır. Bacaklar diyagonal durmaktadır ve sol bacak, sağ bacağa göre daha ileridedir. Ayaklar, yatay birer çizgi olarak işlenmiştir. Bu ve diğer kuş figürlerine bakıldığında, işçilik açısından özensizlik, figürlerin doğallıktan uzak ve oldukça basit ele alınışı gözlemlenmektedir. Kanat üzerindeki turuncu renkli iki sıra tessera dışındaki tüm figür gövdesi yeşil renklidir. Kanat altından gövde arkasına doğru az sayıda beyaz tessera da kullanılmıştır. Figür konturları koyu mavi tesseralarla verilmiştir. Gaga, ibik(?) sakal(?) çizgisel şekilde, kaba hatlarla ele alınmıştır ve kırmızı renklidir. Göz ya çizgisel bir şekilde ince, kırmızı bir tessera parçası ile işlenmiştir ya da göze ait tesseractada bir deformasyon oluşmuştur. Beyaz zeminde figür kanadının sol yanındaki alanda ufak çaplı bir tahribat bulunmaktadır. Zeminde, figür çevresini dolduran tesseraların bir kısmının opus vermiculatum düzeninde dizildiği görülmektedir.

Kuzey-güney ve batı-doğu dizilimine göre ikinci çerçeve içerisinde bir kuş figürü (güvercin?) yer almaktadır. Figür, kuzey-güney dizilimine göre birinci, batı-doğu dizilimine göre üçüncü çerçeve içerisindeki kuş figürü ile türdeşdir ve aynı renk düzenlemesine sahiptir. Çerçevenin batı kenarı sahne zemini olarak alınmıştır ve profilden resmedilen figürün baş ve gövdesi güneye dönüktür. Çerçeve ölçüleri 35 x

26 cm'dir. Figürün aşağı doğru sarkık şişkin bir göğsü; dikkat çekici bir düzlükte yatay olarak işlenmiş bir sırtı vardır. Kuyruk üçgen formudur ve oldukça sivridir. Bacaklar hareket halindedir; sol bacak sağ bacağına göre bir adım ileridedir. Figürün baş ve gövdesi turuncu renklidir. Konturlar, Göz, gaga, bacaklar, ayaklar ve kanat çizgisi koyu mavi tesselalıdır. Kanat çevresinde beyaz tessera kullanımı da mevcuttur.

Kuzey-güney dizilimine göre üçüncü, batı-doğu dizilimine göre birinci çerçeve içerisinde bir kümes hayvanı (tavuk figürü?) yer almaktadır. Çerçeve ölçüleri 28 x 30 cm'dir. Çerçevenin batı kenarı sahne zemini olarak alınmıştır ve profilden betimlenen figürün baş ve gövdesi güneye dönüktür. Figürün dikdörtgene yakın bir gövde formu vardır. Bu formu, gövdenin arka kısmında yukarıya doğru uzanan üçgen ve sivri bir kuyruk, bozmaktadır. Bacaklar diyagonaldir; sol bacak sağ bacağına göre daha ileride ve daha eğiktir. Sağ bacak, gövdenin neredeyse arka kısmından çıkıyormuş gibi bir izlenim yaratmaktadır. Figürün sırtı yatay ve düzdür. Turuncu renkli kanat dışında figür yeşil renkli tesseralarla doldurulmuştur. Gövde altından arkaya doğru ilerleyen üç sıra beyaz tessera tüy şekillenmesini ifade etmek için kullanılmıştır. Figürün başındaki kontur rengi, muhtemelen ibik ve sakalı belirtmek için kırmızıdır. Bacak ve ayaklar yine kırmızı tesseralarla işlenmiştir.

Kuzey-güney dizilimine göre üçüncü ve batı-doğu dizilimine göre yine üçüncü sıradaki çerçevede kuş figürü yer almaktadır ve çerçeve ölçüleri 29 x 23 cm'dir. Çerçevenin batı kenarı sahne zemini olarak alınmıştır. Figür profilden resmedilmiş olup baş ve gövdesi güneye dönüktür. Figürün ileriye doğru çıkık şişkin bir göğsü ve yukarı doğru kalkık üçgen formu sivri bir kuyruğu vardır. Figürün sol bacağı diğer kuş figürlerinde olduğu gibi sağ bacağına oranla bir adım ileridedir. Figürün gözü yarım daire formundadır. İki tessera ile işlenmiş gaga, yukarı doğru hafif kalkıktır. Figürün baş ve gövdesi turuncu renklidir. Konturlar, bacak ve ayaklar, göz ve gaga koyu mavi renklidir. Diğer kuş figürlerinde olduğu gibi, beyaz zeminde figür çevresini dolduran tesseralar opus vermiculatum düzeninde dizilmektedirler. Mozaikte doğu-batı yönünde uzanan, bir tessera sırası genişliğinde bir çatlak

mevcuttur. Figür gövdesi ve sol bacağında, bu çatlaktan kaynaklanan tessera kayıpları bulunmaktadır.

Panonun kuzey-güney dizilimine göre dördüncü ve batı-doğu dizilimine göre ikinci çerçevesi içerisinde bir başka kuş figürü yer almaktadır. Dikdörtgen formlu bu çerçevenin boyutları 34 x 25 cm'dir. Figür bir önceki kuş figürü ile aynı türden olmalıdır. Yine çerçevenin batı kenarı sahne zemini olarak alınmıştır ve profilden resmedilen figürün baş ve gövdesi sahnenin sağına, güney yönüne dönüktür. Çerçevenin batı kenarının sağ yarısından doğu kenarının ortasına doğru diyagonal olarak uzanan bir çatlak, mozaığı ikiye ayırmaktadır. Bu çatlak sebebiyle, figürde sırt ve boynun birleşim noktasından aşağıya, göğsün alt kısmına kadar olan alanda bir tahribat mevcuttur. Daha küçük boyutlu bir diğer çatlak, figürün sırt ve sol bacağı arasında olup burada da ufak bir deformasyon bulunmaktadır. Figürün hafif ileri çıkık bir göğsü ve üçgen formlu bir kuyruğu vardır. Baş, yukarı doğru bakmakta ve sahnenin sağındaki bitkiye doğru uzanmaktadır. Gaga, hafif açıktır. Sol bacak, sağ bacağa göre bir adım ileridedir. Figür gövde ve başı turuncu renklidir. Konturlar, göz, gaga, bacak ve ayaklar koyu mavi tesseralarla yapılmıştır. Bu kuş figürlü bezeme alanının diğerlerinden farkı sahnede bitkisel bir betimlemenin bulunmasıdır. Figürün hemen sağındaki alana yeşil tesseralarla bir bitki iliştilmiştir. Sahnenin güneydoğu ucunda bir tahribat oluşmuştur ve bitkisel süslemenin tepe bölümü bu tahribattan etkilenmiştir.

Kuzey-güney dizilimine göre dördüncü ve batı-doğu dizilimine göre yine dördüncü sıradaki bir diğer çerçeve içerisinde bir kümes hayvanı (tavuk figürü?) yer almaktadır. Çerçeve ölçüleri 30 x 26 cm'dir. Bu düğümlü çerçevenin kuzey doğu ucundan batı kenarının ortasına kadar olan alan tahrip olmuştur. Tahribattan dolayı figürün kuyruğunun uç kısmı korunamamıştır. Figür, panonun kuzeybatı ucunda yer alan tavuk figürü ile aynı özelliklere sahiptir. İki figürde de renk düzenlemesi, gövde ve bacakların pozisyonu aynıdır. Bu figürün öncekinden farkı, boynun daha uzun olması ve başın daha geride yer almasıdır. Gaga da, diğer figüre oranla daha iri yapılmıştır. Figürün sol ayağının ucunda ufak çaplı bir tahribat mevcuttur. Figür çevresini beyaz zeminde dolaşan tesseralar opus vermiculatum düzenindedir. Bu ve

diğer tüm örneklerde, zemini oluşturan tessera dizilimi figürden uzaklaştıkça opus tessellatum'a dönüşmektedir.

Yine aynı pozisyon, boyut ve renk düzenlemesine sahip bir başka kümes hayvanı (tavuk figürü?), kuzey-güney dizilimine göre beşinci; batı-doğu dizilimine göre birinci sırada –panonun güneybatı ucunda- yer alan ve 28,5 x 25 cm boyutlarındaki çerçeve içerisinde. Diğer türdeş örneklerde olduğu gibi, alttan ve üstten basık gövde yapısı; yuvarlak baş; çıkık göğüs; uzun, ince, diyagonal bir boyun ve diyagonal bacaklar figürün formlar özellikleridir. Gövdenin hemen hemen yarısında beyaz ve açık yeşilimsi gri tesseralar kullanılmıştır.

Kuzey-güney dizilimine göre beşinci, batı-doğu dizilimine göre üçüncü sırada yer alan 28 x 25 cm boyutlarındaki bir diğer çerçeve içerisinde, bir tavuksu türe (sülün?) ait kuş figürü bulunmaktadır. Panonun diğer kümes hayvanı figürleriyle benzer bir renk düzenlemesine sahip figürün baş ve gövdesi sahnenin sağına güney yönüne dönüktür. Bacaklar diğer figürlere oranla daha kısadır. Figürün en ayırıcı özelliği yeşil renkli uzun kuyruğudur. Buradaki tesseralar, kuyruğu burgusal bir sırayla doldurmaktadır. Üçgen formlu, sivri bir gagaya sahip olan figürün baş kısmında tessera kayıpları vardır.

Panonun son kuş figürü (ördek?) kuzey-güney sıralamasına göre beşinci, batı-doğu sıralamasına göre yine beşinci çerçeve (29 x 25 cm) içerisinde yer almaktadır. Bu çok renkli ve düğümlü çerçevenin güneydoğu ucundan kuzey kenarı ortasına kadar olan alan tahrip olmuştur. Tahribattan figürün kuyruğuna ait ufak bir kısım da etkilenmiştir. Bu noktadaki izden anlaşıldığı kadarıyla kuyruk gövde arkasından yukarıya doğru uzanmaktadır. Çerçevenin batı kenarı, sahne zemini olarak alınmıştır. Profilden resmedilen figür gövdesi sahnenin sağına, güneye dönüktür. Gövde, yukarıdan ve aşağıdan basık olup elips formludur. Gaga, iki sıra koyu mavi tesseredan oluşmaktadır. Gaga formu, yumuşak dönüşlü bir çavuş motifini çağrıştırmakta olup uzun ve yukarı kalkıktır. Göğüs ileri doğru çıkıktır. Bacaklar diyagonal olarak ileri doğru uzanmaktadır ve sol bacak, sağ bacağa göre ileridedir.

Gövde, farklı tonlardaki turuncu renkli tesseralar ile doldurulmuştur. Göz, gaga, bacak ve ayaklar ve figür konturları koyu mavi tesseralar ile yapılmıştır.

Panoda, evin sahip ve sahibelerine ait olduğu düşünülen bir erkek ve bir kadın portresinin resmedildiği yan yana iki adet figürlü çerçeve yer almaktadır. Kadın figürü, kuzey-güney yönünde ikinci, batı-doğu yönünde üçüncü çerçeve içerisinde yer almaktadır. Erkek figürü ise kuzey-güney yönünde ikinci ve batı-doğu yönünde dördüncü çerçeve içerisinde yer alır.

Kadın portresini barındıran çerçevenin ölçüleri 36 x 28 cm'dir. 32 cm yüksekliğindeki figür, alından çeneye doğru gittikçe daralan kalp formu bir yüz hattına sahiptir. Figürün baş genişliği 21,5 cm'dir. Baş çevresini kuşatan saç, çene hizasında sonlanmaktadır. Yüz için kullanılan zemin rengi beyazdır. Saç, turuncu renkli tesseralarla doldurulmuştur ve yer yer koyu mavi tessera kümeleri ile süslenmiştir. Boşlukları dolduran bu tesseralar, saça bir hacim kazandırmıştır. Burada ve mozaığın diğer tüm geometrik ve figüratif bezeme alanlarında, tesseralar arasında birkaç milimetrelik bir boşluk bırakıldığı görülmektedir. Başın en üst kısmında saç konturu koyu mavi renklidir; daha aşağıda saç konturu, koyu mavi ve turuncu tesseralarla dönüşümlü olarak işlenmiştir. Alın, iki sıra beyaz tesseradan ibarettir ve oldukça dardır. Kaşlar tek tessera sırasından oluşmaktadır ve hafif kavilidir. Gözler, 2 x 3 cm boyutlarındadır ve koyu mavi tesseralarla yapılmıştır. Göz bebeği bir tessera ile verilmiştir. Buruna ait sol dikey çizgi koyu mavi, sağ dikey çizgi kırmızı tesseralarla yapılmıştır. Burun, 5 x 2 cm ölçülerindedir. Ağız, yatay yönde dört adet koyu mavi ve kırmızı tessera sıraları ile yapılmıştır. En üstte iki adet (turuncumsu) kırmızı, onun altında iki adet mavi, bir altta üç adet kırmızı ve en altta bir adet mavi tessera ağız oluşturmaktadır. Ağız bu şekilde ele alınışı, B Kilisesindeki cennet nehirleri figürlerinde de görülen bir özelliktir. Ağız çevresinde ve özellikle ağız figüre göre sol yanındaki ufak bir alanda tessera kayıpları vardır. Sağlıklı ve güzel bir yüzün ifadesi olarak elmacık kemiklerinin hemen altındaki noktalar, kırmızı tessera kümecikleri ile vurgulanmıştır. Figürün çene konturları gri tesseralar ile yapılmıştır. Çenenin hemen üzerinde dört adet kırmızı tessera yan yana sıralanmaktadır. Kırmızı ve beyaz tesseralar, figürün boynunu yatay sıralar halinde

yarı yarıya paylaşmıştır. Buradaki kırmızı tessera grubu ve bu grubun altındaki beyaz zemin üzerine koyu mavi tesseralarla işlenen zikzak süslemesi, belki de bir aksesuarı resmetmek amacıyla ele alınmıştır; ancak zemin mozaikindeki tüm geometrik ve figüratif unsurların basit ve detaydan uzak hâli, bu duruma kesin bir yorum getirilmesini engellemektedir. Bir alttaki bantta beyaz zemin üzerine koyu mavi zikzak süslemesi yer almaktadır. En alta ise kırmızı tonları kullanılmıştır. Portre, beyaz bir zemin üzerine resmedilmiştir; ancak çerçevenin üst kenarında ve sağ kenarında birer yeşil tessera dikkat çekmektedir. Turuncu ve koyu mavi tesseralarla doldurulan figür saçında ise bir adet beyaz tessera görülmektedir.

Erkek portresi, 29,5 cm yüksekliğe sahiptir. Bu ölçüsüyle figürün doğal insan boyutlarında resmedildiği anlaşılmaktadır. Yüz genişliği 18 cm'dir. Figürün oldukça uzun ve geniş bir çenesi vardır. Figürün başının üst kısmı gri renkli tesseralarla yarım daire formunda doldurulmuştur. Bu alanın ölçüleri 14 x 5 cm'dir. Gri tesseralar, figürün saçsız oluşunu vurgulamak amacıyla kullanılmış olmalıdır. Bu bağlamda, portrenin gerçekçi bir sanat anlayışı ile ele alındığını belirtmek gerekir. Başın en üstündeki kontur, yarım daire formunda bir sıra koyu mavi tessera ile; geriye kalan yüz hattı ise gri renkli tessera sırası ile belirlenmiştir. Yüz zemini beyaz tesseralardan oluşmaktadır. Kaşlarda, gözlerde, burunda ve ağızda koyu mavi tesseralar kullanılmıştır. Yüz elemanları, kadın portresi ile aynı stilde işlenmiştir. Yarım daire formundaki gözler, 2,5 x 3,2 cm boyutlarındadır. Göz bebekleri birer mavi tessera ile verilmiştir. Kadın portresinde olduğu gibi, burna ait sol dikey çizgi mavi, sağ dikey çizgi kırmızı tesseralarla yapılmıştır. Figürün yüzüne oranla küçük boyutlu ağız (1,5 x 3,5 cm), diğer figürdeki gibi mavi ve kırmızı tesseralarla işlenmiştir. Aynı şekilde ufak boyutlu ve kabaca ele alınmış kulaklar, kırmızıdır. Figüre göre sağ kulaktan sarkan bir halka küpe dikkat çekmektedir. Küpeyi turuncu tesseralar oluşturmaktadır. Figürün yanaklarında kadın figüründeki gibi kırmızı tessera kümeleri kullanılmıştır. Figüre göre sağ yanda dört adet tessera; sol yanda iki sıra halinde oturtulmuş altı adet tessera bulunmaktadır. Gri renkli çene konturunun hemen üzerinde, altı adet kırmızı tesseredan oluşan bir sıra yer almaktadır. Figürün giysisi, bir tür ceket anımsatır şekilde omuzlardan sarmaktadır. Giysi konturları koyu mavi tesseralarla verilmiş olup iç kısım kırmızı tesseralarla doldurulmuştur. Figürün boynunda, küpeyi

oluşturan turuncu renkli tesseralar ile aynı tona sahip üçgen formlu bir aksesuar daha yer almaktadır. Turuncu rengin –belki de altını ifade etmek için- takılarda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Figürün başının üst kısmında ufak boyutlu bir tahribat bulunmaktadır. Bu tahrip alandan aşağı doğru dikey bir çatlak inmektedir. Çerçevenin sağ alt ve sol üst köşelerinde de bir tahribat bulunmaktadır ve figürün sol omzunun bir bölümü bu tahribattan ötürü korunamamıştır.

Bu iki insan figürüne bakıldığında dikkati ilk çeken özelliklerden biri figürlerin basit ve kaba hatlarda resmedilmesi ancak soyluluk emaresi olan bir ciddiyete sahip olmalarıdır. Erkek figürü üzerinde görülen mücevherat bu soyluluğun bir başka göstergesidir. Bu iki figür, evli bir çift ya da kardeş olmalıydı. Figürlerin, sadece zemin mozaiği örneklerini değil Hadrianopolis kentinde ele geçen tek fresko kalıntısını barındıran bir Erken Bizans villasında keşfedilmiş olmaları da önemlidir. Villa, Erken Bizans B Kilisesinin 150 m kadar doğusunda yer almaktadır. Figürlerin, tıpkı B kilisesinin mozaik yazıtında bahsi geçen Himerios ve Valentina gibi bağlı buldukları toplumda saygınlığa sahip karakterler olmaları gerekmektedir.

3- Balık Pulu Tasarımı (Resim 352-353)

Bu tasarım, mekân 6'nın kuzeyindeki 1,00 x 0,75 m ölçülerine sahip girişin zemininde yer almaktadır. Tasarım, iki tessera sıralı koyu mavi bir bant ile sınırlanmaktadır.⁷⁸⁹ Bu banttıan sonra, tasarımın doğusunu ve batısını sınırlayan kuzey duvarına kadar ve kuzey yönüne doğru kırmızı ve turuncu renkli tessera sıraları boşlukları doldurmaktadır. Güneyde ise bu geometrik süsleme, mekân 6 mozaiği ile birleşmektedir. Her bir balık pulu deseni arasında, ikişer sıra beyaz tessera opus vermiculatum düzeninde zemini oluşturmaktadır. Kuzey-güney yönünde altı sıra halinde işlenen balık pullarında renkler turuncu, kırmızı ve yeşil olarak değişmektedir. Konturlar tek sıra koyu mavi tessera ile verilmiştir. Bu süsleme alanının güney kenarındaki desenler yarım daire formundadır ve çapları 16 cm'dir. Kuzey kenarında ise boşlukları doldurmak amacıyla kısa kenarları içbükey formlu üçgen desenler yapılmıştır.

⁷⁸⁹Tasarımın özellikle sağ üst köşesindeki tessera örnekleri, siyah olarak tanımlanabilecek kadar koyu tonludur.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyıl

6.6.3. Mozaik Parçası

Çizim: 35

Katalog No: 21

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozaik'in Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik parçası, Erken Bizans Villası kazıları sırasında yapının Mekân 1b olarak tanımlanan avlusu içerisinde keşfedilmiştir. Mekân 1b dikdörtgen formlu olup ölçüleri 6,00 x 13,50 m'dir. Mekân 1b'nin kuzeyinde 3, 4 ve 5 numaralı mekânlar yer almaktadır. Mekân 1b'ye komşu diğer odalar, batıda Mekân 1a ve güneydoğuda Mekân 6'dır.

Mozaik'in Ölçüleri: 27 x 17 cm

Materyaller: Mermer, traverten

Tessera Yoğunluğu: Üzüm salkımı ve çevresindeki alanda dm²'ye 172 tessera düşmektedir.

Tessera Boyutları: 0,5 x 0,5; 1,0 x 1,0 cm

Tessera Renkleri: koyu mavi, beyaz, turuncu, kırmızı, yeşil. Munsell renk sistemine göre renk kodları şöyledir:

Turuncu: 5YR 6/8, 5YR 6/10

Kırmızı: 2.5R 4/10, 2.5R 4/8

Yeşil: 10G 5/4, 10G 6/6

Korunan mozağin Şimdiki Durumu: Mozaik parçası, Paphlagonia Hadrianoupolis'i kazısı eser deposunda korunmaktadır.

Mozaik Figür ve Tasarımının Tanımı: Mozaik parçası, Mekân 1b'nin bordür tasarımında belgelenen üzüm salkımı ve asma dalları süslemesine sahiptir. İki mozaikte de hem üzüm salkımının hem bitkisel süslemenin işlenişi aynı olup yine aynı renkte ve boyutta tesseralar kullanılmıştır.

Mekân 1b'nin in situ mozağında bulunmayan ancak bu mozaik parçasında belgelenen bir başka özellik, mozaik parçasının sağ kenarında korunan bir vazö süslemesidir. Asma dalları bu vazöün içinden çıkmakta ve kabın her iki yanına doğru dağılmaktadır. Bu mozaik parçasının, Mekân 1b bordür tasarımına ait olması gerekmektedir.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısı

6.6.4. Mozaik Parçası

Resim: 354

Katalog No: 22

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum, opus vermiculatum

Mozağın Bulunduğu Mimari Konteks: Mozaik parçası, Erken Bizans Villası kazıları sırasında yapının Mekân 1b olarak tanımlanan avlusu içerisinde keşfedilmiştir. Mekân 1b dikdörtgen formlu olup ölçüleri 6,00 x 13,50 m'dir. Mekân 1b'nin kuzeyinde 3, 4 ve 5 numaralı mekânlar yer almaktadır. Mekân 1b'ye komşu diğer odalar, batıda Mekân 1a ve güneydoğuda Mekân 6'dır.

Mozağın Ölçüleri: 44 x 42 cm

Materyaller: Mermer, traverten

Tessera Yoğunluğu: Bilinmiyor

Tessera Boyutları: 1,0 x 1,0 cm

Tessera Renkleri: Siyah, beyaz, gri, turuncu, kırmızı, yeşil.

Korunan mozağin Şimdiki Durumu: Mozaik parçası, Paphlagonia Hadrianoupolis'i kazısı eser deposunda korunmaktadır.

Mozaik Figür ve Tasarımının Tanımı: Mozaik parçası, Erken Bizans Villası kazıları sırasında Mekân 1b içerisinde ele geçmiştir. Mozağin bir bordür tasarımına mı yoksa ana bezeme alanına mı ait olduğu bilinmemektedir. Ancak parçanın alt, üst ve sağ kenarlarında görülen sınırlayıcı bantlar bu süslemenin küçük bir pano şeklinde ele alınmış olabileceğini göstermektedir. Mozaik parçasında yivli bir vazö resmedilmiştir. Tessera tonları Mekân 1b in situ mozağinden biraz daha farklıdır. Bu mozaik parçası ile Mekân 1b in situ mozağı arasındaki ilişkiye dair kesin bir yorum yapabilmek mümkün değildir. In situ mozaik ile mozaik parçası arasında tasarım açısından kanıt olarak geçebilecek kesin bir benzerlik görülememektedir.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısı

6.6.5. Mekân 3 Freskosu

Resim: 361-377; *Çizim:* 36-38

Katalog No: 23

Freskonun Bulunduğu Mimari Konteks: Mekân 3 olarak adlandırılan odanın tüm duvarlarında freskolar keşfedilmiştir. Mekân, kare planlı olup 3,20 x 3,20 m

ölçülerindedir. Mekânın duvar kalınlıkları 1,04 m; güneydeki ana giriş genişliği 1,00 m'dir. Batı ve doğu duvarlardaki pencere genişlikleri 0,90 m'dir. Kuzey duvarının korunan yüksekliği 2,53 m; doğu duvarı korunan yüksekliği 1,18 m; batı duvarının korunan yüksekliği 1,25 m ve güney duvarının korunan yüksekliği 1,27 m'dir. Genel anlamda iyi korunan tabanın güneybatı ve batı kenarları tahrip durumdadır.

Freskoda Kullanılan Renkler: Mavi, kırmızı, turuncu, yeşil, gri, krem rengi.

Korunan Freskonun Şimdiki Durumu: In situ. Jeotekstil malzeme ile duvarların üzeri örtülmüştür. Mekâna ait freskoların var olan haliyle korunması ve olumsuz doğa şartlarından etkilenmemesi için kapsamlı bir koruma çalışmasının yapılması gerekmektedir.

Fresko Tasarımının Tanımı: Mekân 3'ün tüm duvarlarında gözlemlenen fresko örnekleri, oldukça basit tarzda ele alınmış olup geometrik tasarımlıdır.

Mekânın kuzey duvarını kaplayan fresko, iki ayrı bezeme alanından oluşmaktadır. Alt bölümde, dikdörtgen formlu üç adet bezeme alanı bulunmaktadır. Bu üç adet panonun ölçüleri 95 x 40 cm; 100 x 50 cm ve 100 x 50 cm'dir. Panoların tasarımı, krem renkli zemin üzerine birbirine paralel sıralanan mavi renkli diyagonal çizgilerden ibarettir. Bezeme alanının iki yanındaki panolarda resmedilen her bir diyagonal çizgi, aynı zamanda küçük zikzaklar çizmektedir. Bunlar, ortadaki panonun diyagonal çizgilerine oranla daha kaba ve kalın bir fırça hareketiyle resmedilmiştir. Ortadaki panonun diyagonal çizgileri ise daha ince ve doğrusal bir hatta sahiptir. Dikdörtgen formlu bu üç küçük panoya ait geometrik süslemenin, hüner gerektirmeyen bir işçilikle ele alındıkları söylenebilir. Bununla birlikte, zikzaklar çizerek ilerleyen bu tarz paralel çizgilerin kimi zaman duvarlar üzerinde mermer etkisi yaratma amacıyla da resmedildikleri bilinmektedir. Panoların sınırlarını mavi bantlar belirlemektedir. Ortadaki panoda mavi ile birlikte açık mavimsi gri renk de kullanılmıştır.

Kuzey duvarının üst bezeme alanı, kenar süslemeleriyle çevrelenmiş geometrik tasarımlı panolardan oluşmaktadır. Alanın alt bölümündeki kenar süslemesi 20 cm genişliğe sahip olup yatay bir şekilde duvar boyunca uzanmaktadır. Bant sınırları alttan ve üstten mavi bir çizgi ile belirlenmiştir. Süsleme, açık zemin üzerine mavi renklidir. Bandın içerisinde kaba hatlarla ele alınmış bir zikzak tasarımı mevcuttur. Tasarım mantığı açısından bu süsleme villanın Mekân 1b mozağindeki zikzak bordürü ile benzerdir. Zikzağı oluşturan kalın çizgi, düz bir hatta değil yine ufak boyutlu zikzaklar çizerek ilerlemektedir. Zikzaklar arasında kalan boşluklara, taban olarak kenar süslemesinin alt ve üst bantlarının alındığı üçgenler iliştilmiştir. Bu motifler, süslemenin sınırını belirleyen bantlara düzgün olarak oturtulmadıkları ve bu bantlara göre daha kalın resmedildikleri için, bir üçgenden ziyade çavuş motifine benzemektedir. Geometrik unsurlar, sistemli bir ölçülendirmeye sahip olmayıp sanatçının el becerisini gelişigüzel kullanmasıyla oluşmuştur. Zikzak süslemeli bant tasarımı, duvarın orta bölümünde tahrip olmuştur ve duvarın her iki yanında doğu-batı yönünde kabaca birer metrelik alanda korunabilmiştir.

Bezeme alanının batı ve doğu kenarlarında, düşey kenar tasarımlarına ait birkaç cm²'lik boyutlarda korunan bezeme alanları bulunmaktadır. Bu bantlara dair çok az iz korunabilmiştir ve iç tasarımları hakkında kesin bir yorum yapabilmek mümkün değildir. Bununla birlikte doğu kenarındaki süslemede, aralıklı olarak alt alta resmedilmiş üç adet yatay çizgi korunmuştur.

Kuzey duvarı freskosunun ana süsleme alanında, açık zemin üzerine çok renkli resmedilmiş üçgen motiflerden oluşan bir tasarım mevcuttur.⁷⁹⁰ Tıpkı zikzak süslemesindeki gibi bu kompozisyon da duvarın sadece batı ve doğu kenarlarında korunabilmiştir ve büyük ölçüde tahrip olmuştur. Üçgenlerin konturları, oldukça muntazam bir şekilde işlenmiş koyu mavi çizgilerden meydana gelmektedir. Motiflerin iç kısmı için yeşil, kırmızı ve turuncu renkler tercih edilmiştir. Korunan izlerden anlaşıldığı kadarıyla bu tasarım, en az iki ayrı pano şeklinde düzenlenmiştir. Duvarın doğusundaki panonun sol kenarında, düşey bir banda ait birkaç cm'lik bir alan korunmuştur. Bu düşey bant, tasarımın ayrı panolar halinde işlendiğini

⁷⁹⁰Burada diğerlerine oranla en iyi korunan üçgenin yüksekliği 25 cm, uzunluğu 34 cm'dir.

kanıtlamaktadır. Korunan üçgenlerin bezeme alanındaki konumlanış biçimleri de bu düşünceyi desteklemektedir. Freskonun üst bezeme alanı, duvarın orta kısmında korunamamıştır. Alanın her iki yanındaki üçgenlerden oluşan panolara bakıldığında, bu panoların duvarın merkezini değil kenarlarını süsledikleri görülmektedir. Orta alanda herhangi bir süsleme izi keşfedilemediğinden merkezi bir panodaki süslemeye dair bir değerlendirmede bulunmak mümkün değildir.

Mekân 3'ün batı duvarı, yan yana 3 adet dikdörtgen pano ile süslenmiştir. Panoların seviyesi, kuzey duvarı freskosu alt bezeme alanındaki pano seviyeleri ile aynıdır. Güneyden kuzeye doğru bu üç panonun ölçüleri, 100 x 60 cm, 90 x 60 cm ve 90 x 57 cm'dir. Kuzeydeki panonun sağ üst çaprazında, kuzey duvarındaki zikzak tasarımının devamına ait izler bulunmaktadır. Kuzey duvarındaki örnekle aynı seviyede resmedilmiş zikzak süslemesi, birkaç cm²'lik bir alanda korunmuş olup büyük oranda tahrip olmuştur. Freskonun güney kenarında yer alan dikdörtgen pano, kuzey duvarı freskosunun alt bezeme alanında yer alan orta pano ile aynı tasarıma sahiptir. Süslemeyi, krem renkli zemin üzerine grimsi mavi renkte, birbirine paralel diyagonal bantlar oluşturmaktadır.⁷⁹¹ Bantlar arasındaki mesafe, kuzey duvarındaki örnekler gibi gelişigüzel ayarlanmıştır. Batı duvarının ortasında yer alan panoda kafes süslemesi resmedilmiştir. Tasarımı oluşturan geometrik unsurların merkezinde birer nokta bulunur. Duvarın sağ kenarındaki panoda ise diğer bezeme alanları ile aynı renk düzenine sahip bir balık pulu tasarımı yer almaktadır. Batı duvarı panolarını ince ve düzgün bir hatta sahip mavi bir bant sınırlamaktadır.

Mekân 3'ün doğu duvarı freskosu, batı duvarında olduğu gibi pencere seviyesinin altında resmedilen üç bezeme alanı halinde korunmuştur ve duvarın kuzey kenarında, üst bezeme alanına ait ufak boyutlu bir alan yer almaktadır. Panoların korunan ölçüleri 120 x 60 cm, 100 x 20 cm ve 70 x 67 cm'dir. Kuzey kenarda yer alan panonun yukarısında üst bezeme alanına ait üç adet yatay bant korunmuştur. Kuzey kenarda yer alan pano, Mekân 3'ün diğer pano tasarımlarına benzer şekilde diyagonal bant sıraları ile bezenmiştir. Bu panoda kırmızı renk de kullanılmıştır. Doğru duvarının ortasındaki panoya (pencere açıklığının hemen

⁷⁹¹Renkler, orijinal hallerinden daha soluk tonlara sahiptir; renk deformasyonunu engellemek için kapsamlı koruma çalışmalarının yapılması gerekmektedir.

altındaki panoya) ait oldukça az bir alan korunmuştur ancak korunan izlerden anlaşıldığı kadarıyla burada da diyagonal bantlar panoyu süslemektedir. Duvarın güney kenarındaki pano, merkezi bir Andreas haçı (saltir/çapraz haç) oluşturan ve simetrik şekilde oluşturulmuş mermer kaplama etkili geometrik bir tasarımla süslenmiştir. Mavinin yanında kırmızı rengin de kullanıldığı tasarımın üst yarısı korunamamıştır. Mekânın güneyindeki girişin her iki yanındaki güney duvarları üzerinde de aynı tasarımla süslenen iki adet pano yer almaktadır. Bu panoların ölçüleri 70 x 80 cm ve 100 x 70 cm'dir. Güneydoğuda yer alan bezeme alanı büyük oranda tahrip olmuştur.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyıl

6.6.6. Mekân 5 Freskosu

Resim: 378-380

Katalog No: 24

Freskonun Bulunduğu Mimari Konteks: Erken Bizans Villasının kuzeydoğu ucunda bulunan Mekân 5'in ölçüleri 4,04 x 3,20 m'dir. Mekânın güneyinde 1,00 m genişliğinde bir giriş yer almaktadır. Kuzey duvarı korunan yüksekliği 2,62 m; doğu duvarı korunan yüksekliği 2,34 m; batı duvarı korunan yüksekliği 1,60 m ve güney duvarı korunan yüksekliği 1,40 m'dir. Güney duvarındaki pencere ölçüleri 90 x 65 cm'dir. Mekân 3'teki gibi, Mekân 5 zeminini de 36 x 36 cm ölçülerindeki pişmiş toprak levhalar kaplamaktadır ancak buradaki zemin Mekân 3'e kıyasla daha az korunmuştur.

Freskoda Kullanılan Renkler: Mavi, kırmızı, yeşil, krem rengi.

Korunan Freskonun Şimdiki Durumu: In situ. Jeotekstil ile duvarların üzeri örtülmüştür. Mekâna ait freskonun var olan haliyle korunması ve olumsuz doğa

şartlarından etkilenmemesi için kapsamlı bir koruma çalışmasının acilen yapılması gerekmektedir.

Fresko Tasarımının Tanımı: Mekân 5'in sadece kuzey ve doğu duvarı freskosuna ait üç ayrı noktadaki ufak boyutlu bezeme alanları ve sıva kalıntıları korunmuş durumdadır. Kuzey duvarı freskosu, batı ve doğu kenarda olmak üzere iki ayrı noktada korunmuştur. Batı kenarında korunan fresko, 60 x 50 cm'lik bir alana yayılmıştır. Bu alanın çevresinde yer alan freskoya ait sıva kalıntıları, duvarın ortasına doğru ilerlemektedir. Duvarın batı kenarındaki bu tasarım, ana bezeme alanını sınırlayan bir kenar süslemesi olmalıdır. Süsleme, düşey iki bant arasında, krem renkli zemin üzerine birbirine paralel olarak alt alta aralıklarla sıralanan kırmızı ve mavi renkli diyagonal bantlardan oluşmaktadır. Kırmızı renkli diyagonal bantlar, aynı zamanda ufak boyutlu zikzaklar çizmektedir. Süslemenin birkaç cm doğusunda, yan yana sıralanan dört adet düşey banda dair ufak bir alan korunmuştur. Bu freskonun çevresindeki sıva kalıntıları üzerinde, tanımlaması yapılamayacak kadar silik korunmuş süsleme izlerine de rastlanmaktadır.

Kuzey duvarı freskosuna ait diğer kalıntı, duvarın doğu kenarında yer almaktadır. Korunan izler değerlendirildiğinde buradaki süslemenin, Mekân 3'ün doğu ve güney duvarlarındaki panolarında da resmedilen, merkezi bir Aziz Andreas haçı (saltir) meydana getiren ve simetrik şekilde yerleştirilmiş mermer kaplama etkili geometrik bir tasarımdan oluştuğu anlaşılmaktadır. Tasarımda kullanılan renkler, açık zemin üzerine kırmızı, yeşil ve mavidir. Mekân 5'in doğu duvarının sol alt kenarında, alt alta konumlanmış iki yatay banda dair 15 x 10 cm boyutlarında bir alan korunmuştur. Bu iki bandın açık zemin üzerine grimsi mavi renkte işlendiği anlaşılmaktadır.

Tarih/Dönem: İ.S. 6. yüzyıl

6.7. KİMİSTENE'DEN BİR MOZAIK PARÇASI

Çizim: 1

Katalog No: 25

Mozaik Tekniği: Opus tessellatum

Mozaığın Bulunduğu Arkeolojik Site: Kimistene Yerleşimi

Mozaığın Bulunduğu Mimari Yapı: Yüzey araştırması sırasında, bir yapı kalıntısına ait arazi yüzeyinde bulunmuştur.

Mozaığın Bulunduğu Mimari Konteks: Bilinmiyor

Mozaığın Ölçüleri: 15 x 15 cm

Materyaller: Mermer, traverten

Tessera Yoğunluğu: Mozaik parçasında 27 adet tessera korunmuştur. Parça, tessera yoğunluğu ölçülecek kadar korunmamıştır.

Tessera Boyutları: 1,5 x 1,5 cm; 1,5 x 2,0 cm; 1,5 x 1,0 cm

Tessera Renkleri: Mavi, beyaz, kırmızı, turuncu, sarı. Munsell renk sistemine göre renk kodları şöyledir:

Mavi: 5B 2/2, 5B 3/2

Kırmızı: 10R 3/6, 7.5R 4/4, 7.5R 6/8

Turuncu: 7.5YR 6/8

Sarı: 2.5Y 8/8

Korunan mozağin Şimdiki Durumu: Mozaik parçası, Paphlagonia Hadrianoupolis'i kazısı eser deposunda korunmaktadır.

Mozaik Tasarımının Tanımı: Mozaik parçasının oldukça küçük boyutlu oluşu, tasarımına dair bir yorum imkânı tanımamaktadır. Buna rağmen 5 farklı renkte tesseralar bu parça üzerinde tespit edilmiştir.

Tarih/Dönem: Geç Roma Dönemi (?)

SONUÇ

Paphlagonia Hadrianoupolis'i, Mozaik ve fresko buluntuları ile sanıldığından çok daha önemli bir kent olduğunu ispat etmektedir. Cam tessera örnekleriyle kentin sadece zemin mozaiklerine değil duvar mozaiklerine de sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki kent yapılarında in situ olarak herhangi bir duvar mozaiği örneği henüz keşfedilememiştir. Kentin zengin zemin mozaiği buluntuları, bilinen mozaik sanatı repertuarına yenilerini eklemiştir. Özellikle dini yapılara ait zemin mozaikleri hem üst düzey bir sanat anlayışına sahiptir hem de Erken Hristiyan ikonografisi adına oldukça önemli örneklerdir. Erken Bizans Villasına ait geometrik süslemeli fresko örnekleri ise yerel bir karakter sergilemektedir. Freskoların sadece tek bir yapıda keşfedilmesi ve burada da yeterince iyi korunamaması, fresko sanatı adına yapılabilecek yorumları sınırlamaktadır.

Hamam A ve Hamam B yapılarında keşfedilen ve İ.S. 5. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen zemin mozaikleri hem bilinen hem de eşine daha önce rastlanılmayan tasarımlara sahiptir. Bu yapı mozaiklerindeki ortak noktalar tessera özelliklerinde görülmektedir. Mermer ve traverten tesseralar 2,0 x 2,0 cm ölçüleriyle Hadrianoupolis mozaikleri içerisinde en büyük ebatlı tesseralardır. İki yapı mozaiklerindeki bir diğer ortak nokta, dalga motifi ve altı halatlı örgü motifinin bordür tasarımlarında tercih edilmesidir. Hamam A yapısındaki Mekân 11 ve Hamam B yapısındaki Mekân 5 mozaiklerinin pano tasarımları, Hadrianoupolis dışındaki zemin mozaiklerinde de görülebilmektedir. Hamam B, Mekân 2 mozaiğindeki rozet süslemesi ise mozaik sanatında başka bir örneği tespit edilememiş bir tasarım çeşididir.

Hamam A yapısının Mekân 8 opus sectile döşemesi, Hadrianoupolis kentindeki bilinen tek opus sectile örneğidir. Opus sectilenin 1 m² gibi dar boyutlu

bir zeminde işlenmiş olması, fazlaca bir yorum olanağı sağlamamaktadır. Döşemenin taş ve kiremit kombinasyonundan oluşması ise Hadrianoupolis'e ya da Paphlagonia kentine has bir özellik olmalıdır. Opus sectile döşemelerde genel olarak mermer, traverten ve granit gibi materyaller kullanılmaktadır. Döşemede, altıgen ve üçgen plakalardan oluşan yıldız motifleri, opus sectile sanatındaki en bilinen ve pek çok farklı coğrafyada karşılaşılabilen tasarım örneklerindedir. Hamam A yapısının Mekân 11 duvarlarında ve ayrıca mekânın batı kenarındaki kemerlerin içlerinde stucco sıvaların korunmuş olduğu görülmektedir. Bu sıvalar üzerinde bir fresko örneğine dair herhangi bir iz bulunmamaktadır. Stucco sıva tabakasının duvarlar üzerinde daha iyi korunabilmesi amacıyla 2008 yılı çalışmaları sırasında hidrolik sıva harç enjeksiyonu ile sağlamlaştırma çalışması yapılmıştır.

Hamam A ve Hamam B yapılarının zemin mozaikleri, Geç Antik Dönemdeki kamu yapıları için normal karşılanabilecek bir sanat karakterine sahiptir. Bunun yanında, Hamam B içerisinde keşfedilen zemin mozaiklerinin, hem kendi içlerinde hem de bağlı buldukları mimari yapı ile ortaya koydukları karmaşık yapı, belki de tüm Hadrianoupolis zemin mozaikleri içerisinde çözülmeyi bekleyen en büyük soru işaretini yaratmaktadır. Hamam B mozaiklerine ilişkin tarafımızdan bazı olasılıkların hesap edilmiş olmasına rağmen mozaikler arasındaki ilişkiyi daha iyi anlayabilmek için bu alandaki arkeolojik kazıların devam ettirilmesi gerekmektedir.

İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısında inşa edilen Erken Bizans A Kilisesi, nartheks mozaiği panosu, kuzey nef zemin mozaiği II numaralı panosu, orta nefin doğu yarısında yer alan ana süsleme alanı ve bema mozaiği panolarıyla mozaik sanatı repertuarına farklı tasarımlar ekleyen oldukça ilginç mozaik örneklerine sahiptir. Orta nefin batı yarısını süsleyen ana süsleme alanı ise Anadolu toprakları içerisinde keşfedilmiş tek örnektir ve Kuzey Afrika mozaiklerini anımsatmaktadır. Mozaiklerdeki bordür repertuarı oldukça geniştir. Orta nefin bordür tasarımında, mozaik sanatında ilk kez karşılaşılan bitkisel bir süsleme örneği bulunmaktadır. Tek renkli bordürlerle birlikte yedi farklı kenar süslemesi, bu kilisedeki zemin mozaikleri için kullanılmıştır. Orta nefin doğu yarısında yer alan geometrik motifli bir pano ile birlikte, kilisenin beş farklı mekânında toplam dokuz adet pano bulunur. Bu dokuz

adet pano içerisinde, orta nef mozağinde üç, kuzey ve güney neflerde iki, nartheks ve bemada birer adet olmak üzere yedi farklı pano tasarımı kullanılmıştır. Figüratif süsleme alanlarında, 32 tanesi kuş figürü olmak üzere 40 adet hayvan figürü mevcuttur. Öte yandan, özellikle orta nefin batı yarısını süsleyen panodaki figürlerde küçüklü büyüklü tahribatlar bulunmaktadır. Kilisenin Bema mozağinde smalti teknikte oluşturulmuş tesseraların da kullanılmış olması, Erken Bizans A Kilisesi zemin mozaiklerinin kalitesini kanıtlayan bir başka detaydır.

Kilisenin figürlü sahneleri için bir takım ikonografik açıklamalar tarafımızdan ortaya konmaktadır. Kilisenin orta nef mozağının Cennet temasına sahip olabileceği düşünülmektedir. Diğer yandan orta nefte dört adet kare formu pano içerisine resmedilmiş hayvan figürlerinin bu temaya aykırı hareket ettikleri görülmektedir. Bu figürlerin iyi ile kötü arasındaki mücadeleyi simgeleme amacıyla ya da sadece dekoratif bir gereksinim sebebiyle kullanılmış olmaları mümkündür. Mozaik ustasının cennet temalı bir sahneye, hayvan mücadelelerini çağrıştıran figüratif panolar eklemeye bir sakınca görmemiş olması da muhtemeldir. Eğer böyle bir durum söz konusu değilse, A Kilisesinin batı yarısındaki süsleme alanı için Cennet betimlemesi yorumu şüpheli görünmektedir. Buna rağmen kuş figürleri ile ağaç ve çiçek betimleri bir cennet manzarasında görülebilecek en uygun ifade tarzıdır. Hayvan figürlü panoların ayrı olarak değerlendirilmesi halinde bu ana süsleme alanı için iki farklı açıklama ortaya konabilir. Kuş figürleri ve bitkisel betimlemelerin bir Cennet sahnesini, karşılıklı ancak ayrı panolar içerisine resmedilmiş grifon, leopar ve geyik figürlerinin iyi ile kötü arasında geçen bir mücadeleyi simgelediği öne sürülebilir. Bir diğer olasılık ise tüm sahnelerin dünyevi temalı olduğu ya da yaratılışın ilk altı günü ile alakalı olduğudur.

Kilisenin kuzey ve güney nef mozaiklerinde ise dini yapıların mozaiklerinde karşılaşılabilecek türden, süslemeci bir karakterin ağır bastığı figüratif sahneler yer almaktadır. Güney nef mozağı, küçük kare panolar içerisine tek figür halinde ardı ardına dizilmiş hayvan figürlerine sahiptir. Bu figürlerden yan yana iki kare pano içerisine resmedilmiş aslan ve ceylan figürlerinin aynı sahnenin iki karakteriymiş gibi resmedildikleri sezilmektedir. Fil, tavus kuşu ve at figürlü sahnelerde ise figürler

arasında herhangi bir bağ bulunmamaktadır. Bu figüratif panolar, daha çok dekoratif amaçlı kullanılmış olmalıdır. Aslan ve ceylan figürleri arasındaki ilişki orta nef panolarındaki hayvan figürlerine benzer şekilde iyi ile kötü arasındaki mücadeleyi çağrıştırırsa da süsleme alanındaki diğer figürler bu kompozisyonu bozmaktadır.

Hadrianoupolis'teki bazilikal plana sahip bir başka dini yapı olan B Kilisesi de, kentin ve dolayısıyla Paphlagonia bölgesinin Erken Bizans Dönemindeki mozaik sanatına ışık tutmaktadır. B Kilisesi zemin mozaikleri, bilinen mozaik tasarımlarının farklı detaylandırılmış örnekleri ile süslüdür. B Kilisesinin en kayda değer özelliği ise Hadrianoupolis mozaikleri içerisinde tamamen korunabilen tek mozaik yazıtına sahip olmasıdır. Güney nef mozaığının doğu ucunda kare formlu bir pano içerisine işlenmiş bu yazıtta, mozaiği vakfeden kişiler için “*sadık Scholarios Himerios ve dürüst ve saygın Valentina*” ifadeleri kullanılmıştır. Elbette bu mozaik yazıt, B Kilisesi mozaiklerinin İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmelerinde en önemli rolü oynayan buluntudur.

A Kilisesinin karmaşık planlı geometrik ve figüratif tasarımlarının aksine, Erken Bizans B Kilisesi mozaikleri biraz daha sade bir süsleme yapısı ile ele alınmıştır. Süslemeler sade olmakla birlikte A Kilisesinden aşağı kalmayan üstün bir işçiliğe sahiptir. Kilisenin orta nefindeki Cennet Nehirleri personifikasyonları, Küçük Asya toprakları içerisinde bu konunun resmedildiği tek örnektir. Dikdörtgen formlu bir pano içerisinde soldan sağa doğru Geon, Phison, Tigris ve Euphrates nehirleri kişileştirilmiş figürler olarak yansıtılmıştır. Hristiyanlığın Erken Dönemlerinden itibaren bu konunun, değişik sahne biçimlendirmeleri ile birbirinden çok farklı coğrafyalardaki mozaikler üzerinde resmedildiği görülmektedir. Cennet Nehirleri personifikasyonları, Kıta Yunanistan'ın Tegea kentindeki Thyrsos bazilikası mozaığında görüldüğü gibi Eden Bahçesi yerine dünyevi bir temayı betimlemek amacıyla da kullanılmaktaydı. B Kilisesinin Cennet Nehirleri sahnesi ise büyük bir olasılıkla Eden Bahçesini vurgulamaktadır. Bu sahnenin bilinen tüm benzerlerinden farkı, Cennet Nehri personifikasyonlarının aynı pano içerisinde yer alması ve nehirler dışında başka bir konuya yer verilmemesidir. İ.S. 5. yüzyılın ortasına tarihlenen Suriye'deki Kutsal Martyrler Kilisesi mozaığı, B Kilisesi orta nef mozaığı ile bazı

ortak özelliklere sahiptir. Suriye'deki mozaikte, Cennet Nehirleri kişileştirilmiş figürler olarak değil su kolları şeklinde betimlenmiştir. Buna rağmen sahnenin alt bölümündeki su kaynağı betimlemesi ve bu betimlemenin üzerinde sıralanan dört adet geyik figüründeki simetri anlayışı, B Kilisesi tasarım karakterini anımsatmaktadır. Erken Bizans B Kilisesi Cennet Nehirlerinin Phryg başlıkları, Kuzey Suriye Bölgesindeki ve Edessa kentindeki mozaiklerde de görülmektedir. Güney nef zemin mozağindeki boğa figüründe boyna asılmış bir madalyon betimi ise doğu etkili bir semboldür. Bu sembolü Hem Edessa mozaiklerinde hem de Erzincan Altın-tepe Kilisesindeki boğa figürlü bir panoda görebilmek mümkündür.

B Kilisesi apsis mozağında, asma dal ve yaprakları arasında resmedilmiş kuş figürleri, bu sahnenin kuzeyinde yer alan bir kraterin iki yanına karşılıklı resmedilmiş tavus kuşları ve güneybatı köşede yer alan bir at betimlemesi korunabilmiş figüratif sahnelerdendir. Bu sahneler Erken Hristiyan mozaik sanatında popüler bir şekilde kullanılmıştır. Asma sarmallarından oluşan bezeme alanlarına figürlü sahnelerin yerleştirilmesi daha çok Orta Doğu mozaiklerinde görülen bir durumdur ancak Erken Bizans Döneminde çok sayıda farklı coğrafyada bu tip örneklerle karşılaşmak mümkündür. Bir kraterin ya da kantharosun iki yanına karşılıklı resmedilen tavus kuşları ise dini yapıların en popüler tasarım çeşitlerindedir. B Kilisesi mozaiklerinin tümünde, kompozisyonların ahengini bozan herhangi bir vurguya şahit olmak mümkün değildir. Tasarımlar arasında başarılı bir bağ yakalanmıştır. Bu bağ, orta nefin Cennet Nehirlerinden apsis mozağının tavus kuşlarına ya da güney nefin üzüm sepeti betimlemesine kadar uyumlu bir şekilde devam eder.

Kilisenin geometrik tasarımlarının Antik Dönem mozaikleri açısından bilinen örnekler olmalarına rağmen bu tasarımlar içerisinde yer alan bir takım geometrik unsurlar, mozaik repertuarında ilk kez karşılaşılan örneklerdir. Orta nefte, sekiz paralelkenarlı yıldız motifleri, kare çerçeveler ve eğik karelerden oluşan panoda bu geometrik motifleri görmek mümkündür. Yatay "T" formundaki bir düğüm motifi çeşidi, tarafımızdan geçici olarak "koçbaşı düğümü" ifadesi ile tanımlanmıştır. Kuzey nef mozağı panosu bilinen bir geometrik tasarım olan rozet süslemeli

düğümlü daireler tasarımına sahiptir. Bu tasarımın bilinen örneklerden farkı dört adet dairenin ortasındaki süsleme alanına küçük bir düğümlü dairenin daha eklenmiş olmasıdır. Güney nef mozağindeki süsleme alanında ise yine bilinen bir örnek olan iğ motiflerinden oluşan kesişen daireler tasarımı tercih edilmiştir. Dairelerin merkezine işlenen çiçek motifleri ise tasarımı diğer örneklerden ayırmaktadır. Mozaiklerin bordür tasarımları da Antik dönem mozaik repertuarında sıkça karşılaşılan örneklerdendir. Kuzey nefte iğ motiflerinden oluşan teğet daireler, güney nefte dalgalı bir hatta sahip hedera yapraklı sarmaşık tasarımı, orta nefte cephesel görünümlü kırışık kurdele motifi ve bemada mücevherli bir bant ana süsleme alanlarını sınırlayan tasarım örnekleridir. Orta nef ve bemaya ait kenar süslemeleri daha nadir rastlanılan bordür tasarımlarındandır. Orta nef bordürü için en iyi örnek Antiokheia kentine ait bir mozaikte, bema bordürü için en iyi örnek Tunus'ta keşfedilmiş bir mozaikte görülmektedir. Bu tarz süslemelerin kökeni Kuzey Afrika coğrafyasıdır; ancak tasarımın bir benzerinin Halepli Bahçe mozaiklerinde de bulunması, Hadrianoupolis mozaiklerinin Edessa kökenli mozaik sanatçılarınca oluşturulmuş olabileceğini bir kez daha düşündürmektedir. B Kilisesinin güney nefinde korunan ikinci evre zemin mozağı ise hem İ.S. 6. yüzyılın sonu ve 7. yüzyılın başında kentte mozaik sanatının devam ettiğini göstermiş hem de kilisenin ikinci mimari evresi ile ilgili çok önemli ipuçları sunmuştur. İkinci evre mozağının korunan parçalarından yola çıkarak ayrıntılı bir değerlendirme yapabilmek mümkün değilse de nefin doğu ucundaki eşik mozağı tasarımı, mozağın İ.S. 7. yüzyılın başında oluşturulmuş olabileceğini işaret etmektedir. Aynı zamanda ikinci evre mozağı, iç nartheksin güney ve kuzey alanlarının bu mimari evrede yapının neflerine dâhil edildiğini kanıtlamaktadır.

Kentin 2007 yılı kazıları sırasında, Hamam B yapısının 15 m kadar kuzeybatısında yer alan apsidal planlı bir yapıya ait geometrik tasarımlı bir zemin mozağı ortaya çıkarılmıştır. Bu mozaik muhtemelen bir kilisenin apsis bölümüne ait olmalıdır. Mozağı sınırlayan üç halatlı örgü motifinin benzerleri, Erzincan Altıntepe ve Anemurium Nekropolis Kiliselerinin apsis mozaiklerinde bulunmaktadır. Kazısı tamamlanamayan bu zemin mozağı için kesin bir değerlendirme yapabilmek

mümkün değildir. Bu mozaiklerin de diğer kent merkezi yapılarına ait mozaikler gibi en erken İ.S. 5.-6. yüzyıllara ait olması gerekmektedir.

Kent merkezinin doğu ucunda yer alan Erken Bizans Villası, hem zemin mozaikleri hem freskoları ile Hadrianoupolis'in en zengin buluntulu yapılarından. Villanın İ.S. 6. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen Mekân 1b mozaïği, özellikle A kilisesi mozaikleri ile benzer bir işçiliğe ve tasarım anlayışına sahiptir. Mekânın güneydoğu ucunda yer alan mozaik parçasındaki kuş figürü, A Kilisesi kuzey nef mozaïğinin I numaralı panosunda ve ayrıca orta nef mozaïğinin doğu yarısındaki ana süsleme alanında yer alan kuş figürlerinin adeta bir kopyasıdır. Villanın inşasından daha sonraki bir tarihte ek bir oda olarak yapıldığı düşünülen Mekân 6 mozaïği ise daha farklı bir işçiliğin ürünüdür. Bu mozaïğin Mekân 1b mozaïğinden daha geç bir tarihte yapılmış olması gerekir; ancak bu mozaik de en erken İ.S. 6. yüzyıl özellikleri göstermektedir. Mozaikte villa sahiplerine ait olduğu sanılan iki adet portre, realist bir sanat anlayışı ile oluşturulmuştur. Öte yandan, kuş figürleri de dâhil olmak üzere mozaik üzerinde resmedilen figüratif tasarımların basit bir sanat karakterine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Geometrik tasarımlı kare çerçevelerin merkezinde yer alan rozet süslemeleri de Hadrianoupolis rozet tasarımları arasında, en basit işçiliğe sahip örneklerdir. Mekân 6 mozaïğinde dikkati çeken bir başka özellik ise mozaïğin kuzey kenarındaki dalga motifi süslemesinin diğer kenarlarda yer alan dalga motifi örneklerine ya da daha iyi bir ifade ile Hadrianoupolis mozaiklerinin dalga motiflerinin form tipine uymayan bir yapıya sahip olmasıdır. Soru işareti formlu bu dalgaların uçları diğer örneklerle göre daha sivri uçlara sahiptir. Kuzey kenardaki bu farklılık, mozaïğin yapımından daha sonraki bir evrede onarımdan geçmiş olabileceğini göstermektedir.

Erken Bizans Villası Mekân 3 ve Mekân 5 freskoları, kentin ünik fresko örnekleri olmaları sebebiyle Villanın en önemli buluntu grubunu oluşturur. Freskoların tarihlenmesine yardımcı olabilecek herhangi bir örnek tarafımızdan yapılan araştırmalarda tespit edilememiştir. Başka bir Paphlagonia kenti olan Tieion/Tios kenti fresko örnekleri ise Hadrianoupolis freskolarından çok daha geç dönem örnekleridir. En erken İ.S. 6. yüzyıla ait olması gereken Erken Bizans Villası

freskoları, krem renkli sıva üzerine resmedilmiş geometrik motifli bezeme alanlarından oluşmaktadır. Mekân 3 freskosunun alt süsleme alanlarının basit ve biraz da kaba fırça hareketleri ile oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bu alanlardaki dikdörtgen formlu panolar içerisine zikzaklar çizen ya da düz hatlara sahip diyagonal bantlar, balık pulu tasarımı, nokta motifli kafes süslemesi ve simetrik işlenmiş mermer kaplama etkili süslemeler resmedilmiştir. Mekân 5 kuzey duvarında da diyagonal bantlardan ve mermer kaplama etkili süslemeden oluşan iki fresko parçası az da olsa korunabilmiştir. Mekân 3'ün kuzey duvarındaki üst bezeme alanının diğer süsleme alanlarına göre daha kaliteli bir işçilikle oluşturulduğu görülmektedir. Zikzak süslemeli bandın üzerindeki panolarda yer alan üçgen motifler, turuncu ve yeşil gibi diğer alanlarda görülmeyen renklere ve oldukça muntazam hatlara sahiptir. Mermer kaplama etkili tasarımların erken tarihli benzerleri Perge antik kentinin mezar odalarında görülebilmektedir. Erken Bizans Villası freskoları Paphlagonia Hadrianoupolis'i sanat karakterini yansıtarak bu bölgedeki Bizans taşra kentlerinin bilinmeyen iç dünyasına ilişkin ipuçları sunmaktadır.

Paphlagonia Hadrianoupolis'i mozaiklerinin, eldeki tüm bulgular doğrultusunda Kuzey Suriye coğrafyası, Edessa kenti, Antiokheia ve çevresi ve Kilikia Bölgesi kentlerinin sanat karakterini yansıttığı görülmektedir. Bu örneklerden Edessa kentinin en önemli ihtimal olduğu anlaşılmaktadır. Hadrianoupolis mozaiklerinde Orta Doğu ve Kuzey Afrika mozaiklerini anımsatan bir takım emarelere rastlansa da bu bölgelerin mozaik sanatçılarının Paphlagonia Hadrianoupolis'i mozaiklerinin kahramanları olmaları, belirtilen diğer sanat merkezlerine göre daha düşük bir olasılık olarak tarafımızdan yorumlanmaktadır.

Paphlagonia Hadrianoupolis'i mozaik ve fresko buluntularının korunması için yapılan çalışmalar şu an için yeterli olmasa da kısa zaman içerisinde bu kentin buluntularının iyi bir şekilde koruma altına alınacağı ve gelecekte çok daha iyi bilinen bir arkeolojik ören yeri olacağı anlaşılmaktadır. Erken Bizans B Kilisesinin restorasyon ve konservasyon çalışmalarının başarılı bir şekilde neticelendirilmesi bu Geç Antik Dönem kentinin geleceği için umut vaat edici bir gelişmedir.

Mozaik ve fresko buluntuları ile Hadrianoupolis'in İ.S. 5. ve 7. yüzyıllar arasında Paphlagonia Bölgesinin en önemli sanat merkezi olduğu anlaşılmaktadır. In situ zemin mozaikleri, bu mozaikler dışında kazılar sırasında ele geçen mozaik parçaları, çok sayıda tesseralar mozaik sanatının bu yüzyıllar arasında Hadrianoupolis'te doruk noktasında olduğunu göstermektedir. Yüzey araştırmaları sırasında Kimistene yerleşiminde keşfedilmiş bir mozaik parçası örneği de sadece kentte değil kentin çevresinde de mozaik sanatı örneklerinin bulunduğunu kanıtlamaktadır. Paphlagonia Hadrianoupolis'i ve çevresinde yapılan arkeolojik araştırmalar devam ettikçe bu bölgenin sanat karakterinin daha iyi anlaşılacağı tarafımızdan düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Abadie-Reynal, Catherine ve Rifat Ergeç, “1998 Zeugma Kurtarma Kazısı”, **21. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2000, ss. 249-258.

Akıllı, Hüseyin, “Elaiussa Sebaste Bazilikası’nda Gerçekleştirilen Opus Sectile Tabanı Restorasyonu”, **18. Arkeometri Sonuçları Toplantısı**, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, ss. 141-152.

Aksoy, Emel, “Severan Mosaics of Antioch A Stylistic Study”, **III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin) (8-10 Haziran 2006), Uludağ Üniversitesi, Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2007, ss. 79-92.

Akurgal, Ekrem, **Anadolu Uygarlıkları**, Net Turistik Yayınlar, 8. Baskı, 2003.

Alexander, Margaret A. ve Mongi Ennaifer, **Corpus des Mosaïques de Tunisie**, Vol. I, fasc. I, Institut National d’Archéologie et d’arts, Tunis, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Washington, Tunis, 1973.

Anastos, Milton V., “The Alexandrian Origin of the Christian Topography of Cosmas Indicopleustes”, **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 3, 1946, ss. 73-80.

Andelkovic, Jelena, Dragana Rogic, Emilija Nikolic, “Peacock as a Sign in the Late Antique and Early Christian Art”, **Archaeology and Science** **6**, Archeological Institute Belgrade, 2011, ss. 231-248.

Arav, Rami, L. Di Segni, A. Kloner, “An Eighth Century Monastery Near Jerusalem”, **Liber Annuus 40**, Jerusalem, 1990, ss. 313-320.

Archaeological Site Stobi (National Institution Stobi), <http://www.stobi.mk/Templates/Pages/Excavations.aspx?page=163>, (25.05.2012)

Atasoy, Sümer ve Şahin Yıldırım, “Filyos-Tios 2009 Yılı Kazısı”, **32. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 4. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2011, ss. 1-16.

Avitus, **The Poems of Alcimus Ecdicius Avitus**, Çev. George W. Shea, Medieval and Renaissance Texts and Studies, Vol. 172, Tempe, Arizona, 1997.

Aydemir, Nurten, Seçil Çokoğullu, Nedim Dervişoğlu, “Halepli Bahçe 2007 Yılı Mozaik Kurtarma Kazısı”, **IV. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyum Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), 6-10 Haziran 2007-Gaziantep, Uludağ Üniversitesi Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2008, ss. 1-7.

Balmelle, Catherine, Michèle Blanchard-Lemée, Jeannine Christophe, Jean-Pierre Darmon, Anne-Marie Guimier-Sorbets, Henri Lavagne, Richard Prudhomme ve Henri Stern, **Le décor géométrique de la mosaïque romaine, Répertoire graphique et descriptif des compositions linéaires et isotropes**, Paris, 1985.

Balmelle, Catherine, Michèle Blanchard-Lemée, Jean-Pierre Darmon, S. Gozlan, M.-P. Raynaud, **Le décor géométrique de la mosaïque romaine II, Répertoire graphique et descriptif des décors centrés**, Paris, 2002.

Balmelle, Catherine, “Quelques images de mosaïques à xenia hors de Tunisie”, **Xenia, Recherches franco-tunisiennes sur la mosaïque de l’Afrique antique-I**, École Française de Rome, 1990, ss. 51-66.

Balty, Janine, **Mosaïques antiques de Syrie**, Centre Belge de Recherches Archéologiques à Apamée de Syrie, Bruxelles, 1977.

Balty, Janine, “La mosaïques antiques au proche-orient I: Des origines à la tétrarchie”, **Aufstieg und Niedergang Der Römischen Welt II.12.2**, (Ed. Hildegard Temporini ve Wolfgang Haase), 1981, ss. 347-429.

Balty, Janine, **La mosaïque de Sarrîn (Osrhoène)**, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris, 1990.

Balty, Janine, **Mosaïques antiques du proche-orient: Chronologie, iconographie, interprétation**, Centre de Recherches d'Histoire Ancienne Vol. 140, Les Belles Lettres, Paris, 1995.

Balty, Janine, “La mosaïque romaine et byzantine en Syrie du nord”, **Revue du monde Musulman et de la Méditerranée**, No. 62, 1991, ss. 27-39.

Baratta, Giulia, “Basilica all'estremità nord dell'isola”, **Elaiussa Sebaste I. Campagne di Scavo 1995-1997**, (Ed. Eugenia Equini Schneider), L'Erma di Bretschneider, Roma, 1999, ss. 312-318.

Barbet, Alix, **La peinture murale romaine : Les styles décoratifs Pompéiens**, Paris: Picard, 1985.

Barbet, Alix, “Les Décors Centrés En Mosaïque Et Leur Écho En Peinture Murale”, **Revue Archéologique**, No.36, 2003, ss. 319-330.

Barbet, Alix, “Un des programmes iconographiques des peintures de Zeugma (note d'information)”, **Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres**, 148e année, N. 4, 2004, ss. 1591-1605.

Başgelen, Nezih ve Rifat Ergeç, **Belkıs/Zeugma-Halfeti-Rumkale: A last Look at History**, Archaeology and Art Publications, 2000.

Beksaç, Engin, “Adramytteion/Ören 2001 Kazısı”, **24. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 1. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, ss. 85-94.

Belke, Klaus, **Paphlagonien und Honorias**, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Denkschriften, 249. Band, Tabula Imperii Byzantini 9, Wien, 1996.

Ben Abed, Aïcha, **Tunisian Mosaics: Treasures from Roman Africa**, Translated from the French by Sharon Grevet, The Getty Conservation Institute, Los Angeles, 2006.

Ben Osman, Wasila, “Association du thème des Xenia avec d’autres thèmes dans certaines mosaïques de Tunisie”, **Xenia, Recherches franco-tunisiennes sur la mosaïque de l’Afrique Antique–I**, École Française de Rome, 1990. ss. 73-78.

Berti, Fede, “I Mosaici Degli Edifici di Culto Cristiano”, **Studi su Iasos di Caria. Bollettino d’Arte**, Supplemento al n. 31-32, Istituto Poligrafico E Zecca Dello Stato, Libreria Dello Stato, 1986, ss. 155-162.

Brett, Gerard, “The Mosaic of The Great Palace in Constantinople”, **Journal of The Warburg and Courtauld Institutes**, Vol. 5, 1942, ss. 34-43.

Brilliant, Richard, “The Imperial Realm: Scenic Representations”, **Age of Spirituality: Late Antique and Early Christian Art, Third to Seventh Century**, (Ed. Kurt Weitzmann), Catalogue of The Exhibition at The Metropolitan Museum of Art, November 19, 1977, through February 12, 1978, The Metropolitan Museum of Art, New York, Princeton University Press, 1979, ss. 60-108.

Budde, Ludwig, **Antike Mosaiken In Kilikien**, Band I Frühchristliche Mosaiken in Misis-Mopsuestia, Verlag Aurel Bongers Recklinghausen, 1969.

Büyükkolancı, Mustafa ve Gökşen Kurtuluş Öztaşkın, “Selçuk-Efes Müzesi’nde Sergilenen St. Jean Kilisesi’ne ait Korkuluk Levhaları ve Templon Arşitravları”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 7, 2010, ss. 39-49.

Can, Birol, “Altintepe-Mozaikli Kilise 2005 Yılı Onarım ve Restorasyon Çalışmaları”, **III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), 8-10 Haziran 2006-Bursa, Uludağ Üniversitesi, Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2007, ss. 101-108.

Can, Birol, “Erzincan Altintepe Church with Mosaics”, **Journal of Mosaic Research**, Vol. 3, (Ed. J. P. Darmon ve diğerleri) Uludag University Press, Uludag University Mosaic Research Center Series-3, 2009, ss. 5-13.

Can, Birol, “Technical, Stylistic, Iconographic Evaluation and Dating of Mosaics of Altintepe Church”, **XI. Uluslararası Antik Mozaik Sempozyumu**, 16-20 Ekim 2009-Bursa, (Ed. Mustafa Şahin), Uludağ Üniversitesi, Mozaik Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2011, ss. 225-234.

Campanati, Raffaella Farioli, “Jerusalem and Bethlehem in the Iconography of Church Sanctuary Mosaics” **The Madaba Map Centenary 1897-1997**, (Ed. Michelle Piccirillo ve E. Alliata), Jerusalem, 1999, ss. 173-177.

Campbell, Sheila, “Roman Mosaic Workshops in Turkey”, **American Journal of Archaeology**, Vol. 83, No. 3, 1979, s. 287-292.

Campbell, Sheila, **The Mosaics of Antioch**, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Subsidia mediaevalia 15, 1988.

Campbell, Sheila, “Early Christian Anemurium and Her Neighbours in the Early Christian Period: The Mosaics”, **Actes du XIe congrès international d’archéologie**

Chrétienne, Volumes I et II, Lyon, Vienne, Grenoble, Genève, Aoste, 21-28
Septembre 1986, Publications de L'École Française de Rome, 1989, ss. 1639-1645.

Campbell, Sheila, **The Mosaics of Aphrodisias in Caria**, Pontifical Institute of
Mediaeval Studies, *Subsidia mediaevalia* 18, 1991.

Campbell, Sheila, **The Mosaics of Anemurium**, Pontifical Institute of Mediaeval
Studies, *Subsidia mediaevalia* 25, 1998.

Chatzidakis, Nano, **Greek Art: Byzantine Mosaics**, Ekdotike Athenon, 1994.

Cimok, Fatih, **Antioch Mosaics**, A Turizm Yayınları, 2000.

Cimok, Fatih, **Mosaics in Istanbul**, A Turizm Yayınları, 1997.

Cosmas Indicopleustes, **The Christian Topography of Cosmas Indicopleustes**,
(Ed. E. O. Winstedt), Cambridge University Press, 1909.

Cumalıoğlu, Aslı, **Hadrianoupolis Antik Kentinin Geç Antik Dönem Mimari
Plastik Unsurları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Haziran 2011.

Cumont, Franz, **Études Syriennes**, Paris, 1917.

D'alviella, Goblet, "Cross", **Encyclopaedia of Religion and Ethics**, Vol. IV:
Confirmation-Drama, (Ed. James Hastings), Charles Scribner's Sons, New York,
1912, ss. 324-329.

Daszewski, Wiktor Andrzej, "Figural Mosaics from Paphos: Subjects, Style and
Significance", **Mosaic Floors in Cyprus**, Università Degli Studi di Bologna, Istituto
di Antichità Ravennati E Bizantine, Mario Lapucci-Edizioni Del Girasole, 1988, ss.
13-76.

Dauphin, Claudine, “From Apollo and Asclepius to Christ: Pilgrimage and Healing at the Temple and Episcopal Basilica of Dor”, **Liber Annuus 49**, Jerusalem, 1999, ss. 397-430.

Demiriz, Yıldız, **Örgülü Bizans Döşeme Mozaikleri**, Yorum Sanat ve Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Demus, Otto, **Byzantine Mosaic Decoration: Aspects of Monumental Art in Byzantium**, Caratzas Brothers, New Rochelle, New York, 1976.

Dimitrova, Elizabeta, “In through the Inner Door (The Mosaic in the Narthex of the Large Basilica in Heraclea Lyncestis)”, **Niš & Byzantium**, The Collection of Scientific Works, Vol. IV, 2006, ss. 179-190.

Diodorus Siculus, **Bibliotheca Historica, Book 2 (35-IV, 58)**, **Diodorus of Sicily in Twelve Volumes-Vol. 2**, Çev. C. H. Oldfather, London, 1935.

Dikilitaş, Gülseren, **Duvar Resimlerinin Bozulmasına Neden Olan Etkenler ve Koruma Uygulamaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005

Dökü, F. Eray, Güven Dinç, Fatma Şimşek, “Ahmet Gökoğlu Not Defterleri: Paphlagonia Bölgesi ilk Kültür Envanteri”, **Anadolu/Anatolia**, Sayı: 30, Ankara Üniversitesi, Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi/Ankara Üniversitesi Basımevi, 2006, ss. 65-82.

Dörner, Friedrich Karl, “Vorbericht über eine Reise in Bithynien und im Bithynisch-Paphlagonischen Grenzgebiet 1962”, **Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse**100, 1963, ss. 132-139.

Drijvers, Han J. W. ve John F. Healey, **The Old Syriac Inscriptions of Edessa and Osrhoene: Texts, Translations and Commentary**, Brill, 1999.

Dunbabin, Katherine M. D., **The Mosaics of Roman North Africa**, Studies in Iconography and Patronage, Clarendon Press, Oxford, 1978.

Dunbabin, Katherine M. D., **Mosaics of The Greek and Roman World**, Cambridge University Press, 1999.

Ergeç, Rıfat, “Belkıs/Zeugma 1997-1998 Kurtarma Kazıları” **21. Kazı Sonuçları Toplantısı-2. Cilt**, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2000, ss. 259-270.

Ergeç, Rıfat, “Zeugma’da 1992-1999 Döneminde Yapılan Mozaik Çalışmaları ve Düşündürdükleri”, **IV. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyum Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), 6-10 Haziran 2007-Gaziantep, Uludağ Üniversitesi Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2008, ss. 43-54.

Eskici, Bekir, “Wall Paintings and Plasters of Side Harbour Baths: Techniques, Problems and Conservation Methodology” **Anadolu (Anatolia) Dergisi**, Sayı: 27, Ankara Üniversitesi, Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi/Ankara Üniversitesi Basımevi, 2004, ss. 27-43.

Foss, Clive, **Byzantine and Turkish Sardis**, Archaeological Exploration of Sardis, Monograph 4, (Ed. George M. A. Hanfmann ve Stephen W. Jacobs), Harvard University Press, 1976.

Fradkin, Arlene, “Animal Figures in the Basilical Building Mosaics at Roman Sepphoris, Lower Galilee, Israel”, **Near Eastern Archaeology**, Vol. 62, No. 4, 1999, ss. 233-239.

Gozlan, Suzanne, “Xenia: Quelques Problèmes D’identification” **“Xenia, Recherches franco-tunisiennes sur la mosaïque de l’Afrique Antique–I**, École Française de Rome, 1990. ss. 85-105.

Grabar, André, **La peinture byzantine**, Éditions d'art Albert Skira, 1953.

Grant, Robert M., "Early Christian Geography", **Vigiliae Christianae**, Vol. 46, No. 2, 1992, ss. 105-111.

Grant, Michael, **Roma'dan Bizans'a: İ.S. 5. yüzyıl**, Çev. Z. Zühre İlkelen, Homer Kitabevi, 2000.

Grozdanova, Vera Bitrakova, "Lyknidos à l'époque paléochrétienne et son noyau urbain" **Niš & Byzantium**, The Collection of Scientific Works, Vol. VII, (Ed. Miša Rakocija), 2009, Niš, 2009, ss. 23-36.

Hachlili, Rachel, **Ancient Jewish Art and Archaeology in the Diaspora**, Brill: Leiden, 1998.

Hanfmann, George M. A., "Excavations at Sardis in 1962", **Türk Arkeoloji Dergisi**, XII-1.Cilt, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964, ss. 26-33.

Harper, Richard P. ve Tony J. Wilkinson, "Excavations at Dipsi Faraj, Northern Syria, 1972-1974: A Preliminary Note on The Site and Its Monuments with an Appendix", **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 29, 1975, ss. 319-338.

Hatay Arkeoloji Müzesi Envanter Sayfası,
<http://www.hatayarkeolojimuzesi.gov.tr/HatayMuzeWeb/faces/jsp/layouts/search.jsp>,
(25.05.2012)

Hierocles, **Synecdemus**, (Ed. A. Burckhardt), Leipzig, 1893.

Hoddinott, Ralph F., **Early Byzantine Churches in Macedonia and Southern Serbia: A Study of The Origins and The Initial Development of East Christian Art**, London: Macmillan, 1963.

Humbert, Jean-Baptiste, “The Rivers of Paradise in the Byzantine Church near Jabaliyah-Gaza”, **The Madaba Map Centenary 1897-1997**, (Ed. Michelle Piccirillo ve E. Alliata), Jerusalem, 1999, ss. 216-218.

Işık, Adem, “Eskiçağ’da Karadeniz Bölgesinde Kültler”, **Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri**, 16-17 Nisan 2004, Ankara, Yerleşim Arkeolojisi Serisi, Sempozyum Bildirileri 1 (Ed. D. Burcu Erciyas ve Elif Koparal), Ege Yayınları, 2006, ss. 161-164.

İdil, Vedat, **Nysa ve Akharaka**, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İstanbul, 1999.

Jobst, Werner, Behçet Erdal, Christian Gurtner, **İstanbul Büyük Saray Mozaïği, Araştırmalar, Onarım ve Sergileme 1983-1997**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2. Baskı, 2010.

Jones, Arnold Hugh Martin, **The Cities of the Eastern Roman Provinces**, Second Edition, Oxford Press, 1971.

Jensen, Robin Margaret, **Understanding Early Christian Art**, Routledge, London and New York, 2000.

Kadioğlu, Musa, “Ankyra-Ulus Opus Sectileleri”, **Türk Arkeoloji Dergisi**, Sayı: XXXI, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Yayın no: 49, Ankara, 1997, ss. 351-382.

Kadioğlu, Musa, “Menderes Nysası Bouleuterion-Gerentikon’unun Orkestra Opus Sectile Döşemesi”, **Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi**, Sayı: 1, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Yayın No: 75, Ankara, 2000, ss. 9-16.

Karaca, İbrahim H. ve Mehmet Sait Rızvanoğlu (Ed.), **Urfa Mozaikleri Albümü (Mozaikler Şehri Urfa)**, T.C. Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Şehir Kitaplığı Dizisi:56, Şanlıurfa, 2008.

Karwiese, Stephan, “1997 Yılında Ephesos’ta Yerine Getirilen Kazı, Restorasyon ve Araştırma Çalışmaları”, **20. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 1. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1999, ss. 607-619.

Kaygusuz, İsmail, **Gangra (Çankırı) Çevresinde Yeni Bulunmuş Grekçe Yazıtların Filolojik Değerlendirilmesi ve Bölgenin Eskiçağ Tarih ve Kültürüne Katkıları Yönünden İncelenmesi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1980.

Kaygusuz, İsmail, “Kimistene’den Yazıtlar”, **Türk Arkeoloji Dergisi**, Sayı: XXVI-2, Ankara, 1983, ss. 111-146.

Keleş, Vedat ve Ersin Çelikbaş, “Hadrianoupolis Çalışmaları-2010”, **TEBE (Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü) Haberler**, Sayı: 32, Mayıs 2011, ss. 46-47.

Kılavuz, Nuri ve Ersin Çelikbaş, “Eşsiz Mozaikler Kenti Hadrianoupolis”, **Aktüel Arkeoloji Dergisi**, Sayı 26, (Ed. Mehmet Bezdan), Mart-Nisan 2012, ss. 96-97.

Kitzinger, Ernst, “A Survey of the Early Christian Town of Stobi” **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 3, 1946. ss. 81-162.

Kitzinger, Ernst, “Studies on Late Antique and Early Byzantine Floor Mosaics: I. Mosaics at Nikopolis”, **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 6, 1951, ss. 82-122

Kitzinger, Ernst, “Byzantine Art in the Period Between Justinian and Iconoclasm”, **Berichte zum XI. Internationalen Byzantinisten-Kongreß**, München, 1958, ss. 1-50.

Kızıl, Abuzer, “Milas Ahmet Çavuş Mahallesi 185 Ada 7 Parseldeki Kurtarma Kazısı”, **IX. Müze Kurtarma Kazıları Semineri**, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1999, ss. 223-238.

Kızıl, Abuzer ve H. Özyurt Özcan, “Milas Ahmet Çavuş Mahallesi’nden Çıkan Mozaikler”, **Journal of Mosaic Research**, Vol. 3, (Ed. J. P. Darmon ve diğerleri) Uludag University Press, Uludag University Mosaic Research Center Series, 2009, ss. 15-30.

Koch, Guntram, **Erken Hristiyan Sanatı**, Çev. Ayşe Aydın, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2007.

Kolarik, Ruth E., “Mosaics of The Early Church at Stobi”, **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 41, Studies on Art and Archeology in Honor of Ernst Kitzinger on His Seventy-Fifth Birthday, 1987. ss. 295-306.

Köker, Emine, **Antik Çağ Mozaiklerinde At Betimleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2010.

Lafli, Ergün, “Güney Karadeniz Kıyılarında Hellenistik ve Roma Dönemleri Seramik Arkeolojisi: Araştırmaların Ulaştığı Nokta ve Genel Değerlendirmeler”, **Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri**, 16-17 Nisan 2004, Ankara, Yerleşim Arkeolojisi Serisi, Sempozyum Bildirileri 1, (Ed. D. Burcu Erciyas ve Elif Koparal), Ege Yayınları, 2006, ss. 169-188.

Lafli, Ergün, “Paphlagonia Bölgesi Arkeolojik Araştırmalar Projesi: Hadrianopolis ve Kimistene Antik Yerleşimleri Yüzey Araştırmaları 2005”, **TEBE (Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü) – Haberler**, Sayı: 22, İstanbul, Mayıs 2006, ss. 31-32.

Lafli, Ergün, “Paphlagonia Hadrianoupolis’i Arkeolojik Kazıları - 2006”, **TEBE (Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü) Haberler**, Sayı: 24, İstanbul, Mayıs 2007, ss. 28-30.

Lafli, Ergün, “A Roman Rock-Cut Cult Niche at Paphlagonian Hadrianoupolis”, **24. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, ss. 43-66.

Lafli, Ergün, “Paphlagonia Hadrianoupolis’i Arkeolojik Kazıları ve Onarım Çalışmaları 2008 Yılı Çalışma Raporu”, **Arkeoloji ve Sanat 31/131**, Mayıs-Ağustos 2009, ss. 39-62.

Lafli, Ergün, “Terra Sigillatae From Hadrianoupolis in Paphlagonia” **29. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 3. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2008, ss. 285-298.

Lafli, Ergün, “Hadrianoupolis-Eskipazar, Paphlagonia Hadrianoupolis’i Arkeolojik Kazıları”, **30. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 3. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, ss. 399-410.

Lafli, Ergün, “Glass from Hadrianoupolis (Paphlagonia)”, **Late Antique/Early Byzantine Glass in The Eastern Mediterranean**, Colloquia Anatolica et Aegaea-Aca Congressus Communis Omnium Gentium Smyrnae II, (Ed. Ergün Lafli), İzmir, 2009, ss. 161-170.

Lafli, Ergün ve Alexander Zäh, “Archäologische Forschungen im Byzantinischen Hadrianoupolis in Paphlagonien”, **Byzantinische Zeitschrift**, 101/2, 2008, ss. 681-713.

Lafli, Ergün ve Alexander Zäh, “Beiträge Zur Frühbyzantinischen Profanarchitektur Aus Hadrianoupolis - Blütezeit Unter Kaiser Iustinian I”, **Byzantinische Zeitschrift**, 102/2, 2009, ss. 639-659.

Lafli, Ergün, ve Eva Christof, “Drei Neu Entdeckte Phallossteine Aus Der Chora von Hadrianoupolis”, **31. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm

Bakanlığı, Kùltür Varlıkları ve Mùzeler Genel Mùdùrlùğü, Ankara, 2010, ss. 297-314.

Lafli, Ergùn ve Eva Christof, **Hadrianopolis I: Inschriften aus Paphlagonia**, Bar International Series 2366, 2012,

Lafli, Ergùn ve Gülseren Kan Şahin, “Hadrianoupolis ve Çevresinden Geç Ortaçağ Sırlı Seramik Örneklere”, **XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, (Ed. Kadir Pektaş ve diğereklere), Pamukkale Üniversitesi, İstanbul, 2011, ss. 425-430.

Lassus, Jean, “L’Église cruciforme de Kaoussié”, **Antioch on the Orontes II**, The Excavations 1933-1936, (Ed. Richard Stillwell), Princeton: Princeton University Press, 1938. ss. 5-45.

Leonhard, Richard, **Paphlagonia: Reisen und Forschungen im Nördlichen Kleinasien**, Berlin, 1915.

Levi, Doro, **Antioch Mosaic Pavements I-II**, Princeton: Princeton University Press, 1947.

Lightfoot, Chris. S., “Amorium Kazısı 1994”, **XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kùltür Bakanlığı Anıtlar ve Mùzeler Genel Mùdùrlùğü, Ankara, 1996, ss. 361-174.

Lorizzo, Angelo, **The Mosaics of Ravenna**, Longo, 1976.

Maguire, Henry, **Earth and Ocean: The Terrestrial World in Early Byzantine Art**, The Pennsylvania State University Press, 1987.

Maguire, Henry, “The Nile and The Rivers of Paradise” **The Madaba Map Centenary 1897-1997**, (Ed. Michelle Piccirillo ve E. Alliata), (Collectio Maior 40), Jerusalem, 1999, ss. 179-184.

Mango, Cyril, **Bizans Mimarisi**, Çev. Mine Kadiroğlu, Rekmay, Ankara, 2006.

Mango, Cyril, **Bizans: Yeni Roma İmparatorluğu**, Çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011.

Manière-Lévêque, Anne-Marie ve Marie-Pat Raynaud, “Corpus of the Mosaics of Xanthos”, **III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), (8-10 Haziran 2006-Bursa), Uludağ Üniversitesi, Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2007, ss. 33-35.

Mansel, Arif Müfit, **Side 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları**, TTK (Türk Tarih Kurumu), Ankara, 1978.

Marek, Christian, “Forschungen in Paphlagonien”, **III. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1986, ss. 181-186.

Marek, Christian, “Epigraphische Forschungen in ZentralPaphlagonien”, **IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1987, ss. 273-278.

Marek, Christian, “Forschungen im Zonguldak 1986”, **V. Araştırma Sonuçları Toplantısı - 1. Cilt**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1988, ss. 403-407.

Marek, Christian, “Forschungen in Çankırı und Kastamonu 1991”, **X. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1993, ss. 135-139.

Marek, Christian, **Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia**, Istanbuler Forschungen Band 39, Tübingen, 1993.

Marek, Christian, **Pontus et Bithynia, Die römischen Provinzen im Norden Kleinasiens**, Zaberns Bildbände zur Archäologie, Sonderbände der Antiken Welt, Mainz, 2003.

Marek, Christian, “Zur Epigraphik von Pompeiopolis: Eine Zwischenbilanz”, **Pompeiopolis I: Eine Zwischenbilanz Aus Der Metropole Paphlagoniens Nach Fünf Kampagnen (2006-2010)**, (Ed. François Bertemes ve Andreas Furtwängler), Schriften des Zentrums Für Archäologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeerraumes 21, Langenweißbach, 2011. ss. 189-194.

Matthews, Roger, “Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı Province”, **XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara 1999, ss. 245-254.

Matthews, Roger, “Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı and Karabük Provinces, 1998”, **17. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2000, ss. 175-180.

Matthews, Roger, “Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı and Karabük Provinces, 1999”, **18. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2001, ss. 249-256.

Matthews, Roger, “Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı and Karabük Provinces, 2000”, **19. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002, ss. 9-14.

Matthews, Roger, “Project Paphlagonia: Regional Survey in Çankırı and Karabük Provinces, 2001”, **20. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003. ss. 219-222.

Matthews, Roger, Michael Metcalfe ve Daniela Cottica, “Landscapes with Figures: Paphlagonia through The Hellenistic, Roman and Byzantine Periods, 330 BC – AD 1453”, **At Empires’ Edge: Project Paphlagonia, Regional Survey in North – Central Turkey**, (Ed. Roger Matthews and Claudia Glatz), British Institute at Ankara, Monograph 44, 2009, ss. 173-226.

Megaw, Arthur H. S., “Byzantine Architecture and Decoration in Cyprus: Metropolitan or Provincial?”, **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 28, 1974, ss. 57-88.

Mendel, Gustave, “Inscriptions de Bithynie”, **Bulletin de Correspondance Hellénique**, Volume 25,1901, ss. 5-95.

Merrony, Mark W., “The Reconciliation of Paganism and Christianity in The Early Byzantine Mosaic Pavements of Arabia and Palestine” **Liber Annuus 48**, Jerusalem, 1998, ss. 441-482.

Michaelides, Demetrios, “Mosaic Pavements from Early Christian Cult Buildings in Cyprus”, **Mosaic Floors in Cyprus**, Università Degli Studi di Bologna, Istituto di Antichità Ravennati E Bizantine, Mario Lapucci-Edizioni Del Girasole, 1988, ss. 79-154.

Michaelides, Demetrios, “The Early Christian Mosaics of Cyprus”, **The Biblical Archaeologist**, Vol. 52, No. 4, 1989, ss. 192-202.

Mitchell, Stephen, **Anatolia: Land, Men, and Gods in Asia Minor, Volume I, The Celts in Anatolia and The Impact of Roman Rule**, Oxford, 1993.

Moracchini-Mazel, Genevieve, “Une basilique et un baptistère paléochrétiens découverts à Mariana (Corse)”, **Comptes-rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres**, 106e année, N. 2, 1962, ss. 99-102.

Morey, Charles Rufus, **Lost Mosaics and Frescoes of Rome of the Mediaeval Period**, Princeton University Press, 1915.

Morey, Charles Rufus, **Early Christian Art**, Princeton University Press, New Jersey, 1942.

Musso, Luisa, Giuseppina Bertolotto, Massimo Brizzi ve Benjamin E. Westwood, “L’edificio Abitativo Alle Pendici Orientali Dello Zımbıllı Tepe”, **Pompeiopolis I: Eine Zwischenbilanz Aus Der Metropole Paphlagoniens Nach Fünf Kampagnen (2006-2010)**, (Ed. François Bertemes ve Andreas Furtwängler), Schriften des Zentrums Für Archäologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeerraumes 21, Langenweißbach-2011, ss. 75-120.

Najjar, Mohammad ve F. Sa’id, “A New Umayyad Church at Khilda – Amman”, **Liber Annuus 44**, Jerusalem, 1994, ss. 547-560.

Nassar, Mohammad, ve Nizar Turshan, “Geometrical Mosaic Pavements of The Church of Bishop Leontios at Ya‘Amun (Northern Jordan)”, **Palestine Exploration Quarterly**, 143, 1 2011, ss. 41-62.

Noga-Banai, Galit, **The Trophies of The Martyrs: An Art Historical Study of Early Christian Silver Reliquaries**, Oxford University Press, 2008.

Okçu, Recep, “Derecik Bazilikası Kurtarma Kazısı”, **III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), (8-10 Haziran 2006), Uludağ Üniversitesi, Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2007, ss. 37-44.

Okçu, Recep, “Prusia Ad Olympum Mozaikleri”, **Journal of Mosaic Research-Volume 3**, (Ed. J. P. Darmon ve diğeri) Uludag University Press, Uludag University Mosaic Research Center Series-3, 2009, 31-51.

Ovadia, Ruth ve Asher Ovadia, **Mosaic Pavements in Israel**, Bibliotheca Archaeologica 6, 1987.

Ovadia, Asher, **Geometric and Floral Patterns in Ancient Mosaics**, L’erma di Bretschneider, Roma, 1980.

Ovadia, Asher, “Art of the Ancient Synagogues in Israel”, **Geriön4**, Editorial Complutense University of Madrid, 1986, ss. 111-127.

Ovadia, Asher, “Aspects of Christian Archaeology in the Holy Land”, **Liber Annuus 41**, Jerusalem, 1991, s. 469-481.

Ovadia, Asher, “Conservative Approaches in the Ancient Synagogue Mosaic Pavements in Israel: The Cases of ‘Ein Gedi and Sepphoris/Zipori”, **Geriön**, Vol. 28, Núm. 1, 2010, ss. 43-55.

Ovadia, Asher ve Sonia Mucznik, “Classical Heritage and Anti-Classical Trends in the Mosaic Pavement of Lydda (Lod)”, **Assaph-3**, (Ed. Asher Ovadia ve Nurith Kennan-Kedar), 1998, ss. 1-18.

Önal, Mehmet, “Euphrates Evinin Mozaikleri”, **IV. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyum Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), 6-10 Haziran 2007- Gaziantep, Uludağ Üniversitesi Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2008, ss. 79-91.

Önal, Mehmet, “Danae Evi’nin Mozaikleri”, **Journal of Mosaic Research-Volume 3**, (Ed. J. P. Darmon ve diğeri) Uludag University Press, Uludag University Mosaic Research Center Series-3, 2009, ss. 53-69.

Önal, Mehmet, **Mosaics of Zeugma**, A Turizm Yayınları, 2002.

Özdizbay, Aşkım, **Perge Batı Nekropolisi M2 Mezar Yapısı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.

Özdizbay, Aşkım, “Perge Batı Nekropolisi’nden Bir Mezar Yapısı”, **Anadolu Araştırmaları**, Sayı 16, İstanbul, 2002, ss. 483-508.

Özet, Aykut, “Torba Manastırı Kazısı”, **12. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu**, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002, ss. 33-50.

Özet, Aykut, “Bodrum-Torba Monastery Mosaics”, **Journal of Mosaic Research**, Vol. 3, (Ed. J. P. Darmon ve diğerleri) Uludag University Press, Uludag University Mosaic Research Center Series-3, 2009, ss. 71-82.

Öztepe, Erhan, ve S. Hakan Öztaner, “Eskipazar İlçesine Yapılan İnceleme Gezisi”, **İdol – Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi**, Sayı: 11, 2001, ss. 6-11.

Parlasca, Klaus, “Das Mosaik von Mas’udije aus dem Jahre 228/29 n.Chr.”, **Damaszener Mitteilungen** 1, 1983, ss. 263-267.

Parrish, David, “The General State of mosaic Research in Turkey”, **III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), 8-10 Haziran 2006, Uludağ Üniversitesi, Mozaik Araştırmaları Merkezi, AIEMA-Türkiye, Bursa, 2007, ss. 17-26.

Parrish, David, “An Early Byzantine Mosaic Workshop Based on Kos: Architectural Context and Pavement Design” **Antiquité tardive: Revue internationale d'histoire et d'archéologie**, No. 9, 2001, ss. 331-349.

Parrish, David, "Genre Imagery in A Few Late Roman and Early Byzantine Pavements from Constantinople-Istanbul: Local Counterparts to the Great Palace Mosaic", **IV. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyum Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), 6-10 Haziran 2007-Gaziantep, Uludağ Üniversitesi Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2008, ss. 93-99.

Patacı, Sami, "Paphlagonia Hadrianoupolis'i Hamam A ve A Kilisesi Mozaikleri" **Journal of Mosaic Research**, Vol. 4, Uludag University Mosaic Research Center, 2011, ss. 27-50.

Peschlow, Urs, "Zum Byzantinischen Opus-Sectile-Boden," **Beiträge Zur Altertumskunde Kleinasiens: Festschrift für Kurt Bittel**, (Ed. R.M. Boehmer ve H. Hauptman), Mainz am Rhein, 1983, ss. 435-448.

Piccirillo, Michele, "Il Complesso di Santo Stefano A Umm Al-Rasas - Kastron Mefaa in Giordania (1986-1991)", **Liber Annuus 41**, Jerusalem, 1991, ss. 327-364.

Piccirillo, Michele, "Il Restauro del Medaglione de Mare di Madaba", *Ricerca Storica-Archeologica in Giordania XI-1991*, **Liber Annuus 41**, Jerusalem, 1991, ss. 521-522.

Piccirillo, Michele, "La Chiesa dei Sunna' A Madaba", **Liber Annuus 43**, Jerusalem, 1993, ss. 277-313.

Piccirillo, Michele, **The Mosaics of Jordan**, American Center of Oriental Research, (Ed. Patricia M. Bikai ve Thomas A. Dailey), Amman, Jordan, 1993.

Piccirillo, Michele, "Le Due Iscrizioni Della Cappella Della Theothos Nel Wadi 'Ayn Al-Kanisah – Monte Nebo" **Liber Annuus, 44**, Jerusalem, 1994, ss. 521-538.

Piccirillo, Michele, "La Chiesa di San Paolo A Umm Al-Rasas-Kastron Mefaa", **Liber Annuus 47**, Jerusalem, 1997, ss. 375-394.

Polański, Tomasz, “The Nilotic Mosaic in Saint Stephen’s Church of Gaza in Choricus’ Description” **Studies in ancient Art and Civilization 13**, Kraków, 2009, ss. 169-180.

Qasr Libya Museum, http://www.temehu.com/Cities_sites/museum-of-qasr-libya.htm, (20.05.2012.)

Raynaud, Marie-Patricia, **Xanthos, Part 1-The East Basilica**, Corpus of The Mosaics of Turkey Volume 1-Lykia, Uludağ University Press, Uludağ University Mosaic Research Center Series-2, (Ed. Mustafa Şahin ve diğerleri), 2009.

Russell, James, “Christianity at Anemurium (Cilicia), **Actes du XIe congrès international d’archéologie chrétienne-Vol. I et II**, Lyon, Vienne, Grenoble, Genève, Aoste, 21-28 septembre 1986, Rome, Publications de l’École française de Rome, 1989, ss. 1621-1637.

Salman, Barış, **Orta Euphrates Mozaikleri Işığında Edessa ve Samosata Mozaikleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2007.

Salman, Barış, “Adıyaman Müzesi Mozaikleri ve İstanbul Müzelerinde Bulunan Edessa Mozaikleri”, **25. Araştırma Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür ve turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2008, ss. 19-38.

Sevin, Veli, **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VI. Dizi – Sayı 50, Ankara, 2001.

Sezer, S. Sezin, “Başlangıcından Roma Dönemine Kadar Mozaikler Üzerinde Görülen Meander Motifleri”, **Doğudan Yükselen Işık: Arkeoloji Yazıları**, (Hazırlayanlar: Birol Can ve Mehmet Işıklı), Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı, İstanbul, 2007, ss. 551-566.

Şahin, Derya, “Amisos Mozaïği Işığı Altında Karadeniz’de Akhilleus Kültü”, **Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri**, 16-17 Nisan 2004, Ankara, Yerleşim Arkeolojisi Serisi, Sempozyum Bildirileri 1, (Ed. D. Burcu Erciyas ve Elif Koparal), Ege Yayınları, 2006, ss. 139-152.

Şahin, Derya, **Roma Dönemi Mozaik Betilerine Göre Nereid İkonografisi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya-2007.

Şahin, Derya, “Zeugma Mozaikleri Üzerinde Yer Alan Tethys Betimlemeleri” **IV. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyum Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), 6-10 Haziran 2007-Gaziantep, Uludağ Üniversitesi Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2008, ss. 147-153.

Şahin, Derya, “The Zodiac in Ancient Mosaics: Representation of Concept of Time” **Journal of Mosaic Research**, Vol. 3, (Ed. J. P. Darmon ve diğerleri), Uludag University Press, Uludag University Mosaic Research Center Series-3, 2009, ss. 95-111.

Scheibelreiter, Veronika, “Mosaics in Roman and Late Antique Western Asia Minor”, **III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), 8-10 Haziran 2006-Bursa, Uludağ Üniversitesi, Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2007. ss. 63-78.

Schneider, Eugenia Equini, “1996 Excavations and Research At Eliussa Sebaste”, **XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı II**, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998, ss. 391-408.

Schneider, Eugenia Equini, “1997 Excavations and Research At Eliussa Sebaste, Turkey”, **XX. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1999, ss. 385-402.

Schneider, Eugenia Equini, “Elaiussa Sebaste – Report of 2005 Excavation Season”, **28. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür ve turizm Bakanlığı – Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, ss. 561-574.

Schneider, Eugenia Equini, “Elaiussa Sebaste – The 2007 Excavation And Conservation Season”, **30. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 4. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, ss. 177-190.

Strabon, **Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)**, Çev. Prof. Dr. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993.

Strobel, Karl, “Galatien und Seine Grenzregionen”, **Forschungen in Galatien, Asia Minor Studien 12**, (Ed. E. Schwertheim), Bonn, 1994, ss. 29-65.

Summerer, Lâtime ve Alexander von Kienlin, “Pompeiopolis 2007 Yılı Çalışmaları”, **30. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 3. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2009, ss. 77-90.

Kazhdan, Alexander, P. (Ed.), **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Vol. 2, Oxford University Press, 1991, (Barry Baldwin: *Hexaemeron*, ss. 926-927).

Kazhdan, Alexander, P. (Ed.), **The Oxford Dictionary of Byzantium**, Vol. 3, Oxford University Press, 1991, (Alexander P. Kazhdan: *Scholae Palatinae*, ss. 1851-1852; “*Rivers*”, ss. 1797-1798).

Tok, Emine, “Bodrum Bitez Gara Kilisesi Mozaikleri”, **III. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyumu Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), (8-10 Haziran 2006), Uludağ Üniversitesi, Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2007, ss. 55-62.

Tok, Emine, “Kuzey Lydia’da Bir Kiliseye Ait Zemin Mozaikleri: Manisa Gördes Çağlayan Köyü Yakınındaki Kilise Kalıntısı”, **IV. Uluslararası Türkiye Mozaik**

Korpusu Sempozyum Bildirileri, (Ed. Mustafa Şahin), (6-10 Haziran 2007-Gaziantep), Uludağ Üniversitesi Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2008, ss. 155-159.

Trilling, James, “The Soul of The empire: Style and Meaning in the Mosaic of The Byzantine Imperial Palace in Constantinople”, **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 43, 1989, ss. 27-72.

UCL Institute of Archaeology, “At Empires’ Edge. Project Paphlagonia archaeological and Historical Survey in North – Central Turkey”, <http://www.ucl.ac.uk/paphlagonia/>, (25.05.2012).

Umar, Bilge, **Paphlagonia, Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi**, İnkılap Kitapevi, 2007.

Waelkens, Marc ve P. Talloen, “Report on the 2003 Excavation and Restoration Campaign at Sagalassos”, **26. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 1. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2005, ss. 421-438.

Waelkens, Marc, “Report on the 2004 Excavation and Restoration Campaign at Sagalassos”, **27. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2. Cilt, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı-Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2006, ss. 271-286.

Weitzmann, Kurt, “The Survival of Mythological Representations in Early Christian and Byzantine Art and Their Impact on Christian Iconography”, **Dumbarton Oaks Papers**, Vol. 14, 1960.

Wilson, David Raoul, **The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontus in Greek and Roman Periods: A New Survey with Particular Reference to Surface Remains Still Visible**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Oxford, 1960.

Wiseman, James ve Djordje Mano-Zissi, “Excavations at Stobi, 1971”, **American Journal of Archaeology**, Vol. 76, No. 4, 1972, ss. 407-424.

Wiseman, James ve Djordje Mano-Zissi, “Excavations at Stobi, 1972”, **American Journal of Archaeology**, Vol. 77, No. 4, 1973, ss. 391-403.

Yağcı, Remzi, “Soli/Pompeiopolis 2005 Yılı Kazıları”, **28. Kazı Sonuçları Toplantısı**, 2.Cilt, T.C. Kültür ve turizm bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, ss. 175-184.

Yıldırım, Şahin, “Filyos-Tios Kazı Çalışmaları-2010”, **TEBE (Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü) Haberler**, Sayı: 32, Mayıs 2011, ss. 41-43.

Yegül, Fikret K., **The Bath-Gymnasium Complex at Sardis**, (Archaeological Exploration of Sardis, Report No. 3), Harvard University Press, 1986.

Yücel, Erdem, **Great Palace Mosaic Museum**, (Ed. Öykü Terzioğlu), Bilkent Kültür Girişimi Publications, İstanbul, 2010.

Yüzer, Erdoğan, Serkan Anı ve Yıldırım Güngör, **Doğal Taş Deyince**, Granitaş Taş Kültürü Yayını, İstanbul, 2008.

Zaqquq, Abdul-Razzaq ve Michele Piccirillo, “The Mosaic Floor of the Church of the Holy Martyrs at Tayibat Al-Imam – Hamah, in Central Syria”, **Liber Annuus 49**, Jerusalem, 1999, ss. 443-464.

Zeyrek, Turgut H., “Besni Yüzey Araştırması-2006 Işığında Besni Mozaikleri”, **IV. Uluslararası Türkiye Mozaik Korpusu Sempozyum Bildirileri**, (Ed. Mustafa Şahin), (6-10 Haziran 2007-Gaziantep), Uludağ Üniversitesi Mozaik Araştırmaları Merkezi, Bursa, 2008, ss. 161-166.

Zimmermann, Norbert ve Sabine Ladstätter, **Wandmalerei in Ephesos: von hellenistischer bis in byzantinische Zeit**, Phoibos Verlag, Wien, 2010.

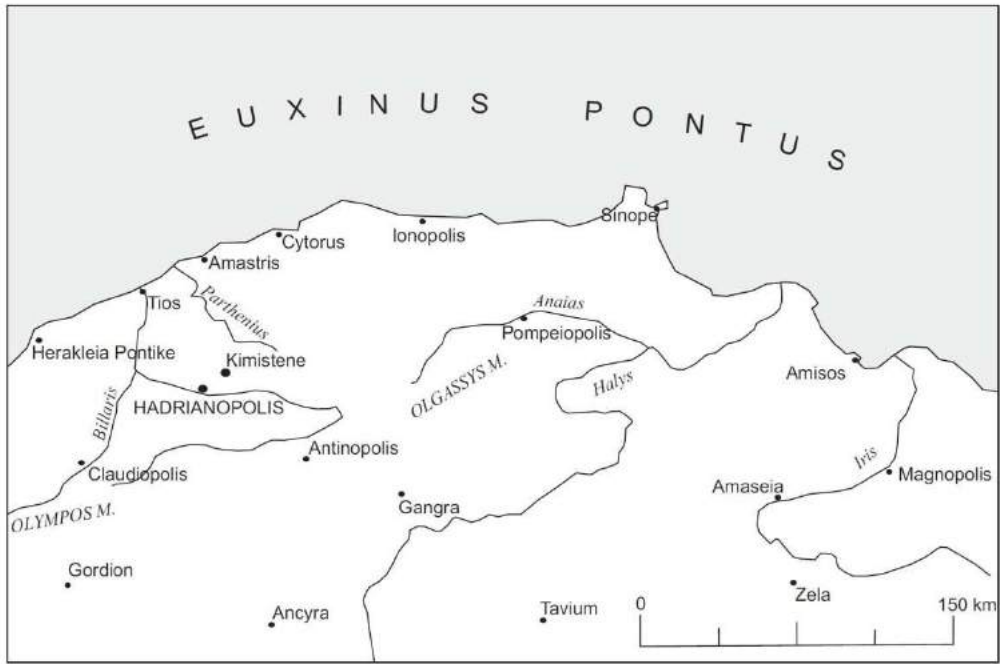

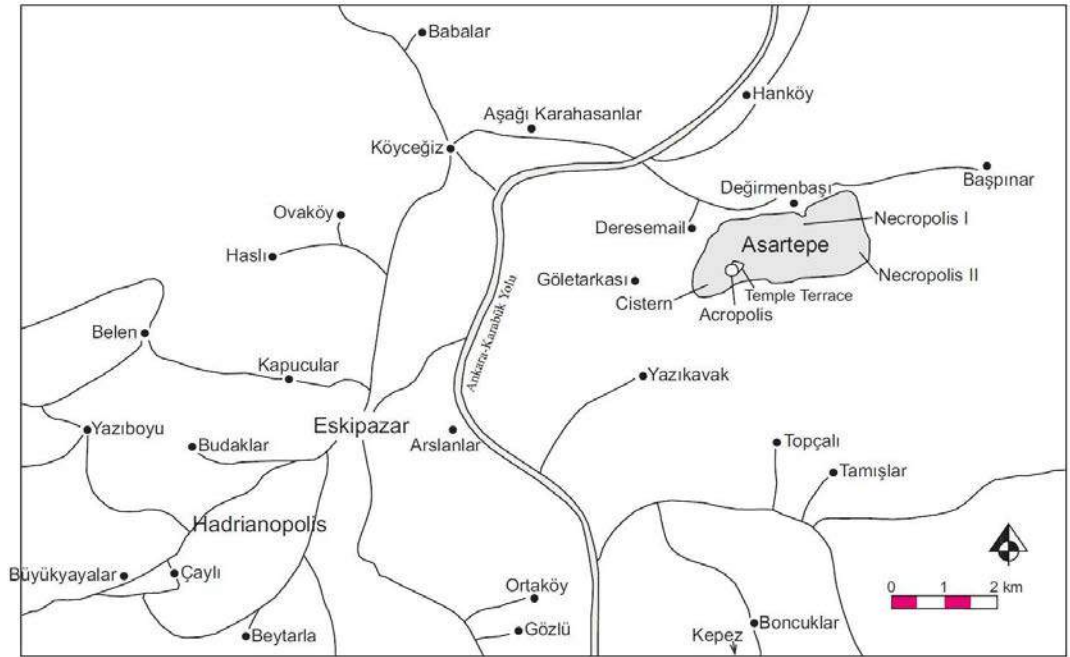
EKLER

Ek 1 Haritalar

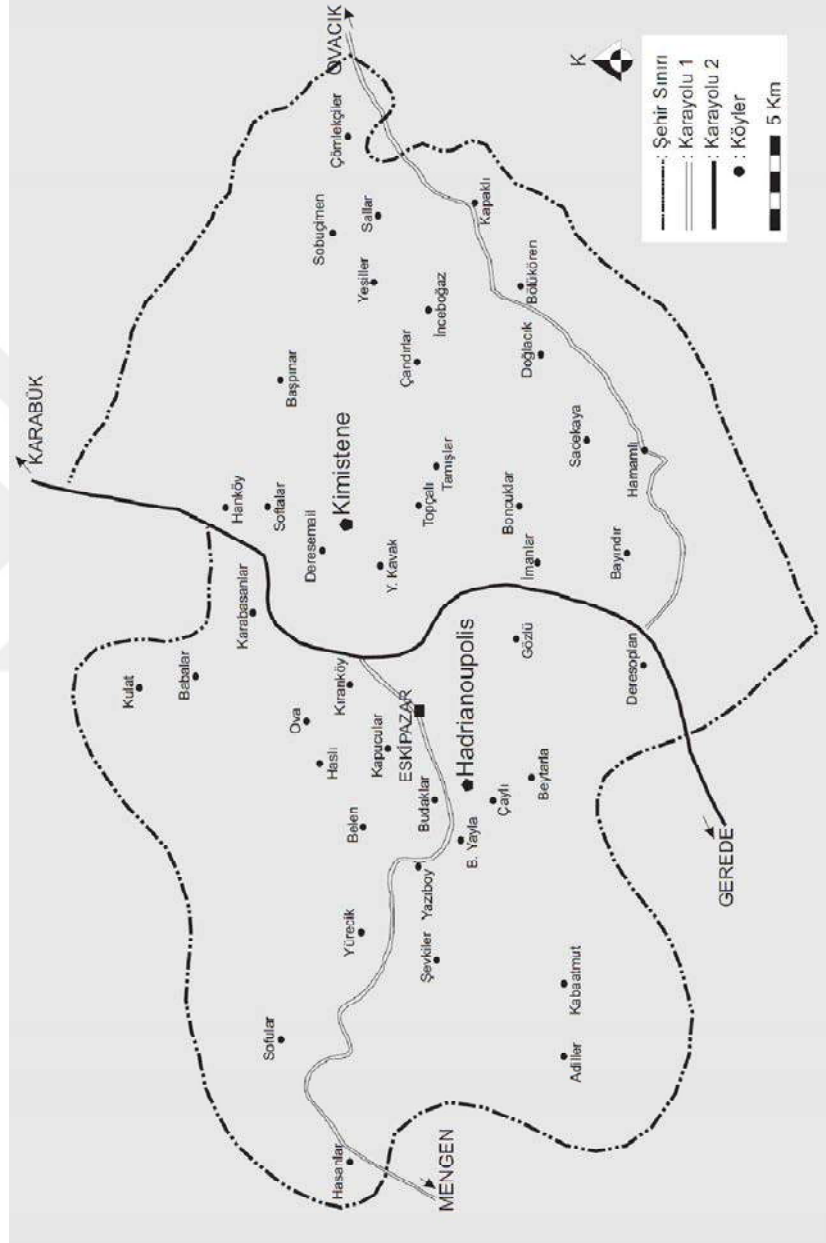
Harita 1: Hadrianoupolis ve Paphlagonia Bölgesi

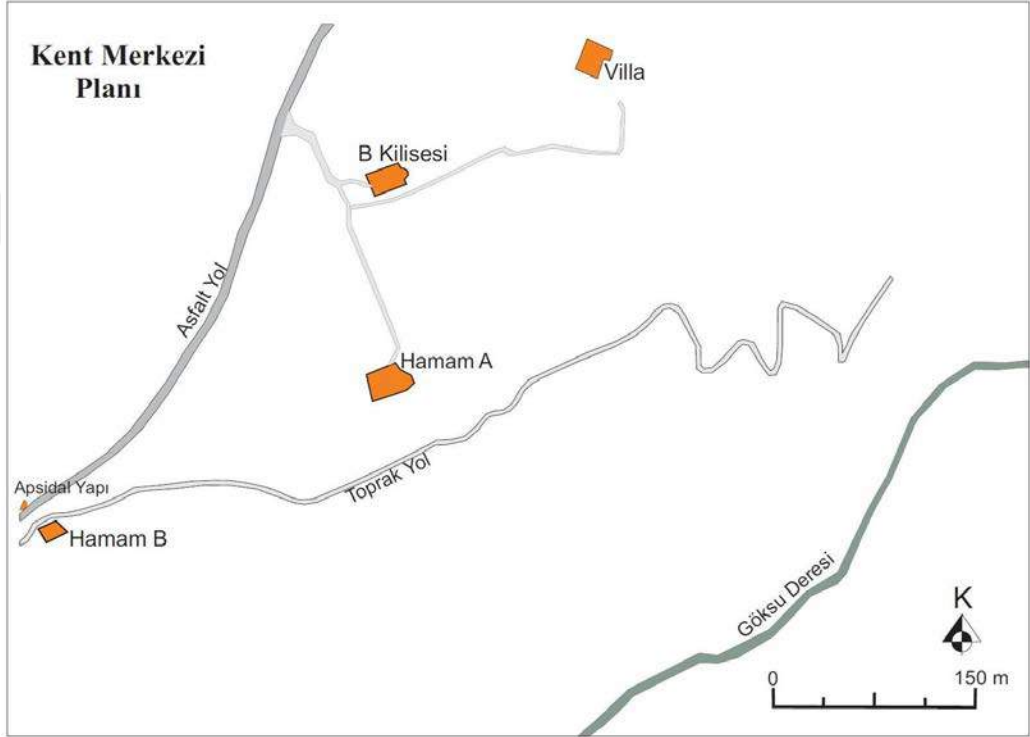
Harita 2: Eskipazar ve Çevresindeki Yerleşimler

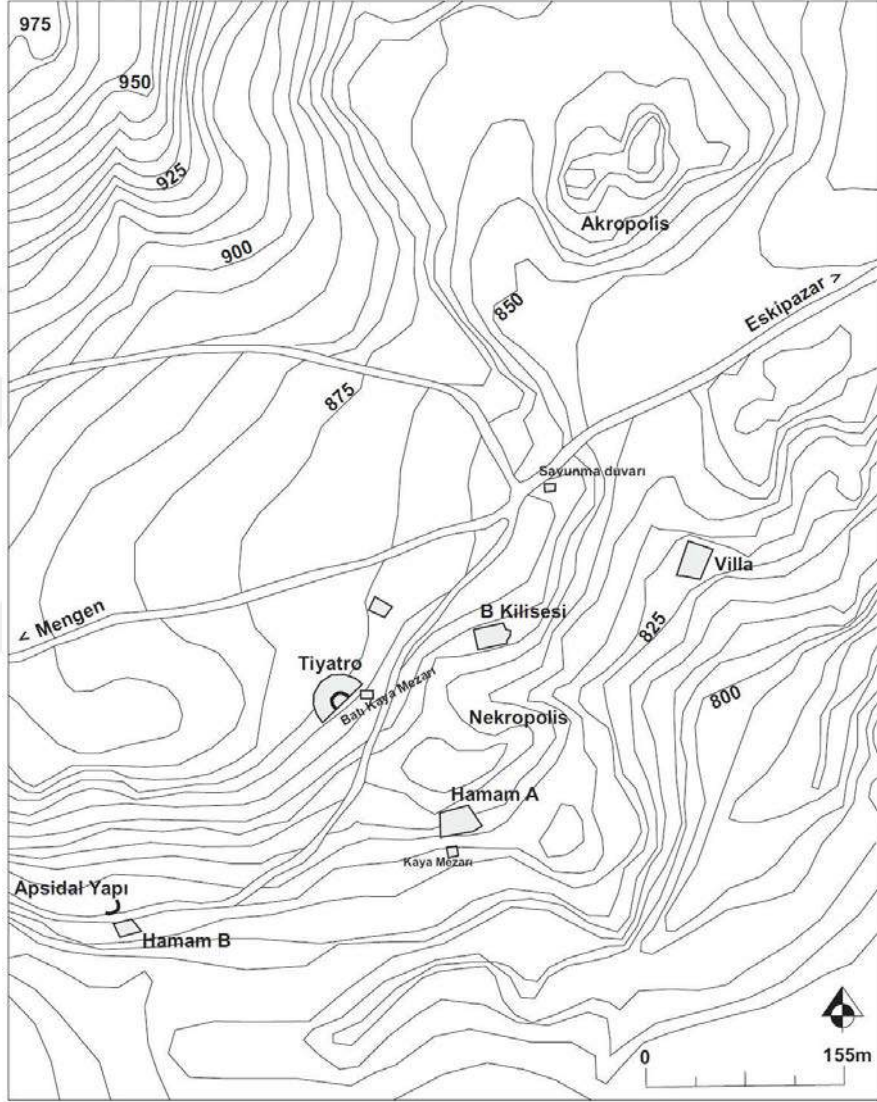
Harita 3: Eskipazar ve Çevresindeki Yerleşimler

Harita 4: Kent Merkezi Yapıları

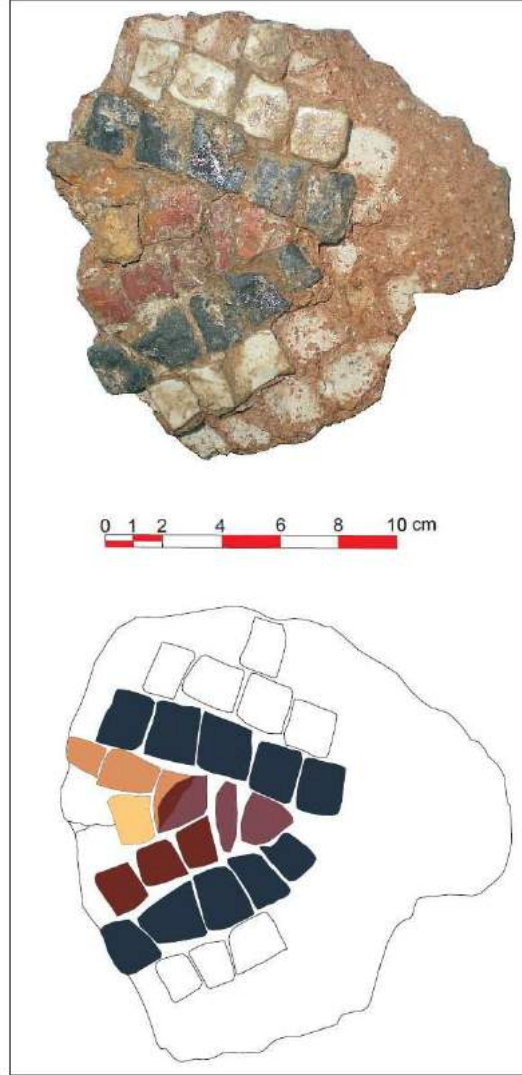

Harita 5: Kent Planı

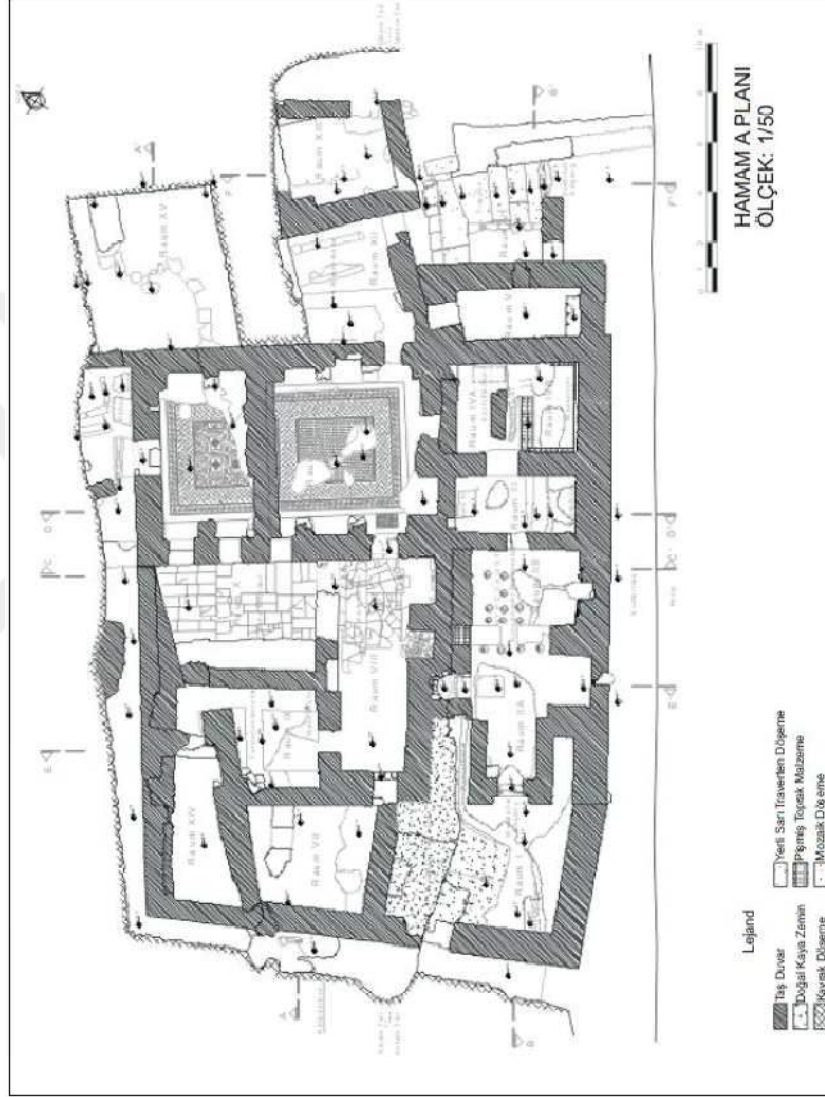

Ek 2 Çizimler

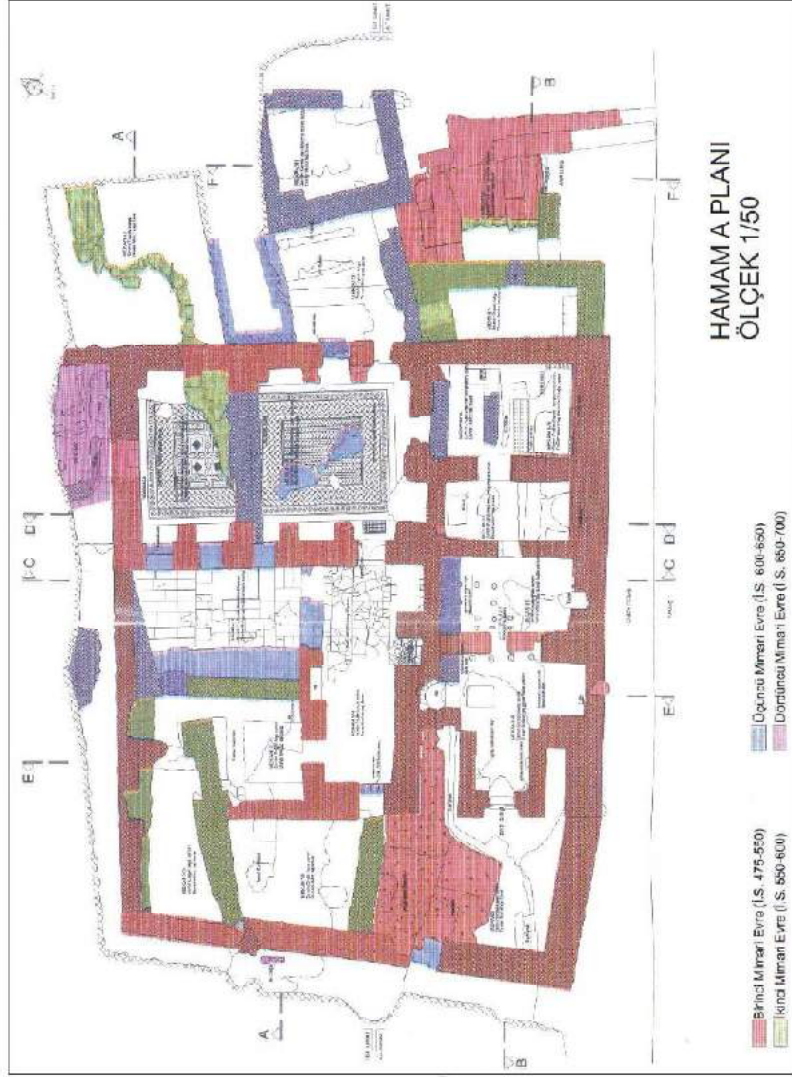
Çizim 1: Kimistene. Mozaik Parçası

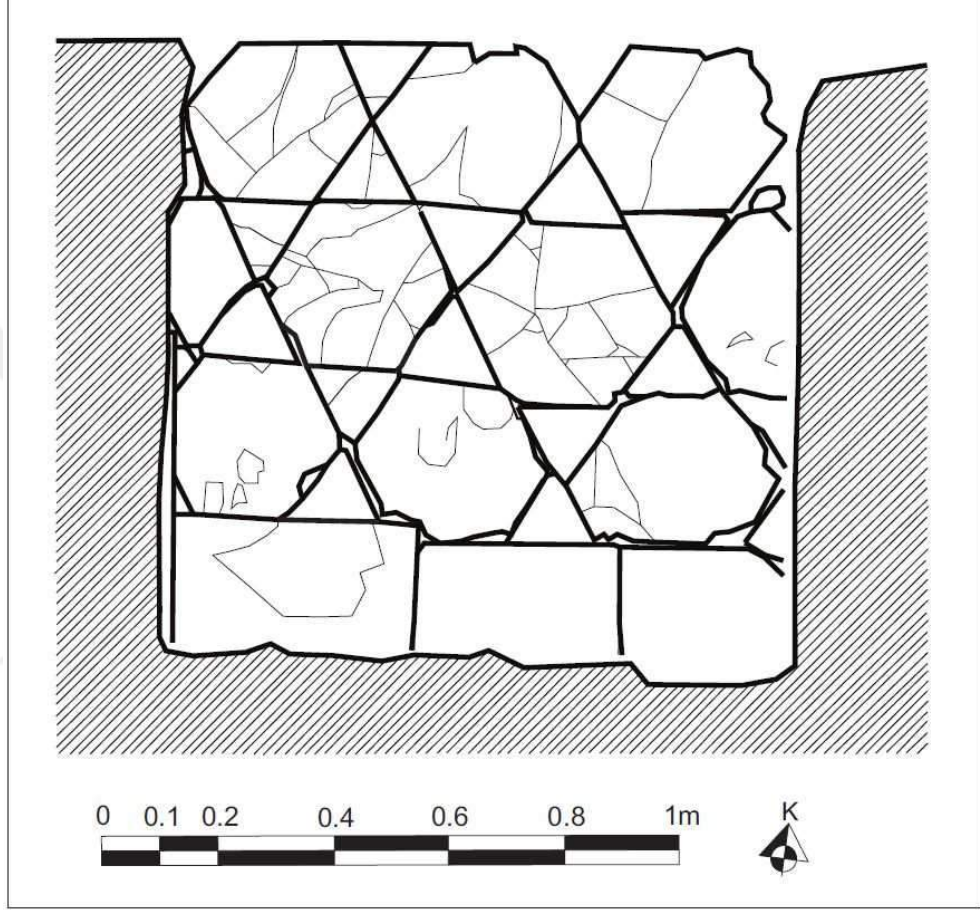
Çizim 2: Hamam A Planı

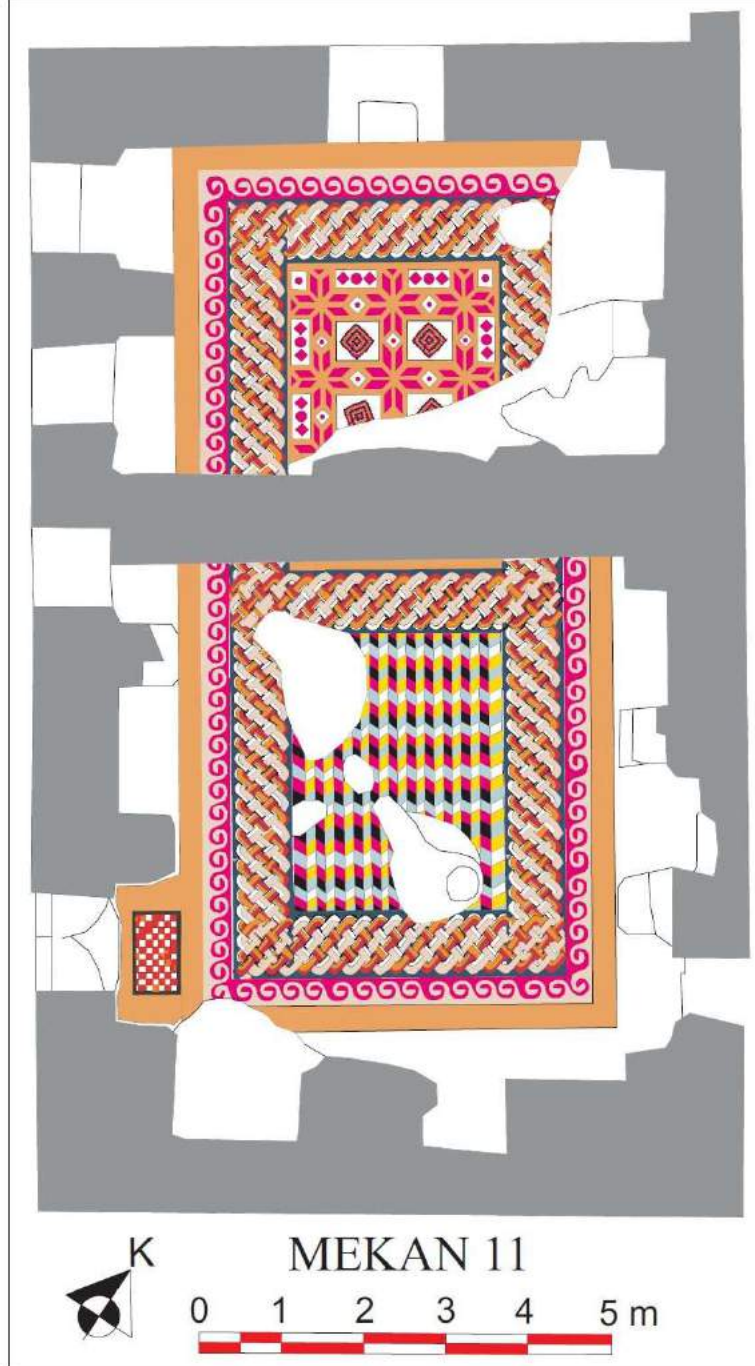
Çizim 3: Hamam A Planı

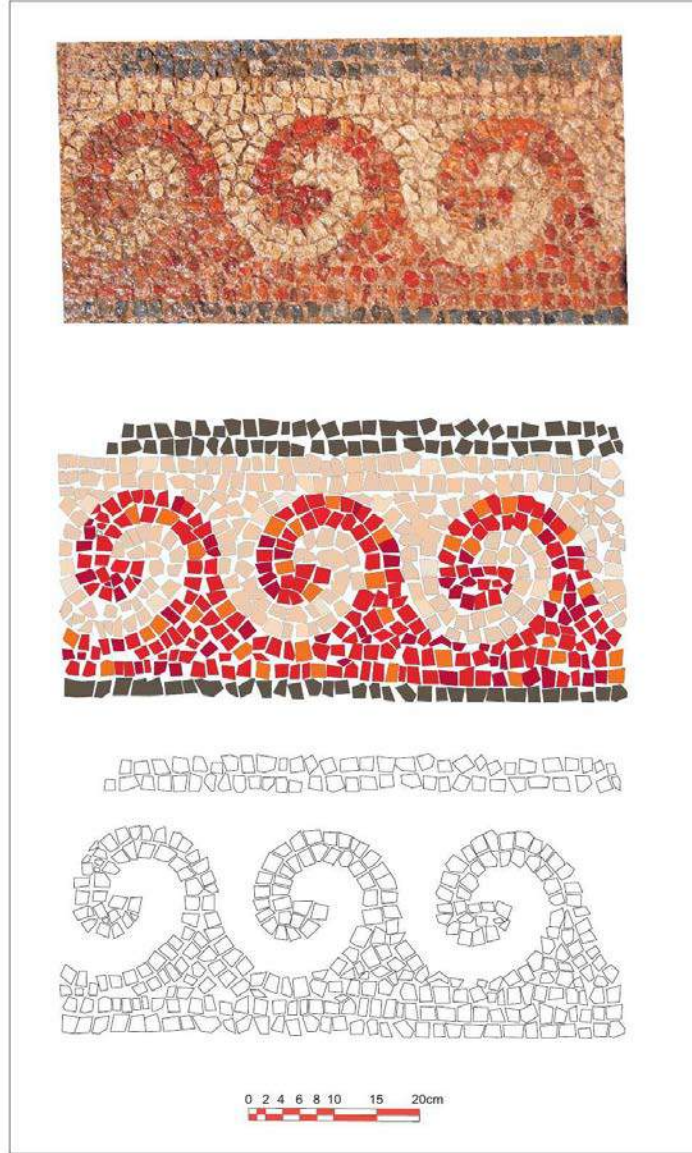
Çizim 4: Mekân 8 Opus Sectile Döşemesi

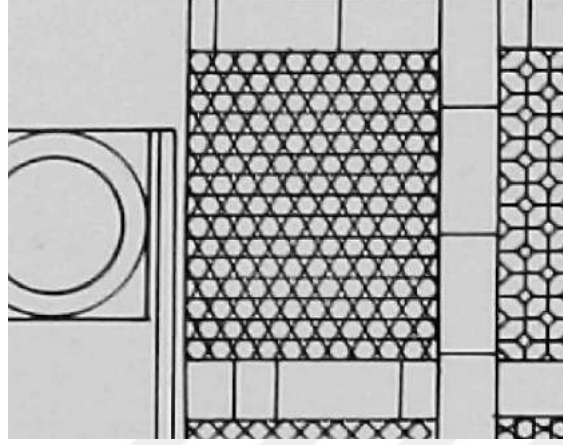
Çizim 6: Mekân 11 Mozaïği

Çizim 7: Mekân 11 Mozaïği. Dalga Motifi Bordürü

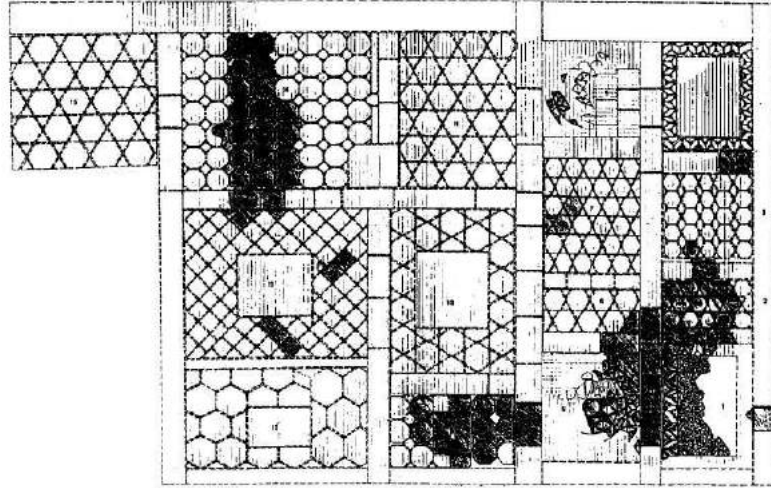

Çizim 8: Sardes, Hamam-Gymnasium Kompleksi. Opus Sectile Döşeme

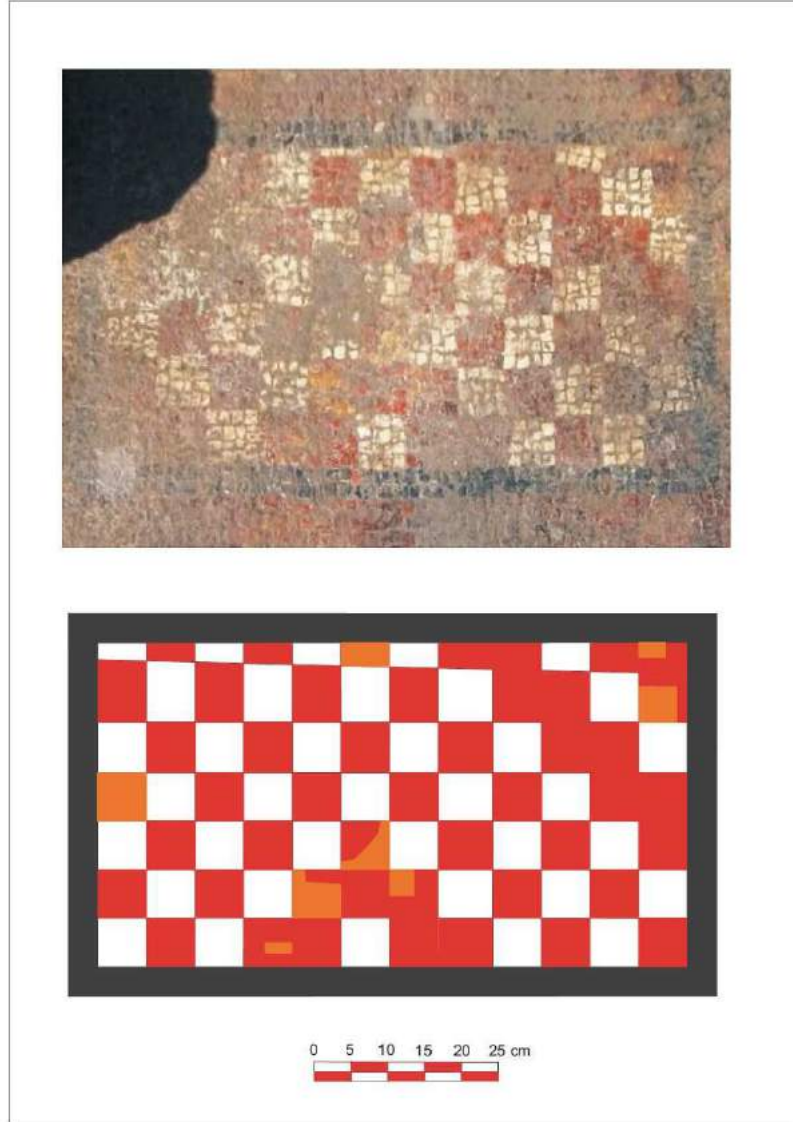
Kaynak: Yegül, fig. 125.

Çizim 9: Ankyra-Ulus Opus Sectileleri

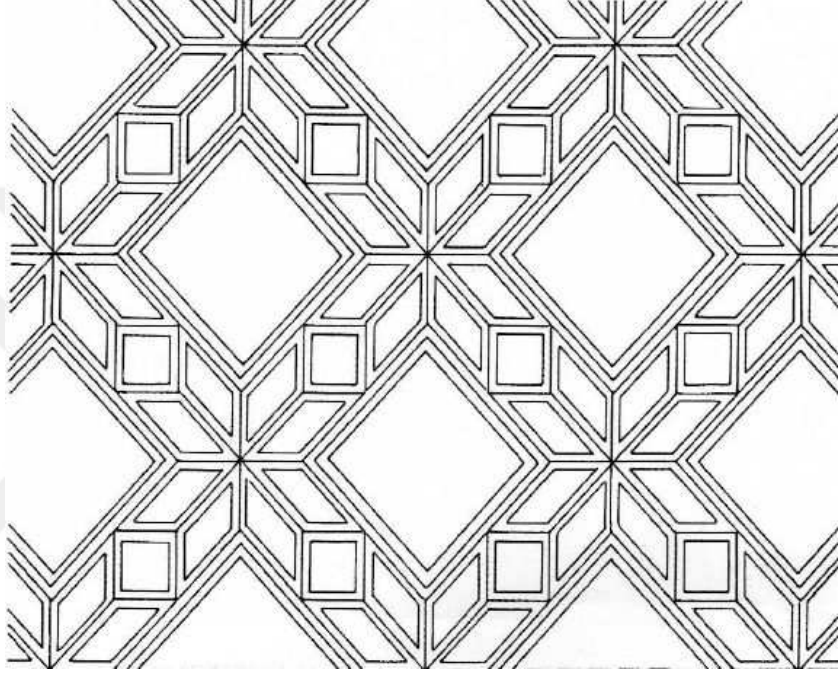

Kaynak: Kadioğlu, Ankyra, s. 369, çiz. 1.

Çizim 10: Dama Tahtası Tasarımı

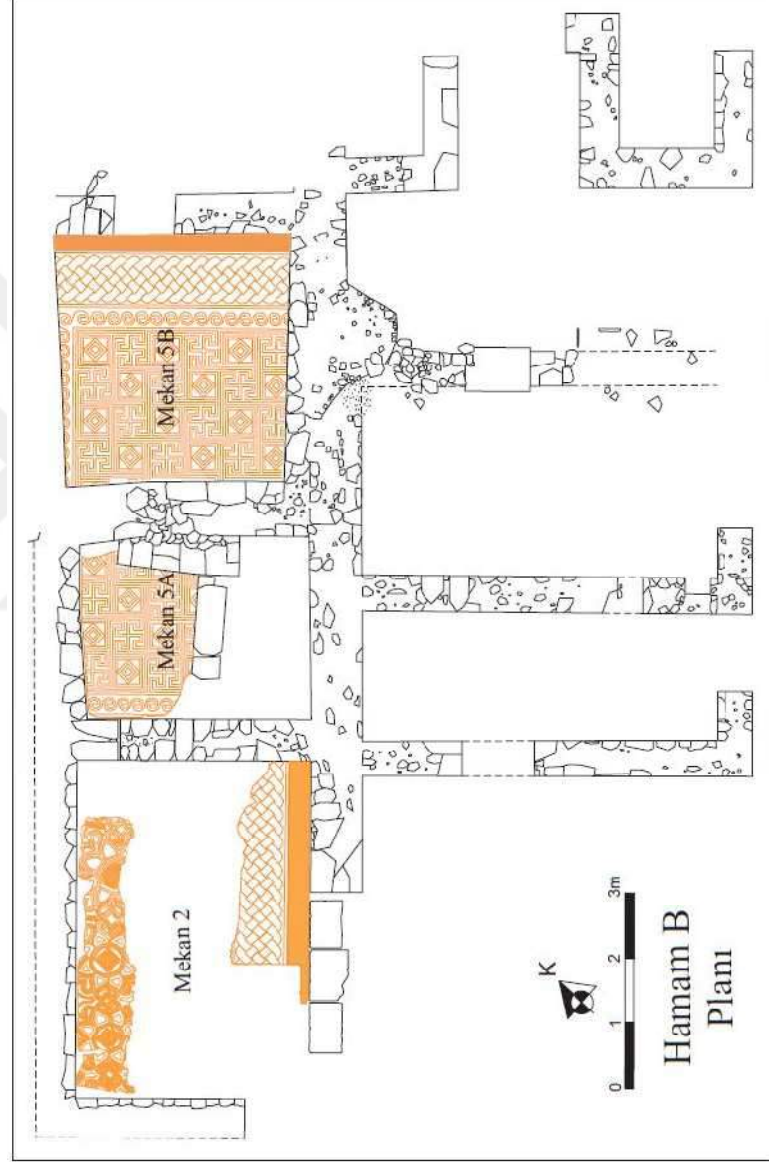

Çizim 11: Side Liman Hamamı Freskosu

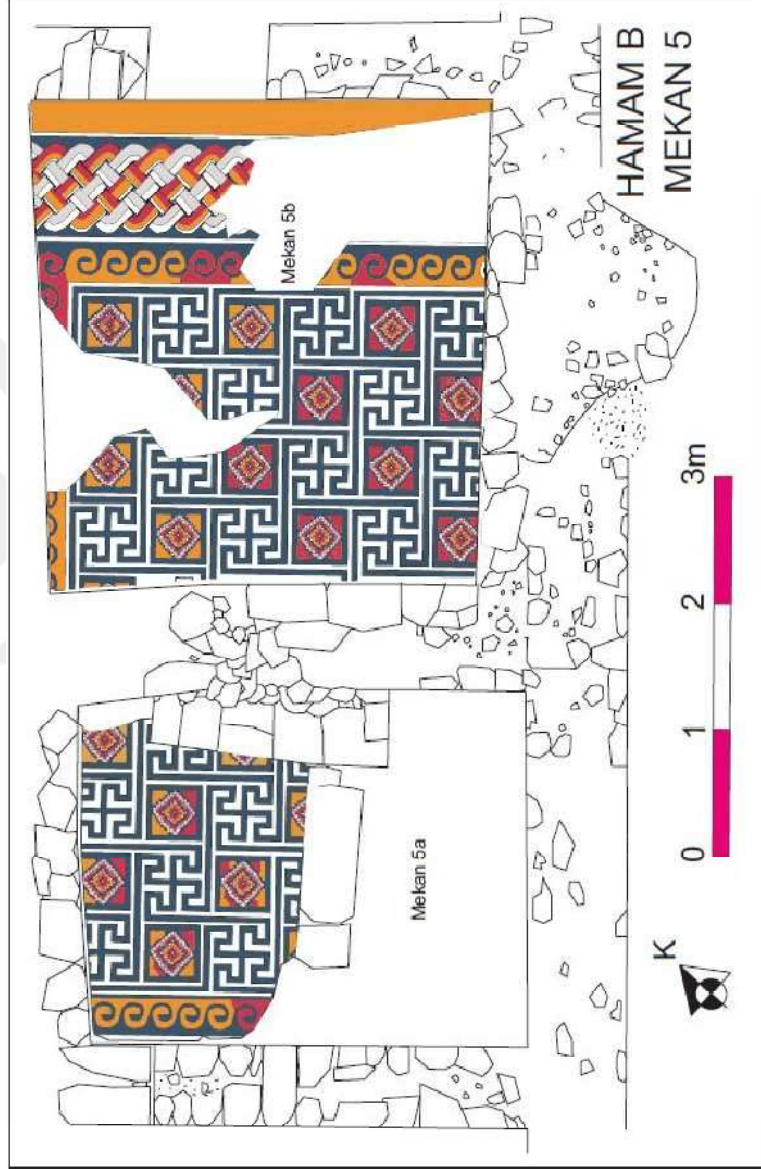

Kaynak: Eskici, fig. 2.

Çizim 12: Hamam B Planı

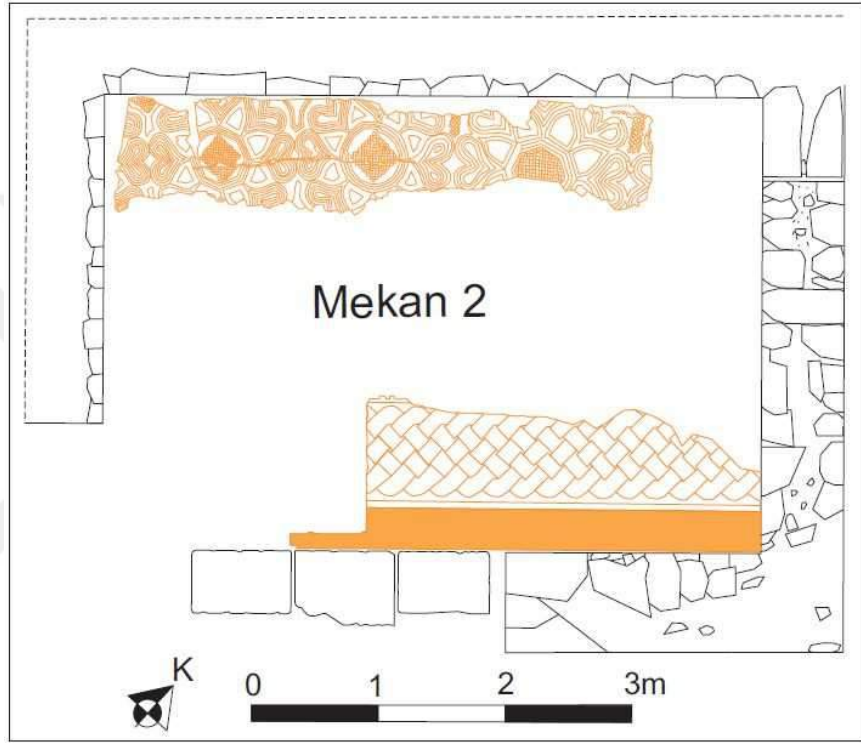
Çizim 13: Hamam B. Mekân 5 Mozaïği

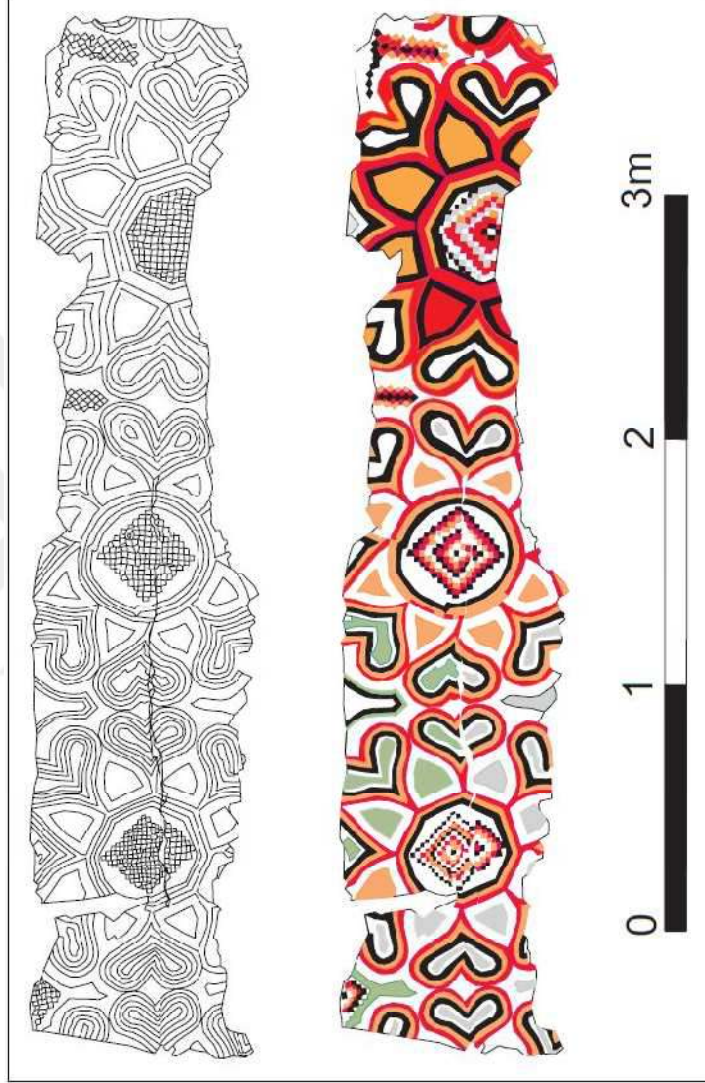
Çizim 14: Mekân 5 Mozaïği. Dalga Motifi Bordürü

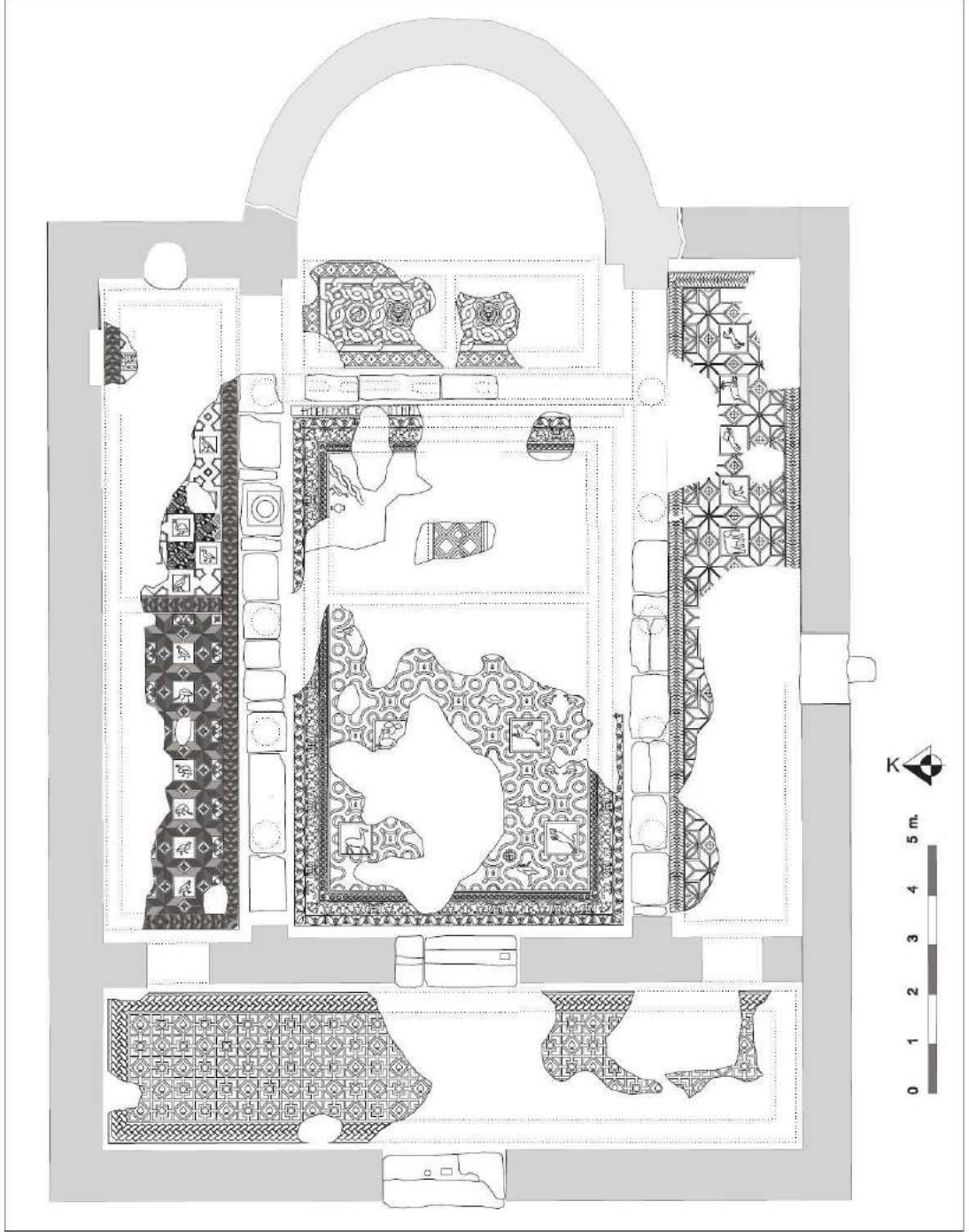
Çizim 15: Hamam B. Mekân 2 Mozaïği

Çizim 16: Mekân 2 Rozet Mozaïği

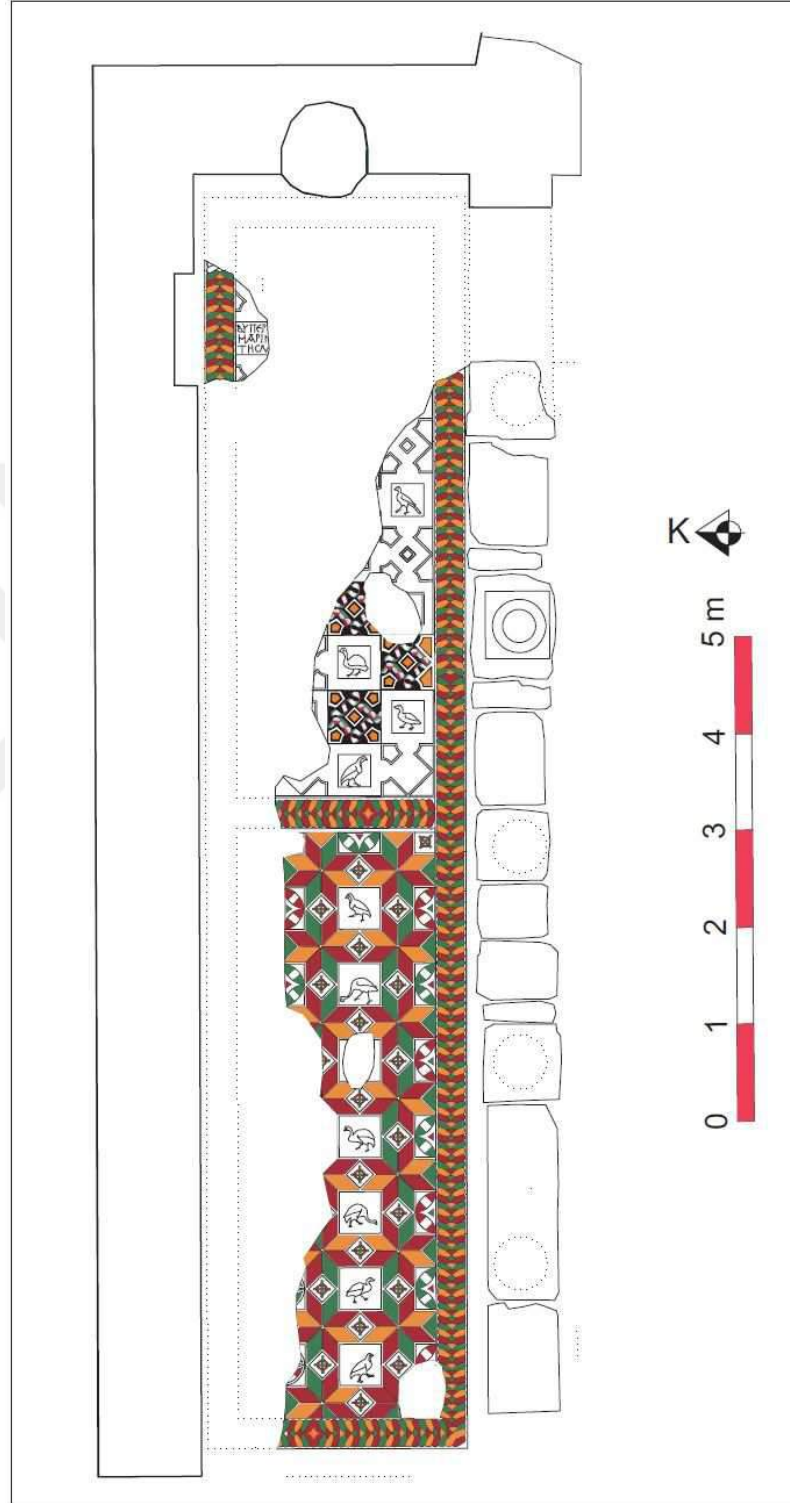

Çizim 17: Erken Bizans A Kilisesi Planı

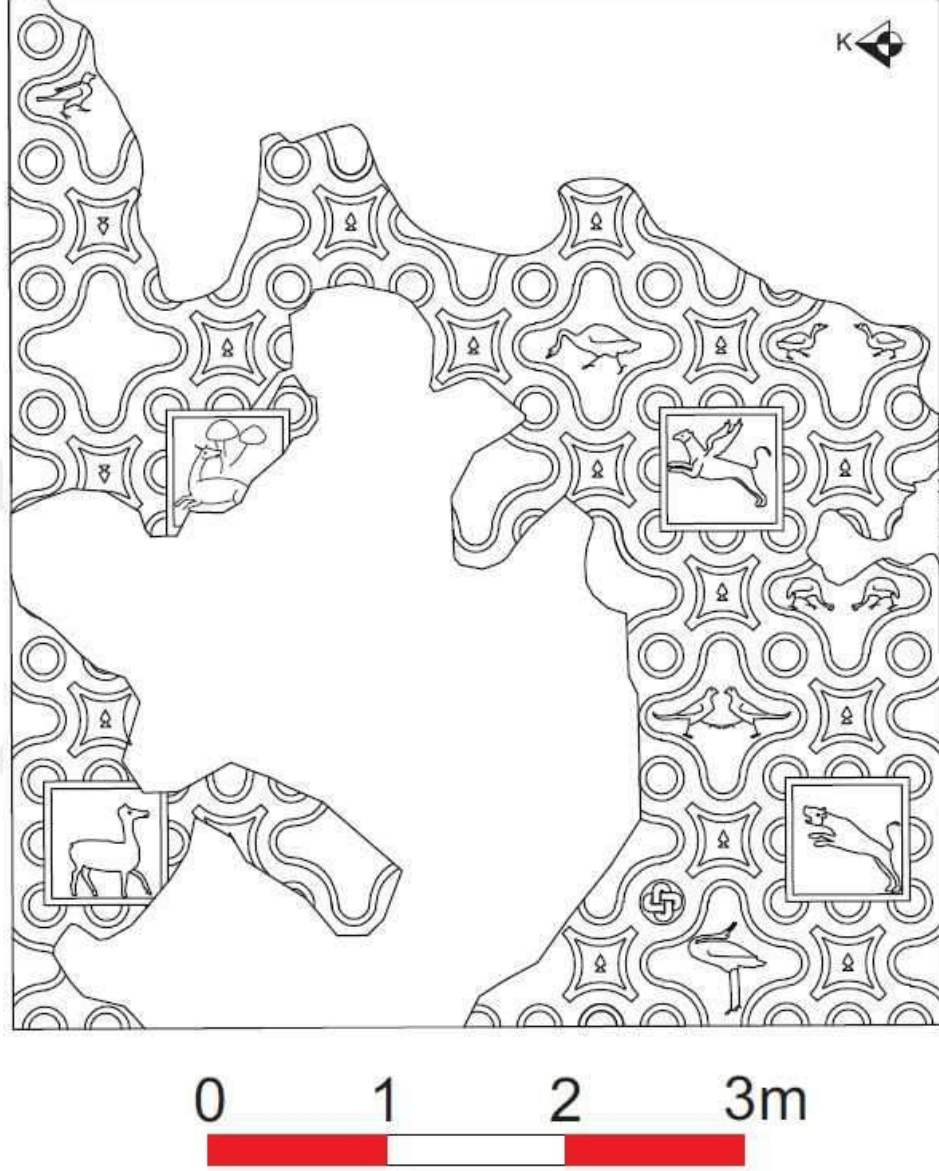
Çizim: A. Kâzım Öz; yeniden düzenleme: S. Patacı

Çizim 18: Kuzey Nef Mozaiği

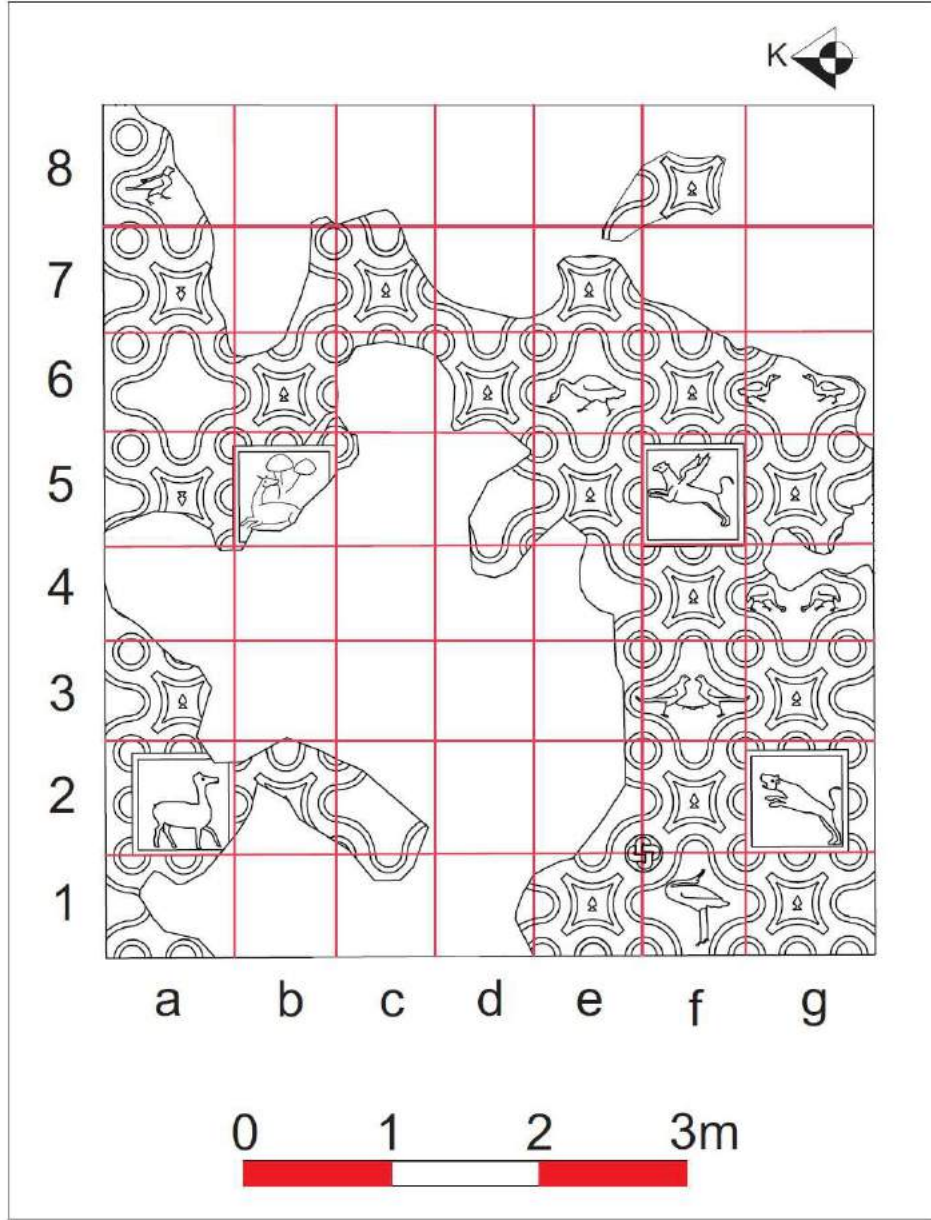
Çizim: A. Kazım Öz; Renklendirme: S. Patacı

Çizim 19: Orta Nef Mozaïği. I Numaralı Süsleme Alanı

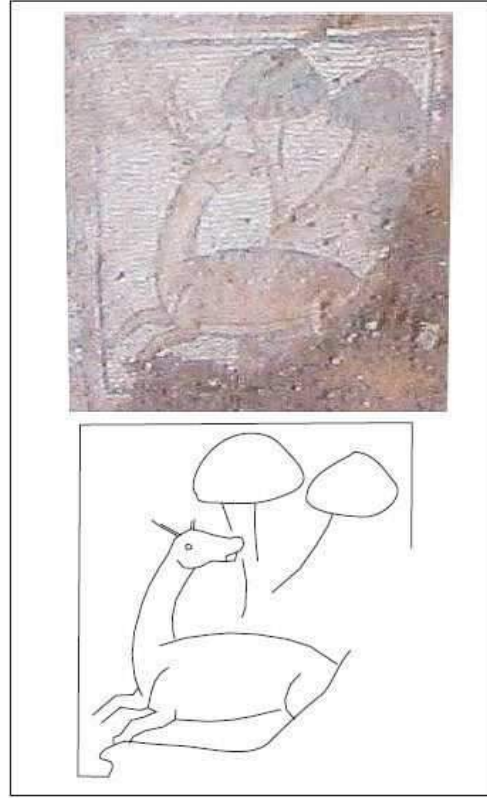
Çizim: A. Kazım Öz; yeniden düzenleme: S. Patacı

Çizim 20: I Numaralı Süsleme Alanı Koordinat Planı

Çizim: A. Kazım Öz; yeniden düzenleme: S. Patacı

Çizim 21: B5 Koordinatındaki Geyik Figürü

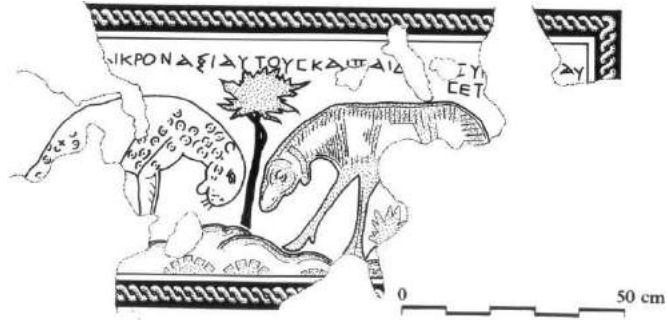

Çizim 22: Makedonya. Piskoposluk Bazilikası Vaftizhane Mozaïği

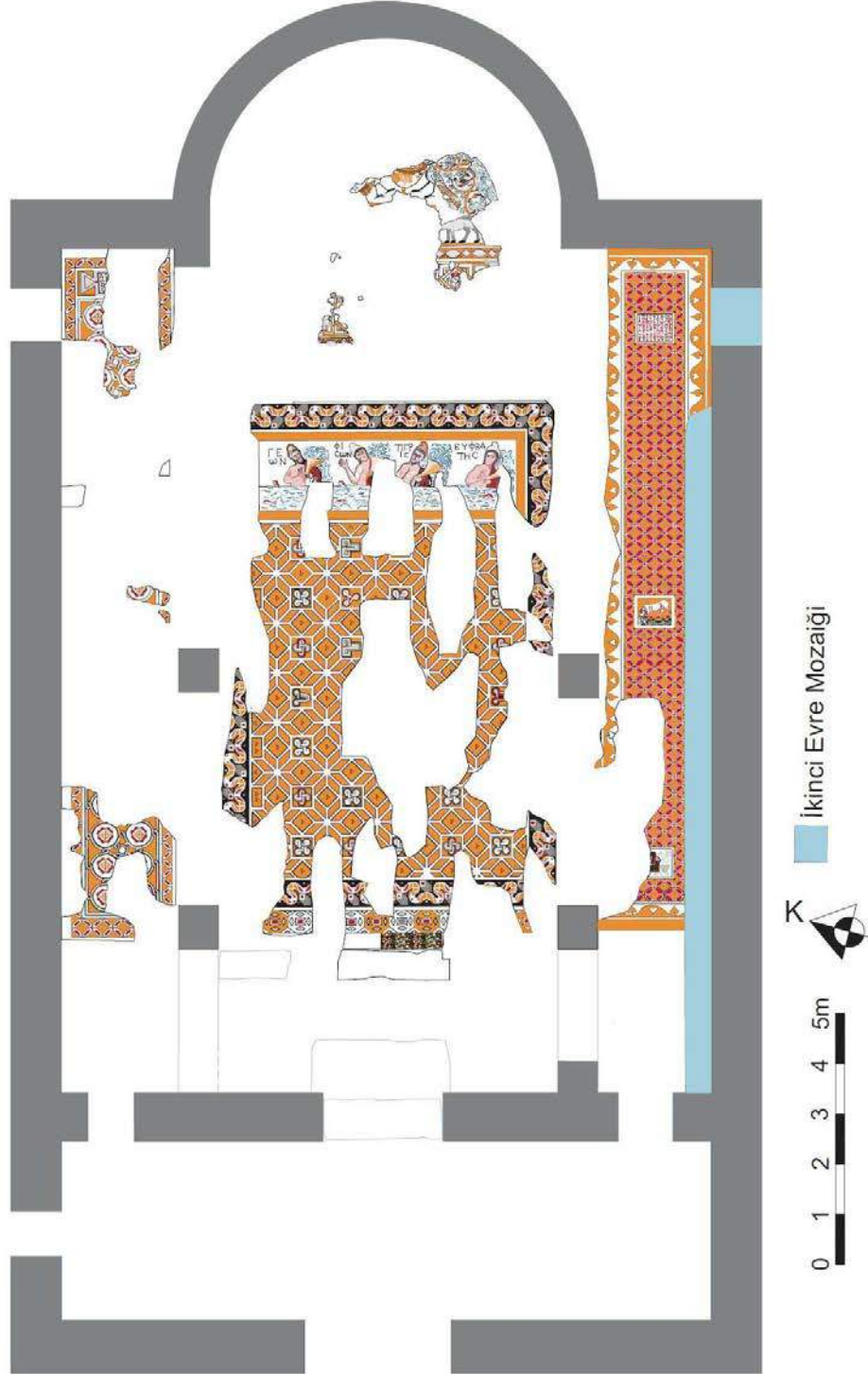
Kaynak: Wiseman ve Mano-Zissi, Stobi I, pl. 90, fig. 47

Çizim 23: Nekropolis Kilisesi Mozaïği. Barış Krallığı.

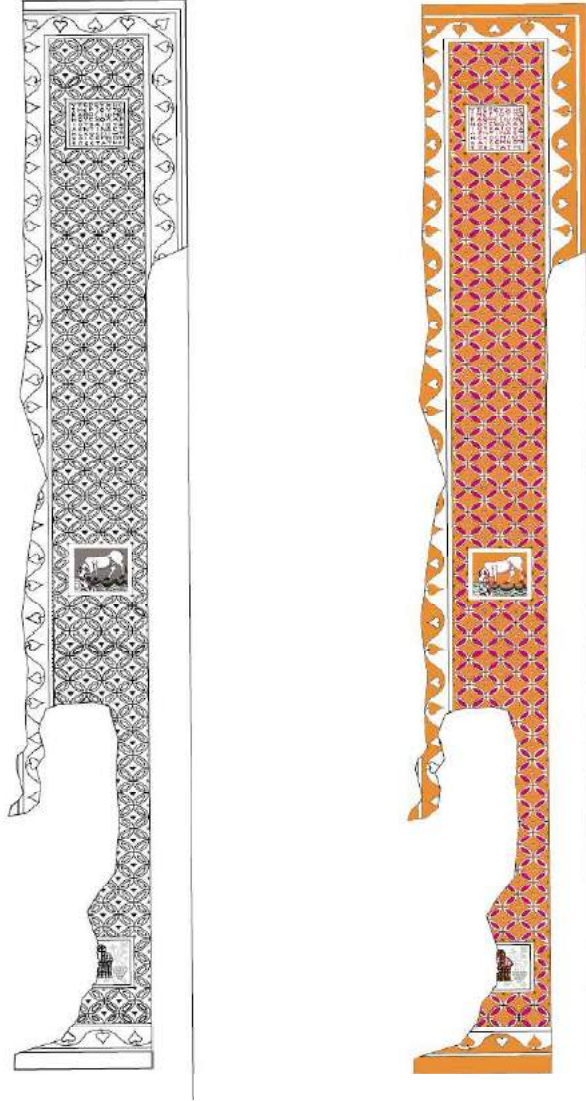

Kaynak: Russell, s. 1633, fig. 10

Çizim 24: B Kilisesi Planı

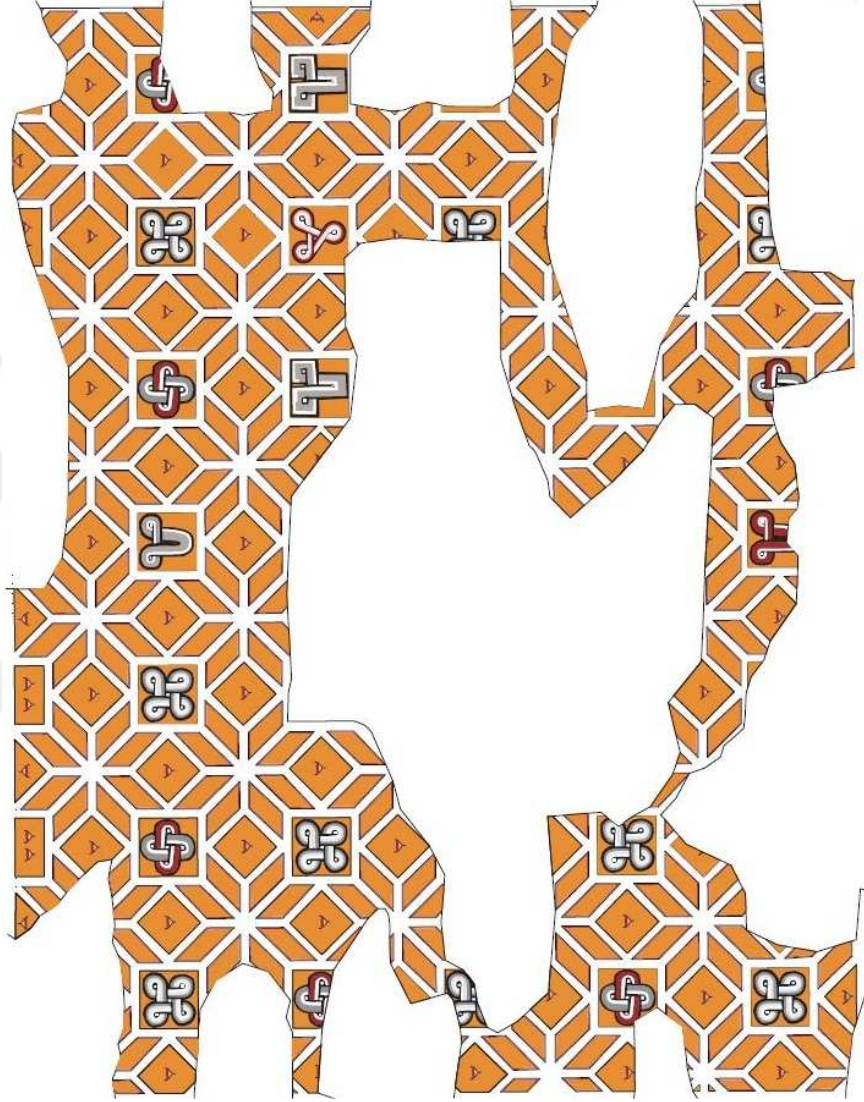
Çizim 25: Güney Nef Mozaïği

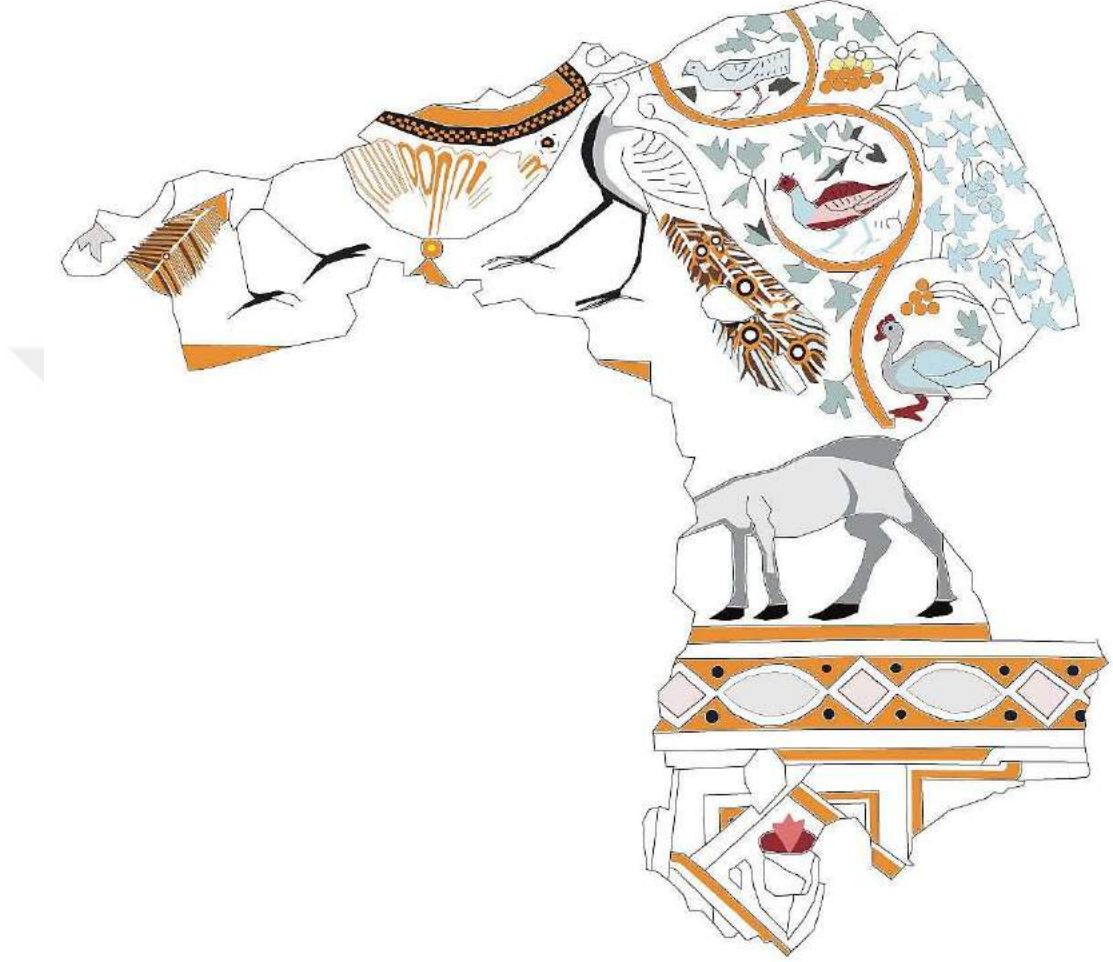
Çizim 26: Cennet Nehirleri Panosu

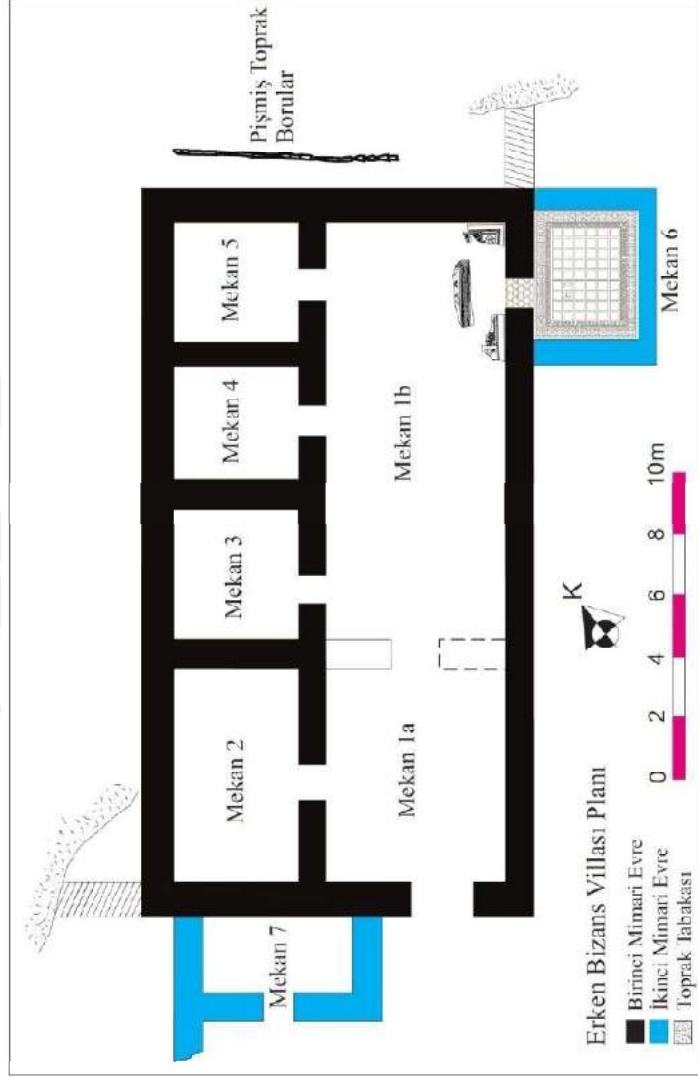
Çizim 27: Geometrik Motifli Pano

Çizim 28: Apsis ve Bema Mozaïği

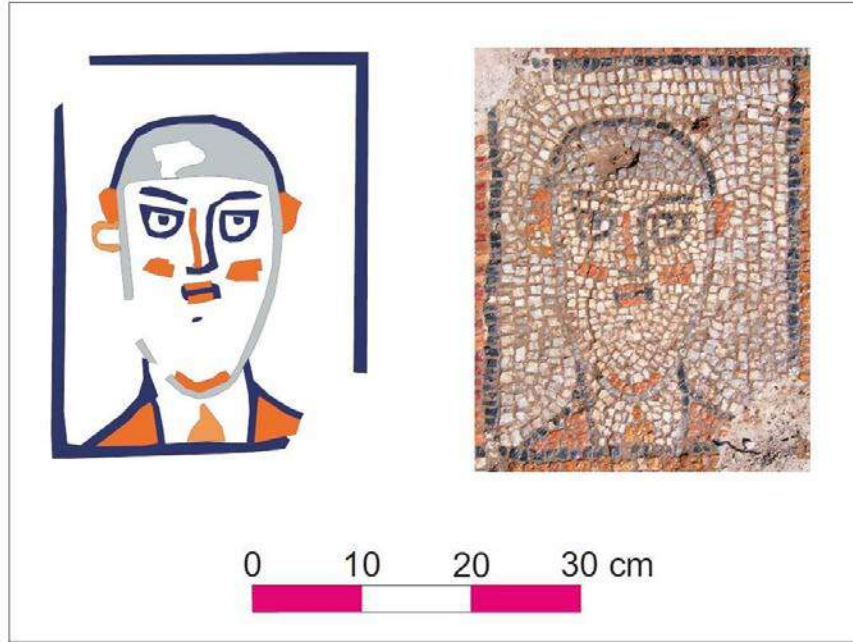
Çizim 29: Erken Bizans Villası Planı

Çizim 30: Basamaklı Eğik Kareler Bordürü

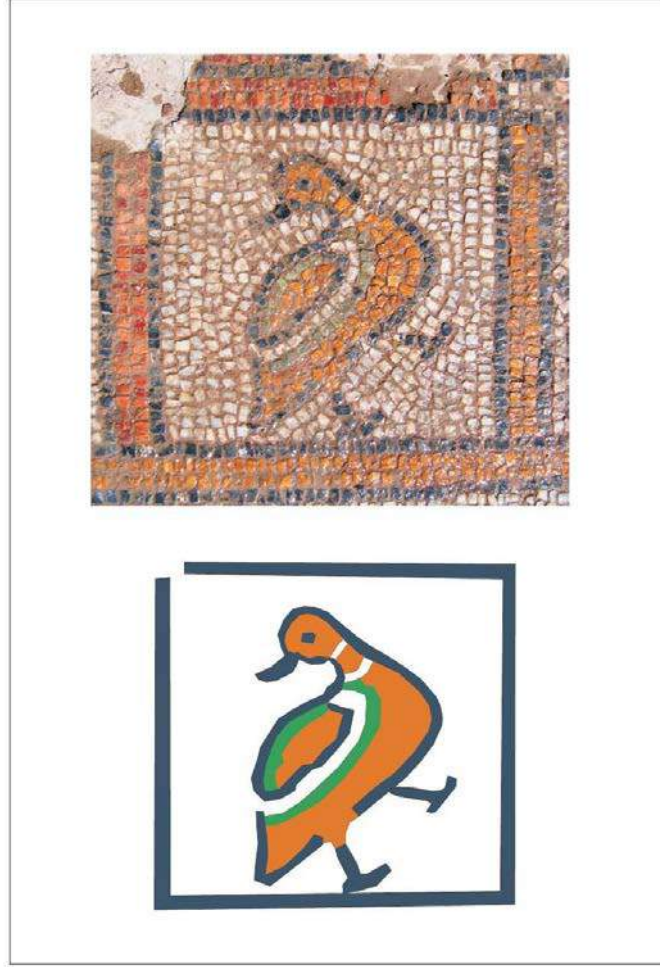
Çizim 31: Erkek Portresi

Çizim 32: Kadın Portresi

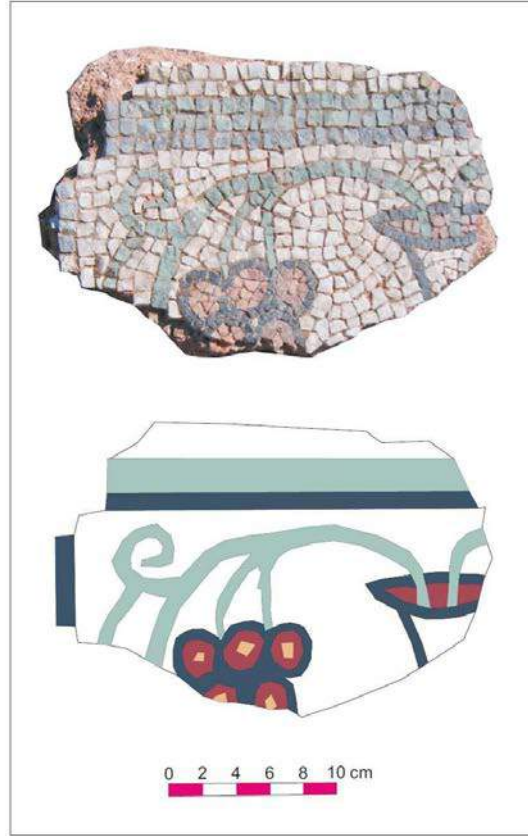
Çizim 33: Batı-Doğu Yönünde Üçüncü; Kuzey-Güney Yönünde Birinci Çerçvedeki Kuş

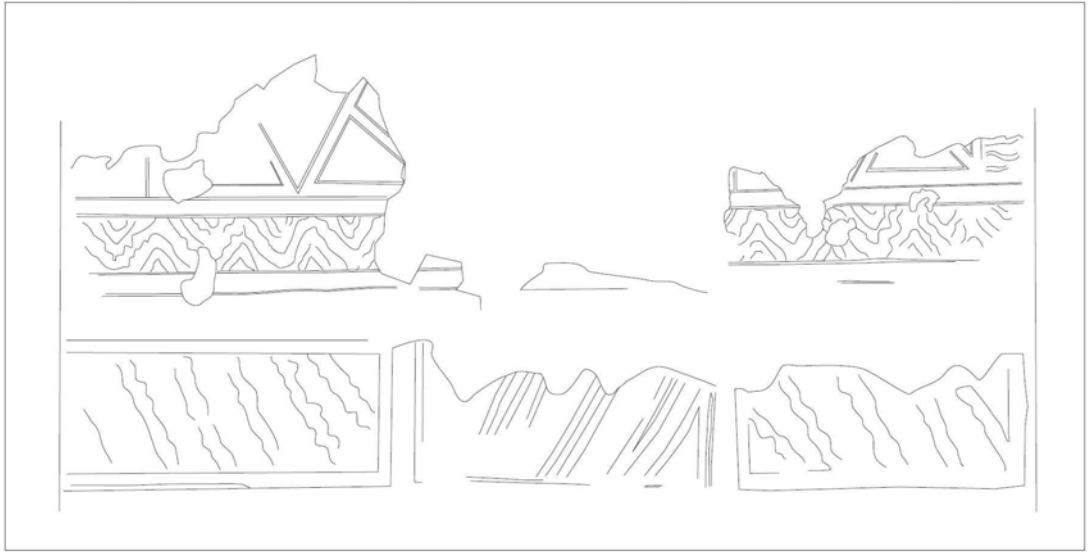
Çizim 34: Rozet Süslemeli Düğümlü Eğik Kare

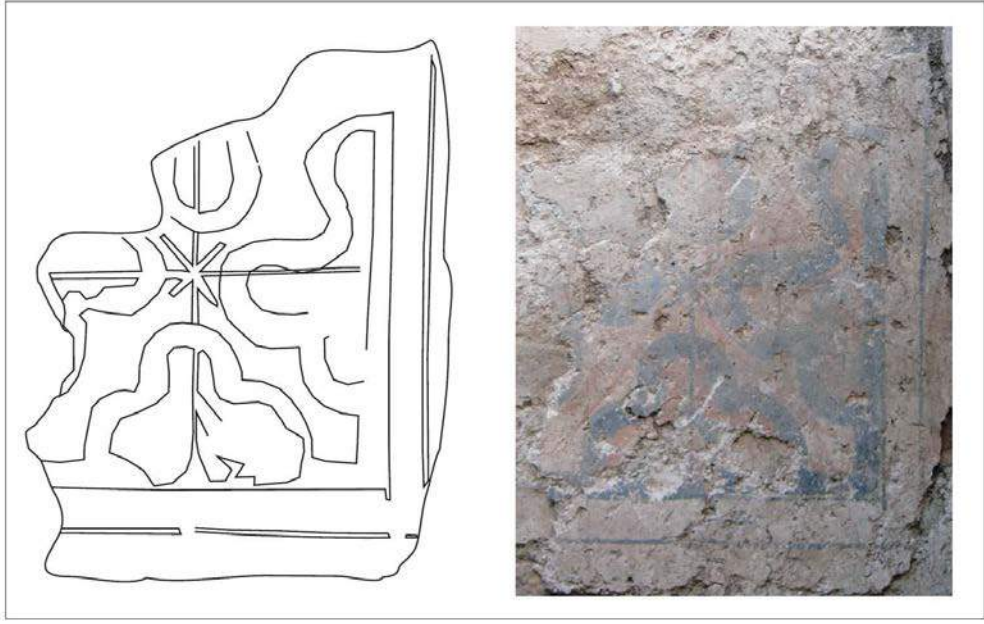
Çizim 35: Mozaik Parçası

Çizim 36: Mekân 3 Kuzey Duvarı Freskosu

Çizim 38: Güney Duvarı Freskosu. Batı Panosu.

Ek 3 Resimler

Resim 1: B Kilisesi'nin Kuzeyden Görünümü

Resim 2: Anıtsal Niş

Resim 3: Kaya Mezarı

Resim 4: Hamam A'nın Doğudan Görünümü

Resim 5: Hamam A Yapısı ve Kaya Mezarının Güneydoğudan Görünümü

Resim 6: Hamam B'nin Doğudan Görünümü

Resim 7: Apsidal Yapı

Resim 8: Erken Bizans A Kilisesi

Resim 9: Erken Bizans Villası'nın Kuzeydoğudan görünümü

Resim 10: Tiyatro(?)

Resim 11: Tiyatro ve Kaya Mezarı

Resim 12: Kimistene. Roma Tapınağı

Resim 13: Şarap Pres Taşı

Resim 14: Mekân 11 Kuzey Duvarı. Stucco Sıva.

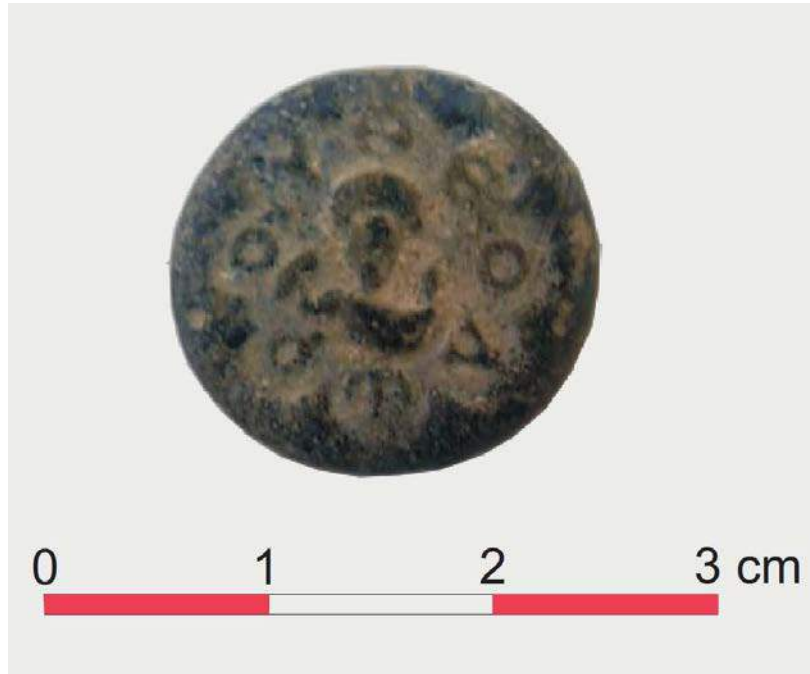
Resim 15: Mekân 11 Kemerli. Stucco Sıva

Resim 16: Hamam A. Mekân 11

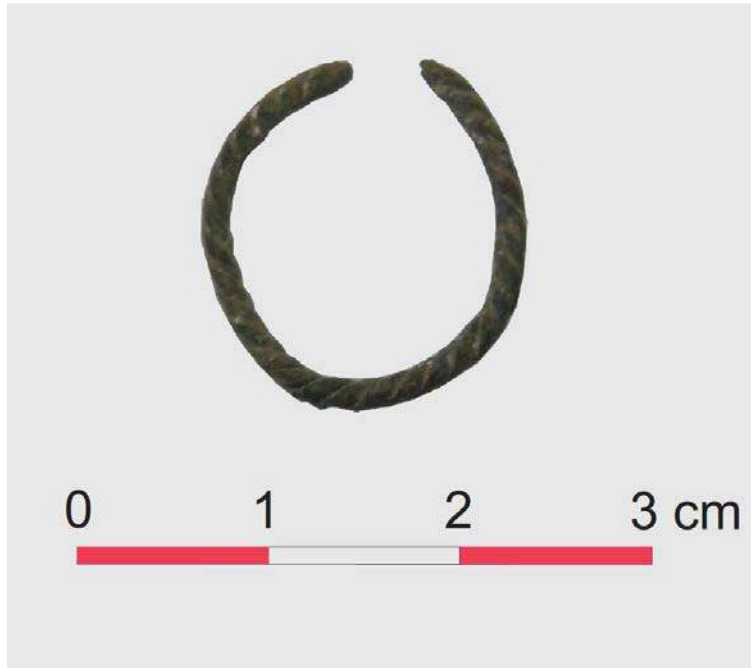
Resim 17: Hamam A. Cam Ağırlık

Resim 18: Hamam A. Zeminde Yazıt İzi

Resim 19: Hamam A. Bronz Küpe

Resim 20: Hamam A. Mozaik Parçası

Resim 21: Hamam A. Mozaik Parçası

Resim 22: Hamam A. Mekân 8 Opus Sectile Döşemesi

Resim 23: Mekân 8 Opus Sectile Döşemesi

Resim 24: Mekân 8'in Kuzeydoğudan Görünümü

Resim 25: Elaiussa Sebaste Bazilikası. Opus Sectile Döşeme

Resim 26: Elaiussa Sebaste Bazilikası. Opus Sectile Döşeme

Resim 27: Elaiussa Sebaste Bazilikası. Opus Sectile Döşeme

Resim 28: Antiokheia. Opus Sectile Döşeme

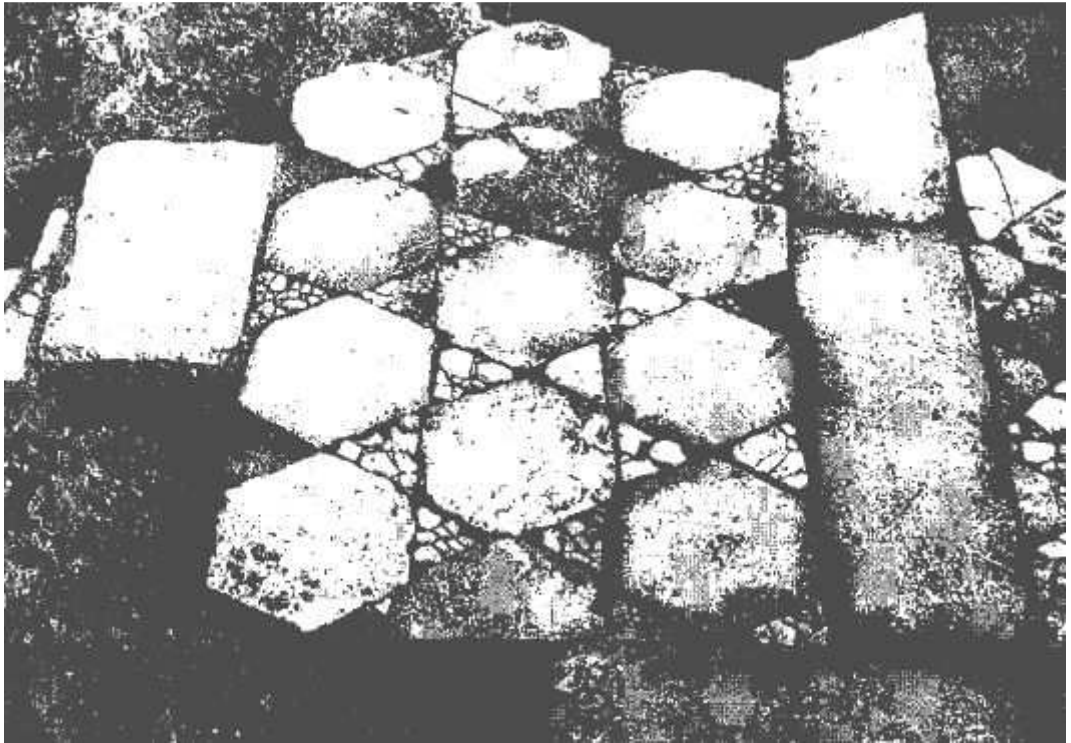
Kaynak: Campbell, Antioch, pl. 120.

Resim 29: Sardes. Hamam-Gymnasium Kompleksi. Opus Sectile Döşemeler

Kaynak: Yegül, fig. 126.

Resim 30: Ankyra-Ulus Opus Sectile Döşemesi

Kaynak: Kadioğlu, Ankyra, s. 374, res. 3a.

Resim 31: Mekân 11a Mozaiği

Resim 32: Mekân 11a Mozaiğinin Doğudan Görünümü

Resim 33: Mekân 11b Mozaiğinin Kuzeyden Görünümü

Resim 34: Mekân 11 Mozaïği. Altı Halatlı Örgü Motifi Bordürü

Resim 35: Mekân 11 Mozaïği. Testere Dişli Eğik Kare

Resim 36: Sekiz Paralelkenar Dörtgenden Oluşan Yıldız Motifi

Resim 37: Eğik Kare

Resim 38: Geometrik Süslemeli Dikdörtgen ve Kare

Resim 39: Mekân 11b Panosu

Resim 40:Comus (Sarhoş Mozaïği) Bordürleri

Resim 41: Psykhe Mozaïği Bordürleri

Resim 42: Pirun (Perre) Mozaïği

Kaynak: Salman, Edessa, Şek. 11.

Resim 43: Halepli Bahçe Mozaikleri. I Nolu Mozaik Alanı. Bordür Tasarımı

Kaynak: Karaca ve Rızvanoğlu, s. 5.

Resim 44: Sardes Sinagogu. Altı Halatlı Örgü Motifi Bordürü

Resim 45: Ksanthos Doğu Bazilikası Mozaiği

Kaynak: Raynaud, s. 116, Ill. 131.

Resim 46: Erzincan Altuntepe Kilisesi. Apsis Mozaïği

Kaynak: Can, Iconographic Evaluation, fig. 5.

Resim 47:AnemuriumNekropolis Kilisesi. Apsis Mozaiği

Kaynak: Campbell, Anemurium, pl. 209.

Resim 48: İsrail. BethShean Sinagogu Mozaïği

Kaynak: R. Ovadiah ve A. Ovadiah, pl. 29.1.

Resim 49: Ürdün. Shunah Al-Jabuniyah Kilisesi Mozaïği

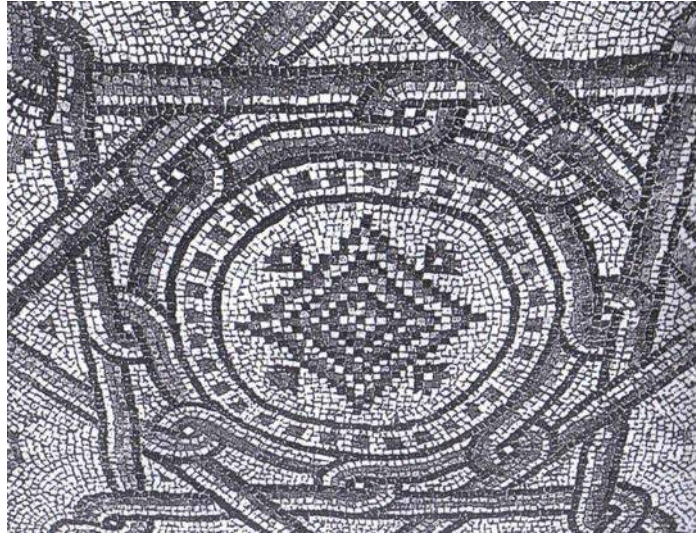
Kaynak: Piccirillo, Jordan, fig. 669.

Resim 50: Ürdün. Shunah Al-Jabuniyah Kilisesi Mozaïği

Kaynak: Piccirillo, Jordan, fig. 662.

Resim 51: Ürdün. Shunah Al-Jabuniyah Kilisesi Mozaïği

Kaynak: Piccirillo, Jordan, fig. 663.

Resim 52: Narlıkuyu. Roma Hamamı Mozaïği

Resim 53: Apamea. Konut Yapısı Mozaïği

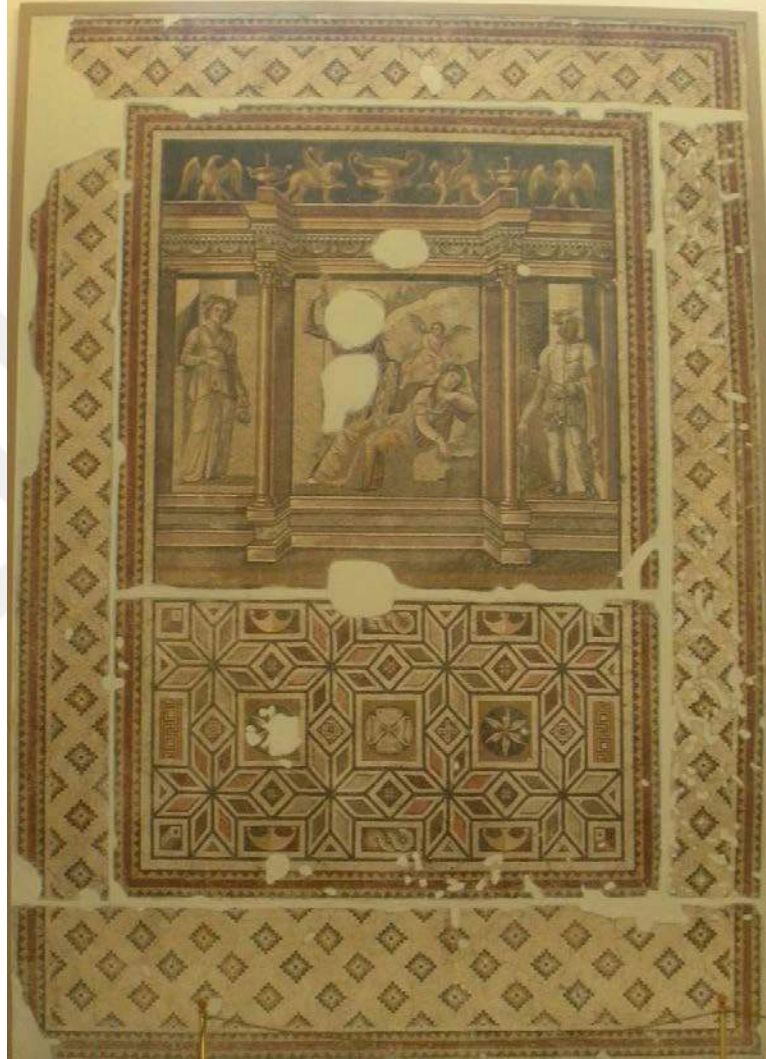
Kaynak: Balty, Syrie, s. 27.

Resim 54: Antiokheia. İçme Müsabakası Mozaïği

Kaynak: Balty, La t trarchie, pl. 14.1.

Resim 55: Antiokheia. Terk Edilmiş Ariadne Mozaïği

Resim 56: Antiokheia. Terk Edilmiş Ariadne Mozaïği. Detay

Resim 57: Antiokheia. Psykheler Kayığı Evi Mozaïği

Resim 58: Zeugma. Menad Villası Mozaïği

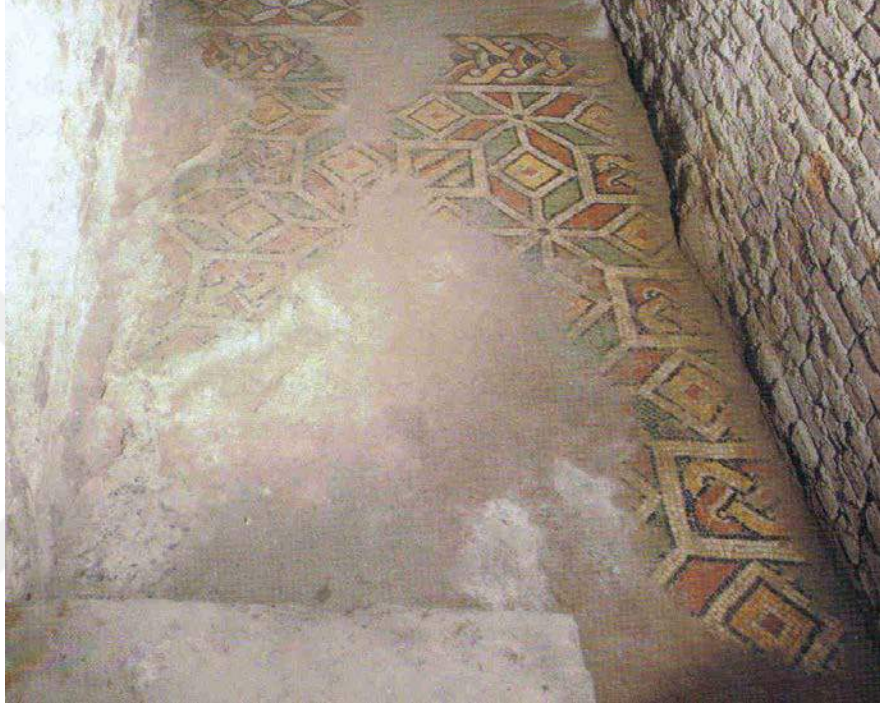
Kaynak: Başgelen ve Ergeç, s. 38.

Resim 59: Ksanthos Doğu Bazilikası. Atrium Mozaïği

Kaynak: Raynaud, fig. 29.

Resim 60: Prusia Ad Olympum. Yerkapı, Koridorlu Alan Mozaiği

Kaynak: Okçu, Prusia, res. 1.

Resim 61: Kos. HagiosStephanos Bazilikası. Kuzey Nef Mozaiği

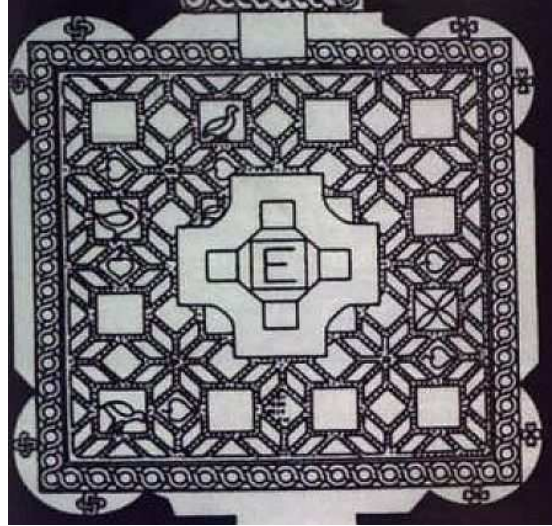
Kaynak: Parrish, Kos, fig. 20.

Resim 62: Kos. HagiosStephanos Kompleksi, Küçük Bazilika. Naos mozaïği

Kaynak: Parrish, Kos, fig. 21.

Resim 63: Kos. Hagios Ioannos Vaftizhanesi Mozaïği

Kaynak: Parrish, Kos, fig. 22.

Resim 64: Hamam B. Mekân 5a Mozaïği

Resim 65: Hamam B. Mekân 5b Mozaïği

Resim 66: Mekân 5 Mozaïği. Svastika-Meander

Resim 67: Mekân 5 Mozaïği. Testere Dişli Eğik Kare

Resim 68: Mekân 2. Rozet Mozaïği

Resim 69: Mekân 2'nin Güney Kenarındaki Mozaik Parçası

Resim 70: Antiokheia. Daphne'den Bir konut Yapısı Mozaïği

Kaynak: Levi, pl. 128c.

Resim 71: Mopsuhestia Bazilikası. Svastika-Meander Tasarımlı Mozaik

Kaynak: Budde, abb. 119.

Resim 72: Ürdün. Piskopos Leontios Kilisesi Kuzey Nef Mozaïği

Kaynak: Nassar ve Turshan, fig. 20.

Resim 73: A Kilisesi Kuzey Duvarı

Resim 74: A Kilisesi Apsisi. Kuzeyden Görünüm

Resim 75: A Kilisesi. Kuzey Nef Doğu Duvarı

Resim 76: A Kilisesi. Kuzey Nef. Niş

Resim 77: A Kilisesi Kuzey Nef Mozaïği. I Numaralı Pano

Resim 78: A Kilisesi Kuzey Nef Mozaïği. II Numaralı Pano

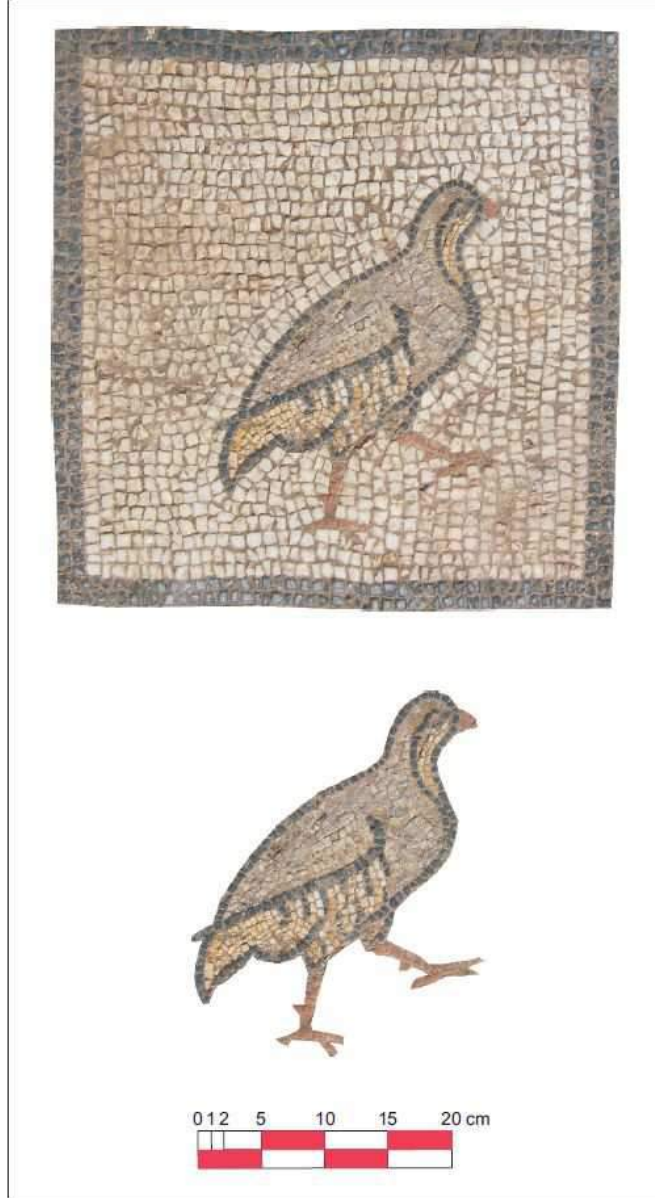
Resim 79: İğ Motiflerinden Oluşan Teğet Daireler Tasarımı

Resim 80: Örgü Motifi Bordürü

Resim 81: Keklik Figürü

Resim 82: Ördek Figürü

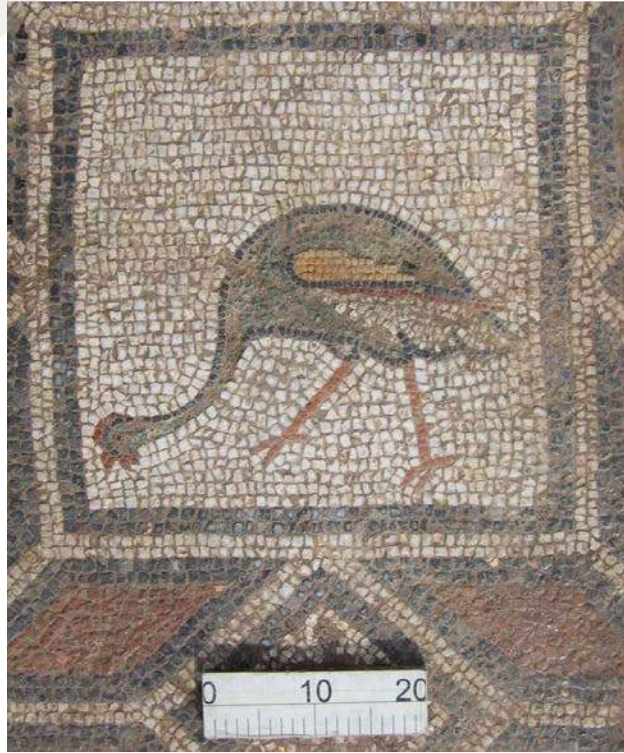
Resim 83: Benekli Tavuk Figürü

Resim 84: Benekli Tavuk Figürü

Resim 85: Kümes Hayvanı Figürü (?)

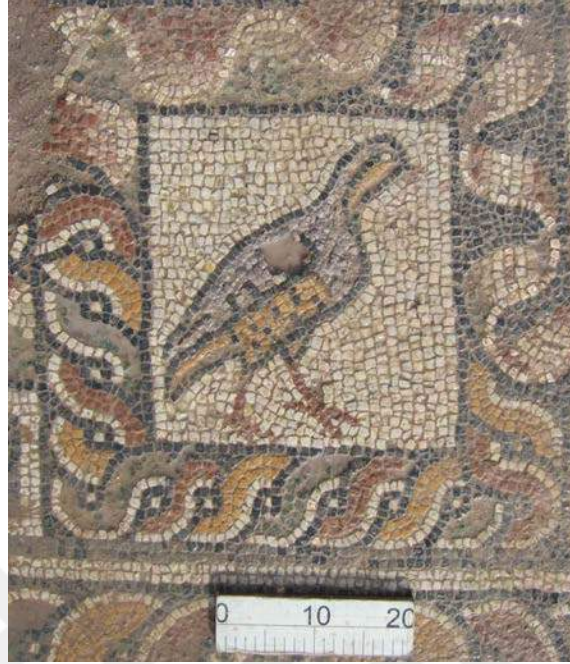
Resim 86: Keklik Figürü

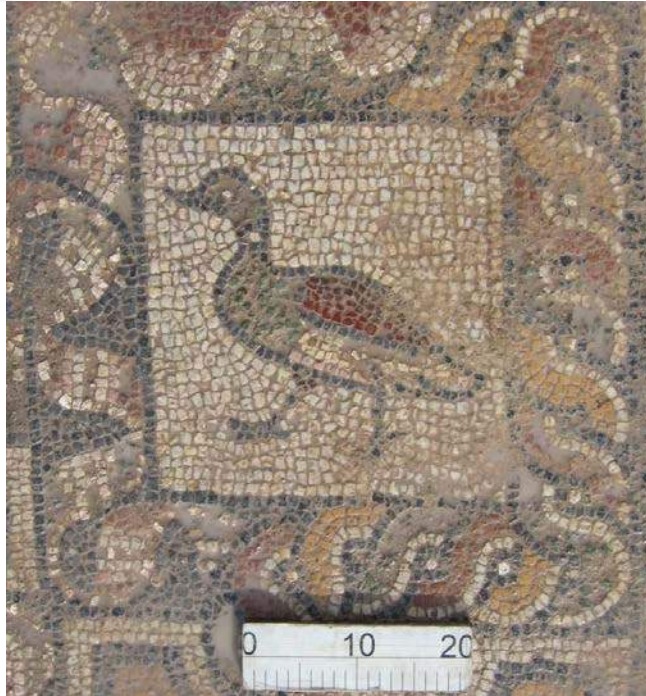
Resim 87: Kuş Figürleri ve Pano Tasarımı

Resim 88: Keklik Figürü

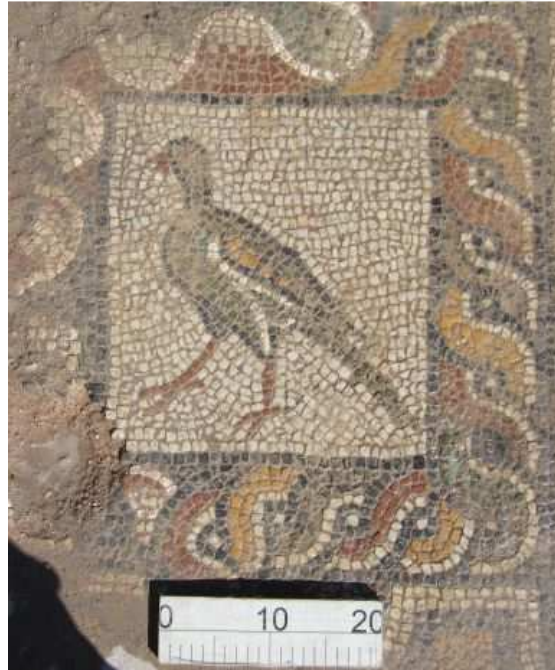
Resim 89: Ördek Figürü

Resim 90: Benekli Tavuk Figürü

Resim 91: Papağan Figürü

Resim 92: Mozaik Yazıt

Resim 93: A Kilisesi Güney Nef Mozaïği

Resim 94: Güney Nef Mozaïği Pano Tasarımı

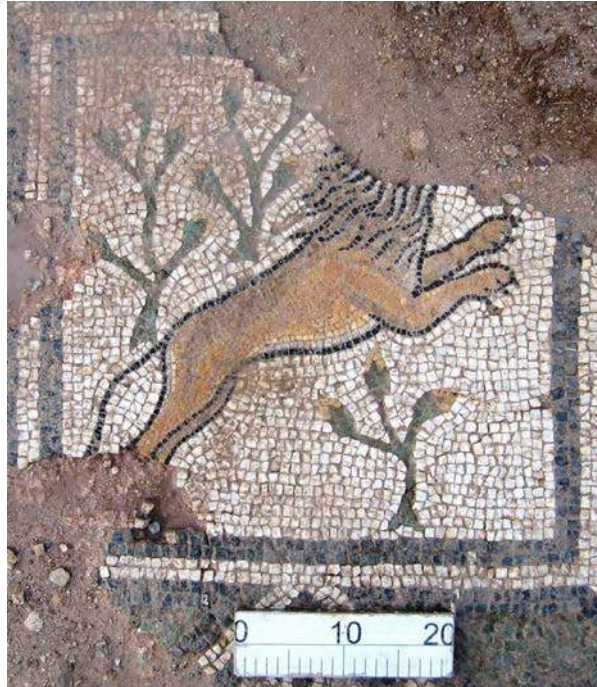
Resim 95: Fil Figürü

Resim 96: Tavus Kuşu Figürü

Resim 97: Aslan Figürü

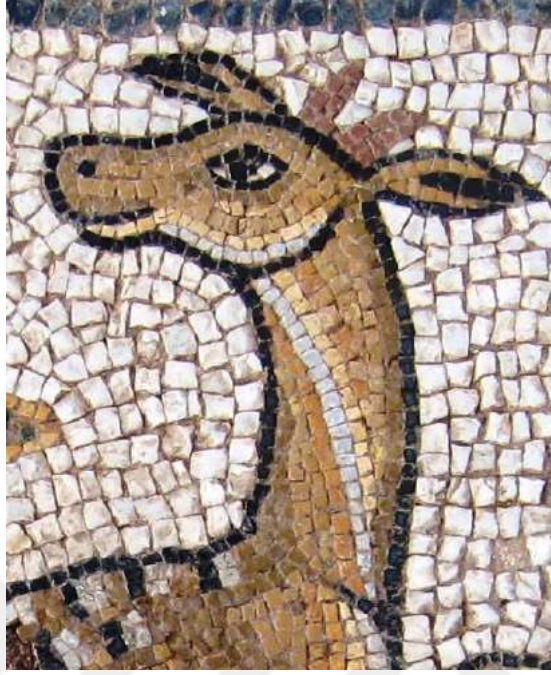
Resim 98: Aslan ve Ceylan

Resim 99: Ceylan Figürü

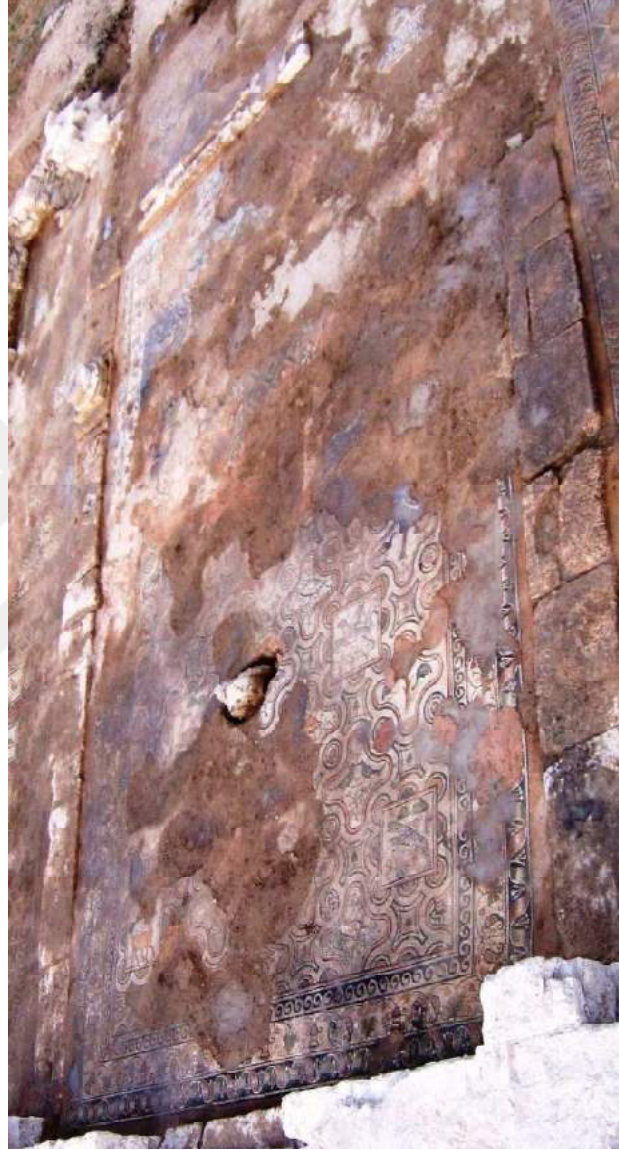
Resim 100: Ceylan Figürü. Detay

Resim 101: At Figürü

Resim 102: Orta Nef Mozaikinin Güneybatıdan Görünümü

Resim 103: Orta Nef Mozağinin Kuzeyden Görünümü

Resim 104: Orta Nef Mozaïği Bordür Tasarımları

Resim 105: Bordür Tasarımları ve Adak Yazıtı

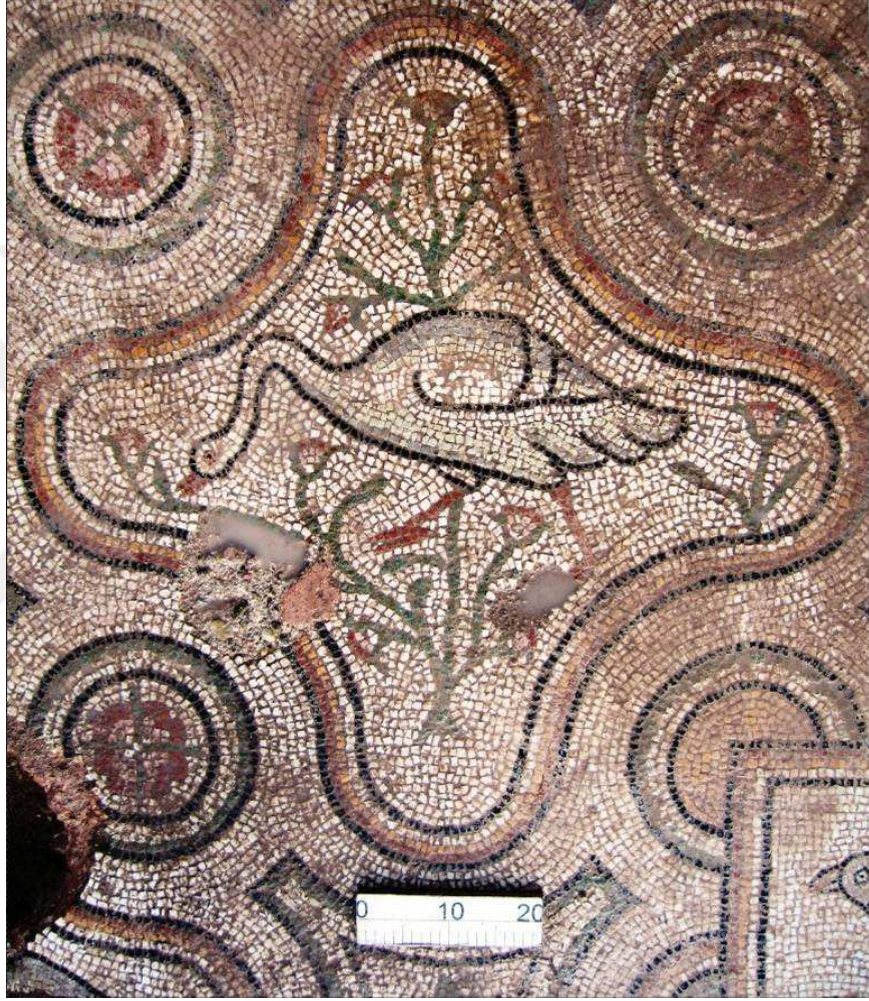
Resim 106: Orta Nefin Doğu Kenarı. Mozaik Yazıt

Resim 107: Orta Nef Mozaïği. I Numaralı Süsleme alanı

Resim 108: Eğrisel Kare (Eğik Yastık Motifi) İçerisinde Su Kuşu Figürü

Resim 109: G4 Koordinatındaki Eğrisel Kare

Resim 110: G4 Koordinatındaki Eğrisel Kare. Detay

Resim 111: G6 Koordinatındaki Eğrisel Kare

Resim 112: A8 Koordinatındaki Eğrisel Kare

Resim 113: F3 Koordinatındaki Eğrisel Kare

Resim 114: Su Kuşu Figürü

Resim 115: D5 Koordinatındaki Eğrisel Kare

Resim 116: E4 Koordinatındaki Eğrisel Kare

Resim 117: Leopar Figürü

Resim 118: Grifon Figürü

Resim 119: A2 Koordinatındaki Geyik Figürü

Resim 120: Rozet Süslemeli Daire

Resim 121: Konkav Sekizgen

Resim 122: Orta Nef. II Numaralı Süsleme Alanı

Resim 123: Ördek Figürü, Bantlar ve Bir Kap Betimi

Resim 124: Kuş Figürü, Bantlar ve Bir Kap Betimi

Resim 125: Karşılıklı Resmedilmiş Kuş Figürleri

Resim 126: Bema Mozaïği. I Numaralı Pano

Resim 127: Bema Mozaïgi. I Numaralı Pano

Resim 128: Bema Mozaïgi. II Numaralı Pano

Resim 129: Kuş Figürü

Resim 130: Vazo Betimli Düğümlü Daire

Resim 131: Nartheks Mozağinin Kuzeyden Görünümü

Resim 132: Nartheks Mozaïği

Resim 133: Nartheks Mozaïği. Detay

Resim 134: Antiokheia. Megalopsykhia Mozaiği Bordürü

Resim 135: Muğla'nın Milas İlçesinde Keşfedilen Bir Mozaiğin Bordürü

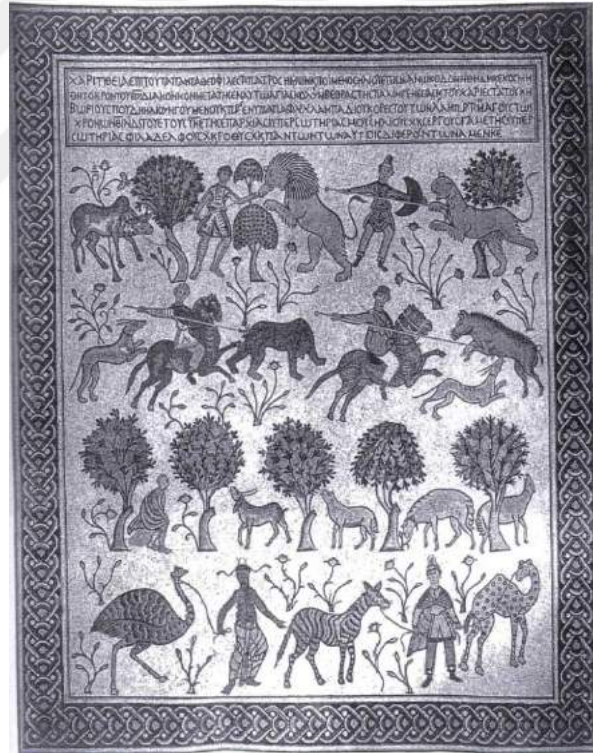

Kaynak: Kızıl ve Özcan, res. 12.

Resim 136: Sardes Sinagogu. Örgü Motifli Bordür

Resim 137: Ürdün. Eski Diakonikon Vaftizhanesi Mozaïği

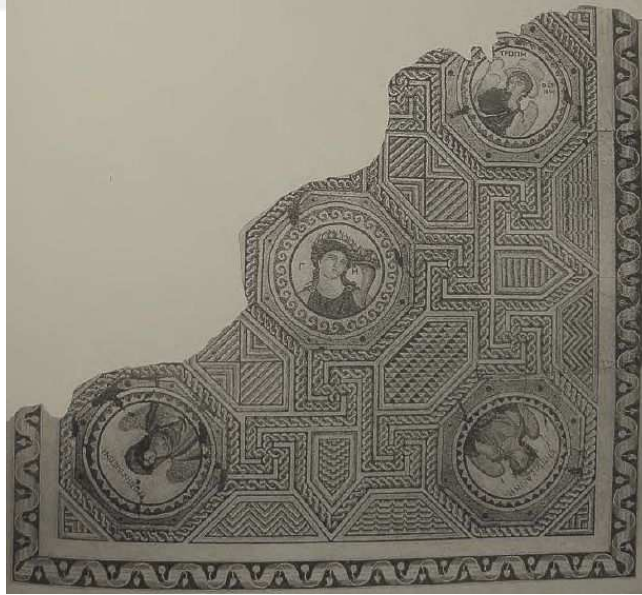
Kaynak: Piccirillo, Jordan, fig. 166.

Resim 138: Kıbrıs. Theseus Villası Mozaïği

Kaynak: Daszewski, fig. 36.

Resim 139: Antiokheia. Ge ve Mevsimler Mozaïği

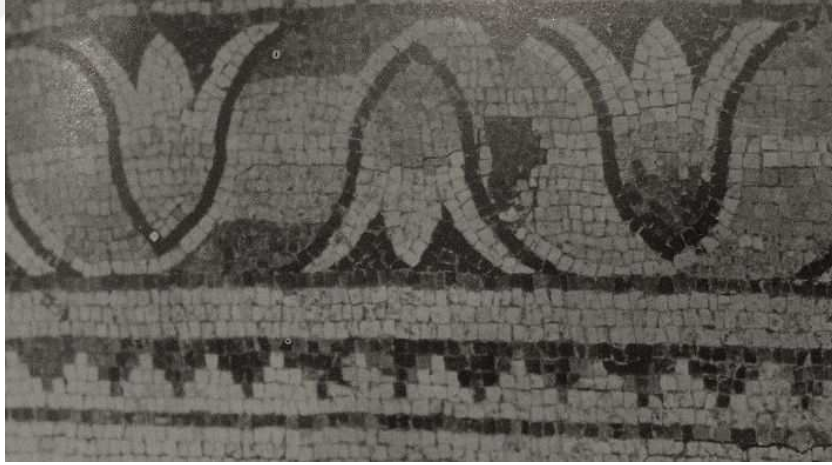

Kaynak: Levi, pl. 81b.

Resim 140: Büyük Saray Mozaïği. Kurdele Bordürü

Resim 141: Kıbrıs. Limeniotissa Bazilikası Mozaïği

Kaynak: Michaelides, Cyprus, fig. 26.

Resim 142: Ravenna. Galla Placidia Mausoleiumu Duvar Mozaiği

Kaynak: Lorizzo, pl. 6.

Resim 143: Aphrodisias. Rahip Evi. Atrium Mozaiği

Kaynak: Campbell, Aphrodisias, pl. 82.

Resim 144: Anemurium. Nekropolis Kilisesi Mozaïği

Kaynak: Campbell, Anemurium, pl. 198.

Resim 145: Antiokheia. Eros ve Psykhe Mozaïğinin yanındaki Geometrik Pano

Resim 146: Tunus. Djebel Oust Mozaïği. Detay

Campbell, Anemurium, pl. 17.

Resim 147: Tunus. Bardo Müzesi. El Alia Mozaïği

Kaynak: Ben Osman, pl. 14.1.

Resim 148: Tunus. Bardo Müzesi. Chebba Mozaïği

Kaynak: Ben Osman, pl. 14.2.

Resim 149: Antiokheia. Düğümlü Daire İçerisinde Rozet Süslemesi

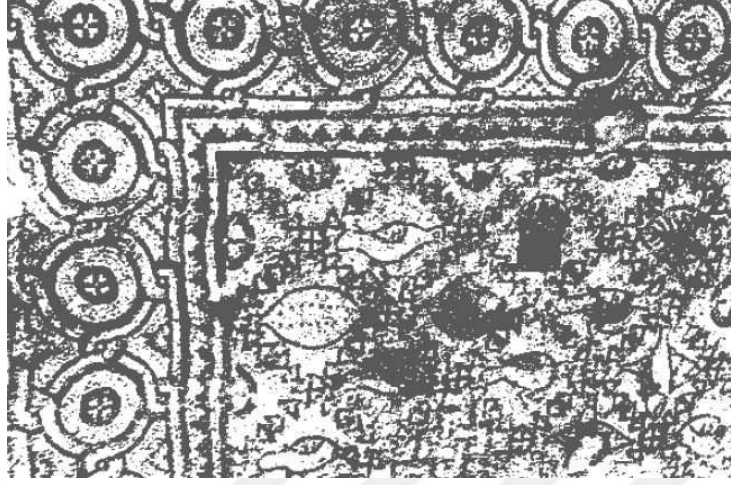
Resim 150: Antiokheia. Düğümlü Daireler İçerisinde Rozet Süslemeleri

Resim 151: Antiokheia. Kurdeleli Aslan Mozaığı. Rozet Süslemeleri

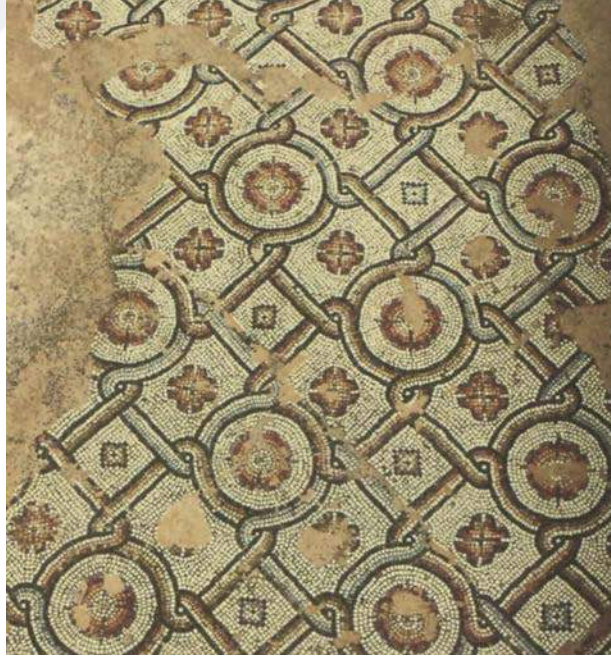

Resim 152: Kıbrıs. Peyia Bazilikası Mozaïği

Kaynak: Megaw, fig. 19.

Resim 153: Kıbrıs. Chrysopolitissa Bazilikası Mozaïği

Kaynak: Michaelides, Christian Mosaics, s. 197.

Resim 154: Büyük Saray Mozaïği. Grifon ve Geyik Figürleri

Resim 155: Büyük Saray Mozaïği. Grifon Figürü

Resim 156: Büyük Saray Mozaïği Grifon Figürü

Resim 157: Büyük Saray Mozaïği. Grifon Figürü

Resim 158: Büyük Saray Mozaïği. Geyik ve Yılan Mücadelesi

Resim 159: Büyük Saray Mozaïği. Kartal ve Yılan Mücadelesi

Resim 160: Büyük Saray Mozaïği. Av Sahnesi

Resim 161: Büyük Saray Mozaïği. Hayvan Mücadelesi

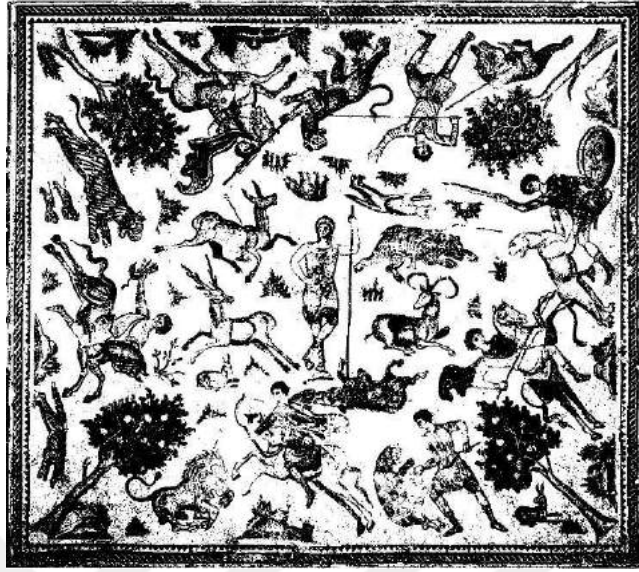
Resim 162: Antiokheia. Megalopsykhia Mozaigi

Resim 163: Antiokheia. Megalopsykhia Mozaigi. Detay

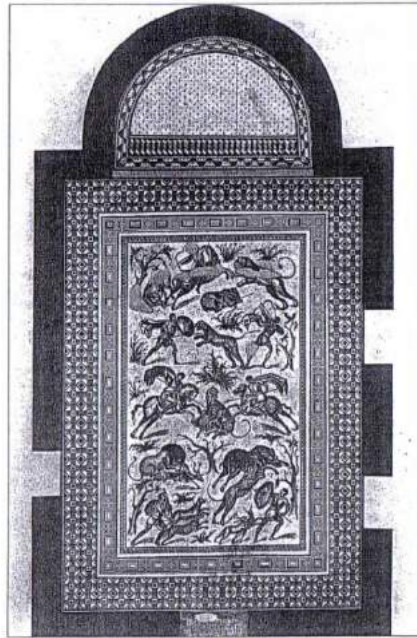

Resim 164: Worcester Avı Mozaïği

Kaynak: Kitzinger, Nikopolis, fig. 23.

Resim 165: Apamea. Av Sahneli Mozaik

Kaynak: Balty, Proche-Orient, pl. 22.

Resim 166: Apamea. Amazon Avı Mozaïği

Kaynak: Balty, Syrie, s. 115.

Resim 167: Halepli Bahçe. Amazon Avı Mozaïği. Hippolyte Figürü

Kaynak: Karaca ve Rızvanoğlu, s. 7.

Resim 168: Halepli Bahçe. Amazon Avı Mozaïği

Kaynak: Karaca ve Rızvanoğlu, s. 24.

Resim 169: Ürdün. Kutsal Martyrler ve Procopius Kilisesi Mozaïği

Kaynak: Merrony, pl. 25, fig. 6.

Resim 170: Miletos. Büyük Kilise Mozaïği. Zebra Figürü

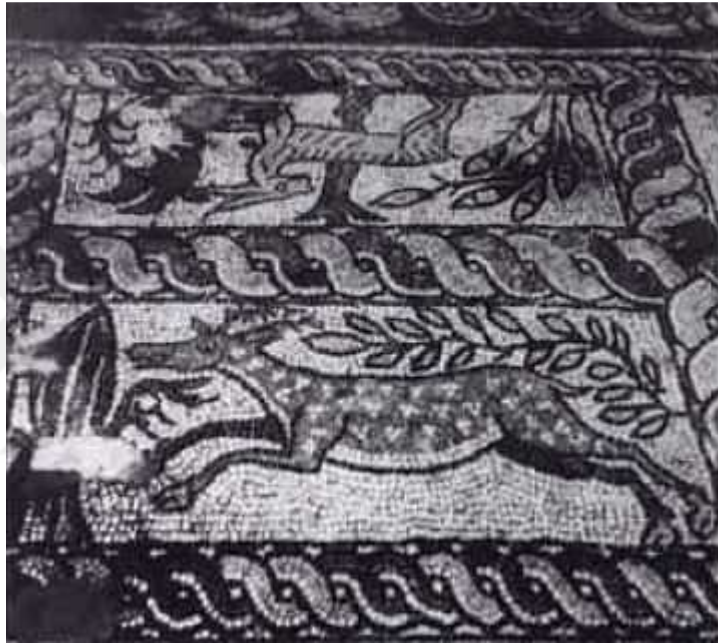
Kaynak: Scheibelreiter, fig. 26.

Resim 171: Miletos. Büyük Kilise Mozaïği. Panter (Leopar?) Figürü

Kaynak: Scheibelreiter, fig. 25.

Resim 172: Kos. HagiosIoannos Bazilikası Kuzey Nef Mozaïği

Kaynak: Parrish, Kos, fig. 26.

Resim 173: Ürdün. Aziz Kosmas ve Damianus Kilisesi Mozaïği

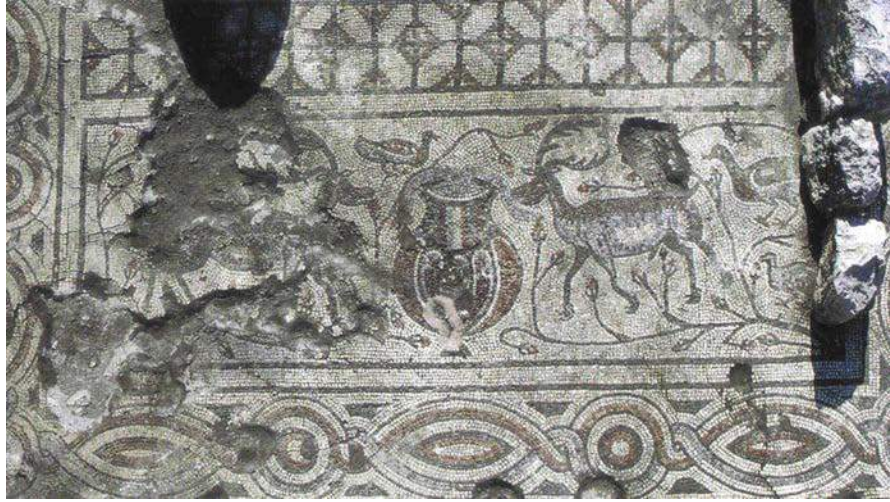
Kaynak: Maguire, Earth and Ocean, ill. 38.

Resim 174: Kıbrıs. Chrysopolitissa Bazilikası Mozaiği

Kaynak: Michaelides, ChristianMosaics, s. 193.

Resim 175: Ksanthos. Doğu Bazilikası Mozaiği

Kaynak: Raynaud, s. 70, ill. 67.

Resim 176: Manisa (Gördes/Çağlayan) Kilisesi. Bema Mozaïği

Kaynak: Tok, Kilise, res. 6

Resim 177: İsrail. Lydda'dan Bir Mozaik

Kaynak: Ovadiah ve Mucznik, fig. 3.

Resim 178: Gazze Maioumas Sinagogu Mozaïği

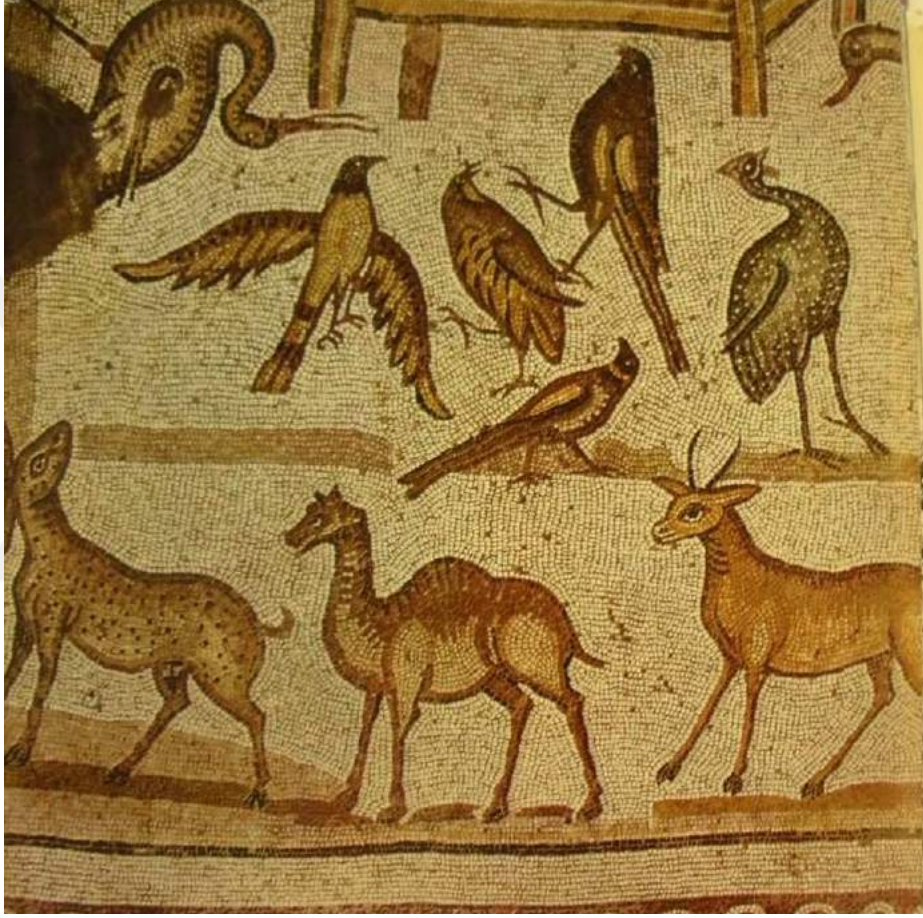
Kaynakça: R. Ovadiah ve A. Ovadiah, pl. 59.

Resim 179: Mopsuestia Bazilikası Mozaïği

Kaynak: Grant, s. 130, Şek. 33.

Resim 180: Mopsuestia Bazilikası Mozaïgi. Detay

Kaynak: Budde, abb. 42.

Resim 181: Mopsuestia Bazilikası Mozaïği. Sülün Figürü

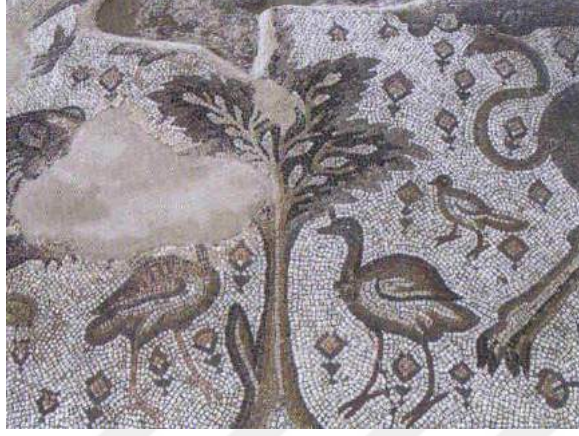
Kaynak: Budde, abb. 38.

Resim 182: Altıntepe Kilisesi Mozaïği

Kaynak: Can, Iconographic Evaluation, s. 227, fig. 3.

Resim 183: Altuntepe Kilisesi Mozaïği. Detay

Kaynak: Can, Altuntepe, s. 9, fig. 12

Resim 184: Antiokheia. Orpheus Mozaïği

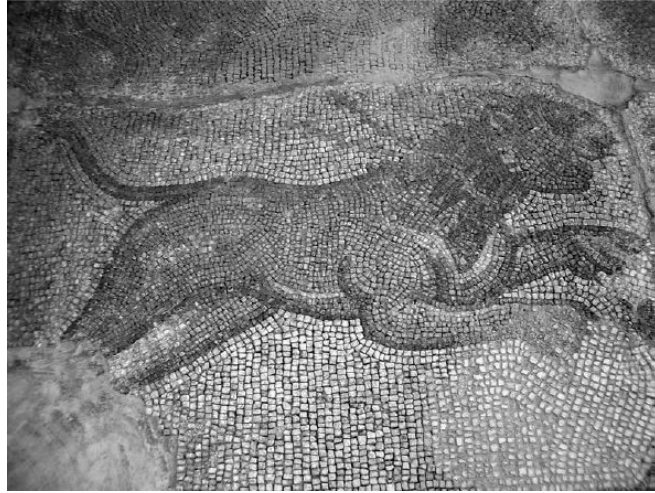

Resim 185: Edessa. Orpheus Mozaiği

Kaynak: Salman, Edessa, Şek. 120.

Resim 186: Edessa Mozaiği. Aslan Figürü

Kaynak: Salman, Edessa, Şek. 86

Resim 187: Edessa Mozaïği. Geyik Figürü

Kaynak: Salman, Edessa, Şek. 87.

Resim 188: Edessa Mozaïği. Boğa Figürü

Kaynak: Salman, Edessa, Şek. 83

Resim 189: Elaiussa Sebaste (Ayaş) Mozaïği. Barış Krallığı

Kaynak: Budde, abb. 188.

Resim 190: Lesbos. Eressos Bazilikası. Kuş Figürlü Çerçeve

Kaynak: Kitinger, Stobi, fig. 209

Resim 191: Büyük Saray Mozaïği. Kuzu Yiyen Ayı Sahnesi

Resim 192: Erken Bizans B Kilisesi

Resim 193: 2003 Yılı Kazı Çalışmaları

Resim 194: 2008 Yılı Konservasyon Çalışmaları

Resim 195: 2011 Yılındaki Restorasyon ve Konservasyon Sonrası

Kaynak: Kılavuz ve Çelikbaş, s. 97

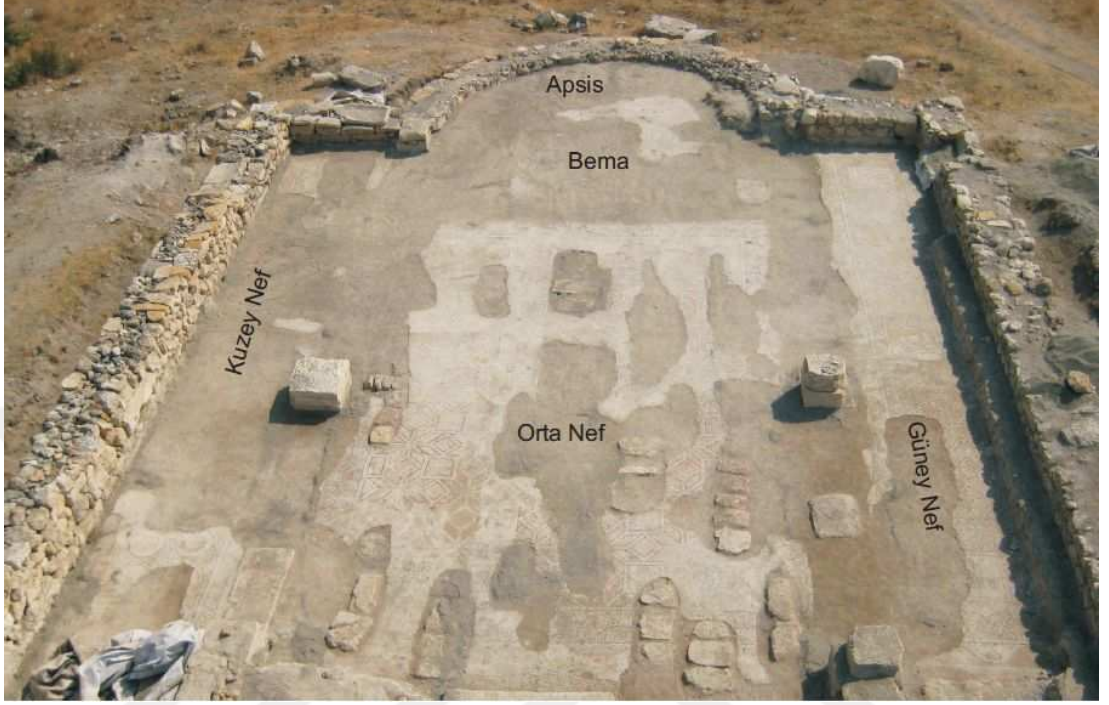
Resim 196: Mermer Tabula Ansata İçerisinde Mezar Yazıtı

Resim 197: Güney Nefin İki Farklı Evreye Ait Zemin Mozaikleri

Resim 198: B Kilisesi Mimari Birimleri ve Zemin Mozaikleri

Resim 199: Kuzey Nef Mozaïği Batı Kenarı Parçası

Resim 200: Kuzey Nef Mozaiği Doğu Kenarı Parçası

Resim 201: Kuzey Nef Mozaïği Bordür Tasarımı

Resim 202: Kuzey Nef Mozaïği Pano Tasarımı

Resim 203: Rozet Süslemeli Düğümlü Daire

Resim 204: Mozaik Yazıt

Resim 205: Güney Nef Mozaiği

Resim 206: Güney Nef Mozaiği Bordür ve Pano Tasarımı

Resim 207: Sarmaşık Bordürü

Resim 208: İğ Motiflerinden Oluşan Kesişen Daireler

Resim 209: Vakıf Yazıtı

Resim 210: Vakıf Yazıtı

Resim 211: Boğa Figürlü Kare Pano

Resim 212: Üzüm Sepeti Betimli Pano

Resim 213: İğ Motifli Daireler. Detay

Resim 214: Kırışık Kurdele Motifi Bordürü

Resim 215: Orta Nefin Batı Kenarındaki Bordür Tasarımları

Resim 216: Teğet Sekizgenler Tasarımı

Resim 217: Sekizgen Motif. Detay

Resim 218: Orta Nef Mozaiğinin Güneyden Görünümü

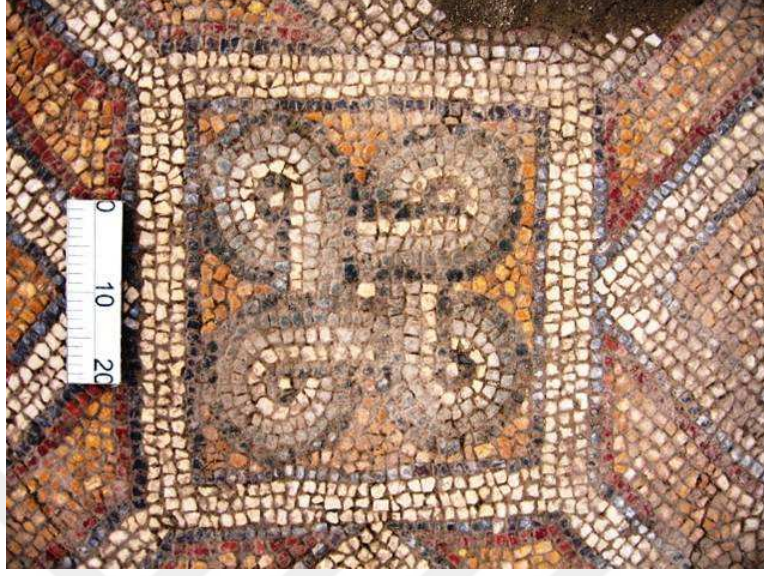
Resim 219: Orta Nef Mozaïği. Detay

Resim 220: Süleyman Düğümü

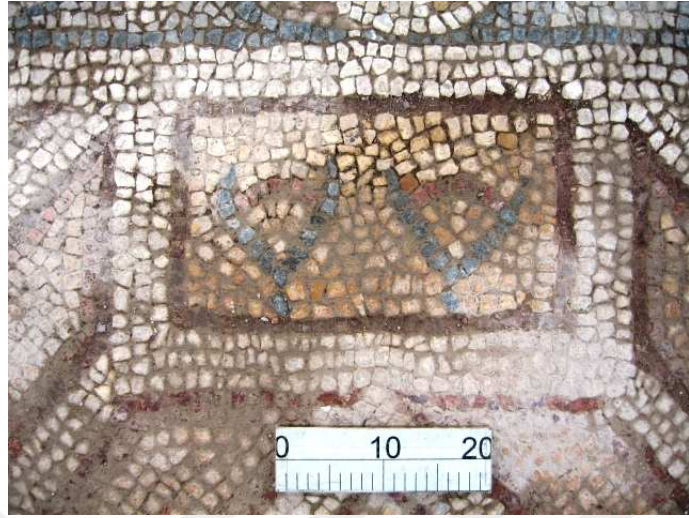
Resim 221: Düğümlü Kare (Haç)

Resim 222: Düğüm Motifi (Koçbaşı Düğümü)

Resim 223: Çiçek Motifli Dörtgen

Resim 224: Geon Yazıtı

Resim 225: Phison Yazıtı

Resim 226: Tigris Yazıtı

Resim 227: Euphrates Yazıtı

Resim 228: Geon Figürünün Altındaki Balık Betimleri

Resim 229: Phison figürünün altındaki Balık Betimi

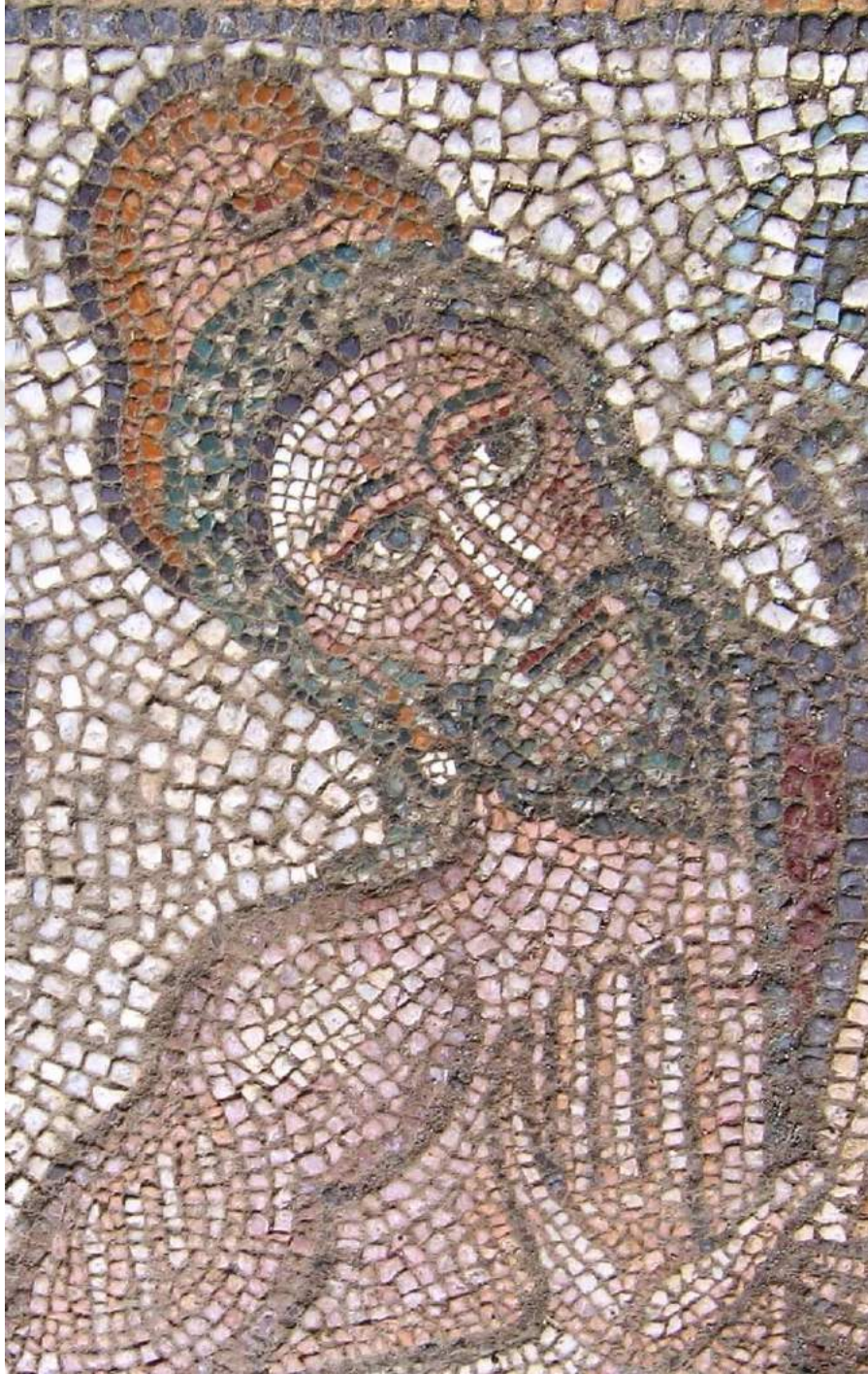
Resim 230: Euphrates Figürünün Altındaki Balık Betimi

Resim 231: Geon

Resim 232: Geon. Detay

Resim 233: Phison

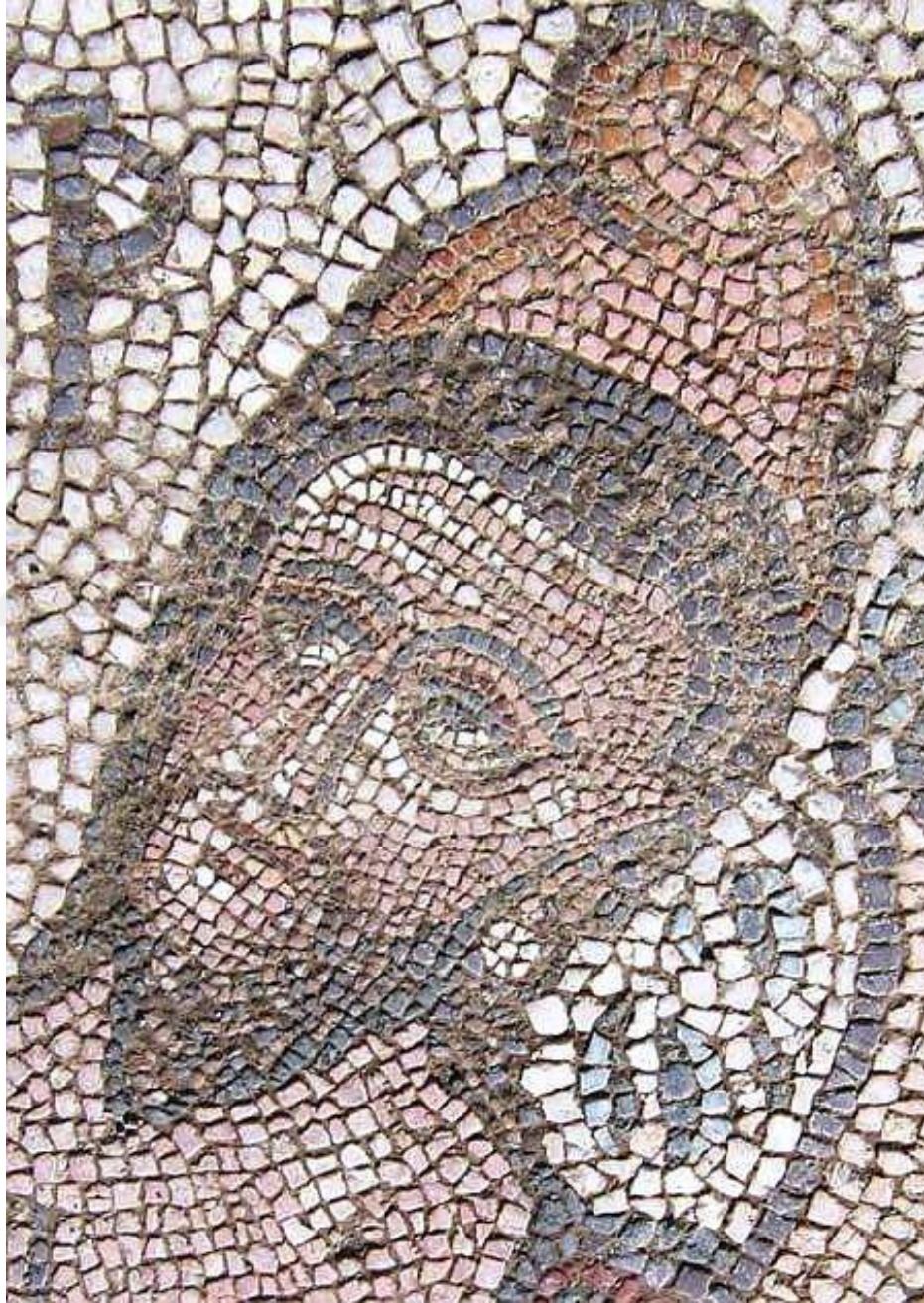
Resim 234: Phison. Detay

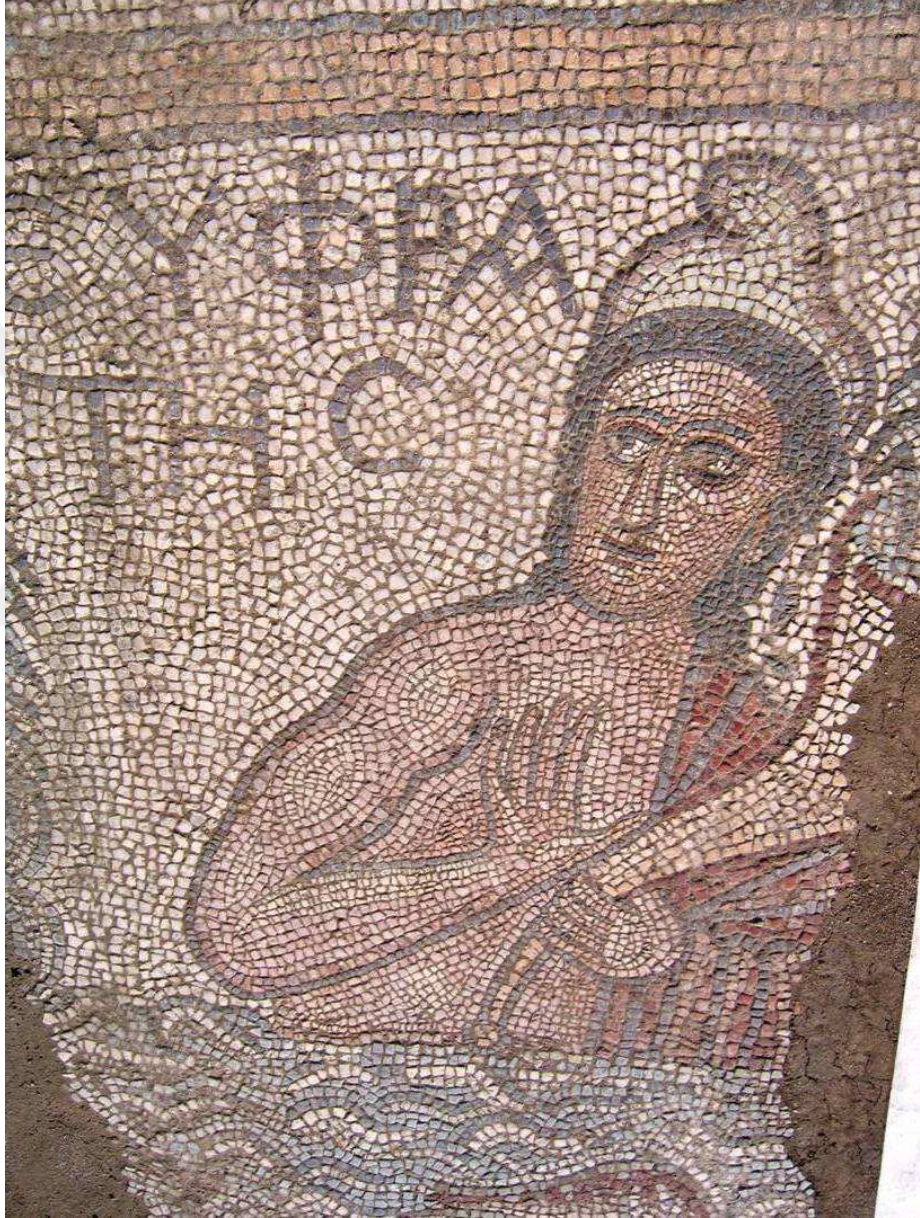
Resim 235: Tigris

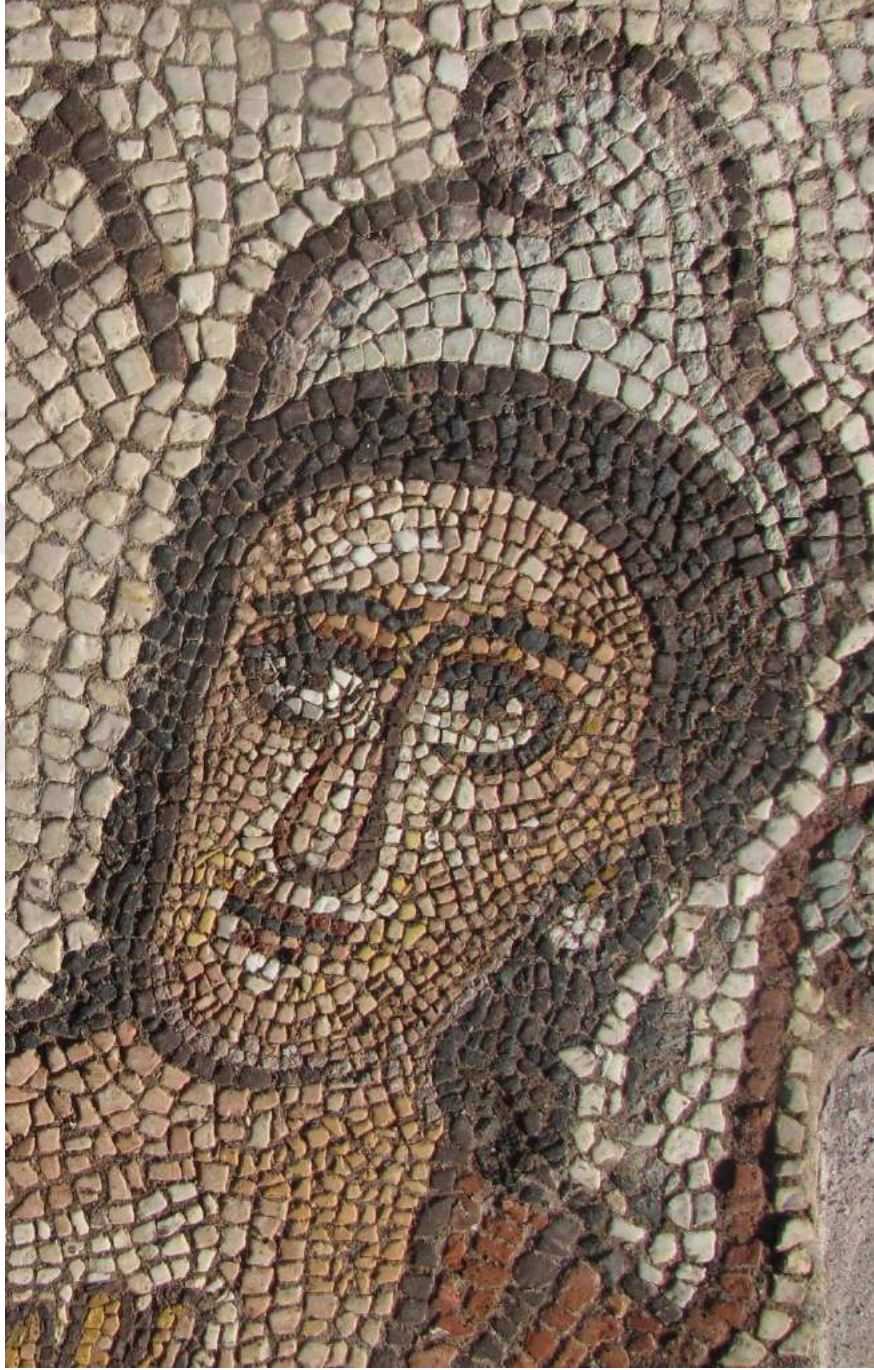
Resim 236: Tigris. Detay

Resim 237: Euphrates

Resim 238: 2011 Yılı Restorasyonu Sonrasında Euphrates Figürü

Kaynak: Kılavuz ve Çelikbaş, s. 96

Resim 239: Apsis Mozaïği

Resim 240: Asma Dal ve Yaprakları arasında Kuş Figürleri

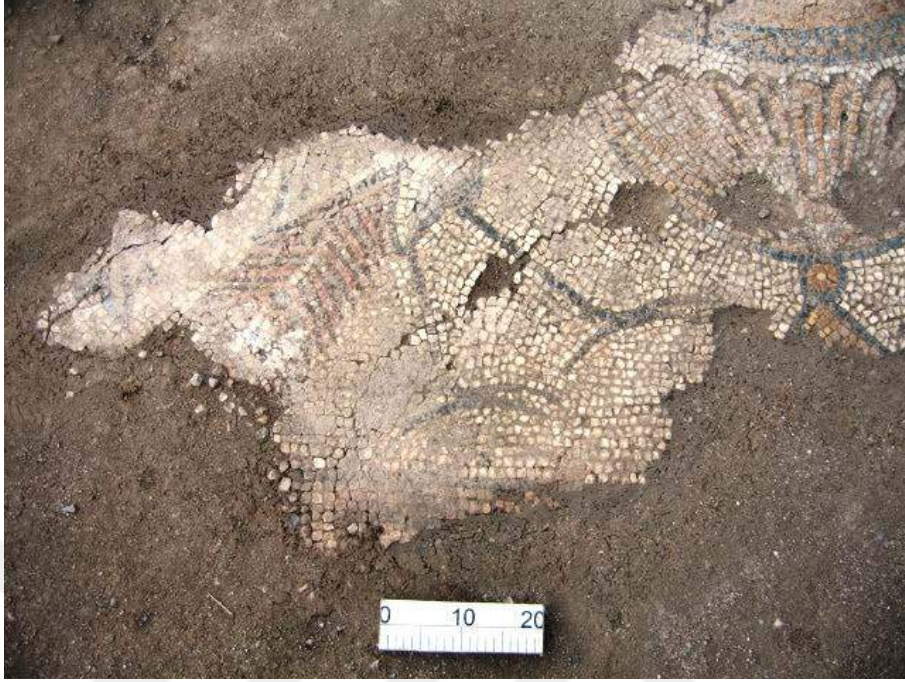
Resim 241: Kap Betimi

Resim 242: Tavus Kuşu Figürü

Resim 243: Tavus Kuşu Figürü

Resim 244: At Figürü

Resim 245: Bema Mozaigine Ait Parça

Resim 246: Bemanın Kuzey Yarısındaki Mozaik Parçası

Resim 247: Güney Nef İkinci Evre Mozaïği

Resim 248: Güney Nef İkinci Evre Mozaïği

Resim 249: Güney Nef İkinci Evre Mozaïği

Resim 250: Eşik Mozaïği

Resim 251: Eşik Mozaïği

Resim 252: Dalgalı Kurdele Motifi Bordürü

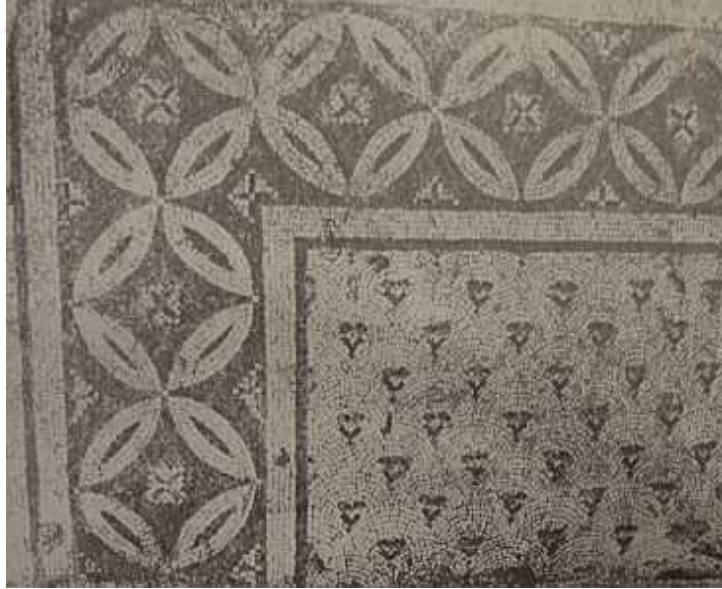

Resim 253: Aphrodisias. Doğu Odeon Alanına Ait Mozaik

Kaynak: Campbell, Aprodiasias, pl. 30

Resim 254: İsrail. Ein Ha-Shiv'ah Manastırını Mozaïği

Kaynak: R. Ovadia ve A. Ovadia, pl. 45.

Resim 255: Iasos. Akropolis Bazilikası. Sarmaşık Bordürü

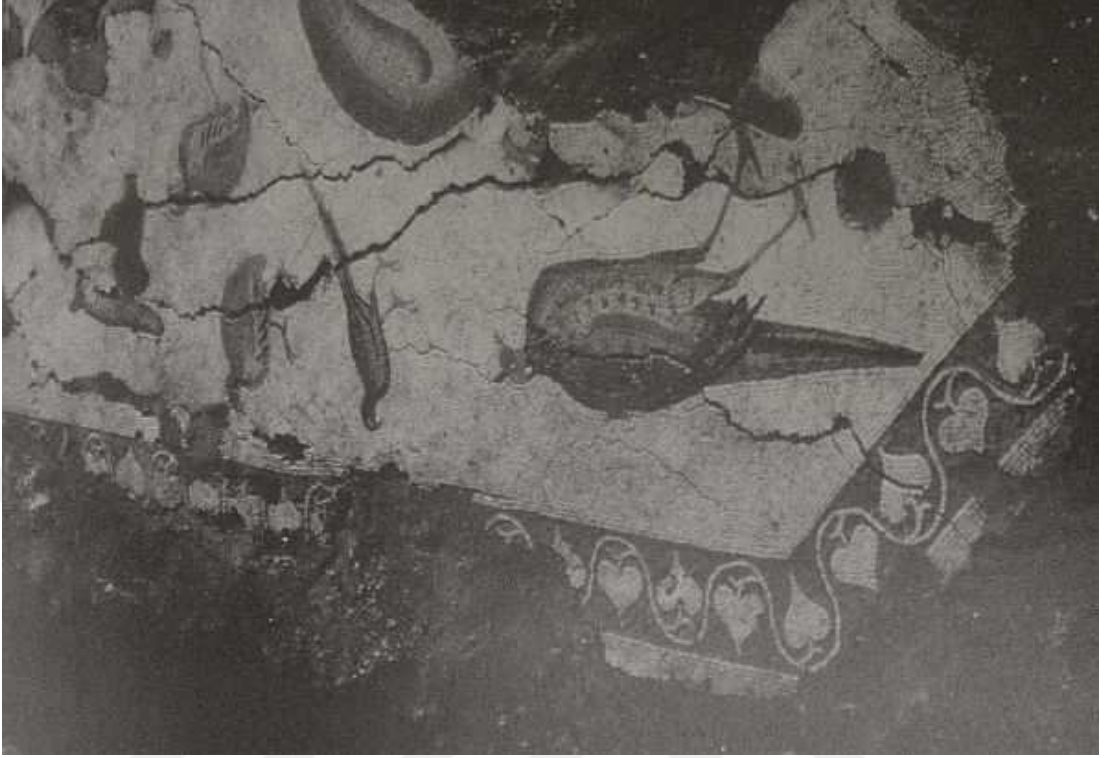
Kaynak: Berti, s. 157, fig. 5

Resim 256: Bodrum-Torba Manastırı Bazilikası Mozaïği

Kaynak: Özet, Monastery, s. 78, fig. 22

Resim 257: Antiokheia. Sarmaşık Bordürlü Mozaik

Kaynak: Campbell, Antioch, pl. 92

Resim 258: Kıbrıs. Aziz Spyridon Manastırı Mozaïği

Kaynak: Michaelides, Cyprus, s. 103, fig. 15

Resim 259: İsrail. Sede Nahum Kilisesi Mozaïği

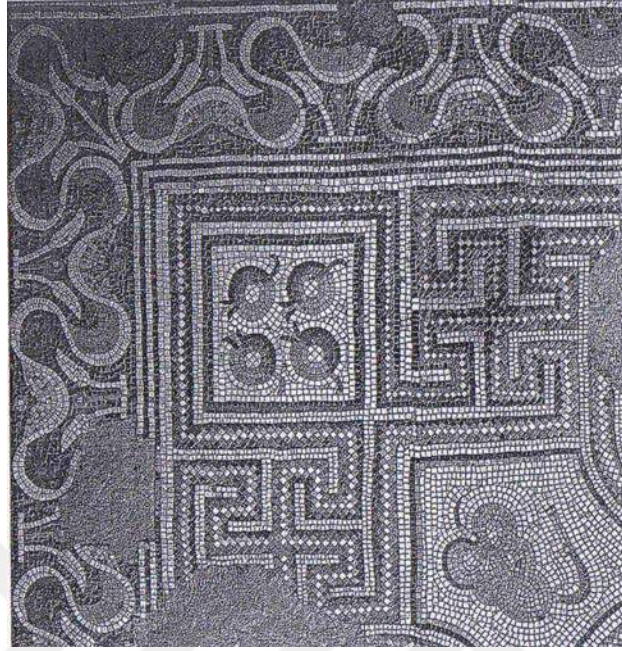
Kaynak: R. Ovadiah ve A. Ovadiah, pl. 138.

Resim 260: Antiokheia. Asma Bordüründeki Kuşlar Mozaïği

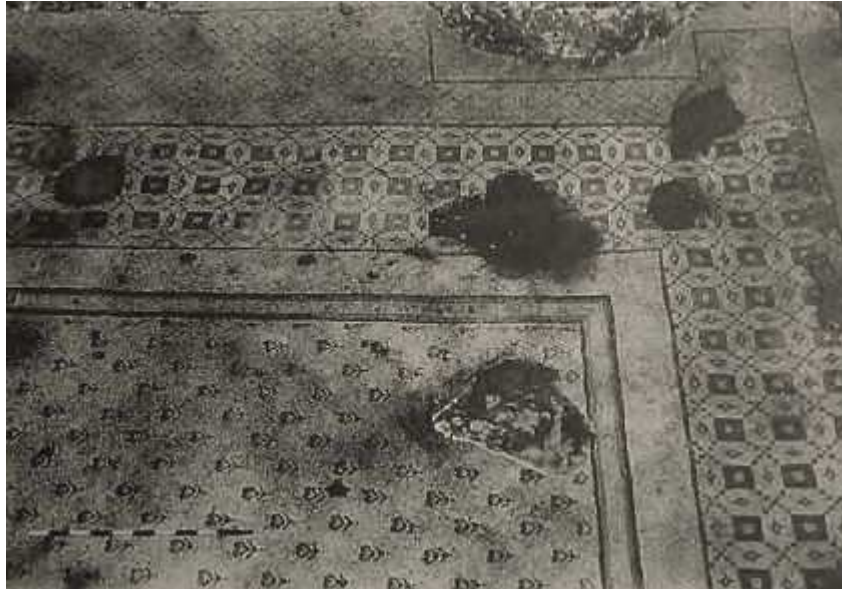
Kaynak: Cimok, Antiokheia, s. 310.

Resim 261: Ürdün. Theotokos Şapeli Mozaïği. Kırışık Kurdele Bordürü

Kaynak: Piccirillo, Jordan, fig. 199

Resim 262: Antiokheia. Hamam F Mozaïği

Kaynak: Levi, pl. 140d

Resim 263: Antiokheia. Anka Kuşu Evi Mozaïği

Resim 264: Antiokheia. Teğet Sekizgenler Bordürü Detay

Resim 265: Besni Mozaigi

Kaynak: Zeyrek, s. 163. res. 3

Resim 266: Sardes Sinagogu. Teğet Sekizgenler Bordürü

Resim 267: Sardes Sinagogu. Teğet Sekizgenler Bordürü

Resim 268: Tunus. Kartacalı Hanım Mozaïği

Kaynak: Ben Abed, s. 47, fig. 3..21

Resim 269: Anemurium. Nekropolis Kilisesi Mozaïği

Kaynak: Campbell, Anemurium, pl. 214

Resim 270: Ravenna. San Vitale. Justinianus ve Beraberindekiler Sahnesi

Kaynak: Chatzidakis, fig. 4

Resim 271: Iasos Akropolis Bazilikası Mozaïği

Kaynak: Berti, s. 160, fig. 9

Resim 272: Sardes Sinagogu. Düğümlü Daireler

Resim 273: Ürdün. Piskopos Leontios Kilisesi. Düğümlü Daireler

Kaynak: Nassar ve Turshan, s.55, fig. 17.

Resim 274: Antiokheia. Kesişen Daireler

Resim 275: Sardes Sinagogu. Kesişen Daireler

Resim 276: Sardes Sinagogu. Kesişen Daireler

Resim 277: Sardes Sinagogu. Kesişen Daireler

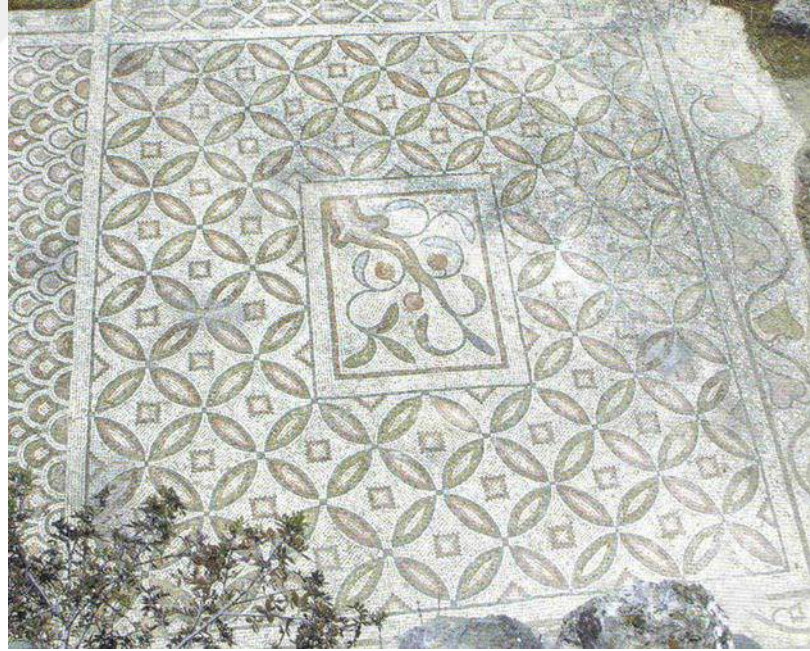

Resim 278: Bodrum-Torba Manastırı Bazilikası. Kesişen Daireler

Kaynak: Özet, Monastery, fig. 16.

Resim 279: Ksanthos Doğu Bazilikası. Atrium Mozaïği

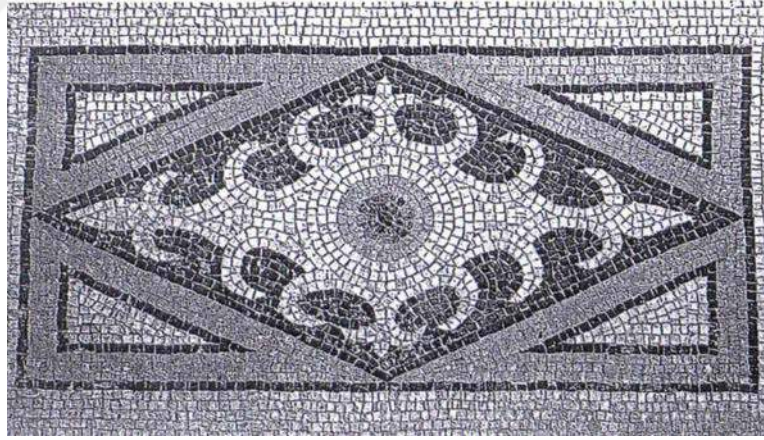
Kaynak: Raynaud, s. 40, ill. 25.

Resim 280: Pompeiopolis. Dikdörtgen Pano Tasarımı

Kaynak: Musso ve diğeri, tav. 6.1.

Resim 281: Ürdün. Eski Diakonikon Vaftizhanesi Mozaïği

Kaynak: Piccirillo, Jordan, s. 147, fig. 189

Resim 282: Stobi. Piskoposlar Kilisesi Freskosu

Kaynak: Kitzinger, Stobi, fig. 151.

Resim 283: St. Jean Kilisesine Ait Bir Korkuluk Levhası

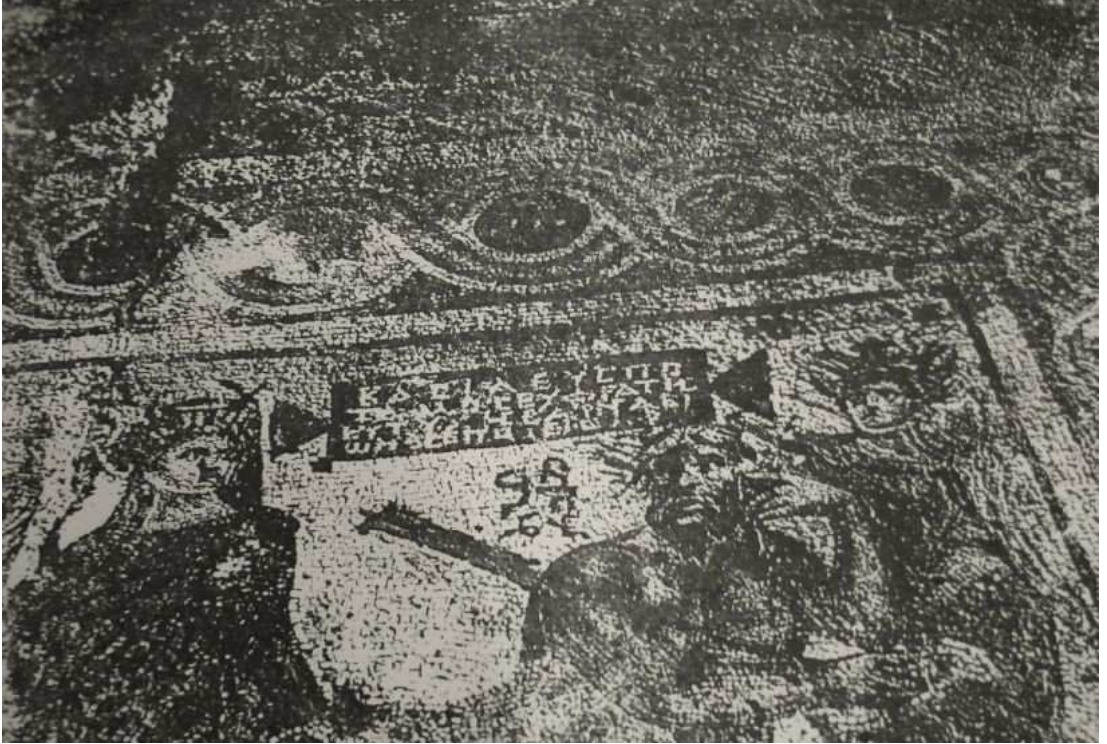
Kaynak: Büyükkolancı ve Öztaşkın, res. 1

Resim 284: St. Jean Kilisesine ait Bir Templon Arşitravı

Kaynak: Büyükkolancı ve Öztaşkın, res. 12.

Resim 285: Euphrates Mozaiği

Kaynak: Parlasca, taf 61.

Resim 286: Antiokheia. Nehir Tanrıları Mozaïği. Pyramus

Resim 287: Antiokheia. Nehir Tanrıları Mozaïği. Thisbe

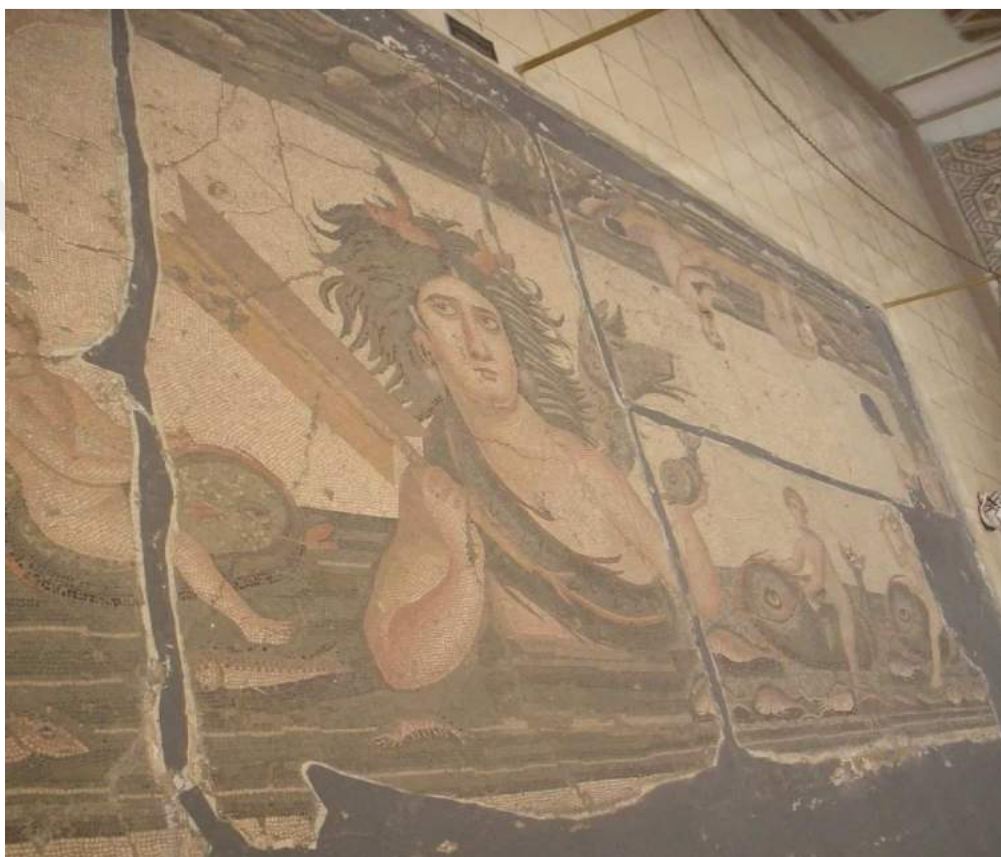
Resim 288: Antiokheia. Nehir Tanrıları Mozaïği. Arethusa

Resim 289: Antiokheia. Nehir Tanrıları Mozaïği. Alpheus

Resim 290: Antiokheia. Thetis Mozaiği

Resim 291: Ürdün. Havariler Kilisesi. Thalassa Personifikasyonu

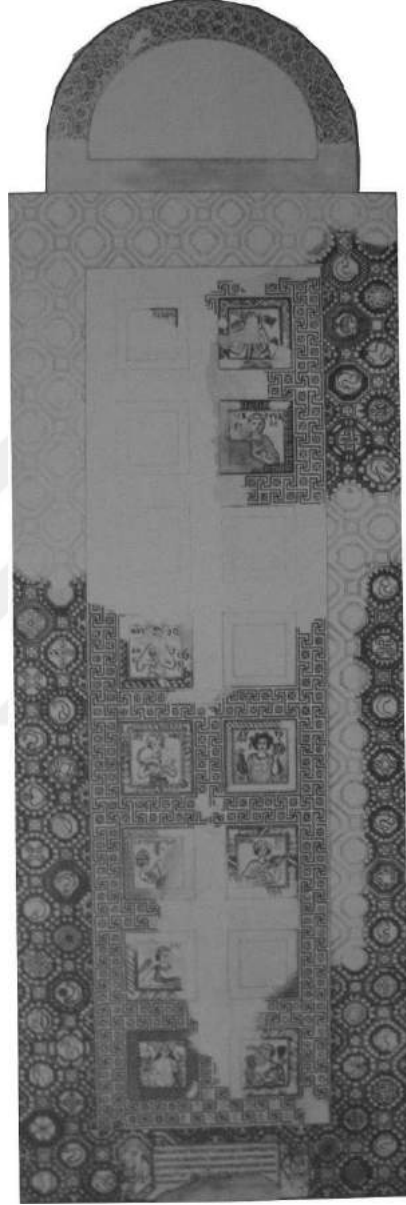
Kaynak: Piccirillo, Medaglione, tav. 76

Resim 292: Kosmas Indicopleustes'in Haritası

Kaynak: Maguire, Earth and Ocean, ill 13

Resim 293: Tegea. Thyrsos Bazilikası Mozaïği

Kaynak: Maguire, Earth and Ocean, ill. 15

Resim 294: Thyrsos Bazilikası Mozaïği. Tigris

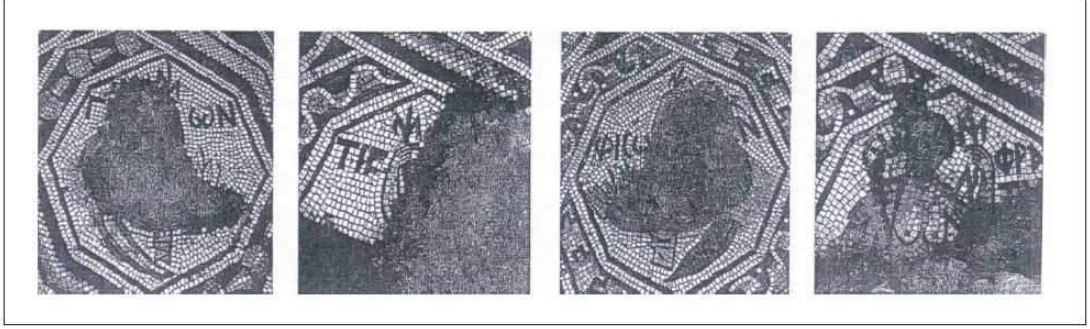
Kaynak: Maguire, Earth and Ocean, ill. 16

Resim 295: Ürdün. Martyr Theodore Şapeli Mozaïği

Kaynak: Piccirillo, Jordan, fig. 109.

Resim 296: Martyr Theodore Şapeli Mozaiği. Cennet Nehirleri

Kaynak: Piccirillo, Jordan, figs. 112-115

Resim 297: Ürdün. Sunna Kilisesi. Cennet Nehri Personifikasyonu

Kaynak: Piccirillo, Sunna, tav. 8.

Resim 298: Ürdün. Nehirler Kilisesi Mozaïği. Cennet Nehri Personifikasyonu

Kaynak: Piccirillo, Jordan, fig. 390.

Resim 299: Ürdün. St. Paul Kilisesi Mozaïği

Kaynak: Piccirillo, San Paolo, tav. 33, foto 27.

Resim 300: St. Paul Kilisesi Mozaïği. Cennet Nehirleri

Kaynak: Piccirillo, San Paolo, tav 34, foto 28a-d.

Resim 301: Ürdün. Theotokos Şapeli. Mozaik Yazıtı

Kaynak: Piccirillo, Theotokos, tav. 25, foto 9.

Resim 302: Gazze. Cebaliye Kilisesi Mozaiği

Kaynak: Humbert, ss. 216-218

Resim 303: Makedonya. Ohrid. Vaftizhane Mozaiği

Kaynak: Grozdanova, fig. 12.

Resim 304: Makedonya. Ohrid. Şapel Mozaiğı

Kaynak: Grozdanova, fig. 11.

Resim 305: Korsika. Mariana Vaftizhanesi Mozaiğı

Kaynak: Moracchini-Mazel, s. 101.

Resim 306: Suriye. Kutsal Martyrlar Kilisesi Mozaïgi

Kaynak: Noga-Banai, pl. 41.

Resim 307: Kutsal Martyrler Kilisesi Mozaïği. Detay

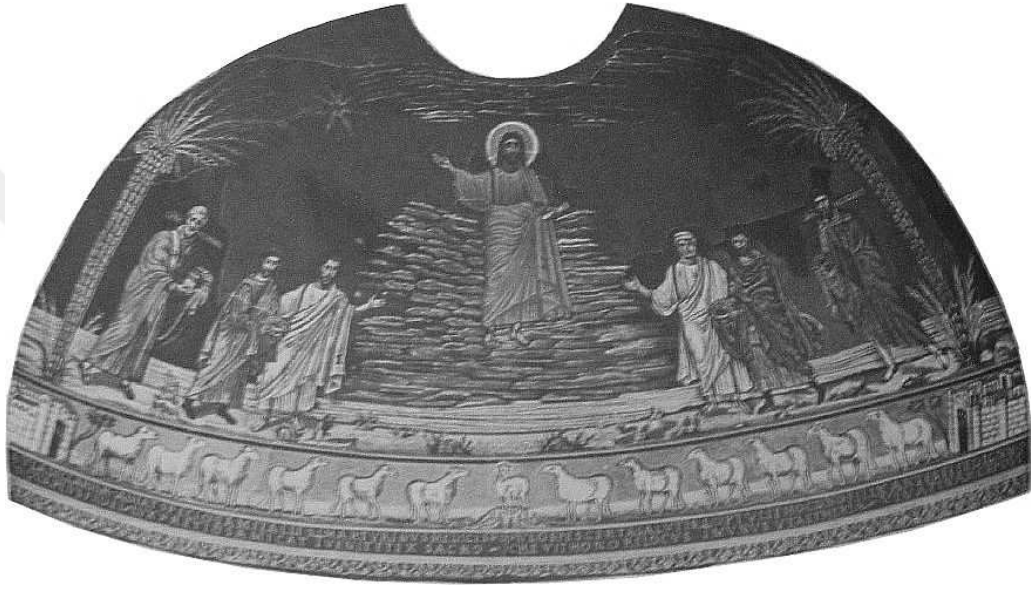
Kaynak: Zaquq ve Piccirillo, pl. 9, fig. 5

Resim 308: Kutsal Martyrler Kilisesi Mozaïği. Detay

Kaynak: Zaquq ve Piccirillo, pl. 25, fig. 37.

Resim 309: Roma. Aziz Kosmas ve Damianus Kilisesi Duvar Mozaïği

Kaynak: Maguire, Earth and Ocean, ill. 7

Resim 310: Ravenna. San Vitale Kilisesi. Evangelistler

Kaynak: Demus, pl. 40.

Resim 311: Ravenna. San Vitale Kilisesi. Aziz Luka.

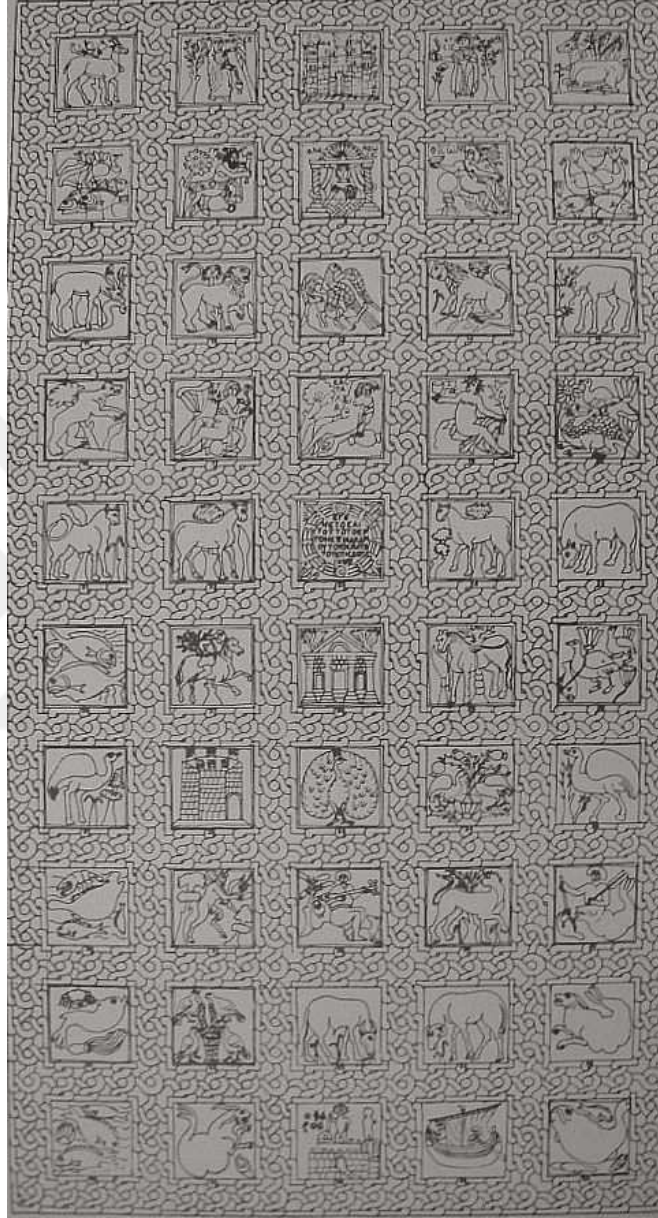
Kaynak: Morey, Christian Art, pl. 180

Resim 312: Ravenna. San Vitale Kilisesi. Apsis Mozaïği

Kaynak: Lorizzo, pl. 47.

Resim 313: Libya. Olbia/Theodorias Kilisesi Mozaïği

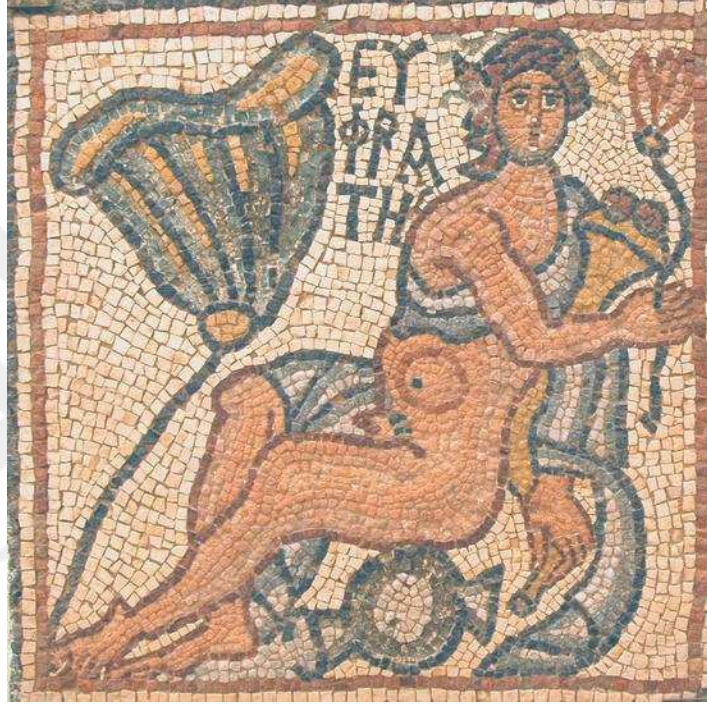
Kaynak: Maguire, Earth and Ocean, ill. 52

Resim 314: Olbia/Theodorias Kilisesi Mozaïği. Geon Personifikasyonu

Kaynak: Qasr Libya Museum, http://www.temehu.com/Cities_sites/museum-of-qasr-libya.htm, (20. 05. 2012).

Resim 315: Olbia/Theodorias Kilisesi Mozaiği. Euphrates Personifikasyonu

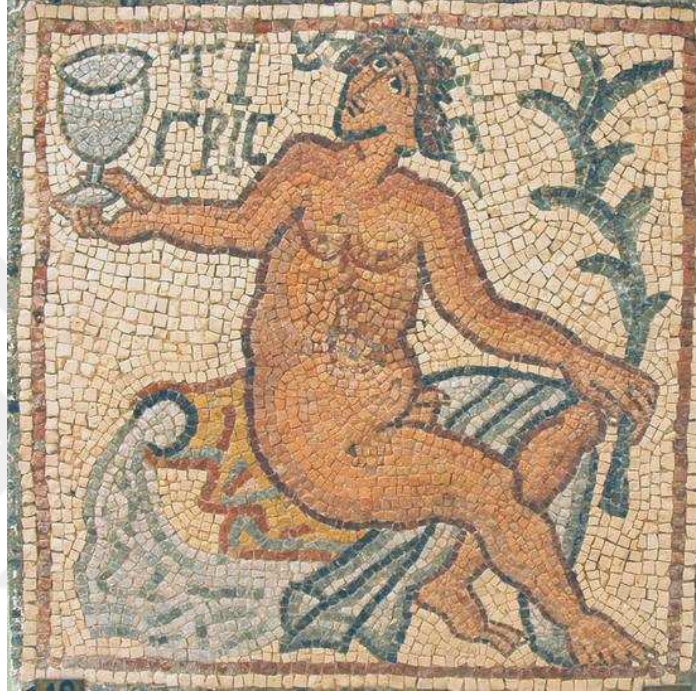
Kaynak: Qasr Libya Museum, http://www.temehu.com/Cities_sites/museum-of-qasr-libya.htm, (20. 05. 2012).

Resim 316: Olbia/Theodorias Kilisesi Mozaïği. Phison Personifikasyonu

Kaynak: Qasr Libya Museum, http://www.temehu.com/Cities_sites/museum-of-qasr-libya.htm, (20. 05. 2012).

Resim 317: Olbia/Theodorias Kilisesi Mozaiği. Tigris Personifikasyonu

Kaynak: Qasr Libya Museum, http://www.temehu.com/Cities_sites/museum-of-qasr-libya.htm, (20. 05. 2012).

Resim 318: Ravenna. Neon Vaftizhanesi Mozaïği. İsa'nın Vaftizi Sahnesi

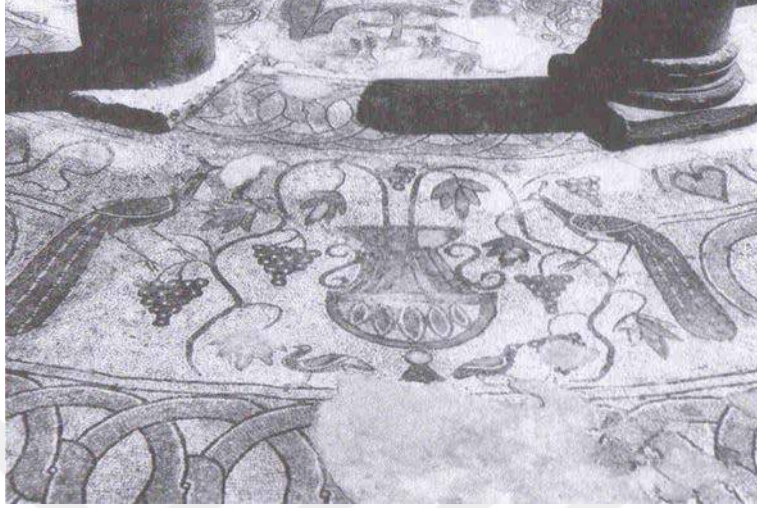
Kaynak: Lorizzo, pl. 9.

Resim 319: Ravenna. Arian Vaftizhanesi Mozaiği. İsa'nın Vaftizi Sahnesi

Kaynak: Lorizzo, pl. 16

Resim 320: Arnavutluk. Butrint Vaftizhanesi Mozaïği

Kaynak: Koch, lev. 23.1.

Resim 321: İsrail. Nahariye Kilisesi Mozaïği

Kaynak: R. Ovadia ve A. Ovadia, pl. 187.

Resim 322: Ürdün. St. George Kilisesi Mozaïği

Kaynak: Piccirillo, Jordan, fig. 246.

Resim 323: Ürdün. Rahip John Şapeli Mozaïği. Sepet Betimi

Kaynak: Piccirillo, Jordan, fig. 243.

Resim 324: Lübnan. Khalde Bazilikası Mozaïği. Sepet Betimi

Kaynak: Maguire, Earth and Ocean, fig. 35

Resim 325: Apsidal Yapı Mozaïği

Resim 326: Apsidal Yapı Mozaïği. Detay

Resim 327: Iasos. Akropolis Bazilikası. Apsis Mozaïği

Kaynak: Berti, fig. 10.

Resim 328: Erken Bizans Villası. Mekân 3 Döşemesi

Resim 329: Erken Bizans Villası. Mekân 5 Döşemesi

Resim 330: Pompeiopolis. Konut Yapısı Döşemesi

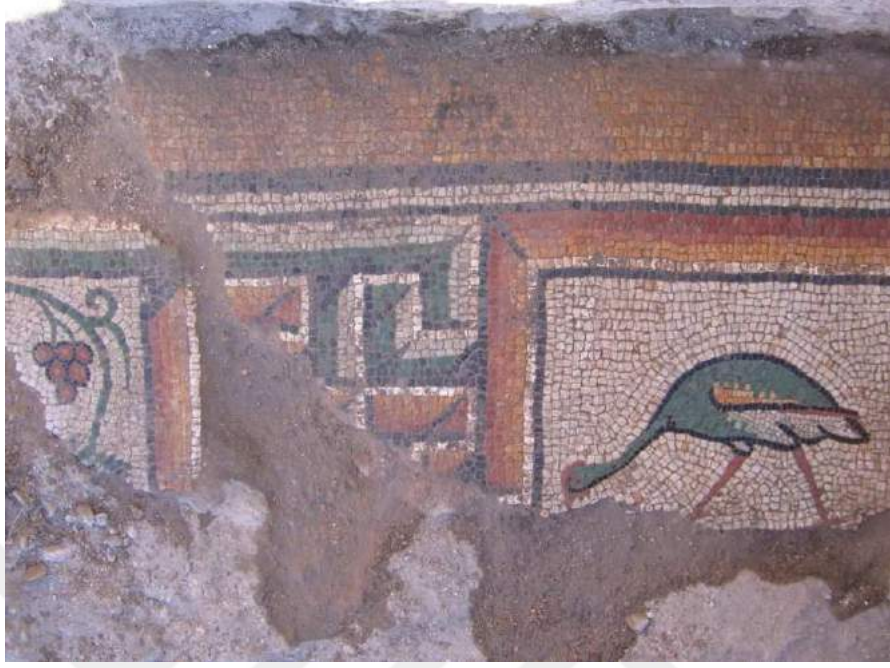

Kaynak: Musso ve diğeri, tav. 18.4.

Resim 331: Erken Bizans Villası. Mekân 1b Mozaïği

Resim 332: Erken Bizans Villası. Mekân 1b Mozaïği. Bordür Tasarımı

Resim 333: Erken Bizans Villası. Mekân 1b Mozaïği. Bordür Tasarımı

Resim 334: Mekân 1b Mozaïği Bordür Tasarımına Ait In Situ Parça

Resim 335: Mekân 1b Mozaïği. Aslan Figürü

Resim 336: Mekân 1b Mozaïği. Zikzak Bant ve Pano

Resim 337: Mekân 1b Mozaïği. Zikzak Bant ve Pano

Resim 338: Mekân 6 Mozağının Kuzeydoğudan Görünümü

Resim 339: Mekân 6 Mozağın Bordür Tasarımı

Resim 340: Villa Sahiplerinin Portreleri

Resim 341: Batı-Doğu ve Kuzey-Güney Motif Dizilimine Göre Birinci Kuş Figürü

Resim 342: Batı-Doğu Yönünde Beşinci; Kuzey-Güney Yönünde Birinci Çerçvedeki Kuş

Resim 343: Batı-Doğu ve Kuzey Güney Yönlerinde İkinci Çerçvedeki Kuş Figürü

Resim 344: Batı-Doğu Yönünde İlk; Kuzey-Güney Yönünde Üçüncü Çerçvedeki Kuş

Resim 345: Batı-Doğu ve Kuzey Güney Yönlerinde Üçüncü Çerçvedeki Kuş Figürü

Resim 346: Batı-Doğu Yönünde İkinci; Kuzey Güney Yönünde Dördüncü Çerçevedeki Kuş Figürü

Resim 347: Batı-Doğu ve Kuzey-Güney Yönlerinde Dördüncü Çerçevedeki Kuş Figürü

Resim 348: Batı Doğu Yöntünde ilk; Kuzey Güney Yöntünde Beşinci Çerçvedeki Kuş

Resim 349: Batı Doğu Yöntünde Üçüncü; Kuzey-Güney Yöntünde Beşinci Çerçvedeki Kuş

Resim 350: Batı-Doğu ve Kuzey Güney Yönlerinde Beşinci Çerçvedeki Kuş Figürü

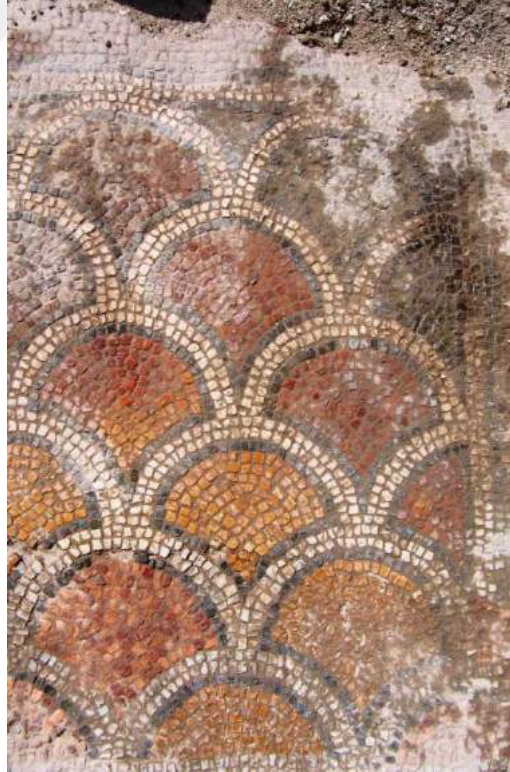
Resim 351: Rozet Süslemeli Eğik Kare

Resim 352: Balık Pulu Tasarımı

Resim 353: Balık Pulu Tasarımı. Detay

Resim 354: Mozaik Parçası

Resim 355: Mopsuestia Bazilikası Mozaiği

Kaynak: Budde, abb. 126.

Resim 356: Antiokheia. Hamam F Mozaïği

Kaynak: Campbell, Antioch, pl. 146

Resim 357: Antiokheia. Svastika-Meander Tasarımı ve Kare Panolar

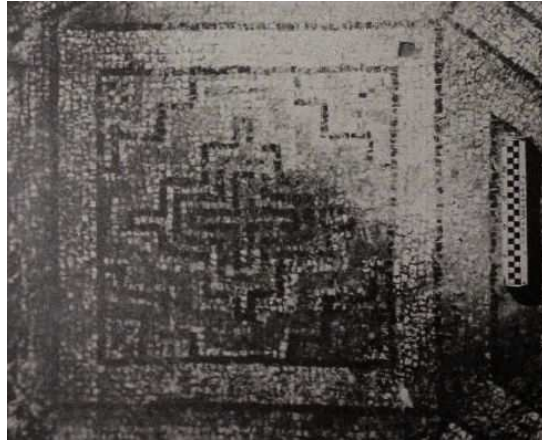
Kaynak: Cimok, Antioch, s. 240

Resim 358: Tunus. Villa Mozaïği. Zikzak Süslemeli Bant

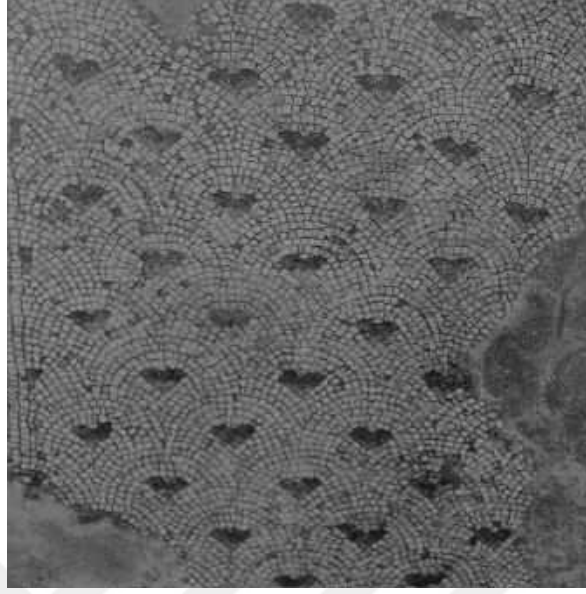
Kaynak: Alexander ve Ennaifer, pl. 35.

Resim 359: Antiocheia. Hamam C Mozaïği. Basamaklı Haç Tasarımı

Kaynak: Campbell, Antioch, pl. 109.

Resim 360: Kıbrıs. Kourion'daki Bir Konut Yapısı Mozaïği

Kaynak: Michaelides, fig. 54.

Resim 361: Bodrum-Torba Manastır Kompleksi Mozaïği

Kaynak: Özet, Monastery, fig. 8.

Resim 362: Mekân 3 Kuzey Duvarı Freskosu

Resim 363:Kuzey Duvarı Freskosu Alt Bezeme Alanı. Batı Panosu

Resim 364:Kuzey Duvarı Freskosu Alt Bezeme Alanı. Doğu Panosu

Resim 365: Kuzey Duvarı Freskosu Alt Bezeme Alanı. Orta Pano

Resim 366: Kuzey Duvarı Freskosu Üst Bezeme alanı. Batı Panosu ve zikzak Bant

Resim 367: Kuzey Duvarı Freskosu Üst Bezeme alanı. Detay

Resim 368: Kuzey Duvarı Freskosu Üst Bezeme alanı. Doğu Panosu ve zikzak Bant

Resim 369: Batı Duvarı Freskosu. Güney Kenardaki Pano

Resim 370: Batı Duvarı Freskosu. Orta Pano

Resim 371: Batı Duvarı Freskosu. Kuzey Kenardaki Pano

Resim 372: Doğu Duvarı Freskosu. Kuzey Kenar.

Resim 373: Doğu Duvarı Freskosu. Kuzey Kenardaki Pano

Resim 374: Doğu Duvarı Freskosu. Orta Pano

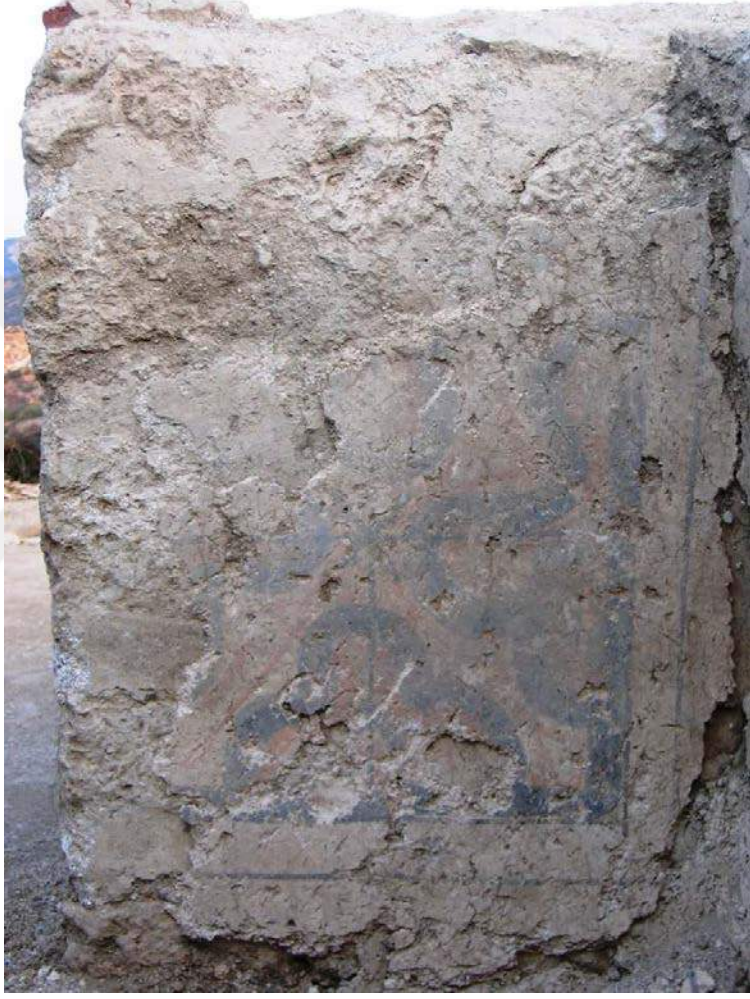
Resim 375: Doğu Duvanı Freskosu. Güney Kenardaki Pano

Resim 376: Güney Duvanı Freskosu. Doğu Panosu

Resim 377: Güney Duvarı Freskosu. Batı Panosu

Resim 378: Mekân 5. Kuzey Duvarı Freskosu

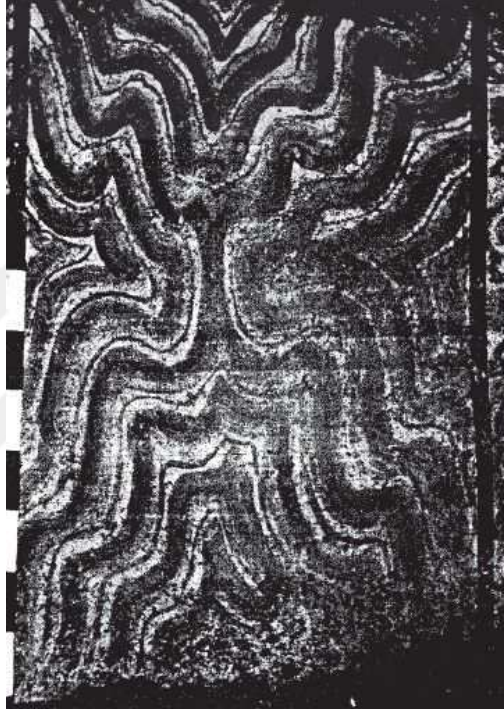
Resim 379: Mekân 5. Kuzey Duvarı Freskosu

Resim 380: Mekân 5 Doğu Duvarının Sol Altındaki İki Yatay Bant

Resim 381: Perge. Mezar Odası Freskosu

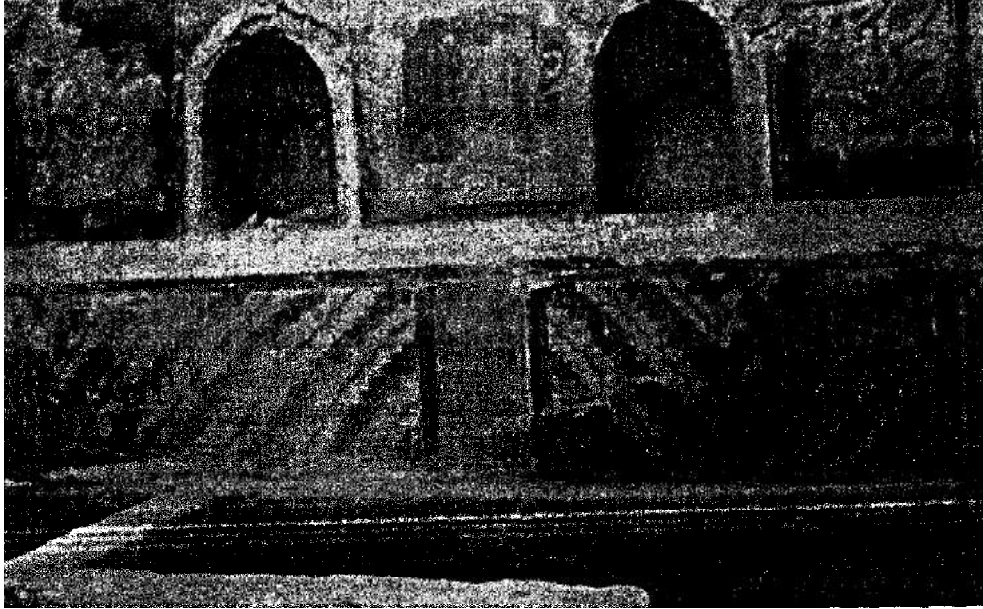
Kaynak: Özdizbay, lev. 59, res. 2

Resim 382: Perge. Mezar Odası Freskosu

Kaynak: Dikilitaş, res. 8.

Resim 383: Perge. Mezar Odası Freskosu

Kaynak: Özdizbay, lev. 77, res. 1